

Shree Forbes Gujarati Sabha Series No. 15

Historical Inscriptions of Gujarat

(From ancient times to the end of Vaghela dynasty)

PART 2

Edited by:

Acharya Girjashankar Vallabhaji B. A; M. E. A. S.

Cumtore : Archaeological Section

Prince of Wales Museum, Bombay.

Published by

The Forbes Gujarati Sabha

No. 365 Girgaum Back Road, Bombay 4.

V. S. 1992]

Rs. 4-8-0

[A. D. 1985

Shree Forbes Gujarati Sabha Series No. 15.

Historical Inscriptions of Gujarat

(From ancient times to the end of Vaghela dynasty)

PART 2

Edited by:

Acharya Girjashankar Vallabhaji B. A; M. R. A. 3.

Curator : Archaeological Section

Prince of Wales Museum, Bombay.

Published by

The Forbes Gujarati Sabha

No. 365 Girgaum in Back Road, Bombay . 4

V. S. 1992]

Rs. 4-8-0

[A. D. 1995

Can be had at
Messrs N. M. Tripathi & Co.
Booksellers and Publishers
Princess Street, Bombay No. 2

પ્રકાશક—શા. રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની, બી. એ.

સહાયક મંત્રી : શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભા-મુંબઈ

શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભામંદિર, ૩૬૫ ગીરગામ, મુંબઈ નં. ૪.

મુદ્રક—શા. રા. નટવરલાલ ધણીરામ દેશાઈ, બી. એ.

‘ગુજરાતી’ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, એલ્ફીન્સ્ટન સર્કલ, કોટ, મુંબઈ નં. ૧.

મળવાનું ઠેકાણું—

મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી

બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

શ્રી કાર્તિક ગુજરાતી સભા-ગ્રન્થાવલિ ૧૫

ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો

પ્રાચીન યુગથી વાઘેલા વંશની સમાપ્તિ પર્યંતના

ભાગ ૨ નો

સંગ્રહ કરનાર

આચાર્ય ગિરનારાંકર વલ્લભજી બી. એ; એમ. આર. એ. એસ.

કમ્પ્યુટર આર્કાઇવોલોજીકલ સેક્શન, પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝિયમ, મુંબઈ.

પ્રકાશક :

શ્રી કાર્તિક ગુજરાતી સભા, મુંબઈ

નંબર ૩૬૫ ગિરગામ બેકરોડ, મુંબઈ નં ૪

વિ. સં. ૧૮૯૨]

કિંમત રૂ. ૪-૮-૦

[ઇ. સ. ૧૯૩૫

શ્રી ક્ષાર્જસ ગુજરાતી સભા-મુંબઈ

શાળા-પાઠશાળાઓને ઇનામ માટે તેમ પુસ્તકાલયોના

સંગ્રહ માટે અરધી કિમ્મતની ગોઠવણ

સાહિત્યપ્રચારને ઉત્તેજનની યોજના

શ્રી ક્ષાર્જસ ગુજરાતી સભાએ મુંબઈ ઇલાકાનાં, સરકારી, દેશી રાજ્યોનાં તેમ જ મ્યુનિ-સિપાલીટીઓ અને લોકલ બોર્ડોનાં કેળવણી ખાતાંએ અભ્યાસ તથા વાંચનપ્રસાર દ્વારા તથા વિદ્યાર્થીઓને આપાતાં ઇનામો દ્વારા, તેમ જ તેમના હસ્તકની નિશાળોની તથા સાર્વજનિક લાઈબ્રેરીઓ અને પુસ્તકાલયોમાં ગુજરાતી સાહિત્યનો પ્રસાર બહોળા પ્રમાણમાં સહેલાઈથી ઓછા ખર્ચે થઈ શકે તે માટે પોતાની માલીકીનાં નીચે જણાવેલાં પહેલાં, દશ સુધીના આંકવાળાં પુસ્તકો (રાસમાળા ભાગ ૧-૨ સિવાય) અર્ધી કિમ્મતે ઉપલી સંસ્થાઓને વેચાતાં લઈ શકવાની અનુકૂળતા કરી આપવાની યોજના કરી છે.

રાસમાળા ભાગ ૧-૨ (સચિત્ર) ઉપલી સંસ્થાઓને ૧૨૫ ટકા ડમીશનથી વેચાતી મળશે.

આ યોજનાનો લાભ લેવા તે તે કેળવણી ખાતાં અને સંસ્થાઓ પ્રેરાય તે માટે પોતાની માલીકીનાં પુસ્તકોનો પરિચય તૈયાર કરી પ્રકટ કરેલો છે. જેને તે જાણતો હશે તેને મંગાવેથી મફત મોકલવામાં આવશે.

આ પુસ્તકો અરધી કિમ્મતે વેચાતાં લેવા ઇચ્છતી સંસ્થાઓ નીચેના શિરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો.

રા. રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની, બી. એ.

સહાયક મંત્રી, શ્રી ક્ષાર્જસ ગુજરાતી સભા.

૩૬૫ ગિરગામ, શ્રીક્ષાર્જસ ગુજરાતી સભામંદિર

લેમીંગ્ટન રોડની આબુમાં કોંગ્રેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૪

પ્રસ્તાવના

—:~:—

“ ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો ” ભાગ બીજામાં ગુર્જર વંશના લેખોથી શરૂ કરી ચૌલુક્ય વંશના અંત સુધીના લેખો દાખલ કરવામાં આવેલ છે. સભાનેા વિચાર બે ભાગમાં બધા લેખોનેા સમાવેશ કરવાનેા હુતો પછુ તેમ કરવાથી બીજા ભાગનું કદ બહુ વધી જશે એમ જણાયાથી બીજો ભાગ આંહીજ બંધ કરી વાઘેલા વંશના તેમજ પ્રકીર્ણ લેખો ત્રીજા ભાગમાં આપવાનેા નિશ્ચય કરવો પડયો. ઉપરાંત મુસ્લિમ કાળના લેખો પછુ સંગ્રહીત કરવાની યોજના વિચારાય છે અને તે અમલમાં મુકવાની સગવડતા થશે તો આ લેખમાલા આગળ ચાલુ રહેશે.

બધા લેખોનેા સંગ્રહ એકી વખતે તૈયાર કરી સોંપી દેવામાં આવેલ તેથી સંગ્રહ તેમ જ સંકલનાની પદ્ધતિ અગર નિયમો સંબંધી પ્રથમ વિભાગની પ્રસ્તાવનામાં નોંધ કરી છે, તેથી વિશેષ કાંઈ કહેવાનું રહેતું નથી.

પહેલા ભાગ માટે અભિપ્રાયો તેમ જ અવલોકનેા બુદ્ધિ બુદ્ધિ છાપાં તેમ જ માસિકોમાં છપાયાં છે. તેમાં ઉત્તેજક તેમજ સ્તુત્યાત્મક ઉદ્ગારો તેમ જ સુધારા વધારા અને ઉણપો સંબંધી સહુદય અને રચનાત્મક સુચનાઓ કરવામાં આવેલ છે. તેવી સૂચનાઓમાંથી બની શકે તેવી અને તેટલી ગ્રહણ કરવી અને ન બની શકે તેવી સૂચના માટે કાંઈક ખુલાસો કરવો આવશ્યક ગણાય.

આ કાર્ય કાંઈપછુ ઉત્સાહ કે રસવિના સાવ યંત્રવત્ થયેલું છે એવો અસંતોષ બહાર થયેલ છે. નવલકથામાં આગળ પાછળનેા સંબંધ બળવવા માટે તેમ જ તેને રસિક બનાવવાના હેતુથી જે કલ્પનાના ઘોડા દોડાવવામાં આવે છે, તેવી ઘટના આવા સંગ્રહાત્મક ગ્રંથમાં થઈ શકે નહીં. બુદ્ધિ બુદ્ધિ સ્થળે અને બુદ્ધિ બુદ્ધિ પ્રસંગે લખાએલા અગર કેતરાવેલા લેખોમાં રસપ્રવાહ ચાલુ રહે તેવો ઉત્તરોત્તર સંબંધ શી રીતે સંભવે ? તેવા લેખોને કાળક્રમ અનુસાર ગોઠવીને જ સંતોષ માનવો રહો. આવી ઐતિહાસિક સામગ્રી ઉપરથી જે ઇતિહાસ લખવામાં આવે તે રસિક બનાવી શકાય પછુ આવા સંગ્રહ તો તેમાં રસ લઈ શકે તેવી કોટિએ નહીં પહોંચેલી વ્યક્તિઓને શુષ્ક જ રહેવાના.

૨૧. બાઈ રણજીતરામે આ કાર્ય આરંભેલું ત્યારે એમની મુરાદ હતી તે પાર નથી પડી એમ પછુ ફરીયાદ રબુ થઈ છે અને સ્વ. બાઈ રણજીતરામે કરેલું કામ કેટલું હતું અને સંપાદકે કરેલું નવું કેટલું છે તે બહુવાની જાણસા બતાવવામાં આવેલ છે. આ બન્ને બાબતો માટે ગ્રંથ લેખની પ્રસ્તાવનાના પહેલા ત્રણ પારીશ્રાફમાં બધા ખુલાસા મળી શકે તેમ છે તેથી આંહી ફરી તે વિષય ચર્ચવાની જરૂર જોતો નથી. વિશેષ બારીક સરખામણી માટે બન્ને સંગ્રહો સભાના પુસ્તકાલયમાં મોબુદ્ધે તે જોવાની બળામણ કરી શકાય.

આ ગ્રંથના સંબંધમાં એક સર્વસામાન્ય અભિલાષા દર્શાવવામાં આવી છે કે લેખના સંગ્રહ માટેનું ક્ષેત્ર વધુ વિશાળ થવું જોઈએ, એટલે કે કુમારપાલ અને સિદ્ધરાજ જેવા રાજાઓ જેની

ગુજરાત બહાર માળવા મેવાડ ઉપર આણુ ફરતી તેવાઓએ પોતે કે તેના સામંતોએ ત્યાં લખા-
વેલા લેખો પણ આમાં સંગ્રહિત થવા જોઈએ. તેમજ દક્ષિણના રાષ્ટ્રકૂટો અને કનોજના પ્રતિહારોની
અમુક વખત ગુજરાત ઉપર સત્તા હતી તેઓના લેખોનો અને ગુજરાત બહારના પણ પ્રસંગોપાત
ગુજરાતને લગતા લેખોનો પણ આમાં સમાવેશ કરવો જોઈએ. આ સંબંધમાં મારે જણાવવું જોઈ
એ કે કુમારપાળ અને સિદ્ધરાજ વિજયેના ગુજરાત બહારના ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી લાગ્યા-
તેવા લેખોનો પ્રથમથી જ આ બીજા ગ્રંથમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. તેમજ દક્ષિણના રાષ્ટ્રકૂટો
એ ગુજરાતમાં આપેલાં દાનસંબંધી લેખો તેમ જ ગુજરાત શાળાના રાષ્ટ્રકૂટોના બધા લેખો આમાં
સંગ્રહિત કરેલાજ છે. ગુજરાત બહારના પણ ગુજરાતના ઇતિહાસને ઉપયોગી થાય તેવા લેખોનું
પત્રક તૈયાર કરી ત્રીજા ગ્રંથની અંતમાં છાપવાનો પણ સલાએ હમણાં ઠરાવ કર્યો છે.

વલ્લીનાં બધાં તામ્રપત્રો ન છાપવાની લગામણુ માટે મેં મારો અભિપ્રાય ગ્રંથ ૧ લાની
પ્રસ્તાવનાના પારીઆદ્ પાંચમામાં રજુ કરેલ છે તેથી વિશેષ કહેવાનું રહેતું નથી. આમાં બધા
લેખો આખા છાપવાથી અગવડતા થવાને બદલે સગવડતા વધે છે તેથી ખાસ અચાવ કરવાની પણ
જરૂરીયાત લાગતી નથી.

પૂ. મહામહોપાધ્યાય પં. ગૌરીશંકર ષોઝા, શાસ્ત્રી હર્ગાશંકરજી તેમ જ પ્રોફેસર એમ. એસ.
કોમીસેરીએટ ઇત્યાદિ શુભેચ્છકોએ ગ્રંથ ૧ લા માટે જે સંતોષ પ્રદર્શિત કરતા અભિપ્રાયો મોકલ્યા
છે તે ટાંકવામાં આડમ્બર તથા આત્મ સ્તુતિનો આભાસ આવે તેથી આંહી રજુ કરેલ નથી. પ્રો.
કોમીસેરીએટે તો આની અંગ્રેજી આવૃત્તિ થાય તો ઇન્ટ છે, એમ પણ ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી છે. તે
બધાઓનો આભાર માનવાની આ તક લઉં છઉં.

આ. ગિ. ૫.

સંગ્રહીત લેખોની અનુક્રમણિકા.

ગુર્જર વંશી

અ. નં.	લેખની વિગત	સાલ	કયાં પ્રસિદ્ધ	હાલ કયાં છે	પૃષ્ઠ
૧૦૮	દ્વ ૧ લાનું સંખેડામાંથી મળેલું પતરું બીજું	ચેદી સં. ૩૪૬ ઇ. સ. ૫૯૫-૯૬	એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૧૯	—	૩
૧૦૯	દ્વ ૨ જાનાં કાવીનાં તામ્રપત્રો.	ચે. સં. ૩૮૦ કા. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૧૩ પા. ૮૧	—	૪
૧૧૦	દ્વ ૨ જાનાં કાવીનાં તામ્રપત્રો.	ચે. સં. ૩૮૫ કા. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૧૩ પા. ૮૮	—	૧૩
૧૧૧	સંખેડામાંથી મળેલું રણુઅહનું પતરું બીજું	ચે. સં. ૩૯૧ વૈ. વ. ૧૫	એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૨૦	—	૧૮
૧૧૨ } ૧૧૩ }	દ્વ ૨ એ અથવા પ્રશાન્ત-રાગનાં બે દાનપત્રો સંખેડામાંથી મળેલાં	ચે. સં. ૩૯૨ વૈ. સુ. ૧૫	એ. ઇ. વો. ૫ પા. ૬૭	—	૨૦
૧૧૪	દ્વ ૨ જાના ઉમેદાનાં તામ્રપત્રો(અનાવટી)	શક સં ૪૦૦ વૈ. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૭ પા. ૬૧	—	૨૪
૧૧૫	દ્વ ૨ જાનાં અશુભરામાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો(અનાવટી)	શ. સં. ૪૧૫ જયે. વ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૧૭ પા. ૧૮૩	—	૩૦
૧૧૬	દ્વ ૨ જાનાં ઇલાવમાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો(અનાવટી)	શ. સં. ૪૧૭ જયે. વ. ૧૫ ઇ. સ. ૪૯૫-૬	ઇ. એ. વો. ૧૩ પા. ૧૧૫	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. ઓ.	૨૪
૧૧૭	જયભટ ૨ જાનાં તામ્રપત્રો નવસારીમાંથી મળેલાં	ચે. સં. ૪૫૬ માધ. સુ. ૧૫ ઇ. સ. ૭૦૬	ઇ. એ. વો. ૧૩ પા. ૭૦	—	૪૦
૧૧૮	જયભટ ૩ જાનાં કાવીમાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો	ચે. સં. ૪૮૬ આપા. સુ. ૧૦ ઇ. સ. ૭૩૬	ઇ. એ. વો. ૫ પા. ૧૦૯	—	૪૭
૧૧૯	જયભટ ૩ જાનાં તામ્રપત્રો	ચે. સં. ૪૮૬ આશ્વિન. વ. ૧૫ ઇ. સ. ૭૩૬	અપ્રસિદ્ધ	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. મું.	૫૩

રાષ્ટ્રકૂટ વંશી

અ. નં.	લેખની વિષય	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	હાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૧૨૦	કક ર જનાં આત્રીલી છારીલી નાં તામ્રપત્રો.	શ. સં. ૬૭૯ આશ્વિ. સુ. ૭	જ. બો. બે. રો. એ. સો. વો. ૧૬ પા. ૧૦૫		૩
૧૨૧	ગોવિંદ ૩ જનાં વણીનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૩૦ વૈ. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૧૫૬	પ્રિ. એ. વો. મ્યુ. એ.	૯
૧૨૨	ગોવિંદ ૩ જનાં રાધ- નપુરનાં પતરાં	શ. સં. ૭૩૦ આ. વ. ૧૫	એ. ઇ. વો. ૬ પા. ૨૩૯		૧૮
૧૨૩	કક ર જનું દાનપત્ર	શ. સં. ૭૩૪ વૈ. સુ. ૧૫ ઇ. સ. ૪૧૨-૧૩	ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૫૬	વિ. મ્યુ.	૨૭
૧૨૪	ગોવિંદનાં તોરખેરનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૩૫ પૌ. સુ. ૭ ઇ. સ. ૮૧૨	એ. ઇ. વો. ૩ પા. ૫૩		૩૭
૧૨૫	કક ર જનાં નવસારીનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૩૮ માધ. સુ. ૧૫	જ. બો. બે. રો. એ. સો. વો. ૨૦ પા. ૧૩૧	પ્રિ. એ. વો. મ્યુ. એ.	૪૧
૧૨૬	ગોવિંદ રાજનું કાવીનું દાનપત્ર	શ. સં. ૭૪૯ વૈ. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૫ પા. ૧૪૪		૫૭
૧૨૭	ધ્રુવ ર જનાં વડોદરાનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૫૭ કા. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૧૪ પા. ૧૯૬		૬૫
૧૨૮	દન્તિવર્માનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૮૯ પૌ. વ. ૯	એ. ઇ. વો. ૬ પા. ૨૮૫		૭૩
૧૨૯	ધ્રુવ ૩ જનું ભરચનું દાનપત્ર	શ. સં. ૭૮૯ જ્યે. વ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૭૪		૮૧
૧૩૦	અમોઘવર્ષ ૧ લાનાં સંજ્ઞાનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૯૩ પૌ.	એ. ઇ. વો. ૧૮ પા. ૨૩૫		૯૪
૧૩૧	કૃષ્ણ ૨ જનું અંકુલેશ્વરનું દાનપત્ર	શ. સં. ૮૧૦ જ્યે. વ. ૧૫ ઇ. સ. ૮૮૮	ઇ. એ. વો. ૧૩ પા. ૬૫	વિ. એ. મ્યુ.	૧૦૫
૧૩૨	કૃષ્ણ ૨ જનું કપડ- વંજનું દાનપત્ર	શ. સં. ૮૩૨ વૈ. સુ. ૧૫ ઇ. સ. ૯૧૦-૧૧	એ. ઇ. વો. ૧ પા. ૫૨	પ્રિ. એ. વો. ૧૧૪ મ્યુ. એ.	
૧૩૩ } ૧૩૪ }	ઇન્દ્રરાજ ૩ જનાં બે દાનપત્રો	શ. સં. ૮૩૬ કા. સુ. ૭	એ. ઇ. વો. ૯ પા. ૨૪		૧૨૨
૧૩૫	ગોવિંદ ૪ થાનાં અમાતનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૮૫૨ જ્યે. સુ. ૧૦	એ. ઇ. વો. ૭ પા. ૨૬		૧૩૭

સંગ્રહીત લેખોની અનુક્રમણિકા.

૫

અ. નં.	લેખની વિગત	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	હાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૧૩૬	ગોવિંદ ૫ માનાં સાંગતીનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૮૫૫ આ. સુ. ૧૫ ઈ. સ. ૯૩૩-૩૪	ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૨૪૭		૧૪૬

ચૌલુક્ય વંશી

૧૩૭	મૂલરાજનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૦૪૩ માત્ર. વ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૮૦	કડી (વડોદરા સ્ટેટ)ની કચેરી ?	૩
૧૩૮	મૂલરાજનાં બાલેરાનાં પત્રો	વિ. સં. ૧૦૫૧ માત્ર. સુ. ૧૫	એ. ઇ. વો. ૧૦ પા. ૭૬	બાલેરાના અલ્લાયુ દેવરામ પાસે.	૧૨
૧૩૯	ભીમદેવનું દાનપત્ર રાધનપુરમાંથી મળેલું.	વિ. સં. ૧૦૮૬ કા. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૩	—	૧૫
૧૪૦	ભીમદેવનાં તામ્રપત્રો	વિ. સં. ૧૦૮૬ વૈ. સુ. ૧૫	જ. બો. એ. રો. એ. સો. વધારાનો અંક “ મુંઝાઈની ઉત્પત્તિ ” વો. ૨૦ પા. ૪૯	પ્રિ. એ. વે. મ્યુ. મું.	૧૭
૧૪૧ } ૧૪૨ }	કલ્પદેવના સમયનાં નવસારી માંથી મળેલાં એ દાનપત્રો	શ. સં. ૯૯૬ માર્ગ. સુ. ૧૧	જ. બો. એ. રો.— એ. સો. વો. ૨૬ પા. ૨૫૦		૧૮
૧૪૩	કર્ણુ ૧ લાનું સૂત્રકનું દાનપત્ર	વિ. સં. ૧૧૪૮ વૈ. સુ. ૧૫	એ. ઇ. વો. ૧ પા. ૩૧૬	સિંધપુરપાટણના રણીશ મી. નારાયણ ભારતી પાસે.	૨૫
૧૪૪	સિદ્ધરાજ જયસિંહનો ગાળાનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૧૯૩ વૈ. વ. ૧૪	જ. બો. એ. રો. એ. સો. વો. ૨૫ પા. ૩૨૪	મંદિરમાં	૨૮
૧૪૫	માંગરોળમાંની સોઠડી વાવ- માંનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૦૨ આશ્વિ. વ. ૧૩	ભા. પ્રા. સં. ઈ. પા. ૧૫૮	તેજ વાવની દિવાલમાં	૩૦
૧૪૬	કુમારપાળનો ચિત્રોડગઢનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૦૭	એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૪૨૧	મંદિરમાં	૩૪
૧૪૭	કુમારપાળના રાજ્યની વડનગર પ્રશસ્તિ	વિ. સં. ૧૨૦૮ આશ્વિ. સુ. ૫	એ. ઇ. વો. ૧ પા. ૨૯૩	અર્જુન બારીના પથરમાં	૩૮
૧૪૮	કુમારપાળના સમયનો મારવાડમાં કેરાડુ ગામનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૦૯ માત્ર. વ. ૧૪	ભા. પ્રા. સં. ઇ. પા. ૧૭૨	ગામ પાસેના એક ખંડેરમાં	૪૮

અ. નં.	લેખની વિષય	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	હાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૧૪૬	ગિરનારના લેખો નં. ૧૬	વિ. સં. ૧૨૧૫ ચૈ. સુ. ૮	રી. લી. એ. રી. બા. પ્રો. પા. ૩૫૬	નેમિનાથ અને ધડિધટ્ટકાના મંદિર વચ્ચેના દરવાજાની ભીંત ઉપર.	૫૧
૧૫૦	ગ્વાલીયરના ઉદેપુરમાંથી મળેલા ત્રણ લેખો એ.	વિ. સં. ૧૨૨૦	ઇ. એ. વો. ૧૮ પા. ૩૪૧	મોટા મંદિરના પૂર્વતરફના પ્રવેશ દ્વાર અંદર	૫૨
૧૫૧	,, બી.	વિ. સં. ૧૨૨૨	ઇ. એ. વો. ૧૮ પા. ૩૪૩	,, દક્ષિણબાજુએ	૫૫
૧૫૨	ગિરનારના લેખો નં. ૨૭	વિ. સં. ૧૨૨૨	રી. લી. એ. રી. બા. પ્રો. પા. ૩૫૬	રસ્તાની ઉત્તર બાજુની દિવાલ ઉપર	૫૬
૧૫૩	,, ,, નં. ૩૦	વિ. સં. ૧૨૨૩	,,	ખજુત્રીખાણમાં	,,
૧૫૪	જુનાગઢના ભૂતનાથના મંદિરમાંનો કુમારપાલના સમયનો શિલાલેખ	વલભી. સં. ૮૫૦ વિ. સં. ૧૨૨૫ ઇ. સં. ૧૧૬૬	ભા. પ્રા. સં. ઇ. પા. ૧૮૪	ગામમાં ભૂતનાથનું મંદિર છે તેમાં	૫૭
૧૫૫	પ્રભાસપાટણમાં ભદ્રકાળીના મંદિરમાં કુમારપાલના સમયનો શિલાલેખ	વલભી સં. ૮૫૦ વિ. સં. ૧૨૨૫	ભા. પ્રા. સં. ઇ. પા. ૧૮૬	મંદિરના પ્રવેશ દ્વારની જમણી બાજુએ.	૬૦
૧૫૬	ગ્વાલીયરના ઉદેપુરમાંથી મળેલા ત્રણ લેખો— 'સી' અજયપાલદેવનો	વિ. સં. ૧૨૨૬	ઇ. એ. વો. ૧૮ પા. ૩૪૪	મંદિરમાં જ	૬૬
૧૫૭	અજયપાલના તામ્રપત્રો	વિ. સં. ૧૨૩૧ કા. સુ. ૧૧	ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૮૦		૭૩
૧૫૮	બીમદેવ ૨ જનું દાનપત્ર પાટણમાંથી મળેલું.	વિ. સં. ૧૨૫૬ ભા. વ. ૧૫ ઇ. સં. ૧૧૬૮	ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૭૧		૭૮
૧૫૯	બીમદેવ ૨ જનું દાનપત્ર	સિદ્ધ સં. ૬૩	ઇ. એ. વો. ૧૮ પા. ૧૦૮	પ્રિ. એા. વે. ચુ. મું.	૮૧
૧૬૦	બીમદેવનું દાનપત્ર ઝોલુકોનાં અગીયાર દાનપત્રો પૈકી નં. ૩ કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૨૬૩ શ્રા. સુ. ૨ ઇ. સં. ૧૨૦૬	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૪	—	૮૫
૧૬૧	બીમદેવ ૨ બના સમયનો આજુનો લેખ	વિ. સં. ૧૨૬૫ વે. સુ. ૧૫ ઇ. સં. ૧૨૦૯	ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૨૨૦	તેજ સ્થળે	૮૯

સંગ્રહીત લેખોની અનુક્રમણિકા

૭

અ. નં.	શેખની વિષય	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	હાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૧૬૨	ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર	વિ. સં. ૧૨૬૬ સિંહ. સં. ૯૬ ઇ. સ. ૧૨૦૬	ઇ. એ. વો. ૧૮ પા. ૧૧૦	રા. એ. સો.	૯૪
૧૬૩	શ્રીધરની દેવપાટણ પ્રશસ્તિ	વિ. સં. ૧૨૭૩ ત્રે. સુ. ૪ ઇ. સ. ૧૨૧૬	એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૪૩૭	મોટા હરવાળની જમણી તરફ કિલ્લાની દિવાલમાં	૧૦૧
૧૬૪	ભીમદેવ ૨ જાનો ભરાણાનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૭૫ ભા. સુ. ઇ. સ. ૧૨૧૮	ભા. પ્રા. સં. ઇ પા. ૨૦૪	તેજ સ્થળે	૧૧૦
૧૬૫	શ્રીમદ્ધ્યંત સિંહનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૨૮૦ પૌ. સુ. ૩ ઇ. સં. ૧૨૨૩	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૬	—	૧૧૨
૧૬૬	ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સ. ૧૨૮૩ કા. સુ. ૧૫ ઇ. સ. ૧૨૨૬	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૯	—	૧૧૭
૧૬૭	આશુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૧	વિ. સં. ૧૨૮૭ કા. વ. ૩ ઇ. સ. ૧૨૩૦	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૦૦	—	૧૨૦
૧૬૮	આશુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૨	વિ. સં. ૧૨૮૭ કા. વ. ૩ ઇ. સ. ૧૨૩૦	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૦૪	—	૧૩૪
૧૬૯	આશુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૩	વિ. સં. ૧૨૮૭ કા. સુ. ૩ ઇ. સ. ૧૨૩૦	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૩૩	—	૧૪૧
૧૭૦	ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું.	વિ. સં. ૧૨૮૭ આષા. સુ. ૮	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૧	—	૧૪૨
૧૭૧ થી ૧૮૫	આશુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૪ થી ૧૮	વિ. સં. ૧૨૮૮	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૨૩	તેજ સ્થળે	૧૪૭
૧૮૬	ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૨૮૮ ભા. સુ. ૧	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૩	—	૧૫૧
૧૮૭	ગિરનારના લેખો નં. ૩૪	વિ. સં. ૧૨૮૯ આશ્વિ. વ. ૧૫ ઇ. સ. ૧૨૩૩	રી. લી. એ. રી. ઓ. પ્રે. પા. ૩૬૧	—	૧૫૪

અ. નં.	લેખની વિગત	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	હાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૧૮૮ થી ૧૯૨	આશુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૧૯ થી ૨૩	વિ. સં. ૧૨૯૦	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૨૬	તેજ સ્થળે	૧૫૫
૧૯૩ થી ૨૦૦	આશુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૨૪ થી ૩૧	વિ. સં. ૧૨૯૩ ચૈ. વ. ૭ તથા ૮	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૨૭	તેજ સ્થળે	૧૫૬
૨૦૧	ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૨૯૫ માર્ગ. સુ. ૧૪	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૫	—	૧૫૯
૨૦૨	ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૨૯૬ માર્ગ. વ. ૧૪ ઇ. સ. ૧૨૩૮	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૬	—	૧૬૨
૨૦૩	આશુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૩૨	વિ. સં. ૧૨૯૭ વે. વ. ૧૪	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૨૯	તેજ સ્થળે	૧૬૫
૨૦૪	વેરાવળમાં ભીમદેવ ૨ જાનો શિક્ષાલેખ		ભા. પ્રા. સં. ઇ. પ. ૨૦૮	ફાજદારના મકાનમાં	૧૬૬
૨૦૬	ત્રિભુવનપાલનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું.	વિ. સં. ૧૨૯૯ ચૈ. સુ. ૬	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૮	—	૧૭૧

श्री :

गुजरातना ऐतिहासिक लेख

गुर्जर वंशना लेखो

ગુર્જર વંશના લેખો

નં. ૧૦૮

દ્વ ૧ લાનું સંખેડામાંથી મળેલું પત્ર* બીજું*

ચે. સં. ૪૪૬ (ઈ. સ. ૫૯૫-૯૬)

આ લેખનું બીજું જ પત્ર મળ્યું છે. તેનું માપ ૮" x ૩ ૩/૪" છે અને તે સુરક્ષિત છે. આમાંની દશ લીટીમાં રાજાનું કે દાવાનું કે દેય પદાર્થનું વર્ણનાદિ નથી, પણ માત્ર દાનશાસન અવિચ્છિન્ન કાયમ રાખવા માટેના સ્મૃતિઓમાંના સાધારણ રીતે આપવામાં આવતા આદેશો આપેલ છે. પરંતુ દાવાને ઓળખવા માટે પૂરતાં સાધનો આપણી પાસે છે. લેખક તરીકે સન્ધિવિગ્રહિત આદિત્યભોગિકનું નામ આપેલ છે. ડા. બુલર જણાવે છે કે ભોગિક એક નાના માણસ અગર એક અગર થોડાં ગામડાંનો ઠાકોર હોવો જોઈએ. કારણ વખતો વખત હુકમ કરવામાં આવે છે એવાં માણસોની સાથે તે શબ્દ લગાડેલો જોવામાં આવે છે. જેમ કે જમ-ભટ્ટનું કાવિમાંથી મળેલું તામ્રપત્ર (ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૧૧૦) દેશી કોષમાં તે શબ્દના પ્રાકૃત રૂપ ભોઈએનો અર્થ આમપ્રધાન એવો ક્યો છે અને તેવો માણસ મોટોટો રાજા હોઈ શકે નહીં. આ પત્રનો ગુર્જર વંશ સાથેનો સંબંધ પૂરવાર કરવા માટે બીજું કાંઈ ન હોય તો પણ એક ભોગિક શબ્દ કે જે સન્ધિવિગ્રહિત આદિત્યને લગાડવામાં આવ્યો છે તે બસ છે. કારણ કે બીજા કોઈ પણ વંશનાં દાનશાસનોમાં તે શબ્દ વપરાયો જોવામાં આવતો નથી. વળી આ લેખની લિપિ પણ રણગ્રહના સંવત્ ૩૯૧ ના તામ્રપત્ર તેમ જ તે જ વંશનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં બીજાં તામ્રપત્રોની લિપિ સાથે એટલી બધી મળતી આવે છે કે તેમાં શંકાને લેશ પણ અવકાશ નથી.

દાનની સાલ શબ્દમાં તેમ જ આંકડામાં આપવામાં આવી છે અને તે ૩૪૬ ની છે. સાધારણ રિવાજ મુજબ આંકડામાં ૩૦૦, ૪૦ અને ૬ નાં ચિહ્નો નથી, પણ અર્વાચીન દબ પ્રમાણે ૩, ૪ અને ૬ એમ આંકડા લખેલા છે. છેવટના ગુર્જર રાજાએ ચેદી સંવત્નો ઉપયોગ કરતા, તેથી ૩૪૬ તે ઈ. સ. ૫૯૫-૯૬ લગભગ આવે છે. આ સાલ દ્વ ત્રીજાની ડા. બુલરે આપેલી* સાલની સાથે બરોબર બંધબેસતી આવે છે. આ રાજાનો બીજો લેખ અગર તામ્રપત્ર હજી સુધી પ્રાપ્ત નથી, તેથી આ તામ્રપત્ર ઉપયોગી ગણી શકાય.

અક્ષરાન્તર

- ૧ આચન્દ્રાર્કાર્ણવક્ષિતિસ્થિતિસમકાલીનં પુત્રપૌત્રાન્વયમોજ્યમુદલાતિસર્ગેળ
- ૨ પ્રતિપાદિતં માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે અતોસ્ય વ્રહ્મદેયસ્થિત્યા ક્રિષંતઃકરિ
- ૩ ષાપયંતો વાન કૈશ્ચિદ્વ્યાષેષે વર્તિતવ્યમાગામિરાજભિરસ્મદ્વૃશૈર્વા સામાન્યં ભૂમિ-
- ૪ દાનફલમંવેત્યાયમસ્મદ્વાયોનુમન્તવ્યઃ પાલયિતવ્યશ્ચેત્યુક્તં ચ ભગવતા વ્યા-
- ૫ સેન ॥ બહુભિર્વસુધા મુક્તા રાજભિઃ સૌગરાદિભિઃ યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય
- ૬ તદા ફલં ॥ ષષ્ટિવર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે મોદતિ ભૂમિદઃ આચ્છેતા ચાનુમન્તા ચ તાન્યે-
- ૭ વ નરકે વૈસે ॥ વિન્ધ્યાહવીષ્વતોયાસુ શુષ્કકોટરવાસિનઃ કૃષ્ણસર્પાભિજાયન્તે
- ૮ વ્રહ્મદેયાપહારકા[:] યાત્રીહ દત્તાનિ પુરા નરેન્દ્રૈર્દાનિ ધર્મ્માર્થ્યયશસ્કરાણિ-
- ૯ નિર્મ્માર્થ્યવાનપ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ સાધુઃપુનરાદદીતાલિખિતં ચાત્ર સન્ધિવિગ્રહિકેના
- ૧૦ દિવ્યભોગિકેન સંવત્સરશતત્રયં ષટ્ચત્વારિંશત્તરકે ॥ ૩૪૬

* એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૧૯ એચ. એચ. ડ્રવ બી. એ. એલ.એલ. બી. * ઇ. એ. વો. ૧૭ પા. ૧૯૧

૧ વાંચો કૃષતઃ ૨ વાંચો કર્ષયતો ૩ વાંચો ઝૈરન્દ્રૈર્વા ૪ વાંચો સગરાદિભિઃ ૫ વાંચો વસે ૬ વાંચો દિ જા-
યન્તે ૭ વાંચો ત્રયે ૮ વાંચો રિંશત્તરકે

હદ ૨ જાનાં કાવીનાં તામ્રપત્રો*

ચે. સ. ૩૮૦ કાર્તિક સુ. ૧૫

ગુર્જર વંશના ત્રણ લેખો આ માસિકમાં પ્રકાશિત થયા છે :— ડોક્ટર ખુલર દ્વારા (૧) શકે ૪૦૦ ના વૈશાખ ૧ સુદ ૧૫ નું હદ બીજાનું ઉમેટાનું દાનપત્ર, (૨) અવ્યક્ત સંવત ૪૮૬ ના આષાઢ ૧૦ રવિવારનું જયભટ ત્રીજાનું કાવીનું દાનપત્ર, અને (૩) પંડિત ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજી દ્વારા અવ્યક્ત સંવત ૪૫૬ ના માઘ માસની પૂર્ણિમા મંગળવારે^૩ ચન્દ્રમહાસુભયે અપાએલું જયભટ ૩ જાનું નવસારીનું દાનપત્ર.

અને તે જ વંશના બીજા ત્રણ લેખ અન્યત્ર પ્રસિદ્ધ થયા છે. તે પૈકી હદ બીજાનાં બે દાનપત્ર જે અનુક્રમે અવ્યક્ત સંવત ૩૮૦ ના કાર્તિક શુક્લ પૂર્ણિમા અને તેવા જ સંવત ૩૮૫ ની કાર્તિક શુક્લ પૂર્ણિમાનાં છે. તે પ્રોફેસર જે. ડૉસને પ્રકાશિત કર્યાં. ત્રીજા લેખ પ્રોફેસર આર. જી. ભંડારકરે પ્રકાશિત કર્યો. તે શકે ૪૧૭ ના વૈશાખની^૫ અમાવાસ્યા સહ પ્રતિપદાના સૂર્યમહાસુભયનાં તે જ વ્યક્તિનાં આપેલાં ઈલાઓનાં દાનપત્ર વિષે છે.

ચાલુક્યવંશના^૧ વિજયરાજ અથવા વિજયવર્માના દાનપત્ર તથા એક બીજા દાનપત્ર સાથે (જેની વિગત આપી નથી) હદ બીજાનાં ખેડાનાં બે દાનપત્રો લગભગ ઈ. સ. ૧૮૨૭ માં મળી આવ્યાં હતાં. ખેડાના કોટની વાયવ્ય બાજુમાં નજીક જ વચુઆ નદી વહે છે. ત્યાંની ભીંત તથા જમીન ધોવાઈ જવાથી આ શોધ થઈ શકી હતી. અસલ પતરાં બધાં ડૉ. એ. બર્નેસે રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીને ભેટ તરીકે આપ્યાં હોય એમ જણાય છે. પરંતુ તે પૈકી કેવળ વિજયરાજનું દાનપત્ર હાલ ઉપલબ્ધ છે. તેથી ગુર્જરનાં આ બે દાનપત્રો પ્રોફેસર ડૉસનના લેખ સાથે પ્રસિદ્ધ થએલી પ્રતિકૃતિઓ ઉપરથી ફરીથી હું પ્રકાશિત કરું છું.

આ પ્રતિકૃતિઓમાંની પહેલીમાં બે પતરાં બતાવ્યાં છે. તે દરેક ૧૧૧” લાંબું અને ૯” પહોળું છે. લખાણના રક્ષણ માટે આ પતરાંના કાંઠા જાડા અથવા વાળેલા હવા કે નહીં તે જાણી શકાતું નથી. પહેલા પતરાની નીચેની જમણી બાજુના ખૂણાનો મોટો ભાગ ભાગી ગયો છે અને બીજા પતરાનો ઉપરનો ડાબી બાજુના ખૂણાનો એક ન્હાનો ઠટકો ભાગી ગયો છે; તે સિવાય પતરાં સુરક્ષિત છે અને લેખ બહુ સહેલાઈથી વાંચી શકાય તેવો છે. પ્રતિકૃતિ સારી છે, પણ તેમાં ક્ષણ લોપો અને પુષ્કળ ભૂલો છે. આ ભૂલો અસલની કે લીથોગ્રાફની અપૂર્ણતાની પણ હોઈ શકે, પણ તેનાં કારણો વિષે શંકા હોવાથી તે અસલની જ ભૂલો મેં માની છે. સાધારણ રીતે,

* ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૮૧-૮૭ જે. એફ ફીલ્ડ.

૧ જ. કર્તીગઢામની ગણતરી પ્રમાણે આ તારીખ ૩ જ એપ્રિલ ઈ. સ. ૪૭૮ ને સોમવારને મળતી આવે છે. (ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૧૧) ૨ (ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૧૦૬)—ઈ. એ. વો. ૧૨, પા. ૨૬૨-૬૩ માં પ્રસિદ્ધ કરેલા મારા ‘રિમ ફો’ સંખ્યા, પંડિત ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજીએ પોતાની ભતની પતરાની પરીક્ષા ઉપરથી અને ખાત્રી આપી છે કે બીજા સંખ્યાવાચક ચિહ્ન ચોક્કસપણે ૮૦ છે અને ૯૦ નથી. ૩ જુઓ. ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૭૦ ૪ જ. ગો. એ. સો. ન્યુ સી. વો. ૧ પા. ૨૪૭—આ બંને દાનપત્રનું એકસેજ અક્ષરાન્તર આ પહેલાં જ બે. એસ. સો. વો. ૭ પા. ૬૦૮ માં મી. જેમ્સ પ્રિન્સપે પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. પંક્તિ ૨૪ સુધીનું અક્ષરાન્તર ૩૮૦ ના દાનપત્રમાંથી તેણે લીધું તે અને પંક્તિ ૨૫ થી અંત સુધીનું અક્ષરાન્તર ૩૮૫ ના દાનપત્રમાંનું છે, સિવાય કે તારીખ ૩૮૫ ને બદલે ૩૮૦ આપેલી છે. ૫ જ. ગો. પ્રા. રા. એ. સો. વો. ૧૦ પા. ૧૬ ૬ ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૨૪૧

પતરાંઓમાં કડી માટે એ કાણું હોય છે, પણ પ્રતિકૃતિમાં એક જ કડી બતાવી છે. તે આશરે ૧૩” જાડી અને વલ્લભીવંશના દાનપત્રોની કડી જેવી બેઠાળ છે. કડી ઉપરની મુદ્રા ગોળ છે. તેનો વ્યાસ લગભગ ૧૩” છે. તેની બિંબાકાર સપાટી પર ઉપસેલું એક સાંકેતિક ચિત્ર પણ છે, જેનો અર્થ બહુ શકાતો નથી, પણ તે કદાચ સૂર્યપૂજનું કંઈક ચિત્ર હશે. તેની નીચે સામન્ત દદ એ પ્રમાણેના લેખ દાનપત્રની લિપિમાં જ છે. આઘોપાન્ત લાષા સંસ્કૃત છે.

લેખ દદ બીજો જેને પ્રશાન્તરાગ પણ કહ્યો છે તેના સમયનો છે. તેની ઉપર તારીખ શબ્દ અને અંક બન્નેમાં લખી છે. તે અવ્યક્ત સંવત્ ૩૮૦ ની પૂર્ણિમા છે. આ દાનપત્ર નાંદિપુરી-માંથી અપાયું છે. તે સ્થળને ડૉ. બહુલર ભરૂચની પૂર્વે જડેશ્વરના હરવાબની બહાર આવેલા તે જ નામના એક જૂના કિલ્લા તરીકે ઓળખાવે છે. પરંતુ પંડિત ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજી તેને રાજ-પીપળા સ્ટેટના હાલના નાંદોદ તરીકે ગણવાનું વધારે ઉચિત ધારે છે. તેમાં અકુરેશ્વરના પ્રાન્ત કે વિષયમાં શિરીષ પદ્મક ગામનું દાન અપાયાનું લખાણ છે. ડૉ. બહુલર અકુરેશ્વરને ભરૂચ જીલ્લાના દક્ષિણ ભાગમાં આવેલા અંકલેશ્વર તાલુકાનું મુખ્ય શહેર અંકલેશ્વર અથવા અંકુલેશ્વર ગણે છે. અને શિરીષપદ્મક અંકુલેશ્વર તાલુકાનું હાલનું સીસોદ્રા હશે, એમ લાગે છે.

૧ ઈલાવ દાનપત્રના પૌતાના લેખમાં પ્રો. ભાંડારકર એ ખેડા દાનપત્રની મુદ્રાઓની પ્રતિકૃતિઓ વિષે શંકા ઉઠાવે છે. કારણ કે તેમાં ‘શ્રી’ ના માનવંતા ઉપસર્ગ વિના ‘સામન્ત દદ’ લેખ છે. પરંતુ આ પ્રમાણે શંકા ઉઠાવવાનું કાંઈ પણ કારણ નથી, કારણ કે તેનું જ વાંચન દદ ૧ લાને વિષે એ બે દાનપત્રોનાં અક્ષરાન્તરની ચોથી પંક્તિમાં આવે છે. ૨ ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૬૨ ૩ પા. ૭૩ જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૩. ૪ ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૧૧૩—ઈલાવ દાનપત્રની પા. ૧૪ માં અંકુલેશ્વર નામ આ જ જગ્યા બતાવતું આવે છે.

કે. ૨

અશ્વરાન્તર

પતરૂં પહેલું.

- ૧ ઐ સ્વસ્તિ નાન્દીપુરીતો [।]વિવિધ વિમલગુણરત્નસંપા [પ]દુદ્ધાસિતસકલદિ-
ક્રમુલે પરિત્રાતાશ []ષપક્ષ [મહ]મહીભૃતિ
- ૨ સતતમવિલક્ષિતાવધૌ સ્થૈર્યગા []ભિ [મી]ર્ય લાવણ્યવતિ મહાસત્વતયાત્ []
દુરવગાહે ગુર્જરનૃપતિ દંશમહા []દધા [ધૌ]શ્રીસહજન્માકુ-
- ૩ ણ્ણહૃદયાહિતાસ્પદઃ કૌસ્તુભમણિરિવ વિપલયશોદીધિતિનિકરવિનિહતકલિતિ-
મિરનિચયઃ સત્પક્ષો વૈનતંત્યદ્વાકૃષ્ટશત્રુ-
- ૪ નાગકુલસંતતિરુપતિત એવ દિનકરચરણકમલપ્રણામાપજીવાશેષદુરિત નિબહઃ
સામન્તદદઃ [।]પ્રતિદિનમપેતશઙ્કં યેન-
- ૫ સ્થિતમચલગુણનિકરકેસરિવિરા []જતવપુષા વિનિહતારિગજકુમ્ભવિગલિતમુક્તા
ફલો [લ]ચ્છલપ્રણી [કી]ર્ણ વિમલયશોવિતાનેન રૂપાનુ-
- ૬ રૂપં સત્ત્વમુદ્ગહતાકેસરિકિશોરકેણેવોપરિ ક્ષિતિભૃતાં [।]યંચાતિમલિનકલિયુગતિ-
મિરચન્દ્રમસમનુદિવસમન્ય []ન્યસ્પર્દ્ય []વા-
- ૭ યયુઃ કલાસમૂહાદયો ગુણા વિક્રમાનીતમદવિલાસાલસગતયોરાતિગજઘટાઃ પ્રમ-
દાશ્ચ [।]યસ્યચાવિરતદાન-
- ૮ મવાહપ્રાણિતાત્થિમધુકરકુલસ્ય સચિરકીર્તિવશામહાયમ્ય સતતમસ્વલિનપદં પ્રસ-
રતઃ સદ્વંશાહિતશોભાગૌરવરય
- ૯ મદ્રમતંગજમ્યવે કરઘાટવિનિહતક્ષિતિભૃદુક્ષતતનૂહસ્થરેવાનિર્ઝરસલિલપ્રપાત-
મધુરનિનદસ્ય મગોદ્ર-
- ૧૦ વાઃ સમુન્નતપયોધરાહિતશ્ચિયો દયિતા ઇવ મુદે વિન્ધ્યનગોપત્યકા [।]યશ્ચોપમીયતે
શશિનિ સૌમ્યત્વવૈમલ્યશોભાકલા
- ૧૧ મિર્લે કલઙ્કેન શ્રીનિકેતશામાસમુદયાથઃ કૃતકલકણ્ટકતયા કમલાકરે ન પદ્મ-
જન્મવયાસત્વોત્સાહવિક્રમમૃગાધિરા-
- ૧૨ જેન કૂ [કૂ]રાશયતયા લાવણ્યસ્થૈર્ય ગા []મીર્યસ્થિત્યનુપાલનતયામહોદધો-
[ધૌ]નવ્યાલાશ્રયતયા સત્કટકસમુન્નતવિદ્યાધરાવા-
- ૧૩ સતયા હિમા મા [ચંલે ન સ્વર્ષા શં]પરિવારતયા [।]યસ્ય ચ સદ્ગા [મો]ગઃ શે-
ષોરગસ્યેવ વિમલકિરણમણિશતાવિષ્કૃતગૌરવઃ સકલજગત્સાધાર-
- ૧૪ ણો [।]યસ્ય પ્રકાશ્યતે સત્કુલં શીલેન પ્રમુત્વમાજ્ઞયા શસ્ત્રમરાતિ પ્રણિપાતેન કોપો-
નિગ્રહેણ પ્રસાદઃ પ્રદાનૈર્ધર્મો દેવદ્વિજાંતિગૃ

૧ નં. ૧૧૦ પંક્તિ ૧૩ માં મદ્રા રાજ્ય નામના કો. ડૉસનની સૂચનાથી સુધારેલું રાશ્વન
મે' લીધું છે. ૨ આદિ અને પંક્તિ ૧૮ માં દ્વિજ શબ્દમાં આ નો શ્રીરા જ ના ઉપરના લીટા સાથે
અર્પણ રીતે જોડેલા છે.

- १९ रुजनसपय्येयेति ।]स्तस्य सूर्णा[नु] प्रनसरुचिरकनकावदातः कल्पतरुवि[।]-
विरतमभिक[रु]चित-फलप्रदः सततमृतगणस्येव
- १६ वसन्तसमयो वसन्तसमयस्य[७]व प्रविक[।]सितानिबिडैचूततरुवनाभोगः सरस-
इव कमलनिवहः कमलनिवहस्येव
- १७ प्रबोधो महाविषधरस्येव मणिर्मणेरिव स्वच्छतारभावो महोदधेरिवामृतकलशो-
मृतकलशस्येवामरणदायित्व-
- १८ प्रभावः करिणः इव मदः प्रमदाजनस्येव विलासो विभवस्येव सत्पात्रविनि-
योगो धर्मस्येव क्रतुः क्रतोरिव स्वद-
- १९ क्षिणाकालः प्रेम्णा इव सद्भावः शशिना इवामलकलासमूहो नियतमलङ्कारभूतः
सकलनिशाकर[।]भिरु[रु]प-
- २० वदनः शङ्को वदान्यः प्रवलरिपुत्रलानीकसमरसमवाप्तविजयश्रीः श्री वीतरागा-
परनामा श्रीजयभटः[।]कलि-
- २१ प्रतिपक्षभया[च]चरणार्थिन इव यम[।]श्रु[श्रि]ताः सविनया गुणाः[।]
स्फुरितविमलकीर्तिसौदामणि[नि]ना येन सकलजीवलो[का]-
- २२ नन्दकारिणा कालवलाहकेनेवावन्ध्ये[न्य]फलं गर्जता प्रणयिनामपनीता-
स्तृष्णासंतापदोषाः[।]यश्च शरोपि सतत[।]
- २३ मयशोभि[भी]रूपगततृष्णा[णो]पि गुणार्ज्जनाविच्छिन्नतर्षः सर्वप्रदान-
शीलोपि परयुवतिद्वयदानपर[।]इमुखः प[दुरापिपर]-
- २४ परिवादाभिधानजडवीः[।]यस्य च न विरोधि रूपं शीलस्य यौवनं सद्वृत्तस्य
विभवः प्रदानस्य तु[त्रि]वर्गसेवा प[रम्परापीडन]
- २५ स्य प्रभुत्वं श्र[।]न्तेः कलिकालो गुणानामिति[॥]तस्य मूनुः सजलघनपटक-
निर्गतरजनिकरकरावबोधित क[उमृदधवल]-
- २६ यशः प्रतानास्थगितनभोमण्डलोनेकसमरसङ्कटप्रमुखागतानिहतशत्रु सामन्तकुल-
वधू द्र[प]भातसम]-
- २७ यरुदितच्छलोद्गीयमानविमलनिर्लेशप्रतापो देवद्विजातिगुरुचरण न[क]मलप्रणामो
[दृष्टवज्र]-
- २८ मणिकोटिरुचिरदीधितिविराजितमुकुटोद्भासितशिरा दीनानायातुराम्यागतास्थि-
जनाक्लिष[२]अ[परिपूर]-
- २९ तविभवमनोरथोपचीयमान त्रिविष्टपैकसहायधर्मम[चयः]प्रणयपरि[कुपित]-
- ३० मानिनीजनप्रणामपूर्वमधुरवचनोपपादितप्रसादप्रकाशीकृतविदग्धनागरक-

બીજું પત્રું

- ૩૧ [મ] વ [અ] ભાવ [^] [િ] વમલગુણકિરણપંજરાક્ષિત્ત્વહલકલિતિમિરનિચયઃ
સમધિગતપશ્ચમમહાશબ્દ ધી [શ્રી] દહઃ
- ૩૨ કુશલી સર્વાનેવ રાજસામન્તભોગિકવિષયપતિરાષ્ટ્રામમહત્તરાધિકારિકાદીન્
સમનુબોધ-
- ૩૩ યત્યસ્તુ વો વિદિતમસ્માભિરવકૂ [કૂ] રેશ્વરવિષયાન્તર્ગત શિરીષપદકં^૧ ણ
ગ્રામઃ સોદ્રઙ્ગઃ સોપરિકરઃ
- ૩૪ સર્વાદાનસંપ્રાપ્તઃ સર્વદિત્યવિદિપ્રાતિભેદિકાપરિહીણો ભૂમિચ્છિદ્રન્યાયેનાચાટમટ-
પ્રાવેશ્ય આચન્દ્રાર્કાર્ણવ-
- ૩૫ ક્ષિતિસ્થિતિસમકાલીનઃ પુત્રપૌત્રાન્વયભોગ્યો જમ્બૂસરોવિનિર્ગતા વકૂ [કૂ] રેશ્વર-
વિષયાન્તર્ગત ગિ [શિ] રીષપદકવાસિ બહ્વચ વ-
- ૩૬ ત્સસગોત્રાશ્વલાયનસબ્રહ્મચારિબ્રાહ્મણ મટ્ટ્યાધાપક । તથા ગોપાદિત્ય । તથામટ્ટિ-
ગણ । વિશાશ્વ । અગ્નિશર્મ્મ । દ્રોણ । કાશ્યપસ-
- ૩૭ ગોત્રમટ્ટિદામ । તથાવત્ર । અધ્વ [ર] ય્યુવાજસનેયદૌણકીયસગોત્ર- । કળ્લ-
સબ્રહ્મચારિ બ્રાહ્મણતાપિશ [ર] શર્મ્મ । દ્વિતૌપિશર્મ્મ ।
- ૩૮ દત્તસ્વામિ । માગિસ્વામિ । પિતૃશર્મ્મ । મટ્ટિ । દ્રોણ । ધૂમ્રા [પ્રા] યણસગોત્ર
કર્કાશ્યાપક । આબુક । કૌણ્ડિન્યસગોત્ર વાટશર્મ્મ । શૈલ ।
- ૩૯ ધોષ । મહાદેવ । નાવ । માટરસગોત્ર ધર । વિશાશ્વ । નન્દિ । રામિલ ।
હારિતસગોત્ર ધર્મધર । છાન્દોગ્યમરદ્વાજસગોત્રકૌધુમ-
- ૪૦ સબ્રહ્મચારિબ્રાહ્મણદન્દશર્મ્મ । આદિત્યરવિ । તાપિશૂર । ઇન્દ્રશૂર । ઈશ્વર ધર ।
દામધર । દ્વિ ઈશ્વર । મરુકચ્છવિતિર્ગત મેરજ્જિકા-
- ૪૧ નિવાસિ અ [આ] થર્વળ ચૌલિસગોત્ર પિપ્પલાદસબ્રહ્મચારિબ્રાહ્મણમદ્ર । વાયુ-
શર્મ્મ । દ્રોણસ્વામિ । રુદ્રાદિત્ય । પૂર્ણસ્વામિ । ઇન્દ્રશ્વતુ-
- ૪૨ શ્રવણ બ્રાહ્મણેભ્યશ્વતુર્વિષયપરિકરપનાપૂર્વ્ય બલિચત્વૈશ્વદેવાગ્નિહોત્રપશ્ચમહાયજ્ઞાદિ-
ક્રિયોત્સર્પણાત્થ માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચ પુ-
- ૪૩ પ્યયશોભિવૃદ્ધયે કાર્ત્તિક્ય [૧] મુદકાતિસર્મેણાતિસૃષ્ટો [૧] યતોસ્મદ્વંશ્યૈરન્યૈ-
ર્વાગામિભોગપતિભિઃ પ્રબલપવનપ્રેરિતોદધિજલતરં-
- ૪૪ ગચંચલં જીવલોકમભાવાનુગતાનસારાન્વિભવાન્ દીર્ઘકાલમ્થેયસશ્ચગુણાનાકલથ્ય
સામાન્યભોગભૂપ્રદાનફલેન્સુ

૧ 'અનુસ્વાર' ભૂતથા બ્રાહ્મણ છે. ૨ આ વિરામ ચિહ્નની કાંઈ જરૂર નથી. ૩ દ્વિતીય તું
કુંક ૩૫ છે.

- ४५ मिः शशिकरुचिरे यशाश्चराय चिनीपुभिरयमपहायानुमन्तव्यः पालयितव्यश्च ।
योवाज्ञानतिमिरपटलावृतमति-
- ४६ राक्षिन्धाद् आच् [छिद्यमानकं वानुगोदेत स पञ्चभिर्महापातकैः सोपपातकैः
संगुप्तः स्य ।] दुक्तं च भगवता वेदव्यासेन
- ४७ व्यासेन । षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गं तिष्ठति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च
तान्येव नरके वसेत् ॥ विन्ध्यादधीष्वतोयासु
- ४८ शुष्कोटरवासिनः कृष्णाहयो हि जायन्ते भूमिदायं हरन्ति ये ॥ बहुभिर्वसुधा
भुक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्य य-
- ४९ स्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दत्तानि पुरा नरन्दैर्दानानि धर्म-
। । [त्थयशष्कराणि । निर्भुक्तप्राण्यप्रतिमा-
- ५० नि तानि को नाम साधुः पुनराददीतेति ॥ संवत्सरशतत्रये शीत्यधिके कार्तिके
शुद्ध पञ्चदश्यां लिखितं सन्धिविग्रहाधिकै-
- ५१ रणाधिकृतेरेवेण स्वमुखाजयेति ॥ सं ३० ८० कार्तिक शु. १० १२ [॥]
- ५२ दिनकरचरेणाक्षैर्नरतस्य श्री वीतगागसूनाः स्वहस्तोयं प्रशान्तरागस्य ॥

ભાવાન્તર

ૐ ! સ્વસ્તિ ! નાન્દાપુરી(શહેર)માંથી :—

(પંક્તિ ૧) વિવિધ વિમલ ગુણગ્રંથથી સદૃશ દિશાઓનાં મુગ, રત્નોશી સાગર મંડિત કરે છે તેમ મંડિત કરનાર, સાગર તેના આશ્રયમાં આવેલા હોવાથી હવ્વ પણ પાંખ (પક્ષ) ધારણ કરતા પર્વતોની રક્ષા કરે છે તેમ તેના આશ્રયી સમસ્ત મહાન નૃપોને રક્ષનાર, સાગરની માફક અવધિ ન ઉલ્લંઘનાર, સ્થિરતાવાળો, ગંભીર, લાવણ્યમય અને મહા સત્વતાને લઈને ગહન માટે (સાગર મહાસત્વો-પ્રાણીઓ-ને લઈને ગહન માટે કઠિણ છે તેમ) કઠિણ તેવા ગુજર્જર નૃપતિઓના મહોદધિ જેવા વંશમાં, શ્રીકૃષ્ણના હૃદય ઉપર રહેલી શ્રી(લક્ષ્મી) સાથે જન્મેલા કૈસ્તુભમણિ માફક વિમલ યશનાં કિરણથી કલિયુગનાં તિમિર દૂર કરનાર, સત્પણથી વૈનતેયની માફક શત્રુ નાગકુલની સંતતિ જડમૂળથી ઉખેડી નાંખનાર : દિનકરના કમળ જેવા ચરણને પ્રણામ કરીને જન્મથી જ સર્વ પાપો દૂર કરનાર સામન્ત શ્રી દદ્દ હતો— અચલ સદ્ગુણોના સમૂહથી આભૂષિત હોઈ, કેશવાળીથી વિરાજિત સિદ્ધ જેવા—શરીરવાળો, શત્રુના સંહાર કરેલા ગળેના દુશ્મનમાંથી અસ્તા મુકતાફલ જેવા વિમલ યશવાળો, પવત પર બુધાન સિદ્ધ પોતાના પ્રભાવ જાળવે છે તેમ તેના રૂપને અનુકૂળ અન્ય નૃપો તરફ પ્રતાપ જાળવીને તે શંકારહિત ઉભો રહ્યો છે. પ્રતિદિન અન્યો અન્ય સ્પર્ધાથી કલા-સમૂહ આદિ ગુણો, તેના વિક્રમથી પ્રેરિત મહા વિલાસવાળી ગતિવાળી શત્રુની ગજઘટા અને (તેમની) પ્રમદાઓ તે આતમલિન કલિયુગરૂપી તિમિરના ચંદ્ર સરખાની પાસે ગયાં. જે ઉત્તમ ગજના આહુ રહેતા મહા જેવા દાનપ્રવાહથી ભ્રમરનાં (અરજદારોનાં) બુથને આ-નન્દ આપતો, જે પોતાના ઉજ્જવળ યશથી તેના આશ્રિત ન હતા તેમને પણ નમાવતો, જે નિત્ય અસ્ખલિત ડગ ભરતો, જેની શોભા અને ગૌરવ તેના ઉત્તમ વંશથી જાળવાતાં, જેનાં રૂપાં તેના હસ્તપ્રહારથી શત્રુ નૃપોના સંહારથી ઉત્પન્ન થએલા આનન્દથી ઉમાં થતાં, જેનો કંઠ (અવાજ) રેવા નદીના ધોધનાં પડતાં પાણીના અવાજ જેવો મધુર છે, તેના ઉપભોગ માટે, ઉન્નત પર્યોધર પર સૌંદર્ય ધારણ કરતી લગ્નસુખ દેનાર પત્ની જેવી વિધ્યાદ્રિની નીચે આસ-પાસની ભૂમિ હતી. સૌમ્યત્વ, વિમલતા, શોભા અને કલામાં શશી સમાન, પણ કલંકમાં શશી સમાન ન હતો, શ્રીનું નિવાસસ્થાન બની, શોભાના મહાયશથી કુલકંટક દૂર કરનાર કમલ આ-કાર સમાન, પણ પક્ષ કાઢવ)માં જન્મથી કમલની સમાનતા વગરનો હતો; સિદ્ધ સમાન બલ, ઉત્સાહ અને વિક્રમમાં, પણ કુરતામાં નહીં હતો, સાગર સમાન લાવણ્ય, સ્થિરતા, ગંભીર્ય, ધૈર્ય અને પાલન શક્તિમાં પણ સર્પ જેવા દુષ્ટોના આશ્રય સ્થાનમાં સમાન ન હતો; હિમાચલ સમો ઉન્નત કટક(મહોટાં શહેરો)થી અને વિદ્વાનના આવાસસ્થાનથી, પણ હિમાચલની આ-સપાસના પહાડી પ્રદેશ જેવા પડતી પામેલા યોદ્ધાઓથી આવૃત નહીં હોવાથી તેમાં હિમાચલ સમાન તે ન હતો. શેષનાગનાં ગુંચળાં માફક વિમલ કિરણવાળા અનેક (સેંકડો) મણિથી સ્પષ્ટ થતા ગૌરવવાળી તેની શ્રી (લક્ષ્મી) સદૃશ જગતને સામાન્ય હતી. તેના કુલનો મહિમા તેના શીલથી, તેનું પ્રભુત્વ (તેની) આજ્ઞાથી, તેનાં શસ્ત્રો(નું જ્ઞાન) (તેના) શત્રુ નમાવીને, તેનો ક્રોધ (તેના) નિઘ્રહથી, તેનો પ્રસાદ (તેના) દાનથી, તેની ધાર્મિકતા (તેની) દેવ, દ્વિજ અને ગુરુ જનોની પૂજાથી પ્રકાશિત થએલાં હતાં.

(પંક્તિ ૧૫) તેનો પુત્ર, તપાવેલા ચળકતા સુવર્ણ જેવો શુદ્ધ, વસંતમાં પૂર્ણ ખીલેલી આશ્રઘટા જેવો, સરોવરનાં કમલમંડલ સરખો, કમલ મંડળનાં ખીલતા સૌંદર્ય જેવો, મહા વિષવાળા નાગના મણિ સરખો અને મણિમાં નિર્મલ સ્વચ્છતા જેવો, મહોદધિના અમૃત કળશ જેવો, અને અમૃત કળશના અમરતા દેનાર પ્રભાવ સરખો, ગજના મહા સમાન, પ્રમદાઓના

૧ આનો સંબંધ પંક્તિ ૩૧માં ‘શ્રી દદ્દ: કુચકી સર્વાન’ સાથે લાગુ પડે છે. ૨ જુઓ ઈ. એ. ચો. ૧૨ પા. ૧૫૭ નોટ ૭

વિલાસવૈભવ સરખો, સત્યાત્ર સાથે શ્રીના યોગ જેવો, ધર્મયજ્ઞ જેવો, યજ્ઞહાનના કાળ જેવો, પ્રેમના સદ્ગુણસમાન, શરીની નિર્મળ કલા જેવો, (નિર્મળ કૃત્યોના સમૂહ જેવો), નિત્ય અલંકારથી ભૂષિત, પૂર્ણિમાના ચંદ્ર જેવા વદનવાળો, રનેહાળ, મૃદુવાણીવાળો, પ્રમળ શત્રુઓ સાથે યુદ્ધમાં વિજયશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર, અને શ્રી વીતરાજના અપર (બીજા) નામવાળો શ્રી જયભટ્ટ હતો. સદ્ગુણોએ પોતાના શત્રુ કલિયુગના લયથી તેનું શરણ ધર્યતા હોય તેમ વિનયપૂર્વક તેનો આશ્રય લીધો. વિદ્યુત સમાન પ્રકાશિત કીર્તિવાળો, સકલ જીવલોકને આનન્દકારી, કાળા વાદળની માફક, અવન્ધ્ય ફલ વર્ષાથીને પ્રણયિ જનોની તૃણા અને સંતાપ દોષ તેણે દૂર કર્યા. તે શૂરવીર હોવા છતાં અપયશ લેવામાં ભીડ હતો (અપયશથી ડરતો હતો), તે તૃણારૂઢિત હોવા છતાં ગુણપ્રાપ્તિનો નિત્ય તરસ્યો હતો, તે પરમ દાની હતો છતાં પર યુવતિઓનાં હૃદય ભંગ કરવામાં વિમુખ હતો. પટુ વાચાવાળો હોવા છતાં તે વાદવિવાદમાં શત્રુઓને દુર્વચનો આપવામાં જડયુદ્ધિ હતો. તેનું રૂપ શીલનું વિરોધી ન હતું. તેનું યૌવન સદ્વૃત્ત(સદાચાર)નું વિરોધી હતું નહીં તેનો વૈભવ દાન સાથે વિરોધી ન હતો. તેની ત્રિવર્ગની સેવા, પરસ્પર (ત્રિવર્ગની પરસ્પર) કલેશ કરવાની નિષ્કળતામાં વિરોધી ન હતી. તેનું પ્રભુત્વ શાન્તિનું વિરોધી ન હતું. કલિકાળ(માં તેનું જીવન) ગુણો(તા સંચય)માં વિરોધી ન હતું.

(પંક્તિ ૨૫) તેનો પુત્ર, સજળ ધન વાદળમાંથી બહાર નીકળતા શરીનાં કિરણથી જગૃત થયેલા પ્રવેત કુમુદ જેવી યશની વેલી(લતા)થી નભમંડલ છાયી નાંખતો, અનેક સમર સંકટમાં તેની સામે આવી સંહાર થયેલા શત્રુ સામન્ત કુલની પત્નીઓના પ્રભાત સમયે રૂદનથી પોતાની અસિ(તલવાર)નો પ્રતાપ મોટેથી જાહેર કરનાર, દેવ, દ્રિજ અને ગુરુઓનાં ચરણકમળને પ્રણામ કરતાં પંક્તિઓ પડેલા કોટી વજ્રમણિનાં ઉજ્જવળ કિરણોથી વિરાજિત મુગટથી મંડિત શિરવાળો, દીન, અનાથ, આતર, અભ્યાગત, યાત્રક અને વિયત્તિવાળા જનોના વૈભવ મનોરથ પૂર્ણ કરવાથી વૃદ્ધિ પામતા, સ્વર્ગપ્રાપ્તિના એક જ સહાય ધર્મસંચયવાળો પૂર્વે પ્રણયથી કોપિત થયેલી માનિની જનોના પ્રણામ પછી મધુર વચનથી ઉદ્ભવેલા પ્રસાદથી પ્રકાશિત થતા વિદગ્ધ અને નાગરક સ્વભાવવાળો, વિમલ ગુણનાં કિરણોના પિંજરમાં કલિનાં ધન તિમિરને નાંખનાર, પંચમહાશય પ્રાપ્ત કરનાર શ્રી હૃદ કુશળ હાલતમાં સમસ્ત રાજ, સામન્ત, ભોગિક, વિષયપતિ, રાષ્ટ્રમહત્તર, ગ્રામમહત્તર, આધિકારિક આદિને જાહેર કરે છે કે :-

(પંક્તિ ૩૩) તમને જાહેર થાયો કે અકૂદેશ્વર વિષયમાં આવેલું શિરીષપદ્મક ગામ ઉદ્રક્ત સંહિત, ઉપરિકરસંહિત કાપવાની સર્વ વસ્તુ, વિદિ, પ્રતિભેદિકાસંહિત ભૂમિચ્છિદ્ર ન્યાયથી, સૈનિકોના પ્રવેશમુક્ત, ચંદ્ર, સૂર્ય, આગર, પૃથ્વીના અસ્તિત્વકાળ સુધી પુત્ર, પૌત્ર અને વંશજોના ઉપભોગ માટે જમ્બુસરથી આવેલા અકૂદેશ્વર વિષયમાં શિરીષપદ્મક ના નિવાસી, બહુવૃચ શાખાના, વત્સ ગોત્રના, આશ્વલાયનસ સપ્તઘ્નચારી, પ્રાક્ષણ ભટ્ટિ અધ્યાપક તથા ગોપાદિત્ય તથા ભટ્ટિગણ, વિશાખ અગ્નિશર્મા અને દ્રોણ—કાશ્યપ ગોત્રના ભટ્ટિ-દામ તથા વત્ર. અધવચ્યું વાજસનેય શાખાના, ડોંડકીય ગોત્રના, કણ્વ સપ્તઘ્નચારી પ્રાક્ષણ તાપિ શર્મા અને બીજા તાપિશર્મા, અને દત્તસ્વામી, અને ભાગિસ્વામી, અને પિતૃશર્મા અને ભટ્ટિ અને દ્રોણ—ધૃત્રાચણ ગોત્રના કમ્ભ આધ્યાપક અને અલ્લક,—કૌંણિય ગોત્રના વાટશર્મા અને શૈલ અને ઘોષ અને મહાદેવ અને આવ—માઠર ગોત્રના ધર અને વિશાખ અને નન્દિ અને રામિલ—હારિત ગોત્રના ધર્મધર—છાન્દોગ્ય ભરદ્વાજ ગોત્રના કૌથુમ સપ્તઘ્નચારી પ્રાક્ષણ ઇન્દ્રશર્મા અને આદિત્યરવિ અને તાપિશૂર અને ઇન્દ્રશૂર અને ઈશ્વર અને ધર અને દામધર અને બીજા ઈશ્વર ભટ્ટકચ્છથી આવેલા ભેરજિજ્ઞામાં નિવાસ કરતા અથર્વ વેદમાં નિપુણ ચૌલી ગોત્રના પિપ્પલાદ સપ્તઘ્નચારી પ્રાક્ષણ ભદ્ર અને વાયુશર્મા અને દ્રોણસ્વામી અને ઉદ્ગાસ્તિય

અને પૂર્ણિમાથી. આ ચાર ચરણના આઠભોને ચતુર્વેદિ વર્ગનું પહેલું પાઠન કરી, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, પંચમહાયજ્ઞ આદિ અનુષ્ઠાન માટે, અને મારાં માતાપિતાના અને મારા પુણ્ય યજ્ઞની વૃદ્ધિ માટે, કાર્તિક પૂર્ણિમાને દિને પુષ્કળ પાણીના અર્ધ સાથે અર્ચે આપ્યું છે.

(પંક્તિ ૪૩) આથી અમારા વરના કે અન્ય જાવે ભોગપતિઓએ, પ્રબળ પવનથી પ્રેરિત હિદયિના જલતરંગ જેવો ચંચલ હૃદયોદ છે, વૈભવ અનિત્ય અને અસાર છે અને શુભો દીર્ઘ કાળ સુધી ટકી રહે છે એમ મનાતા રાખીને, ભોગ અને ભૂમિદાનના સામાન્ય ફળની અભિલાષવાળા અને શક્તી જેવા ઉચ્ચવર્ણ ચિરકાળ સુધી રહેતા યજ્ઞની પ્રાપ્તિની વાંછના-વાળાઓએ (ભોગપતિઓએ) આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. અજ્ઞાનના ઘન તિમિરથી આવૃત ચિત્તવાળો જે આ દાન જમ કરશે અથવા જમ્મિમાં અનુમતિ આપશે તે પંચમહાપાપનો અને અન્ય નાનાં પાપનો દોષી થશે.

(પં. ૪૬) ભગવાન વેદવ્યાસે કહ્યું છે કે:—ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૧૦ હજાર વરસ વાસ કરે છે પણ દાન જમ કરનાર અથવા તેમાં અનુમતિ આપનાર નેટકાં જ વરસ નરકમાં વસે છે. ભૂમિદાન જમ કરનાર વિદ્યાદ્રિના નિર્જલ વૃક્ષનાં શુષ્ક ફોટરમાં વસતા કાળા નાગ જન્મે છે. સગરના સમયથી ભૂમિનો બહુ નુષેએ કિપસોગ કયો છે જે સમયે જે ભૂપતિ હશે તેને તે સમયે તેનું ફળ છે. અહીં પૂર્વ નુષેએ કરેલાં ધર્મ, શ્રી, અને યજ્ઞનાં ફળ દેનારાં દાન, ભોગ કરેલી માલા જેવાં છે. કયો સુજન તે પુનઃ પાછાં લઈ લેશે ?

(પં. ૫૦) સંવત્સર વણસો અધિક એટલી, કાર્તિક પૂર્ણિમાને દિને અમારી મુખઆજ્ઞાથી સંધિવિશ્વદાધિ:રણાધિકૃત રેવથી લખાયું સંવત્ ૩૦૦ અને ૮૦. કાર્તિક શુ. ૧૦ અને ૫.

(પંક્તિ ૫૨) દિનકરના ચરણની પૂજામાં આનન્દ લેનાર શ્રીવીતરજના પુત્ર પ્રશાન્તરાગના આ સ્વહસ્ત છે.

દદ ર જનાં કાવીનાં તામ્રપત્રો*

ગે. સં. ૩૮૫ કા. સુ. ૧૫

દદ ર જનાં જોડાનાં દાનપત્રોની પ્રો. ડોસનની પ્રતિકૃતિઓમાંની બીજી પ્રતિકૃતિમાં એ પતરાં છે. તે દરેક ૧૦૧" લાંબું અને ૭૧" પહોળું છે. પતરાંના કાંઠા લખાણના રક્ષણ માટે જડા અગર વાળેલા હતા કે નહીં તે જાણી શકાતું નથી. પતરાં સુરક્ષિત છે, અને એકંદરે લખાણ સુવાચ્ય છે. લખાણની શુદ્ધિ સંબંધમાં નં ૧૦૬ ના લેખ ઉપર આપેલી ટીકા લાગુ પડે છે. પતરાંઓ ઉપર એ કડી ચારે કાણાં છે, પણ પ્રતિકૃતિમાં એક જ કડી દેખાય છે. તે લગભગ ૧" જડી છે, અને વચલીનાં દાનપત્રોની કડી જેવી બેરોળ છે. કડી ઉપરની મુદ્રા લગભગ ગોળ છે. તેમાં વ્યાસ ૧.૨૬" છે. અને તેના ઉપર નં ૧૦૬ ની મુદ્રા જેવી જ ઉપસેલી આકૃતિ છે. તેની નીચે એવો જ "મામન્ત-વૃદ્ધ" લેખ છે. છેવટ સુધી ભાષા સંસ્કૃત છે. અને છેક ૩૧ મી પંક્તિ સુધી લેખ નં ૧૦૬ ના લેખને અક્ષરશઃ મળતો આવે છે.

લેખ પ્રશાંતરાગના ઉપનામવાળા દદ ર જના સમયનો છે. તેના ઉપર તિથિ શબ્દ અને અંકોમાં લખી છે, તે અવ્યક્ત સંવત ૩૮૫ ના કાર્તિક માસની પૂર્ણિમા છે. ૧૦૬ નં ની માફક આ દાનપત્ર પણ નાંદીપુરમાંથી આપ્યું છે, અને અકરેશ્વર પ્રાંત અથવા વિષયમાંના તે જ શિરીષપદ્રક ગામ આપ્યાનું લખ્યું છે. પ્રથમના દાનપત્ર પછી કૃત પાંચ વર્ષે આપેલા આ બીજા દાનપત્રનો હેતુ જાણી શકાતો નથી.

પહેલું દાનપત્ર ૪૦ બ્રાહ્મણોને આપ્યું હતું. તેમાંથી ૩૨ નાં નામ આ દાનપત્રમાં ફરીથી આપ્યાં છે. આ દાનપત્રમાં નહિ આપેલાં નામો આ છે:- કૌણ્ડિન્ય ગોત્રના વાટશર્મા અને મહાદેવ (નં ૧૦૬ પંક્તિ ૩૮-૯) ભારદ્વાજ ગોત્રનો ઇન્દ્રશર્મા (તેમાં જ પંક્તિ ૪૦), ચૌલી ગોત્રના ભદ્ર, વાલુશર્મા, દ્રોણસ્વમિ, ઇન્દ્રાલિય, અને પુર્ણસ્વમિ (તેમાં જ પંક્તિ ૪૧). અને એ નવાં નામ આપ્યાં છે. તે વત્સગોત્રનો વાહ (પંક્તિ ૩૭) અને ધૂમ્રાયણ અથવા ધૌમ્રાયણ ગોત્રનો ઇન્દ્રશૂર (પં. ૪૦), આ રીતે પંક્તિ ૪૦ માં લખ્યા મુજબ દાન મેળવનારની સંખ્યા ૩૪ થાય છે. નામો નં ૧૦૬ ની પેઠે ચરણો પ્રમાણે નહીં પણ ગોત્ર પ્રમાણે ગોઠવ્યાં છે, ત્રણ પુરુષો—ધર, ધાધર, અને બન્ને ઇન્દ્ર—જે નં ૧૦૬ ની પંક્તિ ૪૦ પ્રમાણે ભારદ્વાજ ગોત્રના લખાયા હતા, તે આદિ (પંક્તિ ૩૮-૯) લાક્ષમણ ગોત્રના હોવાનું જણાયું છે, અને જાણ-વિજયપરિકલ્પના—પર્વમ્ એ શબ્દો નં ૧૦૬ માં પંક્તિ ૪૨ માં આવે છે તે આ દાનપત્રમાં આપ્યા નથી. બીજી બાબતોમાં, આ દાનપત્ર નં ૧૦૬ માં લખેલાં દાનપત્રના જ માણસોને, તેમાં બતાવેલા હેતુ માટે, અને તેમાં બતાવેલી પરિસ્થિતિમાં જ આપાયું હતું.

* ઈ. એ. નં. ૧૩ પા. ૮૮ લે. અફ. કહીર. ૨ ઈ. એ. નં. ૧૦ પા. ૮૧
લે. ૪

અક્ષરગાનન

પતરું પહેલું

- ૧ ॐ સ્વાસ્તિ નાન્દીપુરીતો ।]વિવિધવિમલગુણરત્નસમ્પદુદ્ભાસિતસકલરિક્ષમુખેપરિ-
ત્ર[તા]શેષ સપક્ષમહામહિ[હી]ભૂતિમતતમ[]વલદ્વિ-
- ૨ તા[]વધૌ સ્થૈર્ય મામ્મિ[]મ્મી]ર્યાલાવળ્યવતિ મહાસત્ત્વતયાતિદુરવગાહેગુર્જર
નૃપતિવંશમહોદધૌ શ્રીસહજન્માકૃષ્ણહૃદયહિતા-
- ૩ સ્પદઃ [કૌ]મ્તુભમણિરિ[]વિમલયશોદીધિતિ ચિત્તરદિ[]વ]નિહત કલિતિ-
મિરનિચયઃ સત્પક્ષાં વૈનતય દ્વાકૃષ્ટશત્ર[]તુ]નાગકુલસંત[]]ત-
- ૪ રૂપાત્તિત એવ દિનકરચરણકમલપ્રણામાપનિ[]ની]તાશેષદુરિતનિવહસ્સામન્ત-
દદઃ[]]પ્રતિદિનમપ[]]ન શઙ્ક[]]યેનસ્થિતમચલ-
- ૫ ગુણનિકરકેસરિવિરાજિતવપુષા વિનિહતારગજકુમ્ભવિગલિતમુક્તાફલચ્છલપ્રકી-
ર્ણવિમલયશોવિતાવે[]ને]રૂપાનુરૂ-
- ૬ પં સત્ત્વમુદ્ગત[]]કેસરિકિશોરકેળેવોપરિક્ષિતિભૂતાં[]]યાઘાતિમલિનકલિયુગતિ-
મિરચન્દ્રમસમનુદિવસમન્યા[]ન્યા]ન્યસ્પર્દ્યે-
- ૭ વાયુઃ કલાસમૂહાદયો ગુણઃ ચિક્ક[]ક]માનીમદ તિ[]વિ]લાસાલસગત-
યોરાતિગજઘટાઃ પ્રમદાશ્ચ]]યસ્ય ચાવિરત-
- ૮]દા]નાદિ[]]પ્રવાહ પ્રીણિતાર્થમધૂકુ[]]કુલમ્ય કચિરકીર્તિવશાસહાયસ્ય
સતતમસ્વલિતપદં પ્રસરતઃ મદ્દશાહિતશોભા-
- ૯ ગા[]ગૌ]સ્વસ્ય મદ્રમતજ્ઞસ્યેવ કરપાર્તાવનિહતક્ષિતિમૃદુલ્લતતનુરૂ[]હસ]ય-
રેવાનિર્જ્જ્વરસલિલપ્રપાતમધુરનિનાદમ્ય
- ૧૦ મગા[]ગો]દ્ભવાસ્સમુન્નતપયોધરહિતશ્રિયો દાયિતા[]દ્વ મુદં વિન્ધ્યનગોપત્વરા-
[]કા]: []]યશ્ચોપમીયંત શાશ્વતિ સૌમ્યા[]ત્વ]વૈસ્વલ્યશોભાક-
- ૧૧ લાભિર્લે કલદ્ભ્રંન શ્રીવિન્ધ્યશોભાસમુદયાષ કૃતકુલકળકતયા સ્મલાકરે ન પદ્મ-
જન્મતયા । સત્વોત્સાહ ચિક્ક[]ક]મિર્મ[]મ્મ]-
- ૧૨ ગાધિરાજેન કૃરાગયતયા । લાવળ્યસ્થૈ ર્યમામ્મીર્યસ્થિત્યનુપાલનતયા મહોદધૌ ન-
લ્યાલાશ્રયતયા । સત્કટક પ[]સ]-
- ૧૩ મુન્નતવિદ્યાધરાવાસતયા હિમાદ[]ચ]લેન લષ શ ય પ]રિવારતયા । યસ્ય
ચ સદ્ભોગઃ શેષોરગસ્યેવ વિમલાકેરણમણિશત્રાવિષ્કૃત-
- ૧૪ ગૌરવસ્સકલજગત્સારા[]ધા]રણે : યમ્ય પ્રકાશ્યતે સત્કુલં ગિ[]શી]લેન । પમુ-
ત્વમાજ્ઞયા । શભ્રમરાતિપ્રણિપાતેન । કોપા[]પો]નિમ્મહેણ ।
- ૧૫ પ્રસાદઃ પ્રદાનૈદ્દમ્મો દેવદ્વિજાતિગુરુજનસપર્યયેતિ[]]]તમ્ય મનુઃ પ્રતપરુષિરક-
નકાવદાતઃ કરુપતરારવાવિરતમ-
- ૧૬ મિરુચિતફલપ્રદઃ સતતમૃતગુણસ્યેવ વસન્તસમયો વસન્તસમયસ્યેવ પ્રવિકા[]]-
મિત નિબિદ્ધચૂતતરુવનાભાંગ સરસ દ્વ

- १७ कमलनिवहः कमलनिवहस्येव प्रबोधो महाविषधरस्येवमणिम्मणोरिव स्वच्छतार-
भावो महोदधेरिवामृतकलशोमृतक-
- १८ लशस्येवामरणदायित्वप्रशा[भा]वः करिण इव मदः प्रमचा[दा]जनस्येव वि-
लासी विभवस्येव सत्पात्रविनियोगो धर्म-
- १९ स्येव क्रतुः क्रतोरिव स्वदक्षिणाकालः प्रेम्णा इव सद्भावः शशिनइवामलकला-
समूहो नियसमलङ्कारभूतः सकल-
- २० निशाकराभिरूपवदनः शक्रो वदान्यः प्रबलरिपुबलानीकसमरसमवाप्तविजयश्रीः श्री-
वीतरागापरनामाश्रीजर[य]म-
- २१ द[ट]ः[।]कलिप्रतिपक्षभयाच्छरणार्थिन इव यमाश्रितः सविनया गुणाः[।]-
स्फुरितदि[वि]मलकीर्तिं सौदामणि[नि]ना येन सकलजी-
- २२ वलोकानन्दकारिणा कालबलाहकेनैवावन्ध्यफलं गर्जता प्रणयिनामपही[नीं]-
तास्तृष्णासन्तापदोषाः[।]यश्च गू[शू]रोपि सतत-
- २३ मयशोभीरुरपगत तृष्णोपि गुणार्जनाविच्छिन्नतर्षः सर्वप्रदानशीलोप परयुवति-
हृदयदानपराङ्मुखः पटुरपि प-
- २४ रपरिवादानि[मि]धान जडधीः[।]यस्य चन विरोधि रूप[ँ]शीलस्य यौवनं
सद्वृत्तस्य दि[वि]भवः प्रदानस्य तृ[त्रि]वर्गसेवापरस्परा-
- २५ पीडनस्य प्रभुत्वं क्षान्तेः कलिकालोगुणानामिति[॥] तस्य सूनुः सजलधनपटल-
निर्गततरजनिकरकरावबोधि
- २६ तकुमुदधवल्यशः प्रतानास्थगित नभोमण्डलो नेकसमरसंकटप्रमुखागतनिहत-
शत्रुसामन्त-
- २७ कुलवधूप्रभातसमयरुदितच्छलोद्गीयमानविमलनिम्बिशप्रतापो देव द्विजातिगुरु-
पतरुं बीजुं
- २८ चरणकमलप्रणामोद्भूष्टवज्रमणि-[कोटिरुचिर]दीधितिविराजितमुकुटोद्भासित-
[ि]शरा-
- २९ दि[दी]नानाथातुराभ्यागतार्थिजनाक्लिष्टप[रिपूरित]वि[भव]मनोरथोपचि-
[ची]यमानत्रिविष्टपैकस-
- ३० हायधर्मसञ्चयः प्रणयपरिकुपितमानिनि[नी][जनप्रणा]मपूर्वमधुरवचनोपपा-
दितप्रसादप्रकाशी-
- ३१ कृतविदग्धनागरकस्वभावो विमलगुणकिरणपञ्जर[।] [ि]क्षसबहलकलिति-
मिरनिचयस्समधिगतपञ्च-
- ३२ महाशब्द[:] श्रीददः कुशली सर्वानेव राजसामन्तभोगिकविस[ष]यपति-
राष्ट्रग्राममहत्तराधिकारिकादीन्स-
- ३३ मनुबोधयत्यस्तुवो विदितमस्माभि रक[कू]रश्चरविषयान्तर्गत । शिरिषपत्रक ।
एषग्रामस्तोदङ्गः

- ३४ सोपरिकरः सर्वोदानसंग्राहः । सर्वदित्यविष्टिप्रातिभेदिक परिहि[ही]णो भूमि-
च्छिद्रन्यायेनाचाटभटप्रा-
- ३५ वेश्य आचन्द्रकर्णद[व]क्षितिस्थितिसमकालीनः पुत्रपौत्रान्वयभोग्यो जम्बूस-
रोवास्तव्य भरद्वाजस-
- ३६ गोत्रकण्वसब्रह्मचारि ब्राह्मणादित्यरवि । तथा तापिशु[शू]र । इन्द्रशूर । ईश्वर ।
तथावरससगोत्र भट्ट[८ *]यि[य]
- ३६ ध्यापक । गोपादित्य । वाड । विशाख । अमिशर्म । भट्टिगण । द्रोण । माफ-
[ठ]रसगोत्रविशाख । धर । नन्दि ।
- ३८ राम । दौण्डगी[ली] [य]सगोत्रतापिशर्म द्वितापिशर्म[शर्म] । द्रोण । भट्टि
पितृशर्म । भागिस्वामि । दत्तस्वामि । लाक्ष्म-
- ३९ ण्यसगोत्रधर । दामधर । ईश्वर । कोण्डिन्यसगोत्र चाव । घोष । शैल । काश्य-
पसगोत्र भट्टिदामि[म] । वा [व] [त्र] []-
- ४० हारीतसगोत्रधर्मधर । धौम्र[।]यन[ण]सगोत्रकर्कध्यापक । आवुक । इन्द्र-
शूरादि ब्राह्मणेभ्यश्चतुस्त्रिंशद्भ्यो-
- ४१ बलिचरुवैश्वदेवामिहोत्रपञ्चमहायज्ञादिक्रि[क्रि]योत्सर्पणार्थ माशा[ता]पि-
त्रोरात्मनश्चपुण्यशोशि[मि]वृद्धये कार्ति-
- ४२ क्यामुदकातिसर्गेणातिसृष्टो[।] यतोस्मदंश्यैरन्यैर्व्यामामिभोगपतिभिः प्रबलपवन-
प्रेरितोदधिजलतरंग-
- ४३ चञ्चलं जि[जी]वलोकमभावानुगतानसारान्विन[भ]वान् दीर्घकालस्थेयसश्च-
गुणानाकलय्य सामान्यभोगभू-
- ४४ प्रदानफलेप्सुभिः शशिकरुचिरं यशश्चिराय चिचीषुभिरयमस्मद्दासो यो]नुमन्त-
व्यः पालयितव्यश्च । यो वाज्ञा-
- ४५ नतिभिरपटलावृतमतिराच्छिन्नादाच्छिद्यमानकं वानुमोदेत सपञ्चभिर्महापातकै-
स्संयुक्तस्यादित्युक्तं च भग-
- ४६ वता वेदव्यासेन व्यासेन ॥ षष्टि वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठि[त]भूमिदः आच्छे-
त्ता चानुमन्ताच तान्येव नरके वसेत् [॥]
- ४७ विन्ध्याटवीष्वलोयासु शुष्ककोटरवासिनः कृष्णाहयोहि जायन्त[]भूमि[म]
द[।]यं हरन्ति ये ॥ बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिस्स-
- ४८ गरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं । यानि नी [ह] द[त] ।
नि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि धर्म[।]र्थयशस्कराणि । निर्भुक्त-
- ४९ मास्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददि[दी]त ॥ इति ॥]संवत्सर-
शतत्रये पञ्चाशि[शी]त्य[।]ध [के]कार्तिकपौर्णमास्यां
- ५० लिखितं सन्धी[न्धि]विग्रहाधिकरणाधिक्रि[कृ]तर[व]णस्वभुखाज्ञयेति ॥]
सं ३०० ८० ९ कार्तिक भु[सु] १० ९ [॥]दिनकरचरणा-
- ५१ चनरतस्य श्रीवीतरागसू [नो]ः स[स्व] [हस्तोयं] प्रशान्तरागस्य ॥

ભાષાન્તર

ૐ ! સ્વસ્તિ ! નાન્દીપુરી(શહેર)માંથી:—

(પં. ૧) વિવિધ ગુણસંપદથી સઠલ દિશાઓનાં મુખ, રત્નોથી સાગર મંડિત કરે છે તેમ મંડિત કરનાર (વગેરે વગેરે નં. ૧૦૬ પ્રમાણે) મહોદધિ જેવા ગુર્જર નૃપોના વંશમાં, શ્રી કૃષ્ણના હૃદય ઉપર રહેલી શ્રી(લક્ષ્મી)ની સાથે જન્મેલા કૌસ્તુભમણિ જેવા વિમલ યશનાં કિરણથી કલિયુગનાં તિમિર દૂર કરનાર, સત્પણથી વૈનતેય માદ્રક શત્રુ નાગકુલની સંતતિ જડ-મૂળથી ઉખેડી નાખનાર (વગેરે વગેરે નં. ૧૦૬ પ્રમાણે) સામન્ત દ્વદ્વાર છે.

(પં. ૧૫) તેને તપાવેલા ચળકતા સુવર્ણ જેવો શુદ્ધ (વગેરે વગેરે નં. ૧૦૬ પ્રમાણે) શ્રી વીતરાગના બીજા નામવાળો શ્રી જયલટ પુત્ર હતો.

(પં. ૨૫) તેનો પુત્ર, સજ્જન ધન વાદળમાંથી બહાર નીકળતા શશીનાં કિરણથી જાગૃત થયેલા શ્વેત કુમુદ જેવી યશની વેલીથી નલમંડળ છાંયી નાખતો (વગેરે વગેરે નં. ૧૦૬ પ્રમાણે) પંચમહાશબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર, શ્રી દ્વદ્વાર કુશળ હાલતમાં સમસ્ત રાજ, સામન્ત, ભોગિક-વિષયપતિ, રાષ્ટ્રમહત્તર, ગ્રામ મહત્તર, આધિકારિક આદિને જાહેર કરે છે:—

(પં. ૩૩)તમને જાહેર થાયો કે:—અમારાથી, અકુરેશ્વર વિષયમાં આવેલું શિરીષપદ્રક ગામ ઉદ્ગ્રસહિત, ઉપરિકરસહિત કાપવાની સર્વ ચીજ, વિષ્ટિ, પ્રતિભેદિકાસહિત, ભૂમિ-ચિદ્રના ન્યાયથી, સૈનિકોના પ્રવેશમુક્ત, ચંદ્ર, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વીના અસ્તિત્વકાળ સુધી પુત્ર-પૌત્ર અને વંશજોના ઉપલોગ માટે, જમ્બુસરમાં નિવાસ કરતા ભરદ્વાજ ગોત્રના, કણ્વ સમ્રાજ-ચારી બ્રાહ્મણ આદિત્યરવિ તથા તાપિશૂર અને ઇન્દ્રશૂર અને ઇશ્વર—તથા વત્સગોત્રના ભદ્રિ આધ્યાપક અને ગોપાદિત્ય અને વાડ અને વિશાખ અને અગ્નિશર્મા, અને ભદ્રિગણ અને દ્રોણ—માઠર ગોત્રના વિશાખ અને ધર અને નન્દી અને રામ કાંડકડીય ગોત્રના તાપિશર્મા અને બીજા તાપિશર્મા, અને દ્રોણ અને ભદ્રિ, અને પિતૃશર્મા, અને ભાગિસ્વામિ અને દત્ત સ્વામિ—લક્ષ્મણ ગોત્રના ધર અને દામધર અને ઇશ્વર—કૌણ્ડિન્ય ગોત્રના બાવ અને ઘાષ અને શૈલ—કાશ્યપ ગોત્રના ભદ્રિદામા અને વાત્ર—હારિત ગોત્રના ધર્મધર ધૌઆચણ ગોત્રના અધ્યાપક કર્ક અને આલુક અને ઇન્દ્રશૂર. આ ૩૪ બ્રાહ્મણોને બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, પંચમહા-યજ્ઞ આદિ અનુષ્ઠાન માટે તથા મારાં માતાપિતા અને મારા પુણ્યયશની વૃદ્ધિ માટે કાર્તિક પૂર્ણિમાને દિને પુષ્કળ પાણીના અર્ધ સાથે અપાયું છે.

(પં. ૪૨) અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ ભોગપતિઓએ (વગેરે વગેરે નં. ૧૦૬ પ્રમાણે) આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું જોઈએ.

(પં. ૪૫) અને ભગવાન વેદવ્યાસે કહ્યું છે કે:—ભૂમિદાન દેનાર (વગેરે વગેરે નં. ૧૦૬ પ્રમાણે).

(પં. ૪૬) સંવત્સર ત્રણસો અધિક એંસી, કાર્તિક પૂર્ણિમાને દિને અમારી મુખઆજ્ઞાથી સંધિવિશ્રાધિકરણાધિકૃત દેવથી લખાયું સંવત ૩૦૦ અને ૮૦ કાર્તિક શુ. ૧૦ અને ૫.

(પં. ૫૦) દિનકરના ચરણની પૂજામાં આનન્દ લેનાર શ્રીવીતરાગના પુત્ર પ્રશાન્તરાગના આ સ્વહસ્ત છે.

સંખેડામાંથી મળેલું રણુગ્રહનું તામ્રપત્ર^૧

ચે. સંવત ૩૯૧ વૈશાખ વદ ૧૫ (અમાવાસ્યા)

પતરૂં બીજું.

આ પતરૂં હા ઈંચ લાંબું અને ૪૬ ઈંચ પહોળું છે અને તેમાં ઉમેટા, ઈલાવ અને બચુમરા-માંથી મળેલાં ગુર્જર તામ્રપત્રોની લિપિમાં જ લખાએલો દશ લીટીનો સુરક્ષિત લેખ છે. ઉપરના ભાગમાં કડીઓની જગા બતાવનારાં કાણાં મોજુદ છે. લેખ અશુદ્ધ સંસ્કૃત ભાષામાં લખાએલો છે.

દાન લેનાર પુરૂષ (પં. ૧) બ્રાહ્મણ આદિત્યશર્મા છે, દૂતક (પં. ૬) ભોગિક પાલકટુમાન છે, અને લેખક (પં. ૧૦) સંધિવિગ્રહાધિકૃત માત્રિમટ છે. (પં. ૯-૧૦) અનુસાર દાતા દિનકર કિરણુ-બ્યર્ચનરત અને શ્રી-દદ-પાદાન્તર્જાતિ (દિનકરનો ઉપાસક અને શ્રી દદનો નિકટનો સગો) તરીકે જણાવેલો. રણુગ્રહ નામનો વીતરાગનો પુત્ર હોય તેમ જણાય છે, કારણ કે દાનપત્રમાં તેના જ હસ્તાક્ષર છે. તિથિ (પં. ૮) સં. ૩૯૧. વૈશાખ બહુલ. ૧૫. એટલે વૈશાખની અમાસ છે.

દાતાના વંશની હકીકત ખોવાઈ છે, છતાં છેલ્લી બે હકીકતોથી આપણે જાણી શકીએ કે દદ ૪ થો—ઉર્ફે પ્રશાન્તરાગ. ૨ જરના રાજ્યસમયમાં આ દાનપત્ર જાહેર થયું હતું અને દાતા દદ ૪-પ્રશાન્તરાગ ૨ અને ભાઈ હતો. કારણ કે દદ ૪ નાં બે ખેડાનાં દાનપત્ર સં. ૩૮૦ અને ૩૮૫^૩ માં અપાએલાં તેથી સં. ૩૯૧ની નવી તિથિમાંથી એમ માલુમ પડે છે કે “ શ્રી દદ ” એવા લખાણથી તે જ પુરૂષ આંદિ ધારેલો હોવો જોઈએ. વળી રણુગ્રહને વીતરાગનો પુત્ર અને દદનો બન્ધુજન એમ બન્ને કહ્યો છે. અને પાછળનો (દદ) જયભટ ૨ જો—એટલે વીતરાગ ૧ લાનો પુત્ર હતો; તેથી રણુગ્રહ દદનો ભાઈ કે પીતરાઈ ભાઈ (કાકાનો દીકરો ભાઈ) હોવો જોઈએ. એટલે આપણા દાનપત્રથી જણાય છે કે દદ ૪ નું રાજ્ય સં. ૩૯૧ સુધી અથવા ગુર્જરો ઈ. સ. ૨૪૬ ના ચેદિ સંવત્નો ઉપયોગ કરતા હતા તે પ્રમાણે ઈ. સ. ૬૪૦ સુધી ખોછામાં આહુત્ત આદ્યું જ હોવું જોઈએ.

૧ ઓ. ઈ. વો. ૨ પા. ૨૦ એચ. એન. પ્રેમ બી. એ. એલ. એલ. બી. ૨ ઈ. એ. વો. ૧૭ પા. ૧૬૧
૩ ઈ. એ. વો. ૧૪ પા. ૮૧ જ. બે. એ. સો. વો. ૭ પા. ૯૦૮ જ. રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૨૪૦

अक्षरान्तर

- १ ब्राह्मणादित्यशर्मायां उदकातिसर्गेणोच्छिष्टं^१ यतोस्यास्मद्वृक्षैरन्यैर्व्यामामिभोग-
पतिभि अय-^२
- २ मस्मादायोनुमन्तव्यं पालयितव्यश्च यो वाञ्छनतिभिरपटला 'त्रितरा~~च्छि~~न्धादा-
च्छिन्बमानं^३ वा-
- ३ नुमोदेत स पञ्चभिर्महापातकैः []संयुक्तः []स्योदित्युक्तश्च भगवता वेदव्यासेन
व्यासेन पष्टिवरिष-
- ४ सहस्राणि^४ स्वर्गे मोदति भूमिर्दा आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसे^५
विन्ध्याटवीष्वतोयासु शुष्क-
- ५ कोटरवासिनः []^६क्रिष्णाह्वयो हि जायन्ते भूमिदानापहारकाः []यानीह दत्तानि
पुरा नरेन्द्रैर्दानानि
- ६ धर्मार्थयशस्कराणि निर्भुक्तमाख्यप्रतिमानि तानि को णामे साधुः []पुनराद-
धीति स्वदत्तां परदत्तां वा
- ७ यत्नाद्रक्ष युधिष्ठिरं^७ मही^८ महिमतां श्रेष्ठ दातातुच्छेयोनुपालनमिति^९
- ८ संवत्सरशतत्रये एकनवत्ये वैशाखबहुलपञ्चदश्यां सं. ३९२ वैशाख व १५
- ९ दूतकोत्र भोगिकपालकटज्ञानः []दिनकरकिरणाभ्यर्चनरतस्य स्वहस्तोयं श्रीवी-
तरामसूनो
- १० रणग्रहस्य श्रीददपादान्तर्ज्ञाति^{१०} लिखितं गिदं सन्धिविग्रहाभिक्रितं^{११} मात्रिभटेन

१ शर्मेणे २ णोत्सृष्टः ३ पतिभिरय ४ मस्मादायो ५ मन्तव्यः ६ त्रितरा ७ दाच्छिन्बमानं
८ स्यादि ९ षष्टि वर्ष १० भूमिदः ११ वसेत् १२ कृष्णा १३ नाम १४ दधीत १५ दत्तां १६ युधिष्ठिर १७ मही
१८ महीमतां १९ दानाच्छेयो २० एकनवत्यां २१ ज्ञातिः २२ विग्रहाभिक्रित.

દ્વ ૨ એ અથવા પ્રશાન્તરાગનાં એ દાનપત્રો^૧

(ચેદી) સંવત્ ૩૯૨ વૈશાખ સુદ ૧૫

દાનપત્રોનો આશય સૂર્ય પ્રાદ્યણને તેના યજ્ઞોના ખર્ચ માટે— સંગમખેટક વિષયમાં એ ખેતર, એક સુવર્ણરૂપદિલ (નં. ૧) અને એક ક્ષીરસર (નં. ૨)માં આપવાનો છે. આ લેખોમાંથી સર્યના ગુર્જરાના ઇતિહાસ માટે વસ્તુલાભ અલ્પમાત્ર છે. તેમની તિથિ (ચેદિ) સંવત ૩૯૨ વૈશાખ પૂર્ણિમા જણાવે છે કે દ્વ ૪. પ્રશાન્તરાગે ઇસ્વી સન ૬૪૧-૪૨ સુધી તે રાજ્ય કયું જ. અને મી. ધ્રુવની ધારણા પ્રમાણે (ચેદિ) સંવત ૩૯૧ નું સંખેડાનું દાનપત્ર^૨ ખરેખર શ્રી દ્વના રાજ્યમાં અપાયું હતું. તેનો દાતા રણુચંદ્ર, શ્રી વીતરાગનો પુત્ર, જેને મી. ધ્રુવ ખરી રીતે આપણા દ્વનો લાઈ લેખે છે, તે તેના ગરાસ તરીકે કેટલાંક ગામનો બહુધા માલિક હતો. વળી આ એ લેખો જણાવે છે કે ગુર્જરાનું રાજ્ય ખાનદેશ અને માલવાની સરહદ સુધી પ્રસરેલું હતું. જે નગરને પાછળ સંગમખેટક વિષય નામ અપાયું તે નગર નિઃસંશય હાલનું સંખેડા છે. શબ્દવ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે સંગમખેટક એટલે એ નદીઓના સંગમ પરનું ગામ છે, અને હિન્દ અને ઓર સંખેડા સમીપમાં મળે છે. સંગમખેટક વિષય કદાચ ગાયકવાડના તાબાનો સંખેડા પ્રાંત તથા હાલ પણ સંખેડા મેવાસ કહેવાતો રેવાકાંઠા એજન્સિનો નજીકનો ભાગ હોય. આ એ જીલ્લાના નામનું કંઈ અંશે મળતાપણું સૂચવે છે કે એક સમયે સંખેડા નામના રાજ-નગરવાળા એક મોટા પ્રાન્તમાં તેઓ હતા. આ જીલ્લાના ત્રિકોણમિતિ માપણીના નકશા મને મળે તેમ નથી, તેથી એ દાનપત્રમાં જણાવેલાં અટવીપાટક, કુકકુટવલિકા, ક્ષીરસર અને સુવર્ણરૂપદિલ ગામોના અભિજ્ઞાન (ઓળખ) થી મારો ઉપલો મત પૂર્ણ સાબિત કરવા અશક્ત છું. પણ મારી પાસે ગુજરાતનો જૂનો નકશો છે તે સૌકેરા (સંખેડા)ના અગ્નિકોણમાં કુકેલી (કુકેલી) ગામ, જેનું નામ કુકકુટવલિક સાથે મળે છે તે બતાવે છે.

દાન લેનાર પુરૂષ પ્રાદ્યણ સૂર્ય, ક્ષીરસરમાં વસનાર, ભારદ્વાજ ગોત્રનો, શુકલ યજુર્વેદના માધ્યન્દિન સપ્તમ્યારી, દશપુર જે હાલનું પશ્ચિમ માલવાનું મન્દસોર છે ત્યાંથી આવેલો છે. દશપુરના ચતુર્વેદિઓનું મંડળ ધ્રુવસેન ૨ ના શક સંવત ૪૦૦ ના કૃત્રિમ^૩ દાનપત્રમાં જણાવેલું છે અને દશપુરના પ્રાદ્યણ જ્ઞાતિના એક પુરૂષે મોઠલ અને મેવાડના ચીતોડગઢના લેખ રચ્યા છે. હાલમાં દશપુરીઆ પ્રાદ્યણો ગુજરાતમાં નજરે પડતા નથી.

દાનનો લેખક સાન્ધિવિગ્રહિક દેવ છે, જેને આપણે ખેડાનાં દાનપત્રો પરથી જાણીએ છીએ અને દૂતકનું નામ, કઈ દાનપત્ર નં. ૨ પંક્તિ ૨૭ માં નહું છે. તેનો ભોગિક પાલકનો ખિતાબ જે શબ્દાર્થ પ્રમાણે ભોગિકોનો પાલક અથવા જેનો સાંકેતિક અર્થ મને જાણીતો નથી તે સંવત ૩૯૧ ના સંખેડા દાનપત્રમાં પણ આવે છે, જ્યાં પ્રતિકૃતિમાં પંક્તિ ૬ માં મી. ધ્રુવ વાંચે છે તેમ ભોગિક-પાલક-જ્ઞાન નહીં, પણ દૂતકોત્ર ભોગિક-પાલક-દુર્જનન છે.

^૧ એ. ઈ. વો. ૫ પા. ૩૭-૪૧ જી. ખ્યુલ્હર ૨ એ ઇ. વો. ૨ પા. ૨૧ ૩ ઈ. એ. વો. ૧૦ પા. ૨૮૭
૪ એ. ઈ. વો. ૨ પા. ૪૨૦

દાનપત્ર નં. ૧ અને નં. ૨ નું અક્ષરાન્તર
પતરું પહેલું

- ૧ ઔ સ્વસ્તિ નાન્દીપુરાત્સજલઘનપટલનિર્ગતરજનિકરકરાવનોધિતકુમુદધવલયશ:-
- ૨ પ્રાતાનાસ્થગિતનમોમળડલોનેકસમરસંકટપ્રમુખાગતનિહતશત્રુસામન્તકુલબધૂપ્રભો-
- ૩ તસમયરુદિતચ્છલોદ્રીયમાનધિમલનિસ્થિઙ્શપ્રતાપો દેવદ્વિજાતિગુરુચરણકમલપ્રણો-
- ૪ મોદ્દૃષ્ટવજ્રમાણિકોટિરુચિરદીધિતિવિરાજિતમકુટોદ્વાસિતશિરાઃ દીનાનાથાતુરાખ્યો
- ૫ ગતાર્થિજનાક્ષિપ્તપરિપૂરિતવિભવમનોરથોપચીયમાનત્રિવિષ્ટપૈકસહાયધર્મમ્હે -
- ૬ ચયઃ પ્રણયપરિકુપિતમાનિવીજનપ્રણામપૂર્વમધુરવચનોપપાદિતપ્રસાદપ્રકાશી-
- ૭ કૃતવિદમ્ભનાગરકસ્વમાવો વિમલગુણકિરણપંજરાક્ષિસબહલકલિતિમિરનિચર્યઃ
- ૮ સમધિગતપદ્મમહાશબ્દશ્રીદદ્શકુશલો સર્વાનેવ રાજસામન્તભોગિકવિષયપતિરાષ્ટ્ર-
- ૯ ગ્રામમહત્તરાધિકારિકાદીન્સમનુવર્ણ્ય વોધયત્યસ્તુ વો વિદિતમસ્માભિઃ સજ્જમસ્વેટકવિર્ષ

દાનપત્ર નં. ૧

દાનપત્ર નં. ૨

૧૦ યાન્તર્ગતસુવર્ણારપલ્લિગ્રામે પૂર્વસી-
મ્મિ । તદ્વિષયમાનેન વ્રીહિપિટકવાપં
ક્ષેત્રં ।	યાન્તર્ગતક્ષીરસરગ્રામોપરદક્ષિણસીર્મ્મ
વૃહ-
૧૧ [ય] સ્યાઘાટનાનિ પૂર્વતઃ ક્ષીરસ-
રગ્રામસીમાસન્ધિઃ ઉત્તરતઃ કુક્કુટવ
લ્લિકાગ્રામસીમાસન્ધિઃ	૧૦ ન્માનેન વ્રીહિદશપ્રસ્થવાપં ક્ષેત્રં
યસ્ય પૂર્વતસ્સન્ધૌ અઙ્ગોલ્લવૃક્ષઃ ઉત્ત-
રતઃ શાકવૃક્ષઃ
૧૨ અપરતઃ બ્રહ્મદેયક્ષેત્રં વટવૃક્ષો ।
તલાઙ્કા ચ । દક્ષિણતઃ સુવર્ણા
રપલ્લિગ્રામગામી પન્થોઃ	૧૧ વટવૃક્ષશ્ચ ^{૧૨} ॥ અપરતઃ સ્વદિરબદ-
રિત્રિક્ષો ^{૧૩} । દાક્ષિણતઃ શસ્ત્રલો ^{૧૪} ।
૧૩ અટવીપાટકગ્રામસન્ધિશ્ચ । એવમેત-
ચતુરાઘાટનવિશુદ્ધં ક્ષેત્રં સોદ્રજ્ઞ	મૂતવટશ્ચેવમેતચતુ-
૧૨ રાઘાટનવિશુદ્ધં સશીવરં સોદ્રજ્ઞ-
૧૪ સોપરિકરં સર્વાદાનસંગ્રાહ્યં	સર્વદિત્યવિષ્ટિપ્રાતિભેદિકાપરિહીળં ^{૧૫}

૧ ડો. હૃદય તરફથી મળેલ શાહિની છાપો ઉપરથી. ૨ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલ છે. ૩ દાનપત્ર નં. ૨ માં પંક્તિ ૧ થી 'સ્થગિ' થી પૂરી થાય છે— નં. ૨ જામાં સફટ છે.

૪ દાનપત્ર નં. ૨ જામાં પંક્તિ ૨ જીનો અંત 'ચ્છલો' થી થાય છે.

૫ " " ૩ " મણિકા(કો)થી થાય છે. નં. ૨ જામાં મુકુટો વાંચો.

૬ " " ૪ 'પૂરિત' થી પૂરી થાય છે.

૭ " " ૫ 'માનિની' થી પૂરી થાય છે.

૮ " " ૬ નો અંત 'વિમલ' થી થાય છે. નં. ૨ જામાં 'પજરા' છે.

૯ " " ૭ નો અંત 'કુશલો' થી થાય છે.

૧૦ દાનપત્ર નં. ૨ માં 'રાધિકાધિકાદી'— નં. ૨ જામાં પંક્તિ ૮ નો અંત 'ન્સમનુદર્શયત્યસ્તુ' થી થાય છે. ૧૧ વાંચો ગ્રામેપરદક્ષિણસીર્મ્મિ. ૧૨ આ અન્દરનું વિરામ ચિહ્ન વિસર્ગ જેવું લાગે છે. ૧૩ વાંચો વટવૃક્ષઃ ૧૪ વાંચો શસ્ત્રો. ૧૫ વાંચો પન્થાઃ ૧૬ વાંચો શસ્ત્રલો. ૧૭ દાનપત્ર નં. ૨ જામાં પં. ૧૨ વિષ્ટિપ્રા થી પૂરી થાય છે. કે. ૬

પતરૂં વીજું

- ૧૫ ભૂમિચ્છિદ્રમ્થાયેનાચાટભટપ્રાવેશ્યમાચન્દ્રાક્ષર્ણિવક્ષિતિસ્થિતિસમકાલીન'
- ૧૬ પુત્રપૌત્રાન્વયમોગ્યં દાશપુરવિનૈર્ગતક્ષીરસરપ્રામવાસ્તવ્યમરદ્વાજસગોત્રવાજિસં-
- ૧૭ નેયમાધ્યન્દિનસબ્રહ્મચારિત્રાલ્લખસૂર્યાય ચલિચરુવૈશ્વદેવામિહોત્રપચ્ચમહાયજ્ઞાદિક્ષિત્-
- ૧૮ યોત્સર્પણાર્થ માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યયશોમિવૃદ્ધયેષ વૈશાસ્વશુદ્ધપચ્ચદશ્યામુદ-
કાતિસર્મેર્ણા-
- ૧૯ તિસ્ટદ્ધં યતોસ્થાસ્મદ્દંશ્ચૈરન્યૈર્વાગામિભોગપતિભિઃ પ્રવલપવનપ્રરિતોદધિજલતરન્ન-
ચચ્ચલં-
- ૨૦ જીવલોકમભાવાનુગતાનસારાન્વિભાવાન્દીર્ઘકાલસ્થેયસશ્ચ ગુણાનાકલ્ય સામા-
ન્યમોગમૂપ્રે-
- ૨૧ દાનફલેપ્સુભિઃ શશિકરરુચિરં યશશ્ચિરાય ચિચીષુભિરયમસ્મદ્વાયોનુમન્તવ્યઃ પાલ-
યિતવ્યશ્ચ ।
- ૨૨ યો વાજ્ઞાનતિમિરપટલાવૃતમતિશચ્છિન્ધાદાચ્છિન્ધમાનકં વાનુમોદેત સ પચ્ચભિર્મ્મ-
હાપાતકૈઃ સંયુક્તૈઃ
- ૨૩ સ્યાદિત્યુક્તશ્ચ ભગવતા વેદવ્યાસેન વ્યાસેન । ષષ્ઠિ વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ
ભૂમિદઃ [।] આચ્છેત્તા ચાનુર્મ-
- ૨૪ ન્તા ચ તાન્યેવ નરકે વસેત્ ॥ વન્ધ્યાટવીષ્વતોયાસુ શુષ્કકોટરવાસિનઃ [।]
કૃષ્ણાહ્યો હિ જાયન્તે ભમિદાય હૈરં-
- ૨૫ ન્તિ યે ॥ બહુભિર્વસુષ્વા ભુક્તા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ [।] યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિ-
સ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥ યાનીહ તાદે-

૧ દાનપત્ર નં. ૨ જામાં પં. ૧૩ સ્થિતિસ થી પૂરી થાય છે. ૨ વાંચો દશપુર નં. ૨ જામાં જ્યાં પ્રામ શબ્દ મૂકી દેવામાં આવ્યો છે અને જેમાં વાસ્તવ્ય ને બદલે નિવાસિ વાંચે છે. નં. ૨ જામાં પં. ૧૪ અને પત્ર ૧૬ મરદ્વાજ થી પૂરું થાય છે. વાંચો વાજસનેય. ૩ નં. ૨ જામાં ચલિચર. નં. ૨ જામાં પં. ૧૫ વૈશ્વદે , , , , હોત્રપચ્ચ. ૪ નં. ૨ જામાં પં. ૧૬ વૃદ્ધયે થી પૂરી થાય છે. , , , , ૧૭ મોગપતિ થી પૂરી થાય છે. વાંચો પ્રેરિતો અને તરંગ નં. ૨ ની આથે. ૧ , , , , ૧૮ સારાન્વીમવા થી પૂરી થાય છે. ૭ નં. ૨ જામાં પં. ૧૯ રુચિરં થી પૂરી થાય છે. ૮ , , , , ૨૦ પટલા થી પૂરી થાય છે. , , , , વાનમોદેત ખોટી રીતે છે. , , , , પાતકૈ વાંચો જેમાં સ્વયુક્તસ્યા છે. ૯ , , , , ૨૧ ત્યુક્ત થી પૂરી થાય છે. , , , , ૨૨ આચ્છેત્તા થી પૂરી થાય છે. ૧૦ , , , , ૨૩ યસ્ય યસ્ય થી પૂરી થાય છે. વાંચો યાનીહ; દત્તાનિ નં. ૨ જામાં.

૨૬ નિ પુરા નેરેન્દ્રૈર્દાનાનિ ધર્મ્મર્થયશસ્કરાણિ [૧] નિર્મુક્તમાસ્યપ્રતિમાનિ તાનિ-
કોનામ સાધુઃ પુનરાદદીત ॥ સ્વર્દ-

૨૭ તાં પરદતાં વા યત્નાદ્રક્ષ યુષ્મિષ્ઠિરં । મહીં મહિમતાં શ્રેષ્ઠ દાનાચ્છ્રેયોનુપારુન-
મિતિ' [૧]

દાનપત્ર નં. ૧

દાનપત્ર નં. ૨

સંવત્સરશતત્રયે

સંવત્સરશતત્રયે દ્વિનવત્યધિ-

૨૮ દ્વિ[ન]વત્યધિકે વૈશાખશુદ્ધપચ્ચ-
દશ્યાં સ્વમુખાજ્ઞયાલિખિતમિદં સ-
ન્ધિવિગ્રહકરણાધિકૃતરેવેણ

૨૭ કે વૈશાખપોર્ણમાસ્યાં ભોગિકપા-
લકકર્કદૂતકં લિખિતં સાન્ધિવિગ્ર-
હિકરેવેણ સ્વમુખાજ્ઞયેતિ

૨૯ સં ૩૦૦ ૯૦ ૨ વૈશાખ શુ
૧૦ ૫ દિનકરચરણાર્ચનરતસ્ય
શ્રીવીતરાગસૂનોઃ સ્વહસ્તોયં શ્રીપ્ર-
શાન્તરાગસ્ય [૧]

૨૮ સં ૩૦૦ ૯૦ ૨ વૈશાખ શુ
૧૦ ૫ દિનકરચરણાર્ચનરતસ્ય
શ્રીવીતરાગસૂનોઃ સ્વહસ્તોયં શ્રીપ્રશા-
ન્તરાગસ્ય ॥

૧ નં. ૨ જામાં પં. ૨૪ યશસ્કરાણિયા પૂરી થાય છે.—નં. ૨ જામાં નિર્મુક્ત છે. ૨ નં. ૨ જામાં
પં. ૨૫ અત્યાગ્ર થી પૂરી થાય છે.—નં. ૨ માં મહિ છે.—વાંચો મહીમતાં—નં. ૨ જામાં પાક્તં ॥ इति છે.

દ્વ ૨ જનાં ઉમેટાંનાં તામ્રપત્રો

(શક) સંવત ૪૦૦ વૈશાખ સુદ ૧૫

નીચે આપેલું ભરૂચના દ્વ ૨ જનું દાનપત્ર ૧૮૭૫ માં યોરસૂદના રેવ. જોસેફ ટેલરને ઉમેટા(ખેડા જિલ્લા)માં એક વાણિયાના ઘરમાંથી મળ્યું હતું. પ્રથમ મી. ટેલરે મને પતરાં-ઓની છાપ આપી, અને થોડા વખત પછી તેના માલિકને થોડા દિવસ સારું અસલ આપવા માટે (બહુ મુશ્કેલીથી) સમજાવ્યો. તે વખતમાં મેં એક “ હાફ-સાઈઝ ” ફોટોગ્રાફ લેવરાવી લીધો. તે ફોટોગ્રાફ પતરાં સારી સ્થિતિમાં હોવાથી બહુ સ્પષ્ટ આવ્યો. આ સાથે જોડેલો ફોટોગ્રાફ એ ફોટોગ્રાફની નકલ ઉપરથી તૈયાર કર્યો છે.

પતરાંઓનું માપ ૧૨ ઇંચ x ૧૭ ૧/૨ ઇંચનું છે. ડાબી બાજુનું કડું તેના ઉપરની મુદ્રા સહિત તેની યોગ્ય જગ્યાએ જ કાયમ છે. મુદ્રા ઉપર ડા. બર્નનાં ખેડાનાં પતરાંના “ શ્રીસામન્તદઃ ”ના જેવો લેખ છે. પણ મુદ્રા ઉપરના અક્ષરો એટલા બધા કટાઈ ગયા છે કે પહેલાંના દાનપત્રોની મદદ સિવાય તે સમજવા મુશ્કેલ પડશે. પતરાં અને મુદ્રા બન્ને બહુ ભારે છે. પતરાંઓ ઉપર કાટ લાગ્યો નથી. તે સંભાળપૂર્વક રાખ્યાં છે અને કદાચ આમલીના પાણીમાં સાફ કર્યો હશે. પહેલા પતરાની છેલ્લી પંક્તિ, અને બીજાની છેલ્લી પંક્તિના શરૂઆતના અક્ષરો સિવાયના બધા અક્ષરો મોટા અને ઊંડા કેવલેલા છે. કારણકે બીજા પતરાની છેલ્લી પંક્તિમાં માત્ર શબ્દના છેલ્લા અક્ષરના લીટાઓ એક બીજામાં લળી જાય છે અને એ નામ ફોટોગ્રાફમાં પણ ચોખ્ખું ઓળખાતું નથી.

દાનપત્ર પોતે પ્રોફેસર ભાંડારકરે જ. ઓ. ધ્ર. રા. એ. સો. વો. ૧૦ પા. ૧૬માં પ્રસિદ્ધ કરેલાં દ્વ ૨ જાએ આપેલાં ઇલાઓનાં દાનપત્રને અક્ષર અને શબ્દરચનામાં બહુ મળતું આવે છે. તે બન્નેની તારીખની નિકટતા—શક સં. ૪૦૦ અને ૪૧૭—ઉપરથી માની શકાય છે તે મુજબ તે બન્ને એક જ આદર્શની નકલો છે. ઇલાઓનાં પતરાં સંબંધની પ્રો. ભાંડારકરની બધી ટીકા ઉમેટાનાં દાનપત્રોને પણ લાગુ પડે છે.

વંશાવલીમાં કંઈ નવી હકીકત આપી નથી. તેમાં ગુર્જરવંશના પ્રખ્યાત ત્રણ રાજાઓનાં નામ આપ્યાં છે, તે:—દ્વ અથવા દ્વ ૧ લો., જ્યમટ તેનું ઉપનામ વીતરાગ, અને દ્વ ૨, તેનું ઉપનામ પ્રશાંતરાગ. આ નામો પ્રો. ભાંડારકરે પ્રથમથી ખરાં જ આપ્યાં હતાં. જ્યમટે કાવી દાનપત્રમાં વલભી સાથેની જે લડાઈ વિષે કહેલું છે તેનું સૂચન મારા મત પ્રમાણે, વયોનિષીઠ્ઠોમય-નટ્યનલેખવિદ્વતનિરંકુગદાનપ્રવાહપ્રવૃત્તિર્મંતિગુણસમૂહઃ એ વિશેષણમાં કર્યું છે. પરંતુ તે એટલું ઘાટું છે કે કાવીનાં પતરાંની મદદ સિવાય તેમાં કંઈ જાણી શકાતું નથી. અધિકગુસ્તેહસંપત્કવિમલદિશોત્રાસિતજી-વલ્લોકઃ “ જે ધર્મગુરુ પ્રત્યે અધિક સ્નેહસંપન્ન છે અને જે આ જીવલોકને પોતાના ઉજ્જવળ દાખલાથી શોભાવમાન કરે છે,”—આ વિશેષણને મેં કરેલો અર્થ ખાસ કરીને આગળ પાછળ નાં વાક્યો સાથે લઈએ તો એવું અનુમાન થઈ શકે છે કે, દ્વ ૨ જે ખાસ કરીને ધર્મિષ્ઠ રાજા અને કંઈક ધર્મિષ્ઠ સુધારક હશે. પરંતુ આ દિશામાં તેણે શું કર્યું હતું તે કહેવું અશક્ય છે. કારણ કે તે કંઈ જ્ઞાતિનો હતો, એ પણ ચોક્કસ જણાતું નથી. ગુર્જરનાં પતરાંના નાંદીપુરી ની ચોક્કસ જગ્યા જણાયાથી આ રાજાઓની રાજધાનીના શહેરની ચોક્કસ સ્થળસીમા જાણી

શકાય છે, એ વધારે સંતોષકારક છે, પ્રોફેસર ભાંડારકર કહે છે કે “ ગુર્જર વંશનું રાજધાનીનું સ્થળ ભરોચ હતું,” અને વધારામાં કહે છે કે શહેર તથા તેની આસપાસના પ્રદેશનું નામ પણ એ જ હતું.

આમાં પહેલી હકીકત સાવ સાચી અને બીજી લગભગ સાચી છે. તે શહેર તથા પ્રદેશનું આ નામ પ્રાચીન કાળથી ચાલુ છે એ નિઃસંશય છે. પરંતુ ગુર્જર રાજ્યો આ શહેરમાં રહેતા નહોતા. તેઓ દરવાજા બહાર પાસેના જ એક કિલ્લામાં રહેતા હતા. દ્વ ૨ બનાં ખેડાનાં બંને દાનપત્રોમાં તારીખ “ નાંદીપુરીતઃ ” ‘ નાંદીપુરીમાંથી ’ નાંખેલી છે. આ વાક્ય અને વલ્લીનાં ઘણાં દાનપત્રોમાં આવતાં “ વલ્લીતઃ ” ‘ વલ્લીમાંથી ’ એ વાક્યની સામ્યતા ઉપરથી મેં અનુમાન કર્યું છે કે આ ગુર્જરની રાજધાનીના શહેરનું નામ હોયું જોઈએ. આ નામવાળા એક જૂના સ્થળ વિષે મારી તપાસ ઘણા વખત સુધી નિષ્ફળ રહી. છેવટે ભરૂચના ડેપુટી એન્જીયરશનલ ઇન્સ્પેક્ટર રાવસાહેબ ગોપાલજી જી. દેસાઈએ ભરૂચના પ્રાદ્યક્ષ પાસેથી જાણ્યું કે, ભરૂચની પૂર્વ દિશામાં જડેશ્વરના દરવાજા બહાર નજીકમાં આ નામવાળા એક જૂનો કિલ્લો હતો. આ હકીકત, જેને “ રેવામાહાસ્ય ” માંથી પણ ટેકો મળે છે તેને ધ્યાનમાં અને ઉમેડાનાં પતરાંઓમાંથી દેવના રહેઠાણ વિષે મળેલી હકીકત સંપૂર્ણ રીતે મળતી આવે છે.

બંનેની શરૂઆત “ ઑં સ્વસ્તિ વિજયવિક્ષેપાત્ મસ્કચ્છપદ્ધારનાસકાત્ ” એ શબ્દોથી થાય છે. નાસકાત્, જેનો કંઈ પણ અર્થ નથી, તેને બદલે વાસકાત્ વાંચ્યું જોઈએ એમાં શંકા નથી. જે લખાણ ઉપરથી આ લેખ કોતરનારે નકલ કરી હતી, તે કદાચ આખો ચાલુ હસ્તાક્ષરોની લિપિમાં લખેલો હશે. આ અક્ષરો તેણે સહિમાં સાચવ્યા છે. આમાંથી વનો આકાર જે સ્વહસ્તો અને વિતરાગમાં તથા રાઠોડનાં દાનપત્રોમાં આવે છે એવો હતો, એ ચોક્કસ છે. એટલે તેણે જા બદલે ના વાંચ્યું અને લખ્યું. પરંતુ આ અનુમાન સિવાય પણ વલ્લીના પતરાંઓમાં આવતાં જવસ્ક-ધાવારાત્ સુહરવેદીયવાસકાત્ અથવા મદ્રોપાત્તવાસકાત્ જેવાં વાક્યો ઉપરથી ઉપરનો સુધારો ચોખ્ખો લાગે છે. ખરા વાક્યનો અર્થ “ ઑં સ્વસ્તિ ! વિજયી છાવણી જે ભરૂચના દ્વાર પાસે રહે છે. એટલે નાંખેલી છે તેમાંથી ” એવો જ થઈ શકે છે. આ અર્થ જડેશ્વરના દરવાજા બહાર નાંદીપુરીના કિલ્લા સાથે બરોબર અંધમેસતો આવે છે. એટલે ગુર્જર રાજ્યનું રાજધાનીનું સ્થળ ભરૂચમાં નહીં પણ તેના પૂર્વ તરફના દરવાજાની નજીકમાં જ હતું, એમ ચોક્કસ માની શકાય. વધારામાં હું કહું કે હિંદુ રાજ્યોના મહેલો તેઓના રાજ્યનાં મુખ્ય શહેરોના દરવાજા બહાર નજીકમાં જ હોય છે. આનો ખાસ દાખલો બીકાનેરના રાજાનો મહેલ છે. તે શહેરથી તદ્દન જૂદો, ઇશાન કોણમાં કેટલાક વાર દૂર છે.

દાનપત્રની તારીખ, શક સંવત ૪૦૦ ના વૈશાખની પૂર્ણિમા અથવા શુદ્ધ ૧૫, કંઈ નવીન જણાવતી નથી, કારણ કે ઇલાઓનાં દાનપત્ર ઉપરથી આપણે જાણીએ છીએ કે દ્વ ૨ બંને શક સંવત ૪૧૭ સુધી તો રાજ્ય કર્યું હતું. પ્રોફેસર ભાંડારકરે પહેલી વાર બતાવ્યું છે તેમ, આ શક સંવત ઇ. સ. ૭૮-૯ માં શરૂ થતા સન છે અને ઉમેડાનું પત્ર બરોબર ૧૪૦૦ વર્ષ જૂનું છે, એ વિષે મને જરા પણ શંકા નથી.

દાન લેનાર ભટ્ટ મહીધરનો પુત્ર, કાન્યકુબ્જ અથવા કનોજનો રહીશ, એક બહુવૃચ એટલે રૂપવેદી ભટ્ટ માધવ હતો. તે ચારે વેદ જાણતો હતો. એક અગ્નિહોત્ર તથા બીજી યજ્ઞક્રિયાઓ માટે ખર્ચ કરવા માટે નિમ્નુડ ગ્રામ તેને આપ્યું હતું. મધ્ય અને ઉત્તર ગુજરાતમાં ઘણી તપાસ કરવા છતાં અત્યાર સુધી ‘ ભુક્તિ ’ અને દાનપત્રમાં બતાવેલાં બીજાં સ્થળો ઓળખી શકાયાં ને. ૭

નથી એ શોચનીય છે. હું માનું છું કે, તે ગાયકવાડી પ્રદેશમાં આવ્યા હતાં. દાનપત્રના લેખક અધિકારી માધવ ભટ્ટનું નામ કંઈક ઉપયોગી છે. કારણ કે, ઇલાઓનાં દાનપત્રનો લેખક માધવનો પુત્ર રેવ હતો. આપણાં પત્રમાં માધવનું નામ આવે છે એ તેનાં ખરાપણાની મજબૂત સાબીતી છે.

છેવટે જ્યમટનાં કાવીનાં પત્રાં ઉપરના લેખ ઉપરની નોંધમાં મેં જે કહ્યું છે તે ફરીથી આંદો કહીશ, કે:- ઉમેટાનું શાસન બહુ ઉપયોગી છે, કારણ કે, ધરસેન રાજાનું કહેવાતું વલ્લીનું બનાવી કાઢેલું એક દાનપત્ર આ મૂળ ઉપરથી કર્યું છે. આ બનાવટી દાનપત્ર બોંબે બ્રેચ રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીની માલિકીનું છે, અને તેની પહેલી નોંધ ડા. લાઉ દાણએ લીધી હતી. હું ફક્ત એક વાર થોડી મિનિટ માટે તે મેળવી શક્યો છું. પરંતુ પહેલી જ નજરે મને ખાત્રી થઈ કે તે ઉમેટાના દાનપત્રની બરોબર નકલ હતી અને રાજાઓનાં નામો સિવાય તેમાં કંઈ પણ ફેરફાર કર્યો જણાતો નહોતો. લિપિ પણ વલ્લી નહીં, પણ ગુર્જર છે. આ બનાવટી દાનપત્ર કદાચ પ્રાચીન હશે, એટલે વલ્લીનાં પત્રાંઓનાં સ્તનની શરૂવાતની તારીખ નક્કી કરવામાં તે ઉપયોગી થાય. કારણ કે, બનાવી કાઢનારે એવા રાજાનું નામ પસંદ કર્યું હતું કે જેનો સમય ખરા દાતાના સમયથી બહુ દૂર ન હોય, એવું માની શકાય છે.

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું

- ૧ ઑં સ્વસ્તિ વિજયવિક્ષેપાત્ ભરુકચ્છપદ્મારાવસકત્ સકલધનપટલાભિનિર્ગતરજે-
- ૨ નિકરકરાવબોધિતકુમુદધવલયશપ્રતાપસ્થગિતનભોમંડલોનેકસમરસંકટપ્રમુ-
- ૩ સ્વમતનિહતશત્રુસમતકુલાવધુપ્રભાતસમયરુદિતફલોદગીયમાનવિમલનિસ્તુંશપ્રતાપોદે
- ૪ વદ્વિજાતિગુરુચરણકમલપ્રણમોદ્વૃષ્ટવન્નામણિકોટિરુચિરાદિધિતિવિરાશિતમકુટો-
- ૫ દ્વાસિતશિરાઃ દિનાનાથાતુરભ્યાગતાર્થિજનસ્થિષ્ઠપરિપૂરિતવિભવમનોરથોપચી-
યમાનત્-
- ૬ વિષ્ટપૈકસહાયધર્મસંચયઃ પ્રણયપરિકુપિતમાનિનીજનપ્રણામપુર્વમધુરાવચ્ચનોપપા-
- ૭ દિતપ્રસાદપ્રકાશિકૃતવિદગ્ધનગૂરકસ્વભાવો વિમલગુણપંજરક્ષિત્પદ્મહલકલિતિમિ-
રનિચય શ્રી-
- ૮ મદદસ્તસ્ય સુનુ સમદપ્રતિદ્વંદ્વિગજગટામેદિનિસ્તુંશવિક્રમપ્રકટિતમૃગપતિકિ-
સોરવિર્ય-
- ૯ વલેપઃ પથોનિધીકૃતઊભયતટપ્રરુદ્ધનલેવવિહૃતનિરંકુશદાનપ્રવાહપ્રવૃત્તદિદ્-
- ૧૦ ન્તિવિભ્રમગુણસમુદ્ધઃ સ્ફટિકકર્પુરપિણ્ડપણ્ડુરયશશ્ચન્દનચર્ચિતાક્ષસમુન્નતગગન-
લક્ષ્મીપ-
- ૧૧ યોધસંગઃ શ્રીજયમદ્દસ્તસ્યત્મજ પ્રતિહતસકલજગદ્વ્યાપિદોષાધિકારાભિજ્ઞિમિતસં-
- ૧૨ તતાતમોવૃત્તિરધિકગુરુલેહસંપત્કવિમલદિશોદ્વાસિતજિવલોકઃ પરમબોધસમનુગતો
- ૧૩ વિપુલગુર્જરનૃપાન્મયપ્રદીપતોમુપગતઃ સમધિગતપંચમહાશબ્દમદ્દારાજાધિરાજશ્રી-
મદ્દઃ
- ૧૪ કુશલીસર્વાનેવ રાષ્ટ્રપતિવિષયપતિગ્રામકુટાયુક્તકાનિયુક્તકાધિકમહત્તરાદીન્સમા-
ર્જર્પયૈતિ
- ૧૫ અસ્તુ વો વિદિતં યથા મય માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચૈવામુષ્મિકપુન્યયશોભિવૃદ્ધયે-
કાન્યકુબ્જવા-
- ૧૬ સ્તવ્યતત્તુર્વિદ્યસમાન્યવેશિષ્ઠસગોત્રબહ્વૃચસબ્રહ્મચારિભટ્ટમહિધરસ્તસ્ય સુનુ મદ્-
મધન

પં. ૧ વાંચો ઑં; વાસકાત. વ યાતુ હસ્તાક્ષરોમાં છે. પં. ૨ વાંચો યથા; પ્ર. પં. ૩ વાંચો પ્રમુખા; સામંતકુલ-
વધૂ — સમય; નિર્જિશ. પં. ૪ વાંચો પ્રમાણો; વન્ન; સ્થિરદીધિ; મુકુટો. પં. ૫ વાંચો દીના; તુરાભ્યાગ; ક્રિષ્ણ;
ત્રિવિષ્ટપૈ. પં. ૬ વાંચો પૂર્વમધુરવચ્ચનો. પં. ૭ વાંચો પ્રકાશીકૃત; નાગરક; નિચયઃ. પં. ૮ વાંચો સૂત; ષટા; નિર્જિશ;
કિશોરવીર્યા. પં. ૯ વાંચો કૃતોમય; પ્રહલ; વનલેસ પ્રે. ભાંડારકરના સુધારા પ્રમાણે; પ્રજ્ઞ ઉપર પ્રમાણે. પં. ૧૦
વાંચો સમુદ્ધઃ કર્પુર; પાણ્ડુર. પં. ૧૧ રોત્સંગ; જયમદ; સ્યાત્મજઃ. વિજૃમ્ભિત. પં. ૧૨ વાંચો તત; વૃત્તિર, (પ્રે. ભાં-
ડારકરના સુધારા પ્રમાણે) જીવ. પં. ૧૩ વાંચો નૃપાન્વયપ્રદીપતામુ. પં. ૧૪ વાંચો ગ્રામકુટાયુક્તકાનિયુ કારણે કે
અયુક્ત અને નિયુક્ત દાનપત્રોમાં વારંવાર સાથે જ જણાવેલા છે. સમાજાપયતિ. પં. ૧૫ વાંચો મયા; પુન્ય. પં. ૧૬
વાંચો તત્તુર્વિદ્યસમાન્ય;— વસિષ્ઠ;— મહાધરસુનુસમ્માનવાગ.

પતરું વીજું

- ૧ વલિચરૂવૈશ્વદેવામિહોત્રપચ્ચમહાયજ્ઞદિક્રુયોત્સર્પણાર્થં કમળીયશોડશતં
- ૨ ભુક્ત્યન્તઃ પાતિનિગુદ્ગ્રામોસ્થઘટસ્થનાનિ પુર્વસ્યં દિશિ વઘૌરિગ્રામઃ દક્ષિ-
ણસ્યાં દિશિ
- ૩ ફલ્લહવટ્ગ્રામઃ પ્રતિચ્યાં દિશિ વિહાણગ્રામઃ ઉત્તરસ્યાં દિશિ દહિથલિગ્રામઃ
એવમયં સ્વચતુરાઘટ-
- ૪ નવિશુદ્ધો ગ્રામઃ સોદ્ગ્ગસપરિકર સધાન્યહિરન્યાદોય સોત્પદમાનવિષ્ટિક સમસ્ત-
રાજકિયાનમપ્રવેશ્ય
- ૫ અચન્દ્રાર્કર્ણવક્ષિતિસરિત્પર્વતસમકાલિન પુત્રપૌત્રાન્વચક્રમોપભોગ્ય પુર્વપ્રત્તદેવ-
વ્રક્ષદાયવ-
- ૬ જર્મમ્યાન્તરસિદ્ધયશકનૃપકાલાતીતસંવત્સરંશતચતુષ્ટયે વૈશાખપૌર્ણમાસ્યાં ઉદ-
કાતિસર્ગેણપ્રતિપા-
- ૭ દિતં યતોસ્યોચિતય વ્રક્ષદાયસ્થિત્યા કૃષતઃ કર્ષયતો મુંજતો મોજયતઃ પ્રતિદિ-
શતો વા ન વ્યાસેષ
- ૮ પ્રવર્તિતવ્ય તથાગામિભિરપિ નૃપતિભિરસ્મદ્વંશ્યૈરન્યૈર્વા સામાન્યભૂમિદાનફલમવેત્ય
વિન્દૂલ્લોલન્ય-
- ૯ નિત્યાન્યૈશ્વર્યાણિ તૃણમ્લગ્નજલવિન્દુચક્ષ્ણજીવિતમાકલય્ય સ્વદાયનિર્વિશેષોય-
મસ્મદાયોનુમન્તવ્યઃ પા-
- ૧૦ લયિતવ્યશ્ચ તથા ચોક્તં વહુભિર્વસુધા ભુક્તા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ યસ્ય યસ્ય
યદા ભૂમિતસ્ય તસ્ય તદા ફલં
- ૧૧ યશ્ચાજ્ઞાનતિમિરવૃત્તમતિરાચ્છાદાદાચ્છિદ્યમાનમનુમોદેત વા સ પચ્ચભિર્મહાપાતકૈ-
શ્વરૂપપાતકૈશ્ચ
- ૧૨ સંયુક્તઃ સ્યદિતિ ઉક્તં ચ ભગવતા વેદવ્યાશેન વ્યાશેન ષષ્ટિ વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે-
તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ આચ્છે-
- ૧૩ ત્તા ચાતુમન્તા ચ તાન્યેવ નરેક વસેત્ યાનીહ દત્તાનિ પુરાતનાનિ દાનાનિ
ધર્મ્માર્થયશસ્કરાણિ
- ૧૪ નિર્મુક્તમાલ્યપ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ સાધુઃ પુનરાદદીત સ્વદત્તાં પરદત્તાં વા-
યત્નદ્રક્ષ નરાધિ-
- ૧૫ પઃ મહીં મહીમતાં શ્રેષ્ઠ દાનાચ્છ્રેયોનુપાલનં લિખિતં શ્વૈતત્પદાનુજીવિશ્રીબલા-
ધિકૃતગિલકમ્-
- ૧૬ ત્રિના માધવમ્દેન સ્વહસ્તોયં મમ શ્રીવિતરાગશૂનો શ્રીપ્રસંતરાગસ્ય

પં. ૧ વાંચો બલી; યજ્ઞાદિક્રિયો; ૩૬૧૫ ષોડશત. પં. ૨ વાંચો સ્યાઘટસ્થાનાનિ; પૂર્વેસ્યાં. પં. ૩ વાંચો પ્રતીચ્યાં. સંભવિત વિહાણગ્રામઃ વાંચો ઉત્તરસ્યાં; રાધાટન. પં. ૪ સોદગ્ગ; સોપરિકરઃ સધાન્યહિરન્યાદેયઃ વિષ્ટિકઃ કીયાનામ. પં. ૫ વાંચો આચન્દ્રાર્કર્ણવ; કાલીનઃ. મોગ્યઃ. પૂર્વઃ. પં. ૬ વાંચો આન્યન્તરસિદ્ધયા; સંવત્સર. પં. ૭ વાંચો દિતઃ; તથા. પં. ૮ વાંચો પ્રવર્તિતવ્યઃ સામાન્ય. પં. ૯ વાંચો તૃણાગ્ર; વક્ષ્ણ અને બ્રીજ શબ્દોમાં જ ને બદલે બ્રીજુ જ ચિહ્ન 'જ'ને મળતું આ તથા ઉનાબોનાં પતરાંમાં આવે છે. વાંચો યમસ્મદ્. પં. ૧૧ વાંચો રાચ્છિદ્યા મહાપાતકૈશ્વ માંથી જ ઉદાહરી નાંખો. પં. ૧૨ વાંચો સ્યાદિતિ; વ્યાસેન ષષ્ટિ. પં. ૧૪ વાંચો યત્નાદ. પં. ૧૫ વાંચો નરાધિપ; લિખિતંચ. પં. ૧૬ વાંચો ત્રિના; પ્રતિભુતિ તથા શ્રેષ્ઠામાં માધવ ને બદલે મલ છે. દેખાય છે. શ્રીવીતરાગશૂનોઃ શ્રીપ્રસન્ત.

ભાષાન્તર

ૐ સ્વસ્તિ ! ભરૂકચ્છના દ્વાર સમીપ નાંખેલા, વિજયી નિવાસસ્થાનમાંથી, સકલધનપટલ-માંથી બહાર આવેલા રજનીકરનાં કિરણોથી વિકસતાં કુમુદસમ ઉજ્જવળ યશના પ્રતાપવાળો, અનેક યુદ્ધમાં તેની વિમુગ્ધ આવી સંહાર થયેલા શત્રુસામન્તોની પત્નીઓના પ્રભાવમાં રૂદનથી જેની ઉજ્જવળ અસિનો પ્રતાપ નિત્ય મોટેથી ગાજતો; દેવો, દ્રિજો અને ગુરૂના ચરાણકમળને તમન કર્યાથી ઉદ્વૃષ્ટ, ઘાતિવાળાં કિરણોવાળા કોટી વજ્રમણિથી પ્રકાશતો મુગટ જેના શિરપર રાજતો હતો : સ્વર્ગમાં એકલા સિતઅમાન જેનો (પુણ્ય) સંચય દીન, અનાથ, આતુર આબર), અભ્યર્થિ, ભિક્ષુક અને દુઃખી જનોના વિભવ મનોરથ ઉદારતાથી પૂર્ણ કરવાથી નિત્ય વૃદ્ધિ પામતો, મહભરેલી માનની જનોના, પ્રણામ અને મધુર વચનોથી પ્રણયકલહ શમાવવામાં નય અને વિવેક પ્રકાશિત કરતો અને જેણે કલિયુગનું ધન તિમિર ઉજ્જવળ ગુણોના પિંજરમાં નાંખ્યું હતું તે શ્રી હદ હતો.

હુમલો કરતા અનેક મહવાળા માતંગોને નિભંચ વિક્રમથી સંહારતા સિંહ માફક મદથી મત્ત થયેલા શત્રુગજોના ગણનો સંહાર, તેની અસિના વિક્રમથી ક્યો હોવાથી યુવાનાસિંહ સમાન મહભરેલા પ્રતાપવાળો તેને શ્રી જ્યલદ નામે પુત્ર હતો. તે, (પશ્ચિમ અને પૂર્વ સાગરના) અન્ને કિનારા પર ઉગતાં વનોમાં ભ્રમણ કરતા ગજો માફક (ખંભાતના અખાત)ના અન્ને કિનારે ઉગતાં વનોમાં ગમન (ચઢાઈ) કરી અને ગજો નિરંતર અતિ મદ ગરે છે તેમ નિરંકુશ દાનપ્રવાહને લીધે તે દિગ્ગજોના વિભ્રમ ગુણસમૂહસંપન્ન હતો. કર્પૂરના કણ અથવા ઠટકા જેવા ઉજ્જવળ યશના ચંદનલેપથી પોતાનું જ અંગ અને લક્ષ્મી(શ્રી)નાં સમુન્નત પયોધર (ઉંચે ચઢતાં વાહનાં)વાળા ગગન સમાન હતા તે વ્યાપી (ઢાંકી) ધીધા.

તેનો પુત્ર, જેણે હુન્કરોના પ્રતાપથી ઘટ થયેલું અને અખિલ જગમાં પ્રસરેલું ધન તિમિર દૂર કર્યું હતું, જે ધર્મગુરૂ માટે અધિક સ્નેહસંપન્ન છે, અને જેણે પોતાના શુદ્ધ બોધથી જીવલો-કને પ્રકાશિત કર્યો છે, જે મહાન ગુર્જર વંશને પ્રકાશનાર થયો છે અને જેણે પંચમહાશંખ પ્રાપ્ત કર્યો છે તે મહારાજાધિરાજ શ્રી હદ હતો.

તે સર્વ કુશળ હાલતમાં, સમસ્ત રાષ્ટ્રપતિ, વિધાયપતિ, ગ્રામકુટ, આયુક્તાક, નિયુક્તાક, આધિકારિક, મહત્તર, આદિને શાસન કરે છે:—

તમને જાહેર થાયો કે મેં મારાં માતાપિતા અને મારા, આ લોક તેમ જ પરલોકમાં, પુણ્ય-યશની વૃદ્ધિ માટે, કાન્યકુબ્જમાં વસતા, અતુર્વેદિ પ્રધ્યેના, વિશિષ્ટ ગોત્રના, બહુવૃચ સપ્તદ્વા-ચારિ, ભટ્ટ મહીધરના પુત્ર, ભટ્ટ માધવને, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને પંચમહાયજ્ઞ આદિ વિધિ અનુષ્ઠાન માટે કમણીયશોભાત ભુકિતમાં આવેલું નિચુડ ગામ જેની સીમા:—પૂર્વે-વધૌરિગ્રામ, દક્ષિણે-ફલહવદ્રગામ: પશ્ચિમે—વિહાણુગામ, અને ઉત્તરે—દહિથલિગામ: આ સીમાવાળું આ ગામ ઉદ્રંગ તથા ઉપરિ કર સહિત, અન્ન અને સુવર્ણમાં આવક સહિત, વેઠના હક્ક સહિત, પૂર્વે કહેલાં દેવો અને દ્રિજોનાં દાન વર્જ કરી, રાજપુરોના પ્રવેશ મુક્ત ચંદ્ર, સુરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ, અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સુધી પુત્રો, પૌત્રો, અને વંશજોના ઉપભોગ માટે શક સંવત ૪૦૦ વૈશાખ પૂર્ણિમાને દિને, પાણીના અર્ધથી દાનને અનુમતિ આપી ભક્તિથી આપ્યું છે. આથી તે બ્રહ્મદાયના નિયમ અનુસાર (આ ગામની જમીનની) ખેતી કરે, કે ખેતી કરાવે, ઉપભોગ કરે અથવા અન્યથી ઉપભોગ કરાવે અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે કોઈએ તેને પ્રતિબંધ કરવો નહિ અને આ સેનાપતિ શ્રી ગિલકના પુત્ર, (નૃપના) પદાનુજીવિન ભટ્ટ માધવથી લખાયું છે. આ મારા શ્રીમદ્ વીતરા-ગના પુત્ર શ્રી પ્રશાન્તરાગના સ્વહસ્ત છે.

દ્વ ૨ જ અથવા પ્રશાન્તરાગનાં બગુઆથી મળી આવેલાં તામ્રપત્રો

(૨૧) સંવત ૪૧૫ જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૫

નીચે આપેલો લેખ એ તામ્રપત્રો ઉપર કોતરેલો છે. આ પતરાં થોડાં વર્ષો ઉપર વડોદરા સ્ટેટના નવસારી પ્રાંતના પલસાણા તાલુકાના બગુઆ ગામમાંથી મળ્યાં હતાં. તે તથા ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૭૬-૧૮૦માં અને વો. ૧૩ પા. ૬૫-૬૮માં પ્રસિદ્ધ થયેલાં બીજાં પતરાં-ઓ મને તથા ડૉ. ઈ. હુલ્કને રાવ. સાહેબ મોહનલાલ. આર. ઝવેરી મારફત મળ્યાં હતાં. આની શોધની હકીકત પ્રથમ લખાણમાં આપી છે.

પતરાંઓનું માપ આશરે ૧૦ઃ૬“x૭” છે. અને જડાં ૧૩” છે. વજનદાર કડીઓ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં તેની મૂળ જગ્યાએ જ છે. જમણી બાજુની કડીને મુદ્રા લગાડેલી છે. એ જ રાજાનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં ઉમેટા અને ઇલાવનાં પતરાંઓની માફક તેના ઉપર “શ્રી દ્વ ૨” લેખ અને એક ચોરસ ચિહ્ન છે, જે સમજાતું નથી. કોતરકામ સાફ છે. અક્ષરો ઊંડા કોતરેલા અને સ્પષ્ટ છે. કૃત થોડા ને જ બહુ તુકશાન થયું છે, અગર કાટથી નાશ પામ્યા છે. લિપિ બીજાં બે દાનપત્રોની લિપિને બહુ જ મળતી આવે છે. ‘વાસકાત્’ (પં. ૧) શબ્દમાં વ નું ઉતાવળથી લખેલું રૂપ લખ્યું છે, તે ‘ન’ જેવું લાગે છે. રાજાની સહિ પ્રાચીન નાગરી અક્ષરોમાં લખેલી છે. આ અક્ષરો ઉમેટાનાં દાનપત્રમાં પણ છે. જોડણી અને વ્યાકરણ બીજાં બે દાનપત્રો જેટલાં જ ખરાબ છે. આનો પહેલો ભાગ તે દાનપત્રો સાથે અક્ષરશઃ મળતો આવે છે.

આ નવા દાનપત્રની હકીકત આ પ્રમાણે છે. મહારાજાધિરાજ શ્રી દ્વ ૨ જ, જેણે પંચ “મહાશબ્દો” મેળવ્યા હતા, જે શ્રીજયભટનો પુત્ર અને શ્રી દ્વ ૧ લાનો પૌત્ર હતો, તેણે એક બ્રાહ્મણને તથા—ઉમ્બરા નામનું ગામ શકે ૪૧૫ ના જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ અમાસને દિવસે થયેલાં સૂર્ય-ગ્રહણ વખતે તે દિવસે દાનમાં આપ્યું છે. આ ગામ તથા—ઉમ્બરાના આહારાદ્વલિશ અથવા પ્રાંતમાં આવ્યું છે. તેની સીમા:—પૂર્વે ઉપિલકણ ગામ, દક્ષિણે ઈપિ, પશ્ચિમે સાંકિય, અને ઉત્તરે જર-વદ્ર. દાન મેળવનાર ભટ્ટ મહીધરનો પુત્ર ભટ્ટ ગોવિન્દ હતો. તે કાન્યકુબ્જના ચતુર્વેદિઓ, એટલે ગુજરાતના કનોણ્યા બ્રહ્મણોની સાતિનો, કૌશિક ગોત્રનો અને છન્દોગશાખાના અનુયાયીઓના એક મતનો હતો. આ ગામ તેને પંચમહા યજ્ઞો અને બીજી કેટલીક ધાર્મિક ક્રિયાઓનું ખર્ચ કરવા માટે આપ્યું હતું. દાનની શરતો હંમેશામુજબની છે. દાનપત્રનો લેખક રાજાનો સેવક રેવા-દિત, અથવા તેનું ખર્ચ રૂપ-રેવાદિત્ય-તે દામોદરનો પુત્ર હતો. બીજાં બે દાનપત્રો મુજબ આમાં પણ તારીખ વિજયની છાવણી, અગર ‘વિક્ષેપ’ જે ભરૂકચના દરવાજા બહાર હતી, તેમાંથી નાંખી છે.

લેખની નવીન હકીકતમાં કૃત તારીખ અને ભૌગોલિક નામો એ બે જ છે. તે બાબત વધુ નોંધની જરૂર છે. તારીખમાં માસનાં નામની ભૂલ જણાય છે. ડો. આમની ગણતરી પ્રમાણે શક સંવત ૪૧૫ જેષ્ઠ વદ અમાસનો દિવસ ઈ. સ. ૪૬૩ ના મેની ૩૧ મીને મળતો આવે છે. આ દિવસે લેખમાં કહ્યા મુજબનું સૂર્યગ્રહણ નહોતું. પણ બીજી અમાસને દિવસે, જુન ૨૬ મીએ, કુંડલાકાર ગ્રહણ હતું, જે હિંદુસ્તાનમાં દેખાયું નહોતું તે આ ગ્રહણ હશે એમ લાગે છે. માસના નામની ભૂલ લેખકની હોય અથવા તે અધિક માસની ખોટી ગણતરીને લીધે થયેલી હોય, તે ગમે તેમ હો, પણ દ્વ ૨ જના

ઇતિહાસ માટે તારીખનું મહત્વ બહુ ઓછું છે. કારણ કે, તેનું જૂનામાં જૂનું દાનપત્ર આપણા દાનપત્ર કરતાં ૧૫. વર્ષ વહેતું છે, અને મોડામાં મોડું દાન એ વર્ષ મોડું છે. પહેલાંની તારીખ શક-સંવત્ ૪૦૦ના વૈશાખની પૂર્ણિમા છે, અને બીજાની તારીખ શક સંવત્ ૪૧૭ના જ્યેષ્ઠ વદ અમાસની છે.

ભૌગોલિક નામો એથી પણ વધારે જાણવા જોગ છે, ટ્રીગ્નોમેટ્રિકલ સર્વે, ગુજરાત સીરીઝ નં. ૩૪ના નકશાની મદદથી આમાં આપેલાં લગભગ બધાં સ્થળો ઓળખી શકાય તેમ છે. તથ-ઉમ્બરાગામ ન્યાંથી આ પતરાં મળ્યાં હતાં તે બગુઆ છે તેની સીમા:—

લેખ મુજબ.

પશ્ચિમે સંકિય

દક્ષિણે ઇંધિ.

ઉત્તરે જરવદ્ર.

પૂર્વે ઉષિલકણ.

નકશા મુજબ.

પશ્ચિમે સંકિ

દક્ષિણે ઇંસિની બુની

ઉત્તરે જોડવા.

પૂર્વે એક નિર્જન સ્થળ તથા

એક જૂનું તળાવ.

જોકે એથી ગામની મૂળ જગ્યા મળી શકતી નથી. તો પણ બીજાં ત્રણનાં નામો તથા-ઉમ્બરાને બગુઆ તરીકે ઓળખાવવાને બસ છે. આ બે શબ્દોમાં ઉમ્બરા અને ઉમ્મા એ સંસ્કૃત શબ્દ ‘ઉદ્ગમ્બર’નો અપભ્રંશ છે. આ શબ્દ હજી પણ ગામનાં નામ પડવામાં વપરાય છે. અને નકશામાં તાપીની પાસેના પ્રદેશમાં ઉમ્મા નામનાં છએક ગામો છે. તેથી ‘તથ’ અને ‘બગ’ એ શબ્દો આ ઉમ્બરા(ઉમ્મા)ને એ નામવાળાં બીજાં સ્થળોથી જૂદાં પાડવાને લગાડયાં હશે, એ સંભવિત છે. ‘બગ’ નો અર્થ શો હશે તેની હું અટકળ કરી શકતો નથી, પણ ‘તથ’ કદાચ પ્રાકૃત ‘તિથ’ અને સંસ્કૃત ‘તૈથ’ નો અપભ્રંશ હશે.

અધરાન્તર

પતરું પહેલું

- ૧ ઓં સ્વસ્તિ વિજયવિક્ષેપાત્ મરુકચ્છપ્રદ્વારવાસકાત સકલધનપટલવિનિર્ગતરજ-
નિકરકરાવબોધિત-
- ૨ [કુ]મુદધવલયશપ્રતાપસ્થાગિતનભોમળલોનેકસમરસંકટપ્રમુખગતનિહતશત્રુસામ-
તકુલાવધુપ્ર-
- ૩ ભાતશમયરુદિતફલોદ્ધાયમાનવિમલનિશ્ચિંશપ્રતાપોદેવાદિજાતિગુરુચરણકમલપ્રણમોદ્દૃષ્ટ
- ૪ વજ્રામણિકોટિરુચિરદિધિતિવિરાજિતમકુટોદ્ભાસિતશિરાઃ દિનાનાથાતુરામ્યગતાર્થ-
જનશિલ્પ-
- ૫ રિપૂરિતવિભવમનોરથાપચીયમાતૃવિષ્ટપૈકસહયધર્મસંચયઃ પ્રણયપરિકુપિતમાનિનીજન
- ૬ પ્રણામપૂર્વમધુરાવચનોપપાદિતપ્રસાદપ્રકાશિકૃતવિદગ્ધનાગરકસ્વભાવો વિમલગુણ-
પંચરક્ષિ-
- ૭ સ્વહલકલિતિમિરનિચયશ્રીપદદસ્તસ્ય સુનુ સમદપ્રતિદ્વિગજઘટાભેદિનિશ્ચિશવિ-
ક્રમપ્રક-
- ૮ ટિતમૃગપતિકિસોરવિર્યવલ્લેપઃ પયોનિધિકૃતઽમયતટપ્રરુદ્ધનલેખવિહતનિરંકુશદા-
નપ્રવા-
- ૯ હપ્રવૃત્તદિગ્દન્તિવિશ્રમગુણસમૂહઃ સ્ફટિકકર્તુરપિગ્નિપાણ્ડુરયશશ્ચન્દનચાંચિતાક્લસ-
મુન્નતભગ-
- ૧૦ નલક્ષ્મિપયોધરોસંગઃ શ્રીજયમદ્રુસ્તસ્યત્મજ પ્રતિહતસકલજગદ્વાપિદોષાધિકાર-
વિજૃંભિતસંત-
- ૧૧ તાતમોષ્ટિરધિકગુરુલ્લેહસંપત્કવિમલદિશોદ્ભસિતજિવલોકઃ પરમબોધસમાનુગતો
વિપુલગુ-
- ૧૨ ઝરનૃપન્મયપ્રદિપતોમુપગતઃ સમવિગતપંચમહાશબ્દમહારાજાધિરાજશ્રીપદ્મઃ કુશ-
લીસાં વર્વા-
- ૧૩ ને જિવ રાષ્ટ્રપતિવિષયપતિશ્રામકૂટાશુકકાનિયુક્તકારિકમહત્તરાદાંત્સમાજ્ઞાપયતિ
અસ્તુ વો વિદિ-
- ૧૪ તં યથા મયા માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચૈવાસુખિકપુણ્યયશોભિવૃદ્ધયેકન્યકુલ્લજ-
- ૧૫ વાસ્તવ્યતચાતુર્વિધસામાન્યકૌસિકસ્યગોત્રચ્છન્દોગસંબ્રહ્મચારિ-
- ૧૬ મદ્રમાહિધરસ્તસ્ય સુનુ મદ્રગોવિન્દ વલિચરુવૈશ્વદેવાગ્રિહોત્રપદ્મમહાયજ્ઞદિકુ-

પે. ૧ વાંચો ઓં; વાંચો રજની; વાસકાત્ નો ' વ ' ન ઝેવા દેખાય છે. પે. ૨ વાંચો પ્રમુખગત; કુલવધુ;
કુમુદ નો કુ અસ્પષ્ટ છે. પે. ૩ વાંચો સમય; પ્રણામો પે. ૪ વાંચો વજ્ર; વીધિતિ; કુટો; રાદીના; મ્યાગતા; ક્રિષ્ટ
પે. ૫ વાંચો રથોપ; ત્રિવિ; સહાય; સંચય; પે. ૬ વાંચો પૂર્વે; મધુર; પ્રકાશીકૃત પે. ૭ વાંચો નિચય; -દહ; સુનુ;
પે. ૮ વાંચો કિસોરવીર્યા; નિધીકૃતો; પ્રરુદ્ધ; વનલેખા. પે. ૯ પ્રવૃત્ત; કર્પૂર; પાણ્ડુર. પે. ૧૦ વાંચો લક્ષ્મી; રોત્સં મદ્ર-
સ્તસ્યાત્મજઃ પે. ૧૧ વાંચો તતમોષ્ટિર; ઢાસિત; જીવ; સમનુગતો. પે. ૧૨ વાંચો નૃપાન્વ; પ્રદીપતા પે. ૧૩ યુક્તકનિયુ-
કઅધિક. પે. ૧૫ વાંચો તનાતુર્ષિ; કૌશિકસગોત્ર પે. ૧૬ વાંચો મહોધર; ગોવિન્દાય યજ્ઞાદિકિ.

पतरुं बीजुं

- १७ योत्सर्पणर्थं तथउम्बराहारद्वलिश अन्तः पातितथउम्बराग्रामोस्याघटनस्थनानि
 १८ पुर्वत उपिलथणग्रम दक्षिणत इषिग्राम पश्चिमतः संकियग्रम उत्तरत जरवद्रग्रम
 १९ एवमयं स्वचतुराघटनविश्रुद्धो ग्रामः सोदंग[:]सपरिकर सधान्यहिरन्यादेय[:]
 २० सोत्पद्यमानविष्टिक[:] समस्तराजकियनमप्रवेश्यमचन्द्रर्केर्णवक्षितिसरित्पर्वतसमान-
 कालीन[:]पु-
 २१ त्रपौत्रान्वयक्रमोपभोग्य[:]पुर्वप्रतदेवब्रह्मदायवर्जमभ्यन्तरसिद्धया शकनृपकाला-
 तीतसंव[च्छ]
 २२ रशतचतुष्टये पंचदशाधिके येष्ट[।]मावास्थसुयग्रहे उदकातिसर्गेणप्रतिपादितं
 यतोस्योचित-
 २३ य ब्रह्मदायस्थित्या कृषतः कर्ष[य]तो भुंजतो भोजयतः प्रतिदिशतो वा न
 व्यासेधः प्रवर्तितव्य[:]तथागा-
 २४ मिभिरपि नृपतिभिरस्मद्वंश्यैरन्यैर्व[।] सामान्यभूमिदानफलमवेत्यन्निन्दूलोलान्य-
 नित्य[।]न्यैश्चयणि तु-
 २५ णायलमजलबिन्दुचञ्चलञ्चजीवितमाकलय्य स्वदायनिर्विशेषोयमस्मदायोनुमन्तव्यः
 पालयि-
 २६ तव्यश्च तथा चोक्तं बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः [।]यस्य यस्य यदा
 भूमिस्तस्य तस्य तदा फ-
 २७ लं [॥]यश्चाज्ञनतिमिरावृतमतिराच्छिन्नादाच्छिद्यमानमनुमोदेता वा स पञ्चभि-
 र्महापातकैरुपपातकैश्च
 २८ संयुक्तः स्यादिति [।]उक्तं च भगवता वेदव्याशेन व्याशेन [।]षष्टिं वर्षसहस्राणि
 स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः [।]आ-
 २९ च्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् [॥]यानीह दत्तानि पुरातनानि
 दानानि धर्मार्थायसस्करा-
 ३० णि [।]निर्भुक्कमाख्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत [॥]स्वदत्तां
 परदत्तां वा यत्नद्रक्ष न-
 ३१ राधिपः [।]महीं महीमतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयानुपालनं [॥]लिखितंश्चैतत्पादानु-
 जीविदामोदरसुते-
 ३२ न रेवादितेन स्वहस्तोयं मम श्रीवितरागसूतो श्रीप्रसन्तरागस्य [॥]

पं. १७ वांथो त्सर्पणार्थं; घाटनस्थानानि. पं. १८ वांथो पुर्वत; ग्रामो; ग्रामः; ग्राम उत्तरतो; ग्राम पं. १९ वांथो
 राघाट; सोपरिकरः; हिरण्या. पं. २० वांथो कीयानामप्रवेश्य आ, न्द्रार्का. पं. २१ वांथो पूर्व; संवत्स. पं. २२ वांथो
 ज्यैष्ठ्यामावास्यायां, सूर्य; प्रतिपादित. पं. २३ वांथो या. पं. २४ वांथो श्रयणि. पं. २५ 'दायो' द्वायो ऽवे।
 दाये छे. पं. २७ वांथो यश्चाज्ञान; मोदेत पं. २८ वांथो व्यासेन पं. २९ वांथो तान्येव; धनसंस्कर पं. ३० वांथो
 यत्नाद्रक्ष पं. ३१ वांथो राधिप; तं चैत पं. ३२ वांथो श्रीवीत; सुतोः श्रीप्रशान्तः रेवादितेन ने अदत्ते रेवादितेन
 ३३ वांथो वपश्चुं होय.

દદ ર જનાં ઈલાવમાંથી મળી આવેલાં તામ્રપત્રો

(શક) સં. ૪૧૭ જ્યેષ્ઠ વદિ અમાવાસ્યા (ઇ. સ. ૪૯૫-૬)

દદ ર જનાં ઈલાવનું દાનપત્ર પ્રથમ પ્રોફેસર આર. જી. લાંડારકરે જ. એ. પ્રે. રા. એ. સો. વો. ૧૦ પા. ૧૯ માં પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. એમણે એક રોયલ એસિયાટિક સોસાયટીની માલિકીનાં મૂળ પતરાંઓ ઉપરથી, લીથોગ્રાફ સાથે, તે હું ફરીથી પ્રસિદ્ધ કરું છું. તે ભરૂચ ડિસ્ટ્રિક્ટમાં ઈલાવ નજીક મળ્યાં હતાં.

આમાં બે પતરાં છે. દરેક ૧૧ ૩/૪" લાંબું અને ૬ ૩/૪" પોહોળું છે. લખાણના રક્ષણ માટે કાંઠા સહેજ જડા કરેલા છે, અને લેખ આખો સુરક્ષિત છે. બે કડીઓ માટે કાણું છે, પરંતુ જ્યારે પતરાં મને મળ્યાં ત્યારે ફક્ત ડાબી બાજુની કડી કાપ્યા વગરની રહી હતી. તે લગભગ ૩/૪" જડી અને વલણીની કડી જેવી સાધારણ ગોળ છે. તેના ઉપરની મુદ્રા એકંદરે ગોળ છે. તેના વ્યાસ આશરે ૧ ૩/૪" અથવા ૧ ૧/૪" નો છે. તેની ઉપર ઉપસેલી બિખાકાર સપાટી પર કંઈક ચિત્રામણ છે. તે કદાચ પક્ષી રૂપમાં ગરૂડની આકૃતિ હશે. તેની નીચે લીથોગ્રાફ કરતાં મૂળમાં વધારે સહેલાઈથી વાંચી શકાય તેવા અક્ષરોમાં "શ્રી-વદ (૨) અ" લેખ છે. આઘોપાંત ભાષા સંસ્કૃત છે. અને છેક ૧૩ મી પંક્તિ સુધી લેખ ઉમેટાનાં દાનપત્રના લેખ સાથે લગભગ અક્ષરશઃ મળતો આવે છે. વળી આ બન્ને દાનપત્રોની પં. ૧ થી ૬ સુધીનું દદ ર જનાં વર્ણન ખેડાનાં બે દાનપત્રોની પં. ૨૫ થી. ૩૧ સુધીનાં દદ ર જનાં વર્ણનમાંથી શબ્દે શબ્દે લીધેલું છે.

લેખ દદ ર જ ઉર્ફે પ્રશાંતરાગના સમયનો છે. તેમાં તિથિ શકે ૪૧૭ (ઇ. સ. ૪૯૫-૬) ના જ્યેષ્ઠ અમાવાસ્યાને દિવસે સૂર્યગ્રહણ સમયની છે. તે દિવસે જનરલ કર્નીગહામની મૂચનાનુસાર બુધવાર તા. ૮ મી જુન ૪૯૫-ઈ.સ. હતી તે દિવસે સૂર્યગ્રહણ પણ હતું. પરંતુ તે ગ્રહણ પારિસમાં સાંજના ૬-૩૦ વાગે થયું હતું. એટલે ગુજરાતમાં તે રાત્રે લગભગ ૧૧ વાગે થયું હતું અને દેખાય એવું નહતું. અર્થાત્ આ ગ્રહણ હિંદુ ખગોળવેત્તાઓ ધ્યાનમાં ન લે તેવું હતું. પંડિત ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજી, જેણે આ દાનપત્રના અપાષ્ટા વિરૂદ્ધ આગળ પા. ૭૨ થી ૭૪ માં ટીકા કરેલી છે અને જે ધ્યાનમાં રાખવા લાયક છે તે એમ ધારવા પ્રેરાય છે કે ગુર્જર-નાં દાનપત્રોના અરા સંવતના વર્ષ ૪૧૭ ના જ્યેષ્ઠ અમાવાસ્યાને દિવસે થયેલા સૂર્યગ્રહણની ખરી માહિતી આ ખોટા લેખ બનાવી કાઢનારે મેળવી હશે, અને તેના અરા સંવતની માહિતી નહીં હોવાથી તેણે વર્ષને શકના સંવત્ તરીકે જણાવ્યું. આ મત પ્રમાણે જનરલ કર્નીગહામે કરેલી ગણતરીનું પરિણામ આગળ પાને ૭૭ માં આપ્યું છે.

ભરૂચ અથવા ભરૂચના દરવાજા પાસે વિજયી છાવણીમાંથી આ દાનપત્ર અપાયું છે, અને અને દાનપત્રમાં અંકલેશ્વરના 'વિષય' માં આવેલાં રાઈધમ ગામનો ઉલ્લેખ છે. અંકલેશ્વર એ નં. ૧૩૬ અને ૧૪૦ના દાનપત્રોનાં અંકલેશ્વરનું, હાલનાં અંકલેશ્વર અથવા અંકલેશ્વરને બહુ જ મળતું બીજું નામ હશે. આપેલાં ગામની પૂર્વે વારણુરા ગામ, જેને પ્રોફેસર લાંડારકર ઈલાવની ઇશાન કોણમાં આશરે ૪ મૈલ ઉપર અને અંકલેશ્વરની આગળ કોણમાં આશરે ૮ મૈલ ઉપર આવેલા હાલના 'વાલ્નેર' તરીકે ઓળખાવે છે; દક્ષિણે વરણડા નદી, જેને તે હાલની "વંદ-ખરી" તરીકે ઓળખાવે છે; પશ્ચિમે શુંઠવાડક અથવા શુંઠવાડક ગામ; અને ઉત્તરે અરલૌમ ગામ. શુંઠવાડક અગર શુંઠવાડક એ કદાચ સુરત ડિસ્ટ્રિક્ટમાં 'ચીખલી' તાલુકામાં આવેલું હાલનું 'સુંથ-વાડ' હશે. પરંતુ આ ગામના ચોક્કસ સ્થાન વિષે ખાતરી કરવા માટે મારી પાસે નકશા નથી. રાઈધમ અને અરલૌમનાં ગામડાંઓનું નિશ્ચિત સ્થાન હજી જાણવાનું બાકી રહે છે.

* ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૧૧૫ જે. એફ. ફીટ

૧ સિવના અંકલેશ્વર નામ ઉપરથી કદાચ પડ્યું હશે. ૨: પેતાના ચર્યાપત્રના મધ્યે પ્રો. લાંડારકર એમ કહે છે કે આ દાનપત્ર સુરત ડિસ્ટ્રિક્ટમાં ગામડાંમાંથી ઉપલબ્ધ હતું, પરંતુ તેના ચર્યાપત્રના અંતમાં જે પ્રમાણે પોતે જ કહે છે તેમ ઈલાવ કે જ્યાંથી આ દાનપત્ર મળી આવ્યું હતું તે ગામ ભરૂચ ડિસ્ટ્રિક્ટમાં આવેલું છે.

અક્ષરાન્તરં

પત્રં પહેલું.

- ૧ ઔ સ્વસ્તિ વિજયવિશેષાત્ ભરુકચ્છપદ્મારના[વાં]સકાત[।]સક[જૈં]લઘ-
નપટલવિનિર્માતરજનિકરકા[ક]રાવવોધિતકુમુદ-
- ૨ ધવલયશ[:] પ્રતાપ[નૈં] [।]સ્થગિતનમોમળ્લોનેકસમરસંકટપ્રમુખ[।]ગત-
નિહિતશત્રુસામંત કુલવધૂપમાતસમ-
- ૩ યરુદિતફ[ળ્લે]લોદ્ધિ[દ્વી]યમાન વિમલનિશ્ચિંશપ્રતાપો દેવદિજાતિગુરુચરણ-
કમલપ્રણામોદ્ધૃષ્ટવજ્રમણિકોટિરુચિરદી-
- ૪ ચિતિવિરાજિતમુકુટોદ્ધાસિતશિરાઃ દિ[દી]નાનાથાતુર[।]મ્યાગત[।]ર્થિજન
[।]ચ્છિ[ક્ષિ]ષ્ટપરિપૂરિતવિભવમનોરથોપચીયમાન તૃ[ત્રિ]વિષ્ટ-
- ૫ પૈકસહાયધર્મસંચયઃ પ્રણયપરિકુપિતમાનિનીજનપ્રણામપૂર્વ્વમધુ [ધુ]સ્વચનો-
પપાદિતપ્રસાદપ્રકાશિ[શી]કૃતવિદગ્ધના-
- ૬ ગરકસ્વભાવો વિમલગુણપંજર[।]ક્ષિસવહલકલિતિમિરનિચયઃ શ્રીમદ્દે[દ]
સ્તસ્ય સુ[સુ]નુ[:]સમદપ્રતિદ્વંદ્વિ ગજઘટા-
- ૭ મેદિનિશ્ચિકમગ્નપ્રકટિતમૃગપતિકિસો[શો]રવિ[વી]ર્થ[।]વલેપઃ પયો-
નિષિ[ધી]કૃતઉભયતટપ્રભુ[રુ]ઢધા[વ]ન લેસ[।]વિહૃતનિરંકુશદાનપ્રધા-
- ૮ હપ્રવૃત્તદિગ્દન્તિવિભ્રમગુણસમૂહઃ સ્ફટિકકર્પુ[પૂ]રપિણ્ડપાણ્ડુ[ણ્ડુ]રયશશ્ચન્દન
ચર્ચિતસમુન્નતૈંગગનલક્ષ્મિ[ક્ષ્મી]પયોધરો-
- ૯ [ત્]સંગઃ શ્રીજયમટસ્તસ્ય[।]સ્મજઃ પ્રતિહતસકલજગદ્વાપિદોષાધિકાર વિજૃ-
[ં]મિત સંતતા[ત]તમોઘૃત્વિ[ત્તિ]રધિકગુરુલે-
- ૧૦ હસંપન્નૈવિમલદિશોભાસિતજીવલોકઃ પરમબોધસમા[મ]નુગતો વિપુલગુર્જર-
નૃપાન્મ[ન્વ]ય પ્રદિ[દી]પતામુપંગતઃ
- ૧૧ સમધિગતપંચમહાશબ્દ મહારાજાધિરાજ શ્રીમદ્દહઃ કુશલી સર્વાનેવ રાષ્ટ્રપતિ
વિષયપતિ ગ્રામકુ[કુ]ટ[।]યુ-

૧ મુગ પત્રો ઉપરથી. ૨ ઉમેટાનાં દાનપત્રમાં પશુ નાસકાત્ વાંચન છે. ડો. બ્યુલ્હર સૂચવે છે
વા ને અદ્દે ના ની ભૂલ અસલ લેખ ને આણુ હસ્તાક્ષરોમાં હતો અને જેમાંથી કાતરનારે તક્લ કરી
હતી તેમાંથી કદાચ ધર્ષ હતો. ૩ વાંચો સજલ ૪ ઉમેટા દાનપત્રમાં પ્રતાપ વાંચન છે, પરંતુ અર્થ અધ્યેસતો
આણુવા માટે પ્રતાપ વાંચન આપણે લઈએ છીએ. ૫ ઉમેટા દાનપત્રમાં ફલ વાંચન છે. ડો. બ્યુલ્હર તેના
છલ માં ફેરફાર કરવાની જરૂરીઆત માટે શંકા ખતાવી છે. પરંતુ જે ખેડાનાં દાનપત્રોમાં છલ એ સ્પષ્ટ રીતે
વાંચન છે. ૬ વાંચો દહ ઉમેટા દાનપત્રમાં દદ વાંચન છે. પરંતુ આ દાનપત્રની પેઠે તેના પૌત્રનું નામ
દહ એમ લખેલું છે. ૭ ઉમેટા દાનપત્રની ૧૦ મી પંક્તિમાં ચર્ચિતાંગસમુન્નત આ પ્રમાણે વાંચન છે.
૮ ઉમેટા દાનપત્રની ૧૨ મી પંક્તિમાં સંપત્ક એમ વાંચન છે. ૯ પહેલાં તો કાતરવામાં આવ્યો હતો પછીથી
ઓ નો માત્રાનો થોડો ભાગ ભૂંસી નાંખી તા કરવામાં આવ્યો છે.

- ૧૨ ક્તકા[ક]નિયુક્તકાર્ધા[ધિ] [કારિ]ક મહત્તરાર્દા^૨ ત્[ન] સમાજ[િ]-
પયતિ[િ]અસ્તુ વો વિદિતં યથા મયા માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચૈવામુષ્મિકપુણ્યયશો-
૧૩ મિવૃદ્ધયે અભિ[હિ ?]ચ્છત્રવાસ્તવ્ય તત્[ચા]તુર્વિદ્યસામાન્ય ક[ા]શ[ર્ય]
પશ[સ]ગોત્રબહવિ[હ્વ]ર્ચં સ બ્રહ્મચારિ મદ્ ગોવિન્દસ્ત-

બીજું પત્રું

- ૧૪ સ્ય સુ[સૂ]તુ[નવે]મદ્ ન[ા]ર[ા]યણ[ા]ય વલિચરુવૈશ્વદેવામિહોત્ર પચ્ચ
[ચ]મહ[ા]જ[ય]જ્ઞાદિકૃ[કિ]ર્યાત્સર્પણ[ા]ર્થ[િ]^૧ અકુલેશ્વરૈવિષય[ા]
ન્તઃ પાતિ રાઙ્-
૧૫ ધં ગ્રામોસ્યાઘ[ા]ટ સ્થ[ા]નાનિ પુ[પૂ]ર્વતઃ વારને[ણે]ગ્રામઃ દક્ષિણતઃ
વરણ[ા]નદિઃ^૨ પશ્ચિમતઃ શુંઠવ[વા ?]હકગ્રામઃ ઉત[ત]રતઃ
૧૬ અરલૌમ ગ્રામ । -શ્ચં એવમયં સ્વચતુરાઘ[ા]ટનદિશુદ્ધો ગ્રામઃ સોદ્રજ્ઞ[:]
સ[ા]પરિકર[:]સધાન્યહિરન્ય[ણ્ય] [ા]દેય[:]સોત્પદ્યમાનવિદિક[:]
૧૭ સમસ્ત રાજકિ[કી]ય[ા]ન[ા]મપ્રવેશ્યમ[ર્યા]ચન્દ્ર[ા]ર્ક[ા]ર્ણવ ક્ષિતિ-
સરિત્પર્વતસમાનકાલીન[:]પુત્રપોત્રાન્વયક્રમોપભોગ્ય[:]પુ[પૂ]ર્વપ્રત્તદેવ-
૧૮ બ્રહ્મદેયવર્જમભ્યન્તર સિદ્ધ્ય[ા]શકનૃપકાલતીતસંવચ્છ[ત્સ]ર શતચતુષ્ઠયે
સપ્તદશધિકે યે[જ્યે]ષ્ઠ[ા]મ[ા]વાસ્ય[ા]સુ[સૂ]ર્ય ગ્રા-
૧૯ દે ઉદકાતિસર્ગેણ પ્રતિપાદિતં [તઃ] [ા]યતોસ્યોચિતય[ા]બ્રહ્મદાયસ્થિત્યા
કૃષતઃ કર્ષયતો ભુંજતો મે[મો]જયતઃ પ્રતિદિશ-
૨૦ તો વા ન વ્ય[ા]સેષઃ પ્રવર્તિતવ્ય[:] [ા]તથાગામિભિરપિ નૃપતિભિરસ્મદ્શ્યૈ-
રન્યૈર્વ[ા]સામાન્ય[ા]મૂમિદાનફલમવેત્ય વિન્દુ[ન્દૂ]લ્લોલાન્યનિત્ય[ા]ન્યૈશ્વર્ય[ા]
૨૧ ણિ તૂળ[ા]ગ્રલગ્નજલવિન્દુચળ્ચ[ચ]લળ્ચ[ચ]જીવિતમ[ા]કલય્ય સ્વદાય-
નિર્વિસે[શે]ષોયમસ્મદા[દા]યોનુમન્તવ્યઃ પાલયિતવ્યશ્ચ[ા]તથા ચોક્તં[ા]

૧ ઉમેટા દાનપત્રની ૧૪ મી પંક્તિની પછે આંદિ પછુ વાંચન આધિક છે. પરંતુ જે ખેડાનાં દાન-
પત્રની ૩૨ મી પંક્તિમાં છે તેમ આધિકારિક એમ સુધારો કરવો જ જોઈએ એ નિઃશંક છે. ૨ અનુ-
સ્વારની ભૂલ છે. ૩ પહેલાં સ્તુ કોતરવામાં આંબો હતા અને પછીથી સ્ત થોડો છૂસીને કરવામાં આંબો
છે. ૪ અત્રિ(હિ ?)થી આંદિ સુધીનું અક્ષરોત્તર એક રદ કરેલા લખાણ ઉપર કોતરવામાં આંબું છે.
૫ પ્રો. ભાંડારકર અંકુલેશ્વર વાંચે છે, પરંતુ ખીળ પદમાં અનુનાસિક નથી તેમ પહેલા પદ ઉપર અનુસ્વાર
પણ નથી કોતરેલું. ૬ પ્રો. ભાંડારકર રાચ્છવમ વાંચે છે અને હાલનું 'રમીદ' સાથે ઓળખાવે છે. પહેલા
જે અક્ષરોની નીચે ત્રણ રદ કરેલા અક્ષરોની નિશાની છે, જેમાંના પહેલા જે વરિ છે. નામ જે પ્રમાણે છે
તેમ પહેલા જે અક્ષરો તો ચોક્કસ પછે રા છે. ખીળ પદ નીચેના જમણી આવડના ખૂણામાં થોડુંક
ભૂંસાઈ ગયું છે. પરંતુ શરૂવાતની ૬ વગરનું છે. ત્રણ પદ એક બરાબર જ નથી તેમ જ પછુ નથી.
પરંતુ જ કરતાં જ ને વધારે મળતું છે. ૭ વાંચે નથી ૮ પ્રો. ભાંડારકર અરલૌમ અથવા સરલૌમ વાંચે
છે. તેમાં પાછળનાં વધારે ઠીક ગણે છે અને તેને વાંદનેરથી દોઢ માત્ર જ દૂર હાલના મરઠમ સાથે સર-
ખાવે છે. ૯ શબ્દની વચ્ચે હોવાથી આ વિરામચિહ્નની જરૂર નથી.

- ૨૨ બહુભિર્વસુધામુક્ત[૧]રાજભિઃ સગરાદિભિઃ યસ્ય યસ્ય યદ્વા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં[૨]યશ્ચ[૩]જ્ઞાનતિમિરાવૃત્તમતિરા-
- ૨૩ ચ્છિદ્ય[૪]દાચ્છિદ્યમાનમનુમોદેત વા સ પન્ચ[૫]ભિર્મહાપાતકૈરુપપાતકૈશ્ચ સંયુક્ત[૬]સ્યાદિતિ[૭]ઉક્તં ચ ભગવતા વેદ વ્યાશે[૮]સે]-
- ૨૪ ન વ્યાશે[૯]સે]ન[૧૦]ષ્ટિં વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ અ[૧૧]ચ્છેત્તા ચાનુમન્તા ચ તં[૧૨]' ન્યેવ નરકે વસેત્ [૧૩]યાનીહ દત્તાનિ પુરા-
- ૨૫ તન[૧૪]નિ' દાનાનિ ધર્મ્મ[૧૫]ર્થયસ[૧૬]શ]સ્કરાણિ નિર્બુક્તમાલ્યપ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ સાધુઃ પુનરાદદીત[૧૭]સ્વદત્તાં પરદત્તા[૧૮]વા ય-
- ૨૬ ત્નાદ્રક્ષ નરાધિપઃ' મહીં મહિ[૧૯]હી]મતાં સ્ત્રે[૨૦]ષ્ટ દાનાચ્છ્રેયોનુપાર્ણનં[૨૧]લિખિતમિદં સંધિવિગ્રહ[૨૨]ધિકૃતરેવેણ મ[૨૩]ધવસુતેન[૨૪]શ્રીવિ[૨૫]વી]તરાગ-સુ[૨૬]સૂ]નો[૨૭]સ્વહસ્તોયં મમ
- ૨૭ શ્રીપ્રશાન્તરાગા[૨૮]ગ]સ્ય[૨૯]

૧ આ અનુસ્વારની ભૂલ છે. ૨ આંદિ અને ઉમેટા દાનપત્રમાં બે ખેડાતાં દાનપત્રના વાચન પૂરાનેન્દ્રેઃ કરતાં જુદું જ છે. ૩ વિસર્ગની ભૂલ છે. ૪ ઉમેટા દાનપત્રથી જુદું પડે છે. સહિ આંહી ચાલુ હસ્તાક્ષરોમાં નથી.
લે. ૧૦

ૐ ! સ્વાસ્તિ ! ભરૂં કચ્છના દ્વાર (દરવાજા) આગળ આવેલા વિજયી નિવાસસ્થાનમાંથી:—

(પં. ૧) સજ્જા ધન વાહનમાંથી બહાર નીકળતા શરીરનાં કિરણથી ભગૃત થએલા શ્વેત કુમુદ જેવી યશની વેલીથી નભમંડળ છાંયી નાંખતો, અનેક સમરનાં સંકટમાં જેની સામે આવતાં સંહાર થએલા શત્રુસામન્તકુલની પત્નીઓ પ્રભાત સમયે રૂદનથી જેની અસિનો પ્રતાપ મોટેથી બહાર કરે છે એવો દેવ, દ્વિજ અને ગુરુઓનાં ચરણકમળને પ્રણામ કીધેથી પંક્તિઓ પડેલા કોટી વજ્રમણિના ઉજ્જવળ કિરણોથી વિરાજિત મુગટથી મંડિત શિરવાળો, દીન, અનાથ, આઝારી, અભ્યાગત, યાચક, અને વિપત્તિવાળા જનોના વૈભવ (લક્ષ્મી) માટેના મનોરથ પૂર્ણ કરવાથી નિરંતર વૃદ્ધિ પામતા, સ્વર્ગપ્રાપ્તિના એક જ સહાય ધર્મસંચયવાળો, પૂર્વે પ્રણયથી કેપિત થએલી માનિની જનોના પ્રણામ પછી મધુર વચનથી ઉદ્ભવેલા પ્રસાદથી પ્રકાશિત થતા વિદગ્ધ અને નાગરક સ્વભાવવાળો, વિમલ શુભનાં કિરણોના પિંજરમાં ઢલિના ધનતિમિરને નાંખનાર, પંચ મહાશબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર શ્રી હદ હતો.

(પં. ૬) તેનો પુત્ર શત્રુની મહોન્મત ગજસેનાનો સંહાર નિર્દય કાળ (કલંગ) મારી કરનાર જીવાન સિંહ જેવો પોતાની તરવારથી પ્રતાપ પ્રકટ કરનાર, નિરંકુશ દાન પ્રવાહથી અને ઉદ્ધિના બળને તટ પર આવેલાં વનોમાં ગમન કરી સતત મદ્દ ઝરતા અને ક્રીડા કરતા દિગ્ગજોના ગુણસમૂહવાળો, ગગનલક્ષ્મીનાં સમુન્નત વાહનાં રૂપી પયોધરોને સ્ફુટક અને કર્પૂર જેવા શ્વેત યશનાં ચંદનના લેપથી સુગંધિત કરતો શ્રી જયભટ હતો.

(પં. ૯) તેનો પુત્ર, સકલ જગત વ્યાપી દેનાર દોષના અધિકારથી ઉદ્ભવેલા ધનતિમિર ને હાંપી મૂકનાર, ગુરુના અધિકસ્નેહ થએલા વિમલ આદેશથી જીવલોકને પ્રકાશિત કરતો, પરમબોધ પ્રાપ્ત કરનાર, વિપુલ ગુજર્જર નૃપોના અન્વયમાં મશાલ જેવો, પંચમહાશબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર મહારાજાધિરાજ, શ્રી હદ કુશળ હાલતમાં સમસ્ત રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમકૂટ, આયુક્તાઠ, નિયુક્તાઠ, આધિકારિક, મહત્તર આદિને બહાર કરે છે:—

(પં. ૧૨) તમને બહાર થાઓ કે:—મારાથી માતાપિતાના તથા મારા પરલોકમાં પુણ્યયશની વૃદ્ધિમાટે અહિચ્છત્રમાં નિવાસ કરતા, તે જ સ્થળના ચતુર્વેદિ મધ્યેના, કારયપ ગોત્રના, બહુવૃત્ત સપ્તદ્વાયારી ભટ્ટ ગોવિન્દના પુત્ર ભટ્ટ નારાયણને બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, પંચમહાયજ્ઞ આદિ અનુષ્ઠાન માટે અકુલેશ્વરવિષયમાં રાષ્ટ્રધિગામ જેની સીમા : પૂર્વે વારણસર ગામ; દક્ષિણે વરન્ડા નદી; પશ્ચિમે શુભવડક ગામ અને દક્ષિણે અરલૌંમ ગામ; આ ચાર સીમાવાળું ગામ ઉદ્રક સહિત, ઉપરિહર સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, વેઠના હક્ક સહિત, રાજપુરોના પ્રવેશસુક્ત, ચંદ્ર, સુરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી, પુત્ર, પૌત્ર, અને વંશજોના ઉપલોગ માટે, પૂર્વે દેવ અને પ્રાદ્યણોને કરેલાં દાનવર્જ્ય કરી અવ્યન્તર સિદ્ધિથી, શકરાજના સમય પછી સંવત્સર ૪૧૭ માં જેજ અમાસ ને સૂર્યગ્રહણના સમયે ખાણીના અર્ધ સાથે અપાયું છે.

(પં. ૧૯) આથી આ માણસ જ્યારે બ્રહ્મદાયના નિયમાનુસાર આ ગામની ખેતી કરતો હોય અથવા ખેતી કરાવતો હોય અથવા ઉપલોગ કરતો હોય અથવા ઉપલોગ કરાવતો હોય, અથવા અન્યને સોંપતો હોય ત્યારે કોઈએ પણ પ્રતિબંધ ન કરવો.

(પં. ૨૦) આ અમારા દાનને અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ નૃપોએ પોતે કરેલા દાન માફક, ભૂમિદાનનું કાળ દાનદેનાર અને રક્ષનારને સામાન્ય છે, શ્રી જલગિંદુ જેવી ચંચલ અને અનિત્ય છે, અને જીવિત તૃણના અથે જલગિંદુ જેવું ચંચલ છે એમ માનીને અનુમતિ આપવી

અને તેનું રક્ષણ કરવું. અને આમ કહેવાયું છે કે:—સગરથી માંડીને બહુ નૃપોએ ભૂમિનો ઉપભોગ કર્યો છે, જે જે સમયે જે ભૂપતિ હશે તેને તે સમયે તેનું કૃણ છે. અને અજ્ઞાનના ધનતિમિ-રથી આવૃત થયેલા મનવાળો જે માણસ આ દાન જમ કરશે અથવા તેમાં અનુભતિ આપશે તે પંચમહાપાતકનો અને અન્ય ન્હાનાં પાપોનો દોષી થશે.

(પં. ૨૩) ભગવાન વેદ વ્યાસે કહ્યું છે કે:—ભૂમિદાન દેનાર ૬૦ હજાર વરસ સ્વર્ગમાં વસે છે અને તે જમ કરનાર તેટલાંજ વરસ નરકમાં વાસ કરે છે. પૂરાતન, ધર્મ, અર્થ અને યશની ઉત્પત્તિ વાળાં દાનો પ્રતિમાને અર્પણ થયેલી નિર્ભુકત માલા જેવાં છે. કયો સુજન તે પુનઃ પાછાં લઈ લેશે ? તમારાં અથવા અન્યનાં કરેલાં ભૂમિદાનનું, હે નૃપોમાં શ્રેષ્ઠ નૃપ ! રક્ષણ તું સંભાળ પૂર્વક કર. દાન દેવા કરતાં દાનની રક્ષા અધિક છે.

(પં. ૨૬) માધવના પુત્ર સંધિવિથહાધિકૃત રેવથી લખાયું છે.

(પં. ૨૭) શ્રી વીતરાગના પુત્ર શ્રીપ્રશાન્તરાગના મહારા આ સ્વહસ્ત છે.

રાજા જયભટ ૨ જાનાં તામ્રપત્રો*

ચે. સંવત્ ૪૫૬ માઘ સુધિ ૧૫

આ લેખ તથા બીજા કેટલાક લેખો નવસારીની સર ઠાવસણ જાંહાંગીર રેડીમની મદ્રેસાના આસિસ્ટન્ટ માસ્તર મી. શેરીઆરણ દાદાભાઈ ભટ્ટાચાર્યે મને પ્રસિદ્ધ કરવા માટે આપ્યા હતા. એ લેખો નવસારીમાં કોઈ પાયા ખોદતાં મળી આવ્યા હતા.

આ લેખ બે પતરાં ઉપર છે. તે દરેક ૧૨ “પોહોળું અને ૬” ઊંચું છે. કાંઠા મોટે ભાગે રહેજ જાડા રાખી અંદરની બાજુએ વાળ્યા છે, જેથી લેખનું રક્ષણ થઈ શકે. બીજા પતરાની શરૂઆતમાં પહેલી પંક્તિનો પહેલો અક્ષર તથા બીજા અક્ષરના થોડા ભાગવાળો ન્હાનો ટુકડો ભાંગી ગયો છે. અને એ જ પતરામાં એજ બાજુએ નીચલા ભાગમાંથી ૪“૩” અને ૪૩”ની બાજુઓવાળો એક ત્રિકોણાકાર જેવડો ટુકડો ભાંગી જઈ ખોવાઈ ગયો છે. પરંતુ લગભગ બધાય નાશ પામેલા અક્ષરો પૂરા પાડી શકાય છે. પતરાં જ્યારે પહેલાં મારા હાથમાં આવ્યાં ત્યારે તેના ઉપર તેના જેટલો જ જાડો કાટનો થર જામ્યો હતો અને એક અક્ષર પણ કોઈ ક્ષયે જાણી શકાતો નહોતો. પરંતુ તે સાફ કરી આખો લેખ સુવાચ્ય કરવામાં હું કતોરહંદ થયો છું લેખ પતરાંની પોહોળાઈમાં આડો લખ્યો છે. બે કડીઓ માટે કાણું છે, પણ કડીઓ તથા તેમાના એક ઉપર મુદ્રા હોવી જોઈએ તે ખોવાઈ ગયાં છે. ભાષા આદ્યોપાંત સંસ્કૃત છે. છેલ્લી પંક્તિમાં આપેલી સાખ સિવાય, લિપિ ગુજરાતમાં મળી આવેલાં ચાલુક્ય અને રાષ્ટ્રકૂટનાં સાતમા સૈકાનાં દાનપત્રો જેવી છે. આ જાતની લિપિ થોડા સૈકાની દક્ષિણ-હિન્દની બાળાક્ષરી ઉપરથી બનેલી છે, અને તે જ સમયની જૂની નાગરીથી થોડું અંશે જૂદી છે. પરંતુ ૪૪ મી પંક્તિમાં સાખની લિપિ દાનપત્રની લિપિ કરતાં તદ્દન જૂદી છે, તે સાતમા સૈકાની નાગરી લિપિ છે. આ લિપિ કદાચ તે વખતે ગુજરાતમાં વપરાતી ચાલુ હસ્તાક્ષરોની હશે.

આ લેખ જયભટ ૨ જાના સમયનો છે. દાનપત્ર કાયાવતારની છાવણીમાંથી કાઢ્યું છે. આ સ્થળ ભટ્ટ ચિરંજીવના જંબુસર તાલુકાના કાવિનું સંસ્કૃત રૂપ માનવાને પ્રબળ ઇચ્છા થાય છે. તેમાં જયભટે કોરિલ્લા ‘પથક’ અગર પેટા-ભાગમાં આવેલાં શમીપદ્રક ગામમાં ૬૪ “નિવર્તનો”ના માપનું એક ખેતર દાનમાં આપ્યાનું લખ્યું છે. કોરિલ્લા એ ભટ્ટની ઇશાન કોણમાં લગભગ ૧૦ માઈલ પર આવેલું હાલનું ‘કોરલ’ જણાય છે. શમીપદ્રક અને ગોલિકા જે ખેતરની સીમાના વર્ણનમાં બતાવ્યું છે,—એ હાલ ઓળખાવવાને હું તૈયાર નથી. દાહદ્વ. જે પણ એ જ સંબંધમાં આપ્યું છે, તે પંચમહાલમાં ગોધરા પાસેનું હાલનું દોહદ હશે. ગિરિનગર, જે દાન લેનારના મૂળ વતન તરીકે બતાવ્યું છે, તે કાઠિઆવાડનો હાલનો ગિરનાર છે. શ્રદ્ધિકાનું અગ્રહાર ગામ, જે દાન લેતી વખતે તેનું નિવાસસ્થાન હતું તે હાલ ઓળખી શકાતું નથી.

કોઈ અજ્ઞાત સંવતના વર્ષ ૪૫૬ના માઘની પૂર્ણિમાને દિવસે થયેલા ચંદ્રગ્રહણસમયે આ દાન આપ્યું હતું, અને ૪૩ મી પંક્તિમાં લેખ લખાયો તે દિવસ અને દાન આપાનું તે દિવસનું નામ સોમવાર (અથવા મંગળવાર) લખ્યું છે. આ તારીખ ઠયા સનની છે તે પ્રશ્ન હવે આપણે વિચારવાનો છે.

મારો અભિપ્રાય એવો છે કે ઉમેટા અને ઈલાઓનાં દાનપત્રો બનાવટી છે, અને તે ધરસેન ૨ જાનું દાનપત્ર બનાવી કાઢનારે જ તૈયાર કર્યાં છે. કદાચ તેણે ૬૬૨ જાનું એક ખરૂં દાનપત્ર જે ખેડા, નવસારી અને કાવીનાં દાનપત્રોની માફક અનિર્દિષ્ટ સંવતવાળું હશે તે મેળવ્યું હશે, અને ત્યાર બાદ સંવત ન જાણવાથી તેણે અનુમાન કરીને શક સંવત દાખલ કરી દીધો.

* ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૭૦ પંક્તિ ભગવાનરાવ કૃદ્ધ

એટલે ઉમેટા અને ઈલાઓનાં દાનપત્રો હું નાકબૂત કરું છું; અને તે સાથે ખેડાનાં દાન-પત્રો શક સંવતનાં છે એવું જણાવતો મત પણ જેટલે અંશે તેના ઉપર આધાર રાખે છે તેટલા અંશે નાકબૂત કરું છું. તેથી ખેડાનાં દાનપત્રોના દદ ૨ જાને નવસારીનાં દાનપત્રના પહેલા દદ —જેને આ દાનપત્રમાં ‘વિદ્’ આપવામાં આવ્યું નથી—તે તરીકે ઓળખાવું છું. અને આ પ્રમાણે આ ચાર દાનપત્રોમાંથી નીચે મુજબ વંશાવલી અને તારીખ નક્કી કરું છું:—

દદ ૧ લો.
(આશરે વર્ષ ૩૩૦)
|
જયભટ્ટ ૧ લો, અગર, વીતરાગ
(આશરે વર્ષ ૩૫૫)
|
દદ ૨ અથવા પ્રશાન્તરાગ, ૩૮૦ અને ૩૮૫.
|
જયભટ્ટ ૨ જો,
(આશરે વર્ષ ૪૦૫)
|
દદ ૩ જો, અથવા બાહુસદાય.
(આશરે વર્ષ ૪૩૦)
|
જયભટ્ટ ૩ જો, ૪૫૬ અને ૪૮૬.

નવસારીનું આ દાનપત્ર કાયાવતારના ‘વાસક’ અથવા છાવણીમાંથી જાહેર થયું હતું. ઉપર દેહા મુજબ આ સ્થળને ભરૂચ હિરિકટના જંબુઘર તાલુકાનાં કાવી ગામ તરીકે ઓળખાવવાનું મને મત થાય છે. અને ‘વાસક’ શબ્દના ઉપયોગ ઉપરથી લાગેછે કે કાયાવતાર એ જયભટ્ટ ૩ જાની રાજ્ય-કારોબારી અગર ચઢાઈ પ્રસંગેની મુસાફરી વખતે થોડા વખત માટે નાંખેલી છાવણી હશે. જે છાવણી અગર શહેરમાંથી ૪૮૬નું દાનપત્ર કાઢ્યું હતું તેનું નામ તે દાનપત્રના પહેલા ભાગ સાથે નાશ પામ્યું છે.

જનરલ કર્નાગહામે કૃપાપૂર્વક ઉપરની વિગતોની ગણતરી કરી છે અને આશરે ઈ. સ. ૨૪૫ ના સમય પહેલાં અને પછીની ઘણી તારીખો તપાસ્યા પછી જણાવે છે કે, ગ્રહણ અને વાર બન્ને ને માટે મળતું સન ઈ. સ. ૨૪૬-૫૦ છે અને તે સંવતના પહેલા વર્ષ સાથે ઈ. સ. ૨૫૦-૫૧ વર્ષ મળતું આવે છે.

૨૪૬-૫૦માં ૪૫૬ ઉમેરવાથી ઈ. સ. ૭૦૫-૬ થાય છે. અને માઘ જાનેવારી ફેબ્રુવારી સાથે આવતો હોવાથી આ દાનપત્રની તારીખ ઈ. સ. ૭૦૬ ના શરૂઆતના સમયમાં હોવી જોઈએ. તે વર્ષમાં માઘની પૂર્ણિમા મંગળવાર તા. ૨ જ ફેબ્રુવારીએ હતી, અને તે દિવસે ચંદ્ર ગ્રહણ પણ હતું.

અસ્રાન્તર^૧

- ૧ સ્વસ્તિ શ્રીકાયાવતારવાસકાત્ સતતલક્ષ્મીનિવાસભૂતે । તૃપ્ત્યાસંતાપહારિણિ
દીન[૧]નાથવિ-
- ૨ સ્તારિતાનુમાવે । દ્વિજકુલોપજીવ્યમાનવિભવશાલિનિ । મહતિ મહારાજકર્ણા-
ન્વથે । કમલાકર ઇવ રા-
- ૩ જહંસઃ પ્રથલકલિકાલવિલસિતાકુલિતેવિમલસ્વભાવો ગમ્भीરોદારચરિતવિસ્મા-
પિતસકલલોકપા-
- ૪ લમાનસઃ પરમેશ્વરશ્રીહર્ષદેવાભિભૂતવલભીપતિપતિ[રિ]ત્રાણોપજાતશ્રમદદ-
શ્રુશ્રાશ્રવિશ્રમ-
- ૫ યશોવિતાનઃ શ્રી દદસ્તસ્ય સૂનુરશક્તિતાગતપ્રણયિજનોપભુક્તવિભવસશ્ચયોપ-
ચીયમાનમનો-
- ૬ નિર્વૃત્તિક[ર]નેકકણ્ઠકવદ્શસંદોહદુર્લભિતપ્રતાપાનલો નિશિતનિશ્ચિદ્શધારા-
દારિતારાતિકરિ-
- ૭ કુમ્ભમુક્તાફલચ્છલોલસિતસિતયશોદ્શુકાવગુણિતાદિગ્ધૂવદનસરસિજઃ શ્રીજય-
મટ સ્તસ્યાત્મજો મ-
- ૮ હાસુનિમનુપ્રણીતપ્રવચનાધિગમવિવેકસ્વધર્મીનુષ્ઠાનપ્રવણિ^૨ વર્ણાશ્રમવ્યવસ્થોન્મૂ-
લિતસક-
- ૯ લલકલિકાલાવલેપઃ પ્રણયિજનમનોરથવિલયવ્યતીતવિભવસંપાદનાપનીતાશેષપાર્થિ-
વદાના-
- ૧૦ મિમાનો મદવિવશાદ્કુશાતિર્વાત્કુપિતકારિનેવારણપ્રથિતગુરુગજાધિરોહણપ્રભાવો-
વિપત્પ્રપાત-
- ૧૧ પતિતનરપતિશતામ્બુદ્ધરણનિખિલલોકવિશ્રુતપરોપકારકરણવ્યસનઃ પ્રાચ્યપ્રતી-
ચ્છાધિરાજ-
- ૧૨ વિજૃમ્ભિતમહાસંઘામનરપતિસહસ્રપરિવાતિ[રિ]તાનેકગજઘટાવિઘટનપ્રકટિતમુજ-
વીર્યવિ-
- ૧૩ સ્થાતબાહુસહાયપરનામા । પરમમાહેશ્વરઃ સમધિગતપદ્મમહાશબ્દશ્રીદદસ્તસ્ય
સૂનુર-
- ૧૪ નેકસમરસંઘટ્ટધનઘટિતગજઘટાપાટનપટુરસહિષ્ણુવનદાવાનલો દીનાનાથા-
- ૧૫ તુરમુહત્સ્વજનવન્ધુકુમુદાકરકૌમુદીનિશાકરઃ ભાગીરથીપ્રવાહ ઇવ વિપક્ષક્ષોભ-
ક્ષમઃ શાન્તનુ-

૧ મૂળ પતરાંઓ ઉપરથી. ૨ આ વિરામચિહ્નની જરૂર નથી. અને તે જ પ્રમાણે પકિત ૨૨ સુધીનાં
અર્ધાં (વિરામચિહ્નોની જરૂર નથી. ૩ નંબરેસનો અર્થ લાવવા માટે પાંચો યિલાસિતાનુલિત ૪ પાંચો
પ્રતીનો અશ્વપા પ્રતીનો.

- ૧૬ ઈવ સમુદ્ધૂત કલકલારાવમહાવાહિનીપતિઃ આદિવરાહ इव स्वभुजबलपराक्रमो-
દ્ધૂત ધ[રણિઃ પ] .
- ૧૭ રમમાહેશ્વરઃ સમધિગતપદ્મમહાશબ્દ શ્રીજયમટઃ કુશલી । સર્વાનેવ રાજસામન્ત
મો[ગિકવિ]યય-
- ૧૮ પતિરાષ્ટ્રગ્રામમહત્તરાધિકારિકાદીન્ સમનુદર્શયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં । યથા મયા
માતાપિત્રો ત[ર]ત્મ .
- ૧૯ નશ્વૈહિકામુષ્મિકપુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે । ગિરિનગરવિનિર્ગત શ્રદ્ધિકારાહારવાસ્તવ્ય
તચ્ચામુ[તુ]ર્વિચસામાન્ય-
- ૨૦ શ્રાવાયનસેગત્ર વાજપ[સં]નેયમાધ્યન્દિનસત્રજ્ઞચારિત્રાદ્વાજદત્તપુત્રે બ્રાહ્મણદેવ-
સ્વામિને । અસ્મત્કુ-
- ૨૧ તપકાશનામકલુમ્બરાય । બલિચન્દ્રૈશ્વદેવામિદોત્રાતિથિપદ્મમહાયજ્ઞાદિ ક્રિયો-
ત્સર્પ્વણા-
- ૨૨ ત્થ । કોરિલાપથનાન્નર્ગત શમીપદ્મકગ્રામે । પૂર્વોત્તરસામ્નિ ચતુષ્પાદિભૂનિવર્તન-
પ્રમાણં

પતરૂં બીજું.

- ૨૩ [હે]ત્ર[] . । યસ્યાઘાટનાનિ પૂર્વતો ગોલિકાગ્રાપ્રસીમાગાન્યઃ । । દક્ષિણતો
યમલ્લલ્લરાભિધા-
- ૨૪ નતટાકં^૧ ।^૨ તથા મહત્તરમાહેશ્વરસત્કક્ષેત્રં^૩ । નાપિતદેવલસ[ત]કવાપકક્ષેત્રજ્ઞ ।
અપરતઃ શામી-
- ૨૫ પદ્મકગ્રામદેવગાહદ્ધગ્રામયાયી પન્થાઃ । ઉત્તરતો ચરુત્સલ્લરાભિધાનતટાકં^૪ । તથા
- ૨૬ કોરિલાવાસિત્રાહ્મણ નર્મસત્કગ્રહદેવ ક્ષેત્રજ્ઞ । એવમિદં ચતુરાઘાટનોપલક્ષિત-
[-]ક્ષેત્રં^૫ । સોદ્રજ્ઞં । સોપ-
- ૨૭ રિકરં । સમૂતપા[વા ?]તપ્રત્યાયં । સધાન્યહિરણ્યાદેયં । સદશપરાધં ।
સોત્પદ્યમાનવિષ્ટિકં । ગૃહસ્થાવરચલ-
- ૨૮ ક . । રથ્યા . । પ્રવેશ- । નિર્ગમ- । સાગર- । ચતુષ્પાદપ્રચાર- । વાપી- । કૂપ- ।
તટાકપદ્મોપજીવ્યસમેતં । સર્વરા-

૧ આંહિ કંઈ સુધારાની જરૂર છે. 'મગતુ' નામ સ્વયંવતું 'અધનાયન' છે. ૨ અસલમાં, ડાહરનાર સ ખીલકુલ ભૂલી જ ગયો હતો. અને પછી ખીજો 'જ' વા અને જ ની વચ્ચે ઉમેરી જ નો સ ડરવાની તબવીજ કરી. પણ તેમ કરતાં તેણે ષ કરી નાંખ્યો. ૩ ડાહરનારે પહેલાં ત્રા ડાહરી પછીથી ત્ર કૈશે જણાય છે. ૪ તિયમિત ૩૫ તટાકં અથવા તટાકમ્ છે. ૫-૬-૭ દરેકમાં વિરામ-ચિહ્નની જરૂર નથી. ૮ આ વિરામચિહ્નની જરૂર નથી. તેમ જ પંદિત ૩૦ સૂત્રીનાં અર્થો વિરામ-ચિહ્નોની જરૂર નથી.

- ૨૯ જર્કીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપનીયં । પૂર્વપ્રત્તબ્રહ્મદાયરહિતં । ભૂમિચ્છિદ્રન્યાયેનાચન્દ્રા-
ર્ક્ષાર્ણ-
- ૩૦ વક્ષિતિસરિત્પર્વતસમકાલીનં । પુત્રપૌત્રાન્વચક્રમોપભોગ્યમધમાધશુદ્ધપદ્મદસ્યાં ।
ચન્દ્રોપ-
- ૩૧ રાગે । પુણ્યતિથાવુદકાતિસર્ગેણ બ્રહ્મદાયત્વેન પ્રતિપાદિતં । યતોસ્યોચિતયા । બ્રહ્મ-
- ૩૨ દાયસ્થિત્યા ભુજતઃ કૃષતઃ કર્ષયતઃ પ્રતિદિશતો વા કૌશ્વિદ્વ્યાસેધે વર્તિતવ્ય-
માગામિભદ્રનૃ-
- ૩૩ પતિભિરસ્મદ્વંશ્યૈરન્યૈવાયમસ્મદ્દાયોનુમન્તવ્યઃ પાલયિતવ્યશ્ચ । યશ્ચાજ્ઞાનતિમિરપટલા
- ૩૪ વૃતમતિરચ્છિન્ધ્યાદાચ્છિધમાનં વાનુમોદેત । સં પદ્મભિર્મહાપાતકૈઃ સોપપાતકૈઃ
સંયુક્ત સ્યાદિત્યુ-
- ૩૫ ક્તચ્ચ ભગવતા વેદવ્યાસેન વ્યાસેન । ષષ્ટિ વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ ।
આચ્છેત્તા ચાનુમન્તા
- ૩૬ [ચ] તાન્યેવ નરકે વસેત્ ॥ વિન્ધ્યાટવીષ્વતોયસુ ધુ[શુ]ષ્કકોટરવાસિનઃ ।
કૃષ્ણાહયો હિ જાયન્તે ભૂમિદા-
- ૩૭ [નં હ]રન્તિ યે ॥ બહુભિર્વસુધાભુક્ [ત] રાજભિઃ સગરાદિભિઃ । યસ્ય યસ્ય
યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥
- ૩૮ [અગ્રે]પત્યં પ્રથમં સુવર્ણાં ભૂવૈષ્ણવી સૂર્યસુતશ્ચ ભાવઃ । લોકત્રયં તેન ભવેતુ
દત્તં યઃ કાઞ્ચનં ગાં
- ૩૯ [ચ મહીં ચ] દદ્યાત્ ॥ યાનીહ દત્તાનિ પુરા નરેન્દ્રૈર્દાનિ ધમાર્થયશસ્કરાણિ ।
નિર્ભુક્તમાહ્યપ્રતિમા-
- ૪૦ [નિ તાનિ કો] નામ સાધુઃ પુનરાદદીત ॥ સ્વદત્તાં પરદત્તાં વા યત્નાદ્રક્ષ
યુષિષ્ઠિર । મહીં મતિમતાં શ્રેષ્ઠ-
- ૪૧ [દાનાચ્છ્રેયોનુ]પાલનં ॥ સંવત્સરશતચતુષ્ટયે ષટ્પન્નાશદુત્તરકે માધ શુદ્ધ પદ્મ-
દશ્યાં લિખિતમિદં
- ૪૨ મોગિકપૂત્રમહા-
બલાધિકૃતકેશવેનેતિ બલાધિકૃત વાવુલ્લૂતકં । સં ૪૦૦ ૫૦ ૬
- ૪૩ માધ શુ ૧૦ ૫ સો [?]મર્વારે । નિબદ્ધમ્ ॥
- ૪૪ સ્વહસ્તો મમ શ્રી જયમટસ્ય ॥

૧ વિરામચિહ્નની કાંઈ જરૂર નથી. ૨ આ અક્ષર મ હતો એમ (નઃશંક બતાવવા માટે
પતરાના ભગિલ ખૂણા ઉપર અક્ષરનો પ્રયોગ આગ મોવુદ છે. અત્યંત આગળનો અક્ષર મો હતો કે
મો હતો તે અટકળપૂરતું જ છે; પરંતુ એમાં સો વધારે સંબંધિત જણાય છે. આગળના અક્ષરો પૃ. ૩૦-૩૧
ની મદદથી અને કાંઈ દાનપત્રના તેને મળતા એમ ભાગોની સરખામણી ઉપરથી પૂર્ણ પાડવામાં આવ્યા છે.

ભાષાન્તર

સ્વસ્તિ ! કાયાવતાર નિવાસસ્થાનથી:—

(પં. ૧) લક્ષ્મીનું અહ્મિંશ નિવાસસ્થાન, તૃણાનો સંતાપ હરનાર (શમાવનાર), દીન અને અનાથને સહાય આપી મહિમામાં વૃદ્ધિ કરનાર, બ્રાહ્મણકુલોથી ઉપલોગ થતી લક્ષ્મી સંપન્ન, મહાન કર્ણ નૃપતા મહાન અન્વયમાં, કમલ મંડળમાં હંસ સમાન શ્રી દદ્દ હતો. તેનું પવિત્ર મન કલિયુગની અસર વિનાનું હતું અને તે પોતાના ઉમદા ડહાપણભર્યા કૃત્યોથી સર્વ નૃપોને આશ્ચર્ય પમાડતો. તેનાપર પરમેશ્વર શ્રી હર્ષદેવથી પરાજય પામેલા વલ્લીનાથના રક્ષણથી પ્રાપ્ત કરેલા શ્વેત વાહન જેવા ઝડપતા યશનું છત્ર હતું.

(પં. ૫) તેનો પુત્ર, જેનું માનસિક સુખ તેની લક્ષ્મીના સંચયનો ઉપલોગ તેની પાસે ભય વગર આવનાર પ્રણયિજનો કરતા તેમ વૃદ્ધિ પામતું, જેના પ્રતાપનો અગ્નિ અનેક શત્રુ વંશને ભસ્મ કરવાની શક્તિવાળો હતો, અને જેણે દિગ્વિધૂતાં વદનકમળ, તેની તીક્ષ્ણ અસિંધારાથી ભેદેલાં ગજોનાં કુમ્ભસ્થળોમાંથી નીકળતા મુકતાફળ રૂપે ચળકતા શ્વેત યશના વસ્ત્રથી ઠાંકી દીધાં હતાં તે શ્રી જયભટ હતો.

(પં. ૭) તેનો પુત્ર, પંચમહાશયદ પ્રાપ્ત કરનાર, મહામુનિનાં રચેલાં શાસ્ત્રોમાં, સ્વધર્મ અનુષ્ઠાન અને વિવેકમાં નિપુણ, વર્ણ અને આશ્રમની સુવ્યવસ્થાથી કલિયુગની આણ નષ્ટ કરનાર, અન્ય ભૂપોનો દાનનો મદ પ્રણયિઓની અભિલાષ પૂર્ણ કરવામાં વપરાતી લક્ષ્મી મેળવી નષ્ટ કરનાર, પોતાનું પ્રબળ હાથી પર આરોહન કરવાનું બળ મદથી કેદિત બની અંકુશ સામે થતા અને નિરંકુશ ગજોને અંકુશમાં રાખી ખ્યાતિવાન કરનાર, વિપદમાં આવેલા અનેક ભૂપતિઓને સહાય આપ્યાથી સમસ્ત પ્રજામાં વિખ્યાત ઉદારતા વાળો, પૂર્વ અને પશ્ચિમના અનેક (હજારો) નૃપોને મહાસંગ્રામમાં આવૃત્ત કરતી ગજસેના ભેદી પોતાનું બાહુબળ દેખાડી, બાહુ-સહાયના બીજા પ્રખ્યાત નામવાળો, મહેશ્વરનો પરમભક્ત શ્રી દદ્દ હતો.

(પં. ૧૩) તેનો પુત્ર, પંચમહાશયદ પ્રાપ્ત કરનાર, અનેક સંગ્રામમાં ઘન ગજસેના ભેદવામાં ચતુર; કલેશી જોતો દાવાનલ સમાન; દીન, અનાથ અને આળસી જોતો મિત્ર; કમલ-મંડલ જેવા સ્વજન અને મિત્રોને ઈન્દુ સમાન, ભાગીરથી નદીના પ્રવાહની માફક શત્રુઓને શ્લેષ પમાડે તેવી શક્તિવાળો,—શાન્તનું જેવો કલકલારવ કરતી મહાન સેનાનો નાથ, આદિ-વરાહ માફક પોતાના ભુજ બળના પરાક્રમથી ભૂમિને (દુષ્ટ નૃપતિઓની સત્તામાંથી) ઉદ્ધારનાર, અને મહેશ્વરનો પરમ ભક્ત શ્રી જયભટ કુશળ હાલતમાં સમસ્ત નૃપ, સામન્ત, ભોગિક વિષયપતિ, રાષ્ટ્રમહત્તર, ગ્રામમહત્તર, આધિકારિક આદિને અનુશાસન કરે છે:—

(પં. ૧૮) તમને જાહેર થાયો કે: આ લોક તેમ જ પરલોકમાં મારાં માતાપિતા અને મારા પુણ્યયશની વૃદ્ધિ માટે, કૌરિવંશ પથકમાં આવેલા શમીપદ્રક ગામની ઈશાન સીમામાં ૬૪ (ચોસઠ) નિવર્તનનું ક્ષેત્ર—જેની સીમા— પૂર્વે ગોલિકા ગામની સીમા; દક્ષિણે યમલખલ્લર સરોવર અને મહત્તર મહેશ્વરનું ક્ષેત્ર અને દેવક હજમ (વાપિત) નું વાપક ક્ષેત્ર; પશ્ચિમે શમીપદ્રક ગામથી ઘાહદ ગામ જતો માર્ગ અને ઉત્તરે બરૂટખલ્લર તડાગ અને કૌરિવંશ ગામમાં રહેતા બ્રાહ્મણ મર્મનું બક્ષાદાયનું ક્ષેત્ર. આ ચાર સીમાવાળું આ ક્ષેત્ર ઉદ્રક્ત સહિત, અને ઉપરિકર સહિત અને ભૂતવાતપ્રત્યાય સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, દશઅપ-રાધના ગુન્હાના દંડની સત્તા સહિત, વેઠના હક સહિત, ઘરો, સ્થાવર અને જંગમ, શેરીઓ, પ્રવેશ અને નિર્ગમનનાં સ્થાન, સાગર (?) ચતુષ્પદ પ્રચાર, વાપી, કૂપ, તડાગ અને ગામની હદ પર વસનાર સહિત, રાજપુત્રોના હસ્તપ્રેક્ષણમુક્ત, પૂર્વે કરેલાં દેવ અને બ્રાહ્મણોને કરેલાં દાનવજ્ર કરી, ભૂમિચ્છિદ્ર-ન્યાયથી. ચંદ્ર, સૂર્ય, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના

અસ્તિત્વ કાળ સુધી, પુત્ર, પૌત્ર અને વંશજોના ઉપલોગ માટે, આજે ચંદ્રગહણના સમયે.— માઘ, શુદ્ધી ૧૫ ને દિને બ્રહ્મદાય તરીકે, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, અતિથિ, પંચમહા-યજ્ઞના અનુષ્ઠાન અર્થે ગિરિનગર શહેરથી આવતા, ચતુર્વેદિ મધ્યેના, ‘શ્રાવાયનસ ગોત્રના, વાજ-સનેય માધ્યનન્દિ સપ્રદાયારી, બ્રાહ્મણ દત્તના પુત્ર, અમારાથી ઠલ્લુમ્બર નામથી જોલાવાતા, બ્રાહ્મણ દેવસ્વામિને પાણીના અર્ધ સાથે આપ્યું છે.

(પં. ૩૧) આથી તે બ્રહ્મદાયના નિયમ અનુસાર તેનો ઉપલોગ કરે, ખેતી, કરે, અથવા ખેતી કરાવે, કોઈને સોંપે ત્યારે કોઈએ પ્રતિબંધ કરવો નહિ. આ અમારા દાનને, અમારા વંશના કે અન્ય લાવિ નૃપોએ અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. જે અજ્ઞાનના તિમિરથી આવૃત થયેલા ચિત્તવાળો આ દાન જપ્ત કરશે અથવા જમ્મિમાં અનુમતિ આપશે તે પંચમહાપાપ અને અન્ય ન્હાનાં પાપોનો દોષી થશે.

(પં. ૩૪) અને વેદ વ્યાસે કહ્યું છે કે:—ભૂમિ દાન દેનાર ૬૦ હજાર વર્ષ સ્વર્ગમાં વસે છે પણ તે જપ્ત કરનાર અથવા તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષો નરકમાં વાસ કરે છે. જે ભૂમિદાન જપ્ત કરે છે તે ત્રિધ્યાત્રિના નિર્જલ વનમાં, વૃક્ષોના શુષ્ક પોલાણ(કોટર)માં વસતા કાળા સર્પનો જન્મ લે છે. સગરથી માંડીને બહુ ભૂપોએ ભૂમિનો ઉપલોગ કર્યો છે. જે જે સમયે જે ભૂપતિ હશે તેને તે સમયે આ હમણાં કરેલા દાનનું ફળ મળશે. સુવર્ણ અગ્નિનું પ્રથમ (પહેલું) બાળ છે; પૃથ્વી ત્રિભુની છે; ગાયો સૂર્યની પુત્રીઓ છે. જે સુવર્ણ, ગાય, અને ભૂમિનું દાન કરે છે તે અખિલ ત્રણ ભુવન આપે છે. ધર્મ, અર્થ અને યજ્ઞના ફળવાળાં પૂર્વેના નૃપોએ કરેલાં દાનો, ઉપલોગ કરેલી માલા જેવાં છે. કયો સુજન તે પુનઃ પાછાં લઈ લેશે ? પ્રજોમાં શ્રેષ્ઠ ! એ યુધિષ્ઠિર તારાથી કે અન્યથી અપાયલી ભૂમિનું સંભાળ પર્વક રક્ષણ કર; દાનનું રક્ષણ દાન આપવા કરતાં વધારે સાફ છે !

(પં. ૪૨) સોગિકના પુત્ર મહાસેનાપતિ કેશવથી સંવત ૪૫૬ ના માઘ શુ, ૧૫ ને દિને લખાયું. દ્વતક—સેના અધિકારી બાબુદ્દલ છે. સંવત ૪૦૦ અને ૫૦ અને ૬ માં માઘ શુદ્ધિ ૧૦ અને ૫ ને સોમવારે તૈયાર કરવામાં આવ્યું તે આ મારા અર્થાત્ શ્રી જયગટના સ્વહસ્તે છે.

જયભટ ૩ બનાં તામ્રપત્રો*

ચે. સં. ૪૮૬ આષાઢ સુ. ૧૦

થોડા મહીનાઓ પહેલાં ભરૂચના ડેપુટી એન્જીનિયર ઈન્સ્પેક્ટર રાવસાહેબ ગોપાલજી જી. દેસાઈએ બે તામ્રપત્રોની છાપો મને મોકલી હતી. આ પત્રોં એમને કાવીના પ્રાચીન શહેર-માંથી સરકારી કામે ગયા હતા ત્યારે થોડા વખત માટે મળ્યાં હતાં. કાવી શહેર મહી નદીની દક્ષિણે થોડા માર્ગલ ઉપર ખંભાતના અખાતની નજીક આવેલું છે.

આ પત્રોંઓને ઇતિહાસ નીચે સુજ્ઞ કહેવાય છે:— કાવીમાં ગંગેશ્વર મહાદેવના મંદિર પાછળના એક મકાનને જોડેલી એક પાણીની ટાંકી પાચ અગર છસો વર્ષ પહેલાં સાફ કરી હતી. તેના કચરામાંથી તળીએ પહેલાં સાત લખેલાં તામ્રપત્રો મળી આવ્યાં હતાં. કપિલોની શાંતિએ આ પોતાના કળજમાં લઈ લીધાં હતાં.

જયભટના દાનવાળા પત્રોમાં તેનો છેવટનો અર્ધો ભાગ આપ્યો છે. મૂળ તે પત્ર ૧૦ ઉંચ ઉંચાઈ અને ૧૩ ઈંચ પોહોળાઈ વાળું હતું. પણ તેની ડાબી અને જમણી બાજુએથી મોટા ટુકડાઓ લાંગી ગયા હોવાથી બાજુએ અર્ધ ગોળાકારની થઈ ગઈ છે. સુભાગ્યે લાંગી ગએલા ભાગોમાં દાતાના પ્રશંસાયુક્ત વિશેષણો, તથા દાન આપનારને આશીર્વાદ અને લઈ લેનારને શાપના મહાભારતના પ્રખ્યાત શ્લોકો હોવાથી મોટું નુકશાન થયું નથી. પરંતુ તારીખ, લેખકનું નામ તથા દાતાની સહિ એ બગડી ગયાં છે, એ શોચનીય છે. પત્રોંમાં ઘણી ખાંચો પડેલી હોવાથી તે બેદરકારીના ભોગ થયાં હોય એમ લાગે છે. ૨૦ મી અને ૨૨ મી પંક્તિઓના કેટલાક અક્ષરોં એટલા બધા દાબીને કોતર્યાં છે કે તે પત્રોંની ધીજી બાજુએ ઉઠ્યા છે. પાછળની બાજુએ થોડાક અસ્પષ્ટ અક્ષરોંની થોડી પંક્તિઓ જણાય છે, તે ઉપરથી એમ લાગે છે કે કોતરનારે કદાચ એ બાજુએ પોતાનું કામ શરૂ કર્યું હતું, પણ પછી તે પ્રયાસ છોડી દીધો હતો. પત્રોંને કાટ લાગ્યો નથી.

અક્ષરોં છેવટના વલણી રાજ્યો, એટલે ધરસેન ૪ થાનાં દાનપત્રો અને પ્રોદ્રેસર ટોસન અને ભાંડારકરે પ્રસિદ્ધ કરેલાં ગુર્જરનાં પત્રોંઓની લિપિ સાથે મળતા આવે છે.

જયભટનું દાનપત્ર ભગવાવસ્થામાં હોવા છતાં પણ અત્યાર સુધીમાં મળી આવેલા લેખોમાં સૌથી વધારે મહત્વનું છે. કારણ કે, ગુર્જર વંશના આપણા જાણવામાં આવેલા ધીજી રાજા વિષે સપ્રમાણ હકીકત આપવા ઉપરાંત તે ગુર્જર રાજ્યનો ઇતિહાસ વલણીના ઇતિહાસ સાથે જોડે છે. તેમાં ભુગોળની જાણવાજોગ હકીકત આપી છે. તે વિક્રમાદિત્યના સંવત્ વિષેના કેટલાક તર્કોં જે હાલના કેટલાક પ્રખ્યાત પુરાતન વસ્તુવિદ્યાના પ્રવીણો પણ કબૂલ કરે છે, તેને અસત્ય ડરાવે છે, અને હિંદુસ્તાનના મૂળાક્ષરોના ઇતિહાસમાં તે ઉપયોગી કાળો આપે છે.

પહેલા મુદ્દાની બાબતમાં હું ધારું છું કે ઇ. સ. ની પાંચમી સદીમાં ભરૂચ ઉપર રાજ્ય કરતા ગુર્જર વંશમાં જયભટ થયો હતો, એ વિષે શંકા નથી.

જયભટના લેખોની ભૌગોલિક હકીકતો તેના કાલક્રમની હકીકતો જોડેલી જ જાણવા લાયક છે. પ્રોદ્રેસર ભાંડારકરના દાનપત્રની જેમ આમાં બતાવેલાં લગભગ બધાં ગામડાં જોળખાવી શકાય તેમ છે. કેમજનુ ગામ હાલનું કિમોજ અથવા કીમજ છે. કીમજથી સીધું પશ્ચિમ દિશામાં પાંચસે છસો વાર દૂર આસમેશ્વર, આપણાં દાનપત્રના આશ્રમદેવનું મંદિર છે. હાલનું મંદિર થોડાં વર્ષોં પૂર્વે બંધાવેલું ઈંટનું ન્હાનું મકાન છે, પણ તેમાં એક પ્રાચીન લિપ્ત છે, અને તેની

* ઈ. સ. વા. ૫ પા. ૧૦૬ ૬૭. પુટ્ટુર

પાસે પૂર્વમાં એક જૂનો કૂવો તથા જમીનમાં ખાડો, જે એક ન્હાના તળાવનો અવશેષ જેવો જણાય છે તે છે. ગામની પશ્ચિમે સીંગળ અથવા શીંગમ, દાનપત્રનું સીંદુરગામ છે; નૈરૂત્ય દિશામાં જામડિ ગામ જે સામડી પણ કહેવાય છે તે જમ્જાને મળતું આવે છે, અને ઉત્તરે ગોલેલનાં ખંડેરાં (ટ્રોગ્લોમેટિકલ નકશામાં ભૂલમાં ગણાત ક્યું છે) છે—તે આપણા દાનપત્રમાં ગોલિઆવલિ ક્યું છે. છીરકહે મળી શકતું નથી. તેને માટે કહેલી જગ્યામાં સોલેપુર સગરી છે. દાનપત્રમાં કહેલા જૂના રસ્તાઓ, અગર તેને બદલે કરેલા બીજા (કારણ દરેક ચોમાસામાં તે તદ્દન ધોવાઈ જાય છે) હજી મોટા છે, અને શાસનમાં મંદિરને દાનમાં આપેલાં ક્ષેત્રની સીમા શોધવી મુશ્કેલ નથી. ગોલેલ જે છેડી લોકો દેગામ વસ્યા છે તેમાં અને કાવી, રૂણાદ અને બીજાં ચાર ગામોમાં આસ વિશેષ પ્રકારની બાંધણીની ઈંટની વાવોના અવશેષ છે. આ ઈમારતો જેની વિશેષ નિશાનીઓ આગળની બેસડી બીનો અને તેના ઉપર લડતા સિંહો, હાથીઓ, મયૂરો વિગેરેની ચૂનાની આકૃતિઓ છે, તે ગામડાંઓની પૂર્વની મહત્તા આબીત કરે છે. લોકો કહે છે કે તે રાજા મૂંજ અથવા મુંજે બંધાવી છે. આખો પ્રદેશ પ્રાચીન મંદિરો, લિંગો, અને મૂર્તિઓથી ભરેલો છે, અને હું ધારું છે કે આપણા આકિંઓલોજીકલ સર્વેયરને તે પ્રદેશમાં મુલાકાતનો બહોલો જરૂર મળશે.

જયસટનાં દાનપત્ર ઉપરથી એ પણ જણાય છે કે, મહી સુધીનો આખો કાંઠાનો પ્રદેશ જુર્જર રાજાઓના તાબામાં હતો, અને જેવી રીતે દક્ષિણ અંકુલેશ્વર અગર અકુલેશ્વર વિષયમાં અંકુલેશ્વર તાલુકો અને પેટા મહાલ હાંસોટ (હંસપટ્ટક) આવી જતા હતા, તેવી રીતે ભરૂકચ વિષયમાં ભરૂચ, વાઘા, આગોદ, અને જંબુસર તાલુકાના બનેલા ભરૂચ જીલ્લાનો ઉત્તરતરફનો ભાગ આવી જતો હતો.

अक्षरान्तर

- १ द्र ... दलित द्विरदकुम्भस्थलशलितमुक्ताफलनिक.... ..
- २ [संभ्रा]मे चकितदक्षिणबाहुशिखरः पद्माकर इव प्रकटानेकलक्ष....
- ३ ... कर इव सकलकलापान्वितो न पुनर्दोषकर सागर इवान्तः प्रवेशितविपक्ष-
भूभृद्वण्डल... ..
- ४ चणइव सुदर्शनचक्रक्षपितविपक्षो न पुनः कृष्णस्वभावः हर इवाङ्गीकृतभूति-
निचयो.... ..
- ५ ... बालेन्दुबिम्बप्रतिमेन येन प्रवर्द्धमानस्वतन्त्रद्वयेन प्रणामकामोत्पकरेण लोक-
कृताञ्जलि].... ..
- ६ कृतोस्ति असिधाराजलेन शमितप्रासभं बलभीपतेर्युदे यो नशेषलीकुसमा-
पकला पदस्तात्थिकानल
- ७ [फल]द एष सविभिर्यति देववधूकदम्बकैन्नुपशतमकुटरत्नकिं कणावलिरंजित
पादपङ्कजः समधिगतपंचम[हाश]
- ८ [लोम]हासामन्ताधिपतिश्रीजयभटः कुशली सर्वानेव राजसामन्तभोगिकु
विषयपतिराष्ट्रग्राममहत्तराधिकारिकाद[ी]
- ९ [न]नुदर्शयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रोकात्मनश्चैहिकामुष्मिकपुण्य
यशोभिवृद्धये केमज्जुग्रा[म]
- १० [नि]विष्टाश्रमदेवपादेभ्यः गन्धधूपपुष्पदीपप्रदान्तसंशीतकसत्रप्रवर्तन सत्माञ्ज-
नोदयेन देवकुलस्य खण्डस्फुटि[त]
- ११ [प]तितनिसंस्कारनवकर्मात्ताद्युत्सर्पणार्थं श्रीभरुकच्छविषयान्तर्गतकेमज्जु-
ग्रामे ग्रामक्यापरदक्षिणसीमि पञ्चाशन्निवर्तनप्रमा-
- १२ णो भूखण्डः यस्य घाटनानि पूर्वटः छीरकहग्रामगामिपन्था दक्षिणतः जम्भाग्रा-
मसीमासाब्धिः अपरतः जम्भाग्रामएगोलिअवली-
- १३ ग्रामगामी पन्था उत्तरतः केमज्जुग्रामसीहुग्राम कतामीपन्था वटवापी च एवं चतु-
राघाटनोपलक्षितं क्षेत्रं सोपरिकदर.... ..
- १४ सभूतवातप्रत्यायं सधान्याहिरण्यादेयं सदशापरध सोत्पद्यमानविष्टिकं अचाटभट-
प्रावेश्यं सर्वराजकीयनामहस्तप्र-

पंक्ति १ वांथि: गलित पं. ३-सकलकलाकलाप; बोवाकर; पं. ५-लोकः पं. ६ शमित; युदे, लोक.-स्थि २१५४ छ.
पं. ७ वांथि: सर्वगीर्यते. कदम्बकै; मुकुट; किरण; रंजित; पं. ८-भोगिक; पं. ९-पित्रोरा, पं. १०-प्रदानसं-
गीत प्रवर्तनसंभाजनों. पं. ११-पतितप्रतिसंस्कार; मस्या; पं. १२-यस्याघाट; पूर्वतः; मी;
संधि; ग्रामात् गोलि. पं. १३-केमज्जुग्रामसीहुग्रामगामी पं. १४-सधान्यहि; दशापरध; राजकीयानाम.
ले. १३

१५. क्षेत्रणीयं पूर्वापरदेवब्रह्मदायरहितं भूमिच्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्कावक्षितिसरित्पर्व-
तसमकालीनमद्याषाढशुद्ध दशम
१६. कर्कटकरशौ सक्रान्ते रवौ पुण्यतिथानुदकातिसर्गेण देवदयत्वेन प्रतिपादितं
यतोस्थोचितया तपोवनाचारस्थित्या भुञ्जतः कृ-
१७. षतः कर्षयतः प्रतिदिशतो वा न कैश्चिद्वयोषधे वार्त्तातव्यभागामिभिद्रनृपतिभिः
अस्मद्वंश्यैरन्यैर्व्यायमस्मदायोनुमन्तव्यः परिपा-
१८. लयितव्यश्च यश्चाज्ञानतिमिरपटलावृतमतिराच्छिन्नादाच्छिद्यमानं वानुमोदेत स
पञ्चभिर्महापातकैस्सोपपातकैः
१९. संयुतिस्स्यादित्युक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन षष्टिवर्षसहस्राणि सर्गे सिध्यति
भूमिदः आच्छेत्ता चानुम-
२०. ता च तान्येव नरके वसेत् । विन्वयाटवीस्वतोयासुशुष्ककोटरवासिनः कृष्णा-
ह्वो हि जायन्ते भूमिदयं हरन्ति ये । बहुभिर्व्य-
२१. सुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं अमे-
रपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूर्वेण्ण]
२२. [वी सूर्यसुता]श्च गावः लोकत्रयं तेन भवेद्विदत्तं यः काञ्चनं गां च महीं च
दद्यात् यानीह दत्तानि पुरा नरे....
२३. ... निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत । स्वदत्तां परदत्तां
वा यत्ना....
२४. ... नात्रैवोनुपालनमिति ॥ श्रीकण्डकणकदूतकं ॥ संवत्सरे शतचतुष्टये ५
२५. (४८६) अषाढसुदि आदित्यवारे ॥ निबद्धं लिखितं चेतं ...
२६. स्वहस्तो गम श्रीजयमट[दे]....

पं. १५-४६-य शुद्ध दशमी अथवा मा होयाना संभव छे. पं. १६-राशौ संक्रा; देवदाय; पं. १७-व्यासेधे
परिपात्य; गाभिर्मिदः; पं. १८-संयुक्त; षत, एवमे. पं. २०-विन्वयाटवीस्वतो; भूमिदाय; पं. २३-निर्भुक्तमाल्य,
गमिदः

ભાષાન્તર

તેનો પુત્ર, મહાસામન્તોનો અધિપતિ જે (તેના શત્રુઓના) ગજેના ભેદેલા કુચમાંથી વરસતાં મૌક્રિકથી છવાઈ ગયો છે જેના ઉચો ઠરેલો જમણો ઠર યુદ્ધમાં ઠંપે છે જે ખીલેલા ઘણા દશ હજાર ના કમળ સરોવર સમાન છે, જે સકલ કલા સંપન્ન પૂર્ણ ઇન્દુ સમાન છે પણ કલંકથી મુક્ત છે—વિપક્ષ ભૂભૂતોને રક્ષણ આપી, વિપક્ષ ભૂભૂતો(પાંખ વિનાના પર્વતો)ને રક્ષનાર સાગર સમાન—સુદર્શન ચક્રમાં મૂકેલા સૈન્યથી પોતાના શત્રુઓનો નાશ કરે છે તેથી સુદ્ધના સુદર્શન ચક્રથી શત્રુઓનો નાશ કરનાર કૃષ્ણ સમાન પણ કૃષ્ણસ્વભાવથી મુક્ત—ભૂતિનિયયથી (અલંકારના મહાન સમૂહથી) છવાઈ ભૂતિનિયય- (ભસ્મના મહાન સમૂહ)થી છવાયેલા શિવ સમાન જેના અંગને પ્રતાપ વૃદ્ધિ પામે છે ત્યારે અલ્પ કરથી અંજલી પ્રજને પોતાની પૂજા કરતી બતાવે છે તેથી વૃદ્ધિ પામતા અલ્પ કર(મૃદુ કિરણ)થી જનો પાસે નમન કરાવતા નવ ઇન્દુ સમાન ॥ અને જેણે અસિધારા વડે વલ્લીનાથની ઉત્સુકતા શાંત કરી હતી—જે અખિલ જગતના મહાન પંડિતોના અભિલાષનો અનલ શાન્ત કરી અને (અભિલાષનાં ફળ તેમને) આપી દેવોની અંગનાઓના સમસ્ત મંડળથી ગીતમાં સ્તુતિ પામ્યો છે—જેના ચરણ કમળ અનેક નૃપોના મુગટના મણિના કિરણોથી રક્ત થયા છે—અને જેણે પંચમહા શબ્દ પ્રાપ્ત કર્યો છે, તે શ્રી જયભદ્ર હતો.

તે કુશળ સ્થિતિમાં હતો ત્યારે સમસ્ત નૃપ, સામન્ત, ભોગિક, વિષયપતિ, રાષ્ટ્ર, ગામ, મહત્તર આધિકારિક આદિને આ શાસનો જાહેર કરે છે:—

તમને જાહેર થાયો કે મારાં માતાપિતા અને મારા, આલોક તેમજ પરલોકમાં પુણ્ય-યશની વૃદ્ધિ માટે કેમજળુ ગામમાં સ્થાપેલા શ્રી આશ્રમદેવને, ગન્ધ, ધૂપ, પુષ્પ, દીપ, નિલ્ય સંગીતસેવા, મંદિર સ્વચ્છ કરાવવા, ખંડિત, ફાટ પડેલા અને પડી ગયેલા ભાગના સમારકામના ખર્ચ માટે, શ્રી ભદ્રકચ્છ વિષયમાં કેમજળુ ગામમાં નૈઋત્ય સીમામાં ૫૦ (પચાસ) નિવર્તનના માપનો ભૂમિખંડ જેની સીમા—પૂર્વે છીરકહ ગામજતો માર્ગ, દક્ષિણે જમ્બા ગામની સીમા; પશ્ચિમે જમ્બાથી ગોલિઅવલિ ગામ જતો માર્ગ; ઉત્તરે સીહુરઆમ જતો માર્ગ અને વડ્ડક્ષની સમીપમાં વાપી; આ ચાર સીમાથી અંકિત ક્ષેત્ર, ભૂમિચિહ્નના ન્યાય અનુસાર, સહિત, લીલી અને (સુકી) શુષ્ક ઉત્પન્ન સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, દશઅપરાધના દંડના હક સહિત, ઉદ્ભવતી વેળા હક સહિત, સૈનિકોના પ્રવેશ મુક્ત, રાજ પુરૂષના હસ્ત-પ્રક્ષેપણ મુક્ત, પૂર્વે દેવો અને બ્રાહ્મણોને ઠરેલાં દાન વર્જ કરી, ચન્દ્ર, સૂર્ય, સાગર, પૃથ્વી, સરિતાઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સુધી, અષાઠ શુદ્ધિ ૧૦ ને કકકટક રાશિમાં રવિએ ગમન કર્યું તે શુભ દિને (દાનને અનુમતિ માટે) પાણીના અંધથી મેં આપ્યું છે.

આથી જ્યારે આ તપોવન આચારની સ્થિતિ અનુસાર ઉચિત રીતે તેના ઉપભોગ કરે, ખેતી કરે, ખેતી કરાવે, અથવા તે સંબંધી આદેશ કરે ત્યારે કોઈએ પણ નિષેધ કરવો નહિ.

અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ ભદ્ર નૃપોએ આ અમારા દાનને અનુમાત આપવી અને રક્ષવું જોઈએ. અને જે અજ્ઞાનના તિમિર પટલથી આવૃત થયેલા ચિત્તથી તે જસ કરશે અથવા જસ થવા દેશે તે પંચમહાપાપ અને અલ્પ પાપોનો દોષી થશે.

અને ભગવાન વેદવ્યાસે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:—

“ ભૂમિદાન દેનાર ૬૦ હજાર વરસ સ્વર્ગમાં વસે છે પણ તે જસ કરનાર અથવા તેમ અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વાસ કરે છે.”

“ ભૂમિદાન જમ કરનાર વિંધ્યના નિર્જલ વનોમાં શુષ્ક કોટરમાં વસતા કાળા નાગ પુનઃ જન્મે છે. ”

“ સગર આદિ બહુ નૃપોએ ભૂમિનો ઉપસોગ કર્યો છે. ભૂમિપતિને ભૂમિનું ફલ છે.

“ અગ્નિનું પ્રથમ બાળ સુવર્ણ છે, (વિષ્ણુમાંથી પૃથ્વી આવે છે અને સૂર્યમાંથી) ધેનુઓ (જન્મે છે). ધેનુ કે ભૂમિનું દાન કરે છે તે ત્રણ ભુવન આપે છે ”

“ કયો સુજન પૂર્વેના નૃપોનાં દાન જે શેષ સમાન છે તે પુનઃ લઈ લેશે ?

“ તેણે તેની શક્તિ પ્રમાણે પોતાનાથી કે અન્યથી થએલાં ભૂમિદાન રક્ષવાં ભેદ્યો દાનની રક્ષા દાન કરતાં અધિક છે. ”

હતકે શ્રી કન્ડકણ્ઠ. સંવત ચારસો છયાસી (૪૮૬) અષાઢ શુદ્ધિ રવિવારે.
... ..થી રચાયું અને લખાયું. મારા શ્રી જયમદ દેવના સ્વહસ્ત.

જયભટ ૩ જાનાં તામ્રપત્રો

ચે. સં. ૪૮૬ આશ્વિન. વ. ૧૫

અગ્રસિદ્ધ—

આ તામ્રપત્રો જોળે બ્રેન્ય રાયલ એસિયાટિક સોસાયટીના સંગ્રહમાંનાં છે અને હાલ તે પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ રયુઝીયમમાં છે. તેની બાબતમાં બીજી કાંઈ પણ માહિતી નથી. આ દાનપત્રનાં બે પતરાં છે અને તેનું માપ ૧૩ ઇંચ x ૧૦ ૧/૨ ઇંચ છે. બન્ને પતરાંના ડાબી બાજુના ઉપરના ખૂણાના ભાગ કપાઈ ગયેલા છે. કડી કે સીલ ઉપલબ્ધ નથી. અમુક અમુક ભાગમાં પતરું કટાઈ ગયેલું છે, તેમજ અમુક જગ્યાએ કાણું પણ પડી ગયેલાં તેથી લેખ વાંચવામાં મુશ્કેલી પડે તેવું છે. કોતરનારે ઘણી ભૂલો કરેલી છે અને એક જ અક્ષર જૂની જૂની ઢબથી કોતરેલો છે, તેથી વાંચનારને વધુ મુશ્કેલી નડે છે.

લિપિ ગુર્જર સમયના જેવી છે અને અક્ષરોનું સરેરાશ ૪૬ ૧/૨ ઇંચ જેટલું છે. ભાષા સંસ્કૃત છે અને છેવટના શાપાત્મક શ્લોકો શિવાય બધો ભાગ ગદ્યમાં છે.

જયભટ ૩ જાનું એક જ બીજું પતરું જાણવામાં છે અને તે સં. ૪૮૬ આષાઢ સુદિનું છે. કીલહોર્નના લીસ્ટ (એ. ઈ. વો. ૫ એપેન્ડીક્સ)માંનાં નં. ૪૦૨ વાળાં તામ્રપત્રો સં. ૪૫૬ નાં ને જયભટ ત્રીજાનાં લખ્યાં છે. પણ તે ખરેખર જયભટ ૨ જાનાં છે, જેથી જયભટ ત્રીજાનાં સંપૂર્ણ તામ્રપત્રો આ પ્રથમ જ જાણવામાં આવેલ છે. તેથી તેમ જ જયભટ ૨ જા પછીના રાજાઓની વંશાવળી મળે છે તેથી આ તામ્રપત્રો ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ બહુજ ઉપયોગી છે. વંશાવળી નીચે મુજબ તેમાંથી ઉપજાવી શકાય છે.

પં. ૪ ૬૬ ૧ લો.

પં. ૭ જયભટ ૧ લો.

(પં. ૧૨) બાહુસહાય પરમમાહેશ્વર સમધિગત પંચમહાશબ્દ ૬૬ ૨ જો. તેનો દીકરો

(પં. ૧૫) ધરાધર પ. મા. સમધિગત પંચ. મ. મહાસામન્તાધિપતિ શ્રી જયભટ ૨ જો તેનો દીકરો

(પં. ૨૧) પ. મા. સમ. પં. મહા. મહાસા. શ્રીમદ્ અનિરોલ તેનો દીકરો

પં. ૨૩ સમ. પંચ. મહાસામન્તાધિપતિ શ્રી જયભટ ૩ જો. દાન દેનાર

પં. ૨૧ માં શ્રીમદ્ અનિરોલના નામવાળી જગ્યાએ જરા અક્ષરો અસ્પષ્ટ છે, છતાં તે નામ નિઃશંક વાંચી શકાય છે. ગુર્જર વંશાવલિમાં આ નામ પ્રથમ જ જાણવામાં આવ્યું છે.

પં. ૩૫-૩૬ દાન જે બ્રાહ્મણને આપવામાં આવેલ છે તેની વિગત નીચે મુજબ છે. તે લોહિતક પથક આદારમાંથી નીકળી આવેલો હતો. તે કૌણિન્યગોત્રનો અને વાજિ માધ્યન્દિન શાખાનો બ્રાહ્મણારિ હતો. તે આદિત્યનાગનો દીકરો હતો. તેનું નામ ચોમ્મસ જાણી શકાતું નથી.

પં. ૩૭ બલિ, ચરૂ વિગેરે ક્રિયા કરવા માટે ભરૂચ જીલ્લામાં આવેલું મન્નાથ નામનું ગામ દાનમાં આપવામાં આવેલ છે.

પં. ૪૯-૫૦ દૂતકનું નામ ભટ્ટ શ્રી દેવધિ—(પૂરું વંચાતું નથી) છે.

સંવત ૪૮૬ આશ્વિન વ. ૧૫ એમ શબ્દ તેમ જ ચંકમાં આપેલ છે.

પં. ૫૧ લેખકનું નામ અધૂરું—શુલેન એમ વંચાય છે.

પં. ૫૨ માં સ્વહસ્તો મમ શ્રી જયભટસ્ય એટલા શબ્દો હસ્તાક્ષર સૂચક છે.

હે. ૧૪

अक्षरांतरमार्थी अमुक भाग

पं. १—१४ भाटे ऋज्या. धं. अ. वे. पानु ७७ पं. १—१६

- १५ पराक्रमोद्धत धराधरः परममोहेश्वर समधिगतपञ्चमहाशब्दमहासामन्ताधिपति
श्रीजयभट्टस्तस्यसुतः शौर्य-
- १६ द — — योत्तुंगोत्तमाङ्गाभूपालमौलिमालाचुम्बितचरणयुगलः सकलाभि-
गामिकादिगुणानुरागनिर्भरम
- १७ नभुस्वयसातो राजलक्ष्याकौमुदित्युदीधितिचक्रवालविमलयशः शेखरितमेरुशि-
खरो रणाङ्गणागतवरै-
- १८ रिवारणघटाकोटिकद्वाकदोर्दण्डश्चतुर्विधाविगमोप ब्रजिहतप्रज्ञातिशयसम्भवप्रवर्ति-
तनीतिमार्गानुरंजितः
- १९ प्रकृतिः प्रकृतिकल्याणाशयत्वादस्पृष्टः कलिकालकालिम्ना सन्निहितयौवनोपनता-
नन्तविषयापभोगसौख्यै
- २० सहजशत्रुतया वशीकृतेन्द्रियः ग्रामः षाड्गुत्यप्रयोगनिपुणः शक्तिर्लियोपचितम-
हिमा परममोहेश्वरः सम
- २१ धिगतपञ्चमहाशब्दमहासामन्त[१]धिपति श्रीमदनिरोलस्तस्य सकलभुवनतिलक
स्यात्मजोनिजगुणगणमालालं
- २२ कृतोनेकनरेन्द्रवृन्दारकवृन्दवन्दितचरणारविन्दद्वयः क्रन्देन्दुसितसिन्दुवारकसमध-
वलयशः सुधाध-
- २३ बलितसकलधरामण्डलप्रवण्डप्रतापानलकचलिताखिल जगद्युगप्लवो दुर्वारशरासा-
रसमुसोकि
- २४ सकलाराति चक्रवालः प्रधाना प्र धन प्रभाषितप्रकटकरि घटापाटनपटुः चटुल-
रणाङ्गणधङ्गणरट
- २५ णतुङ्गतुरङ्गमसकरभङ्गभासुरो —तदालित द्विरद मुक्तमुक्ताफलनिकरदनुरासि-
लतामरीचिनिचय
- २६ मिचकितदक्षिणबाहुशिखरः पद्माकर इ[व] प्रकटाणकलक्षणेन पुन्यपलाशयः
क्षपाकर इव पुन
- २७ सकलकलापान्वितो नदोषकरः सागरइवान्तः प्रवेशितभू-
- २८ भृक्मण्डलो — कपुनः आहाकुलः नारायण इव सुदर्शनचक्र

पतरं बीजुं

- २९ (क्षपित)विप[क्षो] [नपु]नः कृष्णस्वभावः हरइवाङ्गीकृत भूतिनिचयो नपु-
नर्भुजङ्गप
- ३० — — — बालेन्दुबिम्बप्रतिमेनयेन प्रवर्धमानस्वतनुदयेन प्रणामकामोत्प-
करेणलो-
- ३१ ककृतांजलिः कानिमता कृताये[स्ति] असिधाराजलेन शमितः प्रसनबलभीपतेः
पुनर्येनाशेषलोकस
- ३२ — — कलापदतर्जकानलः जचाभसजलदण्डसविगीयति देवबधुकदम्ब(नृ)-
पशतमकुटरत्नकिरणावलि
- ३३ (र)द्वितपादपङ्कजः समधिगतपञ्चमहाशब्द महासामन्ताधिपतिश्रीजयभटः
कुशली सर्वानेव राज-
- ३४ मानविषयपतिराष्ट्रग्राममहत्तराधिकारिकादीन्समनुदर्शयत्यस्तु वः संविदितं यथा-
मयामातापित्रोः
- ३५ रात्मनश्चैहिकामुष्मिकपुण्ययशोमिवृद्धये लोहिकक्षपकथा[थका]हारविनिर्गततत्रै-
विद्यसामान्य कौण्डिन्यसगोत्र
- ३६ वाजिमाध्यन्दिनसब्रह्मचारि हेटावुक ब्राह्मणादित्यनाग पुत्र मद्वाच्ये बलिचरुवै-
श्वदवोभिहोत्रातिथिपञ्च
- ३७ महायजा[ज्ञा]दिक्रियोत्सर्प(पं)णान्थ(त्थं) श्रीभरुकच्छविषयान्तर्गत मन्त्रा-
थग्रामः सोदङ्गः
- ४० कयातिसर्मेण ब्रह्मदायस्त्वे प्रतिपादितो यातो स्योचितया
- ४९ भट्टश्रीदेइय—दूतक ॥ संवत्सरशत चतुष्टये पडशीत्यधिके आश्वयुज बहुल पञ्चदश्या
- ५० सं ४८६ आश्वयुज व १५ लिखितश्चैतन्मया बलधिकृता — — तम — —
- ५१ — गुलेन
- ५२ स्वहरस्तोगम श्रीजयभटस्य

श्रीः
गुजरातना ऐतिहासिक लेख

राष्ट्रकूट वंशना लेखो

રાષ્ટ્રકૂટ વંશના લેખો

નં ૦ ૧૨૦

કક્ક ૨ જનાં આત્રેલી છારેલીનાં તામ્રપત્રો*

શ. સં. ૬૭૯ આશ્વિયુજ સુ. ૭

સુરત પ્રગણના ચોરપાઠ તાલુકામાંના કારેલી ગામના પાટીલ હાથાભાઈ જગદીશ તેમાં શુ લખ્યું છે તે જાણવાની ઉત્ક્રાંતે લીધે આ પત્રો મારી પાસે લાગ્યા હતા. તેણે કહ્યું હતું કે સુરતથી ઇશ્વાન ખૂણે આશરે દસ માઈલ છેટે છારેલી જે આત્રેલી છારેલી તરીકે મશહુર છે તેમાં પાચો ખોદતો આ પત્રો મળ્યાં હતાં.

પત્રો બે છે અને તે ૮^{જી} ઇંચ ઉંચાં અને ૧૩ ઇંચ પહોળાં છે. બન્ને ચંદરની ખાબુએ જ કોતરેલાં છે અને બે કડી હોય એમ અનુમાન થાય છે, છતાં તેમાંની એક અત્યારે મળતી નથી. જે કડી મોબુદ છે તેના ઉપરની સીલમાં ગરૂડનું ચિત્ર ખંડિત દશમાં આપેલું છે, પત્રો સંભાળ-પૂર્વક કોતરવામાં આવ્યાં છે અને તે સુરક્ષિત છે. વલ્લી અને ચાલુક્યનાં તે સમયનાં તામ્ર-પત્રોના જેવી લિપિ છે. ભાષા સંસ્કૃત છે અને વંશાવળી વિભાગ પદમાં છે, જ્યારે બાકીના ભાગ ગદ્યમાં છે. ભટ્ટ રેવિસર(અથવા રવીશ્વર)ના દીકરા કુકકેશ્વર દીક્ષિત જે જંબુસર(ભરૂચ જીલ્લામાં હાલનું જંબુસર)નો રહેવાશી હતો તેને કાશકુલ વિષયમાં સ્થાવરપલિકા નામનું ગામ દાનમાં આપ્યાની હકીકત આ તામ્રપત્રમાં છે. સ્થાવરપલિકા તે હાલનું છારેલી જ હશે, એમ હું માનું છઉં. તેની સીમા નીચે મુજબ આપેલી છે. ખૈરોડાની પશ્ચિમે અને રહેજ દાક્ષિણ-માં, પિંપલાચીની ઉત્તરમાં અને કાષ્ઠપુરી અને વટારની પૂર્વે.

દાન આપનાર રાષ્ટ્રકૂટ વંશનો કક્ક છે તેની વંશાવલી નીચે મુજબ આપેલી છે :

કક્ક ૧ લાને રાષ્ટ્રકૂટ કુળરૂપી કમળના જથ્થાના સૂર્યરૂપ કહ્યો છે. આવું વર્ણન તે કુટુંબ-માં જનમ્યો હોય તેને જ લગાડી શકાય. ત્યાર પછીનો ધ્રુવ સ્પષ્ટ રીતે તેનો દીકરો હતો, એમ વર્ણ્યું છે. ત્રીજો રાજા ગોવિંદને પણ સ્પષ્ટ રીતે ધ્રુવનો દીકરો કહેલ છે. આમાંના છેલ્લા રાજા કક્ક બીજાને તો નાગવર્માની દીકરીથી ગોવિંદના પુત્ર તરીકે લખ્યો છે

કક્ક
ધ્રુવ
ગોવિંદ
તે

નાગવર્માની દીકરીને પરણ્યો.

કક્ક

દાન આપનાર શ. સં. ૬૭૯

આ તામ્રપત્રોમાંના રાજાનાં નામો પ્રખ્યાત રાષ્ટ્રકૂટ

વંશના રાજાઓની સાથે મળતાં આવે છે, પણ તે વંશની જે વંશાવળી પ્રસિદ્ધ થઈ છે (ડીનેસ્ટીઝ એન્ડ કેનેરીઝ ડીસ્ટ્રીક્ટ પા. ૩૨ ઈ. એ. વો. ૧૧ પા. ૧૦૯ અને ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૭૯) તેની સાથે સરખાવતાં આ ચાર રાજા

ઓનાં નામ બંધ બેસતાં આવતાં નથી. કારણ કે આ દાનની તિથિમાં અને દન્તિદ્રુગ અથવા દન્તિવર્મા બીજાનાં સામનગઢનાં તામ્રપત્રની તિથિમાં ચાર વર્ષનો જ તફાવત છે. આપણે જો એમ અનુમાન કરીએ કક્ક ૧ લા ને ઇંદ્ર બીજા અને કૃષ્ણ ૧ લા ઉપરાંત ધ્રુવ નામે ત્રીજો દીકરો હતો તો કંઈક બંધબેસતું આવે તેમ છે.

વળી આ તામ્રપત્રને બનાવટી માનવાને કંઈ પણ કારણ નથી, લિપિ તે જ સમયની છે અને ગોવિંદ-ની પત્ની તે નાગવર્માની દીકરી હતી તે હકીકત બનાવટી તામ્રપત્ર લખનાર ઉપજાવી શકે નહીં.

અત્યારે તો એમ સમાધાન થઈ શકે કે આ ચાર રાજામાંના પહેલો કક્ક તે કક્ક ૧ લો માનવો, અને બાકીના રાજાઓ ઇંદ્ર ત્રીજાથી શરૂ થતી મુજરાત શાખાના પૂર્વજ હોય બીજા તામ્ર-પત્રોથી આ હકીકત પૂરવાર થાય ત્યાંસુધી આ એક અટકળ જ રહી શકે.

* જ. બો. ઈ. રો. એ. સો. વો. ૧૬ પા. ૧૦૫ ડો. ભગવાનલાલ ઇંદ્રજી

અક્ષરાન્તર

પત્રક પહેલું

- ૧ શ્રીમાન્સદા જયતિ સિદ્ધસુરાસુરેન્દ્રવૃન્દોત્તમાગમણિચુન્ધિતપાદપદ્મઃ શંબુ[શુ]:
સમાહિતગુણ-
- ૨ ત્રિતયઃ પ્રજાનાં સર્ગસ્થિતિપ્રલયકારણમાદિદેવઃ । આસીદનેકસમરાસજયઃ
ક્ષિતીશઃ શ્રીરાષ્ટ્ર-
- ૩ કૃટકુલપંકજષ્ણસૂર્યઃ દુર્વારવૈરિવનિતાવદનારવિન્દહેમન્તકાલપવનો ભુવિ
કક્કરાજઃ । તસ્યામલસ્ય
- ૪ નૃપતેશ્વરાજદેવો દેવ્યા વ્રભૂવ તનયોઽતુલાવીર્યધામા યેનોધિ[ધૃ]તાસિ
રિપુસૈન્યબલં નિહત્ય નૂનં યશો-
- ૫ ધવલયદ્ભુવનં સમસ્તં । નિશ્ચિંશઘાટવિદલત્કરિકુમ્ભમુક્તમુક્તાફલપ્રકરમણ્ડિત-
ભૂતલસ્ય આવેદયત્સ-
- ૬ મરમૂર્દ્ધનિ યસ્ય ચિત્રં લીલાયિતં મૃગપતેરિવ ચેષ્ટિતાનિ । નિઃપ્રા[પ્ર]શ્રયત્વમ-
તિચાપલમુગ્ધભાવં સાધ્વં વિરોધ-
- ૭ મુપશાન્તિસરસ્વતીમ્યાં દોષા[ન્]સમાશ્રયવશાદ્ગુણરત્નકાઢ્યેઃ પર્યત્યજત્સહજકા-
નપિ યસ્ય લક્ષ્મી[ક્ષ્મીઃ] । સંત્ય-
- ૮ જ્ય કાતરત્તૃણૌધમરીમકુંભપીઠસ્થલોપલશિલાઃ શકલીવિધાય પ્રાપ્તોપિ યસ્ય ચતુર-
ભિજલૌ[લો]ર્મિમા-
- ૯ લાં જજ્વાલ દમ્ધરિપુવંશવનઃ પ્રતાપઃ । લક્ષ્મીસનાથવપુરબ્જસુચક્રપાણિર્નિર્ઘ્વી-
ચ્યવિક્રમનિબધ્ધવલિઃ
- ૧૦ ક્ષિતીશઃ ગોવિન્દદેવ ઇવ નુલ્લભુજંગદર્પ્પો ગોવિન્દરાજ ઇતિ તસ્ય સુતો વ્રભૂવ ।
યસ્યાહવેષુ ધનગર્જિતનાદ-
- ૧૧ ધીરં મૌર્ઘ્યાનિનાદમુપકર્ણ્ય નિરસ્તથૈર્ય[:] ॥^૧ હંસા ભુવનગતપ[વ]તીર
[મ]પિ જીવિતાશાં દુર્વારવૈરિણ ઇવામુમુચુઃ ક્ષ-
- ૧૨ ણેન । કરુપદ્રુમઃ પ્રણયિષૂદયશૈલરાજો મિત્રેષુ લોકનયનોત્પલકેષુ ચન્દ્રઃ યઃ
કેસરીમદ્જલાર્દ્રકપો-
- ૧૩ લભિર્તિલિ[લિ]નાલિનાદમુખરેષુ મતંગજેષુ । સંગ્રામમધ્ધ[ધ્ય]જિતસંરય[ય]
તમ્ભુજેન્દ્રશિંજાનિનાદમુખરીકૃતમ-

૧ આલિ વિસર્ગ ભૂલથી વપરાયો છે. ૨ પાદપૂર્તિના ચિહ્નની જરૂર નથી. ૩ વાંચો મિત્તિલીન

- १४ न्दिरस्यः अद्यापि यस्य हरगेखरचन्द्रखंडशुभ्रं यशः स्त्रि [त्रि]भुवनं विमली-
करोति । तस्मात्परास्तपरतारकमा-
१५ प्तशक्तिः [क्ति]श्रीकक्कराजमनुरंजितसर्वलोकं शंभोः कुमारमिव भूधरराजपुत्री
श्रीनागवर्मदुहिता जनयांचका-
१६ र । भूभृच्छिखामणिकरं बितपादशोभो बालोपि लोकनयनोत्पलसौख्यहेतुः प्रध्वस्त-
वैरितिमिरो गगनं श-
१७ शीव यः सद्गुणैर्निजकुलं समलंचकार । संभ्रान्तमन्दरविलोडितदृग्धसिन्धुसंभूत-
फेणधव-
१८ लि [ली]कृताशं यस्य द्विशामचलकन्दरगर्भे [र्भ]भाजामप्याननानि चरित
[तं]म [लिनी]चकार । सत्येन धर्म-

बीजं पतरुं

- १९ तनयं विदुरं च मत्था दानेन भास्करसुतं क्षमया मुमेतं भीमं बलेन चरितेन-
च वासुदे-
२० वं रूपेण संरतिपतिं समप्रंस्त लोकः [।]सोऽयमनेकसमरसंघट्टपरगजघटाटोपवि-
२१ घटनप्रचण्डदोर्दण्डमण्डितविग्रहो मदनरिपुशिरः शतकशुभ्रयशः प्रवाहधवली-
२२ कृतदिङ्मुखोऽनेकसामन्तमौलिलालितचरणारविन्दयुगलः परममाहेश्वरः समधि-
गतपञ्चमहाश-
२३ व्दपरमभट्टारकमहाराजाभिराजपरमेश्वरः श्रीकक्कराजः सर्वानेव स्वान्महासामन्त-
सेनाप-
२४ तिबलाधिकृतचोरोध्वरणिकभोगिकराजस्थानीयादीन्यवा [था] नियुक्तानन्यांश्च
समाजामयत्यस्तुवः संविदितं य-
२५ था मया काशकुलविषयांतर्गतस्थावरपल्लिकाभिधानो ग्रामः खैरोदादपरतः पिप्पला-
च्छादुत्तरतः काष्ठपुरि [री]वटारा-
२६ भ्यां पूर्वतः पुनः खैरोदसीध्या [सीममध्या]दक्षिणतः एवं चतुराघाटनविशुद्धो
जांबूसरस्थानवास्तव्यतच्चातुर्विधसामा-
२७ न्यवच्छ [त्स]सगोत्रकण्वसब्रह्मचारिभट्टरेविसरपुत्रायकुक्केश्वरदीक्षिताय बलिचक्रवै-
श्वदेवामिहोत्रादिक्रियाणां
२८ समुत्सर्पणार्थं मातापित्रोरात्मनश्च पुण्यफलावाप्त्यर्थमाचन्द्राकर्णवसरित्पर्वत-
वसुन्धरासमकाली-
२९ नः पुत्रपौत्रान्वयोपभोग्योऽभ्यन्तरसिध्या [ध्या]भूमिच्छिद्रन्यायेन विषुवसंक्रान्ता-
बुदकातिसर्गेण प्रतिपादि-

१ विसर्ग लूत्रथी ५५२।यो छ.
ले. १६

- ૩૦ તો યતોઽસ્યાતઃ પ્રબલાનિલસમીરિતોદધિતરંગચન્નલં જીવલોકમવગમ્યાનિત્યાશ્ચ સા[સ]ર્વસંપદશ્ચેત્યવધા-
- ૩૧ ધ્યાગામિભદ્રનૃ[નૃ]પતિભિરસ્મદ્રશંજૈશ્ચ સાધારણં ભૂમિદાનફલમવગમ્યાનુમન્તવ્યઃ પ્રતિપાલનીયશ્ચ ।
- ૩૨ યતઃ પ્રોક્તમેવ ભગવતા વેદવ્યાસેન વ્યાસેન[।]સ્વદત્તા[ત્તાં]પરદત્તાં વા યત્ના-
દ્રક્ષ યુષ્ઠિષ્ઠિર મહી[હીં]ક્ષિતિભૃતાં શ્રે-
- ૩૩ ઇ દાનાચ્છ્રેયોઽનુપાલનં । ષષ્ટિવર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ આચ્છેત્તા
ચાનુમન્તા ચ તાન્યેવ ન
- ૩૪ રકં વસેત્ । શંસઃ સિંધા[હા]સનં ચ્છત્રં વ[।]જિવારણયોષિતઃ ભૂમિદાનસ્ય
મહતઃ સર્વમેતાદિચેષ્ટિતં । વિન્ધ્યા-
- ૩૫ ટવીધ્વતોયો[યા]સુ શુષ્કકાંટરવાસિનઃ કૃષ્ણસર્પા હિ જાયંતે બ્રહ્મદાયાપહારકઃ
[।]બહુભિર્વસુધા મુક્તા
- ૩૬ રાજભિઃ સગરાદિભિઃ યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં । શકત્રિ
[નૃ]પકાલાતીતસંવત્સરશતષટકેં પૃક્ષ્ણ[કો]-
- ૩૭ નાશીત્યધિકે આશ્વયુજશુદ્ધા[ધ્વાં]કતે[તોઽ]પિ સં ૧૭૯ તિથિ ૭
[।]' લિખિતં ચ મયા આદિત્યવર્મ્મરાજદૂતકં બલાધિકૃત-
- ૩૮ શ્રીતત્ત્વસૂત્રના શ્રી મો[! તો]હલેનેતિ[।]

૧ આ ચિહ્ન, ગુપ્ત '૯' ના ચિહ્નની સમાન હોવાથી '૯' ના આંકડા તરીકે વાંચી શકાય. પરંતુ તે પ્રમાણે વાંચવાને આપણને આધ છે, કારણ કે વર્ષની સંખ્યામાં '૯' ને માટે આંકિ બુદ્ધિ જ ચિહ્ન આપણી પાસે છે, જેથી આ ચિહ્ન, ગુપ્ત અથવા વલ્લભી '૭' નું અન્ય ચિહ્ન હશે, એમ જણાય છે.

બાષાન્તર

જેનાં ચરણ કમળ સિદ્ધો, સૂર અને અસુરના અધિપતિઓના મુગટમણિથી ચુંગિત છે, જે (સત્, રજઃ અને તમઃ ના) ત્રણ ગુણસંપન્ન છે અને જે પાણીઓના સર્જન, પાલન અને પ્રલયના મુખ્ય કારણ રૂપ છે તે શ્રીમાન્ શમ્ભુ સદા વિજયી છે !

(પંક્તિ ૨) અનેક યુદ્ધોમાં વિજય પ્રાપ્ત કરનાર, કમલવૃદ્ધ જેવા શ્રી રાષ્ટ્રકૂટ કુલને સૂર્ય સમાન, અને અતિ પ્રબળ શત્રુઓની વનિતાના મુખકમળને શરદ પવન સમાન, ભૂમિ પર કચ્છરાજ નૃપ હતો.

(પંક્તિ ૩) આ વિમળ નૃપને તેની રાણીથી ધ્રુવરાજ દેવ નામનો, અતુલ બળ અને પ્રભાવવાળો પુત્ર જન્મે છે. શત્રુનાં સંન્યબળનો નાશ કર્યો પછી, અસિ ઉપર ઉન્નત થઈને તેના યથે સકળ ભુવનને શ્વેત બનાવ્યું. તેની અસિના પ્રહારથી જન્મેનાં મેઢેલાં કુમ્ભમાંથી ઝરતાં મોક્ષિકથી ભૂમિ આલેખિત કરતી તેની રણક્ષેત્રની ચેટા સિંહનાં ચરિતનું સ્મરણ કરાવતી. લક્ષ્મીએ અવિવેક, અપણતા, મુઘબાવ, અને શાન્તિ અને સરસ્વતી સાથેના વિરોધના સ્વભાવિક દોષો તે ગુણ રત્નસાગરનો આશ્રય લઈ, ત્યજી દીધા. રિપુના વંશનાં વન ભસ્મ કરી કાતર (બળહીન) તૃણ (બળહીન શત્રુ)ને ત્યજી, અને શત્રુઓના માતંગોની શિક્ષા સમાન પ્રબળ પીઠ ભાંગી નાંખી, તેના પ્રતાપનો અગ્નિ આર સાગરનાં જળની ઉર્મિઓ જળતા તરંગો)ની અવધિ સુધી પહોંચ્યો હતો છતાં શાન્ત થયો નહિ.

(પંક્તિ ૬) લક્ષ્મીસંપન્ન અંબાવો, સારા ચક્રના ચિહ્નોવાળા કરવાળો (જેમ ગોવિંદ કરમાં ચક્ર અને કમળ ધારે છે) અને પોતાના પ્રબળ નૃપને અદોષિત વિક્રમથી નમન કરાવનાર (જેમ અસુર બલિ નૃપને [ત્રણ] અદોષિત પદથી ગોવિંદે વશ કર્યો હતો) અને પોતાના સહચરોનો દર્પ હણનાર (જેમ ગોવિંદે સર્પ [કાલ] ના મદને હણ્યો) હોવાથી જે ખરેખર ગોવિંદ દેવ સમાન હતો તે ગોવિંદરાજ તેના પુત્ર હતો. જેમ તેના અતિપ્રબળ શત્રુઓએ ખોયેલી ભૂમિ અને જીવનની સર્વ આશામૂકી દીધી, તેમ રણક્ષેત્રમાં તેના ધનુષની દોરીનો મેઘના નાદ સમાન ગંભીર નાદ સાંભળી હંસોએ (તેને સાચો મેઘનાદ જાણી) પૃથ્વી અને આયુધ્યની કરમાતી આશા ત્યજી દીધી. તે, પ્રભુધિએને કટપત્ત સમાન હતો; મિત્રોને મહાન ઉદયગિરિ સમાન હતો; જનોનાં નેત્ર કમળને ઈન્દુ સમાન હતો; મદથી ભીના કુમ્ભ પર ઘેસતા બ્રમરના શુંઝરવવાળા મસ્ત જળે તરફ સિંહ સમાન હતો; જેનો મહેલ રણક્ષેત્રમાં બન્ધીવાન કરેલા શત્રુપર નાંખેલી સાંકળોના અવાજથી ગાજતો હતા, તેનો હરના મસ્તક પરની નિમજ્જ કળા સમાન યશ, હજી પણ ત્રિભુવનમાં પ્રકાશે છે.

(પંક્તિ ૧૪) તેનાથી શ્રી નાગવર્માની પુત્રીએ, જેમ પાર્વતીએ શંભુથી પોતાના અસ્તિત્વ અસુરનો પરાજય કરનાર, શક્તિ (શસ્ત્ર) ધારનાર, સકળ જગને આનન્દ આપનાર કુમારને જન્મ આપ્યો તેમ, પોતાના શત્રુઓના સામન્તોને હાંકી મૂકનાર બળવાન, અને સમસ્ત જનોને આનન્દ આપનાર શ્રી કચ્છરાજને જન્મ આપ્યો. મહાન પવેતો પર ફિરજો ફેંકતો નવો છતાં જનોનાં નેત્રકમળને આનન્દકારી અને પોતાના રિપુ, તિમિરને હણનાર ઈન્દુ આકાશ શોભાવે છે તેમ, તેણે જે બાળ હતો છતાં, નૃપોના મુગટમણિમાં બળતા રૂપવાળા ચરણ સહિત જનોના નેત્રકમળને આનન્દ આપનાર અને તિમિર સમાન શત્રુઓને હણનાર હતો તેણે પોતાના કુળને સદ્ગુણોથી મંડિત કર્યું. તેના વિક્રમે ચલિત મન્દરગિરિથી પંચન

૧ હિન્દી કવિઓની માન્યતા છે કે વર્ષાઋતુ આગમન સાથે જ પ્રથમ મેઘનાદ સાંભળતાં જીવંતનો ભય ઉત્પન્ન થવાથી હંસો હિંદુસ્તાન છોડી ત્રિશૂળમાં ભાસ, સરોવરમાં જઈ પડે છે. શ્લોકનું પાસ નાનપર્ય પત્રુવનાદને મેઘનાદ સાથે સરખાવવાનો છે.

યથેલા પયોદધિના શીણુ સમાન શ્વેત... ..વટે દિશાઓ પ્રકાશિત કરે છે તે સમયે, પર્વતોની ગુફાઓમાં આશ્રય લીધો હતો તે શત્રુઓનાં મુખ શ્યામ કરી નાંખ્યાં.^૧ લોકથી તે સત્યના માટે યુધિષ્ઠિર, મતિમાં વિદુર, દાનમાં (સૂર્યનો પુત્ર) કર્ણ, સ્થિરતામાં સુમેઝ, બળમાં વાસુદેવ અને રૂપમાં કામદેવ સમાન ગણાયો હતો.

(પંક્તિ ૨૦) જેનું અંગ, શત્રુના ગળેની ઘટા ભેદવામાં પ્રબળ, હણ સમાન કરથી ભૂષિત છે, જેણે શિવના શિર પરની ઠાળા સમાન શ્વેત યશના પ્રવાહથી સકળ દિશાઓ શ્વેત કરી દીધી છે, જેના ચરણની સેવા આશ્રિત નૃપમંડળથી થાય છે, જે પંચમહાશબ્દનો ઉપભોગ કરે છે તે ભદ્રારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વર શ્રીકૃષ્ણરાજ તેના સમસ્ત મહાસામન્ત, સેનાપતિ, બલાધિકૃત, ચોરોદ્ધરણિક, ભોગિક, રાજસ્થાનીય આદિને તેમના અધિકાર પ્રમાણે શાસન કરે છે:—

(પંક્તિ ૨૪) તમને જાહેર થાઓ કે, મારાં માતાપિતા અને મારા પુણ્ય યશ માટે કાશ-કુલ વિષયમાં આવેલું ખૈરાડની યશ્વિમે, પિપલાચલની ઉત્તરે, કાષ્ટપુરી અને વાટુરની પૂર્વે અને ખૈરાડની મધ્ય સીમાની દક્ષિણે આવેલું સ્થાવરપદ્ધિકા ગામ, આ ચાર સીમાવાળું, જામ્બુસરવાસી, રેવિસર (રવીશ્વર) ભદ્રના પુત્ર, ચાર વેદમાં નિપુણ, વત્સ ગોત્રના, અને કણ્વ શાખાના કુકકેશ્વર દીક્ષિતને, બક્ષિ, ચક્ર, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર આદિ વિધિ અનુષ્ઠાન અર્થે, ચંદ્ર, સૂર્ય, સાગર, સરિતાઓ, પર્વતો, અને પૃથ્વીના અસ્તિત્વ કાળસુધી, પુત્ર, પૌત્ર, અને વંશજોના ઉપભોગ માટે અભયન્ત સિદ્ધિ અને ભૂમિચ્છિદ્રના ન્યાય અનુસાર પાણીના અર્ઘ્યથી શરદ-વિષુવ કાળમાં, મેં આપ્યું છે.

(પંક્તિ ૩૦) આથી ભાવિ ભદ્ર નૃપોએ અને મારા વંશજોએ ભૂમિદાનનું કૃણ (દેનાર અને રક્ષનારને) સામાન્ય છે અને જગત પ્રબળ પવનથી વંદારાતા, સાગરના તરંગો સમાન ચંચળ અને લક્ષ્મી અનિત્ય છે, એમ માનીને આ દાનને અનુમતિ આપવી અને રક્ષવું.

(પંક્તિ ૩૨) અને ભગવાન વેદવ્યાસે કહ્યું છે કે, નૃપોમાં શ્રેષ્ઠ છે યુધિષ્ઠિર ! ત્હારાથી અથવા અન્યથી દેવાયેલી ભૂમિનું તું સંભાળથી રક્ષણ કર દાનનું રક્ષણ દાન કરવા કરતાં અધિક છે ! ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ વસે છે પણ (ભૂમિદાન) જપ્ત કરનાર અને જપ્તિમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાંજ વર્ષ નરકમાં વાસ કરશે. શંખ, સિંહાસન, છત્ર, અશ્વો, ગજો, અને લલનાઓ ભૂમિ દાનના મહાન ફળની સરખામણીમાં ચેષ્ટા સમાન છે. ખરેખર, દ્વિજોને દેવાયેલાં ભૂમિ દાન હરનાર, વિદ્યાચલના નિર્જાગ વનનાં, શુષ્ક વૃક્ષોના કોટ-રમાં વસતા કાળા સર્પ જન્મે છે. સગર આદિ જાહુ નૃપોએ ભૂમિ ભોગવી છે. જે સમયે જે ભૂમિપતિ તેને તે સમયે દાનનું કૃણ છે.

(પંક્તિ ૩૬) શક નૃપના કાળ પછી સંવત છસો ઓગણ્યાએસી, આશ્વયુજ, શુદ્ધિમ અથવા સંખ્યામાં ૬૭૯. ૭ ને દિને.

(પંક્તિ ૩૭) આ દાન જેનો દૂતક નૃપ આદિત્યવર્મા છે, તે મારાથી, બલાધિકૃત શ્રી તત્તના પુત્ર શ્રી લોકેશ્વરી લખાયું છે.

૧ વિદ્યાધારજી સ્વર્ગના કે. ૨ નવલો અર્થ દાનના સંપત્તિ પાત્રની ભૂમિ અને ચક્રાકાશ હદિનાં ચેષ્ટ થાય છે.

ગોવિંદ ૩ જનાં વણી(દિન્ડોરી તાલુકામાં)નાં તામ્રપત્રો^૧

શ. સં. ૭૩૦ વે. સુ. ૧૫

આ તામ્રપત્રો જ. રા. એ. સો. (એ. સી.) વો. ૫ પા. ૩૪૩ મે મી. વેધને પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. રા. એ. સો. ની મુંબઈ શાખામાં અસલ તામ્રપત્રો છે, તેના ઉપરથી હું ફરી પ્રસિદ્ધ કરું છઉં.

પતરાં ત્રણ છે અને ૧૦ ૩/૪" લાંબાં અને ૭ ૩/૪" પહોળાં છે. વચમાંથી તેનાથી જરા ઓછાં પહોળાં છે. કેર જરા જડી રાખેલી છે અને પતરાં સુરક્ષિત છે. બીજા પતરાની બીજી બાજુએ મધ્ય ભાગમાં લેખ જરા ઘસાએલ છે. અંગ્રેજી પુસ્તકનાં પાનાંની માફક ફેરવીને વાંચી શકાય એવી રીતે પતરાં કેતરેલાં છે. કડીપૂં " ઇચ જડી ૪ ૩/૪" વ્યાસવાળી છે. તેના પરની સીલ ગોળ છે અને તેનો વ્યાસ ૨ ૧/૪ ઇંચ છે. દંતિદુગ અને ગોવિંદ ત્રીજનાં બીજાં પતરાંમાં હોય છે તેવી જ બેઠેલી શિવની મૂર્તિ સીલમાં કેતરેલી છે. ભાષા સંસ્કૃત જ છે.

આ પતરાંમાંના ૧૭ શ્લોકો રાધનપુરનાં પતરાંમાં પણ છે. ઉપરાંત આમાંના છઠ્ઠા અને સાતમા શ્લોકની વચમાં રાધનપુરનામાં એક શ્લોક વધુ છે. તે વૃક્ષાભાવેનથી શરૂ થાય છે. અને તેમાં એક તરફ પોતાનું લક્ષર અને બીજી બાજુ સમુદ્ર વચ્ચે પડલવોને ધોર અગર બંધે ઘેરી લીધાનું અને તેના હાથીઓ પડાવી લીધાનું વર્ણન છે. આમાંના અગીયારમો શ્લોક પૌંચ પાદવાળો હોઈને તેનો તરબુતો બરાબર થઈ શકતો નથી. તે રાધનપુરનામાં ચાર ચાર પાદના બે શ્લોકમાં આપેલ છે. આમાંના ૧૨ મા અને ૧૩ મા શ્લોકની વચમાં રાધનપુરનામાં એક વધુ શ્લોક છે. તે સંઘાવાજુશિલીમુલાન્ થી શરૂ થાય છે અને તેમાં ગોવિંદ ૩ જ પાસેથી ગુર્જર રાજા નાશી ગયાનું વર્ણન છે. આમાંના ૧૬ મા અને ૧૭ મા શ્લોકની વચમાં રાધનપુરનામાં લેલાહારથી શરૂ થતો એક વધુ શ્લોક છે. તેમાં ગોવિંદે મોકલેલા દૂતે અરધો સંદેશો આપ્યો ત્યાં તો વેંગીનો રાજા આવ્યો અને ગોવિંદ ૩ જને માટે તેના નોકરની માફક વર્ત્યો અને કિલ્લાની હીવાલ બંધાવી દીધી.

ગુર્જર રાજા અને વેંગીપતિ એટલે કે પૂર્વના ચાલુક્ય રાજા વિજયાદિત ઉદ્દે નરેન્દ્રમુજ રાજનું વર્ણન આમાં નથી, તેથી એમ અનુમાન થાય છે કે આ બે દાનપત્રોની વિધિઓની વચમાં ગોવિંદ ૩ જએ તેઓને જિત્યા હશે.

આ દાન રાજધાની મયૂર ખણ્ડીમાંથી આપવામાં આવેલ છે. વણીની ઉત્તરમાંનો મોરખણ્ડનો ડુંગરી કિલ્લો તે મયૂરખણ્ડી હશે, એમ ડો. બુલર માને છે.

દાનની સાલ શ. સં. ૭૩૦ (ઇ. સ. ૮૦૬-૭) છે અને વ્યય સંવત્સર આપેલ છે.

નાશિક દેશના વટનગર વિષયમાંનું અમ્બક ગ્રામ દાનમાં આપેલું છે. અમ્બક ગ્રામ તે વણીની દક્ષિણમાંનું હાલનું અમ્બે છે અને લેખમાંનું પુલિન્દા ઉપરનું વારિખેડ તે ઉનન્દા ઉપરનું હાલનું વરખેડ ધાયું છે. બીજાં સ્થળો ઓળખાયાં નથી. વટનગર તે કદાચ હાલનું વણી હોય.

^૧ ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૧૫૬ ડો. એ. રોડ. ફ્રાંસ
પે. ૧૭

અક્ષરાન્તર

પહેલું પત્રું

- ૧ સ વોવ્યાદ્વેષસા ધામ યન્નામિકમલં કૃતં । હરશ્ચ યસ્ય કાન્તેન્દુકલયા કમલં
કૃતં । (॥) ભૂપોભવદ્વૃહદુર[:*] સ્થલ-
- ૨ રાજમાનશ્રીકૌસ્તુભાયતકરૈરુપગૂઢકણ્ઠઃ સત્યાન્વિતો વિપુલચક્રવિનિર્જિતારિચ-
ક્રોપ્યકૃષ્ણચરિતો
- ૩ મુવિ કૃષ્ણરાજઃ [॥*] પક્ષચ્છેદનભયાશ્રિ (શ્રિ)તાશિલમહાભૂમૃક્ (ત)કુલ
બ્રાજિતાદ્દુર્લભ્યાદપરૈરનેકવિમલબ્રાજિણુ-
- ૪ રત્નાન્વિતાત્ યશ્ચાલ્લક્યકુલાદનૂનવિત્તુ (બુ)ધત્રાતાશ્રયો વારિષે લેક્ષ્મીન્ (મ)-
મન્દરવત્સલીલમચિરાદાકુ-
- ૫ ઇવાં(ન)વલ્લભઃ [॥*] તસ્માભૂતનયઃ પ્રતાપવિસૈરૈરાક્રાન્તદિઙ્મન્દ(ડ)લશ્ચંડા-
[:*]શો[:*] સદશોપ્યં ચંડકરતાપ-
- ૬ હ્રાદિતક્ષમાતલઃ ધોરો' ધૈર્યધનો વિપક્ષવનિતાવક્રાંબુ(બુ)જશ્રીહરો હારીકૃત્ય
યશો યદીયમનિ-
- ૭ શં દિઙ્નાયિકાભિ(ર *)દૃતં [॥*] જ્યેષ્ઠોલ્ (લં) ધનજાતયાપ્યમલયા
લક્ષ્મ્યા સમેતોપિ સન્યો મૂર્નિર્મલમંડ-
- ૮ લલિ(સ્થિ)તિયુતો દોષાકરો ન કચિત્કર્ણાષ[:*]સ્થિત દાનસંતતિભૃતો
યસ્યાન્યદાનાધિકં દાનં વી-
- ૯ ક્ય સુલજ્જિતા ઇવ દિશાં પ્રાન્તે સ્થિતા દિગ્મજાઃ [॥*] અન્યૈર્ણ(ત્ત) જાતુ
વિજિતું[તં]ગુરુશક્તિસારમાકા-
- ૧૦ ન્તભૂતલમનન્યસમાનમાનં યેનેહ વ[વ]દ્વમ[વ*]લોક્ય ચિરાય ગંગાં દૂરં'
સ્વનિગ્રહભિયે-
- ૧૧ વ કલિઃ પ્રયાતઃ [॥*] હેલૌસ્વીકૃતગૌડરાખ્યકમલામતં પ્રવેશ્યાચિરાદ્દુર્મા-
ર્ગમ્મરુમ-

૧ કાતરનારે 'અપિ' નો 'વિ' કાપ શર કરીને અધૂરો છોડી દીધો છે ૨ મા. વોધન, પૌરો 'વાંચે' છે. પરંતુ પ્રતિકૃતિ દર્શાવશે કે પ્રથમ પદ ચોક્કસ પછે 'ધો' છે—જેથી રીતે ડો. બ્યુલ્હરના દાનપત્રમાં પાંચમી પંક્તિમાં છે તેમ—વળી, પંક્તિ ૩૯ માંના પૌત્રાય ના પૌ સાથે સરખાવો અને જરા જુદા પડતા પૌ ના પૌ (પં. ૪૪) ની સાથે પણ સરખાવો ૩ મા. વોધન 'ગાજ પૂરમ્' વાંચે છે. જ્યારે. ડો. બ્યુલ્હર તેના દાનપત્રમાં ગજપૂરમ્ વાંચે છે, પરંતુ બન્ને દાનપત્રની પ્રતિકૃતિઓ સ્પષ્ટરીતે દૂરમ્ વાંચે છે. ડો. બ્યુલ્હરના દાનપત્રમાં ગજના છેલ્લા અનુસ્વારનો લોપ થયો છે. આ દાનપત્રમાં બીજા ગ ઉપર એક મીડું તથા બીજું મીડું ગ પછી છે. તેમ જ લખાણની ઉપલી પંક્તિમાં પણ છે. આ બન્નેમાંનું એક કદાચ અનુસ્વાર માટેની નિશાની હોય. ૪ ડો.બ્યુલ્હરના દાનપત્રમાં આ સ્ત્રોત પદોમાં એકત્રાદાવહેનથી સાર થતો અને પલ્લવ રાખતી જિત અને તાણે થવા વિષેના વર્ણનવાળા એક જ વાકે છે.

- ૧૨ ધ્યમપ્રતિવ(વ)લૈ[ર*]યો વત્સરો(રા)જં વ(વ)લૈ: ગોઢીયં શરવિન્દુપાદધ-
વલં છ(છ)ત્રદ્વયં કો(કે)વલં તસ્માન્નાહત ત-
- ૧૩ ઘશોપિ કકુમાં પ્રાન્તે સ્થિતં તત્ક્ષણાત્ [॥*] લઘ્વ(ળ્ઘ)પ્રતિષ્ઠમચિરાય કલિં
સુદૂરમુત્સા[ર*]ય શુદ્ધચરિતૈર્ધરણી-
- ૧૪ તલસ્ય કૃત્વા પુનઃ કૃતયુગ શૃ(શ્રિ)યમ[પ્ય*]શેષં ચિત્રં કથં નિરુપમઃ કલિ-
વલ્લભોભૂત્ [॥*] પ્રાભૂદૈ[ર*]યવતસ્તતો નિરુ
- ૧૫ પમાદિન્દુ[ર*]યથા વારિધેઃ શુદ્ધાત્મા પરમેશ્વરોન્નતશિરઃ સંસક્તપાદઃ સુતઃ પદ્મા-
નન્દકરઃ પ્રત્તા-
- ૧૬ [પ*]સહિતો નિત્યોદયઃ સોન્નતેઃ પૂર્વાદ્દેરિવ ભાનુમાનભિમતો ગોવિંદરાજઃ સતાં
[॥*] યસ્મિં(ન્)સર્વગુણાશ્ર-
- ૧૭ યે ક્ષિતિપતૌ શ્રીરાષ્ટ્રકૂટાન્વયો જાતે યાદવવંશવન્મધુરિપાવાસીદલંઘ્યઃ પૈરઃ
દૃષ્ટાશાવધ-
- ૧૮ યઃ કૃતા[:*] સ્યુ(સુ)સદૃશા દાનેન યેનોદ્ધતા મુક્તાહારવિમૂષિતા[:*]
સ્ફુટમિતિ પ્રત્યર્થિનોપ્યર્થિનાં । (॥)આસ્તાં* (આસ્તાં)

વીજું પતરું—પ્રથમ વાજુ

- ૧૯ તાત તવૈતદપ્રતિહતા દત્તા ત્વયા કણ્ઠિકા કિં નાજૈવ મયા ધૃતેતિ પિતરં યુક્તં
વજો યોમ્યઘાત્તસ્મિં(ન્)સ્વર્ગ-
- ૨૦ વિભૂષણાય જનકે યાતે યશઃ શેષતામેકીભૂય સમુદ્યતાન્વસુમતીને(મે)કોપિ યો
દ્વાદશ રૂપાતા-
- ૨૧ નપ્યધિક પ્રતાપ વિસરૈસ્સંવર્તકોર્કાનિવ । (॥) યેનાત્યન્તદયાલુનાથ નિગડાકે-
શાદપાસ્વાયતાત્સ્વ-
- ૨૨ ન્દેશં ગમિતોપિ દર્પ વિસરાદ્યઃ પ્રાતિકૃલ્યે સ્થિતઃ યાવન્ન મૃ(શ્રુ)કુટીલલાટ
ફલકે યસ્યોન્નતે લક્ષ્યતે વિક્ષે-
- ૨૩ પેળ વિજિત્ય તાવદચિરાદ્(વ)દ્ધઃ સ ગંગઃ પુમઃ [॥*] યત્પ્રાદાનતિમાત્રકૈક
શરણમાલોક્ય લક્ષ્મીજિજાન્દ્-
- ૨૪ રાન્માલવનાયકોનયપરો યત્પ્રાણમત્પ્રાજ્ઞલિ[:*] કો વિદ્વાં(ન્)વ(વ)લિના-
સહાર્પવ(વ)લકઃ સ્પદ્ધન્ (મ્)વિધતે

૧ આંહિ અંત્ય 'ત' ની કોઈ ચાક્રસ નિશાની હોય એમ જણાય છે. ૨ આ શ્લોક પાંચ પાદનો છે. આની અંદર દ્વિપદના અમાવેતરણુમે કરવો મુશ્કેલ છે અને તેથી મેં ડો. ખ્યુલ્લરના દાનપત્રમાંથી અર્થ પૂર્ણ કર્યો છે. ૩ ડો. ખ્યુલ્લરના દાનપત્રમાં આ શ્લોક પદ્યમાં ગંધાર્યાગુણિલીમુખાન્ શબ્દોથી શરૂ થતો શ્લોક છે અને તેમાં ગુર્જર રાજાની દારનું વર્ણન કરેલું છે.

- ૨૫ પરાં નીતેસ્તદ્ધિ ફલં^૧ યદાત્મપરયોરાધિક્ય સંબેદનં । (॥) વિન્ધ્યાદ્રેઃ કટકે
નિવિષ્ટકટા^૨ ક*]^૩ શ્રુત્વા ચરૈ^૪ ર*]ય[^૫]
- ૨૬ નિજૈઃ સ્વન્દેશં સમુપાગતં ધ્રુવમિવ જ્ઞાત્વા મિયા પ્રેરિતઃ મારાશર્વમહીપતિર્દ્રુત-
મગાદપ્રા-
- ૨૭ સર્પૈર્વે પૈરૈઃ યસ્યેચ્છામનુકુલયં(ન)કુલધનૈઃ પાદૌ પ્રણામૈરપિ । (॥) નીત્વા
શ્રીમવને
- ૨૮ ધનાધનધનવ્યાસામ્બ(મ્બ)રાં પ્રાવૃષં તસ્માદાગતવાં(ન)સમં નિજ બ(વ)લૈરા
તુંગમદ્રા-
- ૨૯ તટં તત્રસ્થઃ સ્વકરસ્થિતામપિ પુનર્નિ[:*]શેષમાકૃષ્ટવાન્વિક્ષેપૈરપિ ચિત્રમો(૧)
નતરિ-
- ૩૦ પુઃ યઃ પહૃષ્ઠવાના^૧ ^૨*]શૃ(શ્રિ)યં । (॥) સન્ત્રાસૌત્પરચક્રરાજકમગાત્તપૂર્વ-
સેવાવિધિર્(ધિ)વ્યાવ(વ)દ્વાજ્જલિશોમિ-
- ૩૧ શોમિ^૩ તેન શરણં મૂર્ષના યદંત(ધિ)દ્ર્યં યદ્દત્તપરાધ્યૈભૂષણગનૈર્નાલંકૃતં
તત્તથા મા મૈષીરિતિ સત્ય-
- ૩૨ પાલિત યશઃ થિ(સ્થિ)ત્યા યથા તદ્વિરા । (॥) તેનેદમનિલવિદ્યુચ્છલમવ-
લોક્ય જીવિતમસારં ક્ષિતિદાન-
- ૩૩ પરમપુણ્યઃ પ્રવર્તિતો વ્ર(વ્ર)દ્વદાયોયં । (॥) સત્ત્વ પરમમટ્ટારકમહારાજાધિરા-
જપરમેશ્વરશ્રીમ-
- ૩૪ દ્ધારાવર્ષદેવપાદાનુધ્યાત્ [: '] પરમમટ્ટારક મહારાજાધિરાજપરમેશ્વર શ્રી પ્રભૂત
- ૩૫ વર્ષદેવપૃથ્વીવલ્લભશ્રીગોવિંદરાજદેવઃ કુશલી સર્વાનેવ યથાસમ્બ(મ્બ)ધ્યમા-
નકાનરા
- ૩૬ પટ્ટપતિ વિષયપતિગ્રામકૂટાનુક્તકાધિકારિકમહત્તરાદીં(ન)સમાદિ-

૧ કાતરનારે પહેલાં ૧ કાતરીને પછીથી લ કયો છે. ૨ ડો. ખ્યુલ્હરનાં હાનપત્રમાં આ શ્લોક પહેલાં લેખાદાર-
મુખોદિતાર્ધવચ્ચા શબ્દોથી શરૂ થતો અને વેંગિરાન્યએ ગોવિંદરાજ માટે કિલ્લે આધિવાના વર્ણનવાળો શ્લોક છે.
૩ શોમિ ની પુનરુક્તિ છે. ૪ કાતરનારે પહેલાં વિ કાતરી પછી જીનો ફેરફાર કયો. પણ 'વિ' અરાખર ૨૬ કયો
નહોં. ૫ આખો એક સમાપ્ત તરીકે લઈ શકાય; પરંતુ વિસર્ગના ઉમેરા માટે કાંઈ વાંધા ન લઈએ તો
ચાલે, કારણ કે તેથી એક વાળા ગોટા શબ્દના સંગવડથી ભાગ કરી શકાય છે.

બીજું પતરૂં બીજી વાજુ

- ૩૭ શત્યસ્તુવઃ સંવિદિતં યથા મયૂરસ્વળ્હીસમાવાસિતેન મયા માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચૈ-
હિકામુષ્મિક-
- ૩૮ પુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે । વેગિ' વાસ્તવ્યતચ્ચાતુર્વિચસામાન્યભારદ્વાજસગોત્રતૈત
[તિરી]યસદન્ન[ત્ર]જ્ઞાચા-
- ૩૯ રિવિષ્ણુમદ્દૃષ્ટૌત્રાય દામોદરદુ[ત્રિ]વેદિપુત્રાય દામોદરચતુર્વેદ(વિ)મદ્વાય
નાસીકદેશીયવટનગરં
- ૪૦ વિષયાન્તરગતઃ અમ્બ[મ્બ]કગ્રામઃ તસ્ય ચાઘાટાઃ પૂર્વતઃ વડલુરૈ ગ્રામઃ
દક્ષિણતઃ વારિસ્વેહગ્રામઃ
- ૪૧ પશ્ચિમતઃ પલ્લિતવાંડગ્રામઃ પુલિન્દાનદી ચ ઉત્તરતઃ પઞ્ચનાલગ્રામઃ એવમયં
ચતુરાધા-
- ૪૨ ટનોપલક્ષિતઃ સોદ્રંગઃ સ[સો]પરિકરઃ સદંડદશાપરાધઃ સમૂતોપાત્તપ્રત્યાયઃ
સૌત્પાદ્યમા-
- ૪૩ મવિષ્ટિકઃ સધાન્યહિરણ્યદેયઃ અચાટમટપ્રવેશ્ય[:*]સર્વ્વરાજકીયાનામહ-
૪૪ સ્તપ્રક્ષેપણીયઃ આચા(ચ)ન્દ્રાર્કાર્ણવક્ષિતિસરિત્પર્વતસમકાલીન[:*]પુત્રપૌત્રાન્વ-
- ૪૫ યક્રમોપભોગ્યઃ પૂર્વ્વપ્રદત્તદેવત્ર(ત્ર) જ્ઞદાયવર્જિતોમ્યન્તરસિધ્યા ભૂમિ
- ૪૬ (છિ ચ્છિ)દ્રન્યાયેન શકનૃપકાલાતીતસંવત્સરશતેષુ સપ્તસુ તૃં(ત્રિ)શદધિકે
- ૪૭ પુ વ્યયસંવત્સરે વૈશાખસિતપૌર્ણમાસીસોમગ્રહણમહાપર્વ્વણિ વ(વ)-
- ૪૮ લિચરુવૈશ્વદેવાગ્નિહોત્રાતિથિપંચમહાયજ્ઞકૃ(ક્રિ)યોત્સર્પણાર્થં સ્નાત્વાઘોદકાતિસર્ગે-
- ૪૯ ણ પ્રતિપાદિત[:*]યતોસ્યોચિતયા ત્ર(ત્ર)જ્ઞ(જ્ઞ+મ)દાયસ્થિત્યા મુંજતો
મોજયતઃ ક્લૃષતઃ કર્ષ-
- ૫૦ યતઃ પ્રતિદિશતો વા ન કૈશ્ચિદ્વલ્પાપિ પરિપ[:*]યના કાર્યા[:*]
તથાગામિમદ્રનૃપતિભિરસ્મ-
- ૫૧ દ્વંશ્યૈરન્યૈર્વા સામાન્યં ભૂમિદાનફલમવેત્ય વિદ્યુલ્લોલાન્યનિત્ય[આન્ય]
પૈશ્વર્યાણિ તૃણાગ્રલ-
- ૫૨ મજલ્લવિન્દુ ચંચં(ચ)લં ચ જીવિતમાકલય્ય સ્વદાયનિર્વિશેષોયમસ્મદા
[દા]યોનુમન્ત-

૧ આંહિ વેશિ વાંચે છે, પણ બીજા પદનો વ્યંજન રપષ્ટ રીતે ગ જ વંચાય છે. અને આંહી પહેલા અક્ષરની સાથે તે વાંચવાથી એક સમજ શકાય તેવું અને જાણીતું નામ આપશે જાણી શકીએ છીએ, તેથી એનાથી ઉલટું વાંચવાનું કરજી નથી. ૨ મી. વોધન વળનગર વાંચે છે; પરંતુ પ્રતિષ્ઠિત પ્રમાણે તે ખોટું છે. ૩ મી. વોધન 'વડલુર' વાંચે છે; પરંતુ છેલ્લા બે અક્ષરો ચોક્કસ પણે જુર છે. ૪ મી. વોધન પલ્લિતવાર વાંચે છે; પરંતુ છેલ્લા પદનો વ્યંજન ડ છે અને ર નથી ૫ મી. વોધન પદાવાલ વાંચે છે. પરંતુ છેલ્લો ઉપાંત્ય વ્યંજન ન છે.

કે. ૧૮

ત્રીજું પત્રું

- ૧૩ ત્યઃ પ્રતિપાલયિતવ્યશ્ચ [૧૨]યશ્ચાજ્ઞાનતિમિરપટલાશ્વતમતિરાહિ(ળિહ)
યાદાહિ(ળિહ)થમા-
- ૧૪ નકં વાનુમેદિત સ પંચમિર્મહાપાતકૈઃ સોપપાતકૈશ્ચ સંયુક્તઃ સ્થાત્ [૧૩]હ-
- ૧૫ ત્યુક્તં ચ ભગવતા વેદવ્યાસેનૈ વ્યાસેન [૧૪]ષષ્ઠિ વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ
ભૂમિદઃ
- ૧૬ આલે(ળે)તા ચાનુમન્તા ચ તાન્યેવ નરકે વસેત્ [૧૫]વ(વ)હુર્ભિર્વ-
સુધા મુક્તા રાજમિ [૧૬]સગરાદિ-
- ૧૭ મિઃ યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં [૧૭] સર્વાનેતાં(ન્)માવિનઃ
પાર્થિવે [૧૮]દ્રાં(ન્)ભૂયો
- ૧૮ ભૂયો યાચતે રામભદ્રઃ સામાન્યોયં ધ્વઃ ધ)ર્મ સંતુ [૧૯]નૃપાણાં કાલે કાલે
પાલનીયો
- ૧૯ મવદ્મિઃ [૨૦] ઇતિ કમલદલાંબુ(વુ)વિ(વિ)દું (દુ)લોલાં શૃ(શ્રિ)યમ-
નુચિ(ચિ)ત્યં (ત્ય)મનુષ્ય જીવિતં ચ
- ૨૦ અતિવિમલમનો મિરાત્મનૈર્ન દિ પુરુષૈઃ પરકિર્તયોપિ ગોપ્યાઃ [૨૧]
- ૨૧ લિખિતં શ્રીમદ્ અરુણાદિત્યેન વત્સરાજપુત્રેણ ભૂવિરામ દૂતકં [૨૨]

૧ આ અક્ષર પહેલાંની નવી નિશાની માત્ર કાતરનારની જુલથી જ છે.

ભાષાન્તર

જેના નાલિકમલમાં વેધસુ(બ્રહ્મા)નો વાસ છે તે અને હર જેનું મસ્તક ઇન્દુકલાથી મંડિત છે તે તમારું રક્ષણ કરે.

(પંક્તિ ૧) કૃષ્ણ જેના વિશાલ વક્ષઃસ્થલ પર જગદ્ગુણતા શ્રી કૌસ્તુભ મણિનાં દ્વર સુધી પહોંચતાં કિરણોથી કંઠ કંકાઈ ગયો છે, સત્યસંપન્ન છે, અને વિપુલ (મોટા) ચક્રથી શત્રુગણનો પરાજય કરેલો હોવા છતાં જે કાળાં કૃત્યોથી મુક્ત છે તે કૃષ્ણ સમાન પૃથ્વી પર તેના વક્ષઃસ્થલને આલિંગન દેતી લક્ષ્મી દેવીના કંઠ વેદિત આંગળીઆવાળા લંબાયેલા કર્ણથી કંકાએલા કંઠવાળો, સત્યસંપન્ન, અને શત્રુગણનો મર્યાદા સેનાથી પરાજય કર્યો હતો છતાં કુકર્મો રહિત છે, તે કૃષ્ણરાજ ભૂપતિ હતો. પક્ષ છેદનના લયથી આશ્રય લેનાર મહાન પવંતોના સમૂહથી પ્રભાવાળા, ઓળંગવો દુસ્તર છે તે, અને વિમલ દ્યુતિવાળાં અનેક રત્નોવાળા સાગરમાંથી, દેવોના આશ્રયસ્થાન મન્દરે લીલા સાથે (સંહલથી) અને ત્વરાથી લક્ષ્મી ખેંચી લીધી હતી તેવી રીતે સેનાનાશના લયથી આશ્રય લેવાતા, દુર્વિજયી, પવિત્ર અને પ્રભાવાળા પુરુષરત્નોથી મંડિત ચૌલુક્ય^૧ અન્વય (કુલ)માંથી, વિદ્વાનોના આશ્રયસ્થાન આ પૃથ્વીવલ્લભે^૨ લીલાથી સત્વર લક્ષ્મી દેવી ખુંચવી લીધી.

(પંક્તિ ૫) તેને ધોર નામનો પુત્ર હતો જે ધૈર્યધનવાળો, શત્રુઓની વનિતાઓનાં મુખકમલની સુંદરતા નાશ કરનાર, અને અતિ ગરમી પ્રસારતા ચણ્ડ કિરણોવાળા સૂર્ય માફક સર્વ પ્રદેશોમાં પોતાનો પ્રતાપ પ્રસારતો હતો; સૂર્ય, કિરણોની ઉજ્જ્વળતાથી, ત્રાસદાયક છે ત્યારે આ (ધોર) હલકા કર (વેરા)થી ભૂમિને પ્રસન્ન કરે છે અને જેના યશની માલા બનાવી દિગ્ગતચિકાઓ નિત્ય ધારણ કરે છે. જેણે ઉલ્લંઘન કર્યો છતાં વિમલ પ્રભાવાળા, જગતને નિષ્કલંક જણાતા ષિળ (મંડલ)માં સ્થપાયેલા અને હવે પછી અધકાર ન કરનાર ઇન્દુ જેવા (સમાન) જેષ્ઠ બન્ધુનું (ગાદી પર આવતાં) ઉલ્લંઘન કર્યો છતાં, વિમલ શ્રી સંપન્ન જગતના (ભૂમિના) નિર્મલ મંડલમાં સ્થાપિત થયેલો, તે ઠદિ દોષ કરતો નહીં. ફક્ત કર્ણના દાનથી જ ઉતરતા નિત્ય દાનવાળા પણ અન્ય કરતાં અધિક દાન કરતો તેને ઐર્ધ કર્ણ (કાન) નીચેથી મહાગરતા દિગ્ગજાને લજ્જાથી શરમાઈને દિશાઓના પ્રાન્તે (કિનારે) ઉભા રહ્યા. અન્યથી અજિત પ્રૌઢ પ્રતાપી, અખિલ ભૂતલના વિજયી, સર્વથી અધિક માનવાળા ગંગને અન્તે હરાવી બન્દીવાન કર્યો ઐર્ધને ઠલિ કેદની શિક્ષાના લયથી નાશી ગયો. અન્ય સેના ટક્કર ન લઈ શકે તેવી બલવાન સેનાથી, સંહલાઈથી પ્રાપ્ત કરેલા ગૌડ દેશની રાજ્યશ્રીના મહાવાળા વત્સરાજને ત્વરાથી મેરૂ (નાં રણો) મધ્યે ઠમ લાગ્યના પંથ પર પ્રવેશ કરાવી તેણે તેની પાસેથી શરદેન્દુના કિરણ જેવા રવેત બન્ને અનુપમ રાજછત્રા હરી લીધાં, એટલુંજ નહિ પણ તેનો યશ જે દેશોના છેડાઓ પર પહોંચ્યો હતો તે પણ હરી લીધાં. તેણે વિમલ કાર્યોથી પૃથ્વી પર સ્થપાઈ ગયેલા કલિને હાંડી મૂક્યો અને કૃતયુગનો મહિમા ફરીથી પૂર્ણ કર્યો હતો. આમ હોવાથી, નિરૂપમ ' ઠલિવલ્લભ ' શાથી કહેવાયો, તે આશ્ચર્યભરેલું છે.

(પંક્તિ ૧૪) તે ધૈર્યસંપન્ન નિરૂપમથી સાગરમાંથી શુદ્ધ અને પરમેશ્વરના ઉચ્ચ મસ્તકને સ્પર્શ કરતાં કિરણોવાળો ઇન્દુ પ્રકટયો તેમ સજ્જનોનાં માન પામેલો, શુદ્ધ આત્માવાળો તેને નમન કરતા રાજાઓનાં ઉન્મત્ત મસ્તકોથી સ્પર્શિત થયેલાઓ, — રાજ્યશ્રીને પ્રસન્ન કરનાર, મહિમા (પ્રતાપ) વાળો અને પૂર્વના ગિરિ પરથી દિવસમાં વિકાસતાં કમલને સુખકારી,

^૧ લક્ષ્મી ર ચાલુક્ય વંશનો પુત્ર. સ્થાપનાર તેણે ર બીજા સુધી જે ' ચાલુક્ય ' રાજ્ય વપરાસમાં નહતો તે રાજ્ય, રાધનપૂર દાનપત્રના તે જ શિલ્પમાં જ તેમ આંહિ પણ વપરાયો છે તે પરખર વિચિત્ર છે. મારણ કે આ દાનપત્રની તારિખ પછી આશરે ૧૩૦ વર્ષ પછી ચાલુક્ય વંશની પુત્ર સ્થાપના થઈ હતી. ૩ વિશેષનામ તરીકે અથવા ઉપનામ તરીકે લઈ શકાય અથવા તે પૃથ્વીનો પ્રિયપતિ, મિત્ર યા વહાલો એકલે કે રાજ એમ અર્થ લઈ શકાય

(પં. ૩૭) તમને જાહેર થાયો કે મયૂરખાડી શહેરમાં વાસ કરીને, આ લોક અને પર-લોકમાં મારા અને મારાં માતૃપિતાના પુણ્ય યશ માટે શકરાજના સમય પછી ૭૩૦ વર્ષ પછી, વ્યય સંવત્સરમાં, વૈશાખની પૂર્ણિમાને દિને ચંદ્રચંદ્ર વખતે નાસિકદેશના વટનગરવિષયમાં અમ્મકથામ જેની સીમા:—

પૂર્વે વડવુર ગામ,

દક્ષિણે વારિખેડ ગામ,

પશ્ચિમે પહિતવાડ ગામ અને પુત્રિન્દા નદી, અને ઉત્તરે પત્રનાલ^૧ ગામ—

આ સીમાવાળું ગામ, ઉદ્રક સહિત, ઉપરિક સહિત, દંડ અને દશ અપરાધની સત્તા સહિત, ભૂનોપાત્ત પ્રત્યાય સહિત, વેડ કરાવવાના હક્ક સહિત, અન્ન સુવર્ણની આવક સહિત, સૈનિકોના પ્રવેશમુક્ત, રાજપુરુષોની દબલગિરિ સિવાય ચંદ્ર, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સુધી પુત્રો અને વંશજોના ઉપભોગ માટે, બ્રાહ્મણો અને દેવોને કરેલા પૂર્વેનાં દાન વજ્ર્ય કરી, અભ્યન્તરસિદ્ધિના નિયમાનુસાર અને ભૂમિચિદ્રન્યાય પ્રમાણે, આજે સ્નાન કરી, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને અતિથિના પંચ મહાયજ્ઞની ક્રિયા ચાલુ રાખવા માટે દિવેદી દામોદરના પુત્ર ચતુર્વેદી દામોદર ભટ્ટને અને વેંગિ શહેરના નિવાસી, ત્યાંના ચતુર્વેદી મંડલના, ભારદ્વાજ ગોત્રના, તૈત્તિરીય શાખાના બ્રહ્મચારી વિષ્ણુભટ્ટના પૌત્રોને, મેં પાણીના અર્ધ્ય સાથે આપ્યું છે.

(પં. ૪૪) આથી જ્યારે તે બ્રહ્મદાય પ્રમાણે આ ગામનો ઉપભોગ કરે, કરાવે, ખેતી કરે, અથવા ખીજને સોંપે ત્યારે કોઈએ લેશમાત્ર પણ પ્રતિબંધ કરવો નહીં. આ મારા દાનને પોતે દાન કર્યું હોય તેમ ભાવિ પવિત્ર નૃપોએ અમારા વંશના કે અન્ય હોય તેમજે—ભૂમિદાનનું ફલ દાન કરનારને અને તેની રક્ષા કરનાર સર્વેને સામાન્ય છે અને શ્રી વિદ્યુત જેવી ચંચલ અને અનિત્ય (નાશવંત) અને જીવિત તૃણના અગ્નિજ્વલિંદુ જેવું ચંચલ છે તેમ માની અનુમતિ આપવી અને રક્ષણ કરવું.

અજ્ઞાનના ઘનતિમિરથી આવૃત થયેલા ચિત્તથી આ દાન જપ્ત કરે અથવા તેમાં અનુમતિ આપે તે પંચમહાપાપ અને અન્ય અલ્પ પાપોના દોષવાળો થશે.

(પં. ૫૪) વેદકર્તા વ્યાસે કહ્યું છે કે:—દાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ વાસ કરે છે પણ તે જપ્ત કરનાર અથવા તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વસે છે. દામભદ્ર ફરી ફરી ભાવિ નૃપોને તેની યાચના આમ કરે છે— “ નૃપોનાં પુણ્ય કર્મોના સેતુ સર્વદા તમારે રક્ષવો જોઈએ ” અને નિર્મલ ચિત્તવાળા અને આત્મલાક્ષના વિચારવાળા જનોએ, શ્રી અને જીવિત કમળપત્ર પરના જલજિંદુ જેવું ચંચલ માનીને શું અન્ય જનોનો યશ પણ ન રક્ષવો જોઈએ ?

(પં. ૬૧) દાનપત્રનો લેખક વત્સરાજનો પુત્ર શ્રી અરૂણાદિત્ય: દ્વાકા-ભવિરામ.

^૧ અન્ય લેખમાં આ નામ કોલહાપુર ઉપર પન્નાલ નામના પર્વતદૂર્ગના સંદર્ભ નામ તરીકે વપરાયું છે પરંતુ આ લેખમાં તે સ્થળ ધારવામાં આવી શકે નહીં

રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ગોવિંદ ૩ જાનાં રાધનપુરનાં પતરાં

શક. સંવત ૭૩૦ શ્રાવણ વદ અમાવાસ્યા

પ્રોફેસર બુલ્હરે આ લેખ ઈન્ડિયન એન્ટીક્વેરી, વો. ૬ પા. ૫૯ ઉપર પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. એમને મુંબઈ ઈલાકામાં પાલણપુરના પોલિટિકલ સુપરિન્ટેન્ડન્ટની દેખરેખ તળે આવેલા રાધનપુર સ્ટેટના અધિકારીઓ તરફથી તે લેખ આપવામાં આવ્યો હતો. આ લેખની ખરી પ્રતિફૂતિ પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર જણાયાથી ડૉ. ફ્લીટે મારા ઉપયોગ માટે આપેલી, તે શાહિની છાપો ઉપરથી હું ફરીથી પ્રસિદ્ધ કરું છું. ડૉ. ફ્લીટે એ છાપો પાલણપુરના પોલિટિકલ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ પાસેથી ૧૮૮૪ માં મેળવી હતી. પતરાં વાસ્તવિકરીતે કોનાં છે તે વિષે કંઈ માહિતી મળતી નથી.

આ લેખ બે તામ્રપત્રો ઉપર છે. તેમાંનું એક એક જ બાજુએ કોતરેલું છે. ત્રીજું પતરું જોવાઈ ગએલું હોવાથી લેખ અધુરો છે. તે સાથેની કડી અને સુદ્રા પણ જોવાઈ ગયાં છે. દરેક પતરું લગભગ ૧૧.૩" x ૭.૮" માપનું છે. લખાણના રક્ષણ માટે કાંઠા બંધા કરેલા છે. પણ સપાટી બહુ કટાઈ ગઈ છે, — આ હકીકત ઇ. સ. ૧૮૭૭ માં પ્રો. બુલ્હરના લેખ સાથે પ્રસિદ્ધ થયેલા ફોટો લિથોગ્રાફમાં તદ્દન દંકાઈ ગઈ હતી—એટલે કેટલાક અક્ષરો અસ્પષ્ટ છે. બન્ને પતરાંનું વજન ૪ પૌંડ ૬.૩ ઓંસ છે. અક્ષરો પાછળના ભાગમાં ઝાંખા દેખાય છે, અને કોતરનારના હાથીઆરની નિશાનીઓ પણ તેના ઉપર છે, અક્ષરનું કદ લગભગ ૧.૬" અને ૧.૩" વચ્ચે છે. લીપ ઉત્તર તરફની છે.

રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ગોવિંદ ૩ના એક દાનનો આ લેખ છે. એ પાટીની શરૂવાતની ૧૯ પંક્તિઓમાં રાજા કૃષ્ણરાજ (૧) તેનો પુત્ર ઘોર (ધ્રુવ) નિરુપમ કલિ વલ્લભ અને તેનો પુત્ર તથા આ દાનના દાતા ગોવિંદરાજ (૩) નાં યશોગાન છે. આ લેખના શ્લોકો ૭, ૧૫ અને ૧૬ તથા ૧૨ માનો પ્રથમાર્ધ તથા ૧૩ માંના થોડા ભાગ સિવાય બધા શ્લોકો ડૉ. ફ્લીટે ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૧૫૭ માં પ્રસિદ્ધ કરેલા વાણીના દાનપત્રમાં પણ આવે છે. અને બધા ૧૬ શ્લોકો—એપિ. ક્રમાં. વો. ૪ પ્રસ્તાવના પા. ૫ માં ખતાવેલા મળેલેના દાનપત્રમાં આપેલા છે, અને તેનો ફોટોગ્રાફ મી. રાઈસ પાસેથી મળેલો ડૉ. ફ્લીટે મને આપ્યો છે. ૯ મો શ્લોક પણ ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૨૧૮ માં શિરૂરના લેખના પાઠની પંક્તિ ૨ અને ૩ માં આવે છે.

ઉપર કહેલી પ્રશસ્તિ, જેનું સંપૂર્ણ ભાષાંતર નીચે અપાશે, તેના પછી પતરાની ૩૮ મી પંક્તિમાં સાધારણ શ્લોક આવે છે:-

(શ્લોક ૨૧) “ તેણે (ગોવિંદ રાજે) આ જીવિતને અનિલ વિદ્યુત માફક ચંચલ અને અસાર જોઈને જમીનનું દાન હોવાથી અતિ પુણ્યદાયી દાન એક બ્રાહ્મણને આપ્યું છે.”

આ શ્લોક પછીના ગદ્યના ફરમામાં રાજા પ્રભુતવર્ષ રાષ્ટ્રપતિઓ તથા અન્ય અધિકારીઓને હુકમ આપે છે કે, મયૂરગંડીમાં નિવાસ કરીને, એક સૂર્યઅહણને સમયે—જેની તારીખ નીચે આપવામાં આવશે— રાસિયન હક્તિમાં આવેલું રંતબ્જુલ (અથવા રંતબ્જુલ) ગામ પર મેશ્વર ભટ્ટ—ચંડિયમ્મગઢિય સાહસનો પુત્ર અને નાગેય્ય ભટ્ટનો પૌત્ર—જે દિગવિમાં રહેતો હતો, અને જે તે સ્થળની ત્રિવેદી જ્ઞાતિનો હતો, અને જે તૈત્તિરીય વેદનો શિષ્ય હતો અને ભારદ્વાજ ગોત્રનો હતો તેને પાંચ યજ્ઞો ચાલુ રાખવા માટે દાનમાં આપ્યું હતું.

૧ એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૨૫૯ એફ. શિન્ડોર્ન

રત્તજ્જુણ ગામની સીમા:— પૂર્વે સિંહા નદિ દક્ષિણે વડુલાડા; પશ્ચિમે મિરિયઠાણ; અને ઉત્તરે વરહુઆમ. અને તે ગામના સંબંધમાં વધુ કંઈ છે કે, તે કેટલાક ગ્રાહણોનું ગામ હતું- જેમાં મુખ્ય અનંતવિષ્ણુભટ્ટ, વિટહુડે (જહ ?) વિગેરે હતા તે ચાળીસ મહાજનો માંહેલા હતા. આ હકીકત ઉપરથી જણાય છે કે નિર્દિષ્ટ લોકો ગામમાં સ્થાયી થયેલા હતા.

આમાં બતાવેલાં સ્થળોમાં રાસિયન એ પ્રો. જુલ્હરે અમદાવાદ જીલ્લાનું હાલનું રાસિન તરીકે જોળખાવ્યું છે. તે ઇર્ષીયન એટલાસ શીટ નં ૦ ૩૬માં લે. ૧૮°૨૮' અને લોં ૭૪°૫૬' ઉપરનું 'રસીન' છે. દાનમાં આપેલું ગામ, રત્તજ્જુણ અથવા રત્તજ્જુણ એ જેઝેરીઅર' એક ધી બોમ્બે પ્રેસિડેન્સી લે. ૧૭ પા. ઉપર માં "રાટાજન ગામ તરીકે જોળખાવ્યું છે. એ પોર્ટલ ડીરેક્ટરીનું 'રાટાજન' અને ઇર્ષીયન એટલાસ, શીટ નં ૦ ૩૬ માં 'રસીન' થી લગભગ ૨૪ માઈલ ઉત્તર ઇશાનમાં આવેલું 'રત્તજન' છે. તે 'સીના' એટલે દાનમાં આપેલી 'સિંહા' નહિના પશ્ચિમ કિનારા ઉપર આવેલું છે. તેની દક્ષિણમાં બરોબર ૩ માઈલ ઉપર 'જખૂ-લગામ' એટલે દાનનું 'વડુલાડા; આવેલું છે; અને 'રત્તજન' થી પશ્ચિમે એ મૈલ ઉપર 'મીરજગાંવ' છે, તે મિરિયઠાણ હોયું બેઠ્યે. છેવટે રત્તજ્જુણની ઉત્તરે આવેલા વરહુ આમનું નામ 'વુરગાંવ' અને 'વુરગાંવ કોટ' એ નામોથી ચાલુ રહ્યું છે. તે ઇન્ડીયન એટલાસ શીટ નં ૦ ૩૬ માં 'રત્તજન' ની ઉત્તર પશ્ચિમે અનુક્રમે આઠ અને પાંચ મૈલ ઉપર આવેલાં છે. તિગવિ એ ડો. ફ્લીટ 'તુગાંવ' હોવાનું સૂચવે છે. તે ઇન્ડીયન એટલાસ શીટ ૩૮ માં આપેલાં 'સુજુમ્નર,' સંજમ્નેરની ઇશાન ઉત્તરમાં આશરે ૮ મૈલ ઉપરનું ગામ છે. તે 'રત્તજન' થી વાયવ્ય ઉત્તરમાં આશરે ૮૦ મૈલ દૂર હશે. મયૂરખણડી જ્યાંથી દાન આપ્યું હતું, તેને માટે જુઓ ડો. ફ્લીટનું 'હાઈનેસ્ટીઝ' પા. ૩૬૬.

આગળ કહ્યું છે તેમ આ દાન એક સૂર્યચંદ્ર સમયે અપાયું હતું, અને તે તિથિ શક સંવત ૭૩૦ (શકમાં જ આપ્યું છે) અને સંવત સર્વજિતના શ્રાવણ કૃષ્ણ પક્ષ પડવાની છે. અગાઉ હું ઠલી ચૂક્યો છું— (જુઓ. ઈ. એ. લે. ૨૩ પા. ૧૩૧, નં ૧૦૮ અને સરખાવો લે. ૨૫ પા. ૨૬૭, ૨૬૬ અને ૨૬૨)—કે શક સંવત ૭૩૦ ગતની આ તારીખ ૨૭ મી જુલાઈ ઈ. સ. ૮૦૮, જે વખતે હિંદુસ્તાનમાં સંપૂર્ણ સૂર્યચંદ્ર દેખાયું હતું, તે દિવસને મળતી આવે છે. સર્વજિત સંવત તારીખ સાથે ઉત્તરની ગણતરી પ્રમાણે બેડી શકાય છે, કારણ કે ચાક્રસ * સરેરાસ ગણતરીની પદ્ધતિ મુજબ સર્વજિત ૨૬ મી મે, ઈ. સ. ૮૦૮ને દિવસે પૂરું થયું હતું, અને દક્ષિણની રીતિ પ્રમાણે સર્વજિત શક-સંવત ૭૩૦ ચાલુની બરોબર થાય છે.

બીજા પત્રમાં અન્તે હંમેશ મુજબની દાન મેળવનારને નિર્વિદ્ધે ઉપભોગ કરવા દેવાની આજ્ઞા છે. અને ખોવાઈ ગયેલા ત્રીજા પત્રમાં આવો કંઈ ઉલ્લેખ તથા આશીર્વાદ અને શાપના થોડા શ્લોકો હશે એવું માની શકાય.

અક્ષરાન્તર

પતરું પહેલું

- ૧ [૧૦] [૧૧] સૈ વોલ્યાદ્વેધતા ધામ યજ્ઞામિકમલં કૃતં [૧૦] હરશ્ચ યસ્ય કાન્તે-
ન્દુકલયા કમલં કૃતં [૧૧*] ભૂપોભવદ્વ [૪] હદુરસ્થલરાજ-
- ૨ માન શ્રીકૌસ્તુભાયતકરૈરુપગૂઢકળ્ઠઃ [૧*] સત્યાન્વિતો વિપુલચક્રવિનિર્જિતા-
રિચક્રોપ્યકૃણ્ણચરિતો મુ-
- ૩ વિ કૃણ્ણરાજઃ [૧૨*] પદ્મચ્છેદમયાશ્ર [શ્રિ] તાસિલમહાભૂમત્કુલભ્રાજિ-
તાત્તું દુર્લધ્યાદપરૈરનેકવિમલભ્રાજિણ્ણ-
- ૪ રત્નાન્વિતાત્ [૧*] યશ્ચાલુક્યકુલાદનૂનવિતુ [બુ] ધવ્રાતાશ્રયો વારિધેર્લ-
ક્ષ્મીન્ [મ્] મન્દરવત્સલીલમચિરાદાકૃષ્ટવાન્વર્લ્લભઃ [૧૧*]
- ૫ તસ્યામૂત્તનયઃ પ્રતાપવિસૈરાક્રાન્ત દિગ્મળ્ડલઃ ચંચડાંશોઃ સદશોપ્યચળ્ડકરતા
પ્રલહાદિતક્ષમાતલઃ [૧] ધોરો
- ૬ ધૈર્યધનો વિપક્ષવનિતાવકત્રામ્બુ [મ્બુ] જશ્રીહરોહારીકૃત્ય યશ્ [યો] યદીયમ-
નિશં દિમાયિકામિર્ધૃતં [૧૪] જ્યેષ્ઠો [લ્] લંઘન-
- ૭ જાતયાપ્યમલયા લક્ષ્મ્યા સમેતોપિ સં^૦ યોભૂર્નિર્મલમળ્ડલસ્થિતિયુતો દોષાકરો ન
કચિત્ [૧૪] કર્ણાધસ્થિતદાનસં-
- ૮ તતિભૂતો યસ્યાન્યદાનાધિકં દાનં વીક્ષ્ય સુલ [જ્] જિતા ઇવ દિશાં પ્રાન્તે
સ્થિતા દિગ્ગજાઃ [૧૩] ઐન્યૈર્ન જાતુ વિજિતં
- ૯ ગુરુશક્તિસારમાક્રાન્તભૂતલમનન્યસમાનમાનં [૧] યેને હ વ [વ] દ્વમવ-
લોક્ય ચિરાય ગંગ [૧]
- ૧૦ દૂરં સ્વનિગ્રહાભિયેવ કલિઃ પ્રયાતઃ [૧૬] ઈકત્રાત્મવ [વ] લેનં^૧ વા [ર]
ઈનિધિનાપ્યન્યત્ર રુધ્વો ધનં નિષ્કૃષ્ટા [સિ]^૨
- ૧૧ મટોદ્ભટેન વિહરદ્ગ્રાહાતિર્ભીમેન ચ [૧] માતંગાન્મદવારિનિર્જરમુચઃ પ્રાપ્યા-
નતાન્પલ્લવાન
- ૧૨ તચ્ચિત્રં મદલેશમપ્યનુદિનં ય સ્પૃષ્ટવાં નૈ^૩ કચિત્ [૧૭] [હેલા] સ્વી [ક]
તગૌડ રાજ્યકમલમત્તં પ્રવેશ્યાચિરોત્ દુ-

૧ ડો. ક્લોટિ આપેલી છાપ ઉપરથી, ૨ ચિહ્નરૂપ દશાવેશ છે. ૩ ળંદ શ્લોક અનુપ્રુપ ૪ ળંદઃ વસંતતિવ્રજા ૫ ક પહેલાં અનુસ્વારની નિશાની ક્રોતરેલી હતી, પણ પાછળથી ભૂંસી નાંખવામાં આવી છે. ૬ શ્લોક ૩-૫ ળંદઃ શાર્દૂલવિકીરિત ૭ વાંચો ભ્રાજિતાદ્ ૮ વાંચો ઘવાન્ ૯ વાંચો લક્ષ્મણાંશોઃ ૧૦ વાંચો સન્ ૧૧ ળંદ વસંતતિવ્રજા ૧૨ ળંદ શ્લોક ૭-૮ શાર્દૂલવિકીરિત ૧૩ આ પાડ તદ્દન ચોક્કસ છે. પ્રો. ખ્યુલ્હર વ્રજેન વાંચે છે ૧૪ વાંચો રુદ્ધા ૧૫ મળ્જે દાનપદમાં નિષ્કૃષ્ટાસિ પાડ છે. પ્રો. ખ્યુલ્હરના અક્ષરાન્તરમાં નિષ્કૃષ્ટારિ છે. અને ક્રોટિવિથો આદ્યમાં પંક્તિ ૧૦ મીને અંતે સ્પષ્ટરીતે રિ અક્ષર છે; પરંતુ મારી માન્યતા પ્રમાણે, તે અક્ષર ખરી રીતે કદિ પણ ક્રોતરેલો ન હતો અને તેની હાજરી પ્રો. ખ્યુલ્હરના કાદપનિક પાઠને અંગે છે ૧૬ વાંચો સ્પૃષ્ટવાન્ ૧૭ વાંચો આકિરાદ

- ૧૩ માર્ગે મરુમધ્યમપ્રતિવ[બ]લૈયો વત્સરાજં વ [બ] લૈ [:] [૧*] ગૌડીયં
શરદિન્દુપાદધવલંચ્છત્રેદ્વયં કેવલ [-] તસ્માન્નાહ-
- ૧૪ ત તદ્વશોપિ કકુભાં પ્રાન્તે સ્થિતં તત્ક્ષણાત્ [૥૮*] લંદ્ધ[બ્ધ]પ્રતિઘ્રેમ-
ચિરાય કલિ સુદૂરમુત્સાર્ય શુદ્ધચરિતૈર્દ્વર-
- ૧૫ ણીતલસ્ય [૧*] કૃત્વા પુનઃ કૃતયુગથ્ [શ્રિ]યમપ્યશેષં ચિત્રં કથં નિરુપમઃ
કલિવલ્લભોભૂત્ [૥૯+] પ્રૌર્ધ્યૈવતઃ
- ૧૬ તતો નિરુપમાદિન્દુર્યથા વારિધેઃ શુદ્ધાત્મા પરમેશ્વરોન્નતશિરઃ સંમક્તપાદઃ સુતઃ
[૧*] પદ્માનન્દવરઃ
- ૧૭ પ્રતાપસહિતો નિત્યોદયઃ સોન્નતેઃ પૂર્વાદિરિવ માનુમાનભિમતો ગોવિંદરાજઃ સતાં
[૥૧૦+] યસ્મિ [- ૧*] સર્વ-
- ૧૮ ગુણાશ્રયે ક્ષિતિપતૌ શ્રીરાષ્ટ્ર[ર]કૂટાન્વયો જાતે યાદવવંશવન્મધુરિ [૫+]
વાસીદલંઘ્યઃ પરૈઃ [૧+] દૃષ્ટાશા-

બીજું પત્રું—પ્રથમ બાજુ

- ૧૯ વધયઃ કૃતાસ્યસદૃશૌ દાનેન યેનોદ્ધતા મુક્તાહારવિ ભૂ [પિતૌ] સ્ફુટમિતિ
પ્રત્યર્થિ [નોપ] યથિર્ન [ઓ] પ્યસ્યાકાર-
- ૨૦ મમાનુષં તૃ [ત્રિ] ભુવનવ્યાપત્તિ રક્ષોચિતં કૃષ્ણસ્યેવ નિરીક્ષ્ય યચ્છતિ પિતૈર્થ-
કાધિપત્યં ભુવઃ [૧*] આસ્તાં તાત ત-
- ૨૧ વૈતદપ્રતિહતા દત્તા ત્વયા કણ્ઠિકા કિન્નાજેવ મયા ધૃતેતિ પિતરં યુક્તં વચો યો-
મ્યધાત્ [૥૧૨*] તસ્મિં સ્વર્ગ-
- ૨૨ વિભૂષણાય જનકે જા[યા]તે યશઃ શેષતામેકીભૂય સમુચ્ચૈતાં વસુમેતીસંહા-
રમાધિચ્છયા [૧*] વિચ્છૈયાં
- ૨૩ સહસા વ્યઘત નૃપતીનેકોપિ યોદ્ધાદશ રુઘાતાનપ્યધિકપ્રતાપવિસરૈઃ સંવર્તકોર્કા-
ન્નિવ [૥૧૩*] યેના-
- ૨૪ ત્યન્તદયાલુનાથ નિગડકેશાદપાસ્યાપતાત્ સ્વં દેશં ગમિતોપિ દર્પવિસરાવઃ
પ્રાતિકૂલ્યે સ્થિતઃ [૧*] યા-

૧ વાંચો છત્ર ૨ ંદઃ વસંતતિલકા ૩ પહેલાં ૪ ઉપર અનુસ્વારની નિશાની કેતરી હતી પણ પાછળથી ભૂંસી
નાખવામાં આવી છે. ૫ ંલોક ૧૦-૨૦ઃ શાર્દૂલવિક્રીડિત વાંચો પ્રામૃદ્યૈવતસ્ ૫ વાંચો યસ્મિન્ ૬ વાંચો કૃતઃ
સુસદૃશા ૭ આંહિ ભુવણ હોવાનું ધારતો હતો. પરંતુ પતરાંમાં ચોખ્ખી રીતે સૂચિતા પાડ છે, જે વાણી
અને મણ્ણેનાં દાનપત્રોમાં પણ છે. ૮ વાંચો અર્થિનામ્ [૧૧] યસ્યાકાર ૯ વાંચો તસ્મિન્ ૧૦ વાંચો સમુચ્ચતાન્
૧૧ પ્રથમ વસુમતિ એમ કેતરેકું હતું. પરંતુ અનુસ્વારનું ચિહ્ન ૨૫૭૨ રીતે ભૂંસી નાખવામાં આવ્યું છે.
૧૨ વાંચો વિચ્છાયાન્

જે. ૨૦

- ૨૧ વન્ન શ્રુતુ [કુ]ટી લલાટફલકે યસ્યોન્નતે લયયતે વિક્ષેપેણ ત્રિજિત્ય તાવદ-
ચિરાદ્વ[વ]ધ્વઃ સ ગંગઃ પુનઃ [॥ ૧૪] સં-
- ૨૬ ધાયાશુ શિલીમુખાં^૧ સ્વસમયાં વા[વા]નાસનસ્યોપરિ પ્રાસં વદ્ધિતવં [વં]
ધુર્જીવવિભવં પદ્માભિવૃદ્ધ્યન્વિ-
- ૨૭ તં [૧+]સન્નક્ષત્રમુર્વીક્ષ્ય યં શરદ્દતું પર્જન્યવદૂર્જરો નષ્ટઃ ક્ષાપિ મયાત્તથા ન
સમરં સ્વ-
- ૨૮ પ્રેપિ પશ્યેદ્યથા [॥ ૧૫+]યત્પાદાનતિમાત્રકૈકશરણમાલોક્ય લક્ષ્મી [*]
નિજાં દૂરાન્માલવના-
- ૨૯ યકો નયપરો યં પ્રાણમત્પાંજલિઃ [૧*] કો વિદ્વાં^૨ વલિના સહાલ્પવ [વ]
લક સ્પર્ધાં વિધત્તે પરં^૩ ની-
- ૩૦ તેસ્તાદ્દિ ફલં યદાત્મપરયોરાધિક્યસંવેદનં [॥ ૧૬*] વિંધ્યાદ્રેઃ કટકે નિવિષ્ટ-
કટકં શ્રુત્વા ચરૈયં નિજૈઃ સ્વં દેશં
- ૩૧ સમુપાગતં ધ્રુવમિવ જ્ઞાત્વા [૧]મિયા પ્રેરિતઃ [૧*] માર[૧૨]ર્વ મહીપતિ
ર્દુતમ્ [અગ્*]આદપ્રાપ્તપૂર્વેઃ પરૈઃ^૪ યસ્યેચ્છામ-
- ૩૨ નુકૂલયં કુલધનૈઃ પાદૌ પ્રણામૈરપિ [॥ ૧૭*] નીત્વા શ્રીભવને ધનાઘનધન
વ્યાપ્તાંવં [વ]રાં પ્રાવૃપં તસ્મા-
- ૩૩ દાગતર્વાં સમં નિજવ[વ]લૈરાતુંગમદ્વાતટં [૧+] તત્રસ્થઃ સ્વકરસ્થિતાર્ગપિ
પુનર્ન [નિ]ઃ શેષમાકૃષ્ટવાં વિક્ષેપૈરપિ
- ૩૪ ચિત્રમાનતરિપુર્યઃ પલ્લવાનાં શ્રુ[શ્રિ]યં [॥ ૧૮*] લેલાહારસુલોદિતાર્દ્ધ-
વચસા યત્રૈત્ય વેદ્ધીશ્વરો નિત્યં કિંકરવદ્વ્ય-
- ૩૫ ધાદવિરતઃ કર્મ સ્વશર્મેચ્છયા [૧*] વાહ્યાલીવૃતિરસ્યયેન રચિતા વ્યોમાગ્રલગ્ના
[ર]ચત્ રાત્રૌ મૌક્તિકમૌલિ-
- ૩૬ કામિવ વૃત્તો મૂર્દ્ધસ્થતારાગણૈઃ [॥ ૧૯+] સંત્રાસાત્પરચક્રરાજકમગાત્તત્પૂર્વસેવા-
વિધિઃ^૫ વ્યાવદ્ધાંજલિ-
- ૩૭ શોભિતેક[ન]શરણં મૂર્ધ્ના યદંહ [હિ] દ્વયં [૧+] યદ્યદ્દત્તપરાધ્યૈમૂષણ-
ગણૈર્નાલંકૃતં [ત*]ત્તથા મા મૈષી-

૧ વાંચો મુખાન્ ૨ વાંચો મયાન્ ૩ વાંચો વિદ્વાન્ વલિના ૪ પ્રથમ પરમ્ ક્રોતરેવ હતું, પરંતુ
ખીન્ન પદને. આ પાછળથી કાઢી નાંખવામાં આવ્યો જણાય છે. ૫ વાંચો પરં ૬ વાંચો કુલયન્
૭ વાંચો તવાન્ ૮ વાંચો છવાન્ ૯ વાંચો આસ્વદ્ (આ પાઠની ચર્ચા વિષે જુઓ નો. ૧ એ. ધ. વો.
૬ પા. ૨૪૪) ૧૦ પ્રથમ મૌક્તિકે એમ ક્રોતરેવ હતું, પરંતુ પછીથી ઉપરની માત્રા ખૂંસી નાંખવામાં
આવી છે. ૧૧ પ્રો. પ્યુલ્હર વૃત્તા પાઠ વાંચે છે, જે કદાચ સંભવિત છે. ૧૨ વાંચો વિવિધ્યાવદ્ ૧૩ જે અને
નાં ની વચ્ચે મૂળમાં ફાઈ ખીન્ને અક્ષર ક્રોતરો હશે.

બીજું પતરું— બીજી બાજુ

- ૩૮ રિતિ સત્યપાલિતયશસ્થિત્યા યથા તદ્ધિરાત્ [૥૨૦*]* તેનેદમનિલવિદ્યુ[ચ્-]
ચંચલમવલોક્ય જીવિતમસારં [૧*] ક્ષિતિ-
- ૩૯ દાનપરમપુણ્યઃ પ્રવર્તિતો ત્ર[બ્ર]હ્મદાયોયં [૥૨૧.] સ ચ પરમમહારકમહારા-
જાધિરાજપરમેશ્વર શ્રીમ-
- ૪૦ દધારાવર્ષદેવ પાદાનુધ્યાત પરમમરમમહારકં મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર પૃથ્વીવ-
લ[હ]મ શ્રીમત્પ્રભૂ-
- ૪૧ તર્વશ્રી શ્રીવલ્લભનરેન્દ્રદેવઃ કુશલી સર્વાનેવ યથાસમ્બધ્ધર્મોનકાં રાષ્ટ્રપતિ
વિષયપતિ ગ્રામકૂટાકૂંયુ-
- ૪૨ ક્તકનિયુક્તકાધિકારિકમહત્તરોદી મહત્તરોદી સમાદિશયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા
શ્રીપયૂરસ્વળ્હીસમાવાસિતે-
- ૪૩ ન મયા માતાપિતરોરાત્મનશ્ચૈહિકામુષ્મિકપુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે । તિગવિવાસ્તર્યત
[ત્-] ત્રૈવિદ્યસામાન્યતે [તૈ]ત્તિરીય-
- ૪૪ યસેત્ર[બ્ર]હ્મચારિ ભારદ્વાજસગોત્ર નાગૈવ્યમટ્ટ પૌત્રાય ચૈન્દિયમ્મગહિયસાહ-
સપુત્રાય પરમેશ્વરમ-
- ૪૫ દ્વાય રાસિયનશુકત્યન્તર્ગતઃ રત્તજ્જુણ નામગ્રામઃ તસ્ય ચાધાટનાનિ પૂર્વતઃ
સિન્હા નદી દક્ષીણતઃ વ-
- ૪૬ વુલાલા પશ્ચિમતઃ મિરિયઠાણ ઉત્તરતઃ વેરેહગ્રામઃ એવમૈયં ચતુરાધાટનોપલ-
ક્ષિતઃ તથા અ-
- ૪૭ નૈન્તવિણ્ણુ[ણ્ણ]મટ્ટ વિહુદુવે [હ્રે] ગોહન્દ[ન]મપડંગ [વ્] ઇ [ત ૧']
સલ્લૈમટ્ટ ચન્દહિ મટ્ટ કુળનાગૈમટ્ટ માધ-
- ૪૮ વૈરિયપ્પુ વિહુપુદેવૈય્યમટ્ટરેયૈય્યમટ્ટેત્યેવમાદિપ્રમુખાનાં [ણાં]ત્રા [ત્રા]ક્ષણા-
- ૪૯ નાં ચત્વારિંશદ્વહાજન સમન્વિતાનાં રત્તજ્જુણગ્રામઃ સોદ્રંગઃ સપરિકરઃ સ-

૧ વાંચો તદ્ધિરા ૨ હંદઃ આર્થો ૩ વાંચો પરમમહારક ૪ વાંચો સંબધ્ધમાનકાન્ ૫ વાંચો ગ્રામકૂટાયુ
૬ વાંચો આદીન્ સમાદિશતિ અસ્તુ ૭ આ ચિહ્ન બૂંસી નાંખતું બેધએ ૮ ગ્રો. ખ્યુદ્દર આ ગામનું નામ
તિગંવિ વાંચે છે, પરંતુ હાપોમાં અનુસ્વારનું ચિહ્ન શબ્દ ઉપર મને મારુમ નથી પડતું. ૯ ચ અક્ષર બૂંચથી
ફરીથી લખાયો છે, જે બૂંસી નાખવો બેધએ. ૧૦ આ શબ્દના પ્રથમ ચ ઉપર અનુસ્વાર ડોર્તાનિયમો
રવામાં આવ્યું હશે. ગ્રો. ખ્યુદ્દર ચન્દિયમ્મ નામ વાંચે છે. ૧૧ આહિ અને પછીની કેટલીક જગ્યાએ સંધિના
પાળવામાં આવ્યા નથી ૧૨ ગ્રો. ખ્યુદ્દર વદહ નામ વાંચે છે—પરંતુ ખીન્ને અક્ષર ચોક્કસપણે મોં છે.
૧૩ ગ્રો. ખ્યુદ્દર એવમેવ વાંચે છે. ૧૪ આ પંક્તિ અને પછીની પંક્તિનાં નામોમાં ગ્રો. ખ્યુદ્દર ચૌદ
અક્ષરો જુદી રીતે વાંચે છે. ૧૫ હું ખાત્રીથી એમ કહી શકતો નથી, કે કૌસમના અક્ષર અસલમાં
જ છે, પરંતુ ચોક્કસ પણે એ જ જોવો લાગે છે. ૧૬ કદાચ આ અંતનો ૩ (ત) પંક્તિ ઉપર વિ અને
ત ની વચ્ચે ડોર્તાનો હતો.

- ૧૦ દશાપરાધઃ સમૂતોપાત્તપ્રત્યાયઃ સોત્પદ્યમાનવિષ્ટિકઃ સધાન્યહિરણ્યાદેયઃ અચાટ-
 ૧૧ મટપ્રાવેશ્યઃ સર્વરાજકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપનીયઃ આચન્દ્રાર્કાર્ણવક્ષિતિસરિત્પર્વત-
 ૧૨ સમકાલીનઃ પુત્રપૌત્રાન્વયક્રમોપભોગ્યઃ પૂર્વપ્રત્તદેવત્રા [ત્ર] હ્રદાયરહિતો મ્યન્ત-
 રસિ[ડ્]ધ્યા મૂ-
 ૧૩ મિચ્છિદ્રન્યાયેન શ[કઠ]નૃપકાલાતીત સંવત્સરશતેષુ સમયુ તું[ત્રિ]શદુત્તરેષુ
 સર્વજિન્નામ્નિ સંવત્[સ]-
 ૧૪ રે શ્રાવણ વહુલં અમાવાસ્યાં સૂર્યગ્રહણ પર્વણિ વં [વ]લેચસ્વૈશ્ય [શ્વ]દેવા-
 મિહોત્રપદ્મમહાયજ્ઞૈ-
 ૧૫ ક્ષ[ક્રિ]યોત્સર્પણાર્થં સ્નાત્વાદ્યોદકાતિસર્ગેણ પ્રતિપાદિતઃ [િ] યતોયોચિ-
 તયા વ્ર[ત્ર]હ્રદાયસ્થિત્યા-
 ૧૬ મુંજતો મોજયતઃ કૃષતો કર્ષયતઃ પ્રતિદિશતો વા ન કશ્ચિદલ્પાપિ પરિપંથના કાર્યા

૧ અસંસર્ગમાં ક્રમોમ્ન માગ્યઃ ક્રેતરેષુ હતું. ૨ વાંચો વહુલામાવાસ્યામ ૩ આ શબ્દ પહેલાં વાણી દાન-
 પત્રની પેરે આમિહોત્રામિતિ એમ પાઠની પારખા રાખી શકાય.

ભાષાન્તર

ૐ (શ્લોક. ૧) જેના નાભિકમળને પ્રદ્ધાએ નિવાસસ્થાન કયું છે અને હર જેનું શિર ઇન્દુકલાથી મંડિત છે તે તમારું રક્ષણ કરે !

(શ્લોક. ૨) વિશાળ વક્ષસ્થળ પરના ઝળહળતા કૌસ્તુભમણિનાં લાંબાં કિરણોથી ઢંકાએલા કંઠવાળો, સત્યસંપન્ન, અને વિપુલ ચક્રથી અરિગણનો પરાજય કરનાર, કૃષ્ણ સમાન ભૂમિ પર કૃષ્ણરાજ, જેનો કંઠ તેના વિશાળ વક્ષસ્થળને આલિંગન કરતી લક્ષ્મીદેવીના પ્રસારેલા કરથી ઢંકાએલો હતો, જે સત્યસંપન્ન હતો, અને જેણે મહાન સેનાથી શત્રુઓનો વિજય કર્યો હતો અને જેનાં કૃત્યો કાળાં નહતાં તે હતા.

(શ્લોક. ૩) દેવમંડળથી ધારણ થયેલા મન્દર પર્વતે, ત્વરાથી અને સહેલાઈથી, પક્ષ-ચ્છેદનના ભયથી આશ્રય લેતા મોટા પર્વતોના સમૂહથી પ્રકાશતા, દુસ્તર અને ઝળહળતાં રત્નોથી પૂર્ણ સાગરમાંથી લક્ષ્મી હરી લીધી તેમ સમસ્ત પ્રજા જનોની સહાયથી, પક્ષ-ચ્છેદનના ભયથી-આશ્રિત મહાન રાજકુલોથી મંડિત, અજિત અને વિમલ પ્રભાવાળા બળનાવાળા આલુક્ય અન્વય(કુલ)માંથી લક્ષ્મી, તે વલ્લભે ત્વરાથી અને સહેલાઈથી હરી લીધી.

(શ્લોક. ૪) તેને, ચણક કિરણોથી સર્વ દિશાઓમાં ત્રાસ આપનાર સૂર્ય માફક મહાન પ્રતાપથી ભૂમંડલમાં આણુ વર્તાવનાર અને તે છતાં માણસોને હલકા કરા(વેરા)થી આનંદ આપનાર, ધૈર્યધનવાળો, અને શત્રુઓની વનિતાનાં મુખ કમલનું સૌંદર્ય હરનાર અને જેના યશની માળા દિગ્નાયિકા નિત્ય ધારતી તે ધોરનામનો પુત્ર હતો.

(શ્લોક. ૫) જેણાનું ઉલ્લંઘન કર્યો છતાં વિમલ પ્રભાવાળા ઇંદુ સમાન જેષ્ઠ બંધુનું (ગાદી પર આવતાં) ઉલ્લંઘન કર્યો છતાં વિમલ લક્ષ્મીથી સંપન્ન, ચોતરફ સર્વને નિષ્કલંક રાખનાર, સ્થિર, અને દોષરહિત હતો તેને સર્વથી (કણ સિવાય) અધિક દાન કરતો જોઈ, કણ નીચેથી મદઝરતા ગળે લજ્જથી શરમાઈ દિગ્માન્તે (દિશાઓને છેડે) ઉભા રહ્યા.

(૬) અતિ બલવાન, અજિત અને ભૂતલ પર ફરી વળનાર, અતિ મદવાળા તે ગંગને અન્તે બન્દીવાન થયેલો જોઈ, કલિ કેદની શિક્ષાના ભયથી નાશી ગયો.

(૭) પલ્લવમાં એક તરફથી તરવારો ખેંચી રહેલા ચોદાઓની સેનાથી અને બીજી તરફ કોડા કરતા બગલાઓથી ભયાનક સાગરથી, ઘેરી લઈ અને તેને નમન કરતા તેની પાસેથી મદઝરતા માતંગો લઈને પણ, તે કદિ પણ લેશ માત્ર મદ રાખતો નહીં, એ આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવું છે.

(૮) અતુલ સેનાથી ગોંડની રાજ્યશ્રીની સહેલાઈથી પ્રાપ્તિ માટે અભિમાન રાખતા વત્સરાજ ને મરૂના રણમાં હાંકી મૂકી, તેની પાસેથી ગોંડના શરદ્ ઇન્દુના કિરણ જેવાં શ્વેત જે રાજછત્ર લઈ લીધાં, એટલું જ નહીં પણ તેનો સર્વત્ર પ્રસારેલો યશ પણ લઈ લીધો.

(૯) ભૂતલના શુદ્ધ આચારથી પ્રસ્થાપિત થયેલા કલિને સત્વર હાંકી મૂકીને કૃતયુગની પુનઃ પૂર્ણ સ્થાપના તેણે કરેલી છતાં નિરૂપન કલિવલ્લભ કેમ કહેવાયો તે અદ્ભુત છે.

(૧૦) પરમેશ્વરના મસ્તકને સ્પર્શ કરતાં, સાગરમાંથી પ્રકટ થતાં કિરણોવાળા ઇન્દુ તથા પૂર્વ દિશાના ઉંચા પર્વત પરથી નિત્ય ઉદય પામતા કમલને આનંદ આપતા સૂર્ય જેવા તે સદાચારી નિરૂપમ ને, શુદ્ધાત્મા, નૃપતિઓનાં શિર પર ચરણ રાખનાર, અસંખ્ય જનોને આનંદ આપનાર, પ્રતાપી, સદા ઉદય પામતો, સજ્જનોનો પ્રિય ગોવિંદરાજ પુત્ર હતો.

(૧૧) આ સર્વગુણસંપન્ન નૃપના જન્મથી—યાદવવંશ જેમ મધુરિપુના જન્મથી અજિત બન્યો તેમ—શ્રીરાષ્ટ્રકુટકુલ અજિત બન્યું. તે નૃપે, પનાળી શત્રુઓને દેશના અંત પર કાઢી

મૂકી, અન્ન આભૂષણનો ત્યાગ કરાવી, અને દાનથી તેમની અસિલાપનો અંત પૂર્ણ જોતા અને મૌકિક હારથી ભૂષિત યાચકો જેવા જ તેમને (દુશ્મનોને) બનાવ્યા.

(૧૨) ત્રિભુવનને આપદમાં રહે તેવું તેનું અલૌકિક કૃષ્ણ જેવું સ્વરૂપ જોઈ, તેનો પિતા જ્યારે તેને પૂર્ણ સત્તા અર્પે તો હોતો ત્યારે તેણે તેને આ યુક્ત વાણી કહી: “પિતા! આ તમારું છે. તમારી ન ઉથાપાય તેવી આજ્ઞા જેવી આ (યુવરાજની) તમારી અપેક્ષી કંઠિકા મેં નથી ધારી ?

(૧૩) જ્યારે તેના પિતા સ્વર્ગવાસી થયા અને માત્ર તેમનો યશ જ અહીં રહ્યો હોતો ત્યારે તેણે અન્યની સહાય વગર, પ્રલયાગ્નિ જેમ પૃથ્વીનો સંહાર કરવા એકત્ર થયેલા ૧૨ (આર) સૂર્યનું તંજ હરી લે છે તેમ ભૂમિ પ્રાપ્ત કરી લેવા એકત્ર થયેલા આર (૧૨) ખ્યા-નિવાળા નૃપોનું તેજ પોતાના અધિક પ્રતાપથી સત્વર હરી લીધું.

(૧૪) પછી જ્યારે તેણે અત્યંત દયાથી લાંબી કેદમાંથી મુક્ત કરી, તેના પોતાના દેશમાં મોકલેલો ગંગ તેના અતિમદથી સામે ઉભો રહ્યો ત્યારે તેણે ભવ્ય લલાટ પર કોપ જણાય ને પહેલાં તેને હરાવી અને પુનઃ બન્દીવાન કર્યો.

(૧૫) બાણ અને અસનનાં પુષ્પો પર ભ્રમર મૂકતી, બંધુજીવના પુષ્પના સૌન્દર્યમાં વૃદ્ધિ કરતી અને પદ્મની વૃદ્ધિને અનુકૂળ એવી શરદઋતુના આગમનથી વૃદ્ધિ (વરસાદ) બંધ થાય છે તેમ બંધુજનોનાં જીવન અને વૈભવ ખીલવાનાર, શ્રીની વૃદ્ધિવાળો, જેની આગળ યોદ્ધાઓ ખિન્ન થઈ જતા તેને પોતાના ધનુષ પર તેને તાકવા માટે મૂકેલાં તીર સાથે આવતો જોઈ ગુર્જર સ્વપ્નમાં પણ યુદ્ધ ન દેખે તેમ ભયથી નદ થઈ ગયો.

(૧૬) નયપરાયણ માલવનાયકે પોતાની લક્ષ્મી તેના ચરણનમન પર આધાર રાખે છે તેમ જોઈને તેણે દૂરથી જ અંજલિ કરી તેને નમન કર્યું. કયો અલ્પશક્તિવાળો પ્રસન્ન બલીઆની સાથે સ્પર્ધા કરશે ? કારણકે નીતિનું પરમ ફલ બલમાં અધિકતા પોતાની છે અથવા શત્રુની છે તેનું જ્ઞાન છે.

(૧૭) તેણે વિધ્યાદ્રિની ટેકરીઓ પર છાવણી નાંખી છે એમ જૂનો પાસેથી સાંભળી અને તે ધ્રુવ માફક પોતાના દેશ તરફ આવે છે એમ માની મારાશ્વર નૃપ ભયભીત બની તેના મનની આરાધના કરવા તથા તેના ચરણના નમન માટે સત્વર ગયો.

(૧૮) ધનધોર વાદળથી વ્યાપેલા આકાશવાળી વપો ઋતુ શ્રીભવનમાં ગાળી, તે ત્યાંથી તુંગભદ્રાને તીરે સેના સહિત ગયો. અને ત્યાં રહાને, ફૂકી દઈને પણ તેના હાથમાં હતી તે પદ્મવોની લક્ષ્મી શત્રુઓને નમાવી પુનઃ પૂર્ણ હરી લીધી.

(૧૯) લેખાહારના મૂળમાંથી ફક્ત અર્ધા જ વાણી થઈ હતી ત્યારે વેંગીનાથ નાશી ગયો. અને પોતાના સુખની ઇચ્છા રાખી, નિત્ય કિંકરવત્ એવો શ્રમ કર્યો કે તેની છાવણી આસપાસ ગગને સ્પર્શે કરતી અને રાત્રે તારકગણથી આવૃત બનતી મૌકિકમાલા જેવી દિવાલ ઠરી.

(૨૦) તેને અંજલિથી નમન કરતા કરોથી મંડિત શિરવાળા શત્રુઓએ, તેનાં ચરણ જે તેમણે ભેટ કરેલાં અતિસુંદર આભૂષણો કરતાં, “ભય રાખશો નહીં” એ શબ્દો જેની સત્યતાનું પાલન તેના યશની રક્ષા કરે છે તે (શબ્દો)થી અધિક શોભિતા થતા હતા તેના આશ્રય લીધો.

ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટ રાજા કંકે ૨ જાનું દાનપત્ર

શક સં. ૭૩૪ (ઇ. સ. ૮૧૨-૧૩) વૈશાખ સુદ ૧૫

આ લેખ મૂળ મી. એચ. ટી. પ્રિન્સેપે જ. જ. સો. વો. ૮ પા. ૨૬૨ માં પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. બ્રિટિશ મ્યુઝીયમના અસલ પતરા ઉપરથી હું એ ફરીથી પ્રસિદ્ધ કરું છું. મી. પ્રિન્સેપને તે પતરાં મી. હબ્બુ. પી. ટ્રાંટે આપ્યાં હતાં, અને તેમને વડોદરાના ‘ બેનીરામ ’ પાસેથી મળ્યાં હતાં. ‘ બેનીરામ ’ તે પતરાંઓની શોધ વિષે એવી હકીકત આપે છે કે, વડોદરા શહેરમાં એક ઘરનો પાયો જોવાના હતા તેમાંથી તે મળ્યાં હતાં.

આ ત્રણ પતરાં છે, તે દરેક લગભગ ૧૧” લાંબું અને છોડે ૮” પોહોળું છે, તથા મધ્યમાં ૭” પોહોળું છે. લેખના રક્ષણ માટે ટાંકા સહેજ બડા કરેલા હતા. લેખ એકંદરે સુરક્ષિત અને સુવાચ્ય છે. આ દાનપત્રને બે કડીઓ છે. ડાબી બાજુની કડી ચાલી અને આશરે ૧” જાડી અને ૩” વ્યાસની છે. જમણી બાજુની કડી ૩” જાડી અને જોળાકાર નહીં, પણ વાંકીચૂંકી છે. આ કડી ઉપરની સુદ્રા જોળ અને ૧” વ્યાસની છે. તેની મધ્યમાં ૬” વ્યાસની નાની ઉપસાવેલી જગ્યા છે, તેના ઉપર શિવની મૂર્તિ—(રિવાજ મુજબ)— તથા તે નીચે અરપદ અક્ષરો છે. ભાષા છેવટ સુધી સંસ્કૃત છે.

આ લેખમાં વંશાવલી ગોવિંદ ૧ લાથી શરૂ થાય છે. તેના પુત્ર કંકેનો જ્યેષ્ઠ પુત્ર ઇન્દ્ર ૨ જો આપ્યો નથી. તેના નાના પુત્ર કૃષ્ણ ૧ લો એ તેના સંભંધીઓને કાઢી મૂક્યાનું કહ્યું છે. તેણે ચાલુક્યો સાથે લઢાઈ કરી હતી. તેણે એલાપુરના કુંગર અથવા કુંગરી કિલ્લામાં પોતાનું થાણું નાંખ્યું હતું. આ સ્થળ ઓળખાયું નથી. પણ હું ધારું છું કે તે પશ્ચિમ ઘાટમાં ઉત્તર કાનારા ડિસ્ટ્રિક્ટનું એલાપુર હોવું જોઈએ. ડો. બર્નેસ આ સ્થળને ઔરંગાબાદ ડિસ્ટ્રિક્ટમાં દોલવાબાદ પાસે આવેલા હાલના એલાપુર, જ્યાં આવાં પ્રખ્યાત શિલ્પકળાનાં ખંડેરો છે તે ગામ તરીકે ઓળખાવે છે.

ગોવિંદ ૨ જો અને તેનો પુત્ર કૃષ્ણ ૧ લો બન્ને વિષે કંઈ પણ કહ્યા સિવાય લેખમાં તેના બીજા પુત્ર ધ્રુવ અને એના ભેગાંથી મોટા પુત્ર ગોવિંદ ૩ જાની હકીકત આવે છે. તેમાં કહ્યું છે કે ગોવિંદ ૩ જાએ દરના દેશો તથા ગંગા અને યમુનાના પ્રદેશો જિત્યા હતા.

આંહિ સુધી લેખમાં ગોવિંદ ૩ જા સુધી મુખ્ય વંશજો આપ્યા છે. ત્યાર પછી ગોવિંદ ૩ જાના નાના બંધુ ઇન્દ્ર ૩ જાના નામથી તે વંશનો ગુજરાતનો વિભાગ શરૂ થાય છે. તે ગોવિંદે આપેલા જાટના રાજાના પ્રાંતનો અધિકાર ધારણ કરે છે. બુદ્ધરે જણાવ્યું છે કે “ લાટ એ મહી અને કોંકણ વચ્ચેનો પ્રદેશ, જેને હાલ મધ્ય અને દક્ષિણ ગુજરાત કહેવાય છે તે છે. ” તેણે એ પણ બતાવ્યું છે કે ગોવિંદ ૩ જાએ લાટ થોડા સમય પહેલાં જ જિત્યો હતો. ગોવિંદ ૩ જાએ ગુર્જર રાજાને જિત્યાની હકીકત વાણિનાં શક ૭૨૮ ના વ્યાસ સંવત્સર ના વૈશાખની પૂર્ણિમાના દાનપત્રમાં આપી નથી, જ્યારે તે રાધનપુરના શક ૭૨૬ ના સર્વજિત સંવત્સરના શ્રાવણની પૂર્ણિમાના લેખમાં આપી છે. આથી અનુમાન થઈ શકે છે કે ગોવિંદ ૩ જાએ ગુર્જરા, જેનો અર્થ ડો. બુદ્ધર અણહિલવાડના ચાપોતકોટો અથવા ચાવડાઓ કરે છે, તેને આ બે તારીખો વચ્ચેના સમયમાં જિત્યા હતા, અને તેઓનો બહારનો લાટ પ્રદેશ જોડી દીધો હતો એટલે કે આ લેખની તારીખ પહેલાં પાંચ વર્ષ આમ બન્યું હતું.

આ લેખમાં કહ્યું છે કે ઈંદ્ર ૩ જ એ એકલાએ ગુર્જર રાજને હરાવ્યો હતો, તે કદાચ તેઓનો એ પ્રાંત મેળવવાનો બીજો પ્રયત્ન હશે. ત્યાર બાદ કર્ક અથવા કલ્ક ર જા જેને સુવર્ણ વર્ષ ૧ લો પણ કહ્યો છે તે અને ઈંદ્ર ૩ બુનો પુત્ર લાટેશ્વર આવે છે. ડો. બુલ્હર બતાવ્યું છે તેમ કર્ક ર જો તથા ગોવિંદ ૪ થો, તેનો નહાનો ભાઈ, મહારાજાઓ નહીં પણ રાષ્ટ્રકૂટ રાજાના સામંતો હતા. આ મતને આગળના પ્રલોક ઉપરથી પણ પુષ્ટિ મળે છે. ગોવિંદ ૩ જાને માલવાનો રાજા નમ્યાની હકીકત વાલ્મી અને રાધનપુરનાં પતરાંઓમાં પણ આપી છે. ડો. બુલ્હર કહે છે કે, આ લેખમાં આપેલા ગોવિંદ ૩ જાના વર્ણન ઉપરથી જણાય છે કે તે લખાયો તે વખતે એટલે શક ૫૩૪ માં તે મૃત્યુ પામ્યો હતો. પરંતુ કયી હકીકત ઉપરથી આ અનુમાન તેઓ કરે છે તે હું બાણી શકતો નથી. અને વાસ્તવિક રીતે આમ નહોતું. કારણ કે મી. રાઈસે પ્રસિદ્ધ કરેલાં કદંબનાં દાનપત્રો ઉપરથી જણાય છે કે શક ૭૩૫ ના જ્યેષ્ઠ શુકલપક્ષ ૧૦ ને દિવસે તે જીવતો હતો; અને હવે પછી પ્રસિદ્ધ કરવાનો છું, તે બીજા લેખ બતાવી આપશે કે તેનો પુત્ર અને ઉત્તરાધિકારી અમોઘવર્ષ ૧ લો શક ૭૩૬-૭ માં તેના પછી ગાદીએ આવ્યો હતો, એટલે તે યોતે એ તારીખ સુધીતો જીવતો હતો.

આ દાનપત્ર કર્ક ૨ જાના સમયનું છે, અને સિદ્ધશામીમાંથી અપાયું છે. તેમાં તારીખ, શક ૭૩૪ (ઇ. સ. ૮૧૨-૩) ના વૈશાખની પૂર્ણિમા છે. ભાનુ અથવા ભાનુભટ્ટ નામના બ્રાહ્મણ-ને અંકેટ્ટક ૮૪ ગામમાં વડપદક આમતું દાન આપ્યાનું લખ્યું છે. ડો. બુલ્હર અંકેટ્ટક અને જમ્બુવાવિકા જે વડપદકની સીમામાં આપ્યાં છે એ વડોદરાની દક્ષિણે પાંચ છ માઈલ ઉપર આવેલાં હાલનાં અંકેટ્ટ અને જામખવા હોવાનું કહે છે. બીજાં સ્થળો ઓળખવાં બાકી છે.

પંક્તિ ૭૦-૭૪ માં તાજા કલમ છે. તેમાં કહ્યું છે કે. આજ ગામ પહેલાંના રાજાએ અંકેટ્ટના ચતુર્વેલીઓના મંડળને આપ્યું હતું—તેમાં કાઈ દુષ્ટ રાજા અગર રાજાઓએ દબલગિરિ કરી હતી—અને કર્ક ૨ જાએ વિદ્વાન બ્રાહ્મણ તરીકે ભાનુભટ્ટને પસંદ કરી તેને ફરીથી તે આપ્યું હતું.

अक्षरान्तरं

पतरुं पहेलुं

- १ स बोव्याद्वेधसा ये[धा]न[म]यन्नाभिकमलङ्कृतं । हरश्च यस्य कान्ते-
न्दुकलया स [क] मलङ्कृतं ॥ स्वस्ति स्वकीयान्व-
- २ यवेशकर्ता श्रीराष्ट्रकूटमलवंशजन्मा । प्रदानशूरः समरैकवीरो गोविंदराजः क्षितिपो
बभूव ॥ यस्या-
- ३ ऋमात्रजयिनः प्रियसाहसस्य । क्षमापाल वेशफलमेव बभूव सैन्यं । मुक्त्वाच
शंकरमधीश्वरमीश्वराणां । नावन्दता-
- ४ न्यममंरुष्वपि यो मनस्वी ॥ पुत्रीयतश्च खलु तस्य भवप्रसादात्सूनुर्बभूव गुण-
राशिरुदारकीर्तिः ।
- ५ [यो]गौणि[ण]नामपरिवारमुवाह मुख्यं । श्री कर्कराजसुभगव्यपदेशमृचैः ॥
सौराज्यजल्पे पतिते प्रसंगा
- ६ त्रिदेशनं विश्वजनीनसंपत् । राज्यबलेः पूर्वमहो बभूव । क्षिताविदानीन्तु नृप-
स्य यस्य ॥ अत्युद्ध-
- ७ तञ्चेदममंस्त लोकः कलिप्रसंगेन यदेकपादं । जातं वृषं यः कृतवानिदानीं । भूय-
श्चतुष्पादमविघ्नचा-
- ८ [रं] ॥ चित्रं न चेदं यदसौ यथावच्छक्रे प्रजापालनमेतदेव । विष्णौ जगत्
[त्] राणपरे मनस्थे तस्योचि-
- ९ तं तन्मयमानसस्य ॥ धर्मात्मनस्तस्य नृपस्य जज्ञे । सुतः सुधर्मा खलु कृष्ण-
राजः । यो वंश्य-
- १० मुन्मूल्य विमार्गा[ग]भाजं [।] राज्यं स्वयं गोत्रहिताय चक्रे ॥ ब्राह्म-
ण्यता तस्य च कापि सामूहिक्रा यथा । ' के-
- ११ वल जातयोपि । श्रेष्ठद्विजन्मोचितदानलुब्धाः । कर्माण्यनूचानकृतानि चक्रुः ॥
इच्छातिरेकेण-
- १२ कृषीव[व]लानां । पयो यथा मुञ्चति जातु मेघे [।] भवेन्मनस्तद्विरतौ-
तथाभूद्यस्मिन्धनं वर्षे[र्ष]ति सेवकानां ॥
- १३ यो युद्धकण्डूति गृहीतमुचैः । सौ[शौ]व्योष्मसंदीपितमापतन्तं । महाबराहं-
हरिणीचकार । प्राज्यप्रभावः

१ अस्य पतरांशो ३ पदस्थी २ कापीनां दानपत्रतो पाठ निदर्शनं आ पाठ कर्ता पसंद करवा योग्य छ.
३ आ विराभयिह योग्य नथी, ते अमृत पक्षी होतुं लोछिअे.
के. २२

- १४ खलु राजसिद्धि[-ह] : [॥] एलापुराचलगताद्भुतमन्त्रिवेशं । यद्वीक्ष्य विस्मि-
तविमानचरामरेन्दाः एत-
१५ [व] स्वयं भुशिवधाम न कृत्रिमे[मं] श्रीर्दृष्टे दृशीति सततं बहु चर्चय-
न्ति ॥ भूयस्तथाविधकृतौ व्यव-
१६ सायहानिरेत-मया कथमहो कृतमित्यकस्मात् । कर्त्तापि यस्य खलु विस्मयमाप शि-
१७ र्णी । तन्नाम कीर्त्तनमा[म]कार्यत येन राज्ञा । [॥] गंगाप्रवाहहिमदी-
धितिकालक-

बीजुं पतरूँ प्रथम बाजु

- १८ तैरत्युद्भुताभरणकैष्कृतमण्डनोपि । माणिक्यकाञ्चनपुरस्सरसर्वभू-
१९ त्या । तत्र स्थितः पुनरभूष्यत येन शम्भुः ॥ नृपस्य तस्य ध्रुवराजनामा ।
२० महानुभावस्तनयो बभूव । तृणीकृतान्यस्य पराक्रमेण [१*] प्रतापवह्निद्विषतो ददा
२१ ह ॥ लक्ष्मीप्रसाधनविधातुपयोगि कृत्यं । यश्चिन्तयन्स्वयमभूदनिशं कृतार्थः । किं
वात्र चित्रम-
२२ नपेक्ष्य सहायमीशः सर्वः पुमान्निजध[व]धूं स्ववशां विधानुं ॥ यो गङ्गाय-
मुने तरङ्गसु-
२३ भगे गृह्णन्परेभ्यः समं । साक्षाच्चिह्ननिभेन चोत्तमपदं तत्प्राप्तवानैश्वरं । देहासम्मितवैभ-
२४ वैरिव गुणैर्यस्य भ्रमद्भिदिशो । व्यासास्तस्य बभूव कीर्त्तिपुरुषो गोविंदराजः सुतः ॥
२५ प्रदेशवृत्तिव्यवसायभाजां पुरातनानामपि पार्ष्वि[र्थि]वानां । यशांसि यो ना-
म जहार भूपो भग्नप्रच-
२६ ण्डाखिलवैरिवीरः । [॥] उन्मूलितोत्तुङ्गनरेन्द्रवंशो महानरेन्द्रीकृततुच्छभृत्यः
स्वेच्छाविधायी चरितानुकारं
२७ चकार यो नाम विधेः क्षितीशः ॥ हित्रीराशिञ्जितरणच्छरणानरातीन् [१*]
कुर्वन्क्षणेन विदधेद्भुत कर्म यश्च ।
२८ चक्रे तथा हि न तथाशु वधं परेषां । पात्वं[र्थो]पि नाम भुवनतृ [त्रि]
तयैकवीरः ॥ कल्पक्षयक्षणसमुद्भव-
२९ वातहेलादोलायमानकुलशैलकुलानुकारं । यन्मुक्त चण्डशरजालजवप्रणुना ।
युद्धागता रिपु-
३० गजेन्द्रघटा चकार ॥ भ्राता तु तस्येन्द्रसमानवीर्यः । श्रीमान्भुवि क्षमापति-
रिन्द्रराजः [१ +] शास्ता बभूवा-
३१ द्रुतकीर्त्तिसूतिस्तद[१*]त्त लाटेश्वरमण्डलम्य ॥ अद्यापि यस्य सुरकिन्नर-
सिद्धसाध्य विद्या-

૩૨ ધરાધિપતયો મુળ પક્ષપાતાત્ । ગાયન્તિ કુન્દકુસુમશ્ચિ યશો યથા સ્વધામસ્થિતા-
[:x] સ-

૩૩ રત્નરી કુચદત્ત હસ્તાઃ ॥ યેનૈકેનં ચ ગૂઝંગશ્વરપતિયોદ્ધું સમમ્બુઘતઃ શૌર્ય-

૩૪ પ્રોદ્ધતકન્ધરો મૃગ ઇવ ક્ષિપ્રં દિશો ગ્રાહિતઃ મીતાસંદેહતદક્ષિણાપથમ-

બીજું પતરું—બીજી વાજુ

૩૬ હાસામન્તચક્ર [-] યતો રક્ષામાપ વિલુપ્ત્ય[ણય]માનવિભવં શ્રીવલ્લભે-
નાદરાન્ ॥ તસ્યાત્મજઃ પ્રથિત-

૩૬ વિક્રમવૈરિવર્ગલક્ષ્મીહઠાહરણ સન્તત લઘ્વ કીર્તિઃ । શ્રીકર્કરાજ ઇતિ સંશ્રિતપુ-
રિતાર્શઃ શાસ્ત્રાર્થ બોધ-

૩૭ પારિપાલિતસર્વ લોકઃ ॥ રાજ્યે યસ્ય ન તસ્કરસ્ય વસતિવ્યધિઃ પ્રસૂતિમૃતા
દુર્મિશં ન ચ વિઝ્રમસ્ય મહિમા

૩૮ નૈવોપસર્ગોદ્ભવઃ ક્ષીણો દોષગણઃ પ્રતાપવિનતા[તો]શેષારિવર્ગસ્તથા નો વિદ્વ-
સ્પરિપન્થિની પ્રમવતિ કૂ-

૩૯ રા ચલનાં મતિઃ ॥ ગૌડેન્દ્રવજ્રપતિ નિર્જયદુલ્બિદમ્બસદૂર્જરેશ્વરદિગર્ગલતાં ન
યસ્ય ॥ નીત્વા મુજં વિહત-

૪૦ માલવરક્ષણાર્થ સ્વામી તથાન્યમપિ રાજ્યછ[ફ]લાનિ મુક્કંતે ॥ તેનેદં વિદ્યુશ્ચ-
ન્નલમાલોક્ય જીવિતં ક્ષિતિદાન-

૪૧ ઙ્ગ પરમપુણ્યં પ્રવાર્તિતોયં ધર્મદાયઃ[॥ -] સ ચ લાટેશ્વરઃ સમાધિગતાશેષમહા-
શબ્દમહાસામન્તા-

૪૨ ધિપતિ સુવર્ણવર્ષ શ્રીકર્કરાજદેવો યથાસમ્બધ્યમાનકાન્ રાષ્ટ્રપતિ વિપયપતિ ગ્રામ-
કૂટાધિ-

૪૩ કારિકમહત્તરાદીન્સમનુબોધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં । યથા મયા શ્રીસિદ્ધશમીસ-
માવાસિતેન મા-

૧ બહુવર્ણ સમાસમાં 'શ્રી' નો ઉપયાગ સમાસના 'ક' સિવાયના અસાધારણ છે. પરંતુ મી. કે. બી. પાદકે મને કાવ્યપ્રકાશ દશમે ઉદ્વાસ પા. ૪૨૨ કલકતા આદ્યતિમાયી તેના જેવો જ દાખલો આપ્યો છે, જે નીચે પ્રમાણે છે : અવિતથમનોરથવથપ્રથનેષુ પ્રમુળગરિમગીતાર્થી । સુરતરુ સદશઃ સ ભવાન્ અભિલાષણીયઃ ક્ષિતીશ્વરો ન કસ્ય ॥ ૨ ૨૫ અનુસ્વારતી કાંઈ જરૂર નથી. ૩ શ્રી કર્કરાજ ઇતિ સંશ્રિત પુરિતાગાઃ આ લખાણ બીજા દાઈ લખાણ ઉપર કાતરેલું છે, જે અશબ્દ ૨૬ થયું નથી. પરિણામે અસલ પત્રમાં તેમ જ વિશેષાદ્ધમાં અક્ષરાન્તરમાં જરા ભેગ થયેલું છે. ૪ આ શબ્દ નવ પહેલાં બહુવર્ણ ગયો હતો અને પછીથી સંક્ષિપ્ત થયેલો છે.

- ૪૪ તાપિતોરાત્મનશ્ચૈહિકામુષ્મિકપુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે શ્રીવલ્મીવિનિર્ગતતત્ત્વાતુલ્લિચ-
મામાન્ય-
- ૪૫ વાત્સ્યાયનસગોત્રમાધ્યન્દિનસમ્રા[ત્ર]ભચારિત્રાક્ષણમાનવે મટ્ટસોમાદિત્યપુત્રાયા-
- ૪૬ ક્લોટકચતુરશીત્યન્ત[ન્ત]ર્ગતવડપદ્ધકાભિધાનગ્રામે[મ] : યસ્યાઘાટનાનિ પૂર્વ્વતો
જમ્બુ-
- ૪૭ વાવિકાગ્રામસ્તથા દક્ષિણતો મહાસેનકારવ્યં તડાગં । તથા પશ્ચિમતોક્લોટકં । તથોત્ત-
- ૪૮ રતો વગ્ધાચ્છગ્રામ એવમસૌ ચતુરાઘાટાનોપલક્ષિતઃ સોદ્રંગઃ સ[સો] પરિકરઃ
સપૂત-
- ૪૯ વાતપ્રત્યાયઃ સદળ્લદશપરાધઃ સોત્પન્નમાનવિષ્ટિકઃ સધાન્યહિરણ્યાદેયઃ સર્વ્વ-
- ૫૦ રાજકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપર્ણાય આચન્દ્રાર્ક્ષર્ણવસરિત્પર્વ્વતસમાકાલીનઃ પુત્રપૌ-
- ૫૧ ત્રાન્વયભોગ્યઃ પૂર્વ્વપ્રદત્તદેવદાય વ્રહ્મદાયરહિતો ભૂમિચ્છિદ્રન્યાયેન
- ૫૨ શકનૃપકાલાતીતસંવત્સરશતેષુ સપ્તસુ શ્ચ[ચ]તુલ્લિજ્ઞ[દધિકે]પુ મહાવૈશા-
સ્ત્ર્યાં સ્નાત્વોદ-
- ૫૩ કાતિસર્ગેજ વલિચરુવૈશ્વદેવાગ્નિહોત્રાતિથિપચ્ચમહા-
પત્તરૂં ત્રીજુંઃ પ્રથમ વાજુ
- ૫૪ યજ્ઞક્રતુક્રિયાદ્યુત્સર્પ્ણાર્થં પ્રતિપાદિતઃ । યતોસ્યોચિતયા વ્રહ્મદાયસ્થિતયા
મુજ્જતો મો
- ૫૫ જયતઃ પ્રતિદિશતો વા કૃષતઃ કર્ષ્વ[ર્ષ]યતશ્ચ ન કેનચિત્પરિપન્થના કાર્ય્યા
તથાગામિ-
- ૫૬ [નૃપતિઃ]ભિરસ્મદ્વંશ્યૈ રન્યૈર્વા સામાન્ય[સ્ત્રી*] ભૂમિદાન[ફલ]મવગચ્છ-
દ્ધિર્વિદ્યુલ્લોભાન્યનિત્યાન્યૈશ્ચર્યાણિ ત્રિ[તૃ]ણાગ્રલગ્નજલ-
- ૫૭ ચિન્દુ ચચ્છલચ્ચ જીવિતમાકલ્યસ્વદાયનિર્વિશેષોયમસ્મદ્દાયોનુમન્તવ્યઃ પાલિ[લયિ]-
તવ્યશ્ચ । યશ્ચાજ્ઞાનતિમિ-
- ૫૮ રપટલાવૃતમતિરાચ્છિદ્યા[દા]ચ્છિદ્યમાનશ્ચાનુમોદ[દે]તે[તે] સ પચ્ચમિ-
ર્મ્મહાપાતકૈરુપપાતકૈશ્ચ યુક્તસ્યા-
- ૫૯ દિત્યુક્તં ચં । મગવતા વેદવ્યાસેન વ્યાસેન ॥ પષ્ટિ વર્ષ્વ[ર્ષ] સહસ્તાણિ સ્વર્ગે
તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ । આચ્છેષ્ટા
- ૬૦ ચાનુમન્તા ચ તાન્યેવ નરકે વસેત્ ॥ વિન્દ્યાટવીષ્વનોયાસુશુષ્કકોટરવાસિનઃ
કૃષ્ણાહ્યાં દ્વિ ચાયન્ને

- ६१ भूमिदायापहारिणः । [॥] अग्नेरपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूर्वेष्णवी सूर्य्यमुताश्च
गावः लोकत्रयं
- ६२ तेन भवेश्च दत्तं यः काञ्चनं गाञ्च महीञ्च दद्यात् ॥ बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः
सगरादिभिः । यस्य य-
- ६३ स्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दत्तानि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि-
धर्म्मार्थ्यशस्कराणि । निर्म्माल्य-
- ६४ वान्तप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥ स्वदत्तां परदत्तां वा यत्नाद्रक्ष
नराधिप । मही [-]
- ६५ महीभृतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनं ॥ इति कमलदलाम्बुलोलां श्रियमनुचिन्त्य
मनुष्यजीवितञ्च
- ६६ अतिविमल मनोभिरात्मनीने[नै]र्त्त हि पुरुषः परकीर्त्तयो विलोप्याः ॥ उक्तञ्च
भगवता रामभद्रेण ।
- ६७ सर्व्वानेतान्भाविनः पार्थिवेन्द्रान् भूयो भूयो याचन्ते रामभद्रः सामान्योयं धर्म्म-
सेतुर्नृपाणां
- ६८ काले काले पालनीयो भवद्भिः ॥ दूतकाश्चात्र राजपुत्रश्रीदन्तिवर्म्मा ॥ स्वह-
स्तोयं मम श्रीकर्कराजस्य
- ६९ श्रीमदिन्द्रिराजसुतस्य ॥ लिखितञ्चैतन्मया महासंधिविग्रहाधिकृतकुलपुत्रकदुर्ग-
भटसूनुना-
- ७० नेमादित्येनेति ॥ अयं च ग्रामोतीतनरपति परिक्षिणां कोट्टकश्रीचतुर्विधायदत्तो-
भूत् [१५] तेनापि
- ७१ कुराजजनितविलोपविच्छिन्नपरिमोगं विज्ञानवरमन्यस्य वा विशिष्टस्य कस्य
चिद्भवतु द्विजन्मन इति निश्चित्य
- ७२ सुवर्णवर्ष दीप[य]मान [-] वट[पु]रवासिने भानुभट्टायानुमोदितः
[१] शालाताप्यं गृहीत्वा तालावारिकादिगणज् [१] च् [१] ओ [१]
द्वि [१]-
- ७३ इय ताम्बूल प्रदान पूर्व्वकं यथालो[१]भसे [१] व [१] न [१]-चा भा-
श्या[प्या]दिश्य [१] प्र[प्रा]कृतिकमपि पुरं इ [१]ति

त्रीजुं पतरुं: बीजी बाजु

७४ तथा त्रियागेश्वरपरमाधि [श्री] शपादमूल जानानीनि ॥

ले, २३

ભાષાન્તર

જેના નાલિકમળમાં વેધસનો વાસ થયો છે તે (વિષ્ણુ) અને હર જેનું શિર રમ્ય ઇન્દુ-કલાથી ભૂષિત છે તે તમને રક્ષો !

(પંક્તિ. ૨) સ્વસ્તિ ! નિજ અન્વયનો કર્તા, વિમળ શ્રી રાષ્ટ્રકૂટના વંશમાં જન્મેલો, દાનમાં શૂરો, યુદ્ધમાં વીર ગોવિંદરાજ નૃપ હોતો. તે એકલો વિજય કરનાર અને સાહસમાં પ્રીતિવાળો હોતો તેને નૃપના વેશના કૃપા સમાન સૈન્ય થયું. તે જ્ઞાનસંપન્ન હોવાથી દેવાધિપ શંકર સિવાય અન્ય દેવોને પૂજતો નહીં.

(પંક્તિ. ૪) અને જ્યારે તે પુત્રપ્રાપ્તિની અભિલાષ રાખતો હતો ત્યારે—સદ્ગુણસંપન્ન, મહાયશવાળો, શ્રી કર્કરાજનું રમ્ય અને ઉચ્ચ નામ (તેના) મુખ્ય પદ તરીકે અને અન્ય ગૌણ નામનો પરિવાર ધારનાર, ભવની પ્રસાદીથી તેને એક પુત્ર જન્મ્યો. સૌરાજ્યની વાર્તા પ્રસંગે સમસ્ત જનોના કલ્યાણ અર્થે ઉન્નતિવાળું અભિનું રાજ્ય ઉદ્ઘારણ તરીકે પૂર્વે અપાતું પણ હવે પૃથ્વીમાં આ નૃપનું રાજ્ય છે. કલિના પ્રસંગથી એક ચરણવાળા અનેલા વૃષને (ધર્મને) હાલ પુનઃ ચાર ચરણવાળો અને તેની ગતિમાં વિદ્ય વગરનો તેણે બનાવ્યો તે અભિલ મનુષ્ય બને અલ્પત અહ્લુત માન્યું. અને તે નવાઈ જેવું નથી કે તેણે યોગ્ય રીતે નિજ પ્રજાનું પૂર્ણ રક્ષણ કર્યું. કારણ કે વિશ્વને રક્ષવામાં વિજ્યાત વિષ્ણુ તેના ચિત્તમાં વસતો. આ વર્તન તેને ઉચિત હતું. તેનું મન (આમ) એજ (વિષ્ણુની) સાથે એક જ હતું.

(પંક્તિ. ૬) તે ધર્માત્મા નૃપને પવિત્ર કુણ્જરાજ નામે પુત્ર જન્મ્યો હતો. તેણે વિમાર્ગે ગએલા અન્ધુજનને મૂળથી ઉખેડી નાંખીને નિજ ગોત્રના હિતાર્થે રાજ્ય પોતે લઈ લીધું. તે દ્વિજો તરફ મિત્રતા રાખતો તેથી અદ્વિજ પણ દ્વિજ હોય તેમ શ્રેષ્ઠ વિપ્રને ઉચિત દાન ઉત્સુક બની વેદનું જ્ઞાન કરનાર જોતોથી થતી વિધિઓ કરે છે. વાદળ જ્યારે ખેડુતોની ઇચ્છાથી અધિક વૃષ્ટિ વરસાવે ત્યારે તેમનાં મન તે બંધ થાય તેમાં આતુર હોય છે તેમ તેના સેવકોને મહાન અભિલાષથી અતિ અધિક ધનવૃષ્ટિથી થતું. યુદ્ધની અભિલાષી અને શૌર્યની ઉજ્જ્વળતાથી દીપ્ત થએલા મહાવરાહને તે અતિ બળવાન સિંહ સમા નૃપે હરણુ સમાન કરી દીધો. એલાપુર પર્વત ઉપરનો તેનો અહ્લુત નિવાસ બેઠને વિમાનમાં ગમન કરતા અમરો પણ વિરમ્ય પામી અતિ વિચારથી ઠંઠે છે:—

“ આ સ્વયંભુ શિવનો નિવાસ છે, અને કુત્રિમ સ્થાન નથી. શ્રી જ્ઞ દેખાય તો આવી જ હોય. ” ખરેખર તેના કૃતિકાર જેણે તે બાંધ્યું તે સર્વ (પૂર્ણ) પ્રયત્ન પણ પુનઃ આવી કૃતિમાં નિષ્ફળ થાય ! અહો ! તે મારાથી કેમ સિદ્ધ થયું છે ? એમ કહેતાં તે (કૃતિકાર) વિરમ્ય પામતો, (અને) તે કારણથી નૃપ તેના નામની કૃતિ કરતો. તેનાથી, ગંગાના પ્રવાહ, ઇન્દુનાં કિરણો અને કાલકુટવિષનાં ભૂષણવાળો શંભુ જે ત્યાં નિવાસ કરતો તે રત્ન, સુવર્ણ અને સર્વ લક્ષ્મીથી અધિક મંડિત થતો.

(પંક્તિ. ૧૬) તે નૃપને મહાપ્રતાપી કુવરાજ નામનો પુત્ર જન્મ્યો હતો. તેના પ્રતાપનો અગ્નિ તેના પ્રતાપથી તૂણ ચરખા થઈ ગયેલા શત્રુઓને બાળી નાંખતો. લક્ષ્મીને પ્રસન્ન કરવા જે ચિન્તવન કરતો તે નિત્ય કૃતાર્થ થતો. અને તેમાં શું આશ્ચર્ય છે ? કારણ કે દરેક પુરુષ સહાય વગર જ નિજ પત્નીને પોતાને વશ કરે છે.

(પંક્તિ. ૨૨) તેને સાક્ષાત મૂર્તિમાન યશ—ગોવિંદરાજ નામે પુત્ર હતો. તેણે પોતાના શત્રુઓ પાસેથી મનહર ગંગા અને યમુના પડાવી લઈને તે નદીઓથી સાક્ષાત ચિદ્ધથી સ્પર્ષ થતા ઉત્તમ પદની પ્રાપ્તિ કરી, અને તેના દેવી પ્રતાપવાળા ગુણો જે પ્રતિબંધ ન થાય માટે દેહ વિનાના હતા તે સર્વ પ્રદેશમાં પ્રસર્યા હતા. ખરેખર તે નૃપ જેણે સમસ્ત પ્રતાપી વીર શત્રુ-

ઓને વશ કર્યા હતા, તેણે પુરાતન નૃપો જે પરદેશમાં ગમન કરતા તેમનો યશ હરી લીધો. ખરે ! તે નૃપ ભાગ્યનું અનુકરણ કરતો; મહાન નૃપોના વંશ ઉખેડી નાંખતો, દીન સેવકોને મહાન ભૂપ બનાવતો અને ઇચ્છા અનુસાર સર્વ કરતો. ક્ષણવારમાં ગજના પગ બાંધવામાં વપરાતી સાંકળોના રણકારવાળા તેના શત્રુઓના ચરણ બનાવી તેણે અદ્ભુત કાર્ય કર્યું. ખરેખર ! ત્રિભુવનમાં સર્વથી મહાન વીર પાર્યે પણ આટલી ત્વરાથી તેના શત્રુઓના સંહાર કર્યો નહતો. શત્રુની મહાન ગજસેના જે તેના સામે યુદ્ધમાં આવતી ને તેનાથી છાંટેલાં પ્રતાપી બાણની વૃષ્ટિથી આગળ હંકારતી તે, પ્રલયસમયે ઉદ્ભવતા પવનથી અહીં અને ત્યાં સહેલાઈથી ઠોલતા કુલશૈલ પર્વતોનું અનુકરણ કરતી.

(પંક્તિ. ૩૦) તેનો ભાઈ, ઇન્દ્રસમાન પરાક્રમી, ભૂમિ પર વિખ્યાત નૃપ, અદ્ભુત યશનું મૂળ ઇન્દ્રરાજ, તેને તેણે (ગોવિંદરાજે) આપેલા લાટેશ્વર મંડળનો રાજ્યકર્તા થયો. આજે પણ તેના ગુણના પક્ષપાતથી, જાણે કે પોતાના ગ્રહમાં હોય તેવી રીતે પોતાની સહચરીની છાતી પર કર નાંખતા દેવો, કિન્નરો, સિદ્ધો, સાધ્યો અને વિદ્યાધરોના અધિપતિઓ કુંદકુસુમની શ્રીવાળા તેના યશનું ગાન કરે છે. તે એકલો હતો છતાં તેણે, શૌર્યથી શિર ઉંચું કરી, યુદ્ધમાં તૈયારી કરી આવેલા ગુર્જરોના અધિપતિઓના નાયકને તે દુરણ હોય તેમ સત્વર દૂરના દેશોમાં નસાડી મૂક્યો; અને દક્ષિણના મહાસામંતોના જૂથે ભય પામી, અને એકત્ર ન રહી તેમના વૈભવ તેમની પાસેથી શ્રી વલ્લભથી લઈ લેવાતા હોવાથી માન દેખાડી તેનું રક્ષણ મેળવ્યું.

(પંક્તિ. ૩૫) તેનો પુત્ર શ્રી કર્કરાજ સદા પરાક્રમ માટે વિખ્યાત શત્રુઓ પાસેથી બળથી લક્ષ્મી હરી લઈ કીર્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. જેઓ તેનો આશ્રય લે છે તેમની અભિલાષ તે પૂર્ણ કરે છે અને શાસ્ત્રાર્થના જ્ઞાનથી સર્વ જનોને રક્ષે છે. તેના રાજ્યમાં ચોરનો વાસ નથી, અને વ્યાધિની ઉત્પત્તિ નાશ પામી છે, દુકાળ નથી, દુર્ભિક્ષ નથી અને વિભ્રમનું અસ્તિત્વ નથી. સર્વ દોષ અદશ્ય થયા છે. તેના સર્વ શત્રુઓ તેના પ્રતાપથી નમ્યા છે. અને વિદ્વાનોને દુઃખ આપવા દુષ્ટજનોમાં કૂર મતિ પણ નથી. અને નીચે પાડી નાંખેલા માલવપતિના રક્ષણ માટે નિજ કરને, ગૌડ અને વંગના અધિપતિઓને જિતી ગર્વી થએલા ગુર્જરોના અધિપતિના દેશના દ્વારની સાંકળ બનાવી તેનો સ્વામિ (કરનો સ્વામિ) આમ અન્ય કરનો રાજ્યનાં સર્વ ક્ષણ માફક ઉપલોગ કરે છે.

(પં. ૪૦) જીવિત વિદ્યુત સમાન ચંચળ છે અને ભૂમિદાન સર્વોત્તમ કાર્ય છે એવું જોઈ ને તેનાથી આ ધર્મદાન થયું છે

(પં. ૪૧) સર્વ મહાશબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર, મહાસામંતોનો અધિપતિ, લાટેશ્વર સુવર્ણવર્ષ શ્રી કર્કરાજદેવ સમસ્ત રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમકૂટ, અધિકારિક, મહત્તર આદિને તેમના સંબંધ અનુસાર જાહેર કરે છે:—

(પં. ૪૩) તમને જાહેર થાયો કે, શ્રી સિદ્ધશમી પુરીમાં નિવાસ કરી, મારા માતપિતા અને મારા આલોકમાં તેમ જ પરલોકમાં પુણ્યની વૃદ્ધિ માટે શક નૃપના કાળ પછી સંવત ૭૩૪, વૈશાખ, પૂર્ણિમાને દિને વડપટ્ટક નામનું ગામ જે અંકોટક ૮૪ ગામમાં આવેલું છે, જેની સીમા પૂર્વે જમ્બુવાવિકા ગામ, દક્ષિણે મહાસેનક સરોવર, પશ્ચિમે અંકોટક ગામ અને ઉત્તરે વદ્ધાન્ધ ગામ છે તે આ ચાર સીમાવાળું ગામ ઉદ્રંગ, ઉપરિકર, ભતવાતપ્રત્યાય, દણ્ડની સત્તા, દશ અપરાધના દણ્ડની આવક સહિત, ઉદ્ભવતી વેઠના હક્ક સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, રાજપુરુષના હસ્તપ્રક્ષેપણમુક્ત, ચંદ્ર, સૂર્ય, સાગર, સરિતાઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સુધી પુત્રો, પૌત્રોના ઉપલોગ માટે પૂર્વ દેવો અને દિગ્ગજને કરેલાં દાન વળ્યું કરી ભૂમિ-ચ્છદ્રના ન્યાયથી, સ્નાન કરી બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને અતિથિના પંચમહાયજ્ઞ અને અન્ય વિધિના અનુષ્ઠાન માટે ચતુર્વેદિ મંથેના શ્રી વલ્લભીથી આવેલા, વાત્સ્યાયન ગોત્રના, માધ્યન્દિન સપ્તમ્બચારી ભટ્ટ સોમાદિત્યના પુત્ર બ્રાહ્મણ બાનુને પાણીના અર્ધથી મેં આપ્યું છે.

(પં. ૫૪) આથી જ્યારે તે બ્રહ્મદાયના નિયમ અનુસાર તેનો ઉપભોગ કરે અથવા ઉપભોગ કરાવે અથવા અન્યને સોંપે અથવા ખેતી કરે કે ખેતી કરાવે ત્યારે કોઈએ તેને પ્રતિબંધ કરવો નહીં. અને તેથી આ મારા દાનને પોતે કરેલું દાન હોય તેમ અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ નૃપોએ ભૂમિદાનનું કૃણ (દાનદેનારને અને રક્ષનારને) સામાન્ય છે અને લક્ષ્મી વિદ્યત સમાન ચંચળ અને અનિશ્ચય છે અને જીવિત તૃણાથે જલબિંદુ સમાન અસ્થિર છે તેમ મનમાં માની અનુભવિત આપવી અને રક્ષવું. અને જે અજ્ઞાનના ઘનતિમિરથી આવૃત્ત થએલા ચિત્તથી આ દાનને જસ કરશે અથવા જસિમાં અનુભવિત આપશે તે પંથ મહાપાતકનો અને અન્ય નાનાં પાપોનો દોષી થશે.

(પં. ૫૯) અને વેદ વ્યાસે કહ્યું છે:— ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ વસે છે, પણ ભૂમિદાન જસ કરનાર અને તેમાં અનુભવિત આપનાર નેટલાં ૪ વર્ષ નરકમાં વાસ કરે છે. ખચિત ! જે ભૂમિદાન જસ કરે છે તે વિધ્યાપર્વતના નિર્જલ વનમાં શુષ્ક વૃક્ષોના કોટરમાં રહેલા શ્રાગ સર્પો જન્મે છે. સુવર્ણ અગ્નિનું પ્રથમ બાળ છે. પૃથ્વી વિખળુની છે. અને ધેનુઓ સૂર્યનાં બાળક છે. સુવર્ણ, ધેનુ અને ભૂમિ દેનારથી (અખિલ) ત્રણ ભુવન દેવાય છે. સગરથી માંડી પૃથ્વીનો બહુ નૃપોએ ઉપભોગ કર્યો છે. જે સમયે ભૂમિપતિ હશે તેને તે સમયનું કૃણ છે. ધર્મ, અર્થ અને યશની ઉત્પત્તિવાળાં ભૂમિદાન જે પૂર્વેના નૃપોથી અહીં થયાં છે તે પ્રતિમાને અર્પણ કરેલામાંથી નિર્માલ્ય સમાન છે. કયો સજ્જન તે પુન લઈ લેશે ? નૃપોમાં શ્રેષ્ઠ યો ભુપ ! તારાથી કે અન્યથી અપાએલી ભૂમિનું તું કાળજીથી રક્ષણ કર. દાનનું રક્ષણ દાન કરતાં અધિક છે. ખરેખર ! પોતાનો લાભ વિચારી અતિ નિર્મળ મનના પુરૂષોએ લક્ષ્મી અને જીવિત કમળ-પત્રપરના જલબિંદુ સમાન અસ્થિર છે, એમ માની અન્યની કીર્તિનો નાશ ન કરવો જોઈએ ! અને શ્રી રામભદ્રે કહ્યું છે:— રામભદ્ર તારવાર ભાવિ સર્વ નૃપોને પ્રાર્થના કરે છે કે આ નૃપોનો ધર્મસેતુ સદા તેમનાથી રક્ષાવો જોઈએ. ”

(પં. ૬૮) આમાં હ્રતક રાજપુત્ર શ્રી દન્તિવર્મા છે. આ મારા શ્રી ઇન્દ્રરાજના પુત્ર શ્રી કંકરાજના સ્વહસ્ત છે. મહાસાંધિવિશ્વિક કુલપુત્રક દર્ગભટના પુત્ર નેમાદિત્યથી લખાયું છે.

(પં. ૭૦) અને એ જ ગામ અંકોદ્રકના ચતુર્વેદીયોના મંડળને પૂર્વેના એક નપના પરીક્ષીએ આપ્યું હતું. તેથી પણ જ્યારે આ દાન, જેનો ઉપભોગ દુષ્ટ નૃપોના પ્રતિબંધથી નૃટયો હતો, તે સુવર્ણવર્ષ કોઈ ઉત્તમ દ્વિજની વિદ્યાનું કૃણ તે થાય તેવા નિશ્ચયથી (આગામ) વટપુરના નિવાસી ભાનુભટ્ટને આપ્યું હતું. લઈને અને નાલાવારિકો આદિ જાતિને ઉદ્દેશીને તાંબુલ પર્ણના દાનપૂર્વક ઇચ્છા અનુસાર રક્ષણ થવું જોઈએ એમ કહી, અને શાસન કરી, (નૃપે કહ્યું)—“ જો કે આ નગર (પુરી) કુદરતી અને પ્રાકૃતિક દાન છે. પણ તે (દાની) બધું છે કે મહાશંભુ ત્રિયાગેશ્વર દેવના ચરણની ભક્તિથી તેનું દાન ઉદભવે છે ”

ગોવિંદરાજનાં તોરખેડેનાં તામ્રપત્રો^૧

શ. સં ૭૩૫ પૌષ. સુ. ૭

મી. સી. જી. હાસન તરફથી આ પતરાં વાંચવા માટે મળેલાં હતાં. તથા તે ખાનદેશમાં શાહાડે તાલુકામાંનાં તોરખેડે ગામના રહીશ બગીરદાર દેવરાવ બીન બલવન્તરાવ કદમ્બાન્ડે પાસેથી મેળવ્યાં હતાં.

પતરાં ત્રણ છે અને તેનું માપ ૧૧^૫/_૮ "x ૮^૩/_૮" છે. તેની કોર ટીપીને બહાર રાખેલી છે. જોકે તેના ઉપર પુષ્કળ ઠાટ ચડી ગયો હતો છતાં અક્ષરો બધા સ્પષ્ટ વંચાય છે. પતરાં બે કડીથી બાંધેલાં છે. એક કડી ૧^૫/_૮ " બહાર છે ને તેનો વ્યાસ ૨^૩/_૮ " છે. બ્યારે બીજી ૧^૫/_૮ " બહાર અને લંબચોરસ હોઈ ૩^૫/_૮ "x ૨^૩/_૮ " ના માપની છે. ત્રીજા ઉપલબ્ધ નથી. ત્રણે પતરાંનું વજન ૪૩૪ તોલા છે અને બે કડીઓનું વજન ૧૮^૩/_૮ તોલા છે. અક્ષરો દક્ષિણના અક્ષરોને મળતા આવે છે. લેખના સમયના અક્ષરો જેવા જ છે. ભાષા સંસ્કૃત છે; અને છેવટના બે શ્લોકો સિવાય બધો ભાગ ગદ્યમાં છે. વ્યાકરણદોષ બુજ છે, પણ દાનવિભાગમાંનો ભાગ કિલ્લ છે.

લેખમાં પંક્તિ ૫ અને ૬ માં રાષ્ટ્રકૂટ રાજા પ્રભુતવર્ષ જગત્તુંગ ગોવિંદ ૩ બાને ઉદ્દેશ્ય છે અને પંક્તિ ૧૨ માં તેના ભાગીદાર ગુજરાતના ગોવિંદરાજનું નામ છે. ગોવિંદરાજના તાબાના શત્રુ કિલવંશના મહાસામન્ત બુદ્ધવરસે,^૨ પોતાની માલિકીની સિહરખી અથવા સિહરખી બાર ગામમાંના ગોવદ્વાજ ગામનું દાન, કેટલાક ગ્રામ્યોને આપ્યાની હકીકત તેમાં છે.

દાનની તિથિ શક સંવત ૭૩૫ નંદન સંવત્સર પૌષ માસ શુકલ પક્ષ સપ્તમી એટલે કે વિજ્યા સપ્તમી આપેલ છે. વાર આપેલ નથી. આ દિવસ ઇ. સ. ૮૧૨, ૧૪ મી સપ્ટેમ્બર સાથે મળતો આવે છે.

રથળના નામમાં સિહરખી અગર સિહરખી તે હાલનું સેરખી લાલું જોઈએ, જે વડોદરાની પડોશમાં છે.

૧ એ. ઇ. વો. ૩ પા. ૫૩ હા. જે. કૃતીટ ૨ 'અરસ' નામને છેડે છે તે કેનેરી રાજને માટે હોઈને એમ અટકળ થાય છે કે કેનેરી વિભાગમાંથી તે ગુજરાતમાં આગ્યો હશે.
કે. ૨૪

અક્ષરાન્તર

પહેલું પત્રું

- ૧ 'ઓ' શકનૃપકાલાતીતસંવત્સરશતેષુ સપ્તસુ પચ્ચત્તૃં ત્રિ]શત્યધિકેષુ પૌષશુદ્ધ-
- ૨ સપ્તમ્યામઙ્કતોપિ સંવત્સરશતાનિ ૭૩૯ નન્દનસમ્વત્સરે પૌષ:શુદ્ધ
- ૩ તિથિ: ૭ અસ્થાં સમ્વત્સરમાસપક્ષદિવસપૂર્વાયાં પરમમદ્વારક-
- ૪ મહારાજાધિરાજપરમેશ્વર: શરચ્છશાંકકિરણનિર્મલશૌશુકાવગુણિ-
- ૫ તમેદિનીયુવતિમોક્ષા પ્રભૂતવર્ષ: શ્રીવલ્લભનરેન્દ્રો ગોવિંદરાજનામા
- ૬ જગતુંગૈતુજ્જતુરગપ્રવૃદ્ધરેણૃધ્વરુદ્ધરવિકિરણં ગ્રીષ્મેપિ નમો નિસ્થિલં
- ૭ પ્રાવૃત્કાલાયતે સ્પષ્ટ રક્ષતાં યેન નિ:શેષં ચતુરંબોધિસંયુતં રાજ્યં ધ-
- ૮ મ્મેણ લોકાનાં કૃતા તુષ્ટિ: પરા હૃદિ આર્તા તુ તસ્યેન્દ્રસમાનવીર્ય: શ્રીમાન્મુ-
- ૯ વિ ક્ષમાપતિરિન્દ્રરાજ: શાસ્તા ચમૂવાદ્ભુતકીર્તિસૃતિસ્તદત્ત લાટેશ્વરમણ્ડલસ્ય
- ૧૦ સુનુર્બ્યભૂવ ચલુ તસ્ય મહાનુભાવશાસ્ત્રાર્થબોધસુલ્લાલિતચિત્તવૃત્તિ: યો ગૌ-
- ૧૧ ણનામ પરિવારમુવાહ પૂર્વ્ય શ્રીકર્કરાજસુભગ વ્યય[પ]દેશમુચ્ચૈ: [||] [સુ] વૃષસ્થો-
- ૧૨ નુજસ્તસ્ય સતતં સેવિતો બુધૈ: ગોવિન્દરાજો ભૂપાલ: ચ્છંભુરિવા-
- ૧૩ પર: [||] ફલોન્મુલ્કૈરાપતિતૈર્વિદૂરત: સમં સમન્તાદ્ગુણ પક્ષપાતિભિ:

વીજું પત્રું પહેલી વાજુ

- ૧૪ મહાહવે દાનવિષ્ણો ચ માર્ગાગૈર્જ્ઞ કુણ્ઠિતં યસ્ય સદૈવ માનસં ||
- ૧૫ તદ્વત્ત સીહરક્ષીદ્વાદશકે પ્રભુજ્યમાને શલુકિકવિકલંકવંશપ્રસૂ-
- ૧૬ તો મૂર્ધ્ધાભિષિક્તો દુર્વૈરિવૈરિવનિતાતુલતાપહેતુરનેકદર્પિતા
- ૧૭ રાતિતરુપમજ્જનો માતરિશ્વા શરચ્છશાંકકિરણકુન્દકુસુમસ્ફટિકાવદાત
- ૧૮ સમાનનિર્મલયશા: શ્રીમણિનાગપૌત્ર: શ્રીરાજાદિત્યસુત: પરમબ્રહ્મણ્ય:
- ૧૯ સમધિગતાશેષમહાશબ્દમહાસામન્ત: સોયં શ્રીબુદ્ધવરસ: સર્વાનેવ ભાવિ
- ૨૦ ભૂમિપાલાન્સમનુબોધયત્યસ્તુવ: સંવિદિતં યથા મયા માતાપિત્રોરાત્મ-
- ૨૧ નશ્ચ પુણ્યયશોભિવૃદ્ધ્યે એહિકામુષ્મિકફલાવાપ્તયર્થં બલિચરુવૈશ્વ-
- ૨૨ દેવામિહોત્તરક્રતુક્રિયાધુચ્છ[ત્સ]ર્પણાન્ત્યં વદરસિદ્ધિં ચાતુર્વિચસામાન્ય
- ૨૩ વાજસનેય માધ્યન્દિનબ્રહ્મચારિત્રિપ્રવરલાવાયનસગોત્ર વ્રા-
- ૨૪ ક્ષણસોમાય સર્વદેવપુત્રાય તથા બ્રાહ્મણનાર્હેરગૌતમસગોત્રા મ [હ] ઇ
- ૨૫ શ્વરપુત્ર: તથા દ્રોણ વાર્ષણેયસગોત્ર શર્મપુત્ર: તથા સોમ કાત્યા
- ૨૬ યનસગોત્ર વપ્પુકસુત: તથા લકુટિ: આગ્રેય સમાનસગોત્ર:

૧ ચિક્ક ૩૫ છે. ૨ ળદ આયાં જગતુંગને અદલે ળદને માટે જગતુંગ લખેલ છે. ૩ અનુષ્ટુપ શ્લોક
૪ ઇદ્રવળા. ૫ વાંચો શ્રીમાન્મુ : વસન્તતિલકા. ૬ વંશસ્થ. ૮ આંહી એક પંક્તિ વસન્તતિલકામાં છે.
૯ આંહીથી પંક્તિ ૩૯ સુધીનો ભાગ બહુભરેલો છે.

ત્રીજું પત્રું બીજી બાજુ

- ૨૭ સર્વદેવસુતઃ તથા સર્વદેવમુદ્ગલસગોત્રઃ તથા^૧ નેવઃ તથા^૨ તત્સુતો ગોવ તથા
માઝલઃ વત્સસગોત્રઃ
૨૮ તથા ગોવશર્મઃ તથા અણહાદિત્યઃ તથા નાસેણઃ તથા ગોવઃ ગૌતમસગોત્રઃ દ્રોણ-
૨૯ સુતઃ તથા આદિત્ય પારાશરસગોત્રઃ તથા લિમ્બાદિત્ય આમેયસમાનસ-
૩૦ ગોત્રઃ તથા યોગઃ સં[શં]હિલસગોત્રઃ તથા અમિશર્મઃ તથા નેવરેવઃ મુદ્ગલસગોત્રઃ
૩૧ તથા નાગઃ માધરસગોત્રઃ તથા નાણસરઃ તથા રેવસમઃ તથા માઝલ યૌગનસગોત્રઃ
૩૨ તથા નેવાદિત્ય મરદ્વાજસગોત્રઃ તથા ર્શ્વરઃ કૌશસગોત્રઃ તથા વપ્પસ્વામિ તથા
૩૩ ગોવશર્મઃ વાર્ષણેયસગોત્રઃ તથા શિવાદિત્યઃ તથા દેવહતઃ તથા સીહઃ લાવા-
૩૪ યણ [ન] સગોત્રઃ તથા નેનૈઃ કાત્યાયનસગોત્રઃ તથા માતૃશૂરઃ તથા મહેશ્વરઃ
૩૫ આમેયસમાનસગોત્રઃ તેનાત્માંશો જૈનદૌહિત્રાય દત્તઃ તથા લલ્લઃ મારદ્વા-
૩૬ જસગોત્રઃ તથા તસ્યૈવ ભ્રાતા જજ્જુકઃ તથા દત્તઃ સૌન્દાનસગોત્રઃ તથા
૩૭ અમિશર્મઃ આમેયસમાનસગોત્રઃ તથા નેવાદિત્યઃ તથા સંબૌરઃ
૩૮ કૌશસગોત્રઃ તથા જજ્જુક વાર્ષણેયસગોત્રઃ તથા આદિત્યઃ ગૌતમસગોત્રઃ
૩૯ તથા આદિત્યચીહલકઃ સોમસુતઃ તથામિશ [ર] મ મુદ્ગલસગોત્ર રેવ આમેય-
સમાનસગોત્ર-

ત્રીજું પત્રું

- ૪૦ સીહરસિદ્ધાદશાન્તર્ગત ગોવટ્ટણાભિધાનો ગ્રામઃ સહિર-
૪૧ ણ્યાદાનઃ સદળ્લદશાપરાધઃ સસીમાપર્યન્તઃ સત્તીર્થઃ મેષુ [?] વલિ-
૪૨ કાપ્રાવેશુકઃ સમસ્તરાજકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપણીયો ભૂમિ-
૪૩ ચ્છિદ્રન્યાયેનાથ વિજયસ સતમ્યામુદકાતિસર્ગેણ પ્રતિપાદિતઃ યત-
૪૪ સ્તતોસ્ય ન કૈશ્વિદ્યાસેધે પ્રવર્તિતવ્યમાગામિ મદ્રનૃપતિભિરપ્યનિત્યા
૪૫ ગયૈ[ન્યૈ]શ્વર્યાપ્યસ્થિરં માનુષ્યં સામાન્યચ્ચ ભૂમિદાનફલં તદપહરણપાપં
૪૬ ચાવગચ્છદિભરયમસ્મદાયોનુમંતવ્યઃ પરિપાલયિતવ્યશ્ચ ઉક્તં ચ મહર્ષિભિઃ
૪૭ બહુમિર્વૈવસુધા મુક્તા રાજમિઃ સગરાદિભિઃ યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય
તદા ફલં
૪૮ ષષ્ઠિ વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ આચ્છેત્તાચાનુમન્તા ચ તાન્યેવ નરકે
વસેદિતિ ॥ ઓ^૩
૪૯ લિખિતં મયા લેખક કૃષ્ણેન નત્રપુત્રેણ [॥]

૧ વાંચો તથા ૨ તથા તત્સુતો ગોવ એટલા શબ્દો પાછળથી ઉમેરેલા છે. ૩ વાંચો નત્રઃ ૪ તથામિશર્મ-
મુદ્ગલસગોત્ર એ શબ્દો પછિતની નીચે છે, તેને ડ્યાં મૂકવા તે માટે કાંઈ સૂચના નથી, પણ મેં મૂક્યા છે
ત્યાં હોવા એમથી એમ હું માનું છું. ૫ અનેક અનુપુપ. ૬ હું ના ચિહ્ન જેવા ચિહ્નરૂપે છે.

ભાષાન્તર (સારૂપ)

ઓં—શક નૃપના કાલથી ૭૩૫ વર્ષ વીત્યા બાદ નંદન સવત્સરમાં પાંચ સુદ ૭ ને દિવસે—

પં.—૩ પરમભદ્રારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર પ્રભુતવર્ષ નામે ગોવિંદરાજ ત્રીજો.

પં.—૮ તેનો ભાઈ ઈંદ્રરાજ લાટ પ્રાંતનો રાજ થયો.

પં.—૧૦ તેનો દીકરો કર્કરાજ હતો.

પં.—૧૧ તેનો નાનો ભાઈ રાજ ગોવિંદરાજ.

પં.—૧૫ તેણે આપેલ સ્ત્રીદુરબળી બારગામ બોગવળે, શાલુકિક વંશનો, મણિનાગનો પૌત્ર, રાજદિત્યનો પુત્ર બુદ્ધવર્ષ જે મહાસામન્ત હતો, પંચમહાશબ્દ જેણે મેળવ્યા હતા અને બ્રાહ્મણોમાં જે અનન્ય શ્રદ્ધાવાળો હતો તે બધા ભવિષ્યના રાજાઓને બહાર કરે છે કે—

પં.—૨૦ તમને બધાને વિદિત થાઓ કે, મારા અને મારા માતાપિતાના પુણ્યયશની વૃદ્ધિ માટે આ અને પરલોકમાં રૂળ મેળવવા માટે બલિ ચરૂ વૈશ્વદેવ અગ્નિહોત્ર ઇત્યાદિ ધર્મકૃત્યો નભાવવા માટે, સ્ત્રીદુરબળી બારગામમાં ગોવદુલ્ભ નામનું ગામ મેપુવલ્લિકા સહિત આજે વિજયા સપ્તમી તિથિએ, ભૂમિચ્છિદ્ર ન્યાયથી સંકલ્પના જળપૂર્વક નીચેના બ્રાહ્મણોને દાનમાં આપેલ છે—વાજસનેય મધ્યેદિત શાખાના બ્રહ્મચારી બહર સિદ્ધિના ચતુરવેદી ચર્વ દેવના પુત્ર ત્રિપવરી અને લાવણ્ય ગોત્રના બ્રાહ્મણ સોમને, તથા ગૌતમ ગોત્રના મહેશ્વરના પુત્ર બ્રાહ્મણ નાહરને, તથા

શર્મન	ના પુત્ર	વાર્ષણેય	ગોત્રના	દ્રોણને
તથા બપ્પુક	—	કાત્યાયન	—	સોમને
— સર્વદેવ	—	આગ્નેય	—	લકુટિને
—	—	મુદ્ગલ	—	અવદેવને
—	—	—	—	નેવને
તે —	—	—	—	ગોવને
—	—	વત્સ	—	ભાઉલને
—	—	—	—	ગોવશર્મનને
—	—	—	—	અણહાદિત્યને
—	—	—	—	નાસેનને
— દ્રોણ	ના પુત્ર	ગૌતમ	ગોત્રના	ગોવને
—	—	પારાશર	—	આદિત્યને
—	—	આગ્નેય	—	લિમ્બાદિત્યને
—	—	કાલિંગલ	—	યોગને

— અગ્નિશમનને તથા મુદ્ગલ ગોત્રના નેવરેવને તથા માધર ગોત્રના નાગને, તથા નાણુસરને, તથા રેવસ્રમને તથા યૌગન ગોત્રના ભાઉલને. તથા ભરદ્વાજ ગોત્રના નેવાદિત્યને તથા કૌશ ગોત્રના ઇશ્વરને, તથા બપ્પસ્વામિનને તથા વાર્ષણેય ગોત્રના ગોવશર્મનને તથા શિવાદિત્યને, તથા દેવહતને તથા લાવણ્ય ગોત્રના સ્ત્રીહને તથા કાત્યાયન ગોત્રના નજને તથા માતૃસૂરને તથા આગ્નેયસના સમાન ગોત્રના મહેશ્વરને (જેણે પોતાનો હિરસો દૌહિત્રા નૈનને આપી દીધો હતો) તથા ભરદ્વાજ ગોત્રના લલને તથા તેના ભાઈ જબ્બુકને, તથા સૌન્દાન ગોત્રના હત્તને, તથા આગ્નેયસના સમાન ગોત્રના અગ્નિશર્મનને તથા નેવાદિત્યને. તથા કૌશ ગોત્રના શંભોરને, તથા વાર્ષણેય ગોત્રના જબ્બુકને, તથા ગૌતમ ગોત્રના આદિત્યને, તથા સોમના પુત્ર આદિત્ય આહલલકને તથા મુદ્ગલ ગોત્રના અગ્નિશર્મનને અને આગ્નેયસના સમાન ગોત્રના રેવને.

પં.—૪૩ અને ૪૬ દાન કાયમ રાખવા માટેની આજ્ઞાઓ અને મહાભારતના શિરસ્તા ગુજબના યોગેશ્વરે બ્રહ્મિઃ ... ઇત્યાદિ

પં.—૪૬ મે લખ્યું—નજના પુત્ર લેખક દ્વારા (લખ્યું)

ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટ રાજા કર્ક ૨ જાનાં નવસારીનાં તામ્રપત્રો^૧

શક સંવત ૭૩૮ માઘ સુદ ૧૫

આ તામ્રપત્રો મૂળ ડો. લગવાનલાલ ઇન્દ્રજી પાસે હતાં. પરંતુ મને તે બો. બ્રે. રો. એ. સો. ના સેક્રેટરીએ પ્રસિદ્ધ કરવા માટે આપ્યાં હતાં. પતરાં મૂળ નવસારીમાંથી મળ્યાં હતાં. આ ત્રણ પતરાં છે. તે દરેકનું માપ ૧૦" x ૬" છે. કાંઠા સહેજ જડા છે. મને તે મળ્યાં ત્યારે તેમાં કડી ન હતી. પરંતુ તેની ડાબી બાજુએ કાણાં હોવાથી જણાય છે કે તે એક કડી વડે સાથે જોડેલાં હશે. એકંદરે લેખ સુરક્ષિત અને સહેલાઈથી વાંચી શકાય તેવો છે. કોતરકામ સુંદર છે. ભાષા છેવટ સુધી સંસ્કૃત છે. દાનપત્ર હંમેશના ઓં ના ચિહ્નથી શરૂ થાય છે. પણ તે પછી નિયમ પ્રમાણે "સ્વસ્તિ" લખેલું નથી. પહેલી પૃષ્ઠ પંક્તિઓ તથા છેવટના આશીર્વાચન તથા શાપના શ્લોકો પદ્યમાં છે. આ દાનપત્રના શ્લોકો અત્યાર સુધીમાં પ્રસિદ્ધ કરેલા રાષ્ટ્રકૂટોના જૂઠાજૂઠા લેખોમાં આવી ગયા છે. પણ કેટલાક ગુજરાત રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ગોવિંદનાં કાવીનાં પતરાંમાં જ માલુમ પડે છે.

નીચે આપેલું દાનપત્ર રાષ્ટ્રકૂટ વંશની ગુજરાત શાખાના ઇન્દ્રનો પુત્ર કર્ક, જેને 'સુવર્ણ વર્ષ' કહ્યો છે, તેનું છે. તે "એટક" એટલે હાલના ખેડામાં રહેતો હતો ત્યારે તેણે આ શાસન બહાર કઢ્યું હતું. તારીખ શબ્દમાં આપી છે. તે, શક સંવતનાં ગત વર્ષ ૭૩૮ ના માઘ શુદ્ધ ૧૫ ની છે. આ દિવસે થયેલા ચંદ્રચંદ્ર સમયે આ દાન અપાયું હતું. તેનો હેતુ 'બલિ' આદિ પાંચ યજ્ઞક્રિયાઓ કરવાનો હતો. દાન લેનાર બાદશાહનો પુત્ર, ભારદ્વાજ ગોત્રનો અને "તૈત્તરીય" શાખાનો શિષ્ય ગોખ્ખદિ નામનો બ્રાહ્મણ હતો. ગુજરાતની અંદર "તૈત્તરીય" શાખા લગભગ છે જ નહીં, પરંતુ ઘણાખરા તૈલંગી બ્રાહ્મણો આ શાખાના અનુયાયી હોય છે. વળી, દાન લેનારનું નામ તેલગુ લાગે છે. એટલે તે દક્ષિણમાં વસનારો હોવો જોઈએ. તે મૂળ જ્યાં રહેતો હતો તે બાદાવી બિજાપુર ડિસ્ટ્રિક્ટના બાદામી તાલુકાનું હાલનું બાદામી શહેર હોવું જોઈએ. ગોખ્ખદિ બહુ વિદ્વાન હોવો જોઈએ, કારણ કે ચૌદ વિદ્યામાં નિપુણ હોવાને લીધે તેને "પંડિત વલ્લભરાજ" નો ઇલ્લાખ આપ્યો છે.

આ દાનપત્ર ગુજરાત શાખાના કર્ક ૨ જાનાં દાનપત્રોમાં અનુક્રમે બીજું છે. પહેલું સાધારણ રીતે વડોદરાના દાનપત્ર તરીકે ઓળખાય છે અને તેની તારીખ શક સંવત ૭૩૪ ગત એટલે ચાર વર્ષ વહેલી છે. વડોદરાના દાનપત્રના શ્લોકો અત્યાર સુધી પ્રસિદ્ધ થયેલાં બીજાં કોઈ રાષ્ટ્રકૂટ દાનપત્રોમાં આપેલા નથી જોડે તે ઘણી ઉપયોગી માહિતી આપે છે. પરંતુ આપણા દાનપત્રના શ્લોકો બીજા રાષ્ટ્રકૂટ લેખોમાં આપેલા હોવાથી કંઈ નવીન જ્ઞાન આપતા નથી. તેમ છતાં આ દાનપત્રમાં આપેલી તારીખ તથા રાષ્ટ્રકૂટના મુખ્ય વંશના અમોઘવર્ષ ૧ લાના નામ ઉપરથી એક ઉપયોગી અનુમાન થઈ શકે છે. વડોદરાનું દાનપત્ર, જે શક સંવત ૭૩૪ ગતમાં લખાયું હતું તેમાં વંશાવલી ગોવિંદ ૩ જા સુધી જ આપેલી છે. તે ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તે રાજા તે સમય સુધી રાજ્ય કરતો હતો. પણ આ દાનપત્ર, જેની તારીખ શક સંવત ૭૩૮ ગતની છે, તેમાં ગોવિંદ ૩ જા પછી અમોઘવર્ષનું નામ આપ્યું છે. તે ઉપરથી જણાય છે કે તે

૧ જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. પે. ૨૦ પા. ૧૩૧ દેવદત્ત-ચાર-બાંડારકર બી. એ. (ચાર. છ. બાંડારકરની દખરેખ તલે)
જે. ૨૫

સમયે અમોઘવર્ષ ગાદીએ હતો. એટલે, હું ધાડું છું કે અમોઘવર્ષ, ગત શક સંવત્ ૭૩૪ અને ૭૩૮ વચ્ચેના કોઈ પણ વર્ષમાં ગાદીએ આવ્યો હશે. આ અનુમાન મિર્ઝાના લેખને મળતું આવે છે.^૧ તેના ઉપરથી જણાય છે કે શક સંવત ૭૩૬ (ગત) અમોઘવર્ષના રાજ્યનું પહેલું વર્ષ હતું.

‘હરિવંશ’ નામની એક પ્રખ્યાત જૈન કૃતિના લેખકે કહ્યું છે કે તેણે તે કૃતિ શક સંવત ૭૦૫, જ્યારે કૃષ્ણનો પુત્ર શ્રીવલ્લભ દક્ષિણમાં અને ઇન્દ્રાયુદ્ધ ઉત્તરમાં રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે સંપૂર્ણ કરી હતી. પૈઠણ તથા ગુજરાત રાષ્ટ્રકૂટનાં દાનપત્રોમાં ગોવિંદ ૨ ને વલ્લભ નામ આપ્યું છે, અને ગોવિંદ ૨ જો કૃષ્ણનો એક પુત્ર હતો. તેથી ઉપર કહેલો શ્રીવલ્લભ તે જ છે એ ચોક્કસ થાય છે. એક વિદ્વાનનાં એવો મત છે કે ગોવિંદ ૨ જાણે રાજ્ય કર્યું જ નહોતું, કારણ કે વાણી અને રાધનપુરના લેખોમાં કહ્યું છે કે, ધવ નિરૂપમે તેના વડિલ અંધુને ઉલ્લંઘીને રાજ્ય મેળવ્યું હતું, તથા તે પછીના કેટલાક લેખોમાં એનું નામ પણ આપ્યું નથી. એટલે શ્લોકમાં આવતું વાક્ય “કૃષ્ણતનયે” તે ઇન્દ્રાયુદ્ધ સાથે જોડે છે અને માને છે કે શ્રીવલ્લભ ગોવિંદ ૩ જાણે કહ્યો છે. હવે વાણી અને રાધનપુરના લેખોનાં વાક્ય “એષોલ્લજ્ઞ” નો અર્થ ઉપર કયો છે તેમ વડિલ અંધુને ઓળંગી ગયો એવો ખાસ નથી થતો. પણ એ ફક્ત એમ બતાવે છે કે ગોવિંદ ૨ જાણે તેના ભાઈ ધવે પદભ્રષ્ટ કર્યો હોવો જોઈએ. દેવત્રી અને કરાડનાં પતરાં જેમાં રાજ્ય ભોગવ્યા સિવાય ગુજરી ગયેલા કુવરેનાં નામ આપ્યાં છે, તેમાં કહ્યું છે કે ગોવિંદ ૨ જાણે પોતાની વિધવા ટેવોને લીધે ધ્રુવને ગાદી પચાવી પાડવા દીધી, એ બતાવે છે કે તેણે રાજ્ય તો કર્યું જ હતું. વળી રત્નરાજનું આરેપાટણનું દાનપત્ર રાજ્ય કરી ગયેલા રાષ્ટ્રકૂટોની નોંધમાં ગોવિંદ ૨ જાણે નામ બતાવે છે. છેવટે એ પણ નોંધવા યોગ્ય છે કે આ દાનપત્રમાં એક શ્લોકમાં ગોવિંદ ૨ જાણે રાજ્યછત્ર^૭ વિધે પણ કહ્યું છે.

આ શ્લોક ગોવિંદ બીજાના ભત્રિજા ગોવિંદ ૩ જાણે પૈઠણના દાનપત્રમાં પણ આપ્યો છે. અને આ પૈઠણનું દાનપત્ર ગોવિંદ ૨ જાણે મૃત્યુ પછી તરતમાં જ જાહેર થયેલું હોવાથી એણે રાજ્ય કર્યું હતું, એ વાત નિર્વિવાદ સાબિત કરે છે.

આ દાનપત્રનો હતક ભટ્ટ શ્રી દ્રોણમ્મ હતો, તે દક્ષિણનો જણાય છે. અને દાનપત્રનો લેખક સંધિવિગ્રહનો મંત્રિ નેમાદિત્ય, કદાચ આજ રાજના વડોદરાના દાનપત્રનો લેખક હતો. રાજના દસ્કત દક્ષિણ હિન્દની લિપિમાં કેતરેલા છે. આ રાજનાં તેમજ તેના પુત્ર ધ્રુવનાં વડોદરાનાં દાનપત્રોમાં પણ એ જ પ્રમાણે દસ્કત કેતરેલા છે. તે એમ બતાવે છે કે ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટો પોતાના સ્વદેશની પ્રચલિત લિપિનો ઉપયોગ કરતા હતા.

દાનમાં સમીપદ્રક અને સગંધી નામનાં બે ગામો આપ્યાં છે. તેમાંનું પહેલું મહી અને નર્મદા વચ્ચેના પ્રદેશમાં આવ્યું હતું અને બીજું મંકલિકા ડિસ્ટ્રિક્ટમાં આવ્યું હતું. સમીપદ્રકનો અપભ્રંશ “સ-ઈ-ઉદ્ર” અને તેમાંથી “સ-ઉત-દર” થયો હોવો જોઈએ. આસપાસનાં ગામડાંઓથી નક્કી કરેલા સમીપદ્રકના સ્થળે “સોંદર્ન” નામનું એક ગામ છે. તેથી તે જ સમીપદ્રક છે, એ ચોક્કસ થાય છે. આસપાસનાં ગામોમાં ચોડદક હાલનું ચોરદ, ભર્થાલુક એ ભર્થાન અને ધાહદ હાલનું ધાવત છે. એ સિવાય સજ્જેડક હાલ સજ્જેડ કહેવાય છે. અને માંડવા એ હાલના કાષ્ઠામણડપનું ટુંકું રૂપ હોય. આમાનાં પહેલાં ચાર ગામો ગાયકવાડની હદમાં ભરૂચ જીલ્લા નજીકમાં છે, અને છેલ્લાં બે એ જ જીલ્લાના અંકલેશ્વર તાલુકામાં છે.

૧ જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૨૧૮ ૨ ઈ. એ. વો. ૧૫ પા. ૧૪૨ ૩ જુઓ. ‘ડીનેસ્ટ્રીઝ ઓ. કા. ડિસ્ટ્રિક્ટ પા. ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૧૯ ૪ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૬૫ વો. ૧૧, પા. ૧૫૫ ૫ જ. એ. ઓ. રો. એ. સો. વો. ૧૮ પા. ૨૪૬ એ. ઈ. વો. ૪ પા. ૨૮૨ ૬ એ. ઈ. વો. ૩ પા. ૨૬૮ ૭ આ લાગત પહેલાં ડા. હુલ્લનાં દાનપત્ર આપી હતી. જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૪, પા. ૨૦૧ નોંધ ૨૩

અક્ષરાન્તર

પહેલું પત્રું—પ્રથમ બાજુ

- ૧ ઑ [॥] સંવેવ્યાદ્વેષસાધામ યન્નામિકમલં કૃતં [૧] હરશ્ચ યસ્ય કાન્તેન્દુમૈલ
(૧) યા કમલકૃતં ॥ [૧] આસીદ્વિષત્તિ-
- ૨ મિરમુદ્ધતમણ્ડલાગ્રોધ્વસ્તિન્નયન્નમિમુલ્લો રણશર્વરીણી [૧] ભૂપઃ શુચિર્વિધુરિવાસ્ત-
દિગન્તકીર્ત્તિ-
- ૩ મ્મોવિન્દરાજ ઇતિરાજસુ[રા]જસિદ્ધઃ ॥ [૨] દૃષ્ટ્વાચમૂમમિમુલ્લો (૧)
સુમટાદૃહાસામુન્નામિતં
- ૪ સપદિ યેન રણેષુ નિત્યં [૧] દષ્ટાધરેણ દધતાશ્રુકુટી લલાટે (૧) સ્વજ્ઞં કુલચ્ચ
હૃદયં ચ નિજં
- ૫ ચ સૈત્વં ॥ [૩] સ્વૈજ્ઞં કરાધ્રાન્મુલ્લતશ્ચ શોભા માનો મનસ્તઃસમમેવ યસ્ય ।
મહાહવે નામ નિશમ્ય
- ૬ [સ] ઘસ્યયંરિપૂણાં વિગલત્યકાણ્ડે ॥ [૪] [ત] સ્થાત્મજો જગતિ
વિશ્રુતદીર્ઘકીર્ત્તિરાત્તાર્ત્તિહા-
- ૭ [રિ] હરિક્રમધામન્ના[રી] । ભૂપસ્તિવિષ્ટપન્નપાનુકૃતિ કૃતઙ્ગઃ શ્રીકર્કરાજ
ઇતિ ગોત્રમણિર્વર્ભૂ-
- ૮ વ ॥ [૫] તસ્ય પ્રભિન્નકરટચ્યુતદાનદન્તિદન્તપ્રહારરુચિરોલ્લિખિતાંસપીઠઃ
[૧] ક્ષ્માપઃ ક્ષિતૌ ક્ષપિ-
- ૯ તશશ્રૈરમૂત્તનૂજઃ સદ્રાષ્ટકૂટકનકાદ્રિરિવેન્દ્રરાજઃ ॥ [૬] તેસ્યોપાર્જિતમહસ-
- ૧૦ સ્તનયશ્ચતુરુદધિવલયમાલિન્યૌ મોક્તા ભુવઃશતક્રતુસદૃશઃ શ્રીદન્તિદુર્ગારાજો-
ભૂત [૧] [૭]
- ૧૧ કૌંચીશકેરલનરાધિપચોલપાણ્ડય (૧) શ્રીહર્ષવજ્રટવિ [મે] દવિધાનદક્ષે । કા-
ર્ણાટકં બલમચિ-
- ૧૨ ન્યમજેયમન્યૈર્ભૃત્યૈ કિયાદ્વિરપિ યઃ સહસા જિગૈયૈ ॥ [૮] ઐશ્રૂવિભંગમ-
ગૃહીતનિ [શા] તશસ્ત્રમ-

૧ છંદ-અનુષ્ટુપ ૨ વાંચો કલયા ૩ છંદ વસંતતિલકા, આ અને પછીનો શ્લોક ૪ વાંચો સિંહઃ ૫ વાંચો
શુકુટી ૬ વાંચો સત્ત્વ ૭ છંદ ' ઉપગતિ ' ૮ છંદ-વસંતતિલકા, આ અને પછીનો શ્લોક ૯ વાંચો શત્રુ
૧૦ છંદ ગીતિ. ૧૧ વાંચો માલિન્યાઃ ૧૨ છંદ વસંતતિલકા, આ અને પછીનો શ્લોક ૧૩ આ બધા શ્લોકોમાં
રાષ્ટ્રકૂટનાં કાવી, અશુભરા, સામાનગઢ અને પૈઠણના દાનપત્રો કરતાં ક્રિયાપદોનો થોડો થોડો ફેરફાર છે.
૧૪ કાવી અને સામાનગઢ લેખોમાં, ડો. પચુદ્ધર અને ડો. ફલીટ બન્ને આ શ્લોકનો પ્રથમ અક્ષર ' સ '
વાંચે છે. બ્યારે ડો. કિલ્હોર્ન પૈઠણ દાનપત્રમાં તે જ વાંચન લે છે. પરંતુ તે અક્ષર ' અ ' હોવાની શંકા
જણાવે છે. આપણા પત્રમાં અરપટ રીતે કાતરેલો છે.

- ૧૩ શ્રાન્તમપ્રતિહતાઞ્જમપેતયત્નં । યો વલ્લભં સપદિ દણ્ડવલેન જિત્વા [રા] જાધિરા-
જપરમે [શ્વ]-
૧૪ રતામવાંપ ॥ [૧] ઔસેતોર્વિપુલોપલાવલિલસલ્લોલોમ્મિં માલાજલાવાપ્રાલે-
યકલંકિતા-
૧૫ મલશિલાજાલાતુષારાવલાદો પૂર્વાપરવારિરાશિપુલીનપ્રાન્તો પ્ર]સિદ્ધો વધે-
ચ્યેનેયં
૧૬ જગતીસ્વવિક્રમચલેનૈકાતપત્રીકૃતા ॥ [૧૦] તૈસ્મિન્દિવં પ્રયાતે વલ્લભરાજે
ક્ષતપ્રજાવાધઃ [૧]

પહેલું પત્રું—બીજી વાજુ

- ૧૭ શ્રીકર્ક [રા] જસૂનુર્મ્મહીપતિઃ શ્રીકૃષ્ણરા [જો] મૂત ॥ [૧૧] યસ્ય સ્વભુજ-
પરાક્રમનિઃશેષોત્સાદિતારિદિક્ચક્રં [૧]
૧૮ [કૃ]ષ્ણસ્યેવાકૃષ્ણ [૧] ચરિતં શ્રીકૃષ્ણરાજસ્ય ॥ [૧૨] શુભતુઙ્ગતુઙ્ગતુરમ-
પ્રવૃદ્ધેરણૂર્જુરુદ્ધરવિકિરણં । ગ્રી-
૧૯ યેપિ નમો નિલિલં પ્રાવૃટ્કાલાયતે સ્પષ્ટં ॥ [૧૩] દીનાનાથપ્રણયિષુ યથેષ્ટચેષ્ટં(૧)
સમીહિતમજ-
૨૦ શ્રં [૧] તત્ક્ષણમકાલવર્ષો વર્ષતિ સર્વાર્તિનિર્વર્ષણં ॥ [૧૪] રાહેપ્પમાત્મસુ-
જજાતવલાવલેપમા [જો]
૨૧ વિજિત્ય નિશિતાસિલતાપ્રહારે ધ્વંસિલધ્વજાવલિ (૧) શુભામચિરેણ યો હિ
રાજાધિરાજપરમેશ્વર-
૨૨ તાન તાનં ॥ [૧૫] ક્રોધોદુલ્ભાતલ્પજ્ઞપ્રસૂતરુચિચયૈર્ભાસમાનં સમન્તાદા-
જાવુદ્ધત્તૈરિપ્રક-
૨૩ ટગજઘટોપસંક્ષોભદક્ષં । શૌર્ય (૧) ત્યંક્તા રિવર્ગો મયચકિતવપુ ~ કા
પિ દૃષ્ટૈવ સ-
૨૪ દ્યો દર્પાધ્માતારિચક્રક્ષયકરમગમચસ્ય દોર્દ્દણ્ડરૂપં ॥ [૧૬] પૌતા યશ્વ-
તુરમ્બુરાશિર-
૨૫ શનાલઙ્કારમાજો ભુવ [શ્વ] ય્યાશ્વાપિકૃતદ્વિજામરુગુપ્રાજ્યાજ્યપૂજાદરો દૌતા
૨૬ માનમૃદગ્રણી [મુ] જવતાં (૧) યો સૌ શ્રિયો વલ્લભો મોકું સ્વર્ગાફલાનિ ભૂરી-
તપસા સ્થાનં

૧ આ શ્લોક દ્વિતીય અશુભરા દાનપત્રમાં નથી. ૨ છંદ શાર્દૂલવિક્રીડિત ૩ વાંચો મિમ ૪ વાંચો
ચલાત્ અને આપૂર્વા ૫ વાંચો પ્રસિદ્ધા ૬ આ શ્લોક દ્વિતીય સામાન્ય લેખમાં જ માલુમ નથી પડતો.
૭ છંદ આર્યા અને પછીના ત્રણ શ્લોકોમાં ૮ આ શ્લોક અશુભરા દાનપત્રમાં નથી. ૯ છંદ પસંતતિલક્ષ
૧૦ વાંચો પ્રહારૈઃ અને પાલિ ૧૧ વાંચો ન્ત ૧૨ વાંચો છંદઃ સ્વમ્બરા ૧૩ વાંચો ક્ત્વા ૧૪ આ શ્લોક
અશુભરા દાનપત્રમાં જણાતો નથી. ૧૫ છંદ શાર્દૂલવિક્રીડિત ૧૬ વાંચો પૂજાદર ૧૭ વાંચો મોકું

- ૨૭ જગામામરં ॥ [૧૭] યેનં શ્વેતાતપત્રપ્રહરવિકરવ્રાતતાપાત્સલીલં જગમે નાસીર-
ધૂલીઘવલિતશિ-
- ૨૮ સૌં વલ્લભાલ્યઃ સદાજૌ । શ્રીમદ્ગોવિન્દરાજો જિતજગદહિતલ્લેખવૈધવ્યદક્ષસ્તસ્યા-
સીત્સૂ-
- ૨૯ તુરેકઃ ક્ષણરણદલિતારાતિમત્તેભ[કુ]મ્ભઃ ॥ [૧૮] તસ્યાનુજઃ શ્રીધ્રુવરાજનામા
મહાનુભાવો-
- ૩૦ પ્રહતપ્રતાપઃ[૧] પ્રસાધિતાશેપનરેન્દ્રચક્રઃ ક્રમેણ વાલાર્કવપુર્વભવ[૧] [૧૯]
જાતે યત્ર
- ૩૧ ચરાષ્ટ્રકૂટતિલકે સદ્ગૃપચૂડામણૌ[ગુ] ર્વીં તુષ્ટિરશ્રારિવલપ્યં જગતઃ સુસ્વામિનિ
- ૩૨ પ્રત્યહં[૧] સત્યં સત્યમિતિ પ્રશાસતિ સતિ ક્ષમામાસમદ્રાન્તિકામાસીદ્ધર્મપેરે ગુણા
વીજું પતરું—પ્રથમ બાજુ
- ૩૩ મૃતનિધૌ સત્યવ્રતાધિષ્ટિતે ॥ [૨૦] હૃદ્યોનહં (૧) યોર્થિજનાય સર્વં સ-
ર્વસ્વમાનન્દિતબન્ધુવર્મ ૧ પ્રાદાત્પ્રરુદ્ધો હરતિ
- ૩૪ સ્મ વેગાત્પ્રાણાન્યમસ્યાપિ નિતાન્તવીર્યઃ ૧ ॥ [૨૧] રક્ષતા યેન નિઃશેષં ચતુર-
મ્મોધિસંયુતં । રાજ્યં ધર્મમેળે લો-
- ૩૫ કાનાં કૃતાહૃષ્ટિપરા હૃદિ ॥ [૨૨] તૈસ્યાત્મજો જગતિ (૧) સત્પથિતોરુકી-
ર્તિર્મોવિન્દરાજ ઇતિ ગોત્રલલામભૂતૈ-
- ૩૬ સ્ત્યાગી પરાક્રમધર્મે પ્રકટપ્રતાપસન્તાપિહિતજનો જનવલ્લભોભૂત્ ॥ [૨૩]
પૃથ્વીવલ્લભ ઇતિ ચ
- ૩૭ પ્રથિતં યસ્યાપરં જગતિ નામ [૧] યશ્ચ ચતુષ્પદધિસીમામેકો વસુધાં વશે ચક્રે ।
[૨૪] એકોપ્યનેકરૂપો થો દ-
- ૩૮ દશે ભેદવાદિભિરિવાત્મા । પરવલજલધિમપારન્તરન્સ્વદોઽભ્યારણે રિપુભિઃ ૧
[૨૫] એકો નિર્હેતિરહં ગૃહીત-
- ૩૯ શસ્ત્રા ઇમે પરે બહવો ૧ યો નૈવં વિધમકરોચ્ચિતં સ્વમેપિ કિમુતાજૌ ॥ [૨૬]
રાજ્યાભિષેકકલશૈરભિષિચ્ય
- ૪૦ દત્તારાલંધિરાજપરમેશ્વરતાં (૧) સ્વપિત્રા । અન્યૈર્મહાનૃપતિભિર્બહુભિઃ સમેત્ય
સ્તમ્ભાદિભિ-

૧ છંદ સ્તુતિ ૨ વાંચો શિરસા ૩ છંદ ઉપજાતિ ૪ શાદૃલવિક્રીડિત ૫ વાંચો સ્વ ૬ આ
શ્લોક પૈશ્વ દાનપત્રમાં આવેલો નથી. ૭ છંદ ઇન્દ્રવજ્ર ૮ વાંચો ન્વહં ૯ વાંચો વર્ગઃ અને પ્રાદાત્પ્રરુદ્ધો
૧૦ આ શ્લોક માત્ર કાવી દાનપત્રમાં જ જણાય છે. ૧૧ વાંચો ધર્મેણ ૧૨ છંદ વસંતતિલકા ૧૩ મૃત
અને ત્યાગી ૧૪ ધન ૧૫ આ અને પછીના બે શ્લોકો કાવી દાનપત્રમાં જ આવે છે. ૧૬ બહવઃ ૧૭ છંદ
વસંતતિલકા ૧૮ વાંચો જા.
કે. ૨૬

- ૪૧ ઋજુવલ[દ]વલુપ્યમાનાં ॥ [૨૭] એકોનેકનરેન્દ્રવૃન્દસહિતાન્યસ્તાન્સ-
મસ્તાનપિ પ્રોત્સવાતાસિલ-
- ૪૨ તાપ્રહારવિધુરાન્વદ્ધામહાસંયુગે । લક્ષ્મીમપ્યચલાંચકાર વિલસત્સચામરપ્રાહિણી
(૧)સંસીદ-
- ૪૩ દુરુવિપ્રસજ્જનમુદ્ધદ્વન્ધૂપભોગ્યાં મુવિ ॥ [૨૮] તૈત્પુત્રોત્રગતે નાકમાક-
મ્પિતરિપુત્રજે । શ્રીમ-
- ૪૪ હારાજશર્વાશ્વયઃ સ્થ્યાતો રાજાભવદ્ગુણૈઃ [૨૯] ઔર્થિષુ યથાર્થતાં યઃ સમ-
મીષ્ટફલાન્તિ લબ્ધતો-
- ૪૫ પેષુ । વૃદ્ધિ નિનાય પરમામમોઘવર્ષાભિધાનસ્યૈ ॥ [૩૦] રાજાભૂવત્પિતૃવ્યો
રિપુમા[વ]વિમ-
- ૪૬ વોદ્ધૂત્યભાવૈકદેતુર્લક્ષ્મીવાનિન્દ્રરાજો ગુણિનૃપતિકરાન્તશ્ચમત્કારકારી । રાગાદ-
ન્યાન્વ્યુ-
- ૪૭ દસ્ય પ્રકટિતવિનયા (૧) યં નૃપાન્સેવમાના (૧) રાજશ્રીરેવ ચક્રે (૧) સકલ-
કવિજનો-
- ૪૮ દ્વીતિતથ્યસ્વભાવં । [૩૧] નિર્વાણાવાસિવાનાસહિતહિતજનોપાસ્યમાનાઃ
સુવૃત્તં વૃત્તં જિત્વાન્ય-
- ૪૯ રાજાં ચરિતમુદયવાન્સર્વતો હિંસકેભ્યઃ [૧] એકાકી દત્તવૈરિસ્વલનકૃતિસહ-
પ્રાતિરાજ્યે-

વીજું પતરું—વીજી વાજુ

- ૫૦ શશંકુલાટીયંમણ્ડલં યસ્તાન દ્વ નિજસ્વાસિદત્તં રરક્ષ [૩૨] યંત્યાજ્ઞમાત્રજયિ-
નામ્પ્રિયસાહસસ્ય ક્ષમા-
- ૫૧ પાલવેષફલમેવ વમૂવ સૈન્યં [૧] મુક્ત્વા ચ સર્વભુવનેશ્વરમાદિદેવન્નાવન્દતાન્યમ-
મરેષ્વપિ
- ૫૨ યો મર્નસ્વી ॥ [૩૩] શ્રીકર્કરાજ ઇતિ રક્ષિતરાજ્યભારઃ સારકુલસ્ય
તનયા નયશાલિશૌર્યઃ । તસ્યામવદ્ધિ-
- ૫૩ મવનન્દિતવન્ધુસાર્થઃ પાર્થઃ સદૈવ ધેનુર્ધિ પ્રથમઃ શુચીનાં ॥ [૩૪]
દાનેન માનેન સદાજ્ઞયા વા

૧ છંદ શાર્દૂલવિક્રીડિત ૨ વાંચો પી ૩ વાંચો મુદ્ધદ્વન્ધૂ ૪ છંદ અનુષ્ટુપ્ ૫ છંદ આર્યા.
૬ વાંચો મિ. ૭ અમોઘવર્ષ સંયંધી આ એ શ્લોકો અને પછીના એ શ્લોકો કાવી લેખમાં મિલુમ
નથી પડતા. ૮ છંદ સ્તોત્રધરા, આ અને પછીના શ્લોકમાં ૯ આ અને પછીના શ્લોક કાવી લેખમાં નથી.
૧૦ છંદ વસંતતિલકા, આ અને પછીના શ્લોકમાં. ૧૧ આ શ્લોક કાવી દાનપત્રમાં ૧૨ શ્લોક આવે છે.
૧૨ વાંચો ધનુષિ.

- ५४ वीर्येण शौर्येण च कोपि भूपः । एतेन तुल्योस्ति नवेति कीर्तिः सकौतुका
ब्राह्म्यति यस्य लोके [॥] [३५]
- ५५ स च समधिगताशेषमहाशब्दमहासामन्ताधिपतिः सुवर्णवर्षश्रीकर्कराजदेवः
सर्वानेव य-
- ५६ थासम्बद्धयमानकान्नाष्ट्रपतिविषयपतिग्रामकूटायुक्तनियुक्तकाधिकारिकमहत्तरा-
दीन्सम-
- ५७ नुदर्शयत्यस्तु वस्संविदितं (१) यथा मया खेटकावस्थितेन (१) मातापित्रोरात्मन-
श्चैहिकामुष्मिकपु-
- ५८ ण्ययशोभिवृद्धये (१) वादावीवास्तव्य (१) भारद्वाजसगोत्र (१) तैत्तिरीयसब्रह्म-
चारि (१) बादडि-
- ५९ उपाद्धयाय पुत्रगोबडि^२ ना[भे] चतुर्दशविद्यास्थानपरिज्ञानात्पण्डितवल्लभराज इति
- ६० लोके नाम प्रथितमपरं । तस्मै (१) सकलवेदशास्त्रार्थवेदिने महीनर्मदान्तरा-
लदेशव
- ६१ र्ति (१) शमीपद्रकनामाग्रामोयस्याघाटनानि पूर्वतो (१) गोलिकाभिघानग्रामो
दक्षिणत-
- ६२ श्वोरुन्दकग्रामष्मिमतोभर्त्थणकं (१) उत्तरतो धाहद्वग्राम (१) स्तथामंकणिका
भुक्तौ (१) स-
- ६३ बन्धीनामा ग्रामो यस्याघाटनानि (१) पूर्वतः सज्जोडकनामा ग्रामो दक्षिणतो
ब्रा[ह्म]ण पल्लिका (१) प-
- ६४ श्मिमत २ करंजवसहिका (१) उत्तरत २ काष्ठामण्डपं । एवमेतद्ग्रामद्वयं (१)
अष्टाघाटनोपलक्षितं सोद्वंशं स-
- ६५ परिकरं सदण्डदशापराश्रं (१) समूतपातप्रत्यायं सात्पथमानविष्टिकं (१) सभान्य-
हिरण्यादेयं [१] अचाट-
- ६६ भटप्रवेश्यं सर्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयं [१] आनन्दाकर्णिवधितिसरित्प-
र्वतसमकालीनं

त्रीजुं पतरुं— पहेली बाजु

- ६७ पुत्रपौत्रान्वयक्रमोपभोग्यं पूर्वप्रदत्तदेवब्रह्मदायरहितं (१) अभ्यन्तरसिद्धया
शकनृपकाला
- ६८ तीतसंवत्सरशतेषु सप्तस्वष्टत्रिंशदधिकेषु माघशुद्धपौर्णमास्यां (१) चन्द्र-
ग्रहणपूर्वणि स्नात्वाये-
- ६९ तकातिसर्गेण^१ बलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रातिथिपंचमहायज्ञक्रियोत्सर्पणार्थं प्रति-
पादितं य-

१ आ श्लोको श्रुती क्षेत्रमां जालुम पडता नथी. २ आ नगशक्षर के रीत पतरा उपर डोतरेशे
छे ते रीत ध्यान आपवा के री छे. ३ नथी दोदका

- ७० तोस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या भुंजतो भोजयत ८ कृषत ८ कर्षयतप्रतिदिश-
तो वा न केनचित्परिप-
- ७१ न्यना कर्त्तव्या । तथागामिनृपतिभिरस्मद्रंश्यैरन्यैर्वा सामान्यभूमिदानफलम-
वेत्य विद्युल्लौ-
- ७२ लान्यनित्येश्वर्याणि^१ तृणाग्रलजलविन्दुचंचलं च जीवितमाकलय्य स्वदाय-
निर्ध्वशेषोयम-
- ७३ स्मदायोनुमन्तव्यपरिपालयितव्यश्च । यश्चाज्ञानतिमिरपटलावृतमतिराच्छिन्धा-
दाच्छिद्यमान-
- ७४ कं वानुमोदेत (।) स पंचभिर्महापातकैरुपपातकिश्च संयुक्तः स्यादित्युक्तं
च भगवता वेदव्या-
- ७५ सेन व्यासेन । षष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमन्ता
च तान्येव
- ७६ नरके वसेत ॥ विन्ध्याटवीष्वतोयासु शु ८ कैकोटरवासिनं ८ कृष्णाहयो
हि जायन्ते (।) भूमिदा-
- ७७ यं हरन्ति ये ॥ अग्रेरपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूवैष्णवी सूर्यसुताश्च गावो[।]लो-
- ७८ कत्रयं तेन भवेद्धि दत्तं य ८ कांचनं गां च महीं च दद्यात् । [।]बहुभि-
र्व्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभि-
- ७९ र्यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दत्तानि पुरा
नरेन्द्रैर्दानानि धम्मार्थ-
- ८० यशस्कराणि [।] निर्माल्यवान्तप्रतिभानि तानि(।)कं नाम साधुपुनरा-
ददीत ॥ स्वदत्तां परद-
- ८१ तां वा यत्नाद्रक्ष नराधिप [।] महीं महीपतौ (।) श्रेष्ठदानाच्छ्रेयोनुपालनं ।
[।]सर्व्वानेतान्भाविन ८ पार्थि-
- ८२ वेन्द्रान्भूयो भूयो याचते रामभद्रः [।] सामान्योयं धर्मसेतुर्नृपाणां काले काले
पालनीयो भव-
- ८३ द्विः[।] इति कमलदलाम्बुविन्दुलोलां श्रियमनुचिन्त्य मनुष्यजीवितं च । अतिविमल-
[राणहरिणा दापितः संबन्धीग्रामोय[मुप]रिलिखिलं ।]
- त्रीजं पतरुं— बीजी बाजु
- ८४ मनोभिरात्मनैर्नैर्नहि पुरुषै [प्य] रकीर्तयो विलोप्याः [।] दूतकोत्रभट्टश्रीद्रो-
- ८५ णम्मो । लिखितं च साधिविग्रहिकनेमादित्येनति^२ ॥ स्वहस्तोयं मम श्रीमदि-
- ८६ न्द्रराजसुतस्य श्रीककराजस्य ॥

१ नित्यं २ पांथो पाकिश्च ३ पांथो शुक्ल ४ पांथो महीपतिश्च ५ पांथो भाविनः पार्थि ६ पांथो
लिखितः ७ पांथो नैति

ભાષાન્તર

(૧) જેના નાભિકમળમાં પ્રદ્વાએ વાસ કર્યો છે તે વિષ્ણુ અને હર જેનું શિર રમ્ય ઇન્દુકળાથી ભૂષિત છે તે તમારું રક્ષણ કરે.

(૨) ^૧ રાત્રિએ કિરણોથી તિમિર હણનાર, ક્ષિતિજ ઉપર બિમ્બાથ ઉન્નત (ઉંચું) કરી દિગ્માન્ત સુધી પ્રકાશ પ્રસરાવતા શશિ માફક દિશાઓના અન્ત સુધી પોતાનો યશ રેલાવનાર, અને અસિ ઉંચી કરી તેની સામે આવેલા શત્રુઓનો યુદ્ધમાં નાશ કરનાર રાજસિંહ સમેા ગોવિન્દરાજ નૃપ હોતો.

(૩) તેની વિમુગ્ધ (શત્રુઓના) વીર યોદ્ધાઓથી^૨ પ્રકાશતી સેના જોઈને નિત્ય તે યુદ્ધમાં અધર કરી, જ્રમર ચઢાવી, અસિ ઉંચી કરતો અને પોતાનાં કુળ, હૃદય અને પરાક્રમને ઉન્નત કરતો.

(૪) યુદ્ધમાં તેનું નામ સાંભળીને તેના શત્રુઓ પાસેથી કરમાંથી અસિ, મુખમાંથી શેભા અને ચિત્તમાંથી દર્પ આ ત્રણ ચીજો સહસા એકી જ વખતે સરી જતી.

(૫) તેને, વિશ્વવિખ્યાત યશવાળો, દુઃખી જનોનાં દુઃખ હરનાર, હરિ^૩ સમાન ઉત્સાહ અને પરાક્રમવાળો, સ્વર્ગના નૃપ(ઇન્દ્ર)નો સ્પર્ધી અને કર્તવ્ય કરી કૃતજ્ઞ, પોતાના ગોત્રના મહિષ સમાન શ્રી કર્કરાજ નૃપ નામે પુત્ર હોતો.

(૬) તેનો પુત્ર ઇન્દ્રરાજ નૃપ, જેના વિશાળ સ્કંધ, લેહેલા કુમ્ભમાંથી મદઝરતા^૪ શત્રુઓના માતંગીના દન્તના પ્રહારના ઉઝરડાથી ભૂષિત હતા અને જેણે પૃથ્વી પર સર્વ શત્રુઓનો નાશ કર્યો હોતો, તે ઉત્તમ રાષ્ટ્રકૂટોના સુવર્ણ મેરૂ સમાન થયો.

(૭) તેને (ઇન્દ્રરાજને), ઇન્દ્રસમાન, ચાર સાગરથી આવૃત પૃથ્વીનો ઉપલોગ કરનાર, અને મહિમા પ્રાપ્ત કરનાર, શ્રી દન્તદુર્ગ પુત્ર હોતો.

(૮) તેણે મુકૂમર અનુચરોથી સત્તર કણ્ઠીકની અસંખ્ય અન્યથી અજિત અને કાઝચીશ કેરલાધિપ, ચોલ, પાણ્ડ્ય, શ્રીહર્ષ અને વજ્રનેા પૂર્ણ પરાજય કરવામાં દક્ષ સેનાનો પરાજય કર્યો.

(૯) ભૂકુટી ચઢાવ્યા વિના, તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોનો પ્રયોગ કર્યા વિના, અને યત્ન વગર, જેની આજ્ઞાનું સદા પાલન થતું હતું તેણે શ્રમ વિના વલ્લભને તેના રાજ્યહંડના બળથી જિતી રાજધિરાજ અને પરમેશ્વરનું પદ પ્રાપ્ત કર્યું.^૫

(૧૦) પોતાનાં પરાક્રમ વડે રામસેતુથી—જ્યાં ઉછળતા તરંગોનાં જળ મહાન ખડકોની હારો ઉપર પ્રકાશે છે—ત્યાંથી વિમળ શિલાવાળા પર્વતો જે હિમથી કલંકિત થયા છે ત્યાં સુધી, અને પૂર્વ સાગરના વિખ્યાત રેતીવાળા તટથી પશ્ચિમ સાગરના તટ સુધી, આખી પૃથ્વીને એક રાજ્યછત્ર નીચે આણી.

૧ ડો. ફ્લીટ આ શ્લોકનો સંતોષકારક તરજુમો આપે છે (જુઓ ઈ, એ. વો. ૧૧, ૧૧૩). ડો. ખ્યુલ્હરના આ જ શ્લોકના તરજુમાં મઠે જુઓ ઈ. એ. વો. ૫, પા. ૧૪૮ અને વો. ૧૧, પા. ૧૮૬. ૨ અક્ષરશઃ તરજુમો—‘વીરયોદ્ધાઓ છે કે જેનું અટકાસ’ ૩ આ શ્લોકની બીજી પંક્તિ એક મોટો સમાસ છે જેના બે વિભાગ કરી કર્કરાજનાં વિશેષણ તરીકે ગણવા જોઈ એ. ડો. ફ્લીટ આખા સમાસને એક જ વિશેષણ ગણે છે. ડો. ખ્યુલ્હરનો બીજા ભાગનો તરજુમો ‘વિક્રમ’ અને ‘ધામ’ સંપ્રદાના વ્યુત્પત્તિ-અર્થ ઉપર ચોક્કસ છે જેથી તે ખરો હોવા સંભવ નથી. ૪ ડો. ખ્યુલ્હર અને ડો. ફ્લીટ બન્ને ‘પ્રમિત્તકરદચ્યુતદાન’ સમાસને ‘રુચિર’ સાથે અને દન્તિદન્તપ્રહાર ને ગહિલત સાથે જોડે છે, પણ એમ કરવું વાંધાભરેલું છે; કારણ કે ‘દાન’ પછી આવતો ‘દન્તિ’ સંપ્રદી આગ્રે સમાસ બહુવિહી સમાસ અને ‘દન્તિ’નું વિશેષણ તરીકે જણાય છે. ૫ ડો. ખ્યુલ્હરે અને ડો. ફ્લીટે પોતાના કાવી અને સામાનગઢ લેખો મઠે અનુક્રમે સમ્રાવિમજ્જ વાંચન લીધું છે. તે ઉપરાંત આ પતરાં આપણાં દાનપત્રનાં વાંચન ‘દણ્ડલ્લે’—જે પૈકણ પતરાં પ્રમાણે જ છે—તેના બદલે, ‘દણ્ડલ્લેન’ એમ વાંચે છે. આ ઘણો જ કૃત શ્લોક છે. પહેલાં એ જ સમજવું મુશ્કેલ છે કે ‘સમ્રાવિમજ્જમ’ વિગેરે વિશેષણ કે ક્રિયાવિશેષણ તરીકે ગણવાં. ડો. ખ્યુલ્હર ‘સમ્રાવિમજ્જમ’ સિવાયનાં બીજાં બધાંને વિશેષણ ગણે છે. ડો. ફ્લીટ બધાંને ક્રિયાવિશેષણ ગણે છે. મારી માન્યતા પ્રમાણે આ સમજાવિતી રીતિ સાચી છે વળી દણ્ડલ્લેન શબ્દનો અર્થ સ્પષ્ટ નથી.

(૧૧) જ્યારે તે વલ્લભરાજ સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે પ્રજાનાં દુઃખ કાપનાર, શ્રી કલ્લરાજનો પુત્ર શ્રી કૃષ્ણરાજ નૃપ થયો.

(૧૨) તે કૃષ્ણરાજનું ચરિત, જે દરમ્યાન પોતાના બાહુબળથી સર્વ શત્રુમંડળને સંહાર થયો હતો, તે કૃષ્ણ(હરિ)ના ચરિત સમાન નિષ્કલંક હતું.

(૧૩) શુભતુંગ^૧(કૃષ્ણરાજ) ના મહાન અશ્વોથી ઉડેલી રજથી સૂર્યનાં કિરણો રોકાતા હતાં તે આખું વ્યોમ ગ્રીષ્મમાં પણ વર્ષા ઝાતુના નભ સમાન સ્પષ્ટ ભાસતું હતું.

(૧૪) અઠાલ વર્ષ (અઠાળે વૃષ્ટિ વરસાવનાર) કૃષ્ણરાજ, સહસ્રા દીન, અનાથ અને અનુરાગીઓની ઇચ્છિત ફળની વૃષ્ટિ સ્વેચ્છા પ્રમાણે તેમનાં દુઃખ હરવા નિરંતર કરતો.

(૧૫) બાહુબળના મહાવાળા રાહુપ્પને તેની અસિની તીક્ષ્ણ ધારાના પ્રહારથી યુદ્ધમાં હરાવી પાલિધ્વજેથી^૨ ઉત્તમવળ થયેલા રાખધિરાજ અને પરમેશ્વરના પદની સત્વર પ્રાપ્તિ કરી.

(૧૬) પ્રબળ શત્રુઓની મહાન ગળેની ઘટાને મુંઝવતા અને મદથી કુલાઈ ગયેલા શત્રુ મંડળનો નાશ કરતા હંડ સમાન તેના કરતું રૂપ ક્રોધથી ઉપાડેલી અસિનાં કિરણોથી ચોમેર પ્રકાશતું યુદ્ધમાં જોઈને જ ફક્ત, પરાક્રમના સર્વ ખ્યાલ મૂકી દર્ધ લયથી કંપતાં અંગે સહિત તેના શત્રુઓ ક્યાંક નાસી ગયા.

(૧૭) ચાર સાગરથી આવૃત થઈ ભૂષિત બનેલી પૃથ્વીને અને ત્રણ વેદનો પણ તે પાલક હતો. તે દ્વિજોને ઘણું થી આપતો, દેવોને અલંકારિત કરતો, અને ગુરુઓને માન આપતો. તે દાનિ, ઉદ્ધાર, શુભિમાં પ્રથમ, અને શ્રીનો સ્વામિ હતો. અને પોતાના મહાન તપનાં ફળનો સ્વર્ગમાં ઉપભોગ કરવા તે અમર ધામમાં ગયો.^૩

(૧૮) તેનો પુત્ર વલ્લભ નામે વિખ્યાત, સેનાયે ધૂળથી શ્વેત બનેલા શિર સહિત રવિના કિરણોની ગરમી શ્વેત છત્રથી દૂર કરવામાં આવી હતી તેથી નિત્ય લીલાવાળી ગર્તાથી યુદ્ધમાં જતો, પૃથ્વીનો પરાજય કરનાર,^૪ શત્રુઓની પત્નીઓને વૈધવ્ય આપવામાં દક્ષ, અને પોતાનાં રિપુના મસ્ત ગળેનાં કુચ્છો રણમાં ફાણ વારમાં ભેદનાર શ્રી ગોવિંદરાજ હતો.

(૧૯) તેનો અનુજ શ્રી ધ્રુવરાજ મહાપ્રતાપી અને અસહ્ય પરાક્રમવાળો, સર્વ નૃપોનો પરાજય કરી, નવ ઉદય પામતા રવિ સમાન કુમે પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરનાર હતો.

(૨૦) અને જ્યારે તે રાષ્ટ્રકૂટેનો અલંકાર, ઉત્તમ નૃપોનો મુગટમણિ થયો, અને જ્યારે તે ધર્મી, અમૃત શુભના નિધિસમાન અને સત્યવ્રત પરાયણ નૃપ પૃથ્વી પર સાગરનાં કિનારા સુધી રાજ્ય કરતો ત્યારે અચિત ! ખરે ખર !^૫ અખિલ જગતને અતિ આનન્દ થયો.

(૨૧) જ્યારે તે પ્રસન્ન થતો ત્યારે બન્ધુજનોના મંડળને અનુરંજી, તેનું સર્વસ્વ આર્થે જનોને આપતો; (અને) જ્યારે તે વીર ક્રોધિત થતો ત્યારે સહસ્રા યમના પણ પ્રાણ હરી લેતો.

(૨૨) ચાર સાગર સહિત પૃથ્વીનું ધર્મ તથા ન્યાયથી રક્ષણ કરીને જનોના હૃદયમાં તેણે અતિ આનન્દ ઉત્પન્ન કર્યો.

(૨૩) તેને, તેના વંશનો અલંકાર, ઉદ્ધાર, પ્રતાપ ધનવાળો, શત્રુમંડળને પરાક્રમથી સંતાપનાર અને પ્રજાનો અનુરાગી, અખિલ જગમાં રમ્ય અને અતિ પ્રસરેલા યશ સંપન્ન ગોવિંદરાજ નામે પુત્ર હતો.

૧ 'ડો ફ્લોયડ શુભતુંગ' નો અર્થ સદ્ભાવમાં સર્વોત્તમ યા તે આગળ પડતો એમ કહે છે. પરંતુ તેનો ખરો તરજુમો 'ધર્મવાન તુંગ' એમ થશે. (એ. ઈ. વો. ૪ પા. ૨૭૯) ૨ 'પાલિધ્વજ' શબ્દની સમજાવી માટે જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૪, ૧૦૪ ૩ પ્રસિદ્ધ થયેલાં દાનપત્રો, જેમાં આ શ્લોક આવે છે તેમાં 'મૂરિતપમા' એમ વાંચન છે. મારી પાસે ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ધ્રુવ બીજાનું એક અપ્રસિદ્ધ દાનપત્ર છે, જેનાં વાંચન 'મૂરિતપમા' એ પ્રમાણે આપ્યું છે; જે વધારે સારું વાંચન છે કારણ કે તેનાથી 'સ્વર્ગફલાનિ' માંના ફલ શબ્દની થે.વ્યતાનું સમર્થન થાય છે. ૪ જિતજગદહિતલેખવૈષ્ણવચરણ: આને આળેા સમાસ ગણીને ગ્રહિત ને જગત સાથે જોડવાથી કંઈ સારો અર્થ મિલતો નથી. ક રણ કે ભારત કવિઓ જગતના રિપુઓ કરતાં ગોવિંદરાજના શત્રુઓને વર્ણવવાનો વધારે સંભવ હોઈ શકે તે બાબતનો ઉપર પ્રમાણે લેવાથી વિરોધ થ.ય. ૫ 'સત્યમત્યમિનિ' ઉપવાકયના બીજા અર્થ માટે જુઓ ઈ. એ. વો. ૫, પા. ૧૫૦ અને વો. ૧૨ પા. ૧૮૭

(૨૪) અને તેનું જગમાં વિખ્યાત અપર નામ પૃથ્વીવલ્લભ હતું, અને ચાર સાગરથી બંધાયેલી પૃથ્વી તેણે એકલા હસ્તે શરણે કરી.

(૨૫) આત્મા એક છે છતાં લેહવાદિઓથી બહુ રૂપી મનાય છે તેમ તે શત્રુના સૈન્યનો અનંત સાગર પોતાના લુજબળથી ઓળંગતો હતો ત્યારે એક રૂપ વાળો તે હતો છતાં શત્રુઓને યુદ્ધમાં અનેક રૂપધારી લાગતો.

(૨૬) “હું એકલો છું અને અસંખ્ય (શસ્ત્ર વિનાનો) છું: આ શત્રુઓ ઘણા અને સંખ્ય છે” આવો વિચાર તેને સ્વપ્નમાં પણ આવતો નહીં, તોપણ યુદ્ધમાં તો ક્યાંથી જ સંભવે ?

(૨૭) સ્તંભ આદિ પ્રબળ અનેક નૃપોએ એકત્ર બની, પોતાના પિતાએ રાજ્યાભિષેક કળશમાંથી સિંચેલા જળથી અર્પેલું રાજધિરાજ અને પરમેશ્વરનું પદ, તેમના બાહુબળથી હરી લેતા હતા એવું જોઈને,^૧

(૨૮) તેણે એકલાએ મહાન યુદ્ધમાં તેમને અન્ય નૃપ મંડળ સહિત, તેની ઉચી કરેલી અસિંધારાના પ્રહારથી સંતાપી, તેમને સર્વેને બન્ધીવાન કર્યા. અને શ્રીને, સુંદર અને મૂલ્યવાળી ચૌરી ધારતી, અને પોતાના ગુરુઓ, દ્વિજો, ગુણિજનો, મિત્રો અને બન્ધુજનો જેઓ નિરાશ થઈ ગયા હતા તેમનાથી ઉપભોગ થાય તેવી સ્થિતિ બનાવી.

(૨૯) પોતાના શત્રુમંડળને ધ્રુવવનાર તે સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે તેનો પુત્ર શ્રીમાન મહારાજ શર્વ જે ગુણુ માટે વિખ્યાત હતો તે નૃપ થયો.

(૩૦) અર્થિજનોને, સર્વ અભિલાષ પૂર્ણ કરી સંતુષ્ટ કર્યાંથી, અમોઘવર્ષ નામની પૂર્ણ યોગ્યતા તેણે સિદ્ધ કરી.

(૩૧) તેના પિતૃવ્યક, તેના શત્રુઓના જગતના યશ અને વૈભવના નાશનો હેતુ, ઉદયવાળો, શ્રીસંપન્ન, અને ગુણી નૃપોના ચિત્તમાં સ્તુતિ પ્રગટાવતો ઈન્દ્રારાજ નૃપ થયો. રાજ્ય-શ્રી દીનતાથી અને તેના તરફ પ્રેમથી અન્ય નૃપોને ત્યજી સર્વ ઈવિઓ પાસે મોટેથી તેના સ્વભાવનું ગાન કરાવતી.^૨

(૩૨) પોતાના એકલા કરથી વિજય પ્રાપ્ત કરનાર, એવા તે સાહસમાં પ્રીતિવાળાને, સૈન્ય ફક્ત, રાજ્યચિહ્ન સમાન હતું. મહસંપન્ન હોવાથી તે, અખિલ વિશ્વના સ્વામિ પરમેશ્વર સિવાય અન્ય દેવોને પણ નમન કરતો નહીં.

(૩૩) તેને, વંશનો સાર, રાજ્ય ભાર સંભાળનાર, નય સાથે મેળવેલા પરાક્રમવાળો, અનેક બન્ધુજનોને તેની શ્રીથી રંજનાર, ધનુષ્યના પ્રયોગમાં પાર્થ સમાન વિજયી, ચાર્જનોમાં પ્રથમ શ્રી કર્કરાજ નામે પુત્ર હતો.

(૩૪) દાન, પ્રતિષ્ઠા, ધર્મરાજ્ય, શૌર્ય અને વિક્રમમાં તેના સમો અન્ય નૃપ છે કે નહીં તે જાણવાની જિજ્ઞાસાવાળો તેનો યશ પૃથ્વીમાં ભ્રમણ કરે છે.

(૫૫-૬૬) અને તે મહાસામંતોનો અધિપતિ સુવર્ણવર્ષદેવ શ્રી કર્કરાજ જેણે સર્વ મહાશબ્દ પ્રાપ્ત કર્યા છે, તે રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમકૂટ, આયુક્તક, નિયુક્તક, આધિકારિક મહત્તર આદિને તેમના સંબંધ અનુસાર શાસન કરે છે:—

૧ આ શ્લોક પોતાની મેળે એક પૂર્ણ વાક્ય નથી. ત્રીયેના શ્લોક સાથે વાંચતો જોઈએ અને તે બન્નેને જોડવા માટે ‘અવલોક્ય’ કે એવો કોઈ શબ્દ અધ્યાહાર લેવો જોઈએ. ૨ આ પછીનો શ્લોકનો સમજી શકાય તેવો અનુવાદ કરવાના સર્વ પ્રયત્નો નિષ્ફળ નિવડ્યા છે. ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટ વંશના ધ્રુવ બીજાનાં બે ગુપ્ત દાનપત્રનાં વાંચનાથી આ શ્લોકનાં વાંચનમાં ધણી જ ભેદ છે, પરંતુ આ વાંચનો, મારી પાસે આ જ રાજપુત એક અપ્રસિદ્ધ દાનપત્ર છે તેમાંનાં વાંચનો સાથે સમજાય સમાન છે. તેથી આ શ્લોકનું ‘અરેખદ’ તાત્પર્ય કરવું ખીલકુલ અશક્ય છે એટલું જ નહીં પરંતુ માનસ, ઇન્દ્રારાજનો મિત્ર રાજા હતો તે ઐતિહાસિક વાત સાબિત કરવી, એ ધણું જ જોખમસરેલું છે.

તમને જાહેર થાયો કે:— મારાં માતાપિતા અને મારા આ લોક તેમ જ પરલોકમાં પુણ્ય યશની વૃદ્ધિ માટે, ખેટકમાં નિવાસ કરનાર મારાથી, બાદાવીમાં વસતા, ભારદ્વાજ ગોત્રના, તૈત્તિરીય સપ્તહત્યારી, બાહ્લિ ઉપાધ્યાયના પુત્ર, સર્વ વેદશાસ્ત્રમાં નિપુણ અને ૧૪ વિદ્યામાં નિપુણતા માટે પૃથ્વીમાં વિખ્યાત, પંડિત વલ્લભરાજ અપર નામવાળા, ગોબહિને બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, અને અતિથિના પંચમહાયજ્ઞની વિધિ અનુષ્ઠાન માટે, મહી અને નર્મદાના વચ્ચેના પ્રદેશમાં આવેલું સમીપદ્રક નામનું ગામ જેની પૂર્વે—ગોલિકા ગામ: દક્ષિણે—ચોડનદક ગામ: પશ્ચિમે—ભર્યાલુક અને ઉત્તરે—ત્રાહુદ્ર ગામ ॥ અને માંડનિકા વિષયમાં આવેલું સમ્મન્ધી નામનું ગામ જેની પૂર્વે—સજ્જોડક: દક્ષિણે—પ્રાહ્લણપલિકા: પશ્ચિમે—કરન્નવ સહિકા અને ઉત્તરે—કાષ્ઠમંડપ: આ બે ગામ તે આઠ સીમા પ્રમાણે ઉદ્રંગ સહિત, ઉપરિકર સહિત, દશ અપરાધના દંડ સહિત, ભૂતવાતપ્રત્યાય સહિત, મન્ત્રુરીથી ભૂમિની ઉત્પન્ન સહિત, અગ્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, સૈનિકોના પ્રવેશમુક્ત, સર્વ રાજપુરુષોના હસ્તપ્રક્ષેપણમુક્ત, ચંદ્ર, સુરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સુધી, પુત્ર, પૌત્ર અને વંશજોના ઉપભોગ માટે, પૂર્વે દેવો અને દ્વિજોને કરેલાં દાનવર્જ કરી, શકનૃપના કાળ પછી સંવત ૭૩૮, માઘ શુદ્ધ ૧૫ ને ચંદ્રગ્રહણ સમયે આજે સ્નાન કરી, અનુમોદન સહિત પાણીના અધ્યથી અપાયાં છે.

(પંક્તિ ૧૬-૭૫) આથી જ્યારે બ્રહ્મદાય અનુસાર તે તેનો ઉપભોગ કરે, અથવા ઉપભોગ કરાવે, ખેતી કરે, અથવા ખેતી કરાવે, અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે કોઈએ તેને પ્રતિબંધ કરવો નહીં. તે જ પ્રમાણે અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ નૃપોએ ભૂમિદાનનું કૃણ (સર્વ નૃપોને) સામાન્ય છે અને અસ્થિર (ચલિત) શ્રી, વિદ્યુત સમાન ચંચળ છે અને જીવિત તૃણોએ જળાબિંદુ સમાન અસ્થિર છે એમ માની, અમારા દાનને પોતાના દાન માફક અનુમતિ આપવી અને રક્ષા કરવી. ઘનતિમિરના અજ્ઞાનથી આવૃત થયેલા ચિત્ત વડે જે તે જમ્મ કરશે અથવા જમ્મિમાં અનુમતિ આપશે તે પંચ મહાપાતક અને અન્ય અલ્પ પાપનો દોષી થશે. આને માટે મેઢબ્યાસે ઠહું છે કે:—

(પંક્તિ ૭૫-૮૫) ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ આનન્દ કરે છે અને તે જમ્મ કરનાર અને તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વસે છે. જેઓ ભૂમિદાન જમ્મ કરે છે તેઓ વિંધ્યાના નિર્જલ વનોમાં શુષ્ક વૃક્ષોના કોટરમાં રહેતા કાળા સર્પો જન્મે છે. સુવર્ણ અગ્નિનું પ્રથમ બાળ છે, પૃથ્વી વિપ્લુની છે, અને ધેનુ સૂર્યની પુત્રીઓ છે. જે સુવર્ણ, ધેનુ અને ભૂમિનું દાન દે છે તે ત્રણ ભુવન આપે છે. સગર આદિ બહુ નૃપોએ પૃથ્વીનો ઉપભોગ કર્યો છે. જે સમયે જે ભૂમિપતિ તેને તે સમયે તેનું કૃણ છે. આ સર્વ ધર્મ, અર્થ, અને યશ ઉપજાવનારાં પૂર્વના નૃપોએ કરેલાં દાન દેવોને અર્પણ કરેલામાંથી શેષ સમાન અથવા વાન્ત અગ્ન સમાન છે. કયો સુજન તે પુનઃ હરી લેશે ? હે નૃપ ! તારાથી કે અન્યથી દેવાએલી ભૂમિનું તું સંભાળથી રક્ષણ કર: હે શ્રેષ્ઠ નૃપ ! (દાનની) રક્ષા દાન કરવાં અધિક છે. પુનઃ પુનઃ રામભદ્ર ભાવિ નૃપોને આમ પ્રાર્થના કરે છે:—આ સર્વ નૃપોનો સામાન્ય ધર્મસેતુ તમારાથી સદા રક્ષાવો જોઈએ. રાજ્યશ્રી અને જીવિત કમળપત્ર પરના જળાબિંદુ સમાન અસ્થિર છે એમ માનીને પવિત્ર મનના અને સ્વનિગ્રહવાળા જનોથી અન્યના યશનો નાશ ન થવો જોઈએ.

(લીટી ૮૫-૯૭) આ(દાનપત્ર)નો દ્વૈતક દોણુગ્મ છે. અને મહાસાંધિવિગ્રહિક શ્રી-નેમાદિત્યથી આ લખાયું છે. આ મારા શ્રી ઈન્દ્રરાજના પુત્ર શ્રી કર્કશજના સ્વહસ્ત છે. [એ જ ઉપર લેખલું સમ્મન્ધી ગામ રાણહરીથી અપાયું હતું.]

કાવીનું ગોવિંદરાજનું દાનપત્ર

શક સંવત ૭૪૬ વૈશાખ સુદિ ૧૫

ગોવિંદરાજનાં દાનનાં ત્રણ પતરાંનું અસલ માપ ૧૨" x ૧૦" નું હતું, અને એક ઠડા વડે સાથે બેઠેલાં હતાં. આ કડું ખોવાઈ ગયું છે. પહેલા પતરાને મધ્ય ભાગના એક ગોળ કંકડાના નુકશાન ઉપરાંત ડાબી બાજુએ ઘણું નુકશાન થયું છે. બીજા પતરાને ઉપલો ભાગ સંભાળ વગર વપરાયેલો જણાય છે; અને હથોડીના ઘા વડે પહેલી પંક્તિ લૂંસાઈ ગઈ છે. ત્રીજા પતરામાંથી ચાર ખૂણાના મથાળાના તથા ઠડા ઉપર ડાબી બાજુના ન્હાના ટુકડાઓ નાશ પામ્યા છે.

લેખની લિપિ જ. બે. એ. સો. વો. ૮ પા. ૩૦૨ માં પ્રસિદ્ધ થયેલાં વડોદરાનાં પતરાંની પ્રતિકૃતિને મળતી આવે છે. પહેલા પતરાની થોડી પંક્તિઓમાં અને પતરા બીજા 'બી' સિવાય, અક્ષરો બહુ ઉંડા અને સારી રીતે કોતરેલા છે. પહેલું પતરું, અક્ષરોનાં ભૂલભરેલાં કોતરકામને લીધે એવી ખરાબ સ્થિતિમાં છે, કે તેનો ફોટોગ્રાફ અગર છાપ લઈ શકાતાં નથી.

લેખના લખાણની ખાસ ઉપયોગિતા એ છે કે રાષ્ટ્રકૂટોનો ઇતિહાસ વડોદરાના પતરા કરતાં આગળ લઈ જવા ઉપરાંત તેમાં પ્રાચીન રાષ્ટ્રકૂટોની વંશાવળી આપી છે, કે જે આઠમી અને નવમી સદીનાં અત્યાર સુધીનાં જ્ઞાત દાનપત્રોમાં ઘણી જ અપૂર્ણ આપી હતી; અને તેથી આ દાનપત્ર, ગુજરાતમાં રાષ્ટ્રકૂટોના રાજ્યની સ્થિતિ વધારે ચોક્કસ રીતે નક્કી કરવામાં મદદ કરે છે.

કાવીના દાનપત્ર મુજબ રાષ્ટ્રકૂટો નીચેના અનુક્રમે ગાદીએ આવ્યા હતા :—

અ—મુખ્ય વંશ

૧. ગોવિંદ ૧ લો

૨. ઠંઠ ૧ લો

૩. ઇન્દ્ર
૪. દંતિદુર્ગ
(શક ૬૭૫)

૫. કૃષ્ણ

૬. ગોવિંદ ૨ ભે.

૭. દુવ

૮. ગોવિંદ ૩ ભે.
(શક ૭૩૦)

ખ. ગુજરાત શાખા

૧ ઇન્દ્ર
૨ ઠંઠ
(શક ૭૩૪)
૩ ગોવિંદ
(શક ૭૪૯)

આ ગણતરી વિરૂદ્ધ સામગઢનો લેખ^૧ મુખ્ય વંશમાંના નં. ૧-૪ નાં નામો ક્રત આપે છે. અને વડોદરાનો લેખ મુખ્ય વંશમાંના નં ૧,૨,૫,૭,૮ અને ગુજરાત શાખામાંના નં ૧,૨ આપે છે. વડોદરાના લેખમાં કહ્યું છે કે કૃષ્ણ (નં. ૫) પોતાના દુષ્ટ સંબંધીને મારી નાંખી પોતે રાજ્ય લીધું હતું. કાવીના લેખની મદદથી હવે જાણી શકાય છે કે તે પદ્મજી કરેલો સંબંધી દંતિદુર્ગ સિવાય બીજો કોઈ હતો નહીં. વડોદરાના લેખના લેખકે ઇન્દ્ર અને દંતિદુર્ગનાં નામો ન આપવાનું કારણ પણ સમજાય છે. દંતિદુર્ગ દુષ્ટ હતો, એટલે તેણે ઠક વંશની ધાર્મિક રાજાઓની શાખા જ આપી. લેસન^૨ની માફક એવું માનવાની જરૂર નથી કે, ઠક ૧ લા ના મૃત્યુ પછી રાષ્ટ્રકૂટના રાજ્યના બે ભાગ થઈ ગયા હતા.

આપણા લેખના ન્લોઝ રદ ઉપરથી પણ એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ગોવિંદ ૨ જ એ જ રાષ્ટ્રકૂટોનું જૂદું રાજ્ય^૩ સ્થાપ્યું હતું અને તેણે લાટેશ્વર મંડલ પોતાના ભાઈ ઇન્દ્રને આપી દીધું હતું. આ હકીકતને વડોદરા દાનપત્રનાં સુધારેલાં વાંચનથી ટેકો મળે છે. ગોવિંદ ૨ જનો વનડિં-ડોરિનો લેખ શક ૭૩૦ નો છે એટલે રાષ્ટ્રકૂટાએ ગુજરાત ઉપર ચઢાઈ ૮ મી સદીના અંતમાં અગર ૬ મીની શરૂવાતમાં કરી હશે. આ સમયે વનરાજે ઇ. સ. ૭૪૬ માં સ્થાપેલા અણહિ-લવાડના આપોત્કટો અગર આવડાઓ તે વખતે પણ બહુ નબળા હોવા બદલ એ તેથી તેઓ નજીકના લાટ પ્રદેશની મદદ કરી શક્યા નહિ હોય. લાટ એ હાલનો મધ્ય અને દક્ષિણ ગુજ-રાતનો પ્રદેશ છે. પરંતુ કાવી અને વડોદરાનાં પત્રાં ઉપરથી જણાય છે કે લાટ પ્રદેશની સીમા ૬ મી સદીમાં સંકુચિત હોવી બદલ, કારણ કે ગોવિંદ ૩ જ, દાનપત્ર બહાર કરતી વખતે ભરૂચમાં રહેતો હતો, અને દાનમાં આપેલું ગામ તેમ જ તેની આજુબાજુનાં ગામો જમ્બુ-સર તાલુકામાં છે. કાપિકા એ કાવી છે; વરપદ્રક, રૂહણાદ, જદ્રાણ, અને કાલીયર એ હાલનાં વર્દલ, રૂણાદ, જંત્રાણ, અને કાલીઅર છે. શૂર્ણવિ, થનવિ થયું છે

વડોદરાનાં પત્રાંમાં આપેલાં અંકોટ અને જમ્બુવાપિકા હાલનાં અંકૂટ અને જમખવા વડો-દરાની દક્ષિણે પાંચ છ મૈલ ઉપર આવેલાં છે.

આ ઉપરાંત, ભરૂચ ડિસ્ટ્રિક્ટમાં તથા ગાયકવાડનાં તાપી નદીના ઉત્તર કિનારાનાં ગામોમાં આજે પણ આપણને રાઠોડ ગરાસીઆઓ માલુમ પડી આવે છે—જે હકીકત ચોક્કસ નિશાની છે કે એ પ્રદેશો રાઠોડ એટલે રાષ્ટ્રકૂટોના તાબામાં હતા.

રાષ્ટ્ર ટોનું રાજ્ય લાટમાં કેટલો સમય ચાલ્યું અને તેઓએ પોતાના મુખ્ય વંશ સાથે કંઈ સંબંધ રાખ્યો હતો કે નહીં, એ નક્કી કરવું હાલ અશક્ય છે. પરંતુ એ હકીકતને લગતી બે બાબતો ખાસ ધ્યાન દેવાલાયક છે. વડોદરાનાં પત્રાંમાં ઠક, અને કાવીનાં પત્રાંમાં ગોવિંદ, એ બન્ને પોતાના ક્રત “ મહાસામંતાધિપતિ ” કહે છે. એથી જણાય છે કે તેઓ કોઈ મહારાજાના ખંડીયાઓ હતા. વળી, ઠક અને ખરેપટનના લેખોમાં^૪ આપેલી ગોવિંદ ૨ જની મુખ્ય શાખાની વંશાવલી ગુજરાતના લેખો કરતાં જૂની જ છે. એટલે ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટો માદખેટના રાષ્ટ્રકૂટોના ખંડીયાઓ હોવા બદલ, એમ હું માનું છું.

૧ જ. ઓ. પ્રા. રા. એ. સો. ગ્રા. ૨ પા. ૩૭૧ ૨ ઈ. આલ્ટ. ગ્રા. ૩ પા. ૫૪૦ ૩ લાસન એમ ધારે છે કે રાષ્ટ્રકૂટોની મુખ્ય શાખા પણ ગુજરાતમાં રાજ્ય કરતી હતી. આ ધારણા મઠે કંઈ પણ પુરાવા નથી. પરંતુ એમ ખતાવવાને પૂરતો પુરાવો છે કે તેઓ એક દક્ષિણી જાતી હતી અને તેની રાજ્યધાની ‘ માન્ય-ખેટ ’ અથવા માલખેટ હતી. જુઓ કરાડ, ખારેપટન અને સાલોટગીનાં પત્રાં ઉપરની ચર્ચા-ઈ. એ. ગ્રા.-૨. પા. ૨૦૫. ૪ જુઓ. ઈ. એ. ગ્રા. ૧ પા. ૨૦૭.

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું

સ વોવ્યાદ્વેધસો ધામ જન્નામિકમલં કૃતં । હરશ્ચ યસ્ય કાન્તેન્દુકલયા કમલંકૃતં ॥ [૧॥]
 આસીદ્વિષ[તિ]મિરમુદ્યતમણ્ડલાગ્રો ધ્વસ્તાર્થ[ય]જ્ઞમિમુલ્લો રણશર્વરીષુ ।
 મૂપઃ શુચિર્વિધુરિવાસદિગન્ત[કી]તિર્ગોવિન્દરાજ ઇતિ રાજ ઇતિ રાજસુ રાજસિદ્ધઃ ॥ [૨॥]
 દૃષ્ટ્વા ચમૂમમિમુલ્લીં સુમટાદૃહાસા મુન્નાદિતં સપદિ યેન રણેષુ નિત્યં ।
 દદ્યાધેરેણ દધતા મ્રુકુટિં લલોટે સ્વદ્ગં કુલં ચ હૃદયં ચ નિજં સસત્ત્વં ॥ [૩॥]
 સ્વદ્ગં કરાગ્રાન્મુલ્લતશ્ચ શોભા માનો મનસ્તસ્સમમેવ યસ્ય ॥
 મહાહવે નામ નિશમ્ય સઘ સ્ત્રયં રિપૂણાં વિગલત્યકાળે ॥ [૪ ॥]
 તસ્યાત્મજો જગતિ વિશ્રુતશુભ્રકીર્તિ રાર્ત્તાર્તિહારિહરિવિક્રમધામધારી ।
 મૂપસ્ત્રિવિષ્ટપનૃપાનુકૃતિઃ કૃતાજ્ઞઃ શ્રીકર્કરાજ ઇતિ ગોત્રમણિર્વમ્ભવ ॥ [૫ ॥]
 [તસ્ય પ્ર]મિન્નકરટચ્યુતદાનદન્તિ દત્તપ્રહારરુચિરોલ્લિખિતાન્સપીઠઃ ।
 ક્ષમાપઃ ક્ષિતૌ ક્ષપિત[શત્રુર]મૂતનૂજસ્સદ્રાઘ્નકૂટકનકાદ્રિરિવેન્દ્રરાજઃ ॥ [૬ ॥]
 તસ્યોપાર્જિતમહસસ્તનયશ્ચતુ[રુધદિ]વલયમાલિન્યા
 મોક્તા મુવઃ શતક્રતુસદૃશઃ શ્રીદ[ન્તિદુર્ગરા]જોમૂત ॥ [૭ ॥]
 કાંચીશકેરલનરાધિપચોલપાણ્ડ્ય શ્રીહર્ષવજ્રદવિભેદ [વિધાનદક્ષ] ।
 [કર્ણાટ]કં બલમચિન્ત્યમ[જે]યમલ્પૈર્મૃત્યૈઃ કિયદ્ધિરપિ યઃ સહસા[જિગાય] ॥ [૮ ॥]
 [સમ્રવિભેદમૃ]હીતનિશાતશસ્ત્રમશ્રાન્તમપ્રતિહતાજ્ઞમપેતયત્નં ।
 યો વ[લ્લમં] સપદિ દણ્ડલકેન જિત્વા [રાજા]ધિરાજપરમેશ્વરતામવાપ ॥ [૯ ॥]
 આસેતોર્વિપૂલોપલાવલિ લયં કલક્રિતામલશિલાજાલાત્ તુષારાચલા ।
 સ્વપૂર્વાપરવારિ... .. ધ્યેનેયં જગતિ સ્વવિક્રમવલનીક્રાતપત્રીકૃતા ॥ [૧૦ ॥]
 તસ્મિન્દિવં [ગતે]... .. શ્રીકર્કરાજસૂનુર્મહીપતિઃ કૃષ્ણરાજોમૂત ॥ [૧૧ ॥]
 યસ્ય સ્વમૂજ... .. કચકં । કૃષ્ણસ્યેવાકૃષ્ણં ચારિતં શ્રીકૃષ્ણરાજસ્ય ॥ [૧૨ ॥]

શ્લોક ૧ વાંચો યન્નામિ શ્લોક ૨ પં. ૨ મિરમુ થી શરૂ થાય છે. પં. ૩ સ્તિર્ગોવિં થી શરૂ થાય છે. ઇતિરાજ ઉડાડી નાંખો વાંચો રાજસિદ્ધઃ શ્લોક ૩—પં. ચોથી ત્રાદિનં થી શરૂ થાય છે અને નિજ થી અંત થાય છે. સસત્ત્વં નો પહેલો સ અચોક્કસ છે. શ્લોક ૪—પંકિત ૫ સઘ થી અંત થાય છે. શ્લોક ૫—પંકિત ૬ ધામ થી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૬—તસ્યપ્ર અને શત્રુર નો ઉમેરો સામનગઢ પતરાં પ્રમાણે કર્યો છે; પંકિત ૮ મિત્ર થી શરૂ થાય છે. શ્લોક ૭—પંકિત ૧૦ વલય થી શરૂ થાય છે. ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૧૦૯ મે જાણુવેલો ગોળ કાપ આ શ્લોકમાંથી શરૂ થાય છે. શ્લોક ૮—પં. ૧૦ નરાધિપ થી પૂરી થાય છે. અને પં. ૧૧ મલ્પૈ થી પૂરી થાય છે, જે પદ ઘણું જ અસ્પષ્ટ છે. આ શ્લોકમાંના ફેરફારો સામનગઢ પતરાં પ્રમાણે કરેલા છે. શ્લોક ૯—પં. ૧૨ ધાન્ત થી પૂરી થાય છે અને પં. ૧૩ શ્વરતા થી અંત થાય છે. ફેરફાર સામનગઢ પતરાં પ્રમાણે કરેલા છે. શ્લોક ૧૦—પં. ૧૪ શિલા થી અંત થાય છે. અને પં. ૧૫ સ્વવિ થી પૂર્ણ થાય છે. બીજાં પદની શરૂઆતમાં કંઈ પણ ગાત્રી હોતી ન્દેખાયે. શ્લોક ૧૧—પં. ૧૬ સુત્ર થી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૧૨—પં. ૧૭ સ્યેવાકૃ થી પૂરી થાય છે.

શુભતુજ્જતુજ્જ.... [યુ]દ્વરવિરણશ્રી-ક્ષમેપિ નમો નિશ્ચિલં પ્રાવૃટ્કાલાય સુદ્રં ॥ [૧૩ ॥]

દીનાનાથપ્ર.... ઇષ્ટિ ચેષ્ટ સંમીહિતમજસં.... ણમકાલવ ... વ...ર્વર્તિનિર્વવર્ણ ॥ [૧૪ ॥]

પાહપ્યમાસ્મભુજજાતવલાવલેપમા

... શિજાવ— શુભામચિરેણ યો હિ

રાજાધિરાજપરમેશ્વર [તામવાપ ॥ ૧૫ ॥]

... માસમાનં સમન્તાદાજાવુદ્ધત

પતરૂં વીજું ' ઇ '

... પ્રકટગજ, ...

... દૃષ્ટૈવ સઘો

દર્પાધ્માતારિચક્રક્ષયકરમગમયસ્ય દોર્દ્દંડરૂપં ॥ [૧૬ ॥]

પાતા યશ્વતુરમ્બુરાશિરશનાલક્ષ્મરભાજો મુવ-

શ્ચાધ્યાશ્ચાપિ કૃતદ્વિજામરગુરુપ્રાજ્યાજ્યપૂજાદરઃ ।

દાતા માનસ[મ]મ્રણીર્ગુણવતાં યો સૌ શ્રિયો વલ્લભો

મોક્તું સ્વર્ગફલોનિ મૂરિતપસા સ્થાનં જગામામરમ્ ॥ [૧૭ ॥]

યેન શ્વેતાતપત્રપ્રહરવિકરવાતતાપાત્સલીલં

જગ્મે નાસીરધૂલીઘવલિતશિરસા વલ્લભાશ્ચસદાજૌ ।

શ્રીમદ્દોવિન્દરાજો જિતજગદહિતસ્ત્રેણવૈધવ્યદક્ષ-

સ્તસ્યાસીત્સૂનુરેકક્ષણરણદલિતારાતિમત્તેમકુમ્ભઃ ॥ [૧૮ ॥]

તસ્યાનુજઃ શ્રીધ્રુવરાજનામા મહાનુભાવોપ્રહરપ્રતાપઃ ।

પ્રસાધિતાશેષનેરન્દ્રચક્રઃ ક્રમેણ ચાર્કર્કવપુર્વભૂવ ॥ [૧૯ ॥]

જાતે યત્ર ચ રાષ્ટ્રકૂટતિલકે સદ્ગુણચૂડામણૌ

ગુર્ભિત્યુક્તિરથાશ્ચિલમ્ય જગતઃ સુસ્વામિનિ પ્રત્યહમ્ ।

સત્યં સત્યમિતિ પ્રશાસતિ સતિ ક્ષમામાસમુદ્રાન્તિકા-

માસીદ્ધર્મપરે ગુણામૃતનિધૌ સત્યવ્રતાધિષ્ઠિતે ॥ [૨૦ ॥]

શ્લોક ૧૩-પં. ૧૮ ક્ષમેપિ થી પૂરી થાય છે. આ બે અક્ષરો તથા પંકિતનો છેવટનો ભાગ ધણો જ શંકાસ્પદ છે. શ્લોક ૧૪-પં. ૧૬ મજસં થી પૂરી થાય છે. છંદ આર્ષો હોય એમ જણાય છે. શ્લોક ૧૫-પં. ૨૦ લેપ થી પૂરી થાય છે. અને પં. ૨૧ પરમેશ્વર થી પૂરી થાય છે; છંદ, 'વંશેસ્થ' છે. * શર્યાત બગડેલી જણાય છે. શ્લોક ૧૬- પં. ૨ (પતરાં ખીજાની) દૃષ્ટૈવ થી શરૂ થાય છે. છંદ ભગવત છે, અને એમ દેખાશે કે ખીજું પાદ દાજાવુદ્ધત થી શરૂ થાય છે. આમાં જ નો જુ એમ સુધારો કરવો જોઈએ, અથવા તે પદાક્ષર દીર્ઘ કરવો જોઈએ. શ્લોક ૧૭-પં. ૨ રાણિ થી પૂરી થાય છે. પં. ૩ નો માનસ૦ થી અંત થાય છે. અને પં. ૪ નો અંત મામરમ્ થી થાય છે. શ્લોક ૧૮-પં. ૫ નો અંત શિરસા વ થી થાય છે. અને પં. ૬ નો અંત ત્સૂનુ૦ થી થાય છે. શ્લોક ૧૯-પં. ૫ નો અન્ત માવોપ્ર થી થાય છે. શ્લોક ૨૦-પં. ૮ યત્ર થી પૂરી થાય છે. પં. ૯ પ્રત્યે થી અને પં. ૧૦ નિધૌ થી પૂરી થાય છે.

હૃષ્ટોન્વહં યોર્થિજનાય સર્વ સર્વસ્વમાનન્દિતબન્ધુવર્ગઃ ।

પ્રાદાત્પરુષ્ટો હરતિ સ્મ વેગાત્પ્રાણાન્યમસ્યાપિ નિતાન્તવીરઃ ॥ (૨૧ ॥)

રક્ષતા યેન નિઃશેષચતુરમ્મોધિસંયુતં ।

રાજ્યં ધર્મેણ લોકાનાં કૃતા હૃષ્ટિઃ પરા હૃદિ ॥ (૨૨ ॥)

તસ્યાત્મજો જગતિ સત્પથિતોરુકીર્તિર્ગોવિન્દરાજ ઇતિ ગોત્રલલામભૂતઃ ।

ત્યાગી પરાક્રમધનઃ પ્રકટપ્રતાપઃ સન્તાપિતાહિતજનો જનવલ્લભોસૌ ॥ (૨૩ ॥)

પૃથ્વીવલ્લભ ઇતિ ચ પ્રથિતં યસ્યાપરં નામ । યશ્ચતુરુદ્ધિસીમામેકો વસુધાં વશાં ચક્રે ॥ (૨૪ ॥)

પૂરોપ્યનેકરૂપો યો દદૃશે ભેદવાદિભિરિવાત્મા । પરવલ્લજલધિમપારન્તર સ્વદોર્ભ્યાં રણે રિપુભિઃ ॥ (૨૫)

एको निर्हेतिरहं प्रतीतशस्त्रा इमे परे बहवः ।

यो नैवविधमकरोच्चित्तं स्वप्नेपि किमुताजौ ॥ (૨૬)

રાજ્યમિષેકકલશૈરભિષિચ્ચ દત્તાં રાજાધિરાજપરમેશ્વરતાં સ્વપિત્રા ।

अन्यैर्महानृपतिभिर्बहुभिस्समेत्य स्तम्भादिभिर्भुजबलादबलुप्यमानां ॥ (૨૭)

एकोनेकनरेन्द्रवृन्दसहितान्यस्तान्समस्तानपि प्रोत्वांतासिलताप्रहारविधुरां बद्ध्वा महासंयुगे ।

लक्ष्मीमप्यचलां चकार

પતરૂં વીજું 'વી'

વિલસત્સચ્ચામરગ્રાહિણીં સંસીદ્ધુરુવિપ્રસજ્જનસુહૃદ્ધન્ધૂપયોગ્યાં સુવિા ॥ [૨૮॥]÷

પ્રાતુ તસ્યેન્દ્રસમાનવીર્યઃ શ્રીમાન્ભુવિ ક્ષમાપતિરિન્દ્રરાજઃ ।

शास्ता बभूवाद्भुतकीर्तिसूति स्तद्वत्तलादेश्वरमण्डलस्य ॥ [૨૯ ॥]

યસ્યાજ્ઞમાત્મજયિનઃ પ્રિયસાહસ્ય ક્ષમાપાલવેષફલમેવ બભૂવ સૈન્યં ।

भुक्त्वा च सर्वभुवनेश्वरमादिदेवं नावन्दतान्यममरेष्वपि यो मनस्वी ॥ [૩૦ ॥]

સુનુર્બભૂવ સ્વલ્લ તસ્ય મહાનુભાવઃ શાસ્ત્રાર્થબોધસુસ્વલલિતચિત્તવૃત્તિ ।

य्यौ गौणनामपरि [वा] रमुवाह पूर्वं श्रीकर्कराजसुभगव्यपदेशमुच्चैः [૩૧ ॥]

સૌરાજ્યજલ્પે ચતિતે પ્રસજ્જાગ્નિદર્શનં વિશ્વજનીનસંપ- ।

प्रज्यं बलेः पूर्वमहो बभूव क्षिताविदानिन्त नृप यस्य ॥ [૩૨ ॥]

શ્લોક ૨૧— પં. ૧૧ નો અંત પ્રા થી થાય છે. શ્લોક ૨૨— પં. ૧૨ નો અંત નિઃશેષ થી થાય છે. શ્લોક ૨૩— પં. ૧૩ નો અંત સત્પ્ર થી થાય છે અને પં. ૧૪ પ્રતા થી થાય છે. શ્લોક ૨૪— પં. ૧૫ નો અંત પરં ના થી થાય છે. શ્લોક ૨૫— વાંચો એકોપ્ય અને તરન્સ્વ; પં. ૧૬ રૂપોથી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૨૬— પં. ૧૭ નો અંત રહં થી થાય છે. શ્લોક-૨૭ પં. ૧૮ નો અંત પિચ્ચ થી થાય છે. શ્લોક-૨૮ પં. ૧૯ નો અંત ન્યસ્તાન્સમ થી થાય છે. શ્લોક-૨૯ વાંચો પ્રાતા તુ; પં. ૧ નો સમાપ્તિ અંત થાય છે. અને પંક્તિ બીજીનો મણ્ડલસ્યથી અંત થાય છે. શ્લોક ૩૦— વાંચો પ્રિયસાહસ્ય અને મરેષ્વપિ; પં. ૩ સર્વભુવ થી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૩૧— પં. ૪ મહાનુભા થી પૂરી થાય છે, અને પં. ૧૦ સુભગ થી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૩૨— વાંચો દ્રાજ્યં વિદાર્જી તુ અને ત્વસ્ય; પં. ૬ મહોથી અંત આવે છે.

લે. ૧૬

દૃષ્ટાતિરિકેણ કૃષીવલનાં પયો યાથા મુચ્ચતિ જાતુ મેધે ।
 મહેદનસ્તદ્ધિરતૌ તથાભૂદ્યસ્મિન્ધનં વર્ષતિ સેવકાનાં ॥ [૩૩] ॥
 કલ્પક્ષયક્ષણસમુદ્ભવવાતળેલા દોલાયમાનકુલશૈલકુલાનુકારં ।
 યન્મુક્તચણ્ડશરજાલયવપ્રણુજા યુદ્ધાગતા રિપુમજેન્દ્રઘટા ચકાર ॥ [૩૪] ॥
 તસ્ય આતા કનીયાન્પ્રથિતપૃથુયશા નિર્જિતારાતિચક્રઃ
 શ્રીમાન્ગોવિન્દરાજઃ પતિરવનિભુજાં રહ્યાતકીર્તિર્વિભૂવ ।
 નાનાદ્વીપાર્ણવાદ્રિદ્રુમગહનમહાસન્નિવેશામપીમાં
 પ્રાદેશાલ્પપ્રમાણામમનુત પૃથિવીં યઃ પ્રદાને જયે ચ ॥ [૩૫] ॥
 કઃ પ્રત્યર્થિષુ દાનમાપ ન યતઃ કો વાર્ત્થિષુ પ્રત્યહં
 જગમુર્જાપચિતિશ્ચં ચ કે ચ ન સતાં મચ્ચેસતાં વા મૃશં ।
 નાર્યઃ કાશ્ચ ન ભૂષિતાઃ સ્વપરયોર્યત્ર પ્રભૌ પક્ષયોઃ
 સર્વાકારકૃતાત્થમિત્થમભવદ્યસ્યોર્જિતં ચેષ્ટિતં ॥ [૩૬] ॥
 વિશુદ્ધાત્મભિરત્યન્તમલબ્ધગણનૈરપિ । દારૈરિવ ગુણૈર્યસ્ય નેક્ષિતોપ્યપરાશ્રયઃ [૩૭] ॥
 યદ્વિક્રમસ્ય પરિમાણવિદઃ કિમન્ય દાપ્યાવિમાસ્તુલિતરામપરાક્રમસ્ય ।
 સર્વપ્રતીપદમનક્ષમવાહુદણ્ડલીલાજયાધિકરણં કકુમો બભૂવુઃ ॥ [૩૮] ॥

તેનેદમ (૧૬)

સ્થિલં વિદ્યુચ્ચન્નલમાલોક્ય જીવિતમસરં ક્ષિતિદાનપરમપુણ્યઃ પ્રવર્તિતો ધર્મદાયોયં [૧૭]
 સ ચ સમાધિગતાશેષમહાશબ્દમહાસામન્તાધિપતિપ્રભૂતવર્ષશ્રીગોવિન્દરાજદેવઃ [૧૮]
 સર્વાનેવયથાસંબધ્યમાનકાન્રાષ્ટ્રપતિવિષયપતિ ગ્રામકૂટાયુક્તનિયુક્તા [ધિકારિ ૧૯]
 મહત્તરાદીન્સમનુદર્શત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા મયા શ્રીમરુકચ્છનિવાસિ [ના ૨૦]

શ્લોક ૩૩ — વાંચો યથા; પં. ૭ નો અંત મેધેથી આવે છે. શ્લોક ૩૪ વાંચો હેલા અને જવ; પં. ૮ દોલા થી પૂરી થાય છે. અને પં. ૯ ચકાર થી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૩૫ — પં. ૧૦ રહ્યા થી અને પં. ૧૧ ત્વપ્ર થી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૩૬ — પં. ૧૨ નો અંત વાર્ત્થિ થી થાય છે. શ્લોક ૩૭ પં. ૧૪ ગણનૈરપિ થી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૩૮ વાંચો રાજાવિમા પં. ૧૫ નો અંત પરાક્રમસ્ય થી આવે છે. ધિકરણ માંનું અનુસ્વાર અચોક્કસ છે. પં. ૧૭ વાંચો મસરં પં. ૨૦ નિવાસિના માં નિ તદ્દન ૨૫૪૮ નથી, અને તા વ જેવો દેખાય છે.

પત્રું ત્રીજું

- ૧ [માતાપિ]ત્રોરાત્મનશ્ચૈહિકામુષ્કિકફલાસયે ધર્મયશોભિવૃદ્ધયર્થ કાપિકાન્ત-
ર્વર્તિભૂતે કોટિપુ[રે]
- ૨ મગવત્તિમરશ્મયે શ્રીમજ્જયાદિત્યાભિધાનાય લ્ખણ્ડસ્ફુટિતસંસ્કારાર્થ ગન્ધપુષ્પધૂપ-
દીપનૈવેદ્યાર્થ
- ૩ ધૂર્ણવિનામા ગ્રામો યસ્યાઘાટનાનિ પૂર્વતો વટપદ્રકં દક્ષિણતો જદ્રાણગ્રામસ્તથા
પશ્ચિમતઃ
- ૪ મજ્જનકાલીયરગ્રામો ઉત્તરતો રુહાડનામા ગ્રામઃ । એવં ચતુરાઘાટનોપલક્ષિતઃ
સોદૃજ સ[।]
- ૫ [પરિ]કરઃ સભૂતવાપ્રત્યાયસ્સદણ્ડદશાપરાધઃ સોત્પદ્યમાનવિદ્ધિકઃ સધાન્ય-
હિરણ્યદેયો
- ૬ (અચા)ટમટપ્રવેશઃ સમસ્તરાજકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપણીયો ભૂમિચ્છિદ્રાન્યાયેના-
ચન્દ્રાર્કાર્ણવક્ષિતિસરિ-
- ૭ (ત્પ)ર્વતકાલીનઃ પૂર્વદત્તદેવદાયબ્રહ્મદાયરહિતોઽભ્યાન્તરસિદ્ધ્યાશકનૃપકાલા-
તીતસંવત્સર(સપ્ત)શતેષ્વેકાન્નપં-
- ૮ ચાશત્સમધિકેષુ મહાવૈશાખ્યાં નર્મદાસરિતિ સ્નાત્વોદકાતિસર્ગેણ પ્રતિપાદિતઃ ।
યતોસ્યોચિત-
- ૯ યા દેવદાયસ્થિત્યા મુંજતો મોજયતઃ કાર્ષયતઃ પ્રતિદિશતો વા ન કૌશ્વિત્પરિ-
પન્થના કાર્ય્યા । ત-
- ૧૦ થાગામિનૃપતિભિરસ્મદ્વંશ્યરૈનૈર્વ્યા સામાન્યં ભૂમિદાનફલમવેત્ય વિદ્યુહ્ણોલાન્યને-
ત્યૈશ્વર્ય્યાણિ તૃણત્ર-
- ૧૧ લનજલબિન્દુચન્દ્રલં ચ જીવિતમકલ્યથ સ્વદાયનિર્વિશેષોયમસ્મદ્દાયોનુમન્તવ્યઃ
પરિપાલયિ-
- ૧૨ તવ્યશ્ચ । યશ્ચાજ્ઞાનદાટલાવૃતમતિરાચ્છિન્દ્યાદાચ્છિદ્યમાનં વાનુમોદતે સ પંચમિ-
ર્મહાપા(ત-)

પં ૧ અક્ષરો ૪-૧૩ નો ૪ ભાગ દેયાત છે. પં. ૩ પહેલો અક્ષર અરપ્પટ— મ્ અથવા દ્ હોય.
અથવા ય્યા હોવાનો સંભવ છે. પં. ૭— સપ્ત નો ઉમેશ તદ્દન અસાધ્ય છે. કારણ કે વરોદરાદાનપત્ર
જે ગોવિન્દના પિતાએ બહાર કર્યું હતું તેની તારીખ ૭૩૪ છે. પં. ૯— વાંચો કર્ણયતઃ પ્રતિદિશતઃ;
પં. ૧૦ વાંચો ન્યનિત્યૈ પં. ૧૧ વાંચો ત્રસન; માકલ્ય; પં. ૧૨ વાંચો જ્ઞાનપટલા.

- १३ कैरुपा(त)कैश्च संयुक्तः स्यादिति । उक्तं च । भगवता वेदव्यासेन व्यासेन व्यासेन ष-
- १४ ष्टिर्बर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वशेत । विन्ध्या-
- १५ टवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः । कृष्णाहयो हि जायन्ते भूमिदायापहारिणः ॥ अमेरपत्यं प्र-
- १६ थमं सुवर्णं भूर्वेष्णवी सूर्यसुताश्च गावः । लोकत्रयं तेन भवेद्धि दत्तं यः काञ्चनं गाञ्च महीञ्च दद्यात् ।
- १७ बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिर्यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दत्तानि पुरा
- १८ नरेन्द्रेर्दानानि धर्म्मार्थयज्ञस्कराणि निर्म्माल्यवान्तप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत । स्व(द)
- १९ तां परदत्तां वा यत्नाद्रक्ष नराधिप । महीं महीभृतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनं ॥ इति कमलदलाम्बुबिन्दु-
- २० लोलां श्रियमनुचिन्त्य मनुष्यजीवितं च अतिविमलमनोभिरात्मनीनैर्नहि पुरुषैः परकीर्त्तयो विलोप्याः
- २१ स्वहस्तोयं श्रीगोविन्दराजस्य लिखितं चैतन्मया श्रीगोविन्दराजस्यादेशान्म-
- २२ हासन्धिविग्रहाधिकृतकुलपुत्र-
- २३ श्रीमदवलोकितसूनुना श्रीयोगेश्वरेण दूतकोत्र भट्टश्रीकुमु(द) इति ॥

ભાષાન્તર

(૧) જેના નાભિકમળમાં બ્રહ્માએ વાસ કર્યો છે તે અને ઇન્દુકલાથી જેનું શિર મંડિત છે તે હર વખતે રક્ષો.^૧

(૨) નૃપોમાં રાજસિંહ, વિશ્વવ્યાપી યશવાળો, અને ઉદય થતા વારામંડળનો નાયક ચંદ્ર રાત્રે તિમિર હોય છે તેમ કેળવાએલી સેનાના અગ્રે રહી, યુદ્ધમાં શત્રુઓને હણનાર શુદ્ધ પ્રકાશ-વાળો ગોવિંદરાજ નૃપ હોતો.^૨

(૩) જ્યારે વીર યોદ્ધાઓથી પ્રકાશનું સૈન્ય તેની સામે આવતું તે જોતો ત્યારે અધર ઠરડી, બ્રમર ગૂંથી, અસિ ધારી, પોતાની સેનામાં અને પોતાના હૃદયમાં ધૈર્યનું રોપણ કરી તે સદા ઉંચો યુદ્ધનો ધ્વનિ કરતો.^૩

(૪) જ્યારે તેના શત્રુઓ યુદ્ધમાં તેનું નામ સાંભળતા ત્યારે કરમાંથી અસિ, મુખમાંથી તેજ અને હૃદયમાંથી દર્પ—આ ત્રણ ચીજો નિરંતર તેઓમાંથી સહસા સરી જતી.^૪

(૫) તેનો પુત્ર શ્રી કર્કરાજ, જેનો ઉજ્જવળ યશ વિશ્વમાં વિખ્યાત હતો, જે દુઃખી જનોનાં દુઃખ નિવારતો અને હરિના પદના સ્થાનને નિભાવતો, જે સ્વર્ગના નૃપ સમાન હતો એ જેની આજ્ઞાનું સદા પાલન થતું તે (કર્કરાજ) તેના પછી રાષ્ટ્રકૂટ વંશનો મણિ બન્યો.^૫

(૬) રાષ્ટ્રકૂટ વંશના મેરૂ પર્વત સમાન, અરિના ગળેનાં લેદેલાં કુમ્ભમાંથી ઝરતા મદથી પ્રકાશિત અને તેમના દંતથી ઉઝરડાએલા સ્કંધવાળો અને ભૂમિ પર પોતાના શત્રુઓનો નાશ કરનાર ઇન્દ્રરાજ તેનો પુત્ર હોતો.^૬

(૭) તેનો પુત્ર ઇન્દ્ર સમાન હોઈ ચાર સાગરથી આવૃત થયેલી અખિલ પૃથ્વીનું રાજ્ય કરનાર અને મહિમા પ્રાપ્ત કરનાર દન્તિદુર્ગરાજ હોતો.^૭

(૮) કાઝચીશ્વર, કેરલ, ચોલ, પાંડય, શ્રીહર્ષ અને વજ્રટનો પરાજય કરવામાં દક્ષ કણ્ઠના અખિત અને અચિત્ત બલનો મુઠ્ઠીભર સેવકોથી સત્તર પરાજય કર્યો.^૮

(૯) જે અશ્રાન્ત હતો, જેની આજ્ઞાનું સર્વે પાલન કરતા, જેણે તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર ધારણ કર્યો ન હતાં અને જેણે શ્રમ (યતન) કર્યો ન હતો, તેણે બ્રમર ચઢાવી, ધનુષથી વદ્ધમનો સત્તર વિજય કરી, રાજધિરાજ અને પરમેશ્વરના મહાશબ્દની પ્રાપ્તિ કરી.^૯

(૧૦)^{૧૦}

(૧૧) તે સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે શ્રી કર્કરાજનો પુત્ર કૃષ્ણરાજ ભૂપતિ થયો.

૧ આ શ્લોક, વડોદરા, સામનગઢ અને વાન ડિન્ડોરીના લેખોને પણ મધ્યે આવે છે. ૨ આ શ્લોક સામન-ગઢ લેખમાં પણ આવે છે. ૩ આ શ્લોક સામનગઢ લેખમાં પણ ત્રીજો છે. બાળજંગાધર શાસ્ત્રીનાં વાંચન ઉત્તમિ-ત્ત્વ' તથા ચ સત્ત્વમ્, મારી ધારણા પ્રમાણે, આપણાં વાંચન કરતાં વધારે ઠીક લાગે છે. પરંતુ ઉત્તમિત્ત્વ નો જ મને તદ્દન સ્પષ્ટ નબરે પડ્યો. ૪ આ શ્લોક સામનગઢ લેખમાં પણ ચોથો છે. ૫ સામનગઢ લેખમાં આ શ્લોક પાંચમો છે. ૬ આ શ્લોક સામનગઢ પતરામાં સાતમો છે. ૭ છંદ ગીતિ. રાજનાં નામનો ઉમેરો, બીજાં પતરાંઓમાં આપેલી વંશાવલીથી સાચો પુરવાર થાય છે. ૮ સામનગઢ પતરાના અઘ્ઘભાગમાં આ શ્લોક છેલ્લો છે. પ્રતિકૃતિ ઉપરથી વિચારકરતાં બાળ જંગાધર શાસ્ત્રીનું વાંચન અગ્રેયરથ્વે: આપણાં વાંચન અગ્રેયમલ્લે: ને બદલે બરાબર નથી. તેણે પોતે કરેલા તરબુદમાં છોડી દીધું છે. અલ્લે: અને નિવઙ્ગિ: રાષ્ટ્રે, દન્તિદુર્ગનું લક્ષર ન્દાનું હતું એ વાતને બાર સૂચક ટેકા દેવા માટે વપરાયો લાગે છે. જિતેલા રાજનાં સિરકમાં બાલ જંગાધર શાસ્ત્રીએ દન્તનું નામ છોડી દીધું છે. (જ. બે. એ. સો. વો. ૩૨, પા. ૯૭) ૯ સામનગઢ પતરામાં આ શ્લોક આગલા શ્લોકની તરત જ ઉપર માહુમ પડે છે. પરંતુ તેનું અક્ષરાન્તર બગડેલું જણાય છે. બાળ જંગાધર શાસ્ત્રીએ તરબુદો કેવી રીતે કર્યો તે પણ સમજી શકું મુશ્કેલ છે. ૧૦ આ શ્લોકનો શબ્દ છેદનને અંગે ચોક્કસ અનુવાદ કરી શકાય તેમ નથી. પરંતુ તેનો સાધારણ અર્થ એમ હોવો જોઈએ કે દન્તિદુર્ગે આખો ભારત દેશ જિત્યો.

- (૧૨) શ્રી ... કૃષ્ણરાજનું ચરિત કૃષ્ણ સમાન અદોષિત હતું. •
 (૧૩)
 (૧૪)
 (૧૫) તેણે સત્વર 'રાજધિરાજ' અને 'પરમેશ્વર' ના શુભ મહાશબ્દની

પ્રાપ્તિ કરી.

(૧૬) તેના પ્રબળ કરે મદ ભરેલા શત્રુઓનું મંડળ જોયું કે સત્વર તેમના નાશ કર્યો (?)

(૧૭) તે ચાર સાગરથી આવૃત બની ભૂષિત થએલી પૃથ્વીનો અને ત્રીજી વિદ્યાનો પણ પાલક હતો. તે દિગ્ગેને ઘાલું ધી આપતો. તે દેવોને પૂજતો અને ગુરુઓને માન આપતો. અર્થિઓના તે મનોરથ પૂર્ણ કરતો; ગુણી જનોમાં પ્રથમ હતો લક્ષ્મીનો વડલલ હતો અને પોતાનાં મહાન તપથી તે સ્વર્ગનાં કૃષ્ણનો ઉપભોગ કરવા અમરોના ધામમાં ગયો.

(૧૮) તેનો પુત્ર વડલલ નામથી વિખ્યાત, પરાજય પામેલા પૃથ્વીના શત્રુઓની પત્નીઓને વૈધવ્ય આપવામાં દક્ષ, ક્ષણમાં શત્રુના મસ્ત ગળેનાં યુદ્ધમાં કુમ્ભ ભેદનાર અને સેનાગ્રની ધૂળથી શ્વેત બનેલા શિર સહિત, શ્વેત છત્રથી રવિકિરણોનો તાપ દૂર થવાથી સદા લીલાવાળી ગતિથી ચાલનાર શ્રી ગોવિંદરાજ હતો.

(૧૯) તેનો અનુજ અતિ મહિમાવાળો અને અપ્રતિબદ્ધ પ્રતાપવાળો શ્રીધ્રુવરાજ સર્વ નૃપોનો પરાજય કરી કુમે ઉધાના સૂર્ય સમાન ચંડ પ્રતાપવાળો બન્યો.

(૨૦) જ્યારે તે સન્નૃપોમાં અણિ, રાષ્ટ્રકૂટોનો નાયક થયો ત્યારે અખિલ જગત તેને નિત્યનો આધ્યાત્મિક ગુરુ સુસ્વામિ કહેતું. જ્યારે સાગરથી સાગર સુધીની ભૂમિ પર તે ધર્મી, અને સત્યનો અનુરાગી, રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે પ્રજા કષુલ કરતી કે, ખરે સત્યયુગ પુનઃ આવ્યો હતો.

(૨૧) બન્ધુ જનોને અનુરંજ; તે પ્રસન્ન થાય ત્યારે સદા અર્થિઓના મંડળને તેની સર્વ લક્ષ્મી આપતો; જ્યારે કોપાયમાન થતો ત્યારે તે મહાન વીર યમના પણ પ્રાણ સત્વર હરી લેતો.

(૨૨) ચાર સાગર સહિત પૃથ્વી પર તે ધર્મી રાજ્ય કરતો હતો, ત્યારે જનોના હૃદયમાં પરમ આનન્દ હતો.

(૨૩) તેનો પુત્ર, તેના વંશનું ભૂષણ, ઉદાર, જનવડલલ, પ્રતાપ તથા ધનસંપન્ન, વિખ્યાત શૌર્યવાળો, શત્રુઓને પીડનાર, અને સંતોથી જગતમાં ઉજવાતા યશ વાળો ગોવિંદરાજ હતો.

(૨૪) તેનું અપર વિખ્યાત નામ પૃથ્વીવડલલ હતું. તેણે, એકલાએ, ચાર સાગરથી બંધાએલી પૃથ્વીને પોતાને શરણ કરી.

(૨૫) વિશ્વ આત્મા એક રૂપવાળો છે, છતાં, ભેદવાદિઓને અનેક રૂપવાળો દેખાય છે; તેમ જ્યારે તેણે આ શત્રુઓનો સૈન્યનો અગાધ સાગર તેના બાહુબળથી ઓળંગ્યો ત્યારે તે યુદ્ધમાં, શત્રુઓને અનેક રૂપવાળો દેખાયો.

(૨૬) “હું એકલો છું અને પૂરતાં શર વિનાનો છું; શત્રુઓ સજ્જ અને અનેક છે” આવા વિચારો તેને કદિ સ્વપ્નમાં પણ આવતા નહીં તો યુદ્ધમાં તો કયાંથી જ ?

(૨૭) જ્યારે સ્તંભ આદિ અનેક અન્ય નૃપો એકત્ર થઈ તેમના બાહુબળથી રાજધિરાજ અને પરમેશ્વરના મહાશબ્દો જે તેણે રાજ્યાભિષેક કળશના જલથી અભિષેક થઈ તેના પિતા પાસેથી પ્રાપ્ત કર્યા હતા તેની પાસેથી તોડી લેતા.

૧ શ્લોક ૧૩ અને ૧૪ નો સાધારણ અર્થ પણ આ કૃષ્ણાઓમાંથી હું કરી શક્યો નથી.

(૨૮) ત્યારે નૃપમંડળ સહિત તે સર્વેનો નાશ કરી તે મહાશબ્દો જે મહાન યુદ્ધમાં યમની અસિના પ્રહારથી લીલા થઈ ગયા હતા તેઓને મજબુત બાંધ્યા. શ્રીને સ્થિર અને તેના પીડાતા શુર્યો, દ્વિજો, સંતો, મિત્રો, અને બન્ધુજનોની સેવા કરતી બનાવી અને તેની પાસે પોતાની ઉત્તમ પ્રકાશતી ચોરી બલથી ધારણ કરાવી.

(૨૯) પણ તેનો ભાઈ, ઈન્દ્રસમાન શૌર્ય અને અદ્ભુત યશવાળો શ્રી ઈન્દ્રરાજ પૃથ્વીનો નૃપ થયો અને લાટેશ્વર મંડળ—જે તેણે જેટ બન્ધુ પાસેથી પ્રાપ્ત કરેલો તેનો નૃપેશ થયો.^૧

(૩૦) એકલા હરતે જેણે વિજય કર્યો અને જે સાહસમાં પ્રીતિવાળો હતો તેને સૈન્ય કક્ષત રાજચિહ્ન સમાન હતું, તે મદવાળો નૃપ અખિલ વિશ્વના સ્વામિ આદિદેવ, સિવાય કોઈ પણ અમરને નમન કરતો નહીં.^૨

(૩૧) તેનો પુત્ર મહાપ્રતાપી, શાસ્ત્રના અર્થ જ્ઞાનમાં રસ લેનાર ચિત્તવાળો, અને ઉઘારી રીતે પુરાતન સ્વસ્તિ શ્રી કર્કરાજ અને અન્ય ગૌણ નામ પરિવાર ધારનાર નૃપ હતો.^૩

(૩૨) જ્યારે સાફ રાજ્ય કેળું એ વિષે વિવાદપ્રસંગ ઉદ્ભવતો ત્યારે પૂર્વે સર્વ પ્રજાની ઉન્નતિવાળું બલિનું રાજ્ય ઉદાહરણ તરીકે સામાન્ય રીતે અપાતું. હવે પૃથ્વી પર આ નૃપનું (રાજ્ય) (આપણે ઉદાહરણ તરીકે આપીએ છીએ).^૪

(૩૩) ઈચ્છાથી અધિક વૃદ્ધિ વરસાવતો મેઘ વૃદ્ધિ કરતો અટકે ત્યારે ખેડુતોને મન જે લાગણી થાય તે તેના સેવકો પર લક્ષ્મીનો વરસાદ વરસાવનારના મૃત્યુથી તેમને (સેવકોને) થઈ.^૫

(૩૪) તેનાથી છોડેલાં અનેક શરના ચંડ પ્રહારથી યુદ્ધમાં આવેલા શત્રુગણોની ઘટા, કદપાન્ત સમયે પ્રકટતા પ્રબળ વાતથી અહીં અને ત્યાં ડોલતા મહાન પર્વતોની ગતિનું અનુકરણ કરતી.^૬

(૩૫) તેનો અનુજ, જેનો યશ દૂર પ્રસરી હતો, જેણે પોતાના શત્રુઓના મંડળનો પૂર્ણ પરાજય કર્યો હતો, તે વિખ્યાત નૃપાધિપ શ્રી ગોવિંદરાજ હતો. તે દાન અને વિજય માટે આ પૃથ્વી જો કે બહુ ખંડ (દ્વીપ), સાગર, પર્વત, વન, અને મહાન નગરો સમાવે છે, છતાં તેના કર જટલા અલ્પ પ્રમાણ વાળી ગણે છે.

(૩૬) કયો શત્રુ તેનાથી નાશ પામ્યો નહતો. અથવા કયા અર્થિએ તેની પાસેથી નિત્ય દાન મેળવ્યું નથી? કયા સજ્જને તેની પાસેથી માન મેળવ્યું નથી અથવા કયા દુર્જને ઈજા સહી નથી? જ્યારે તે નૃપ હતો ત્યારે તેના અનુજવિઓની પત્નીઓ અલંકારથી ભૂષિત બની નહતી અને શત્રુની પત્નીઓ ભૂમિ પર લોટતી નહતી? આમ તેનાં પરાક્રમે સર્વ સ્ત્રીજમાં સફળ હતાં.

(૩૭) તેના શુદ્ધ અને અનેક ગુણો તેના સિવાય અન્ય સ્થાન કદિ જાણતા નહતા જેવી રીતે તેની શુદ્ધ અને અસંખ્ય પત્નીઓ કદિ પણ તેના સિવાય અન્ય ગૃહ દેખતી નહીં

(૩૮) યુદ્ધમાં રામ સમાન પ્રરાક્રમ વાળા તેના વિક્રમની સીમા કક્ષત વિશ્વ જાણતું. અને તે વિશ્વ, સર્વ શત્રુઓને વશ કરવા શક્તિમાન પ્રબળ કરથી પ્રાપ્ત કરેલા લીલાવાળા તેના વિજયોનું ચિત્રપટ થયું

૧ વડોદરાનાં પતરાં ઉપર આ શ્લોકનો નં. ૨૧ છે. ૨ આ શ્લોક, વડોદરાનાં પતરાંમાં નં. ૩ છે અને ગોવિંદરાજ. ૧ લાને લાગુ પાડ્યો છે. ૩ આ શ્લોકનાં છેલ્લાં બે પાદો વડોદરાના લેખના ચોથા શ્લોકમાં આવે છે. જ્યાં વાંચન પૂર્વે ને બદલે મુલ્યમ છે; વડોદરા લેખમાં કર્કરાજ ૧ લાને લખેલો આ શ્લોક છે. ૪ આ શ્લોક વડોદરાના લેખોમાં પાંચમો છે, અને કર્કરાજ ૧ લાને સંખ્યાપી છે. આ શ્લોકના અર્થ માટે પંડિત શાસ્ત્રપ્રસાદને બિલકુલ ખ્યાલ ન હતો. તેથી આ શ્લોકના તેના ખોટા અનુવાદથી ગુજરાતના ઇતિહાસ માટે ઘણાંજ ખાયાવગરના અનુમાનો ઉત્પન્ન થયાં છે. (જુઓ કર્નોજહામ—એ. ઇ. પા. ૩૧૭) ૫ આ શ્લોક વડોદરા પતરાંમાં નં. ૬ છે. ૬ વડોદરા પતરાંનો શ્લોક ૨૦મો જુઓ.

તેણે આખું જીવિત વિદ્યુત સમાન ચંચળ અને અસાર છે એમ જોઈ, ભૂમિદાન હોવાથી પરમ પુણ્યવાળું આ ધર્મદાન કર્યું છે. અને મહાસામન્તોનો અધિપતિ, સર્વ મહાશબ્દ ધારનાર પ્રભૂતવર્ધ શ્રીગોવિન્દરાજ પોતાની સાથે કેઈ પણ સંબંધવાળા તેના સમસ્ત રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમકૂટ, આયુક્તક, આધિકારિક, મહત્તર, આદિને આ શાસન બહાર કરે છે:—

તમને બહાર થાઓ કે મેં ભરૂંકચમાં વસી મારાં માતાપિતા અને મારા આલોક અને પરલોકમાં ફળ પ્રાપ્તિ, અને પુણ્ય યશની વૃદ્ધિ અર્થે, કાપીકામાં આવેલા કોટિપુરમાં આવેલું શ્રીમદ્બ્રહ્માદિત્ય નામવાળા સૂર્ય ભગવાન(ના મંદિર)ને ખંડિત અને ફાટ પડેલા ભાગના સમારકામ માટે, ગન્ધ, પુષ્પ, ઘૃપ, દીપ અને નૈવેદ્યના ખર્ચ માટે થૂણીવ નામનું ગામ જેની સીમા:— પૂર્વે વટપદ્રક: દક્ષિણે જદ્રાણુગામ: પશ્ચિમે મહુગન અને કાલીયર ગામે ઉત્તરે રહુણાડ ગામ: આ ચાર સીમાવાળું આ ગામ, સહિત, સહિત, લીલી અને સૂકી ઉત્પન્ન સહિત, દશ અપરાધના દંડના નિર્ણયની સત્તા સહિત, ઉદ્ભવતી વેઠના હક્ક સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, પૂર્વ દેવો અને બ્રાહ્મણોને કરેલાં દાન વર્જ કરી, ભૂમિચ્છિદ્રન્યાય અનુસાર, સૈનિકોના પ્રવેશ મુક્ત, રાજ પુરૂષના હસ્ત પ્રક્ષેપણ મુક્ત, ચંદ્ર, સૂર્ય, પૃથ્વી, સાગર, સરિતાઓ, અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સૂધી શક નૃપના કાળપછી સંવત્સર ૭૪૯ વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ ને દિને નર્મદા નદીમાં સ્નાન કરી, પાણીના અર્ધથી દાનને અનુમતિ આપી આપ્યું છે.

આ શ્રી શ્રીગોવિન્દરાજના સ્વહસ્ત છે. અને આ શ્રીગોવિન્દરાજની આજ્ઞાથી મારાથી સાંધિ વિશ્વહીક શ્રી અવલોકિતના પુત્ર કુલપુત્ર શ્રી યોગેશ્વરથી લખાયું છે. અહીં દ્રવક શ્રીકુસુદ છે.

૧ અહુવાડ કર્યા વગરના અક્ષરો ભાગ, હમેશ મુનબ ભાવિ રાત્રીઓને સૂચનાઓના છે. અને ભૂમિદાન જરૂર ન કરવા સંબંધી મહાગુજરાતના શ્લોકો છે.

ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટ રાજ ધ્રુવ ૨ જાનાં

વડોદરાનાં તામ્રપત્રો^૧

શક સંવત્ ૭૫૭ કાર્તિક સુદ ૧૫

આ લેખ વડોદરામાંથી મળ્યો હતો. તેની છાપ અને રળીંગ લખનારના હા. એ શ્રીહરે મને આપ્યાં હતાં. આ દાનપત્ર ધારાવર્ષ, ઉપનામ ધરાવતા ધ્રુવરાજ ૨ જાએ શક સંવત ૭૫૭- (ધ. સ. ૮૩૫-૩૬)માં બહિર કર્યું હતું. તે રાજા માન્યખેટ(માલખેડ)ના રાષ્ટ્રકૂટોની ગૌણ પણ સ્વતંત્ર નહીં એવી એક શાખા ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટોના વંશનો હતો.

આ દાનપત્રનાં ફક્ત છેલ્લાં બે પતરાં હાલ મોબુદ છે. તે ઢરેઠનું માપ ૧૧૩”x૭૩” છે. લેખ સુરક્ષિત છે. તેના રક્ષણ માટે કાંઠા બાંધા ઘડેલા છે. અસલ આ દાનપત્રનાં ૪ પતરાં હતાં. તેનાં કારણો:- (૧) બે મોબુદ પતરાંનું કદ એવડું છે કે વંશાવલીનો પહેલો ભાગ, એક જ નહીં પણ, ત્રણ બાબુઓ શેકે. (૨) મી. ફલીટે અસલ પતરાં તપાસ્યાં ત્યારે બતાવ્યું હતું તેમ છેલ્લા પતરાના નીચેના કાંઠામાં ચાર ખાડા છે, અને તેની પહેલાનામાં ત્રણ ખાડા છે. પતરાંનાં કાંઠાં તથા મુદ્રા ઉપલબ્ધ નથી.

૨—આમાં આપેલી વંશાવળીમાં નીચે પ્રમાણે રાજાઓનાં નામ આપ્યાં છે.

એ. સીધો વંશ

(કૃષ્ણરાજ ૧ લો.)

ગોવિંદરાજ ૨ જો
અથવા, વલ્લભ

ધ્રુવરાજ ૧ લો.

ગોવિંદરાજ ૩ જો.

બી. ગુજરાત શાખા
ધ્વજરાજ ૩ જો.

મહારાજ શર્વ.

કર્કરાજ ૨ જો.

અથવા અમોઘ વર્ષ.

ધ્રુવરાજ ૨ જો.

અથવા નિરૂપમ,

અગર ધારાવર્ષ

વંશાવળીના છેલ્લા બે શ્લોકોમાં કંઈ ખાસ નવીન નથી. આમ છતાં આ લેખમાંથી કેટલીક ઉપયોગી ઐતિહાસિક હકીકતો મળી આવે છે.

કર્ક ૨ જાનો દ્વાનો ભાઈ ગોવિંદ ૪ થો, જેણે શક ૭૪૬નું કાવીનું દાનપત્ર કાઢ્યું હતું તે આમાં આપ્યો નથી. તેનું નામ, ધ્રુવ ૩ જાનાં^૨ શક સં. ૭૮૯ ના બશુઆના લેખમાં, તેમ જ કૃષ્ણ ૨ જાના શક ૮૧૦ના^૩ બશુઆના લેખમાં પણ આપ્યું નથી. કર્ક બીજાના પોતાના જ પુત્રના

૧ ઈ. એ. ધા. ૧૪ પા. ૧૬૬ ઈ. હુલ્શ ૨ ત્રીજ પતરાની રાજ્યાત, કૃષ્ણ ૧ લાનું વર્ણન કરતા શ્લોકના બીજા ભાગથી છે. પહેલાં બે પતરાંની ખોટ થોડી અત્યંતી છે. કારણ કે ગુમાઈ ગયેલાં પતરાં ઉપરના શ્લોકો- વંશાવળીના પૂરતા બહુલીતા છે. ૩ નુઓ. ઈ. એ. ધા. ૫ પા. ૧૪૪ ૪ નુઓ ઉપરનું ધા. ૧૨ પા. ૧૭૬ ૫ નુઓ. ઉપરનું ધા. ૧૭ પા. ૬૫

કે. ૧૧

દાનપત્રમાં તેનું નામ ન હોવાથી પ્રોફેસર બુલ્હરનું અનુમાન^૧ ચોક્કસ થાય છે કે, તેણે રાજ્ય પચાવી પાડ્યું હતું અને તેથી કર્કે ૨ જાના સીધા વંશજોએ એની ફરકાર કરી ન હોતી.

અમોઘવર્ષ, (શ્લોક ૧૦) એ, કર્કે ૨ જાનું ઉપનામ નથી, પણ તેના પિત્રાઈ અને ખંડીયાઓનો રાજ શર્વ(શક ૭૩૬-૬૯)^૨નું છે. તે રાષ્ટ્રકૂટનો સીધો વંશજ હતો.

“બળવાખોર રાષ્ટ્રકૂટો” નો અર્થ હું ગોવિંદ ૪ થો અને તેના અનુયાયીઓ કહે છે; અને કર્કે ૨ જાએ શર્વની મદદથી એ રાજ્ય પચાવી પાડનાર ગોવિંદ ૪ થાને હરાવીને ફરીવાર શર્વના ખંડીયા તરીકે ગુજરાત ઉપર સત્તા જમાવી; જેવી રીતે તેણે પહેલાં ગોવિંદ ૩ જાના ખંડીયા તરીકે રાજ્ય કર્યું હતું.^૩

આંહિ સુધી, કર્કે ૨ જો ધ્રુવ ૨ જાનો પિતા હતો, એવું મેં માની લીધેલું છે. લેખ નં. ૩ મુજબ, ધન્વ ૩ જાનો ઉત્તરાધિકારી તેનો પુત્ર કર્કે ૨ જા આગ્યો હતો, અને તેનો ઉત્તરાધિકારી કર્કે ૩ જા અને બાર પછી તેનો પુત્ર ધ્રુવ ૨ જા આગ્યો હતો. લેખ નં. ૧ અને ૪ માં કર્કે ૨ જાનું નામ આપ્યું નથી, પણ કર્કે ૩ જાનું નામ આપ્યું છે. પરંતુ ધ્રુવ ૨ જાના દાનપત્રનો લેખક અધિકારી તેના દાદાના નામથી અજાણ્યો હોય એ અસંભવિત છે. એટલે નં ૩ ના લેખકે કર્કે ૨ જાના વર્ણનના શ્લોકો એ જૂઠા દાનપત્રના નમુનાઓમાંથી લીધા હશે એમ માનવું પડે છે. આ નમુનાઓમાંથી પહેલો નમુનો જે નં ૧ માં સંપૂર્ણ આપ્યો છે, તે રાજ્ય પચાવી પાડનાર ગોવિંદ ૪ થાના સમયમાં લખાયો હતો, અને તે પહેલાંના રાજાઓની જૂદી જૂદી વંશાવળીઓ ઉપરથી તૈયાર કર્યો હતો. બીજો નમુનો, જેના પહેલા અને છેલ્લા શ્લોકો આ નવીન લેખ તથા લેખ નં ૪ માં આપ્યા છે, તે ગોવિંદ ૪ થાના પરાજય પહેલાં લખાયો હોઈ શકે નહીં. કર્કે ૨ જાનો શક ૭૩૪ નો વડોદરાનો લેખ^૪ આ બંને કરતાં જુદો ત્રીજો નમુનો આપે છે. અને તે કર્કે ૨ જાનાં રાજ્યના પ્રથમ લાગની વારીખનો છે. ઉપરનાં કારણોને લીધે, કર્કે ૩ જાનું નામ ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટોના લિસ્ટમાંથી કાઢી નાંખવું જોઈએ.

ધ્રુવ ૨ જાએ, તેના પૌત્ર ધ્રુવ ૩ જાની માફક, ધારાવર્ષનું ઉપનામ ધારણ કર્યું હતું. આ દાનપત્ર તેણે કોણે ત્યારે તે શ્રી એટક નજીક સર્વમંજુલા સત્તામાં રહેતો હતો. એટક એ હાલનું ખેડા છે.^૫ આ મુજબ, લાટ પ્રદેશ, જેના ઉપર ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટો રાજ્ય કરવા હતા, અને જે ગોવિંદ ૩ જાએ ગુર્જરા પાસેથી^૬ લઈ તે પોતાના નાના ભાઈ ધન્વ ૩ જાને આપ્યો હતો, - તે ઉત્તર દિશામાં શેરી નદી સુધી અને દક્ષિણમાં તાપીના દરના કિનારા સુધી પ્રસરેલો હતો. મારી પાસેનાં સાહિત્યથી, આ દાનપત્રમાં જણાવેલાં બીજાં સ્થળો ઓળખાવવા હું સમર્થ નથી.

દાનપત્રની છેલ્લી એ પંક્તિમાં રાજાની સહિ છે તે બ્યાન દેવા લાયક છે. તે દક્ષિણ હિંદના મૂળાક્ષરોને મળતા ચાલુ હસ્તાક્ષરોમાં છે. અને બાકીના લેખમાં વપરાયેલા પુરાતન અક્ષરોથી સંવતર જૂદી પડે છે.

૧ જુઓ ઉપરનું વો. ૧૨ પા. ૧૮૦ ૨ જુઓ. વો. ૧૨ પા. ૨૧૬ વો. ૧૩ પા. ૧૩૩ ૩ વો. ૧૨ પા. ૧૫૮ ૪ ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૫૬ ૫ જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૦ પા. ૨૭૮ ૬ આથી આપણે, પંક્તિ બગવાનલાલ ધન્વજીની બુદ્ધિશાળી ધારણા પ્રમાણે જેની છેલ્લી તારીખ સંવત ૪૮૬ (કયા સમયની તે અજ્ઞાત- છે) ઈ. સ. ૭૩૬ ને મળતી છે તે ગુર્જરવંશ વિષે સમજવાનું છે. આ કદાચ ગોવિંદ ૩ જા પહેલાં ૭૦ વર્ષ અગાઉ હતો.

અક્ષરાન્તર

(પેહલાં બે પતરાંઓ ઉપલબ્ધ નથી)

ત્રીજું પતરું—પહેલી બાજુ

- ૧ દાતૌ માનમૃદમ્ણીર્ગુણવતાં યોસૈ શ્રિયો વલ્લભો ભોક્તું સ્વર્ગફલાનિ ભૂરિતપ-
- ૨ સા સ્થાનં જગમાપરં ॥ [૧] યેન શ્વેતાતપત્રપ્રહતરવિકરવ્રાતતાપાસ્સલી-
- ૩ લં જજ્ઞે નાસીરધૂલીધવાલતાશિરસા વલ્લભાશ્રયઃ સદાજૌ [૧] શ્રીમદ્ભોવિન્દરાજો
- ૪ જિતજગદહિતસૈવધૈવધ્યદક્ષઃ (૧) તસ્યાસીત્સૂત્રેકઃ ક્ષણરણદલિતારાતિસત્તેભ-
કુંભઃ ॥ [૨]
- ૫ તસ્યાનુજઃશ્રીધ્રુવરાજનામા મહાનુભાવોપ્રહત(:) પ્રતાપઃ [૧] પ્રસાધિતા-
શેષનરેન્દ્રચક્રઃ
- ૬ ક્રમેણ વાલાર્કવપુર્બભૂવ ॥ [૩] રક્ષતા યેન નિઃશેષં ચતુરંભોધિસંયુતં [૧]
રાજ્યં ધર્મેણ લો-
- ૭ કામાં કૃતાહ્વયિઃ પરા હૃદિ [૪] યસ્યાત્મજા જગતિ સત્પ્રથિતોરુકીર્તિર્ગો-
વિન્દરાજ ઇતિ ગો-
- ૮ ત્રલલામભૂત-૧ સ્થાગીપરાક્રમધનપ્રકટપ્રતાપસન્તાપિતાહિતજનો જનવલ્લભોભૂત ॥ [૫]
- ૯ ઇકોનેકનરેન્દ્રવૃન્દસહિતાન્યસ્તાન્સમસ્તાનપિ પ્રોત્સવાતસિલતાપ્રહારવિધુરાન્વધ્વામહા
- ૧૦ સંયુગે [૧] લક્ષ્મીમપ્યચલાં ચકાર વિલસત્સચ્ચામરગ્રાહિણી સંસીદદ્રુરુવિપ્રસજ્જનસુહૃદ્-
- ૧૧ ન્ધૂપભોગ્યાં ભુવિ [૬] તત્પુત્રોત્ર પ્રતે નાકમાકમ્પિતરિપુપ્રજે [૧] મહારાજ-
શર્વ્વાશ્રયઃ સ્વ્યાતો રાજા-
- ૧૨ ભગદુગૈ [૭] રાજાભૂતત્પિતૃવ્યો રિપુભવવિભવોદ્ભૂત્યમાવૈકહેતુર્લક્ષ્મીવાનિન્દ્ર-
રાજો ગુણિ-
- ૧૩ નૃપતિકરાન્તશનત્કોરકારી [૧] સગાદમ્યાન્વ્યુદસ્ય પુકટતવિનયાયન્દ્રપાન્સેવ્યમાના-
- ૧૪ રાજશ્રીરેવ ચક્રે સકલકવિજનોદ્ગીતકથ્યસમાવં ॥ [૮] શ્રીકર્કરાજ ઇતિ
ચાક્ષિતરાજ્યમા-
- ૧૫ રઃ સારઃ કુલસ્ય તનયે નિયશાલિશૌર્યસ્યસ્યકેવદ્વિભવનન્દિતવન્ધુસાર્થઃ પાર્થઃ
- ૧૬ સદૈવ ઘનુષિ પ્રથમઃ શુચીનાં [૯] સ્વેચ્છાગૃહીતવિનયાન્દ્રસંઘમાજઃ
પ્રોઢૃત્તદ્વસતર-

પં. ૧ વાંચો યોસૌ. પં. ૩ વાંચો જગમે અને ધવલિત. પં. ૪ વાંચો દક્ષસ્તસ્યા અને મત્તેભ પં. ૫ વાંચો શ્રીધ્રુવ પં. ૭ વાંચો કાનાં તથા તસ્યાત્મજો. પં. ૮ વાંચો ભૂતઃ. ત્યાગી અને ધન. પં. ૯ વાંચો ન્ધુદ્વા પં. ૧૦ વાંચો ગ્રાહિણી પં. ૧૧ વાંચો તત્પુત્રોત્ર ગતે, વ્રજે અને શ્રીમદ્વા પં. ૧૨ વાંચો દુગૈઃ ॥ પં. ૧૩ વાંચો રાન્તશ્વમત્કાર, સજ્ઞાદન્યા, પ્રકટિત અને યં નૃપાન્સેવમાના. પં. ૧૪ વાંચો સ્વભાવમ્ અને રક્ષિત. પં. ૧૫ વાંચો તનયો નયશાલિશૌર્યઃ. તસ્યાભવ. પં. ૧૬ વાંચો સદૈવ.

ત્રીજું પત્રું— બીજી બાજુ

- ૧૭ શુલ્કિકરાષ્ટ્રકૂટાનુત્વાત્સ્વજ્ઞનિજવાહુબલેન જિત્વા યોમોઘવર્ષમચિરાત્સ્વપદે વ્યથ-
૧૮ ત્ત ॥ [૧૦] પુત્રીયતસ્તસ્ય મહાનુભાવઃ કૃતી કૃતજઃ કૃતવીર્યવીર્ય [૧]
વશીકૃતાશેષનરેન્દ્રવૃન્દો ભૂવ
૧૯ સુનુધ્રુવરાજનમો ॥ [૧૧] ચન્દ્રો જડો હિમગિરિઃ સહિમઃ પ્રકૃત્યા વાતશ્ચ-
લશ્ચ તપનસ્તપન(:) સ્વભાવઃ [૧]
૨૦ ક્ષારઃ પયોધિરિતિ યઃ સમમસ્ય નાસ્તિ થેનોપમા નિરુપમસ્તત્ત એવ ગાતઃ ॥ [૧૨]
અચિરામોજ્વલવ-
૨૧ પુષિ ક્ષિતિસંતાપાપહારિણિ યુષ્ઠં [૧] ધારાવર્ષે વર્ષતિ જલદ ઇવ નકઃ કૃતાર્થ-
સ્યાત્ ॥ [૧૩] પ્રસાણ્ડમે-
૨૨ તત્કિમિતિ પ્રજાસૃજા ન મત્પ્રમાણેન પુરા વિનિર્મિમ્મતં [૧] એવં વિચિન્ત્ય
ધ્રુવરાજનીર્તિર્વિધાતુરાસી-
૨૩ સ્તુતરામસૂયિની ॥ [૧૪] ॥ તેનેદમનિલવિપ્રુચ્ચંચલમાલોક્યજીવિતમસારં [૧]
ક્ષિતિદાનપરમ-
૨૪ પુણ્યઃ પ્રવર્તિતો ધર્મદાયોયં ॥ [૧૫] સ ચ સમધિગતાશેષમહાશબ્દમહા-
સામન્તાધિપતિધારવિર્ષ-
૨૫ શ્રીધ્રુતરાજદેવઃ સર્વાનેવ યથાસમ્બધ્યમાનકાન્રાષ્ટ્રપતિવિષયપતિગ્રામકૂટા-
યુક્તનિયુ-
૨૬ ક્ત[કા]ધિકારિકમહત્તરાદીન્સમનુદર્શયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા મયા શ્રીચ્છેટ-
કવહિઃ સર્વમજ્ઞ-
૨૭ લાસત્તાવાસિતેન માતાપિત્રોરાત્મનત્રેહિકામુખિકપુણ્યયશોમિવૃદ્ધયે વદરસિ-
દ્ધિવાસ્તવ્ય-
૨૮ તત્ત્વાતુર્વિચ્છસામાન્યલાવણસગોત્રવાજિમાધ્યન્દિનસબ્રહ્મચારિભટ્ટમહેશ્વરસુતયો-
૨૯ ગાયનન્તરં શ્રીગોવિન્દરાજદેવેન રુથાપિતજ્યોતિષિકનાન્મેકાશહૃડદેશાન્તર્વર્તિ-
પૂસિલા-
૩૦ વિલ્હિનામાગ્રામો યસ્યાઘાટનાનિ પૂર્વતો વેહિચ્ચામિધાના નદી વોરીવદ્રકગ્રામશ્ચ-
૩૧ દક્ષિણતશ્ચતુઃસરીનામાગ્રામોપરત[સ્ત]સિલાવલ્હિનામા । ઉત્તરતોવિન્દુચવલ્હિના-
૩૨ મા ગ્રામ એવમયં ચતુરાઘાટનોપલક્ષિતઃ સોદ્રઙ્ગઃ સપરિકરઃ સદ-
૩૩ ણ્ડદશાપરાધઃ સમૂતપાતપ્રત્યાયસોત્પદમાનવિષ્ટિકઃ સઘાન્યહિરણ્યા-

પં. ૧૭ વાંચો કૂટાનુ । ઉત્ત્વાત. પં. ૧૮ વાંચો વીર્યવીર્યઃ પં. ૧૯ વાંચો રાજનામા. પં. ૨૦ વાંચો ય
ને અદ્યે તૈઃ ગીતઃ ઓને મોજ્વલ. પં. ૨૧ વાંચો કૃતાર્થઃ સ્યાત્ ઓને ત્રણાણ્ડ. પં. ૨૨ વાંચો કીર્તિ પં. ૨૩
વાંચો વિયુ. પં. ૨૪ વાંચો ધારાવર્ષ. પં. ૨૫ વાંચો શ્રીધ્રુવ. પં. ૨૬ વાંચો પિત્રોરા તથા નત્રેહિ. પં. ૨૭ વાંચો
નાન્મે. પં. ૩૧ ને અદ્યે વાંચો ગ્રામ. પં. ૩૩ વાંચો પ્રત્યાયઃ.

ચોથું પતરું—પહેલી બાજુ

- ૩૪ દેયોચાટમટપ્રવેશ્યઃ સર્વરાજકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપણીય આચન્દ્રાર્કાર્ણ-
 ૩૫ વક્ષિતિસરિત્પર્વતસમકાલીનઃ પુત્રપૌત્રાન્વયકસોપભોગ્યઃ પૂર્વપ્ર-
 ૩૬ દત્તદેવદાયરહિતોભ્યન્તરસિધ્યા શકનૃપકાલાતીતસંવત્સરશતેષુ સપ્ત-
 ૩૭ સુ સપ્તપચ્ચાશદષિકેષુ કાર્તિકશુદ્ધપચ્ચદશ્યાં મહાકાર્તિકીપર્વણિ સ્નાત્વાદ્યો-
 વકાતિ-
 ૩૮ સર્મણે બલિચરુશ્વેદવાગ્નિહોત્રાતિથિપચ્ચમહયેજ્ઞકૃત્યોત્સર્પણાર્થં પ્રતિપાદિ-
 ૩૯ તો યતોસ્યોચિતયાબ્રહ્મદાયસ્થિત્યા મુંજતો મેજેયતઃ કૃષતઃ[×] કર્ષયતઃ પ્રતિદિશ્વ-
 ૪૦ તો વા ક કેનચિત્પરિપન્થના કાર્યા તથાગામિનૃપતિભિરસ્મદ્વંશ્યૈરન્યૈર્વાસામા-
 ૪૧ ન્યં ભૂમિદાનફલમવેત્ય વિદુલ્લોલાન્યનિત્યૈશ્વર્યાણિ તૃણામ્લગ્નજલવિન્દુચન્ન-
 ૪૨ લન્ન જીવિતમાકલસ્ય સ્વદાયનિર્વિશેષોયમસ્મદાયોનુમન્તવ્યઃ પરિપાલયિત-
 ૪૩ તશ્ચ યશ્ચાજ્ઞાનતિમિરપટલાવૃતમતિરાચ્છિદ્યાદાચ્છિદ્યમાનકં વાઽનુમોદેત સ પ-
 ૪૪ ઞ્નિર્મહાપાતકૈરુપપાતકૈશ્ચ સંયુક્તઃ સ્યાત્ । ઇત્યુક્તશ્ચ મગવતા વેદવ્યાસેન વ્યા-
 ૪૫ સેન [૭] પઠિર્વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદ આલેતા ચાનુમન્તા ચ
 તાન્યેવ નર[કે]
 ૪૬ વસેત્ । [૧૬] વિંધ્યાટવીષ્વતોયાસુ શુષ્કકોટરવાસિનઃ[×] કૃષ્ણાહ્યો હિ
 જાયન્તે ભૂમિદાયં
 ૪૭ હરન્તિ યે । [૧૭] અગ્રેરપત્યં પ્રથમં સુવર્ણં સૂર્વણ્ણવી સૂર્યસુતાશ્ચ ગાવો
 લોકત્રયં તેન મ-
 ૪૮ વેદ્ હિ દત્તં યઃ[×] કાશ્ચનં ગાશ્ચ મહીશ્ચ દદાત્ । [૧૮] બહુકિર્વૈશુધા ભુક્તા
 રાજભિઃ સગરાદિ-
 ૪૯ મિર્યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥ [૧૯] ચાનીહ દદ્ધાનિ
 પુરા નરેન્દ્રૈર્દાનિ
 ૫૦ ધર્મ્માર્થ્યશસ્કરાણિ [૧] નિર્મ્માર્થ્યવાન્તપ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ સાધુઃ પુન-
 રાદદીત [૨૦]

પં. ૩૫ વાંચો કમોપ. પં. ૩૬ વાંચો દેવદાયબ્રહ્મદાય અને સિદ્ધ્યા પં. ૩૮ વાંચો મહાયજ્ઞક્રિયો
 પં. ૩૯ વાંચો બ્રહ્મા અને મોજયતઃ પં. ૪૦ વાંચો ક ને બદ્ધે ન પં. ૪૨ વાંચો કલસ્ય અને મન્તવ્ય પં. ૪૩
 વાંચો વ્યશ્વ, પં. ૪૪ વાંચો વેદવ્યાસેન. પં. ૪૫ વાંચો પઠિર્ વર્ષ, ભૂમિદઃ । આલેતા અને નરકે પં. ૪૬ વાંચો
 વાસિનઃ । પં. ૪૭ વાંચો સૂર્વૈષ્ણવી અને ગાવ, પં. ૪૮ વાંચો બહુભિર્વ. પં. ૪૯ વાંચો ભિઃ । યસ્ય.
 કે. ૩૨

ચોથું પત્રું બીજી બાજુ

- ૧૧ સ્વદત્તામ્પરદત્તાં વા યત્નાદ્રક્ષ નરાધિપ [૧] મહીં મહિમતાં શ્રેષ્ઠ દાનોચ્છ્રેયો-
નુપાલનં ॥ [૨૧] इति क-
- ૧૨ મલદલામ્બુવિન્દુલોલાં શ્રિયમનુચિન્ત્ય મનુષ્યજીવિતઞ્ચ । અતિવિમલમનોમિ-
રાત્મનીનૈ-
- ૧૩ દર્મહિ પુરુષૈઃ પરકીર્તયો વિલોપ્યા इति [૨૨] દૂતકોત્ર શ્રીદેવરાજો લિખિતં
ચ શ્રીદુર્ગમટસૂનુ-
- ૧૪ ત્રા સાન્ધિવિગ્રાહિકશ્રીકારાયણેનેતિ ॥ મતમ્મમ શ્રીધ્રુવરાજદેવસ્ય [॥] શ્રીકર્ક
- ૧૫ રાજદેવસુતસ્ય યદુપરિ લિખિતં ॥

ભાષાન્તર^૧

આ શ્રીનો વલ્લભ (કૃષ્ણરાજ), જે દાની હતો, મહવાળો હતો અને સત્પુરુષોમાં પ્રથમ હતો તે પોતાના મહાન તપથી પ્રાપ્ત કરેલાં સ્વર્ગનાં ફળના ઉપલોભ અર્થે પરમ^૨ સ્થાનમાં ગયો.^૩

(૨) તેના પુત્રોમાંનો એક વલ્લભ કહેવાતો શ્રી ગોવિંદરાજ હતો. તે પોતાનાં શ્વેત છત્રથી^૪ સૂર્યનાં કિરણો તાપ દૂર થએલો હોવાથી યુદ્ધમાં નિત્ય લીલાવાળી ગતિથી યુદ્ધના અગ્રની રજથી શ્વેત થએલા શિર સહિત ગમન કરતો. તેણે પૃથ્વીનો પરાજય કર્યો,— શત્રુઓની વનિતાઓને વૈધવ્ય કેમ આપવું તે જાણતો અને ઉભાણી સરખાં યુદ્ધોમાં પોતાના શત્રુઓના મસ્ત માતંગોનાં કુમ્ભ લેધાં.^૫

(૩) તેના પછી તેનો અનુજ, સર્વ નૃપોનો વિજેતા, અને મહાન પ્રભાવ અને અતિ મહાન પ્રતાપથી ઉધાના સૂર્ય સમાન શ્રી ધ્રુવરાજ^૬ આવ્યો.

(૪) જ્યારે ચાર સાગર સહિત અખિલ મંડળનું તે ધર્મરાજ્ય કરતો ત્યારે તેણે જનોનાં હૃદય પરમ આનન્દથી ભર્યાં.^૭

(૫) તેનો પુત્ર, જનોનો વલ્લભ અને તેના વંશનો અલંકાર, દાની અને વિક્રમ સંપન્ન ગોવિંદરાજ હતો. જેનો મહાન યશ સત્પુરુષોથી પૃથ્વીપર પ્રસર્યો હતો તે વિખ્યાત વિક્રમ વડે પોતાના શત્રુઓને સંતાપતો.^૮

(૬) એક મહાન યુદ્ધમાં, તેણે એએલી અસિના પ્રહારથી પીડિત આ સર્વ^૯ અને અન્ય અનેક નૃપોને તેણે એકેલાએ જ પકડયા, અને લક્ષ્મી દેવીએ પણ અસ્થિરતા ત્યજી દીધી

પં. ૫૧ વાંચો દાતા. પં. ૫૩ વાંચો જ્ઞે (નં) હિ. પં. ૫૪ વાંચો ના સાંધિવિગ્રહિકશ્રીનારા^{૧૦}

૧ પ્રો. બ્યુલ્હરની રજથી, આ વંશનાં ખીજ આવાં જ એ દાનપત્રોના તેના અનુવાદનો છત્રથી મેં ઉપયોગ કર્યો છે. દાનપત્રના અષ્ઠ ભાગ મટિ, કર્ક ૨ જનાં દાનપત્રો મી. ફ્લીટના અનુવાદનો મેં ઉપયોગ કર્યો છે, ૨ અપર=અનુત્તમ ૩ શ્લોક ૧=ત્રેષ નં ૧, ૧૭ મો; લેખ નં. ૩. ૧૪ મો ૪ છત્રનાં ઉપયોગથી એમ અનુમાન થાય છે કે ગોવિંદ રાજ થયો હતો. ૫ શ્લોક ૨=નં. ૧. ૧૮; નં. ૩. ૧૫ નં. ૪. ૯. ૬ શ્લોક ૩=નં. ૧. ૧૬; નં. ૩; ૧૬ નં. ૪. ૧૦ ૭ શ્લોક ૪=નં. ૧ ૨૨; નં. ૩. ૧૮; નં. ૪. ૧૨ ૮ શ્લોક ૫=નં. ૧. ૨૩; નં. ૩૧૬; નં. ૪. ૧૩ ૯ સર્વ નામ એક શ્લોકને સંબોધી છે જે આંહિ અને નં. ૩ માં કુપ્ત છે. (નં. ૧. ૨૭)

તંની ક્રીમતી અને પ્રકાશથી ચૌરી^૧ ધારણ કરી અને પૃથ્વી પર સર્વ પીડિત જનો, તેના શુરુદ્ધિએ, સંતો, ત્હેના મિત્રો, અને બન્ધુજનોથી તેના ઉપસોગ થતો.^૨

(૭) જ્યારે તે શત્રુઓને ધ્રુવજનાર સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે તેનો પુત્ર પોતાના શુભો વડે વિખ્યાત શ્રી મહારાજ શર્વનૃપ થયો.^૩

(૮) તેના પિતૃવ્યક શ્રી^૪ ઇન્દ્રરાજ નૃપ થયો. તે શત્રુઓના નાશનું^૫ અને નિષ્ક્રાન્તાનું કારણ હતો, અને સમસ્ત સન્નૃપોના હૃદયમાં સ્તુતિ પ્રગટતો. તેના પ્રેમને લીધે રાજ્ય-શ્રીએ અન્ય નૃપોને ત્યજીને તેની નમ્રતાથી સેવા કરી, સર્વ ઠવિઓથી તેના સ્તુતિપાત્ર ચરિતનું ગાન કરાવ્યું.^૬

(૯) તેનો પુત્ર, તેના કુળમાં ઉત્તમ શ્રી કર્કરાજ હતો. તે તેના રાજ્યની અતિ સંભાળ કરતો, તેણે શૌર્ય સાથે નયનો યોગ કર્યો, પોતાના બન્ધુજનોને લક્ષ્મીથી પ્રસન્ન કર્યા, અને નિત્ય ધનુષ્યના પ્રયોગમાં નિષ્કપટ જનોમાં પ્રથમ પાર્શ્વ (અર્જુન) સમાન હતો.^૭

(૧૦) નક્ષત્રસિ ધારતા કરના બળથી તેણે, સ્વેચ્છાથી આજ્ઞા માન્ય કરવાનું કબુલ્લયા પછી પણ પ્રબળ સૈન્યથી ખંડ કરવા હિંમત કરનાર રાષ્ટ્રકૂટોનો પરાજય કર્યો અને સત્વર અમોઘવર્ષને પોતાની ગાદી પર મૂક્યો.^૮

(૧૧) તે પુત્રપ્રાપ્તિ ઇચ્છનારને, મહિમાવાળો, દક્ષ, અને કૃતજ્ઞ અને વીરતામાં કૃત વીર્ય^૯ સમાન સર્વ નૃપોને નમાવનાર ધ્રુવરાજ નામે પુત્ર જન્મ્યો હતો.^{૧૦}

(૧૨) તે જડ શશિ સાથે કે હિમવટે કુદરતી રીતે છવાયેલા હિમાલય પર્વત સાથે (પણ તે અન્યથી જુદમથી શરણ ન થતો હોવાથી), અથવા ચંચળ પવન સાથે કે સંતાપ કરનાર સૂર્ય સાથે કે ક્ષારાબ્ધિ સાથે (કારણ કે તેની વાણી મધુર હતી) ન સરખાવી શકાયો હતો તેથી તે નિરૂપમ (એટલે ઉપમા વિનાનો) ગાનમાં ઠહેવાતો.^{૧૧}

(૧૩) જેમ વિદ્યુતથી પ્રકાશતા અંગવાળો મેઘ વૃષ્ટિ વરસાવે છે, અને જ્વમિનો તાપ હરે છે તેમ વિદ્યુત પેઠે પ્રકાશતા અંગવાળો ધારાવર્ષ^{૧૨} (વરસાદની વૃષ્ટિ) લક્ષ્મીની વૃષ્ટિ કરે છે અને જ્વમિપર સંતાપ હરે છે ત્યારે કોણ સંતુષ્ટ નથી ?

(૧૪) મારા પ્રમાણ (માપ) અનુસાર પુરાતન બ્રહ્માએ આ જગત કેમ ન સર્જ્યું તે વિચારથી ધ્રુવરાજનો યશ બ્રહ્મા સાથે અતિ અસંતુષ્ટ હતો.

(૧૫) આ અસાર જીવિત પવન કે વિદ્યુત સમાન ચંચળ છે એમ જોઈને તેણે પરમ પુણ્ય જ્વમિદાનનું આ ધર્મદાન કર્યું.

(પંક્તિ. ૨૪) અને તે સર્વ મહાશબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર, મહાસામન્તોનો સ્વામિ, ધારાવર્ષ શ્રી ધ્રુવરાજ દરેક સંબંધવાળા રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમુકુટ, આયુક્ત, નિયુક્તક, આધિકારિક, મહત્તર આદિને આ અનુશાસન કરે છે:—

(પંક્તિ. ૨૬). તમને જાહેર થાયો કે મારાં માતૃપિતા અને મારા પુણ્ય યશની આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં વૃદ્ધિ અર્થે, મેં, શ્રી એટક બહાર સર્વમંગલાસક્તામાં નિવાસ કરીને, ભટ્ટ મહેશ્વરના પુત્ર, વડરશિલ્પિમાં વસતા, તે સ્થાનના ચતુર્વેદિ મધ્યેના, લાવાણુ(?)

૧ એટલે રાજ્ય થયો. ૨ શ્લોક ૬ નં. ૧ ૨૮, નં. ૩. ૨૧ ૩ શ્લોક ૭-નં. ૩ ૨૨; નં. ૪. ૧૪ ૪ લક્ષ્મીના પુત્ર વાંચન છે. ૫ શ્લોક ૮-નં. ૩. ૨૪ નં. ૪. ૧૬ ૬ શ્લોક ૯-નં. ૩. ૨૭ નં. ૪. ૧૭ ૭ ગૃહીત વિનયને વિનયબ્રહ્મિન સાથે સરખાવો. ૮-શ્લોક ૧૦-નં. ૩ ૨૬, નં. ૪. ૧૮ ૯ વ્યુત્પત્તિ શ્લેષ માટે જ કૃતવીર્ય સાથે સરખામણી કરી છે. ૧૦ શ્લોક ૧૧-નં. ૩ ૩૦; નં. ૪. ૧૯ ૧૧ શ્લોક ૧૨-નં. ૩. ૩૧.

સગોત્ર અને વાજિ માધ્યન્દન સપ્તદશચારી, અને (તેના પિતાના મૃત્યુ પછી) શ્રી જોવાન્દ-
રાજ તરફથી રાજ ભેરીનો શબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર, યોગને, કાશ્મીર વિષયમાં, પૂસિલાવદિલ ગામ
જેની સીમા:—પૂર્વે વેહિચ્ચ નદી; અને વોરીવદ્રક ગામ; દક્ષિણે—ચતુ:સરી ગામ; પશ્ચિમે—તસિ-
લાવદિલ ગામ; ઉત્તરે—વિન્દુચવદિલ ગામ. આ ગામ તેની ચાર સીમા સહિત, ઉદ્રંગ સહિત,
ઉપરિઠર સહિત, દશ અપરાધની શિક્ષા અને દંડની સત્તા સહિત, ભૂતવાત પ્રત્યાય સહિત,
વેઠ સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, ચાટ અને ભટના પ્રવેશ મુક્ત, રાજ પુરુષોના
હસ્ત પ્રક્ષેપણ મુક્ત, ચંદ્ર, સુરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ, અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી
પુત્ર પૌત્ર અને વંશજોના ઉપભોગ માટે, પૂર્વે મંદિરો અને દ્વિભોને કરેલાં દાન વર્જ કરી—ભક્તિ
થી શકનૃપના કાળ પછી સં. ૭૫૭ કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫, કૃત્તિકામાં જે મહાન દિને પૂર્ણ ઇન્દુ હતો
તે દિને સ્નાન કરીને, આજે, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, અને અતિથિ સત્કારના
પંચમહાયજ્ઞના અનુષ્ઠાન અર્થે, પાણીના અર્ધથી આપ્યું છે.

(પંક્તિ. ૩૬) આથી જ્યારે તે બ્રહ્મદાય અનુસાર (આ ગામનો) ઉપભોગ કરે, ઉપ-
ભોગ કરાવે, ખેતી કરે, કે ખેતી કરાવે, અથવા અન્યને સોંપે, ત્યારે કોઈએ પ્રતિબંધ કરવો
નહિ. અને અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ નૃપોએ ભૂમિદાનનું ક્ષણ સર્વ નુપને સામાન્ય છે
અને રાજ્યશ્રી વિદ્યુત સમ ચંચળ છે, અને ભૂવિત તૃણાગ્ર પરના જળખિંદુ સમાન અસ્થિર
છે, એમ વિચારીને આ અમારા દાનને પોતાના દાન સમાન ગણવું, અને અનુમતિ આપવી.
અને અજ્ઞાનના ઘન તિમિરથી આવૃત થએલા ચિત્ત વડે, જો કોઈ આ દાન જસ કરશે અથવા
જસિમાં અનુમતિ આપશે, તે પંચમહાપાપ અને અદ્ય પાપોનો દોષી થશે.

(પંક્તિ. ૪૪) અને ભગવાન વેદવ્યાસે કહ્યું છે:—ભૂમિદાન દેનાર, સ્વર્ગમાં, ૬૦ હજાર
વર્ષ વસે છે પણ તે જસ કરનાર, કે તેમાં અનુમતિ આપનાર, તેટલાંજ વર્ષ નરકમાં વાસ
કરે છે. ભૂમિદાન જસ કરનાર વિધ્યા પર્વતના નિર્જલ વનમાં શુષ્ક વૃક્ષના કોટરમાં વસતા
કાળા સર્પો જન્મે છે. સુવર્ણ અગ્નિનું પ્રથમ બાળ છે; પૃથ્વી વિષ્ણુની છે, ધેનુઓ સૂર્યની
પુત્રીઓ છે. સુવર્ણ, ધેનુ અને ભૂમિ દેનારથી ત્રિભુવન દેવાશે. સગરથી માંડીને ઘણા નૃપોએ
પૃથ્વીનો ઉપભોગ કર્યો છે. જ્યાં સુધી જે નૃપ ભૂમિનો પતિ, ત્યાંસુધી તેને દાનનું ક્ષણ છે,
નૃપોથી પૂર્વે થએલાં પુણ્ય, લક્ષ્મી અને યશના ક્ષણવાળાં દાન જે દેવોને આહુતિ સમાન કે
ઉલટી કરેલા અન્ન સમાન છે તે કયો સુજન પુનઃ હરી લેશે ? નૃપોમાં શ્રેષ્ઠ, હે નૃપ ! તારાથી કે
અન્યથી અપાએલી ભૂમિનું સંભાળથી રક્ષણ કર. ભૂમિનું રક્ષણ દાન કરવાં અધિક છે. આથી
રાજ્યશ્રી અને ભૂવિત કમળપત્ર પરના જળખિંદુ સમાન ચંચળ છે એમ વિચારીને, વિભગ
મનના અને નિશ્ચલવાળા જનોએ અન્યના યશનો નાશ કરવો નહિ.

(પંક્તિ. ૫૩) આ દાનનો દૂતક શ્રી દેવરાજ છે, અને શ્રી દુર્ગભટના પુત્ર સંધિવિગ્રહિક
શ્રીનારાયણથી લખાયું છે.

(પંક્તિ ૫૪) ઉપરનું લખેલું, મારી શ્રી કર્કરાજદેવના પુત્ર શ્રી ધુવરાજદેવની
ઇચ્છાથી છે.

ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટ રાજ દન્તિવર્માનાં તામ્રપત્રો*

શક સંવત્ ૭૮૯ પૌષ વદિ ૯

આ લેખ ગુજરાત શાળાના રાષ્ટ્રકૂટ વંશના દન્તિવર્મન અથવા પદ પછીની પંક્તિમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે “અર્ધરિમતવર્ષના બિરુદવાળો, મહાસાગરનો અધિપતિ, પંચ મહાશબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર તલપ્રહારિ શ્રી દન્તિવર્મદેવનો છે. લેખનો આરંભ,—પ્રથમથી જ દાન બુદ્ધ પંથનું છે એમ સૂચવનાર,—ઐ, ઐ, નમો બુદ્ધાય, એ નમનથી થાય છે. પછી તે વિષ્ણુ અને શિવની રક્ષાની આરાધના કરનાર (અન્ય રાષ્ટ્રકૂટ દાનપત્રોમાંથી સારી રીતે જાણીતો) એક શ્લોક આપે છે. પછી પંક્તિ ૪૯ માં ધ્રુવરાજ ર જાના યજુસાનાં પતરાંની માફક (થોડા નજીવા ફેરફાર સહિત) તેને તેજ શ્લોકોમાં દન્તિવર્મનની વંશાવળી આપે છે. પછી આ દાનપત્રને વિશેષતાવાળા અને દન્તિવર્મન ધ્રુવરાજ ર જા નો અનુજ હો એમ ઠહેલા ત્રણ શ્લોકો પંક્તિ ૪૯-૫૨માં આપે છે. આ પછી જીવિતના અસાર સંબંધી એક ઘીળે જાણીતો શ્લોક છે. દાનપત્રનો ચોક્કસ આશય પંક્તિ ૫૩-૬૭ માં ગદ્યમાં આપેલો છે. દન્તિવર્મન સમસ્ત રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, ગ્રામકૂટ, નિયુક્ત, આધિકારિક, વાસાપક, મહત્તર આદિને જાહેર કરે છે કે—શક સંવત ૭૮૯ પૌષ વદિ ૯ (શબ્દમાં અને સંખ્યામાં) ને ઉત્તરાયણના મહોત્સવે, મહાન પૂરાવી નદીમાં સ્નાન કરીને, કામિપદ્યના તીર્થમાં વિહારને, સર્થાં તૈલાટના નામ ઉપરથી ઠહેવાતાં ૪૨ ગામ)માં અને વાયવ્ય કોણમાં આવેલું ચોક્કખકુટિ ગામ, શ્રી આર્યસંઘના શિષ્યોના પરંપરાના ઉપલોગ માટે, ગંધ પુષ્પ, ધૂપ, દીપ, લેપ અને મંદિરના ખંડિત ભાગ નવા કરવા માટે તેણે આપ્યું છે. દાન દેવાએલા ગામની સીમા:—પૂર્વે:—દ(ન્તે)દલંક ગામ: દક્ષિણે—અપગુન્દર ગામ: પશ્ચિમે—કાલૂપદિલકા ગામ અને ઉત્તરે—મન્દાકિની(ગંગા) નદી. પંક્તિ ૬૭-૭૨ ભાવિ નપોને આ દાનને અનુમતિ માટે પ્રાર્થના અને તે હરી લેનારને દૈવી દંડની ભીંતિનો સમાવેશ કરે છે. પંક્તિ ૭૩-૮૦ આશીર્વાદ અને શાપ આપનાર સાત ચાલુ શ્લોક ટાંકે છે. અને (પંક્તિ ૮૦ થી) લેખ પછી આમ સમાપ્તિ કરે છે:—“ આ(દાનપત્ર)નો દૂતક મહામાત્ય શ્રી કૃષ્ણભટ્ટ છે, અને આ રાણપના પુત્ર સેન ભોગિક ગાદસથી લખાયું છે. (આ) શ્રી અકાલવર્ષ દેવના પુત્ર શ્રી દન્તિવર્મનનો મત છે. તથા (આ) રહારો શ્રીમદ અકાલ વર્ષના પુત્ર શ્રી ધ્રુવરાજ દેવનો મત છે.”

* અ. ઈ. સ. ૬ મા. ૨૨૫ ડી. આર બાંધારકર

અધરાન્તર

પતરું પહેલું

- ૧ ઓં ઓં' ન[મો] બુદ્ધાયં ॥ સ વોચ્યાદ્વેષસા ધામ ય(૧)નામિકમલં કૃતં ।
હરશ્ચ યશ્ચ કાન્તેન્દુકલયા કમલંકૃતં ॥ [૧] આસીદ્વિષતિ^૧
- ૨ મિરમુ[ય]તમંડલાગ્રો ધ્વસ્તિજયન્નમિમુખો રણશર્વરીષુ । મૂપઃ શુચિ[ળ્વિ]ધુરિ-
વાસ્તદિગન્તકીર્તિર્ગોવિદરાજૈં હિતિ ર[જ]
- ૩ રાજસિધઃ ॥ [૨] દૃષ્ટાં ચમૂમમિમુર્સી સુમટાદૃહાસામુન્નામિત[ન્સ]^૨પંદિ
યે[ન] રણેષુ નિત્યં । દપ્રાધરેણ દધતા મુકુટી
- ૪ લલાટે સ્વર્ણ કંલં ચ હૃદયશ્ચ નિજં ચ સંત્વં ॥ [૩] સ્વર્ણ કરામ્રાન્મુસ્વતશ્ચ
શોભા માનો મ[ન]સ્તસ્સમમેવ યસ્ય । મહાહવે ના-
- ૫ [મ]નિશ[૧]મ્ય સ[ય]સ્વ્ય[યે^૩]રિપૂળાં વિગલ્ત્યકાળે ॥ [૪] તસ્યા-
ત્મજો જગતિ વિશ્રુતશુભ્રકીર્તિરાર્ચાર્તિહારિહરિક્રમધા-
- ૬ મધારી । મૂપસ્તૃવિષ્ટેપનુપાનુકૃતિઃ કૃતજઃ શ્રીકર્કરાજ હિતિ ગોત્રમણિર્વમ્ભવં ॥
[૫] તસ્ય પ્રમિત્રકરટચુતદાનદ[ન્તિ]-
- ૭ દન્તપ્રહારર્ણવિરોલિલિખિતાં સર્પાટઃ । [૬] પઃ ક્ષિતૌ ક્ષપિતશત્રુરમૂત્તનૂજઃ સદ્મા-
પૃકટકનકાદરિવેદ્રેરાજઃ ॥ [૬]
- ૮ તસ્યોપાર્જિતમહસસ્તન[ય]શ્ચતુરુદધિવલયમાલિન્યાઃ । મોર્ત્તૌ મુવઃ શતકતુ-
સદ્દશઃ "શ્રીદાન્તિદુર્ગારાજોમૂત્ ॥ [૭] કાંચી-
- ૯ [૮] કેરલનરાધિપમોલપાળ્લદ્યશ્રીદર્પવજ્રટવિમેદવિષા[ન]દક્ષં । કૈર્ણાટક
[મ્વ]લર્માન્ત્યમંજયમન્યેર્મુત્યૈ^૪કિષદ્ધિરભિ^૫
- ૧૦ યઃ સહસા જિગાપં ॥ [૮] આસેતોર્લિપુલોપલાવલિલસલ્લોલોર્મિમાલાજલાદા
પ્રાલેયકલંકિધામ[લ] શિલાજ[૧]લૈ-
- ૧૧ તુષારાચલાત્ । આ પૂર્વાપર [વા]રિરાશિપુલિનપ્રાન્તપ્રસિદ્ધાવધેયેને[ય]જ્ઞ-
ર્ગતી સ્વેવિક્રમવલેનૈકાતપત્રીકૃતા ॥ [૯] ન[સ્મિ]^૬

૧ ચિહ્નરૂપે દશવિદ્ય છે. ૨ વાંચો બુદ્ધાય. ૩ વાંચો યન્ય ૪ વાંચો આસી દ્વિષતિ ૫ વાંચો ગોવિન્દ
૬ વાંચો રાજમુ ૭ વાંચો સિંહઃ ૮ વાંચો દૃષ્ટા ૯ વાંચો મુલૌ ૧૦ વાંચો તે સપદિ ૧૧ વાંચો કુલં ૧૨ વાંચો
સત્ત્વં ૧૩ વાંચો સ્વયં ૧૪ વાંચો કૌર્તિ ૧૫ વાંચો સ્ત્રિવિષ્ટ ૧૬ વાંચો વર્વમુવ ૧૭ વાંચો કનકાદ્રિ ૧૮ વાંચો
મીક્તા ૧૯ વાંચો હન્તિ ૨૦ વાંચો કર્ણાટકં વલ ૨૧ વાંચો મન્યૈ અને ચદ્ધિરપિ ૨૨ વાંચો જિગાય ૨૩ વાંચો
કલંકિતા ૨૪ વાંચો ખેર્યેને ૨૫ વાંચો વલે ૨૬ વાંચો તરિગન

- १२ दिवं प्रपाते^१ वलभराजेकृतप्रजावाधैः । श्रीकर्कराजसूनुर्महीपतिः कृष्णराजोभूत् ॥
[१०] यस्य स्वभुजपराक्रमनिःशे-
- १३ षोत्सादितारि[दि] कचकं । कृष्णस्यैवाकणं चरितं श्रीकृष्णराज[स्य] ॥
[११] शुभतुंगवंगतुरगप्र[वृ]द्धरेणु[र्द्ध^३]रुद्धर[वि]करणः । श्रीप्ते-
- १४ पि नभो निखि[लं] प्रावृट्कालायेन^४ [स्प]ष्टं ॥ [१२] राहुप्पमा^५ त्मभु]-
जजातव[ला]वलेपमाजौ विजित्य निशिता[सि]लताप्रहारैः । पालि-
- १५ ध्वजावलिशुभामचिरेण यो हि राजाधिराजपरमेश्वरतान्ततान ॥ [१३] पाता-
यैश्चतुरम्पराशिरसनालंकारभाजो भुवैः [त्र]प्याद्या-
- १६ पि कृत[द्वि]जामरगुरु[प्रा]ज्याज्यपूजार्दरा [।] दाता मानभृ[दग्र]-
णीर्षणवतां थोसौ श्रिये^६ वल्ल[भो] (।) भोजं^७ [स्व]र्माफलानि भूरितपसा
- १७ स्थानज्जगामामरे ॥ [१४] येन श्वेता[त] पत्रप्रहतरविकरत्रातवापात्सैलीलं
जैमै[ना] सीरघ्नीधवलि[त] शिरसा वल्ल[ना]खैः स-
- १८ रौजौ । धामद्गेवि[न्द] राजा जितजै[ष]दहितः प्रेणवैधव्यदक्षैः
तस्याभीत्सुनुंस्कः क्षणरणदलितारगतिम[ते] भक्तु-
- १९ भः ॥ [१५] तस्यानुजः श्रीध्रुवराज[ना]प्रा महानुभावैः प्रह[तः]
प्रतापः । प्रसाधिताशेषन[रेंद्रचक्र]ः क्रमेण (।)

पतरुं बीजुं—प्रथम बाजु

- २० वैलार्कवपुर्वभूवै ॥ [१६] जते यत्र च राष्ट्रकूटतिलके सद्रूपचूडा-
मणौ (।) गुर्वी तुष्टिरथाखिलस्य जगतः सुस्वा-
- २१ मिनि प्रत्यहं । सत्य[न्स]त्यमेति प्रशासति सति[र्दमामा]मसुद्रा-
न्तिका[मा]सीद्धर्मपरे [गु]णामृत[नि]धौ सत्यव्रतावि[ष्टि]-^८
- २२ ते ॥ [१७] रक्षता येन निःशेषं चतुरंभोधिसंयुतं । राज्यं ध[र्मे]ण
लोकानां कूर्ता तुष्टिः परा हृदि ॥ [१८] तस्यात्मजो [ज]गति

१ वांशे प्रपाते २ वांशे बाधः ३ वांशे गुरुर्ध्वं अने किरणं ४ वांशे यने ५ वांशे बला ६ वांशे रम्बु
७ वांशे भुवन्नय्याद्यापि ८ वांशे दसः ९ वांशे श्रियो १० वांशे भोजं ११ वांशे मागमे १२ वांशे व्रात-
तापा १३ वांशे जमे १४ वांशे वल्लभाय्य १५ वांशे दाजो १६ वांशे जगदहितस्त्रेण १७ वांशे दक्षस्तस्या-
सीत्सु १८ वांशे भावोप्रहृतप्र. १९ वांशे बाला २० वांशे क्वंभुन २१ वांशे राज्यं गत्यमिति २२ वांशे
ऽगमामसुग २३ वांशे मि २४ वांशे कृष्ण

- २३ सत्प्रथितोरुकीर्त्तिगोविन्दराज इति गोत्रललामभूतः त्यागी पराक्रमधन[:]
प्रकटप्रताप (।) सन्तापिताहित-
- २४ जनो जनवल्लभोभूत् ॥ [१९] पृथ्वीवल्लभ इ[ति] न प्रथितं यस्यापरं
जगति नाम । यश्चतुरुदधिसुसीमामेको वसु-
- २५ धाम्बशे* चक्र ॥ [२०] एकेनेकनरेन्द्रवृन्दसहितान्यस्तान्समस्तानपि प्रोक्ता-
तासिलताप्रहारविधरं वध्वा महासन्धु-
- २६ गे [।] लक्ष्मी[म]प्यचलां चकार विलसत्सन्ध्यामरग्राहिणी सन्सी[द]द्रु-
विप्रसज्जा न] मुह्यन्नभूपभोग्यां भुवि ॥ [२१] तत्पुत्रो-
- २७ त्र गते नाकमाकम्पितरिपुत्रजे । श्रीमहाराजशर्वाग्नयः आतो राजाभ-
वद्रुणैः ॥ [२२] अर्थेषु यथार्थतां यः
- २८ समभीष्टफलावासिलब्धतेषु ॥ वृद्धिनिनाथ परमाममोषवर्षाभिधानस्य ॥
[२३] राजाभूतसि[तृ]व्यो रिपुभववि-
- २९ भवोद्भूत्यभावैकहेतुर्लक्ष्मीमानिन्द्रराजो गुणनृपनिकरान्तश्चसत्कारिकारी । [रा]-
गाद[न्या]न्युदस्य प्रकटितविष-
- ३० या यं नृपाः सेवमाना राजश्ररेव[च]के सकलकविजनोद्गीततथ्य
स्वभावं ॥ [२४] निर्व्याणावासिवाणासाहितहितज-
- ३१ ना यस्य मानाः सुवृत्तं वृत्तं जित्वान्यराज्ञां चरितमुदयवान्सर्वतो [हिन्क]-
केभ्यः । एकाकी दृप्तवैरिस्खलनकृतिगह[पौ]-
- ३२ तिरी[ज्ययाशं] कुर्लाटीयं मैडलं प[स्तन]य इव निजस्वामिदत्तं ररक्ष ॥
[२५] सूनूर्वभूव खलु तस्य महानुभावः शार्ङ्गार्थवोधसुखला-
- ३३ लितारिर्त्तैर्वृत्तिर्यो गोण[ना]मपरिवारमुवाह पूर्व श्रीकर्कराजसुम[ग]
व्यपदेश[मृ]चेः^{१०} ॥ [२६] श्रीकर्कराज इति रक्षितरा-
- ३४ ज्यभारः सारंकुल[स्य]तनयो नयशालिशौर्यः । तस्यामर्वा द्वि]भवनंदि-
तवन्धुसार्थिः (।) पार्थः सदेव धनुषि प्रथमः शु[ची-

* वांथे वांथशे १ वांथे एको २ वांथे विधुरान्धवा ३ वांथे संयु ४ वांथे ग्राहिणी संसीद ५ वांथे
द्वन्धु ६ वांथे ख्यातो ७ वांथे लब्धतेषु ८ वांथे अमरकार ९ वांथे नृपान १० वांथे स्वभावं ११
हिंसकेभ्यः वांथनती धारणा होयाने संभव छे, (लुथो ३३० नां नवशारीनी पतरां— ज. भी. भी. आर.
ओ. जे. स. वे. १० पा. १३२ १३ वांथे कृतिसद्वानिराज्येशंकु १४ वांथे मण्डल य १५ वांथे सर्वभव
१६ वांथे आश्वत्थमेव १७ वांथे इतिस्मिन्नर्थे । गो गोण १८ वांथे मने १९ वांथे सन्धु

- ३९ नां ॥ [२७] दानेन मानेन सदाक्षया वा वीर्येण शौर्येण च कोपि भूपः ।
एतेन तुल्योस्ति न वेत्ति कीर्तिः सकौवकां भ्राम्यति य[स्य]लोके ॥ [२८]
- ३६ [स्वेच्छा] गृहीतविषया[न] दृढसंघभाजः प्रोद्वृत्तदृष्टरथशुलिककराष्ट्रकूटां
उत्खातस्त[इग] निजवाहयलेन जित्वा योमोधव-
- ३७ य इति राज्यर्षदे व्यधत् ॥ [२९] पुत्रीयतस्तस्य महानुभावः कृतो कृतज्ञः
कृतवीर्यवीर्यः । वशीकृताशेषनरेन्द्रवृन्दो वभुवै

बीजुं पतरुं बीजी बाजु

- ३८ सूनुर्ध्रुवराजनामा ॥ [३०] चंद्रो जडो हिमगिरिः सहिमः प्रकृत्या वातश्च-
लश्च तपनस्तपनस्वभावः । क्षारः प-
- ३९ योधिरिति तैः सममस्य नास्ति येनोपमा निरुपम(।)स्तत एव गतिः ॥ [३१]
रणसर्गसि खड्गघातैर्वल-
- ४० भद्रण्डम्पराड्मुखीकृत्य । शस्त्रशतशुद्धदेहा :] स्वर्गमगादेक ए[वा]सां ॥
[३२] तस्याशेषनराधिपहृतय-
- ४१ शसः स्वर्गलोकगतकीर्तिः श्रीमानकालवर्षस्तन[य]स्समभूत्कुलालंबः ॥
[३३] बलभमाराक्रान्तं विध-
- ४२ [टि] तदुष्टान्वजी[वि]वर्गेण । पितृपर्यागतमचिरान्मण्डलमध्यासितं
ये[न] ॥ [३४] प्रियवादी सत्यध[न]ः श्री
- ४३ माननुजीविवत्सलोमानी । प्रतिपक्षक्षोभकरः शुभतुंगः शुभकरः सुहृदां ॥
[३५] तस्मिन्स्वर्गीभूते गुण-
- ४४ वति गुणैर्वा गुणाधिकप्रीतिः । समभूद्भुवराजसमो ध्रुवराजस्तुष्टिकुलोके ॥
[३६] इतोमिमुख-
- ४५ मापे[त]त्प्रवलगौर्जराणाम्बलं इतोमिमुखवलभो विकृतिमागता बान्धवां ।
इतोनुजविकु-
- ४६ विवृतं सममगात्समस्तम्भयादहो स्फुरणमद्भुतं(।)निरुपमेन्द्र खड्गस्य ते ॥
[३७] गूर्जरवलमतिवलंबै-
- ४७ त्समुद्यतं वृंहितं^१ च कुल्येन । एकाकिनैव विहितं पराङ्मुखं लीलया येन ॥
[३८] यश्चाभिषिक्तर्मात्रं:

१ वांथो वेति २ वांथो सकौतुका ३ वांथो दृष्टतर ४ वांथो कृतान् ५ वांथो बाहुबलेन ६ वांथो मोघ
वर्षमचिरात्स्वपदे (ध्रुव १ क्षान्तां पडादशानां पतरां प्रभाशे) ७ वांथो बभूव ८ वांथो शिरसि ९ वांथो
लंबः १० वांथो दुष्टानुजी ११ वांथो गुणवान् १२ वांथो भूद्ध्रुव १३ वांथो त्रप्रवल १४ वांथो नां बलमिनो
१५ वांथो बान्धवाः १६ वांथो बल १७ वांथो बलव १८ वांथो बीहृत् १९ वांथो मानः

- ૪૮ પરં યશ (:) સ્ત્યાગશૌર્યસંપન્નઃ । શુભતુંગયોનિતુંગં પદં પદાસેતિ^૩ નાંચિત્રં ॥
 [૩૯] યશ્ચ સ્વભુજવૈભાજિ-
 ૪૯ તજ[ય] લક્ષ્મીન્દાતુમુદ્યતઃપ્રણતે । મયમપિ વિદ્વેષિજને રનર્થદા[વ]ર્થિતે^૪-
 કામં ॥ [૪૦] રામસ્યેવૈ સૌમિત્રિર્દ્વર્મ્મ-
 ૫૦ સ્યેવ ધનંજયઃ । અસ્ય આતામવદ્ભવ્યો દન્તિવર્મ્મોતિ વીર્યવાન્ ॥ [૪૧] યસ્ય
 નિશિતાસિ[ધારા] મરિકરિણઃ સંગ-
 ૫૧ રે સદાસ્વર્ત્તાઃ । સ(:)દન્તિવર્મ્મનામા સ્વ્યાતોસ્થેવાનુજઃ પ્રસન્નં ॥ [૪૨]
 પ્રચુરકારિકુમ્ભદારિતવિગલિ[ત]મુક્તા-
 ૫૨ ફલૈરહિતકર્ણાં । રંજિતદોર્દ્દણ્ડયુગં વિજૈર્યતિ સમરે રિપું^૫સ્વજ્ઞેઃ ॥ [૪૩]
 તેનેદમનિલવિદ્યુશ્ચંચલમવૈ-
 ૫૩ લોક્ય જી[વિ]તમસારં(૧) । ક્ષિતિદાનપરમપુણ્યઃ પ્રવૈર્વૃત્તિતો ધર્મદાયો-
 યં ॥ [૪૪] સ[ચ]હરિ[ણે]વૈ^૬ વિક્રમાક્રાન્તસમ-
 ૫૪ સ્તભૂમણ્ડલઃ દોર્દ્દણ્ડસ[મા]કુદ્ધકોદણ્ડકોણ્ડલિતશત્રુમહાસામન્તેઃ લક્ષ્મી-
 સમાધ્યાસિતવક્ષ[:] સ્થલઃ

ત્રીજું પત્રું પ્રથમ બાજુ

- ૫૫ પવનસૂનુરિવ નિજમુજર્વલેધિનિર્જિતાશે[ષ]વરવૈરિનૃપતિપ્રજનિતજગવિવિ-
 સ્વ્યાતપ્રતાપૈઃ તી-
 ૫૬ ર્દ્દેનાસિલતાંપ્રહારદલિતરિપુકામિકુમ્ભવિગલિતમુક્તાફલપકરંરંજિતદોર્દ્દણ્ડયુગઃ સમ-
 ધિગતપંચમહા-
 ૫૭ શૈદ્ધમહાસામન્તાધિપત્યપરિમિતવર્ષવિરુદ્ધતલપ્રહારિશ્રીદન્તિવર્મ્મદેવઃ^૭ સર્વાનેવ
 યથાસમ્બન્ધમાનકૌં-
 ૫૮ રૌંદ્રપ્રેતિવિષયપતિગ્રામકૂટનિયુક્તાધિકારિકવાસાપકમહત્તરાદીન્સમનુવોધૈયસ્યસ્તુર્વૈઃ
 સન્નિવદિતં ય-
 ૫૯ થા[મા]તાપિત્રોરાત્મનશ્ચૈહિકાસુખિકપુણ્યય[શો]ભિવૃદ્ધયે સર્થાતૈલાટકીય-
 દ્વિચત્વારિંશત્યાન્તર્ગતવાયૈ-
 ૬૦ વ્યાદિમ્ભાગાવાસ્થિતચોકસકુટિનામગ્રામઃ કાંપિલ્યતીર્થક્રીયાવિહારાયયૈતં ચાઘાટ-
 નાનિ પૂર્વતો દા[ન્તે]લ્લં-

૧ વાંચો શૌર્યતોવાપ (શ્રુવરાજ ૨ જ્ઞાતાં અશુભ્રનાં પતરાં અનુસાર) ૨ વાંચો તુંગ યોનિતુંગ ૩ વાંચો
 યદા પ્રોતિ ૪ વાંચો નો ચિત્રં ૫ વાંચો વલ ૬ વાંચો ધનં દદાવર્થિને. ૭ રામસ્યેવ. ૮ વાંચો દિ ૯ એવું બીજું
 કોઈ લઘુ ૧૦ ઉમેરો. ૮ વાંચો કરિણ ૯ વાંચો યુગો ૧૦ વ્યાકરણના નિયમ મુજબ વિજયતે ભોઈ એ
 પરંતુ તેમ કરવાથી ભેદ અરાખર એસનો નહીં આવશે. ૧૧ વાંચો રિપુંસ્વજ્ઞેઃ ૧૨ વાંચો વિદ્યુશ્ચં ૧૩ વાંચો
 પ્રવર્તિતો ૧૪ વાંચો હરિરિવ ૧૫ વાંચો કાણ્ડલિત. ૧૬ વાંચો વલ ૧૭ વાંચો જગદ્રિહ્યાત ૧૮ વાંચો
 લનાઅનેકરિકુમ્ભ ૧૯ વાંચો શબ્દ ૨૦ વાંચો વિરુદ્ધ ૨૧ વાંચો સંબન્ધમાનકા ૨૨ વાંચો આઘાટપતિ અને ગ્રામકૂટ
 ૨૩ વાંચો લોપ ૨૪ વાંચો સન્નિવદિતં ૨૫ વાંચો રાજન્યમાન ૨૬ વાંચો પ્રજ્ઞા

- ६१ क[ग्राम] सीमा दक्षिणतो(अ)पसुंदरग्रामसीमा पश्चिमंतो काळवल्लिकाग्रामसीमा उत्तरतो मंदाकिनी
- ६२ नदी [।] एवं चतुराघाटनोपलक्षितः सपरिकरः सवृक्षमालाकुलः ससीमापयन्तः सीत्पद्यमानवेष्टिक-
- ६३ धौण्यहिरण्यादेयो(अ)चाटभटप्रवेश्यः सर्व्वराजकीया[ना]महस्तप्रक्षेपणीयः आचंद्रार्काण्णवावनिस-
- ६४ रिपव्वतसमकालीनः श्रीआ[य]संघस्य शिष्यानुशिष्यक्रमोपभुंजतो [पू]व्व-प्रदत्तब्रेह्मदायदे-
- ६५ [व] दायरहितोभ्यंतरसिद्धा शकनृपकालातीतसंवत्सरशतेषु स[स]मु नवा-शीत्यधिकेष्वंकतोपि सं-
- ६६ वत्सरशते ७८९ पौषव्वहुलनवम्यामुत्तरायणमहापर्व्वमुद्दिश्य पूरामीमहानद्यां स्नात्वोदका-
- ६७ तिसर्गेण गंधपुष्पधूपदीपोपलेपनार्थं खण्डस्फुटितप्रासादपुन[:] संस्करणार्थं प्रतिपादितः [।] यतोस्यो[चि]-
- ६८ [त]या देवदा[य]स्थित्या भुंजतो भोजापयतो वा कृषतो कर्षापयतो वा प्रतिदिशतो न केनचित्परिपंथ-
- ६९ नीयस्तथागामिनृपतिभिः अस्मद्वंशजैरन्यैर्व्व सामान्यभूदानफलमवेत्य(म) विद्यु-होलान्यनित्यैश्चर्या-
- ७० णि तृणा[ग्र]जलावेदुचंचलं च जीवितमाकलय्य स्वेदायनिर्व्विशोषोयमस्मदा-योनुमन्तव्यः परिपालयित-
- ७१ व्यश्च ॥ यश्चाज्ञानतिमिरपटलावृतमतिराच्छिन्नादाच्छिद्यमानकं [वा]नु[मो] देकं स पंचभिर्महापात-
- ७२ [कै]रूपपातकैश्च संयुक्त[:] स्यादित्युक्त[म्]

१ वांशो पश्चिमतः २ वांशो पर्य्यक्त ३ वांशो धान्य ४ वांशो भोग्य ५ वांशो वस्त्र ६ वांशो सिद्धय
७ वांशो बहुलनवम्यामुत्त ८ वांशो पर्व्वोद्दिश्य ९ वांशो कृपतः १० वांशो विदु ११ वांशो शेषो १२ वांशो दान्तिग्र १३ वांशो मोक्षेन

त्रीजुं पतरूः वीजी बाजु

- ७३ भगवता वेदव्यासेन । षष्टिवर्षसहस्राणि [स्व] गेतिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता
चानुम [न्ता] च तान्येव (न)
- ७४ नरके वसेत् ॥ [४९] विंध्याट [वी] ष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः । कृष्णा
हयो हि जायन्ते भूमिदानै हरन्ति
- ७५ ये ॥ [४६] अमेरपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूर्वर्षणी सूर्य [सु] ताश्च गावः ।
लोकत्रयं तेन भवेद्धि दत्तं यः [कां]-
- ७६ [च] नं गां च महीं च दद्या [त्] ॥ [४७] वैहु [मि] र्वसुधा द [ता]
राजभिः [स] गरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य
- ७७ तस्य तर्चा फलं ॥ [४८] यानीह दत्तानि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि धर्म्मार्थियसस्कराणि [।]
निर्म्माल्यमानप्रतिर्मा-
- ७८ नि तानि को ना [म] साधुः पुनरारदीते ॥ [४९] स्वदत्तां परदत्तम्वां
य [ला] द्रक्ष नराधिप ॥ महीं म [हि] मतां श्रेष्ठ
- ७९ रा आच्छेद्यो^१ च पालनं ॥ [५०] इति कमलदलाम्बुविदलोलैर् श्रियमनुचित्य
मनिर्येजीवितं च । अतिवि [म] ल-
- ८० म [नो] मि [रा] त्मनीनैर्न हि पुरुषैः परकीर्त्तयो विलोप्याः ॥ [५१] कृत-
कोत्र महामात्यश्रीकृष्णभट्ट [: ।] लिखि [तं]
- ८१ चैतत्सेनभोगिकगोल्लेन राणप्पसुतेनेति ॥ मतं मम श्रीदन्तिवर्म्मणः श्रीमदकाल-
वर्षदेवसू-
- ८२ नोः । तथा मतं मम श्रीलुवराजदेवस्य श्रीमदकालवर्षदेवसूनोः ॥ ७ ॥

१ वांथो आच्छेत्ता २ वांथो कृष्णा ३ वांथो दानं ४ वांथो दत्तं ५ वांथो बहु ६ वांथो तदा
७ वांथो धर्म्मार्थियश ८ वांथो वान्तप्रति ९ वांथो राददीत १० वांथो दत्ता वा. ११ वांथो महीं १२ वांथो
दानाच्छेद्योनुपाका १३ वांथो दलाम्बुविदु १४ वांथो मनुष्य.

રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ધ્રુવ ૩ જાનું ભરચનું દાનપત્ર^૧

શક સંવત ૭૮૬ જ્યેષ્ઠ અમાવાસ્યા.

નીચે આપેલું દાનપત્ર ગાયકવાડની હદમાં અગુઆ (જુહાપાસર)માં કેટલાંક ખીજા જૂના અને નવા લેખો સાથે એક ખોદકામમાંથી મળી આવ્યું હતું. મારા જૂના મિત્ર રાવસાહેબ મોહનલાલ આર. ઝવેરી જે સુરતના ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર હતા, તેમણે આ તરફ મારું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું અને મારા માટે કેટલાંક પતરાં ખરીદ્યાં હતાં.^૨

આ દાનપત્ર ત્રણ મજબૂત પતરાં ઉપર લખેલું છે. તેનું માપ ૧૨"×૧૦½" ઇંચનું છે. તે રાઠોડનાં શાસનોના સિવાજ સુજબ પતરાંની ડાબી બાજુએ પાડેલાં કાણાંમાંથી પસાર કરેલી એક મજબૂત કડી વડે જોડેલાં છે. ત્રીજું અને પહેલું પતરું અંદરની બાજુએ જ કોતરેલું છે. કડી ઉપર રાઠોડની હંમેશની સુદ્રા-કમળ ઉપર ખેંચેલી હાથમાં સર્પ રાખેલી શિવની મૂર્તિ-છે. પતરાં એકંદરે સુરક્ષિત છે, જે કે કાટને અંગે કયાંક કયાંક થોડા અક્ષરો નાશ પામ્યા છે. પહેલા પતરાના નીચેના જમણા ખૂણામાંથી એક ત્રિકોણ કડકો ભાંગી ગયો છે, પરંતુ તે પણ સાચવામાં આવ્યો છે.

અક્ષરો કુશળતાથી કોતરેલા છે. એકંદરે તે દન્તિદુર્ગનાં સામનગઢનાં શક સંવત ૬૭૫ નાં પતરાંને બહુ મળતા આવે છે, પણ કેટલીક રીતે વધારે આધુનિક આકારના જણાય છે.

લેખવાંચન વિધાની દૃષ્ટિએ જોતાં આ શાસન બહુ ઉપયોગી છે, કારણ કે સાહિત્યની અગર કાયસ્થ-નાગરી લિપિ બતાવતું ગુજરાત રાઠોડોનું આ જૂનામાં જૂનું દાનપત્ર છે. કર્ક ૨ જાનાં વડોદરાનાં પતરાંમાં અને ગોવિંદ ૪ થાનાં કાવીનાં શક સં. ૭૪૯ નાં પતરાંમાં હજી જૂની ગુજરાતની લિપિનું અનુકરણ કરેલ છે. વળી ગોવિંદ ૩ જાનાં રાધનપુર અને વન ડિઠોરિ દાનપત્રોમાં ખરા કાયસ્થ અક્ષરો સાથે જોવામાં આવે છે તેવાં પ્રાચીન રૂપો આમાં જ્યાંત્યાં જોવામાં આવતાં નથી. દાનપત્રની શબ્દરચના ખીજાં રાષ્ટ્રકૂટ શાસનોને બહુ મળતી આવે છે. અને વંશાવળીના જે ભાગો પહેલાંના રાજાઓ વિષે છે તે કાવી વડોદરા અને સામનગઢનાં પતરાંને અક્ષરશઃ મળતા આવે છે.

આપણા દાનપત્ર પ્રમાણે રાષ્ટ્રકૂટ વંશાવળી નીચે પ્રમાણે છે:-

એ. દક્ષિણ વંશ.

૧ ગોવિંદ ૧.

૨ કક ૧.

૩ ઈંદ્ર ૧.

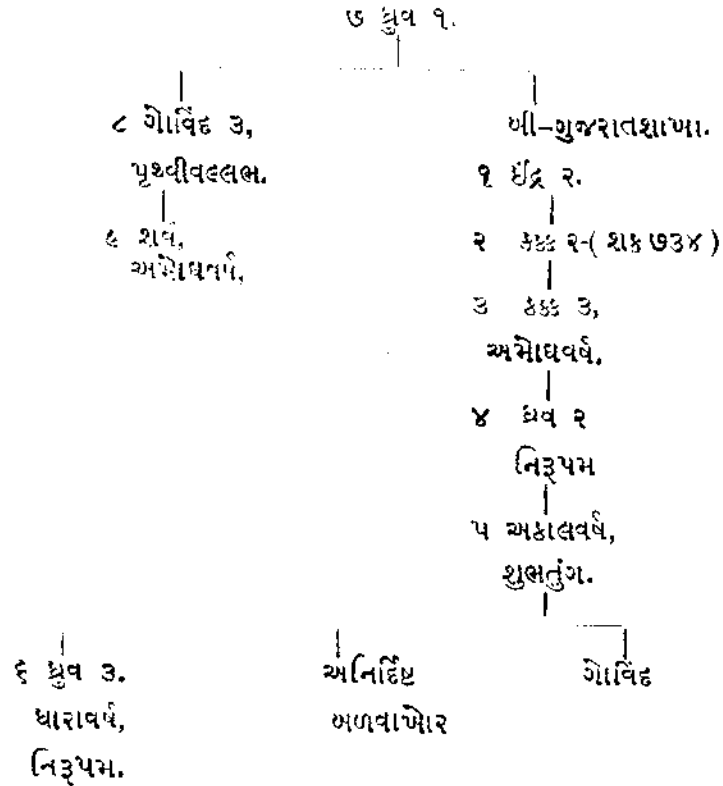
૫ કૃષ્ણ શુભતુંગ.

૪ દન્તિદુર્ગ
વલ્લભ.

૬ ગોવિંદ ૨,
વલ્લભ.

૭ ધ્રુવ ૧.

૧ ઇ. એ. ઘા. ૧૨ પાનું. ૧૭૬ ડો. બ્યુલ્ડર અને ડો. ઇ. હુલ્સ. ૨ અહિં નોંધ કરેલા દાનનાં અસલ પતરાં વિજોનાના ઓરીએન્ટલ મ્યુઝીયમને ભેટ કરવામાં આવશે, અને ત્યાં જોવા માટે ખુલ્લાં રખાશે.

મુખ્ય અથવા દક્ષિણ વંશની જે ઉપયોગી હકીકત આપણે બાહી શકીએ છીએ. એક તો, કૃષ્ણ ૧ લાએ શુભતુંગ બિરુદ ધારણ કરેલું જણાય છે, અને 'રાખધિરાજ મહારાજ' નો ઇલકાળ તેણે એક ડોઈ રાહુપ અગર રાહુપ ઉપર મેળવેલા વિજયો ઉપરથી ધારણ કર્યો હતો.

આ બંને બાળનો કાલીનાં દાનપત્રમાં પણ જણાવી હતી. પરંતુ તેને લગતા ૧૩ અને ૧૫ શ્લોકો ભૂંસાઈ ગયા હોવાથી તે સમજી શકાય નહોતા. આ રાહુપ કોણ હતો તે કહી શકાતું નથી. આતું નામ ફક્ત મેવાડના રાજાઓનાં લિસ્ટમાં મળી આવે છે. ઇ. સ. ૧૨૦૦લગ-લગ રાજ્ય કરતો એક રાહુપ પ્રોફેસર એચ. એચ. વિદ્યાન બતાવે છે. અલમત્ત એ માણસ કૃષ્ણ ૧ લાનો શત્રુ હોઈ શકે નહીં. બીજું, ગોવિંદ ૩ જાનો પુત્ર જેને અમોઘવર્ષ કહેવામાં આવે છે તેનું અરૂં નામ આપણે પહેલી જ વાર સાંભળીએ છીએ. (શ્લોક. ૨૩, ૨૪) અને તે શવ હતું. ગોવિંદ ૩ જાને તેના અનુજનો 'સ્વામિન્' કહીને ઈંદ્ર ૨ જા અને તેના અનુગામીઓની પરતંત્ર સ્થિતિ આપણા દાનપત્રમાં ચોખ્ખી રીતે જણાવી આપી છે. એક બીજી ઉપયોગી હકીકત એ છે કે, આ દાનપત્રમાં ગોવિંદ ૪ થાનું, જે ઈંદ્ર ૨ જાનો બીજો પુત્ર હતો અને જે કાલીનાં પતરાં જણાવે છે તે મુજબ તેના અંધુ કર્ક અથવા કક્ક ૨ જાની પછી ગાદીએ આવ્યો હતો, તેનું નામ આપ્યું નથી. આપણા દાનપત્રમાં કક્ક ૨ જાની પછી તરતજ વર્ણવેલા કક્ક ૩ જાનો ગોવિંદ ૪ થો કાકો હોવાથી, એ વધારે સંભવિત છે કે કક્ક ૨ જાને તેના પુત્રને સગીર છોડીને મરણ પામ્યો હોવો જોઈએ અને ગોવિંદ ૪ થાએ પોતાના ભત્રિજાને કાયદેસર વારસો છીનવી લીધો હોવો જોઈએ. કક્ક ૩ જાના પ્રપૌત્રે જાહેર કરેલાં એક દાનપત્રમાં ગુજરાત રાઠોડોનાં લિસ્ટમાંથી એનું નામ ઇસાદાપૂર્વક અને રાજ્ય દ્રોહની શિક્ષા તરીકે આપવામાં આવ્યું નહીં હોય. ગુજરાતના અત્યાર સુધી ન જાણવામાં આવેલા અર રાઠોડ

રાજાઓની હકીકત પણ આ દાનપત્રમાં બહુ ઉપયોગી છે. શક સંવત ૭૪૯ અને ૭૮૯ વચ્ચેના ટુંકા સમયમાં જૂદા જૂદા વંશના પાંચ રાજાઓએ રાજ્ય કર્યું હતું. આ હકીકત એકલી જ એ બતાવવાને પૂરતી છે કે તે સમય વિપત્તિ અને લડાઈઓનો હતો, અને કક્ષ ૩ જે ઉત્તરાવસ્થાએ ગાદીએ આવ્યો હશે અને તેના પુત્ર અને પૌત્ર મોટા થયા કે તરત જ મૃત્યુ પામ્યો અગર મારી નાંખવામાં આવ્યો હશે. તે શિનાય અર્ધી સદીમાં પાંચ વંશને ગાદીએ આવી ગયા, એ અસંભવિત લાગે છે. ચાર નવીન રાજાઓની જે થોડી હકીકત આપી છે તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે તેઓને બહુ મુશ્કેલીઓ નહીં હશે. આપણા દાનપત્રના દાતા ધ્રુવ ૩ બંને તેના શત્રુ વલ્લભ અને બળવાખોર સંબંધીઓ સાથે લડાઈ થઈ હતી. ધ્રુવ ૩ જે પણ એક ખંડીઓ રાજા હતો. રાઠોડનાં તામ્રપત્રો તથા સિલા-હારોના કાનેરિના લેખો ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે અમોઘવર્ષનું રાજ્ય આ સમય સુધી ચાલ્યું હતું. ત્રીજો શત્રુ, ‘બલવાન ગૂર્જરો’ એ અણહિલવાડના આવડા અગર ચાપોતકો હશે, કારણ કે ૯ મી સદીમાં ગૂર્જર કહી શકાય તેવું બીજું કોઈ રાજ્ય ન હતું. કૃષ્ણાણની “રતનમાલા” મુજબ ઇ. સ. ૮૪૧ થી ૮૬૫ સુધી ખેમરાજ અગર દેમરાજે અણહિલ-વાડમાં રાજ્ય કર્યું હતું. અને ભરૂચ મેળવવા માટે ધ્રુવના અનુજની સહાયથી ધણું કરી આજ ગૂર્જરે મેહનત કરી હતી.

દાનમાં કર્માન્તપુર સાથે જોડેલાં ૧૧૬ ગામોનું પારાહણુક ગામ જોજીલા નામના અધ્વર્યુ અગર યજ્ઞવેદના શિષ્ય તથા લાક્ષાયણ ગોત્રના બ્રાહ્મણને આપ્યું હતું. તેનો હેતુ એક સત્ર અથવા સહાયત ચલાવવાનો તથા ધાર્મિક ક્રિયાઓનું ખર્ચ કરવાનો હતો. તે મેળવનારના પિતાનું નામ નેત્રપ્ય (કદાચ નેત્રપ્ય) અને તેના દાદાનું નામ દાદિધિ હતું. પારાહણુક ગામની સીમામાં ‘બ્રાહ્મણકુલોનું નિવાસસ્થાન’ મોટુંક આપ્યું છે. આ સુરતથી બારડોલીના રસ્તા ઉપર આવેલું અને મોઠાલા બ્રાહ્મણોનાં અસલ સ્થાન તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલું મોટા ગામ છે. આપણા દાનમાં તાપી નદીની દક્ષિણ તરફના એક ગામનો નિર્દેશ કરેલો છે તે ઉપરથી પુરવાર થાય છે કે ભરૂચના રાઠોડોના રાજ્યમાં દક્ષિણ ગુજરાતનો સમાવેશ થતો હતો. આ હકીકત કાવી અને ગુજરાતનાં પતરાંએ અચોક્કસ રાખી હતી. હાલના સમયમાં પણ તાપી નદીની દક્ષિણમાં રાઠોડ કૃષિકારો મળી આવે છે.

આપણાં દાનપત્રમાં સૂર્યચંદ્રણને ઉદ્દેશ્ય આપેલો હોવાથી દાન આપવાનો દિવસ ચોક્કસ થઈ શકે છે. પ્રોફેસર જેકોબી અને ડૉ. બર્ગેસ ખાત્રી પૂર્વક કહે છે કે તે તારીખ ઇ. સ. ૮૬૭ ના જુનની ૬ થી હતી, અને આ દિવસે સૂર્યચંદ્રણ થયું હતું. આ શાસનનો દ્વવક શ્રી ગોવિંદ હતો.

અક્ષરાન્તર

પતરું પહેલું

- ૧ ઓ સ્વસ્તિ [૧] સ બોવ્યાદ્વિધસા ધામ યન્નાભિકમલં કૃતં । હરશ્ચ યસ્ય કાંતેદુકલયા કમલં કૃતં ॥ [૧] આસીદ્વિષત્તિમિરમુચતમંડલાગ્રો ધ્વસ્તિ જ્યેયં- [૬]
- ૨ નભિમુલો રણસર્વરીષુ । ભૂપઃ શુચિર્વિવધુરિવા-
સ્તદિગંતકીર્તિર્મોવિન્દરાજ ઇતિ રાજસુ રાજસિંધઃ ॥ [૨] દૃષ્ટ્વા ચમૂમ-
ભિમુલ્લી સુમટાદૈ- [૭]
- ૩ હાસા મુન્નામિતં સપદિ યેન રણેષુ નિત્યં । દૃષ્ટા ધરેણ દધતા બ્રૂકુટીં લલોટે સ્વજ્ઞં
કુલં ચ હૃદયં ચ નિજં ચ સત્ત્વં ॥ [૫] સ્વજ્ઞં કરાગ્રાન્મુલ્લ-
૪ તશ્ચ શોભા માનો મનસ્તઃ સમમેવયસ્ય । મહાહવે નામ
નિશંમ્ય સદ્યઃ ત્રયં રિપૂણાં વિગલત્ય કાઢે ॥ [૪] તસ્યાત્મજો જગતિ
વિશ્રુતશ્રુત્રકીર્તિ-
- ૫ રાર્ત્તીર્તિહારિહરિવિક્રમનામધારી । ભૂપસ્તૃચિ-
ષ્ટપનૃપાનુકૃતિઃ કૃતજ્ઞઃ શ્રીકક્કરાજ ઇતિ ગોત્રમણિર્વભૂવ ॥ [૫] તસ્ય
પ્રમિત્ત કરટ-
- ૬ ચ્યુતદાનદંતિદંતપ્રહારરુચિરોલ્લિખિતાંસપીઠઃ । ક્ષમાપઃ શિતૌ ક્ષપિતશત્રુરભૂત-
નૃજસદ્રાઘ્નકૂટકનકાદરિવિન્દરાજઃ ॥ [૬]
- ૭ તસ્યોપાર્જિતમહસસ્તનયશ્ચતુરદધિવલયમાલિન્યાઃ [૧] મોક્તા ભુવઃ શતક્રતુ-
સદશઃ શ્રી દતિદુર્ગારાજોભૂત ॥ [૭] કાંચી-
- ૮ શંકેરલનરાધિપચોલ પાંખડ્ય શ્રી હર્ષવજ્રટવિભેદવિધાનદક્ષં
કર્ણાર્દકં વલભાચિત્યભજેયમન્યૈમૃત્યૈઃ કિયદ્ધિરપિ
- ૯ યઃ સહમાજિગાય ॥ [૮] આસેતોર્વિવપુલોપલાવલિલસલ્લો-
લોન્મિમાલાજલાદાપ્રાલેયકલંકિતામલશિલાજાલાતુ-
- ૧૦ પારાચલાત્ ॥ આપૂર્વાપરવારિ રાશિપુલિનપ્રાંતપ્રસિદ્ધાવ-
ધે યેનેયં જગતી સ્વવિક્રમકલેનૈકાતપત્રીકૃતા ॥ [૯] તસ્મિં દિવં
- ૧૧ પ્રયાતે વલ્લભરાજેઽકૃત પ્રચ્ચા વાધઃ । શ્રીકક્કરાજસૂનુર્મહી-
પતિઃ કૃષ્ણરાજાભૂત ॥ [૧૦] યસ્ય સ્વભુજપરાક્રમમનિઃ શેષોત્સાદિતારિદિક્ષ-

પં. ૧ વાંચો ઓ. આસીદ્વિષ; ધ્વસ્તિ નયત્ર. પં. ૨ વાંચો રણસર્વરીષુ, રિવાસદિગન્તકીર્તિ; રાજસિંધઃ
પં. ૩ વાંચો નિજ, પં. ૪ વાંચો સત્ત્વયં. પં. ૫ વાંચો ભૂપચ્ચિવિષ્ટ પં. ૬ વાંચો તનજઃ, કનકાદિ. પં. ૭
વાંચો ચતુરશ્ચી શીરસિ પં. ૮ વાંચો ક્ષેત્ર્યૈ. પં. ૧૦ વાંચો નમિત્ત

- १२ कं । कृष्णस्येवाकृष्णं चरितं श्रीकृष्णराजस्य ॥ [११]
श्रुभतुंगतुंगतुरगप्रवृद्धेणूद्धर्वरुद्धरविकिरणं । श्रीमेपि नभो निखिलं
- १३ प्रावृट्कालायतेस्पष्टं ॥ [१२] राहप्यमात्मभुजजातबलाबलेपमाजौ विजित्य
निशितासिलताप्रहारैः । पालिध्वजावलिशु
- १४ भामचिरेण यो हि राजाधिराज परमेश्वरतां ततान ॥ [१३] पाता-
यश्चतुरं वुराशिरसनलंकारभाजो भुवः (१) त्रय्याशापि कृतद्विजा-
- १५ मरगुरुप्राज्याज्यपूजादरो दाता मानभृदश्रणीगुणवंता यौ
सौ शृयो वल्लभो (१) भोक्तुं स्वर्गफलानि भूरितपसा स्नानं जगमा-
- १६ मरं ॥ [१४] येन श्वेतातपत्रप्रहतरविकरत्राततापात्स-
लीलं (१) जग्मे नासीर धूलीधवलितशिरसा वल्लभाख्यः समाजौ ॥ श्रीम-
- १७ द्रोविन्दराजो जितजगदहितस्त्रैणवैधव्यदक्षः
तस्यासीत्सूनुरेकः (१) क्षणरणदलितारातिभत्तेभकुंभः ॥ [१५] तस्या-
नुजः श्रीधु-
- १८ वराजनामामहानुभावोप्रहतप्रतापः । प्रसाधिताऽसेष नरेन्दचक्रः क्रमेण बालार्कव-
पुर्व्वभूव ॥ [१६] जातेयत्रचराष्ट्राकूट] ति-
- १९ ... लकेसङ्गपचूडामणौ (१) गुर्व्वां तुष्टिरथाखिलस्य जगतः सुस्वा-
मिनि प्रत्यहं । सत्यं सत्यमिति प्रशासति सति क्षमामासमुद्रांतिका- (१)
- २० ... मासीद्धर्मपरे गुणाभृतनिधौ सत्यव्रताधिष्ठिते ॥ [१७]
रक्षता येन निःशेषं चतुरंभोधिसंयुतं । राज्यं धर्मेण लोकानां कुता तुष्टिः परा ह-
- २१ दि ॥ [१८] तस्यात्मजो जगति सत्प्रथितोरुकीर्तिर्गोविंदराज इति गोत्र
ललामभूतः । त्यागी पराक्रमधनः प्रकट प्रतापसंतापिताहि-
- २२ तजनो जनवल्लभोभूत् ॥ [१९] पृथ्वीवल्लभ इति च प्रथितं यस्यापरं जगति-
नाम ॥ यश्चतुरुदधिसीमामेको वसुधां वशे चक्रे ॥ [२०]
- २३ ... एको नेकनेरंद्रवृंदसहिता न्यस्तान्समस्तानपि प्रोत्खा-
तासिलताप्रहारविधुरां वध्वामहासंयुगे । लक्ष्मीमप्यचलां चका-
- २४ ... र विलसत्सच्चामरग्राहिणीं (१) संसीदद्गुरुविप्रस-
ज्जनसुहृद्वंघ्रपभोग्यां भुवि ॥ [२१] तत्पुत्रोत्र गते नाकमाकम्पितरिपुत्रजे ॥
- २५ ... श्रीमहाराजशर्र्वारुयः ख्यातो राजाभवद्गुणैः ॥ [२२]
अर्थिषु यथार्थतां यस्समभीष्टफलासिलब्धतोषेषु ।

पं. १४ पांथो भुवत्रय्याधापि. पं. १५ पांथो पूजादरः, दपणी योमौ श्रियो. पं. १६ पांथो सदाजौ
पं. १८ पांथो प्रसाधितासेषः पं. २३ पांथो विधुरान् वद्धा.
ले. ३६

पतरू बीजुं—अ

- १ वृद्धिं निनाय[प]रमामोघवर्षा[भिधा]नस्य [२३] ॥ राजाभूतत्पि-
तृव्यो रिपुभवविभवोद्धूत्यभावैकहेतु लक्ष्मीमानिद्रा-
- २ जोगुणनृपनिकरांतश्चसत्कारकारी । रागादन्यान्वुदस्य प्रकटित-
विषया यं नृपा सेवमाना राजाश्रीरेव चक्रे सर्क-
- ३ लकविजनोद्धीततथ्यस्वभावं । [२४] निर्वाणावाप्तिवाणा सहि-
तहितजना यस्य मानाः सुवृत्तं (।) वृत्तं जित्वान्यराज्ञां चरित मुदयवा-
- ४ ... न्सर्वतोदिक्स केभ्यः । एकाकी दृष्टवैरिस्खलनकृतिसह
प्रातिराज्य सशंकः ॥ लाटीयं मंडलं यस्तपन इव निजस्वामिदत्तं
- ५ ... ररक्ष ॥ [२५] सूनूर्वभूखलु तस्य महानुभावः
शास्त्रार्थ बोध सुख लालितचित्तवृत्तिः । यो गौण नाम परिवारमुवाह पूर्व श्री-
- ६ ककराज [भुभ] गव्यपदेशमुच्चैः ॥ [२६] श्रीककराज इति रक्षित राज्य
भारः सारं कुलस्य तनयो नय शलिशौर्यः । त-
- ७ ... स्याभवद्विभवनन्दित बन्धुसार्थः पार्थः सदेव धनुषि प्रथमः
शूचीनां ॥ [२७] दानेन मानेन सदाज्ञया वा वीर्येण [शौ]र्येण च कोपि
- ८ ... भूपः । ए [ते] न तुर्योस्ति न वेति कीर्तिः सकौतुका
भ्राम्यति यस्य लोके ॥ [२८] स्वेच्छागृहीत विषया दृढ संघभाजः प्रोद्धूतस-
- ९ ... तरश्रुलिक [रा] ष्टकृटानुत्खातखड्गनिजवाहुबलेन जित्वा
योमोघवर्ष इति राज्यपदे व्यधत्त ॥ [२९] पुत्रीयतस्तस्य महानुभावः कृती
- १० कृतज्ञः कृतवीर्यवीर्यः । वशीकृताशेषनरेन्द्रवृन्दो वभूव सूनूर्ध्रुव-राजनामा ॥
[३०] चन्द्रोजडो हिमगिरिः सहिमः प्रकृत्या वातश्चलश्च.
- ११ ... तपनस्तपनस्वभावः । क्षारः पयोधिरिति तैस्सममस्य नास्ति येनो-
पमा निरुपमस्तत एव गीतः ॥ [३१] रण शिरसि खड्गघातैर्व्व-
- १२ ... छभदंडं पराङ्मुखीकृत्य (।) शस्त्रशतशुद्धदेहः स्वर्गम-
गादेक एवासौ ॥ [३२] तस्या शेषनराधिपहृतयशसः स्वर्मालोक-
- १३ ... गतकीर्तेः । श्रीमान् कालवर्षस्तनयः समभूत्कुलालं वः ।
[३३] वल्लभदंडाक्रांतं विघटितदुष्टानुजीविवर्गेण । पि-
- १४ ... तृपर्यागतमचिरान्मडलमध्यासितं येन ॥ [३४] । प्रिय-
वादी सत्यधनः श्रीमाननुजीविवत्सलो मानी । प्रतिपक्ष-

पं. २ वांथे। गुणि. शन्तश्चमत्कार, नृपान् राज्य. पं. ४ वांथे। राज्ये (?) सशङ्को पं. ६ वांथे। नय
जौर्यशाली. पं. ७ वांथे। मन्त्रेव. पं. ८ वांथे। कृटान् उत्खात --रान्यपदे पं. १३ वांथे। कीर्तिः

- १९ क्षोभकरः शुभतुंग शुभकरः सुहृदां ॥ [३९] तस्मिन् स्वर्गीभूते
गुणवति गुणवान् गुणाधिकप्रीतिः । समभूद्वराजस-
- १६ मो ध्रुवराजस्तुष्टिकलोके ॥ [३६] इतोभिमुखमापतत्प्रवलगूर्जराणां बलं (।)
इतो विमुख वल्लभो विकृति मागता बान्धवाः (।)
- १७ ... इतोनुजविकुर्वितंशममगात्समस्तं भया दहो स्फुरणमद्भुतं निरुपमं द्र खङ्ग-
स्य ते ॥ [३७] गूर्जरवलमतिवल-
- १८ वत्समुद्यतं वृंहितं च कुल्येन । एकाकिनैव विहितं पराङ्मुखं लीलया-
येन ॥ [३८] यश्चाभिषिक्तपात्रः परं
- १९ यशः त्यागशौर्यतोवाप । शुभतुंगजोतितुंगं पदं पदामोति नाचित्रं ॥
[३९] यश्च स्वभुजवलार्जितमपीह रा-
- २० ज्यं विभज्यभृत्यानां । भयमपि विद्वेषिजने धनं ददावस्थिने कामं ॥ [४०]
धारावर्षसमुन्नतिं गुरुतरामालो-
- २१ क्य लक्ष्म्या युतो धामव्याप्त दिगन्तरोपि मिहिरः सद्रश्यवाहान्वितः ।
यातः सोपिशमं पराभवतमोव्याप्ताननः
- २२ किं पुनर्येतीवामलतेजसा विरहिता हीनाश्च दीना भुवि ॥ [४१]
यं प्राप्य विजिजत पूर्वसकलगुणं पालिता-
- २३ पि सगराद्यैः [१] प्रियनाथलाभ तुष्टा वसुधापि सकामतामाप ॥
[४२] तेनेदमनिलविशुचंचलमवलोक्य जीवि-
पतरुं बीजु 'व'
- १ तमसारं [१] क्षितिदानपरमपुण्यः प्रवर्तितो धर्मदायोयं ॥ [४३]
स च समधिगताऽशेषमहाशङ्कमहा-
- २ सामंताधिपतिधारावर्ष श्रीध्रुवराजदेवः सर्वानेव यथासंबध्यमानकात्रा-
प्रपतिविषयपतिग्रा-
- ३ मकूटायुक्त नियुक्तकाधिकारिक वासापकमहत्तरादिन्समनुदर्शयत्यस्तु वः सवि-
दितं यथा मया
- ४ मातापित्रोरारमनश्चैहिकामुष्मिकं पुण्यशोभिवृद्धये ॥ विप्रोभूद्भद्रपत्न्यां बहुधन-
जनतासंकुलायां ध-
- ५ रायां (।) ख्यातः श्रीढोडिनामा जनितजनसुखोऽध्वर्युसन्नक्षचारी । यस्मिन्न-
स्थिजना(:) ददत्यविरतं प्रा-
- ६ ज्यं कृतान्नादिकं (।) निश्चितोदरपूरणः समभवन्दुर्भिक्षकालेऽपि ॥ [४४]
त्रेक्षां स लब्ध्वाध्रुवराजदेवात्स-

वांथे। तस्मिन् स्वर्गीभूते. पं. १८ वांथे। यशस्याग. यदामोति नो. पं. २१ वांथे। सद्रश्य. पं. २२
वांथे। पुन.

- ७ त्रं ददौ सर्वजनोपकारि । दिने दिने यस्य गृहे नरेन्द्राः सहस्रशो भुञ्जते भूसु-
राश्च ॥ [४५] तस्य सुतः स-
- ८ त्रपतिः नेत्रप्यनामा तत्पुत्राय लाक्षायणसगोत्राय जोजिभाअभिधानाय
कर्म्मन्त पुरप्रति-
- ९ वृद्धषोडशोत्तरग्रामशतान्तः पाती पाराहणकं ग्रामः यस्याधा-
- १० टनानि पूर्वस्यां दिशि कुंडीरवल्लिका नाम ग्रामः
दक्षिणतः त्रेनाहारांतः पा-
- ११ ती खौराच्छकं नाम ग्रामः तथा दक्षिणत एव जोणन्धा नाम-
ग्रामः पश्चिम-
- १२ तः मोत्तकाभिधानं ब्राह्मणस्थानं उत्तरतः मोइवासकं नाम ग्रामः
- १३ एवमयं चतुराघाटनोपलक्षितः सोद्रंगः सपरिकरः सवृक्षमालाकुलः ससीमाप-
र्यन्तः सदंड-
- १४ दशापराधः सोत्पद्यमानवेष्टिकः सधान्यहिरण्यादेयोऽचाटभट प्रवेश्यः
सर्वराजकीयानामहस्त-
- १५ प्रक्षेपणीयः भूमिच्छिद्रन्यायेन आचंद्रार्काण्यवक्षितिसरित्पर्वतसमका-
लीनः पुत्रपौत्रान्वय-
- १६ क्रमोपभोग्यः पूर्वदत्तदेवदायब्रह्मदायरहितः अभ्यंतर सिध्या शकनृपका-
लातीतसंवत्सरश-
- १७ तेषु सप्तस्वेकूननवत्यधिकेष्वङ्कतः संवत् ७८९ ज्येष्ठागावास्यायां आदित्य[म]-
हणपर्वणि
- १८ श्रीभृगुकच्छे नर्मदायां मूलस्थानतीर्थे स्नात्वा सत्र प्रवर्त्तनार्थं बलिचरुवैश्वदे-
वाग्निहोत्रादि-
- १९ क्रियोत्सर्पणार्थं च उदकातिसर्गेण दत्तः अतोस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्याभुं-
जतो भोजयतः

पतरुं त्रीजुं

- १ कृषतः कर्षापयतः प्रतिदिशतो वा न केनचित्परिपंथना कार्यो । तथागामि नृपति
भोगपतिभिरस्म-
- २ द्वंश्यैरन्यैर्वा सामान्यभूदानफलमेवेत्य विद्युल्लोलान्यनित्यान्यैश्वर्याणि तृणाग्र-
लम्पजलविदुचंचलं च जीवितमा-
- ३ कलय्य स्वदायनिर्विशेषोयमस्मदायोनुमंतव्यः परिपालयितव्यश्च । यश्चाज्ञानति-
मिरपटलावृत्तम्
- ४ तिराच्छिद्यादाच्छिद्यमानं वानुमोदेत सपंचभिर्माहापातकैरुपपातकैश्च संयुक्तः [:]
स्यादित्युक्तं भगवता वेदव्या-

- ५ सेन व्यासेन ॥ षष्ठि वर्षसहस्राणिः स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमंता
च तान्येव नरके वसेत् ॥ [४९] विंश्या
- ६ दृवीप्वतोयासु श्रुष्कोटरवासिनः । कृष्णाहयो हि जायंते भूमिदायं भरंति ये ॥
[४७] अग्नेरपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूर्वर्ण-
- ७वी सूर्यसुताश्चगावः । लोकत्रयं तेन भवेद्वि दत्तं यः कांचनं गां च
महीं [च] दद्यात् ॥ [४८] बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरा-
- ८दिभिः । यस्य यस्य यदा भूमि स्तस्य [तस्य] तदा फलं ॥ [४९]
यानीह दत्तानि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि धर्म्मार्थ्यशस्कारणि [।] निर्म्मा-
- ९स्त्यवांतप्रतिमानी तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥ [५०]
स्वदत्तां परदत्तां वा यत्नाद्रक्ष नराधिप । महीं महिमतां श्रेष्ठ
- १०दानाच्छ्रेयोनुपालनं ॥ [५१] नायमत्यंतसंवासः कस्य-
चित्केनचित्सह । [अस्ति] स्वेन शरीरेण किमुतान्यैः पृथग्जनैः ॥ [५२]
- ११ प्राणेन धार्यते कायः स च प्रणः समीरणात् ॥ समीरश्चाति चपलः [कृत]
मण्यायुरद्भुतं ॥ [५३] सप्तलोकैर्क-
- १२ नाथस्य विष्णोरपि महात्मनः । नेयं नियतवासा श्री [:] किमुतान्यस्य कस्य-
चित् ॥ [५४] सामान्योयं धर्म्मसेतुः स-
- १३र्वेषामिह भूभुजां । यतोतः पालनीयोयं काले काले महात्मभिः ॥ [५५]
कोटिस्तु वाजपेयानां लक्षं विश्वजितां तथा [।] । सहस्रम-
- १४श्वमेधानां स्वहस्तश्चैव तत्समं ॥ [५६] इति कमलदलांबुवि-
न्दुलोलां श्रियमनुचित्यमनुष्यजीवितं च । अतिविमलमनोभि-
- १५रास्सनीनैः नहि पुरुषैः परकीर्त्तयो विलोप्याः ॥ [५७]
श्रीमच्छुभंतुंगसुतो धारावर्षानुजः रणे येन निनित्य वैरिव-
- १६र्गं राज्यं विहितं स्थिरं भ्रातुः ॥ [५८] भस्मीकृत्या-
रिसेना ह्यगजवहुलामप्यसंतुष्टभावो ब्रह्माण्डं व्याप्तुकामः पृथुच-
- १७दुलशिखाभासुरः क्रोधवहिः । दृष्टः पद्मासनाधैर्गगनत-
लगतैर्यस्य गीर्वाण वृन्दैः (स) श्रीमगोविन्दराजो
- १८निरुपमविहितो शासने दूतकोत्र ॥ [५९] लिखितं
चेदं सांधिविग्रहिक श्रीकल्याणे नेति ॥
- १९स्वहस्तोयं मम श्रीध्रुवराज देवस्व श्रीमदकालावर्ष-
देवसूतो [:] ॥

पं. ६ वांशो हरन्ति. पं. ८ आन्ने तस्य शम्भुः पं. ११ वांशो
प्राणः. पं. १५ वांशो नीनैर्न, श्रीमच्छुभ, नुजो, निजित्य. पं. १६ वांशो सेनां ब्रह्माण्डं. पं. १७ वांशो
श्रीमद्भो. पं. १८ वांशो विहितः.
ले. ३५

ભાષાન્તર

(૧) જેના નાભિકમળમાં બ્રહ્માએ વાસ કર્યો છે તે (વિષ્ણુ) અને હર જેનું શિર ઈન્દુ કલાથી ભૂષિત છે તે તમારી રક્ષા કરે.

(૨) રાત્રિએ કિરણો ફેંકી વિભિર હણનાર અને મંડલાગ્ર ઉક્ત ક્ષિતિજ ઉપર કરીને પૃથ્વીમાં તેજ પ્રસરાવનાર નિર્મળ ઈન્દુ માફક વિશ્વવ્યાપી યશવાળો, નિર્મળ તેજ સંપન્ન, અસિ ઉંચી ઠરી અને આગળ કુચ ઠરી શત્રુઓને હણનાર રાજસિંહ ગોવિંદરાજ નૃપ હતા.

(૩) તેની સામે વીર થોદાઓથી પ્રકાશતી સેના આવતી રણમાં જોઈ, સદા તે અધર કરડી અને બ્રમર ગુંથી, અસિ, કુળ, હૃદય અને પૈર્થ ઉચું કરતો.

(૪) જ્યારે મહાયુદ્ધમાં તેનું નામ તેના શત્રુઓ સૂણતા ત્યારે તેમના કરમાંથી અસિ, મુખમાંથી શોભા, અને હૃદયમાંથી ગર્વ આ વણુ ચીજો નિરન્તર સહસા તેમની પાસેથી સરી જતી.

(૫) વિશ્વવિખ્યાત ઉજ્જવળ યશવાળો. દુઃખી જેનાનું દુઃખ કાપનાર, હરિના પદના સ્થાનને સહાય કરનાર, સ્વર્ગના નૃપ સમાન, ઉદાર તેનો પુત્ર શ્રીકંકરાજ તેના પછી રાષ્ટ્ર-કૃત વંશનો મણિ થયો.

(૬) ઉમદા રાષ્ટ્રકૂટોના મેરૂ પર્વત સમાન, અરિગજનાં ભેદેલાં કુમ્ભમાંથી ઝરતા મદ્યથી ઉજ્જવળ અને દંતપ્રહારથી ઉઝરડા થએલા સ્કંધવાળો, ભૂમિપર શત્રુઓનો નાશ કરનાર ઇન્દ્રરાજ નૃપ તેનો પુત્ર હતો.

(૭) તેને, ઇન્દ્ર સમાન, આર સાગરથી આવૃત અખિલ જગતનો ઉપભોગ કરનાર, અને મહિમા પ્રાપ્ત કરનાર શ્રીદન્વિદુર્ગરાજ પુત્ર હતો.

(૮) તેણે મુકીભર ભૂત્યોથી સત્તર કર્ણુટની અસંખ્ય સેનાનો પરાજય કર્યો અને કાન્ચીશ, કેરલ, ચોલ, પાંડ્ય, શ્રીહર્ષ અને વજ્રનો પરાજય કરવામાં તે દક્ષ હતો.

(૯) તેના પરાક્રમથી તેણે મહાન ખડકોની હારમાં આગળ વધતાં તરંગોનાં જળ પ્રકાશે છે તે રામસેતુથી હિમાલય જ્યાં વિમળ પ્રભાવાળા ખડકોના ઢગ હિમશિખાઓથી કલંકિત થાય છે ત્યાંસુધી અને પૂર્વ અને પશ્ચિમના સાગરના રેતીવાળા કિનારાની સીમા સુધી આ જગતે તેની રાજસત્તા નીચે આણ્યું.

(૧૦) જ્યારે તે વદન્તભરાજ સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે પ્રગ્ધને નહીં પીડનાર કંકરાજનો પુત્ર કૃષ્ણરાજ નૃપ થયો.

(૧૧) જેના બાહુબળથી અસંખ્ય શત્રુઓ પૂર્ણ નાશ પામ્યા હતા તે કૃષ્ણરાજનું અસ્થિ (વસુદેવના પુત્ર) કૃષ્ણ સમાન નિષ્કલંક હતું.

(૧૨) શુભતુંગના મહાન અશ્વોથી ઉઠેલી રજનાં વાદળથી સૂર્યનાં કિરણો શેકતું આખું નભ ગ્રીધ્રમાં પણ વર્ષા ઋતુ આવી હોય તેવું લાગતું.

(૧૩) તેણે યુદ્ધમાં આત્મભુજબળના ગર્વવાળા રાહુપ્યનો તીક્ષ્ણ અસિના પ્રહારથી પરાજય કર્યો અને સત્તર અનેક પાલિધ્વજથી ઉજ્જવળ થએલા ‘ રાભધિરાજ ’ અને ‘ પરમેશ્વર ’ના મહાશબ્દની પ્રાપ્તિ કરી.

(૧૪) આર સાગરથી આવૃત્ત બની ભૂષિત થએલી પૃથ્વીનો અને પવિત્ર શાસ્ત્રોનો પણ તે પાલક હતો. તે બ્રાહ્મણોને ઘણું ધી આપતો, અમરોની સેવા કરતો, અને ગુરુઓને માન આપતો. તે ઉદાર, મદ્દવાળો, શુભીજનોમાં પ્રથમ અને લક્ષ્મીનો વજ્રલ હતો. તેના મહાન તપથી સ્વર્ગનાં ફળો ઉપભોગ કરવા તે અમરોના ધામમાં ગયો.

(૧૫) તેને, વદન્ત નામથી વિખ્યાત, જગતના પરાજય કરેલા શત્રુઓની વધુઓને વિધવા બનવામાં દક્ષ, અરિના મરત ગજોનાં કુળ યુદ્ધમાં ક્ષણમાં ભેદનાર નામીર (સૈન્યના

૧ પાલિધ્વજના અર્થ માટે જુઓ ઈ. એ. એ. પા. ૧૧૧: ૨૪૫. ડો. ફ્લીટની નોટ.

આગલા ભાગ)ની ધૂળથી શ્વેત બનેલા શિર સહિત, સૂર્યનાં કિરણોની ગરમી શ્વેત છત્રથી દૂર રાખવામાં આવી હતી તેથી યુદ્ધમાં નિત્ય ક્ષીલાવાળી ગતિથી ચાલનાર શ્રીગાંધિદરાજ નામનો પુત્ર હતો.

(૧૬) તેનો અનુજ શ્રી ધ્રુવરાજ મહાપ્રતાપી, અને અપ્રતિબદ્ધ વિક્રમવાળો હતો અને સર્વ નૃપોનો પરાજય કરીને અણ્ડ પ્રતાપમાં ઉધાના સૂર્ય સમાન ક્રમે થયો હતો.

(૧૭) જ્યારે સન્નૃપોમાં મણિ તે રાષ્ટ્રકૂટોનો નાયક થયો અને જ્યારે તે જે ધર્મ પરાયણ હતો, જે અમૃત સમાન ગુણોનો સાગર હતો, જે સત્યવતપરાયણ હતો અને જે પૃથ્વીમાં સાગરના કિનારા સુધી રાજ્ય કરતો ત્યારે તે સારા નૃપથી અખિલ જગત નિત્ય આનન્દ પામતું(ઉચ્ચારતું) “ ખરે સત્યયુગ પુનઃ આવ્યો છે. ”

(૧૮) જ્યારે તે ચાર સાગર સહિત અખિલ રાજ્યમાં ધર્મરાજ્ય કરતો ત્યારે જનોના હૃદયમાં અતિ આનંદ થયો.

(૧૯) તેને તેના વંશનું ભૂષણ, ઉદાર, જનોને પ્રિય, પ્રતાપ ધનવાળો, મહાન વિક્રમથી નિજ શત્રુઓને સંતાપનાર અને ગુણીજનોથી આ જગમાં સર્વત્ર વ્યાપેલા યશવાળો ગાંધિદરાજ પુત્ર હતો.

(૨૦) જગમાં વિખ્યાત તેનું બીજું નામ પૃથ્વીવલ્લભ હતું. સહાય વિના તેણે ચાર સાગરથી આવૃત થયેલી પૃથ્વી વશ કરી.

(૨૧) પછી તેની ખેંચેલી અસિના પ્રહારથી મહાયુદ્ધમાં દુઃખી થતા તે નૃપોના મંડળ સહિત તેમને સર્વેને એકત્ર સહાય વિના બાંધી, લક્ષ્મીને સ્થિર બનાવી તેને પોતાની ઉત્તમ, અને ઉજ્જવળ ચૌરી ધારણ કરવા ફરજ પાડી અને પીડાતા ગુરુઓ, દ્વિજો, સંતો, મિત્રો અને બન્ધુજનોથી ઉપભોગ થાય તેવી તેને (લક્ષ્મીને) બનાવી.

(૨૨) જ્યારે આ વીર જેની સમીપમાં શત્રુઓ કંપવા તે સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે સદ્ગુણો માટે વિખ્યાત તેનો પુત્ર શ્રીમહારાજ શર્વ નૃપ થયો.

(૨૩) સર્વ અર્થિજનો અભિલાષ પૂર્ણ થયાથી તુષ્ટ થયા હોવાથી તેણે અમોઘવર્ષ(વૃથા-દાનવૃષ્ટિ ન કરનાર)ના અપર નામની અર્થની સત્યતા પૂર્ણ સત્ય કરી.

(૨૪) તેનો પિતૃવ્યક શ્રીકન્દરાજ, જે શત્રુઓના ગૃહમાંથી લક્ષ્મી અદૃશ્ય થવાનું એક જ કારણ રૂપ હતો અને જે ગુણોથી નૃપમંડળનાં હૃદય વિસ્મિત કરતો તે, નૃપ થયો. રાજ્યશ્રી અન્ય નૃપોને છોડી તેની, પ્રેમથી વિષય પ્રકટ કરી, સેવા કરતી અને તેના સ્વભાવનું સર્વ ઠવિઓ પાસે મોટેથી જાન કરાવતી.

(૨૫) જેના મિત્રો ધનુષપ્રયોગમાં પ્રવીણ હતા અને તેના માટે મરણ માટે માન લોકો તૈયાર હતા, જે સદાચ રી હતો, જે સર્વ અન્ય નૃપોમાં કૃત્યોમાં અધિક હોઈ, જગમાં સર્વ દિશામાં ઉજાત થતો હતો, જે એકલો જ મદવાળા શત્રુઓની પડતી કરવા સમર્થ હતો અને જે સૂર્ય સમાન હોઈ તેના સ્વામિએ તેને આપેલા લાટ દેશનું રક્ષણ કરતો તે નૃપ પોતાના રાજ્ય વિરૂદ્ધ કેની શત્રુતાનો ભય રાખતો ?

(૨૬) તેને, અતિ પ્રતાપી, શાસ્ત્રાર્થ જ્ઞાનમાં રસ લેનાર ચિત્ત વૃત્તિવાળો, ઉઘાડી રીતે પુરાતન સ્વરિત નામ શ્રી કન્કરાજ અને અન્ય ગૌણ નામ ધારનાર પુત્ર હતો.

(૨૭) તેને, તેના વંશનું ભૂષણ, નયનિયુક્ત વીર, રાજ્યમાર સંભાળનાર, અનેક બન્ધુ જનોને શ્રીમાન બનાવી પ્રસન્ન કરનાર, પાર્થ(અર્જુન)ને ધનુષ(ના દક્ષ પ્રયોગ)માં સદા સમાન, ગુણી જનોમાં પ્રથમ શ્રી કન્કરાજ નામનો પુત્ર જન્મ્યો હતો.

(૨૮) દાનમાં, (યોગ્ય) મદમાં, સદ્-આજ્ઞામાં, શૌર્યમાં, અને વિક્રમમાં તેના સમાન અન્ય નૃપ છે કે નહીં તે જાણવાની જિજ્ઞાસાવાળો તેનો યશ પૃથ્વીમાં જ્રમણ કરે છે.

(૨૯) તરવાર મ્યાનમાંથી ખેંચનાર બાહુના બળથી, અતિમદ્દથી કુદાર્થ ગએલા અને પરસ્પર દૃઢ રીતે એકત્ર થઈ સ્વેચ્છા મુજબ દેશ ગ્રહણ કરનાર રાષ્ટ્રકૂટોનું મંડળ જે ધણું દુર્વ્યવસ્થિત હતું તે જિતી લઈ અમાધવર્ષના વિખ્યાત નામથી રાજ્ય કર્યું.

(૩૦) તેને, પુત્ર માટે અભિલાષ રાખનારને, સદ્ગુણી, ઉદાર, મહાપ્રતાપી, કૃતવીર્ય સમાન શૌર્યસંપન્ન અને સર્વ નૃપમંડળને વશ કરનાર ધ્રુવરાજ નામનો પુત્ર જન્મ્યો.

(૩૧) જડ ચંદ્રને અથવા કુદરતી રીતે ડંડો છે તે હિમગિરિને, અથવા અસ્થિર પવન કે તાપથી પીડતા સ્વભાવવાળા સૂર્ય અથવા ક્ષાર ઉદ્દિષ્ટિને તેની સાથે સરખાવી શકાય નહીં તેથી તેને કવિઓના ગીતમાં તે નિરૂપમ કહેવાયો છે.

(૩૨) તે, રણના અગ્રે એકલો રહી અને વલ્લભની સેનાને નસાડી મૂકનાર અનેક શત્રુના પ્રહારથી શુદ્ધ દેહથી સ્વર્ગમાં ગયો.

(૩૩) તેના પુત્ર શ્રી અકાલવર્ષ સર્વ નૃપો પાસેથી યશ હરનાર, જેનો યશ સ્વર્ગમાં પણ ગયો હતો તે તેના વંશનો આધાર હતો.

(૩૪) તેણે કે જેના દુષ્ટ અનુભવીઓ નિમકહરામ(રાજદ્રાહી) હતા તેણે વલ્લભની સેનાથી ચઢાઈ થએલું નિજ પિતાનું સામ્રાજ્ય સત્વર પાછું મેળવ્યું.

(૩૫) શુભતુંગ વાણીમાં મૃદુ, સત્યપરાયણ, શ્રીમાન, અનુભવિનોમાં પ્રેમાળ, મદવાળો અરિને ભય સમાન હતો અને મિત્રોનું શ્રેય કરનાર હતો.

(૩૬) જ્યારે તે ધર્મી નૃપ સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે સદ્ગુણમાં પ્રીતિવાળો, ધ્રુવરાજ સરખો ધર્મી, ધ્રુવરાજ પૃથ્વીને પ્રસન્ન કરતો.

(૩૭) તેને (યુદ્ધ) માટે સામે ત્વરાથી મળવા આવતી પ્રબળ ગૂર્જર સેના, શત્રુ વલ્લભ પ્રતિપક્ષી થએલા બન્ધુજનો, અને અનુજના દગા તે સર્વ તેના ભયથી શાંત થઈ ગયાં. અહો ! નિરૂપમ નૃપ ? તારિ અસિનો ચમત્કાર અદ્ભુત હતો.

(૩૮) તેણે એકલાએ જ સહિદાર્થથી યુદ્ધ માટે તૈયાર ગૂર્જરાનું બલવાન સૈન્ય જે તેના બન્ધુ જનોથી પુનઃ ભરપૂર હતું તેને નસાડી મૂક્યું.

(૩૯) શુભતુંગને પુત્ર અતિ ઉચ્ચ પદ પામ્યો તે કંઈ અદ્ભુત નથી. કારણકે હમણાં જ લક્ષ થઈ, દાન અને શૌર્યથી સર્વથી ઉચ્ચ યશ તેણે પ્રાપ્ત કર્યો.

(૪૦) નિજ બાહુબળથી પ્રાપ્ત કરેલું રાજ્ય તેના સેવકોને વેહેંચી તેણે શત્રુઓને ભય ઉત્પન્ન કર્યો અને અભિલાષ પ્રમાણે દીનોને અને અર્થ જનોને લક્ષ્મી આપી.

(૪૧) મિહિરનો શ્રી સાથે યોગ હતો અને તે ઉમદા બન્ધુજનોના મંડળથી આવૃત્ત હતો. તેણે પરાક્રમથી સર્વ દેશ જિતેલા હતા, છતાં પરાજયના તિમિરથી ઢંકાએલા મુખ સાથે તે, ધારાવર્ષનો પ્રતાપ નિજ પ્રતાપ કરતાં અધિક જોઈ અદૃશ્ય થઈ ગયો. કેટલા તેજહીન, દુષ્ટ અને દીનજનો પૃથ્વીપર તેની આગળ નમ્ર નથી થતા ?

(૪૨) પૃથ્વી સગર આદિથી પૂર્વે રક્ષિત હતી છતાં નિજ પૂર્વજોના કરતાં અધિક શુભ-સંપન્ન પ્રિય પ્રીતમની પ્રાપ્તિ થઈ ત્યારે જ તેના મનોરથ પૂર્ણ થયા હતા તેથી આનંદ પામી.

(૪૩) ભુવિત પવન અને વિદ્યુત સમાન ગંગળ અને અસાર છે એમ માની આ મહાન ધર્મદાન તેણે આપ્યું છે.

મહા સામંતોનો અધિપતિ શ્રી ધ્રુવરાજ દેવ ધારાવર્ષ જેણે મહાશબ્દની પ્રાપ્તિ કરી હતી તે રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમકૂટ, આયુક્તક, નિયુક્તક, આધિકારિક, વાસાપક, મહત્તર આદિને તેમના સંબંધ અનુસાર આ શાસન બહેર કરે છે:- તમને બહેર થાઓ કે આ લોક અને પરલોકમાં મારાં માવા પિતાના અને મારા યશની વૃદ્ધિ અર્થે મેં આપ્યું છે:-

(૪૪) એક ધનવાન અને વસ્તીવાળા વિષયમાં, ભદ્રપટ્ટીમાં અર્ધવૃત્ત- (વેદ) સપ્તહ-ચારી, જનોને સુખ આપનાર શ્રોત્રાદિ નામનો પ્રસિદ્ધ બ્રાહ્મણ હતો, જે વારંવાર રાંધેલું અન્ન આદિ દાન દેતો, તેથી અર્થિજનોને ઉદર પોષણ માટે દુકાળમાં પણ ચિંતા હતી નહીં.

(૪૫) તેણે ધ્રુવરાજ દેવ પાસેથી ત્રેતા ગામ પ્રાપ્ત કરી, સર્વ સજ્જનોના શ્રેય માટે તેણે સત્ર સ્થાપ્યું. તેના ગૃહમાં સહસ્ર બ્રાહ્મણો અને રાજવંશી જનો નિત્ય ભોજન કરતા.

તેનો પુત્ર નેત્રપ્થ સત્રનો અધિપતિ હતો—

તેના લાક્ષાયણ ગોત્રના, જોજિભા નામના પુત્રને, કર્માન્તપુર સાથે જોડાયેલાં ૧૧૬ ગામ મધ્યેનું પારાહણિક ગામ આપ્યું છે. તેની સીમા:-પૂર્વે કુણ્ડીરવલ્લિકા; દક્ષિણે ત્રેના આહારમાંનું ખૌરાચક ગામ; અને જોજુન્ધા ગામ; પશ્ચિમે મોટું નામવાળું બ્રાહ્મણોનું ધામ; ઉત્તરે મોઢ-વાસકગામ. ઉપર કહેલી સીમાવાળું આ ગામ ભક્તિથી (શ્રદ્ધાથી) ઉદ્રંગ સહિત, ઉપરિકર-સહિત, સીમાપર્યંત વૃક્ષની હાર સહિત, ૬૨ અપરાધનાં કાર્યોના નિર્ણય અને દણ્ડની સત્તા સહિત, ઉદ્ભવતી વેઠના હઠ સહિત, સુવર્ણ અને અન્નમાંની આવક સહિત, સૈનિકોના પ્રવેશ મુક્ત, રાજપુરુષેના હસ્તપ્રક્ષેપણમુક્ત, ભૂમિચિદ્રના ન્યાય અનુસાર, પૂર્વ દેવો અને દ્વિજોને કરેલાં દાન વર્જ કરી, પુત્રો, પૌત્રો અને વંશજોના, ચંદ્ર, સૂર્ય, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળસુધી ઉપલોગ માટે શક નૃપના સમય પછી સંવત ૭૮૯, જેષ્ઠ, અમાસ-ને સૂર્યગ્રહણ સમયે ભૃગુકચ્છમાં, નર્મદા નદીમાં, મૂલસ્થાન તીર્થમાં રનાન કરી પૂર્વોક્ત સત્રના નિભાવ માટે, ખલિ, ચર, વૈશ્વદેવ, અશ્વિહોત્ર આદિ વિધિ અનુષ્ઠાન માટે પાણીના અર્ધથી આપ્યું છે, જેથી કોઈ પણ પ્રતિબંધ કરશે નહીં

(૫૮) યુદ્ધમાં શત્રુઓનો પરાજય કરનાર ધારાવર્ષના અનુજ, શ્રી શુભતુંગના પુત્ર શ્રી ગોવિંદરાજે તેના લાઈનું રાજ્ય અચલ કર્યું.

(૫૯) જેના કોષ અનલની પહોળી અને ચટુલ જ્વાળા, ગગનમાં સ્થાન કરતા બ્રહ્મ-આદિ દેવોએ ગજ અને અશ્વથી પૂર્ણ અરિસેના ભસ્મ કરી સંતોષ ન પામવાથી વિશ્વમાં પ્રસ-રવા આતુર છે તેવી જોઈ, તે (ગોવિંદરાજ) નિરૂપમથી તેનો, હૃતક આ દાનમાં થયો હતો.

અને મહાસાંધિવિગ્રહીક શ્રી કદયાણથી આ લખાયું છે. આ મારા શ્રી અકાલપર્ના પુત્ર શ્રી ધ્રુવરાજ દેવના સ્વહસ્ત છે.

અમોઘવર્ષ ૧ લાનાં સંજ્ઞનનાં તામ્રપત્રો^૧

શ. ૭૯૩ પૌષ માસ

આ પતરાં મુંબઈ ઈલાકાના થાણા પરગણામાંના સંજ્ઞન ગામમાંથી કેઈ પારસી ગૃહસ્થને મળ્યાં હતાં અને તેણે પ્રો. શ્રીધર ભાંડારકરને આપેલાં હતાં. તેણે જ. બો. પ્રે. રા. એ. સો. વો. ૨૨ પા. ૧૧૬ મે તેમાંના બે શ્લોક ઉપર નોટ પ્રસિદ્ધ કરી હતી. તેમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ગોવિંદ ત્રીજે, પ્રતિહાર રાજા નાગભટ્ટ, કનેજનો અધિપતિ ચક્રાચુધ અને ગૌડ રાજા ધર્મપાલ આ બધા સમકાલીન હતા. રાષ્ટ્રકૂટ અમોઘવર્ષનું આ પહેલામાં પહેલું પ્રમાણ-ભૂત તામ્રપત્ર છે.

પતરાં ત્રણ છે અને તે દરેક ૧૮૩ ઈંચ લાંબું અને ૧૦૫ ઈંચ પહોળું છે, કેર જરા જાડી રાખેલી છે, તેથી લખાણનું રક્ષણ થાય છે. પહેલું અને ત્રીજું અંદરની બાજુએ જ અને બીજું બન્ને બાજુએ કોતરવામાં આવેલું છે. પતરાં મજબૂત લંબગોળ કડીથી બાંધેલાં છે. કડી ૬ ઈંચ જાડી છે અને તેના વ્યાસ ૪૩" અને ૩૬" છે. પતરાંને એક બાજુ કાણામાંથી કડી પસાર થાય છે. કડીના છેડા રેવેલા છે અને તે ઉપર ચોરસ સીલ છે જે ૧૬ ઈંચ ઊંચી અને પહોળી છે. સીલમાં ગરૂડની મૂર્તિ છે અને તેના બન્ને હાથમાં સર્પ છે. ગરૂડના કાનની ઉપર બે તક્તીઓ છે પણ તે શું છે તે કહી શકાતું નથી. ગરૂડની જમણી બાજુ ઉપરને ખૂણે ગણપતિ અને નીચેના ખૂણે પીંછી અને દીવો છે. ડાબી બાજુએ ઉપરના ખૂણે દેવી છે જે સિંહની પાસે ઉભેલી છે અને જમણા હાથમાં સુવ છે. તેની નીચે પીંછી છે અને તળે સ્વસ્તિક છે. વચમાં નીચે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા એ અક્ષરો છે.

કોતરકામ સ્પષ્ટ અને સારી રીતે કરવામાં આવેલ છે. પણ મુત્સદામાં બૂલ હશે તેથી પતરામાં પણ ભૂલો ઘણી છે. અક્ષરો રાષ્ટ્રકૂટના બીજા લેખોના અક્ષરોને મળતા આવે છે. ભાષા આખા લેખમાં સંસ્કૃત જ છે. શરૂવાતના ઐ અને સ્વસ્તિ બાદ કરીએ તો બાકીનો લેખ પં. ૫૭ (ત્રીજા પતરામાં) સુધી બધો પદ્યમાં છે. શ્લોક ૨૩ અને ૩૬ ના છંદ મત્તેભવિક્કી-હિત છે, જે સાધારણરૂપે સાહિત્યમાં બેંવામાં આવતો નથી.

આ લેખના કેટલાક શ્લોકો પ્રો. કીલહોર્ને પ્રકટ કરેલ અમોઘવર્ષના કોનુરના લેખના શ્લોકો સાથે મળતા આવે છે. આ લેખના ૨, ૩, ૬, ૮, ૧૦-૧૨, ૨૭, ૨૯, ૩૬, ૪૫ અને ૫૦-૫૩, તેના ૨ થી ૧૫ શ્લોકોની સાથે મળતા આવે છે.

રાષ્ટ્રકૂટ રાજા અમોઘવર્ષે આ દાન કરેલ છે અને તેને પં. ૫૭-૫૮ માં પરમભદ્રારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર જગત્તુંગદેવના પાદાનુધ્યાત, પરમભદ્રારક મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર પૃથિવીવલ્લભ, વલ્લભનરેન્દ્રદેવ એમ વર્ણવ્યો છે. અમોઘવર્ષ પોતાની રાજધાની માન્ય-ખેટમાં રહેતો હતો ત્યારે શક સં. ૭૯૩ માં બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને અતિથિ-તર્પણ ક્રિયા માટે સંજ્ઞન પાસેની ચોવીસીમાંથી ઝરિવલ્લિકા ગામ ચાર ગ્રામ્યજનને આપ્યાની હકીકત તેમાં છે. દાન લેનાર બધા ગ્રામ્યજનો બહુવૃથ શાખાના છે. તેમાંના બે (૧) સાર્વકુવાર-ના પૌત્ર અને ષડંગવિદ્ ગોલનો દીકરો નરસિંહ દીક્ષિત અને (૨) ભટ્ટનો પૌત્ર ગોવિંદ ભટ્ટનો દિકરો કમવિદ્ રક્ષાદિત્ય ભરદ્વાજ ગોત્રના હતા. ત્રીજો દાર્વાડ ગાહ્યસહાસનો પૌત્ર વિણુભટ્ટનો દીકરો ષડંગવિદ્ ત્રિવિક્રમ વડ્ડમુખ ગોત્રનો હતો અને ચોથો હરિભટ્ટનો પૌત્ર ગોવાદિત્યભટ્ટનો દીકરો કેશવ-ગાહ્યસહાસ વત્સ ગોત્રનો હતો. તે બધા કરહાડ પરગણાના હતા અને કરહાડ કરહાડા ગ્રામ્યજનો હશે.

^૧ એ. ઈ. વો. ૧૮ પા. ૨૩૫ પ્રો. પ. ચાર. ભાંડારકર ૨ એ. ઈ. વો. ૬ પા. ૨૬

શરવાતમાં એ પછી ચાલુ મંગળાચરણનો શ્લોક છે. ત્યારપછીના શ્લોકમાં વીરનારાયણની સ્તુતિ છે. નારાયણમાં વંશોત્પાદક નારાયણનો જ નહીં, પણ અમોઘવર્ષનું તે બીરુદ હોવાથી તેનો પણ ઉલ્લેખ હશે. શ્લોક. ૩-ચદુવંશમાં પૃચ્છકરાજનો દીકરો ગોવિંદ હતો. આ ગોવિંદ માન્યખેટના રાષ્ટ્રકૂટવંશનો ગોવિંદ ૧ લો સમજવો. શ્લોક. ૪-૬ તેના પછી કર્ક ગાદીએ આવ્યો. શ્લોક. ૭ તેના પછી ઇન્દ્રરાજ થયો જે ખેટકના ચાલુક્યની દીકરી રાક્ષસવિવાહથી પરણ્યો હતો. ખેડા (ખેટક)ના ચાલુક્ય એટલે કે બાદામિમાં રાજ્યકર્તા ચાલુક્યની શાખા ગુર્જર ચાલુક્ય સાથે ઇન્દ્રરાજ આખડ્યો હતો, એમ આ ઉપરથી સમજાય છે. શક ૬૭૬ (૭૫૭ ઇ. સ.)નાં આન્ત્રોક્ષી ચારોલી (સુરત પરગણામાં)ના તામ્રપત્રમાં રાષ્ટ્રકૂટની વંશાવળી નીચે મુજબ છે, (૧) કર્ક, (૨) તેનો દીકરો ધ્રુવ, (૩) તેના દીકરો ગોવિંદ, (૪) તેનો દીકરો કર્ક બીજો. આને મહારાજધિરાજ, પરમેશ્વર, પરમ ભદ્રારક ઇત્યાદિ કહેલ છે તેથી અનુમાન થાય છે કે ૩ જો અને ૪ થો તે દન્તિદુર્ગના પિતા ઇન્દ્રરાજની ઉપરના ગોવિંદ અને કર્ક હોય. પરંતુ જ્યારે કર્ક માટે શ. ૬૭૬ મળે છે ત્યારે સામનગઢના તામ્રપત્રમાં તેના પૌત્ર દન્તિદુર્ગ માટે શ. ૬૭૫ ની સાલ આપી છે. પણ આ સામનગઢ નું તામ્રપત્ર દાનવિભાગમાં બનાવટી છે એમ ડો. ફ્લીટીટેX બતાવ્યું છે અને લિપિ વિગેરે ઉપરથી પણ ડો. વી. એસ. સુકથંકરે X બનાવટી જાહેર કરેલ છે, તેથી ઉપર બતાવેલું સામ્ય બંધબેસતું આવે છે અને દન્તિદુર્ગ પહેલાં તેના પૂર્વજે દક્ષિણ ગુજરાતમાં હતા એમ પૂરવાર થાય છે. શ્લોક. ૮ ઇન્દ્રરાજ પછી દન્તિદુર્ગ ગાદીએ આવ્યો. શ્લોક. ૯ તેણે ઉજ્જનમાં હિરણ્ય-ગર્ભવિધિ કરી; ત્યારે ગુર્જર અને બીજા રાજાઓને પ્રતિહાર બનાવ્યા. ઇન્દ્રોરાના દશાવતારની ગુફાના લેખમાં દન્તિદુર્ગને મહારાજ શર્વ લખ્યો છે અને તેણે ઉજ્જનમાં મહાદાન કર્યાની હકીકત પણ આપેલ છે. આ ઉપરથી એમ પણ સમજાય છે તે પ્રતિહારનામે ગુર્જર વંશ ઉજ્જનમાં તે વખતે રાજ કરતો હતો. તેથી પ્રતિહારવંશના રાજાઓ મહોદય (કનોજ)માં વસ્યા તે પહેલાં રજપુતાનાના ભિનમાલમાં નહીં પણ ઉજ્જનમાં રહેતા એમ માનવાનું કારણ મળે છે. શ્લોક. ૧૦ દન્તિદુર્ગ પછી શુભતુંગ વલ્લભ એટલે કે કૃષ્ણ ૧ લો થયો. તેણે ચાલુક્યની સત્તા ધીનવી લીધી એમ લખ્યું છે. શ્લોક. ૧૨ તેના પછી પ્રભુતવર્ષ એટલે કે ગોવિંદ બીજો થયો અને ત્યારપછી ધારાવર્ષ એટલે કે ધ્રુવ થયો. શ્લોક. ૧૪ ધ્રુવે ગંગા અને યમુના વચ્ચે નાસતા ગૌડરાજનાં છત્ર વિગેરે પડાવી લીધાં હતાં. ધ્રુવનો સમઘાલીન થઈ શકે એવો ગૌડરાજ પાલ વંશનો ધર્મપાલ અગર તેનો પિતા ગોપાલ હોઈ શકે. તે વંશના લેખો ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ગોપાલ કંઈ તેવો પરાક્રમી ન હોતો તેથી ધર્મપાલનો આ ઉલ્લેખ હશે. પોતાના રાજ્યની બહાર તેની હાર થઈ તેથી એમ અનુમાન થાય છે કે કદાચ કનોજના રાજાની મદદે તે ગયો હોય. વડોદરાના તામ્રપત્રમાં ધ્રુવે ગંગા અને યમુના વચ્ચેનો પ્રદેશ જિત્યો એમ લખેલ છે તેનાથી ઉપરના અનુમાનને ટેકો મળે છે. તે પ્રદેશ કનોજના રાજ્ય સાથે મળતો આવે છે, અને એમ લાગે છે કે વસરાજને હરાવીને ધ્રુવ ઉત્તર તરફ વધતો હશે ત્યારે ગૌડરાજ મદદે આવ્યો હોય તેને પણ હરાવી તેનાં છત્ર વિગેરે પડાવી લીધાં. શ્લોક. ૧૫ ધ્રુવની કીર્તિ સ્વર્ગમાં પહોંચ્યાનું એટલે કે તે સ્વર્ગસ્થ થયાનું લખ્યું છે. શ્લોક. ૧૬ ધ્રુવને નિરૂપમનો ઇલકાળ હતો અને તેનો દીકરો ગોવિંદ ૩ જો ગાદીએ આવ્યો કે તરત ખંડીયા રાજાઓને કેટલાકને તેની ગાદી પાછી આપી અને મંત્રોની સલાહ વિરૂદ્ધ તેના બાપે કેદ કરેલ ગાંગ રાજાને છોડી મૂક્યો. શ્લોક. ૧૭, ૧૮, પોતાના મોટા ભાઈ રણુવલોક ઈભદેવની ઉશ્કેરણીથી બાર ખંડીયા રાજા સાથે તેને ગાદીએ બેઠા પછી તરત લડવું પડ્યું હતું. ગાંગ રાજાએ ખંડણી આપવાની ના પાડી તેથી ફરી કેદ કરવામાં આવ્યો.

શ્લો. ૧૯-૨૦ ગોવિંદ ૩ જાનાં ચાલુ વખાણ છે અને તેનું ત્રિભુવનધવલનું નવું બીરૂદ જાણવામાં આવે છે. શ્લો. ૨૧ ઉત્તરમાં વિજય યાત્રાએ નીકળ્યાનું વર્ણન છે. તેણે નાગભટ્ટ અને ચન્દ્રગુપ્તને હરાવ્યા. ગોવિંદ ત્રીજાનો સમકાલીન હોઈ શકે તેવો મધ્ય પ્રાંતમાં કોશલ પ્રદેશમાં શ્રીપુર અથવા સિરપુરમાં રાજ્ય કરતો માત્ર એક જ ચન્દ્રગુપ્ત હતો. તે પાંડવ વંશનો હતો અને પાંડવ વંશ ૮ મી અને ૯ મી સદીમાં સર્વોપરી સત્તા ભોગવતો હતો. નાગભટ્ટ તે પ્રતિહાર વંશના અવન્તિના રાજા વત્સરાજનો દીકરો હતો. શ્લો. ૨૩ હિમાલયના ઝરણાનાં પાણી તેના ઘોડા તથા હાથીઓએ પીધાં અને ત્યાં ધર્મ અને ચક્રાયુધને નમાવ્યા. તેને કીર્તિનારાયણનું બીરૂદ મળ્યું. ધર્મ તે પાલવંશનો ધર્મપાલ હોવો જોઈએ અને ચક્રાયુધ તે ધર્મપાલ મારફત કતોજની ગાદી જેને મળી હતી તે હોવો જોઈએ.

શ્લો. ૨૪ હિમાલયથી ગોવિંદ ત્રીજે નર્મદા તરફ વળ્યો અને પૂર્વ તરફ વળીને નદીને કાંઠે કાંઠે પ્રયાણ કરીને માલવા, કોશલ, કલિંગ, વંગ, દાહલ અને આહિકના પ્રદેશો જિત્યા. આંહી તેને વિક્રમનું બીરૂદ આપવામાં આવેલ છે. શ્લો. ૨૫ પોતાના શત્રુને દબાવીને નદીના બીજા કાંઠા તરફ ગયો અને વિન્ધ્યાની તળેટીમાં રાજધાનીમાં રહ્યો.

શ્લો. ૨૬ મહારાજા શર્વ નામના નાના રાજાના રાજ્યમાં હતો ત્યારે તેને પુત્ર જન્મ્યો, અને તેનું નામ મહારાજા શર્વ રાખ્યું. શ્લો. ૨૭-૨૮ જોષીએ તે પુત્રનું બહુ જ ઉજ્જવળ ભવિષ્ય ભાંખ્યું. આ પુત્ર તે અમોઘવર્ષ અને રાજધાની તે શ્રીભવન હોવી જોઈએ એમ બીજાં તામ્ર પત્રો ઉપરથી ચોક્કસ થાય છે.

શ્લો. ૨૯ ગોવિંદના બીજાં બે બીરૂદ પ્રભૂતવર્ષ અને જગત્તુંગ આપેલાં છે. શ્લો. ૩૦-૩૨ ત્યાંથી ઉપડી દક્ષિણ તરફ પ્રયાણ કરી દ્રવિડ રાજા કેરલ, પાંડ્ય, ચોલ અને પલ્લવ વિગરને હરાવ્યા. તેમ જ કલિંગ, મગધ અને ગુર્જર રાજ્યોને હરાવ્યાનું પણ લખ્યું છે. શ્લો. ૩૩ બંડ જોર કેટલાક ગાંગ રાજ્યોને કેદ કર્યાં અને હણ્યાનું પણ વર્ણન છે. હેલાપુરમાં રહીને તેણે લંકાના રાજાને નમાવ્યો. તેને રાવણનાં બે પૂતળાં મળ્યાં જે શિવના મંદિર આગળ કાંચીમાં જ્યસ્તેભ તરીકે ઉમાં કરાવ્યાં. આ હેલાપુર તુંગભદ્રા પાસે હતું તેથી માઈસોરના હસ્સન પરગણાનું હેલાપુર અથવા બેલૂર હોઈ શકે.

શ્લો. ૩૫-૩૬ ગોવિંદ ૩ જો ગુજરી ગયા બાદ તેનો દીકરો અમોઘવર્ષ ગાદીએ આવ્યો. શ્લો. ૩૭-૪૧ અમોઘવર્ષ ગાદીએ આવ્યા પછી સામન્ત, સચિવ અને સ્વખાન્ધવોએ હુલ્લસ ઉઠાવ્યું. પરંતુ આર્ય પાતાલમલ્લની મદદથી તે શમાવી દીધું. આ પાતાલમલ્લ કોણ તે ખબર નથી. શ્રવણ બેળગોળાના લેખમાં રાષ્ટ્રકૂટ ઈંદ્ર ૪ થાનો સમકાલીન વજ્જલદેવનો ભાઈ પાતાલમલ્લ આવે છે પણ તે અમોઘવર્ષથી ઘણા કાળ પછીનો છે. શ્લોક ૪૭ લોકોનો ઉપદ્રવ શાંત કરવા માટે રાજા કે જેને આંહી વીર નારાયણ કહ્યો છે તેણે પોતાની ડાબી આંગળી કાપીને મહાલક્ષ્મીને અર્પણ કરી. આ મહાલક્ષ્મી તે કોલહાપૂર માંની દેવી હોય એવો સંભવ છે. શ્લોક ૪૮ ગુપ્તરાજા કરતાં અમોઘવર્ષ ચઢીયાતો હતો એમ બતાવ્યું છે. ઐતિહાસિક સાધનોની મદદથી એમ અનુમાન થઈ શકે કે આ ગુપ્ત રાજા સ્કંદગુપ્ત વિક્રમાદિત્ય હોય.

દાનમાં આપેલું ગામ ઝરિવલ્લિકા સંજ્ઞન ચોવીસીમાં આવેલું વર્ણવ્યું છે. તેની સીમા નીચે મુજબ છે; પૂર્વે કલ્હુવી નદી દક્ષિણે ઉપલકુથક નામનું ગામડું પશ્ચિમે નન્દગામ અને ઉત્તરે ધન્નવલ્લિકા નામનું ગામડું આવેલું હતું. આ બધાં સ્થળો નીચે મુજબ અત્યારે પણ મળી આવે છે. સંજ્ઞન તે અત્યારે પણ તેજ નામે મશહુર છે. ઝરિવલ્લિકા તે ઝરોલિ, કલ્હુવી તે કાલુ નદી અગર દારોટો નામે ઓળખાય છે. ઉપલકુથક તે ઉપલાટ, નન્દગામ તે નન્દનગાંવ અને ધન્નવલ્લિકા તે ધાનોલી છે. મુબઈ સર્વે શીટ નં. ૧૩૩ છે અને ૧૩૪ માં આ બધાં ગામો આપેલાં છે.

अक्षरान्तरे
पतरुं पहेलुं

- १ ओं [॥] स बोव्याद्वेषसा धाम यन्नाभिकमलं कृतं । हरश्च यस्य कान्तेन्दुक-
लया कमलंकृतं ॥ [१] अनन्तभोगस्थितिर्त्र पातु वः प्रतापशीलप्रभवोदयाचल[॥]
- २ शुरादूटोच्छ्रितवंशपूर्वजः स वीरनारायण एव यो विभुः ॥ [१ २] तदीयवी-
र्यायतयादधान्वये क्रमेण वाङ्माविष रत्नसंचयः [१] वभूव गोविन्दमहीप्रतिभुवः
- ३ प्रसाधनो पृच्छकराजनः ॥ [३] वभौरं यः कौस्तुभरत्नविस्फुरद्भस्तिविस्तीर्ण-
मुरस्थलं ततः [१] प्रभातभानुप्रभवप्रभाततं हिरण्यं मेरुरिवाभितस्तटं ॥
[४] मनांसि
- ४ यत्रासमेयानि सन्ततं वचांसि यत्कीर्त्तिविकीर्त्तनान्यपि । शिरांसि यत्पादनतानि वै-
रिणां यशांसि यत्तेजसि नेशुरन्यतः ॥ [५] धनुस्समुत्सारितभृता मही प्रसारिता
- ५ येन पृथुप्रभाविना । महौजसा वैरितमो निराकृतं प्रतापशिलेन सकर्कराद् प्रभुः ॥
[६] इन्द्रराजस्ततो गृह्णाते यश्चालुक्कयनृपात्मजां [१] राक्षसेन विवाहेन रणे खे-
- ६ टकमण्डपे ॥ [७] ततोभवदन्तिघटाभिर्मर्दनो हिमाचलादास्थितसेतुसीमतः[॥]
खलीकृतोद्धृतमहीपमण्डलः कुलाग्रणीर्यो भुवि दन्तिदुर्गराद् ॥ [५] हिरण्य-
- ७ गर्भं राजन्यैरुज्जयन्त्यां यदासितं [१] प्रतिहारीकृतं येन गुर्जरेशादिराजकर्म ॥ [६]
स्वयंवरीभूतरणांगणे ततस्स निर्व्यपेक्षं शुभतुंगवल्लभः [१] चकर्षचालुक्कयकुलश्री
- ८ यं^{१०} वल्लोद्विलोपालिख्जमालभारिणीं ॥ [१०] अयोर्ध्वसिंघासनाचामरो-
र्जितस्सितातपत्रोप्रतिपक्षराज्यभाक् [१] अकालवर्षो हतभूपराजको वभूव राज्ञे-
- ९ रिषिरशेषपुण्यकृत ॥ [११] ततः प्रभूतवर्षोभूद्धारावर्षस्ततश्शरैर्द्धारावर्षायितं^{११}
येनसंग्रामभुवि भूभुजा ॥ [१२] युद्धेषु यस्य करवालनिकृत्तशत्रुपूज्झाङ्कि-
वोष्णरुचिरासवपान-
- १० मर्तैः । आकण्ठपूर्णजठरः परितृप्तमृत्पुरुद्धारयन्निव स काहलधीरनादं ॥ [१३]
गङ्गायमुनयोर्मध्ये राज्ञो गौडस्य नश्यतः [१] लक्ष्मीलीलारविन्दानि श्वेतच्छ-
त्राणि यो हरेत् ॥ [१४]
- ११ व्याप्ता विश्वम्भरान्तं शशिकरधवला यस्य कीर्त्तिं^{१२} समन्तात् प्रेक्षच्छंकालिमुक्ता-
फलशतशफरानेकफेनोर्मिरूपैः । पारावारान्यतीरोत्तरणमविरलं कुर्वतीव प्रयाता स्व-

१ भूय पतरु ७ परथी. २ यिहश्चे छे. ३ छंद अनुष्टुप् ४ वांयो सुराष्ट्र ५ छंद आ श्लोक अन्य
पछीना आरने वसंतनिलक्ष ६ वांयो वभूव ७ वांयो महीप्रतिभुवः ८ वांयो प्रसाधन ९ वांयो राजनन्दन
१० वांयो वभार ११ वांयो यत्रास १२ वांयो गृह्णाद्यश्वा १३ छंद अनुष्टुप् १४ छंद वंशस्थविल १५ वांयो
यिन्यां. १६ छंद अनुष्टुप् १७ वांयो प्रियं १८ वला; भारिणी १९ आ श्लोक अने पछीना श्लोकेने छंद
वंशस्थविल २० वांयो सिंहासन २१ वांयो वभूव २२ वांयो राजर्षि २३ वांयो शरैः । धारा २४ छंद अनुष्टुप्
२५ वांयो पानमत् २६ छंद वसंतनिलक्ष २७ वांयो हस्त २८ वांयो कीर्त्ति २९ वांयो वज्रशालि अने रूपैः
ले. ३५

- १२ मीं गोर्वाणहारद्विरदसुरसरि^२ द्वांतराष्ट्रच्छलेन ॥ [१५] प्राप्ता राज्याभिषेक
निरुपमतनयो यं स्वसामन्तवर्गास्त्वेषां^३ स्वेषां पदेषु प्रकटमनुनये स्थापयिष्यानश-
१३ पाम् । पित्रा यूर्य समाना इति गिरमरणीन्मन्त्रिवर्गं त्रिवर्गोद्युक्तः कृत्येषुदक्षः
क्षितिमवति यदोन्मोक्षयन्वद्वैगंगं ॥ [१६] दुष्टांस्तावत्स्वभृत्यो ज्ञातिरिति विध-
१४ टितौ स्थापितान्येषांशां युद्धे युद्धास वध्वो विषमतरमहोक्षानिवोग्रान्स-
र्भमां [१] मुक्ता सार्द्रान्तरात्मा विकृतिपरिणतौ वाडवाभि समुद्रः क्षोभो
नाभूद्विपक्षान-
१५ पि पुनरिव^४ तां भूभृतो यो वर्भारं ॥ [१७] उपगतविकृतिः कृतभ्रगंगो यदुत्तितद-
ण्डपलायनोनुवन्धाध्यपगतपदशृङ्खलः खलो यस्सनिगलवन्धगैलः
१६ कृतस्स येनं ॥ [१८] श्रीमाध्राता विधातुं प्रतिनिधिरपरो रौद्रकूटान्वयश्री-
सारान्सारामरम्यप्रविततनगरग्रामरामाभिरामामुर्वामुव्वश्वरौणां मकु-
१७ टमकरिकाशिलिष्टपादारविन्दः पारावारोरुवारिस्फुटरवरशनां पातुमुर्मुद्यतो यैः ॥
[१९] नवजलधरवीरध्वानगम्भीरभेरीखवधिरितविश्वाशान्तरौ-
१८ लो रिपुणां [१] पटुरवपददक्काकाहलोत्तालतूर्यत्रिभुवनधवलस्योद्योगकालस्थ-
कालः ॥ [२०] भूभृन्मूर्द्धि सुनीतपादविशैरः पुण्येदयस्तेजसा क्रान्ताशे-
१९ गदिगन्तः प्रतिपदं प्राप्तप्रतापोन्नतिः [१] भूयो^५ योप्यनुरन्तामण्डल-
युतः () ऽपश्चाकरानन्दितो मार्त्तण्डै^६ स्वयमुत्तरायणगतैस्तेजोनिधिर्दुस्सहैः ॥
[२१] सनाग-
२० भटचन्दै^७ गुप्तनृपयोर्यशौर्यै^८ रणोस्वहार्यमपहृर्यै^९ धैर्यै विकलानथोन्मोलयै^{१०} [१]
यशोज्जनपरो नृपान्स्वभुवि शालिसस्यानिव (१) पुनः पुनरतिष्ठि-
२१ पत्स्वपद एव चान्यनैपि । [२२] हिमवत्पर्वतनिर्भराम्भु^{११} तुरगैः वीतपर्वं गङ्गाजै-

पतरू बजिं प्रथम बाजु

- २२ क्षुणितं मज्जनतूर्यकैद्विगुणितं भूयोपि तत्कन्दरे [१] स्वयमेवोपनतौ च यस्य
महतस्तौ धर्मचक्रायुधौ (१) हिमवान्कीर्त्तिसरूपतामुपगतस्त-

१ वांथो स्वर्गः २ वांथो सरिद्धार्त ३ वांथो आ श्लोऽतथा पक्षीना ये श्लोऽकना छंदः स्रग्धरा
४ वांथो यः ५ वांथो वर्गान्स्वेषां ६ वांथो न्यैः ७ वांथो स्थापयिष्यन्नशेषान् ८ वांथो यूयं ९ वांथो
वर्गं १० वांथो न्वद्ध ११ वांथो स्वभृत्यान् १२ वांथो विषदितान् १३ वांथो पाशान् १४ वांथो बध्वा
१५ वांथो न्समग्रान् १६ वांथो तान् १७ वांथो बभार १८ वांथो बन्धात् [१] व्यपगत १९ वांथो बन्ध
२० छंदः पृथ्वी २१ वांथो विधातुः २२ वांथो सारां सारा २३ वांथो मिरामाम् । उर्वी २४ वांथो पातुमभ्यु
२५ छंदः स्रग्धरा २६ वांथो बधिरितः २७ वांथो रिपूणां २८ छंदः भालिनी २९ वांथो न्मूर्द्धि ३० वांथो
विसरः ३१ वांथो प्यनुरक्त ३२ वांथो मार्त्तण्डः ३३ वांथो मुत्तरा ३४ छंदः शार्ङ्गविहीडित ३५ वांथो चन्द्र
३६ वांथो यशोर्य ३७ वांथो रणेप्वहार्य ३८ वांथो धैर्यविकलानथोन्मूलयत् ३९ वांथो रतिप्रि ४० छंदः पृथ्वी
४१ वांथो निर्भराम्भु ४२ वांथो पीतञ्च ४३ वांथो गाढं गजैः

- २३ त्कीर्त्तिनारायणः ॥ [२३] तर्त प्रतिनिवृत्त्य तत्प्रकृतभृत्यकर्मैत्यर्थः प्रतापमिव नर्मदातटमनुप्रयात ८ पुनः [१] सकोशलकलिंगेवेगिडहलौडूक [१] -
- २४ न्मालवां विलम्ब निजसेवकैः स्वयमवभुजद्विक्रमः ॥ [२४] प्रत्यावृत्तः प्राति-
राज्यं विधेयं कृत्वा रेवामुत्तरं विन्ध्यपादे [१] कुर्वन्धर्मान्कीर्त्तनैः पुण्यं वृ -
न्दैरध्यष्टात्तान्तो १
- २५ चितां रीजधानी १ ॥ [२५] मण्डलेशमहाराजसर्वस्वं यदभूद्रुचः । महाराज-
सर्वस्वामी भावी तस्य सुतोर्जेनि ॥ [२६] यज्जन्मकाले दैवजैरादिष्ट (प्रं)
विषहो भुवं [१] भोक्तेति हि-
- २६ मैवत्सुतुपर्यान्ताम्बुधिमेखलां [॥ २७] योद्धारोमोघवर्षेण वेद्धा ये व युधि द्विषः
[१] मुक्ता ये विकृतास्तेषां भस्मतश्शृङ्खलोद्धृतिः ॥ [२८] तत ८ प्रभूतवर्ष-
स्सन्स्वसंपूर्णम-
- २७ नोरथः [१] जगतुंगर्से मेरुर्वा भूभृतामुपरि स्थितः ॥ [१] उद [ति] ष्टदधप्रभं-
भक्तुं द्रविलभूभृतां [१] सजागरणचिन्तास्थमन्त्रणभ्रान्तचेतसां १ [३०] प्रस्था-
नेन हि के-
- २८ वलं प्रचलति स्वच्छादिताच्छादिता घात्री विक्रमसाधनैस्सकलुषं विद्वेषिणां द्वेषिणां
[१] लक्ष्मीरप्युरसो लतेव पवनप्रायासिता यासिता धूलिर्नैव दिशो-
- २९ गमद्विपुयशस्सन्तानकं तानकं [॥ ३१] त्रस्यत्केरलपाण्ड्यचौलिकनृपस्संपलवं
पलवं प्रम्लानि गमयन्कलिंगमगधप्रायासको यासकः [१] गर्जद्गुर्जरमौशौ - १
- ३० शौर्यविलयो लंकारयन्नुद्योगस्तदनिन्धशासनमतस्सद्विक्रमो विक्रमः ॥ [३२]
निकृतिविकृतगंगाशृङ्खलोवद्धनिष्ठां मृतिमयुरनुकूला मण्डलेशा स्वभू-
- ३१ त्या [१] विरजंसमहितेनुर्यस्य बाह्यालिभूमिं परिवृत्तिविष्टया वेगिनार्थैर्दयापि ॥
[३२] राजामात्यवराविव स्वहितकार्यालस्यनष्टौ हठादण्डेनैव नि-
- ३२ यम्य मूकवधिरावानीय हेलापुरे [१] लंकांतच्छिल तत्प्रभुप्रतिकृती का (ण्ची) [स्त्री]
मुपेतौ १ ततः कीर्त्तिस्तर्म्मनिभौ शिवायतनके येनेह १ संस्थापितौ ॥ १ [३४] या-

१ छंद भतेलविश्रुति २ वांथो तत ३ वांथो प्रकृति ४ वांथो त्यर्थ ५ वांथो वंग (वेणि अथवा वेगिनुं
आंध्रराज्य आंधी कदाच लशे.) ६ वांथो न्मालवान् ७ वांथो सेवकैः ८ वांथो मवभुजद्वि ९ छंद पृथ्वी १०
वांथो मुत्तरां ११ वांथो रध्यष्टात्तां स्वो १२ वांथो राजधानी १३ छंद आदिनी १४ वांथो मण्डलेशमहाराजः
शर्वः स्वो १५ वांथो महाराजशर्वः १६ आ श्लोक तथा पथीना १७ श्लोकनो छंद अमुष्टुप् १८ वांथो
त्सेतुपर्यन्ताम्बुधि १९ वांथो वद्धा ये च १९ वांथो जगतुंग २० आंछीथी अमुकमे ये श्लोकनो छंद शार्दूल-
विक्रीडित २१ वांथो मौलि २२ वांथो लंकारयन्कारयनुयोगे २३ वांथो शृङ्खलावद्ध २४ वांथो मण्डलेशाः
स्वभृत्या २५ वांथो ममितेष्ट २६ परिवृत्तिमनु २७ छंदभाविनी २८ वांथो वधिरा २९ वांथो लंकातः किल
३० वांथो मुपेतौ ३१ वांथो निभौ ३२ वांथो संस्थापिते ३३ छंद शार्दूलविक्रीडित.

- ૩૩ સ્થાં કીર્તિસ્તૂલોવયાન્નિજભુવનમરં^૧ મર્તુમાસીતસમર્થઃ પુત્રશ્ચાસ્માકમેકસકલમિતિ
કૃતં જન્મૈ ધર્મૈરનેકૈઃ [૧] કિં કર્તુ^૨ સ્થેયમસ્મિન્નિતિ^૩ વિમ-
- ૩૪ લયશ્ચપુણ્યશોપાનમાર્ગ^૪ સ્વર્ગપ્રોતુંગસૌધં^૫ પ્રતિ રદનુપર્મઃ કીર્તિપ્રે(મે)વાનુ-
યાત્તઃ(તઃ)^૬ ॥ [૩૫] બન્ધૂનાં^૭ બન્ધુરાણાં^૮ મુચિતનિજકુલે પૂર્વજાનાં પ્રજાનાં^૯ જાતા-
- ૩૫ નાં વલ્લભાનાં^{૧૦} ભુવનભરિતસત્કીર્તિમૂર્તિસ્થિતૌ^{૧૧} [૧] ત્રાતું^{૧૨} કીર્તિ^{૧૩} સલોકાં કલિ-
કલુષમથો હંતુમંતો રિપૂણાં^{૧૪} શ્રીમાન્સિંહાસનસ્થો^{૧૫} વૈધનુતચરિતોમોઘવ-
- ૩૬ ધં પ્રશંસિતિ ॥ [૩૬] ત્રાતું^{૧૬} નમ્રાન્વિજેતું^{૧૭} રણશિરસિ પેશનપ્રાથકેમ્યપ્ર(૧)-
દાતં નિર્વોદું^{૧૮} રૂઢિસત્યં^{૧૯} ધરાણિપરિવૃદ્ધો નેદ્યશોન્યૈઃ[૧]^{૨૦} દૃત્યં પ્રોત્થાય રસાર્થં^{૨૧} પૃથુરવપદ-
- ૩૭ ઢક્કાદિમન્દ્રપ્રવોષો^{૨૨} યૈમોન્દ્રસ્યેવ નિત્યં^{૨૩} ધ્વનતિ કલિમલધ્વન્સૈનો^{૨૪} મન્દિરાપે ॥
[૩૭] દૃષ્ટાતન્નવરાજ્યમૂર્જિ[ત] વૃહદ્ધર્મપ્રભૌવં^{૨૫} નૃપં મૂર્યં^{૨૬} ષોડશરાજ્ય-
- ૩૮ વત્કૃતયુગપ્રારમ્ભૈ^{૨૭} ઇત્યાકુલઃ[૧] નશ્યન્તરનુપ્રવિશ્ય^{૨૮} વિષમો માયામયોસૌ કલિઃ
સૌમન્તાન્સચિવન્સ્વવાન્ધવજનાનક્ષોભયત્સ્વીકૃતામ્ ॥ [૩૮]
- ૩૯ શઠર્મત્રં^{૨૯} પ્રવિધાય ત્કૃંટશપથૈરોશસ્વતંત્રૌ^{૩૦} સ્વયં વિનિહત્યોચિતયુક્તકારિપુરુષાન્સર્વે
સ્વયંગ્રાહિણઃ [૧] પરયોષિદુહિતૌ^{૩૧} સ્વસેતિ ન પુ-
- ૪૦ નર્ભેદપશૂનામિવ પ્રભુરેવં^{૩૨} કલિકાલમિત્યવસિતં^{૩૩} સૈદૃત્તમુષ્ટૈઃ ॥ [૩૬] વિતત-
મહિમધામ્નિ વ્યોમ્નિ સંહૃત્ય ધામ્નામિતવતિ મહતીન્દ્રોર્મ્મણ્ડ-
- ૪૧ હં તારાકાશ્ચં [૧] ઉદયમહિમભાજો^{૩૪} બ્રાજિતાસ્સપ્રતાપે વિરતવતિ વિજિહ્વાશ્ચોર્જિ-
તાસ્તાવદેવ(ઃ)^{૩૫} ॥ [૪૦] ગૈરુદુધમનુયાતસ્સાર્યપાતાલમર્હી-
- ૪૨ દુદયગિરિમહિમ્નો રટ્ટમાર્ત્તણ્ડદેવઃ ॥ પુનરુદયમુપેત્યોદ્યુત્તતેજસ્વિર્ચંક્રં^{૩૬} પ્રતિહતમથ
કૃત્વા લોકેર્કમેક પુનાતિ ॥ [૪૧] રાજાત્મા મન એવ તસ્ય
- ૪૩ સચિવસ્સામન્તચક્રં^{૩૭} પુનસ્તનીત્યેન્દિયર્ધર્મ^{૩૮} એષ વિધિવદ્વાગાદયસ્સેવકાઃ [૧] દેહ-
સ્થાનમધિષ્ઠિતૈ^{૩૯} સ્વવિષયં મોક્તું^{૪૦} સ્વતન્ત્રઃ ક્ષમસ્ત-

૧ વાંચો વ્યાપ્તા ૨ વાંચો ચિલોકૌનિજ ૩ વાંચો જન્મ ૪ વાંચો કર્તુ ૫ વાંચો સ્થેય ૬ વાંચો સોપાન
૭ વાંચો સૌધં ૮ વાંચો યદ ૯ આ શ્લોક અને પછીના બે શ્લોકોનો છંદઃ સ્તુત્તર ૧૦ વાંચો બન્ધૂનાં ૧૧ વાંચો
બન્ધુરાણાં ૧૨ મૂળમાં જાનામ્પ્રજાનાં છે ૧૩ વાંચો મૂર્તિસ્થિતાનામ્ ૧૪ વાંચો કીર્તિ ૧૫ વાંચો સિંહા ૧૬ વાંચો
વુષ ૧૭ વાંચો વર્ષઃ પ્રશન્સિત ૧૮ વાંચો ત્રાતું ૧૯ વાંચો ન્પ્રાર્થકેમ્ય ૨૦ સમર્થઃ શબ્દનો ઉમેરો કરો. ૨૧ વાંચો
યસ્યે ૨૨ વાંચો ધ્વંસિનો ૨૩ વાંચો વૃહ ૨૪ વાંચો મૂર્યઃ ૨૫ વાંચો યુગપ્રારમ્ભ ૨૬ વાંચો ન્સચિવાન્સ્વવા-
ન્ધવ અને સ્વીકૃતાન્ ૨૭ છંદઃ શાર્દૂલવિકીરિત ૨૮ વાંચો મન્ત્રં ૨૯ વાંચો કૃટ ૩૦ વાંચો સ્વતંત્રાઃ ૩૧ વાંચો
વિદુહિ ૩૨ વાંચો કાલ ઇત્ય ૩૩ વાંચો મુહુત્તતઃ ૩૪ મતેભવિકીરિત છંદઃ ૩૫ વાંચો તારકાશ્ચ ૩૬ આ
તથા પછીના શ્લોકોનો છંદઃ મઃવિતી ૩૭ વાંચો વુષ ૩૮ વાંચો ન્સોર્ય ૩૯ વાંચો ત્યોહત ૪૦ વાંચો
મેકઃ ૪૧ વાંચો સ્તનીત્યેન્દ્રિય ૪૨ વાંચો શ્રિતઃ ૪૩ વાંચો મોક્તું.

बीजं पतस्त्रं—बीजी बाजु.

- ४४ स्मन्भोक्तरी^१ सन्निपातविवशे सर्वेषु नश्यन्ति ते^२ ॥ [४२] दोषानौपधवद्वनान-
निलयश्चुष्केन्धेनान्यमिवैत् ध्वान्तं भानुवदात्मपूर्वज-
- ४५ समाम्नायागतान्द्रोहकार्णं [१] संतापान्विनिहत्यै यः कलिमलं घाच्यादिसम्प्रान्ततः
(१) कीर्त्या चन्द्रिक एव चन्धवलच्छद्रश्रिया
- ४६ आजितः ॥ [४३] यैण्डाभिहतोत्तरोरिव फलं मुक्ताफलं मण्डलात् (१) यातं
शूकरयूथवद्वहनतस्तन्मन्दिरं हास्तिकं । यत्कोपोम-
- ४७ दवाग्निदग्धतनवः प्राप्ता विभूर्ति पने^३ (१) तत्पादोपनतप्रसादतनवः प्राप्ता^४
विभूर्तिर्म्परे ॥ [४४] यस्याज्ञां परचक्रि^५ सजमिवाजस्रं शि-
- ४८ रोभिर्वहन्त्यादिद्वन्तिघटावलीमुखपटः कीर्त्तिप्रतानस्सतैः । (१) यत्रस्थं स्वकरप्र-
तापमाहिमा कस्यापि दूरस्थितः (१) तेजकान्तसमस्तभूद्दि-
- ४९ न एवासौ न कस्योपरि ॥ [४५] यैद्वारे परमण्डलाधिपतयो दौवारिकैर्वारिकै-
रास्थानावसरं प्रतीक्ष्य बहिरप्यध्यासितौ यासिता । गाणिक्यं वरलमौ^६
- ५० किकचितं तद्धास्तिकं हास्तिकं (१) नादास्यामि यदीति^७ यत्र निजकं पश्यन्ति
नश्यन्ति च ॥ [४६] सर्प पातुर्मसो दैदो निजतनुं जीमूतकेतोस्सुतः (१)
श्येनायाथ शिविः^८ क-
- ५१ पोतपरिरक्षार्थं दधीचोर्त्थिने । तेप्येकैकमतर्पयन्किलमहालक्ष्म्यै स्वावामौगुलिं
लोकोपद्रवशान्तये स्म दिशति श्रीवीरनारायणः ॥ [४७] हत्वा आतर-
- ५२ मेव राज्यमहरदेवीं च दीनस्ततो लक्षं कोटिमलेख्यैकिलं कलौ दाता स गुप्ता-
न्वयः [१] येनात्याजि तनुं स्वराज्यमसकृद्वाहार्थिकैः का कथा (१) ह्री-
- ५३ सस्योन्नतिराष्टाकूढतिलैको दातेति कीर्त्यावपि^९ ॥ [४८] स्वभुजभुजसनिस्त्रि-
शोभदंष्ट्राग्रदृष्टप्रवल (वल) रिपुसमूहेमोघवर्षे महीशे^{१०} । (१) न दध-
- ५४ ति पदमीतिव्याधिदुष्कालैकाले (१) हिमशिशिरवसन्तग्रीष्मवर्षाशरत्सु ॥ [४९]
चतुस्सुदृढपर्यान्तैः समुद्रं यत्प्रसाधितं [१] भग्ना समस्तभूपालमुद्राग-

१ वांयो स्मन्भोक्तरी २ आ तथा ३ बीजीना ४ श्रोत्रो ५ छंदः शार्दूलविहङ्गित ६ वांयो च्युष्केन्ध ७ वांयो
न्द्रोहकार्ण ८ वांयो संतापान्विनि ९ वांयो चन्द्रिकेव १० वांयो यैण्डाभिहतात्तरी ११ वांयो लाघातं १२ वांयो परं
१३ वांयो प्राप्ता १४ वांयो म्परे १५ वांयो चक्रिणः १६ वांयो स्सितः १७ वांयो यत्रस्थः १८ वांयो तेजः
क्रान्त १९ वांयो यद्वारे २० वांयो बहि २१ वांयो वरल २२ वांयो नादास्यामी २३ वांयो यदीति २४ वांयो
मसौ २५ वांयो ददौ २६ वांयो शिविः २७ वांयो स्वावामौ २८ वांयो लेखयत्किल २९ वांयो तनुः ३० वांयो
द्वाह्या ३१ वांयो ह्रीस्तस्योन्नतये ३२ वांयो कूढ ३३ वांयो कीर्त्यावपि ३४ वांयो भुजगनि ३५ वांयो प्रवल ३६ वांयो
महीशे ३७ वांयो काला ३८ वांयो भाषिनी ३९ वांयो पर्यान्त ४० वांयो समुद्रं.

ले. ४०

- ૧૧ રુદ્રમુદ્રગો ॥ [૧૦] રાજન્દ્રાસ્તે^૧ વન્દનીસ્તુ^૨ પૂર્વે^૩ 'યેવાન્ધર્મ્મા' પાલાનીયોસ્મ-
દોદે: [૧] ધ્વસ્તા દુષ્ટા વર્તમાનાસ્સધર્મ્મ^૪ પ્રાત્થ્યા યે તે ભવિર્ન: 'પાર્થિવેન્દ્રા:
[૧૧] મુક્તે કૈ-
- ૫૬ શિવક્રમેણાપરેમ્યો^૫ દત્તં ચાન્યૈસ્ત્યક્તમેવાપરૈર્યત્ [૧] કેસ્થાનિત્યે તત્ર રાજ્યે
મહદ્ભિ: કીર્ત્યો ધર્મ: કેવલં પાલનીયં^૬ ॥ [૫૨] તેનેદમનિલવિશુચ્ચલમવલો-
- ૧૭ કય જીવિતમસારં । (૧) ક્ષિતિદાનપરમપુણ્યં પ્રવર્તિતો વ્રહ્મદાયોયં^૭ ॥ [૫૩]
સ ચ પરમમહારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીજગતુંગદેવપાદાનુશ્યાતપરં-
- ૫૮ મમહારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીપૃથ્વીવલ્લભશ્રીમદમોઘવર્ષશ્રીવલ્લભનરેન્દ્રદેવ:
કુશલી સર્વાનેવ યથાસમ્બન્ધમાનકાત્રાષ્ટપતિવિષ્ણૈપતિ-
- ૫૯ આમકૂટયુક્તકનિયુક્તાધિકારિકમહત્તરૈર્દાં સમાદિશત્યસ્તુ (૧) વસ્સંવિદિતં
યથા માન્યસ્વેટરાજધાન્યાતસ્થિતેન^૮ મયા માતાપિત્રોરાત્મન(ક)શ્ચૈહિકામુ-
- ૬૦ ત્રિકપુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે ॥ ૪ ॥ કરહડવિનિર્ગતભરદ્વામાગ્નિવેશ્યાનાં આગિરસપારુહ-
સ્પત્યૌર્નાં ભારદ્વાનાજેસૈવ્રહ્મચારિણે સાવિકૂવારક-
- ૬૧ મહતપૌત્રાય । ગોલસડગમિપૌત્રાય । નરસિંહદીક્ષિત^૯ : । પુનરપિ તસ્મૈ વિષય-
વિનિર્ગતૌ । તસ્મૈ ગોત્રેચ મટૃપૌત્રાય । ગોવિદ્રમટૃ-
- ૬૨ પુત્રાય । રચ્છાદિત્યક્રમઈતૈ: । તસ્મિં દેષે^{૧૦} । વડુમુખસબ્રહ્મૈર્ચારિણે દાવડિગહિ-
યસહાસપૌત્રાય । વિષ્ણુમટૃ (૧) પુત્રાય । તિવિક્રેમ-
- ૬૩ ષડંગમિ: ^{૧૧} । પુનરપિ તસ્મિં દેષે^{૧૨} વચ્છગોત્રસબ્રહ્મૈર્ચારિણે । હરિમટૃપૌત્રાય ।
ગોવાદિત્યમટૃપુત્રાય । કેસવગહિયસાહાસં: ।

પતરૂં ત્રીજું

- ૬૪ ચતુર્કી: નાં વહ્નચસસ્વાનાં । પવં ચતુક: બ્રાહ્મણૌર્નાં ગ્રામો દત્ત: સંજાળસમીપવ-
ત્તિન: ચતુર્વિંશતિગ્રામૈર્મધ્યે । સુરિવલ્લિકાનામગ્રામ: તસ્ય ચાષાટ-

૧ અનુષ્ટુપ ૭૬ ૨ વાંચો રાજેન્દ્રા ૩ વાંચો વન્દનીયા ૪ વાંચો યેવાં ધર્મ ૫ વાંચો પાલની ૬ વાંચો
દોદે: ૭ વાંચો સ્વધર્મ ૮ વાંચો ભાવિ ૯ વાંચો પાર્થિ ૧૦ આ અને પછીના શ્લોકને ૭૬ શાલિની ૧૧ વાંચો
મુક્તે ૧૨ વાંચો શ્રિદ્રિક ૧૩ વાંચો કાસ્થા ૧૪ વાંચો રાજ્યે ૧૫ વાંચો કીર્ત્ય ૧૬ વાંચો નીચ: ૧૭ વાંચો
વિશુચ્ચલ ૧૮ વાંચો વ્રહ્મ ૧૯ ૭૬ આર્થ ૨૦ વાંચો જગતુંગ ૨૧ વાંચો સમ્બન્ધ ૨૨ વાંચો મહત્તરાદીન્
૨૩ વાંચો ધાન્યસ્થિતેન ૨૪ વાંચો ભરદ્વાજાગ્નિવેશ્યાંગિરસવાર્હસ્પત્યાન ૨૫ વાંચો દ્વાજગોત્રસબ્રહ્મ ૨૬ વાંચો કમવિત્
૨૭ વાંચો ષડંગવિત્ ૨૮ વાંચો નરસિંહદીક્ષિતાય ૨૯ વાંચો તદ્વિષય ૩૦ વાંચો વિનિર્ગતાય ૩૧ વાંચો તસ્મિન્
૩૨ વાંચો કમવિદે ૩૩ વાંચો તસ્મિન્દેશે ૩૪ વાંચો વ્રહ્મ ૩૫ વાંચો ત્રિ ૩૬ વાંચો ગવિદે ૩૭ વાંચો તસ્મિ-
ન્દેશે ૩૮ વાંચો વત્સ અને વ્રહ્મ ૩૯ વાંચો કેશવ અને સાહાસાય ૪૦ વાંચો બ્કાનાં ૪૧ વાંચો વહ્નચસા
૪૨ વાંચો એવંચતુષ્કસ્યત્રા ૪૩ વાંચો વર્તિચતુર્વિંશતિ.

- ६५ नानि^१: पूर्वतः कलुवी समुद्रमामिनी नदी । दक्षिणतः उप्पलहत्थकं भट्टभामः । पश्चिमतः नन्दग्रामः । उत्तरतः धन्नवल्लिकाग्रामः । अयं ग्रामस्य संज्ञाने
- ६६ पत्तने शुंकेन शुष्ण्यामिग्रामं संवृक्षमालाकुलं भोक्तव्यं । एवमयं चतुराघाटनोपलक्षितः सोदंगस्सपरिकरः सदण्डदसपरार्धः सभूतापात्तप्रत्ययः सोत्प-
- ६७ ब्रह्मानविष्टिकः सधान्यहिरण्यादेयः अचाटभट्टप्रवेश्यः सर्व्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयां आचन्द्रार्काण्यवक्षितिसरिस्पर्ध्वतसमकालिनः पुत्रपौत्रान्वयक्रमो-
- ६८ पभोग्यः पूर्व्वप्रत्यब्रह्मदेवदायरहितोभ्यन्तरसिद्धयायं भूमिच्छिद्रन्याणं शकनृप-कालातीतसंवत्सरशतेषु सप्तसु नवतृतयत्यधिकेषु नन्दनसंवत्सरान्तर्गतपुण्य-
- ६९ भास उत्तरायणमहापर्व्वणि वैलिचरुवैश्वदेवामिहोत्रतिथिशं (सं) तर्पणार्थं अन्नोदकादिसर्गेण प्रतिपादितः अतोस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या भुञ्जतो भोज-
- ७० यतः कृषतः कर्षयतः प्रविशतो वा न कैश्चिदपि^{१०} परिपन्थना कार्या तथागा-भिभद्रनृपतिभिरस्मद्वंश्यैरन्यैर्वा सामान्यं भूमिदानफलमेवत्य विबुल्लो-
- ७१ न्यनित्यैश्वर्याणि त्रिणाग्रलज्जलविन्दुचंचलं च जीवितमाकलय स्वदायनि-र्व्विशेषोयमस्मदायानुमन्तव्यः प्रतिपालयितव्यश्च ॥ यश्चाज्ञानतिमिरपट-
- ७२ लावृतमतिराच्छिद्यमानकं चानुमोदेत् स पंचभिर्महापातकैस्सोपपातकैश्च संयुक्तं स्यादित्युक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन । षष्ठि^{२३} वर्षसहस्रा-
- ७३ णि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः [१*] आच्छेता (चा) चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् [॥*] विन्ध्याटवीपतयोऽसु शुष्ककोटरवासिनः [१ ÷] कृष्णसर्पा हि-जायन्ते भूमिदानं हरन्ति
- ७४ येत्^{११} ॥ [५५] अग्नेरपेक्ष प्रथमं सुवर्णं भूर्वेष्णवी सूर्य्यसुताश्च गावः [१] लोकत्रयं तेन भवेद्धि दत्तं यः काण्वेनं गां च महीं च दद्यात् ॥ [५६] बहु-भिर्ज्वसुंश्वा भुक्ता-
- ७५ राजभिस्सगरादिभिः [१] यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ [५७] स्वदत्ताम्परदत्तां वा यत्नाद्रक्ष नराधिप [१] महीं महिमतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयो-नुर्णालेनं [५८]

१ वांयो नानि २ ६वे पक्षीना लागना संधिना नित्यो सयवाया नथी ३ वांयो हत्थको ४ आ-पंश्रितो अर्थ २५४ नथी. ५ वांयो दशापराधः ६ वांयो पातप्रत्याय ७ वांयो जीय ८ वांयो कालीनः ९ वांयो प्रदत्तब्रह्म १० वांयो भ्यन्तरसिद्धया ११ वांयो न्यायेन १२ वांयो नवतृतयत्यधिकेषु (अथवा त्रिनवत्य अथवा त्रयोनवत्य) १३ वांयो बलि अने होत्रातिथि १४ वांयो णार्थ १५ वांयो ब्रह्म १६ वांयो कैश्चिदपि १७ तृणाग्र अने विन्दु १८ वांयो स्मदायो १९ वांयो मतिराच्छिद्रन्यादाच्छिद्य. २० वांयो पातकैरुप २१ वांयो संयुक्तः २२ वांयो स्यादिति उक्तं २३ वांयो षष्ठि २४ वांयो ये २५ वांयो सत्यं २६ वांयो काश्चनं २७ वांयो बहु २८ वांयो महीमतां २९ वांयो श्रेयो.

- ७६ इति कमलदलाम्बुविन्दुलोलां श्रियमनुचिन्त्य मनुष्यजीवितं च [१] अति विम-
लमनोभिरात्मनीर्क्षं हि पुरुषैः परिकीर्तयो विप्राः ॥ [५६] लिखितं चैतं धर्माधि-
७७ करणसेनभौगिकेन बालभकायस्थवंशजातेन । श्रीमदमोघवर्षदेवकमलानुजीविना
गुणधवलेन वत्सराजसूनुना ॥ महत्तको-
७८ गोगूराणर्क राजास्वमुखादेशेन ॥ दूतकमिति^{१०} मंगल महश्री^{११} ॥ ५ ॥

१ वांथो दलाम्बुविन्दु २ वांथो रात्मनीर्क्ष ३ वांथो पुरुषैः पर ४ वांथो विलोप्याः ५ वांथो चैतद
६ वांथो धर्माधिकरणिक ७ वांथो देवकमल ८ वांथो राणको ९ वांथो राजसू १० वांथो दूतक इति
११ वांथो महत्तं महश्रीः

અંકુલેશ્વરના કૃષ્ણ ૨ જાનું એક દાનપત્ર*

શક સંવત ૮૧૦ (ઇ. સ. ૮૮૮) ચૈત્ર વદિ અમાવાસ્યા

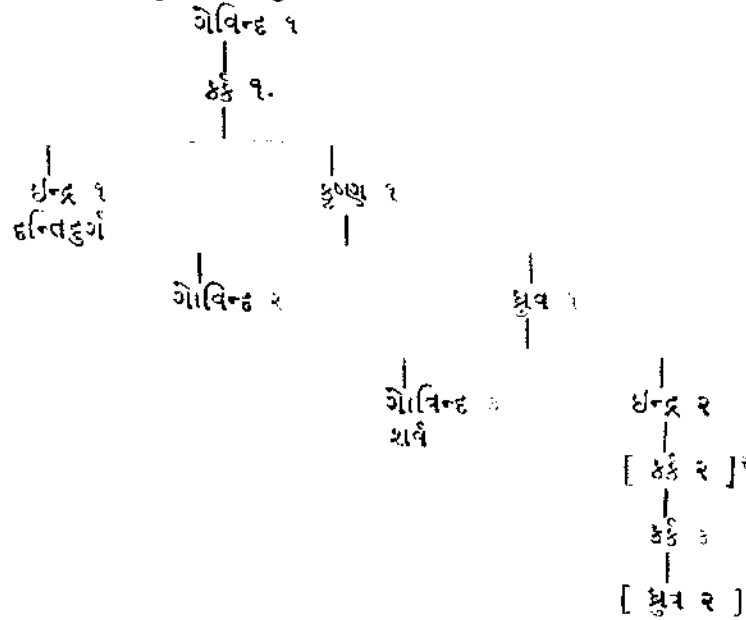
નીચે આપેલા રાઠોડ વંશના દાનપત્રનું અસલ પ્રોફેસર બુલ્હરે મને આપ્યું હતું. તે નં. ૩ સાથે બગુઆમાં મળી આવ્યું હતું.

રાષ્ટ્રકૂટના બીજા લેખો માફક આ લેખ ત્રણ તામ્રપત્રો ઉપર કોતરેલો છે. તેમાંના પહેલા અને ત્રીજા પત્રમાં અંદરની બાજુએ જ અક્ષરો છે અને બીજા પત્રની બન્ને બાજુએ અક્ષરો કોતરેલા છે. પત્રમાં માપ ૧૧"×૮" ઇંચ છે. તે એક ઠડી વડે બેઠેલાં છે, અને તેના ઉપર રાષ્ટ્રકૂટોની મુદ્રા—હાથમાં બે સર્પવાળી શિવની મૂર્તિ—^૨ છે.

અક્ષરો એકંદરે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં અને સુંદર છે. પરંતુ કાટથી ખવાઈ ગયેલા અને સહતર નાશ પામેલા અક્ષરોની સંખ્યા કાંઈ થોડી નથી. લિપિ રાઠોડનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં દાનપત્રોની લિપિને મળતી આવે છે.

ભાષા દરેક પ્રકારની ભૂલોથી એટલી બધી બરેલી છે, કે માત્ર કુટનોટમાં તેનો સુધારો કરવો શક્ય નથી. એટલે જગ્યાના બચાવ માટે, દાનપત્રના મહત્વના ભાગો સુધારા સાથે પ્રતિ-લેખ સાથે આપેલા છે.

આ દાનપત્ર રાષ્ટ્રકૂટોની શુજરાત શાખાનું છે. ઠકે ૨ જાનું વડોદરાનું શક સંવત ૭૩૪ નું દાનપત્ર ^૩ ગોવિંદ ૪ થાનું ઠાવીનું શક સંવત ૭૪૬ નું દાનપત્ર^૪ (રાઠોડ દાનપત્ર નં. ૧) તથા ધ્રુવ ૩ જાનું બગુઆનું શક સંવત ૭૮૬ નું દાનપત્ર^૫ (રાઠોડ દાન નં. ૩) એ બધાં આ શાખાએ આપ્યાં હતાં. વંશાવલીના પહેલા ૧૮ શ્લોકો, જે નં. ૩ ના ૨૬ શ્લોકોની વંશાવલીમાં આવી જાય છે, તે નીચે પ્રમાણે રાજાઓનું વર્ણન આપે છે:

* ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૬૫ ઈ. હુલ્હર. ૧ ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૭૬ ૨ મી. ફ્લીટનાં રાઠોડ દાનપત્રોનો એક પ્રતિલેખ બુઓ, ઈ. એ. વો. ૧૧ પા. ૧૬૧. ૩ જ. બ. એ. સો. વો. ૮ પા. ૨૬૨ ૪ ઈ. એ. વો. ૫, પા. ૧૪૪ ૫ ઈ. એ. વો. ૧૨, પા. ૧૭૬ ૬ કક બીજા તથા તેનો ન્હાનો ભાઈ ગોવિંદ ૪ થો આ બન્નેને છોડી દેવામાં આવ્યા છે. હલ્હા રાજાનું નામ રાષ્ટ્રકૂટ થયેલા શ્લોક ૧૬ માં અને અતે, તેને લગતા લેખ નં. ૩ ના શ્લોક ૩૦ માં માંથી પૂરું પાડવામાં આવ્યું છે.
લે. ૪૧

દાન આપનાર રાજા કૃષ્ણરાજ રાજા હોતો. તેનું બીજું નામ અકાલવર્ષ^૧ હતું. તે અંકુ-
લેશ્વરમાં^૨ રહેતો હતો. શક સંવત ૮૧૦ ના ચૈત્ર વદ અમાવાસ્યાને દિવસે સૂર્ય-
અદ્યક્ષસમયે^૩ તેણે બે બ્રાહ્મણોને કવિઠશાધિ ગામ દાનમાં આપ્યું હતું. એ કોંકણ પ્રાંતમાં આવ્યું
હતું. તેની પશ્ચિમે વરિઆવિ બંદર, ઉત્તરે વસુદારિક^૪ ગામ આપ્યાં હતાં.

પહેલાંના રાષ્ટ્રકૂટો અને આ કૃષ્ણ વચ્ચે શો સંબંધ હતો, એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે.
તે કોઈ નવીન શાખાનો હોવો જોઈએ, કારણ કે જ્યારે છેલ્લા બે શુર્જર રાઠોડ
રાજાઓ,—જેઓના લેખો આપણી પાસે છે,—તેઓ ભરૂચમાં રહેતા હતા; ત્યારે
આ કૃષ્ણ અંકુલેશ્વરમાં રહેતો હતો. પરંતુ ભરૂચ અને અંકુલેશ્વર વચ્ચેનું તદ્દન થોડું
અંતર, તથા એ બે રાજાઓમાંનો બીજો તેઓની રાજધાની અંકુલેશ્વરથી ઉત્તરમાં
આવેલી હતી છતાં અંકુલેશ્વરની દક્ષિણે થણે દૂર એક ગામનું દાન કરી શક્યો હતો, એ
હકીકત ધ્યાનમાં લેતાં જણાય છે કે કૃષ્ણ રાજા અકાલવર્ષ, ધ્રુવ ૩ જાનો સીધો વંશજ હશે
અને ધ્રુવ ૩ જાના સમય પછી, ભરૂચ શુર્જરાતના રાઠોડોનું મુખ્ય શહેર મટી ગયું હતું. એટલે
રાજા દન્તિવર્મન જે કૃષ્ણ રાજાનો પિતા હોવો જોઈએ, તેણે શક ૭૮૬, નં. ૩ ની
તારીખ, અને શક ૮૧૦ આ દાનપત્રની તારીખ વચ્ચેના સમયમાં રાજ્ય કર્યું હોવું જોઈએ.
ઉજ્જૈન ઉપર એક શુર્જર રાઠોડ રાજાએ,—થણે ભાગે કૃષ્ણ રાજાએ પોતે—કરેલી ચઢાઈ
પણ એ જ સમયમાં હોવી જોઈએ, અને તે પરમારો ઉજ્જૈનની ગાદીએ આવ્યા તેની પણ
પહેલાં કદાચ હોય. રાજા વલ્લભને આ લઠાઈના પ્રેક્ષક તરીકે બતાવ્યો છે એથી દેખાય છે
કે કૃષ્ણ પોતાના પૂર્વગામીઓની માફક કોઈ ચક્રવર્તિ સત્તા-કદાચ માન્યખેટ અગર માલખેડ-
ના રાષ્ટ્રકૂટો—નો સામંત હતો.

અસંખ્ય શબ્દલેખો તથા ભૂલો ઉપરથી આ દાનપત્રના ખરાપણા વિષે શંકા થાય એવું છે,
પરંતુ મન્સટરના પ્રોફેસર જેકોબીએ ગણતરી કરી બતાવી આપ્યું છે કે દાનપત્ર જાહેર
થયાની તારીખે તદ્દન સ્પષ્ટરીતે નજરે પડતું સૂર્યઅદ્યક્ષ થયું હતું. એટલે આ દાનપત્રનું ખરા-
પણું નિઃસંશય પણે સાબીત થાય છે. શબ્દલેખો સ્થાનસંકેચને લીધે હોય, અને ભૂલો લેખક-
ના અધુરા જ્ઞાનને લીધે હોય, એમ પણ સંભવિત છે.

- ૧ આ ઉપનામ દન્તિદુર્ગનું પણ હતું. ૨ હાલનું અંકુલેશ્વર. સ્વર ' ઊ ' લીધેની ભૂલ કોતરનારની નથી,
પણ તે શહેરના વૃતા નામની સૂચના કરે છે, જે અફરેશ્વર હતું એમ પ્રો. બ્યુલ્હર જણાવે છે. ૩ આ અદ્યક્ષ
ઈ. સ. ૮૮૮ ના એપ્રિલ તા. ૧૫ મીએ હતું. ૪ માત્ર પાસેના નકશામાં આ ગામો હું શોધી શકતો નથી.
પણ પ્રો. બ્યુલ્હર જણાવે છે તેમ વરિઆવિ સુરત પાસે તારી ઉપરનું એક મોટું ગામ હાલનું વરિઆવ છે;
જ્યારે વસુદારિક રાતમાહેજ મોહનલાલ ત્યાર ગવેરી હાલના વસવારી સાથે જોળખાવે છે.

અક્ષરાન્તર

પતરૂં પહેલું

- ૧ ઓ ઓ સ્વસ્તિ—સો' વોડ્યાદ્વેધસા ધમયંત્રાભિ[ક |મલં કૃતં ॥ હરશ્ચ
યશ્ય કા-
- ૨ ન્તેન્દુકલયા કમલકૃતં ॥ [૧]' આસીદ્વિશતિમિરમુત્યમણ્ડલાગ્રો ધ્વસ્તિ[ત્રિ]
યંનભિમુ-
- ૩ સો રણસર્વરીશુઃ [૧] મૂપઃ સુચિર્વિધુરિવસ્તદિગમ્તકીર્તિંગ્માવિન્દરાજ [૬]-
તિ રાજસુ રાજ-
- ૪ સિદ્ધઃ [૨] તસ્યાત્મજો જગતિ વિશ્રુતશુભ્રકીર્તિરાર્તાતિહારિહરિવિક્રમધા-
મધારી । મૂ-
- ૫ પસુવિષ્ણુપન્થપાનુકૃતિ કૃતજઃ શ્રીકર્કરાજ ૬ ગોત્રમણિર્વ્વમૂવ । [૩] તસ્ય
પ્રમિત્ત-
- ૬ કરટચુતદાનદન્તિદન્તપ્રહારરુચિરોલ્લિખિતાન્સપીઠઃ [૧] ક્ષમાપ ક્ષિતૌ ક્ષપિત-
સત્રુરમૂ-
- ૭ તમૂજઃ સદ્રાષ્ટકુટકનકાદરિવેન્દ્રરાજ । [૪] તસ્યોપાર્જિતમહસતનયશ્ચતુ-
રુદધિવ-
- ૮ લયમાલિન્યા [૧] મોક્તા મુવશતક્રતુશદ્દશશ્રીદન્તિદુર્ગરાજોભૂત । [૧]
કાચીશકેરલનરાધિપચો-
- ૯ લપાડ્યશ્રીહર્ષવજ્રટવિભેદવિધાનદક્ષઃ । કર્ણાટકં વલમચિન્ત્યમજેયમન્યૈઃ
મૃત્યૈઃ કિય-
- ૧૦ દ્વિરપિ યઃ સહસા જિગાયઃ [૬] તસ્મિ દિવ પ્રયાતે વલ્લભરાજેકૃતપ્રજવાધઃ
[૧] શ્રીકર્કરાજસૂ-
- ૧૧ મંદીપતિ કૃષ્ણરાજોભૂત ॥ [૭] રાહપમાત્મભુજજાતવલાવલેપમાજૌ વિજિત્ય
નિશિતાસિ-
- ૧૨ લતાપ્રહારૈઃ [૧] પાલિઘજવલિસુભામચિરેણ જો હિ રાજાધિરાજપરમે[શ્વ]-
રતાંમ-

૧: અક્ષરાન્તરમાં જોડી દીધેલા એ અક્ષરો સંશયવાળા છે. તેઓ પિ: અને ઓ જેવા દેખાય છે. ૨: શ્લોક ૧,૨=નં. ૩, ૧,૨=શ્લોક ૩ થી ૬=નં. ૩ ના ૫ થી ૮; શ્લોક ૫; 'મોક્તા' શબ્દ સેક્તા જેવો દેખાય છે. શ્લોક ૭=નં. ૩ નો શ્લોક ૧૦; શ્લોક ૮=નં. ૩ નો શ્લોક ૧૬; શ્લોક ૯ થી ૧૩=નં. ૩ ના ૧૫ થી ૧૯; શ્લોક ૧૧; જત્રનો જ માત્ર અર્થો કાતરેલો છે. શ્લોક ૧૪ થી ૧૫=નં. ૩ ના ૨૨, ૨૩. શ્લોક ૧૬=નં. ૩ ના ૨૪ માં શ્લોકનો પહેલો અર્થ ભાગ; શ્લોક ૧૭=નં. ૩ ૨૭; શ્લોક ૧૮-૧૯=નં. ૩, ૨૬-૩૦. શ્લોક ૧૯ નાં ચોથા અર્થમાં, વાંચો વ [મવ] સુત્ર [ધૂવરાજનામા] ॥

- १३ बापः [८] येन श्वेतातपत्रप्रहतरविकरः वाततापास्तलिलः जग्मे नासीर-
धूलीधव-
- १४ लितासिर[स]। वल्लभाख्य सदाजौः [१] श्रीमद्रोविन्दराजो जितजगदतस्तै-
णवैधव्य-
- १५ दक्षः तस्यासीत्सूनुरेक क्षणरणदलितारातिमत्तेकूमः [९] तस्यानुज श्री-
- १६ ध्रुवराजनामा[हा]नुभा[वो]प्रहतप्रतापः [१] प्रशाभिताशेषनरेन्द्रचक्र
- १७ क्रमेणवाला[केव] पूर्वभूवः [१०]

पतरुं बीजुं—ए

- १ याते जत्र च[राष्ट्र]कूटातिलके सद्रूपचूडामणौ गुर्वीं तुष्टिरथाखिलस्य
- २ जगतः सुस्वामिनि[प्र]त्यहं [१] [स]त्यं सत्यमिति प्रशासति सति क्षमा
समुद्रान्ति-
- ३ का आसी धर्मपरः गुणामृतनिधौ सत्यव्रताधिष्ठिते ॥ [११] रक्षिता येन
निश्च[स]चतुर-
- ४ भोधिसयुत । राज्यं धर्मेण लोकानां कृता हृष्टि परा हृदि ॥ [१२] तस्ये-
त्मजो जगति विश्रुतश्रुभक्ती-
- ५ र्त्ति गोविन्दराज इति गोत्रललामभूतः [१] त्यागी पराक्रमधनप्रकटप्रताप
संतापिताहितज-
- ६ नो जनवल्लभोभूत् ॥ [१३] तत्पुत्रोत्र गते गते नाकंपितरिपुत्रजे । श्रीमहाराज-
सर्वारुख्यः ख्यातो राजा-
- ७ भवद्रुणैः [१४] अर्थश्रु यथार्थता यः समभिष्टफलावाप्तिलब्धतोशेषुः [१]
वृन्धि निन्नाय परमाममोव-
- ८ वर्षाभिधानस्य ॥ [१५] राजाभूतपितृव्या रिपुभवविभवोद्भूत्यभावैकहेतुः
लक्ष्मीमानिन्द्रराजो गुणि-
- ९ नृपनिकरन्तश्चमत्कारकारीः [१६] श्रीकर्कराज इति रक्षितराज्यभार सार कुस्य
तनयो नयशालिशौ-
- १० [र्यः] [१] तस्याभवद्विभवजंदितवधुसार्थः पार्थ सदैव धनुशि प्रथम शुचीनां
[१७] श्वेत्लाग्रिहीतविष-
- ११ यो हृदसंघभाजप्राद्वृतदसतरश्रुक्किकराष्ट्रकूटा [१] उत्त्वातखज्जनिजवाहुवलेनजित्वा

- ૧૨ યોમોઘવર્ષમચિરાશ્વપદે વ્યધત્તઃ [૧૮] પુત્રયતસ્તત્ય માહાનુભાવ કૃતી કૃતઞ્ચ
કૃતધીર્યયો-
- ૧૩ [યઃ ।] વશીકૃતશેશનરેદ્રચૃદો વ સૂનુ [૧૯] શ્રીદન્તિવર્મ્મ[ણ] તસ્ય સુત
પ્રવલપ્રતાપઃ [૨૦] યસ્યાનેકન-
- ૧૪ [રેન્દ્ર] વૃન્દવિનુતસ્યપૂહ્નિપદ્મદ્વયઃ પ્રોત્સ્વાતાસિલતહતાદલતદ્વિદન્તિકુન્ભ-
સ્થલઃ સૂ-
- ૧૫ ર સજ[નવ]ત્લલઃ સુસરલ [૨૧] પીતમથો યસશ્ચ ॥ [૨૨] યેન[સ્વ]
ઞ્ચદ્વિતીયેન વલભનૃપસ્ય પસ્યતઃ [૧]
- ૧૬ ઉઞ્જયન્યા રિપૂ જિત્વા દૂરમુત્તમ્ભિતં યસઃ । [૨૩] તેનેદમનિ [લવિ] શુચ-
ચ્ચલમ [લો]કય[જી]વિ-

પતરૂં બીજુ—ધી'

- ૧ તમસાર[।] ક્ષિ]તિદાનાદપરમપુણ્ય પ્રવર્તિતો ધર્મદાયોયં [૨૪] સ ન
સમધિરાતશેષસહાશદ્ધ-
- ૨ માહામહ[-મ]ધિપતિશ્રીમદકાલવર્ષશ્રીકૃષ્ણરાજ સર્વ્વનેવ સમનુદોષયત્યસ્તુ
વ સંવિદિ-
- ૩ તં યર્થા મયા શ્રીઅંકુલેશ્વરાવસ્થિન માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચૈહિકામુખિકપુન્યય-
સોભિવૃધ
- ૪ નર્મદાય ભગવર્થાર્થે હાત્યોદકાતિસ્વર્ગેણઃ શ્રીવરિઅવિવસ્તવ્યતત્રૈવિદ્યસામાન્યકુ-
ડીનસગો-
- ૫ [ત્ર]અધ્વર્યસત્રહ્યચારિત્રાક્ષણશ્રીઅજવાસાવકસુતાય શ્રીતણુઅવાસાવકા શ્રીગુહે-
સ્વરઆતરે
- ૬ [દ્વ]યો પ્રતિપાદિતઃ શ્રીકોઙ્કણવિશયવિનિર્ગતવરિઅવિસોડસોત્તમધ્યાકવિઠસા-
દિમિધાન-
- ૭ પ્રમ યસ્યાઘાટનાનિ પૂર્વત વલ્લગ્રામસીમા । દક્ષિણત ઉત્તરપદવળકગ્રામસીમા ।
પાશ્ચિમત વરિઅ-

૧ પતરૂં બીજું બી પંક્તિ ૧; સમધિરાત નો મ પૂરો કથો નથી, અને હાલના મ જેવો લાગે છે.
પંક્તિ ૩; શ્રી અંકુલેશ્વરા ના અ નું અનુસ્વાર જૂંસાર્ધ ગયું છે. પંક્તિ ૫; સત્રહ્યચારિ નો હા પૂરો કાતરેસો
નથી. પંક્તિ ૬; વરિઅવિ નો અ નું પાંખડું જરા છટાથી લાગેલું છે જેથી તે પ્રાચીન આ જેવો દેખાય છે.
પં. ૧૬; પરિપત્થના માં, કાતરનારે પ્રથમ ય ને બદલે પહેલાં ' િ ' આ પ્રમાણે લખ્યું હતું અને આ બૂલ
તેણે યજ્ઞથી સુધારી છે.
લે. ૪૨

- ૮ વિપટનસીમા । ઉત્તરત વસુહારિકગ્રામસીમા । एवं चतुराघाटनोपलक्षित सोदंङ्ग सपरिक-
- ૯ ર સસીમાપાર્યન્ત સવૃક્ષમાલાકુલ સદન્ડદશાપરાધઃ સધાન્યહિરન્યાદેયોચાટભટ-
પ્રવેસ્ય વાતેત્તરી-
- ૧૦ યઃ સર્વરાજકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપણીયો આચન્દ્રાર્કાર્ણવક્ષિતિસરિપર્વતમમકા-
લીનઃ પૂર્વદત્તદે-
- ૧૧ વદાયબ્રહ્મદાયરહિતોમ્યન્તરસિધ્યા સકનૃપકાલાતીતસવત્સરશતેસ્વષ્ટસુ દહોતેરેષુ-
ચૈત્રે અમાવા-
- ૧૨ સ્યા સૂયગ્રહણપર્વણિઃ સ્નાત્યોદકાતિસર્મેણ વલિચરુશ્વદેવામિહોત્રાનુષ્ઠાનાદિકૃ-
યોત્સ્તર્પણાર્થ-
- ૧૩ પ્રતિપાદિતરતદસુતયા બ્રહ્મદાયથિત્યા મૂઝ્મતો મોજયત કૃશતો કર્ષયત પ્રતિદિ-
શતો વા ન કેનાપિ
- ૧૪ પરિપન્થના કાર્યાઃ તથાગામિનૃપતિભિરપ્મદ્વશજૈરન્યૈર્વા સહસ્રમેકેન પાલનીયો
દ્રમોશ્ચ
- ૧૫ તૃભિ સ્કન્ધકૈ દેયા પ્રથમં ભાદ્રપદે દ્વિતીયં કાર્તિકે તૃતીય માધેઃ એભિ સ્થિત્યા
સર્વરાજકી-
- ૧૬ યૈ પાલનીયઃ ન કેનાપિ પરિપન્થના કાર્યાઃ આગામિનૃપતિભિરપ્મદ્વશ-

પતરૂઃ ત્રીજું^૧

- ૧ જૈરન્યૈર્વા સામાન્ય મૂમિદાનફલામિત્યવધાર્ય વિદ્યુલોલાન્યનૈત્યૈસ્વર્યાણિ
તૃણામ્નલગ્નજ-
- ૨ લવિન્દુચંચલં ચ જીવિતમાકલગ્ન્ય સ્વદાયનિર્વિશેસો અપ્મદાયોનુમન્તવ્ય
પાલયિત-
- ૩ વ્યશ્ચઃ યશ્ચાજ્ઞાનતિમિરપટલવૃતમતિરાસ્થિચદાસ્થિચમાનમોદેતઃ સ પચ્ચભિર્મહાપા-
તકૈરુપ[૫]-
- ૪ તકૈશ્ચઃ સયુક્ત સ્યઃ ઉક્તં ચ મગવાતા વેદવ્યાસેન વ્યાસેન [૥] ષષ્ટિર્વર્ષસહ-
સ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ મૂમિ-
- ૫ દ[૧] આસ્થિતાઃ ચાનુમતા ચ તાન્યેવ નરકે વસેઃ [૥] અગ્રેરપત્ય પ્રથમ
સુવર્ણ મૂર્વૈષ્ણવી સૂર્યસુતાશ્ચ ગાવઃ [૧] લોક-

૧ પતરૂ ત્રીજું પંક્તિ ૫; મુ અશ્વ રીતે ક્રેતરો છે.—પં. ૬; કોટરાવાસિન ક્રેતરનારે કોટરાવા-
મિન માંથી સુધારેલું છે.

- www.jainelibrary.org

સ ચ સમધિતગતાશેષમહાશબ્દમહા[સામન્તા]ધિપતિશ્રીમદકાલવર્ષશ્રીકૃષ્ણ
રાજઃ સવનિષ સમનુબોધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા મયા શ્રીઅ-
ક્ષૂલેશ્વરાવસ્થિ [તે] નમાતાપિત્રોરોત્મનશ્ચૈહિકામુષ્મિકપુણ્યયશોભિવૃદ્ધ[યે]
નર્મદાયાં ભગવત્તીર્થે સ્નાત્વોદકાતિસર્ગેણ શ્રી વરિઅવિવસ્તવ્યતત્ત્રૈવિધસામાન્યકુ-
ણ્ડિનસગોત્રાધ્વર્યુસબ્રહ્મચારિબ્રાહ્મણ શ્રીઅજવાસાવકસુતાય શ્રીતણુઅવાસાવકા [ય]
શ્રીગુહેશ્વરભ્રાત્રે દ્વાભ્યાં^૧ પ્રતિપાદિતઃ શ્રીકોઢ્ઢળવિષયાન્તર્ગતવરિઅવિષોઢશોત્ત-
[રગ્રામશત]મધ્ય[વર્તિ]કવિઠસાદયભિધાનગ્રામો યસ્યાઘાટનાનિ પૂર્વતો
વલ્લગ્રામસીમા । દક્ષિણત ઉત્તરપદ્મવળકગ્રામસીમા । પશ્ચિમતો વરિઅવિપટ્ટન-
સીમા । ઉત્તરતો વસુહારિકગ્રામસીમા । એવં ચતુરાઘાટનોપલક્ષિતઃ

પતરૂં બીજું. બી. પંક્તિ ૧૧:

શકનૃપકાલાતીતસંવત્સરશતેષ્વષ્ટસુદશોત્તરેષુ ચૈત્રેમાવાસ્યા [યાં] સૂર્યગ્રહ-
પર્વણિ સ્નાત્વોદકાતિસર્ગેણ ઘલિચરુશ્વેશ્વદેવામિહોત્રાનુષ્ઠાનાદિક્રિયોત્સર્પણાર્થ પ્રતિ-
પાદિતઃ ॥

પતરૂં બીજું. બી. પંક્તિ ૧૪:

દ્રમ્પાશ્ચ ત્રિભિઃ સ્કન્ધકૈર્દેયાઃ । પ્રથમં ભાદ્રપદે દ્વિતીયં કાર્તિકે તૃતીયં માષે ॥

પતરૂં ત્રીજું, પંક્તિ ૧૨:

દૂતકોત્ર મહત્તમસર્વાધિકારી બ્રાહ્મણોલ્લેયકો નામ્ના । લિખિતં ચૈતન્મયા મહાસંધિ-
વિગ્રહાધિકારિ [ણા] શ્રીજજ્ઞકેન શ્રીકલુઠ્ઠસૂત્રુનેતિ ॥ સ્વદસ્તોયં મમ શ્રીમદ-
કાલવર્ષશ્રીકૃષ્ણરાજસ્ય ॥

ભાષાન્તર

(૨૦) આ... ... શ્રી દન્તિવર્મનનો પ્રબળ પ્રતાપનાળો પુત્ર

(૨૧) મહાન નૃપમંડલથી સ્તુત્ય અને જેનાં ચરણકમળ જે શત્રુઓના હાથીનાં કુમ્ભસ્થળ પોતાની ઉત્સાહપૂર્વક જેએકી તરવારના પ્રહારથી લેદતો, જે શૂરો, સજ્જન, વત્સલ અને અતિ સરળ હોતો તેનાથી

(૨૨) [કોઈ વિજયના ઉત્સવમાં ઉમળાણીનું વર્ણન આપતું જણાય છે] જ્યારે યોદ્ધાઓએ મદિરા અને શત્રુઓના યશનું એકી જ કાળે પાન કર્યું.^૧

(૨૩) કરમાં તરવાર ધારીને જેણે દૂર પ્રદેશમાં યશ સ્થાપ્યો હતો, તેણે વલ્લભ નૃપની નજરેજ ઉજ્જયિનીમાં શત્રુઓનો પરાજય કર્યો.

(૨૪) તેણે જીવિતને અસાર અને પવન અથવા વિદ્યુત જેવું ચંચલ માનીને, પરમ-પુણ્ય ભૂમિદાનનું આ ધર્મદાન કર્યું છે

(૨૫) મહાન સામન્તોનો નાથ, અને સર્વ મહાશબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર શ્રીમદ્ અકાલવર્ષ શ્રી કૃષ્ણરાજ સમસ્ત રાજપુરુષોને (નીચેની આજ્ઞા) બહિર કરે છે:—

તમને બહિર થાઓ કે મારાં માતાપિતા અને મારા આ લોક તેમજ પર લોકમાં પુણ્ય અને યશ માટે અંકુલેશ્વરમાં નિવાસ કરી, નર્મદા નદીમાં ભગવતતીર્થમાં સ્નાન કરીને, ચૈત્રી અમાસ ને સૂર્યઅહણુ વખતે શકરાજના સમય પછી સંવત ૮૧૦ માં—અજવાસાવકના^૨ પુત્રો, વરિઅવિના નિવાસી, ઉક્તરથાનના ત્રિવેદિ મધ્યેના કુણ્ડન ગોત્રના, યજુર્વેદનું અધ્યયન કરતા તાલુઅવાસાવક અને તેના ભાઈ ગુહેશ્વર આ બે બ્રાહ્મણોને બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર આદિ વિધિનાં અનુષ્ઠાન માટે કવંઠસાકિ નામનું ગામ મેં પાણીના અર્ધ સાથે આપ્યું છે. તેની સીમા:— પૂર્વમાં વલ્લભ ગામ; દક્ષિણમાં ઉત્તરપદવણક—ગામ; પશ્ચિમે વરિઅવિ બંદર અને ઉત્તરે વસુદ્ધારિક ગામ દ્રમ(પૈસા)દાનદેવાયલા પુરુષોને ત્રણ હજારે આપવાના છે. એક ભાદ્રપદમાં બીજો કાર્તિકમાં ને ત્રીજો માઘમાં;

આ દાનપત્રનો દ્રુતક અતિ મહાન મહામાત્ય અલ્લૈયક નામનો બ્રાહ્મણ. આ દાનપત્ર મેં કલુકના પુત્ર મહા સાંધિ વિગ્રહિક શ્રી જજ્જકે લખ્યું છે. આ મારા શ્રીમદ્ અકાલવર્ષ કૃષ્ણરાજના સ્વહસ્ત છે.

^૧ સરખાવો રણુવંશ ૪, ૪૨ ૨ વાસાવક એ વાસાપકનું પ્રાકૃત રૂપ છે. વાસાપક કોઈ પદવીધારી વર્ગ બતાવે છે. (રાકેડ દાનપત્ર નં. ૩ પત્ર ૩^૦ બીજી બી. પંક્તિ ૩);— જુઓ પ્રો. બ્યુલ્હરની એ ભાગ ઉપરની નોટ.

કપડવંજનું કૃષ્ણ ર જાનું દાનપત્ર

શક સંવત્ ૮૩૨ વૈશાખ પૂર્ણિમા (ઈ. સ. ૯૧૦—૧૧)

આ દાનપત્ર ગુજરાતમાં કપડવંજનું મુકામે પ્રાપ્ત થયું હતું. લેખ થોડાક ઉચાં વાળેલા કાંઠાવાળાં ત્રણ તામ્રપત્રો પર કેતરેલો છે. દરેક પત્રમાં માપ આશરે ૧૧૩"×૮૩" નું છે.

ખીજાં જાણવામાં આવેલાં દાનપત્રોની મુદ્રામાં શિવની આકૃતિ હોય છે, પણ આ દાનપત્રની મુદ્રા ઉપર ગરુડની આકૃતિ છે; તેથી કૃષ્ણ ર જો શૈવ ન હોતો, પણ વૈષ્ણવ હતો, એવું અનુમાન થઈ શકે છે.

પ્રારંભમાં અન્ય રાષ્ટ્રકૂટ દાનપત્રોને મળતી? ટુંકી વંશાવલિ આપી છે, તે નીચે પ્રમાણે:—

કૃષ્ણરાજ ૧ લો અથવા શુભતુંગ
|
ધ્રુવરાજ અથવા નિરુપમ
|
ગોવિન્દરાજ, ૩ જો.
|
મહારાજ ૫૭૭
|
શુભતુંગ અથવા અકાલવર્ષ, અર્થાત્ કૃષ્ણ ર જો

ધ્રુવરાજને ખીજા પુત્રો હતા, છતાં એણે ગાદી ગોવિન્દરાજ (૩ જો)ને આપી, કારણ કે તે ગુણી હતો, એવું ક્લે. ૭ મામાં કહ્યું છે. અન્ય દાનપત્રોમાં ગોવિન્દના એક જ ન્હાના ભાઈનું, ૩ જો ઇન્દ્રજી, નામ ઉપલબ્ધ છે: એ ઇન્દ્રે રાષ્ટ્રકૂટની ગુજરાત શાખા સ્થાપી. આ દાનપત્રમાં મહારાજ ૫૭૭ કહ્યો છે તે અન્ય દાનપત્રોમાંના મહારાજ શર્વ ઉદ્દે અમોઘવર્ષ જ છે, ખીજો કેઈ નહીં. એણે શત્રુઓને હરાવીને રાજ્ય પાછું મેળવ્યું એવી હકીકત આ દાનપત્રમાં આવી છે. અન્ય દાનપત્રોથી? જણાય છે કે એ શત્રુઓ એના કુટુંબીઓ જ હતા, ઘણે ભાગે ૪ થો ગોવિન્દ જ હશે જેને મહારાજ શર્વે પોતાના પિત્રાઈ ગુજરાતના ર જો ઈન્દ્રની મદદ લઈને જિત્યો હતો.

ત્યાર પછી રાજકૃષ્ણના મહાસામન્ત પ્રચંડની વંશાવલિ આપેલી છે.

જે ૭૫૦ ગામોમાંનું એક વ્યાઘ્રાસ ગામનું દાન અપાયેલું જણાવ્યું છે, તે ૭૫૦ ગામો ક્લે. ૨૦ માં રાજનાં પોતાનાં કહેલાં છે, પણ આગળના ગદ્યભાગમાં કહ્યું છે કે એ ગામોમાં કેઈ ચન્દ્રગુપ્ત મહાસામન્ત પ્રચંડનો દંડનાયક હતો. માટે કદાચ એ ગામો પ્રચંડને ર જો કૃષ્ણે જાગીરમાં આપ્યાં હશે—કદાચ પ્રચંડના પિતા ધવલપ્પને એના પરાક્રમની કદર તરીકે આપ્યાં હશે.

* એ. ઈ. નો. ૧ પા. ૫૨ ઈ. હુદશ ૧ ક્લે. ૧, ૩, ૪, ૮, ધ્રુવ ત્રીજાના દાનપત્રના ક્લે. ૧, ૧૨, ૧૬, ૧૮ ને મળતા છે—ધ. એ. નો. ૧૨ પા. ૧૭૮ ૨ જુઓ ઈ. એ. નો. ૧૪ પા. ૧૬૭.

દાનપત્રોના સમય: શક સંવત્ ૮૩૨ (ઇ. સ. ૯૧૦-૧૧) વંશાળી પૂર્ણિમા.^૧ દાનપત્રનો લેખક કુલપુત્ર અમ્ભૈયક, નેમાદિત્યનો^૨ પુત્ર હતો.

દાનપત્રમાં વર્ણવેલાં ગામો પૈકી નીચેનાં ડૉ. ખ્યુલરે ઓળખાવેલાં છે.—

કપટવાણિજ્ય	=	હાલનું કપડવણજ
વ્યાપ્રાસ	=	,, ગાયકવાડી વધાસ.
પંથોડા	=	પંથોરા
અરહવક	=	,, લરૂળ મૂઆડું (વધાસ ની દક્ષિણે)
અપૂવઢી	=	,, અખુવેલ.

.....
૧ કૃષ્ણ ૨ બીજાનાં અન્ય દાનપત્રો શક. સં. ૮૨૨, ૮૨૪, ૮૨૬, અને ૮૩૧ નાં છે. જુઓ ઇ. એ. ત્રા. ૧૨ પા. ૨૨૧ અને મી. ફ્લીટની “ કેનેરીઝ વંશો.” પા ૩૬. ૨ કક^૧ ૨ બીજાના શક સં. ૭૩૪ ના દાનપત્રનો લેખક, કુલપુત્રક દુર્ગભટ્ટનો પુત્ર નેમાદિત્યનો સંબંધી આ દાનપત્રનો લેખક નેમાદિત્ય કદાચ હશે. (જુઓ. ઇ. એ. ત્રા. ૧૨ પા. ૧૬૫.)

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ ओं [॥] स वोव्याद्वेधसा धाम यन्नाभिकमलं कृतं । हरश्च यस्य कान्तेंदुकलया कमलंकृतं । [१] आसीन्मु-
- २ रारि(तः) संकाशः कृष्णराजः क्षिते[:]पतिः । अप्रमेयवसोर्दाता साक्षाधर्मं इवापरः । [२]
- ३ शुभतुङ्गतुङ्गतुरगप्रवृद्धरेणूद्धं रुद्धरविकिरणं । ग्रीष्मेपि नभो निखिलं प्रावृट्का-
४ लायते स्पष्टं । [३] तस्यात्मजः श्रीध्रुवराजनामा महानुभावः प्रथितप्र-
तापः [४] प्र-
- ५ साधिताशेषनरेन्दचक्रः क्रमेण वालार्कवपुर्व्वभुव । [५] शशधरकरनिकरनिभं यस्य य-
- ६ शः सुरन(।) गाग्रसाणुस्थैः [६] परिगीयते समन्ताद्विद्याधरमुन्दरीनिवहैः ।
[५] तस्याप्यभु-
- ७ द्रुवनभारभृतेः समर्थः पार्थोपमप्रथुसमानगुणागुजः [७] दुर्व्वारवइरि^१-
- ८ वनितातुलतापहेतुः गोविन्दराज इति सुप्रथितप्रतापः । [८] यस्य प्रभोशु-
तुर चारु-
- ९ दारकीर्त्तिः रामापरो^२ विरुपमस्य पितुः सकाशात् [९] श्वश्वेप्यनेकं तनयेषु गुणा
- १० तिरेकान्मूर्द्धाभिषिक्त(:) नृपसम्मत्तमाशु राज्यं । [१०] रक्षितं येन नि[:]
शेषं चतुरंभोधिसंयु-
- ११ तं । राज्यं धर्मेण लोकानां कृता तुष्टि[:] परा हृदि । [११] सूनतस्यां
तिवीरः सकलगुणग-
- १२ णाकारभूतो बभूव(:) भूपालात्कटिकाभि^३ सपदि विघटितान्वेष्टइत्वा^४
ददाह ।
- १३ राज्यं यस्याभिमानी रिजमपि^५ चलितं बाहुवीर्यादधार्पे^६ पृथ्वीमेकातपतुभिं^७-
- १४ कुरुत वलवान् श्रीमहाराजषण्डः । [१२] यस्य विभो[:] कारायां रिपुर-
मणीचारु-

१ वांथि। साक्षाधर्म २ वांथि। रेणुध्व ३ वांथि। सानुस्थैः ४ वांथि। वैरि ५ वांथि। यश्च प्रभोश्चतुर ६ वांथि।
रामोपरो अथवा रामोपमो. ७ वांथि। मत्स्वप्यनेक ८ वांथि। माप ? ९ वांथि। सूनतस्या १० वांथि। भूपालान्क
ण्टकाभान् ? ११ वांथि। न्वेष्टयित्वा. १२ यथाभिमानी निजमपि. १३ दवाप. १४ पत्राम

- १५ चरणलभानां [१] परुषधे' निगडानां अनवरतं श्रूयते लोके । [१०]
तस्याद्भुवै
१६ राजा प्रथितयशः [स] : (१) शुभतुङ्गनामायै^१ । योसावकालवर्षोपरनामां
१७ गीयते लोके । [११] कृष्णचरितः स एव हि हितकृतेयै^२ यो वि [भ]
१८ र्त्ति वर्णानां । राज्यं निहतारातिः (१) स्वभुजेन भुवं च (कृ)

पतरुं बीजुं अ

- १९ कृष्णा इव । [१२] अस्य चरणप्रभावाद्भुवकान्वयमगाद्भुशं लक्ष्मीं^३ [१]
२० पश्चाद्भुतकविन्दै^४ रनवरतं पटुत्वति प्रकटं ॥ [१३] तस्मादन्वयसागरात्स-
२१ मभव [त] श्रीशुद्धं त्कुम्बडिः तस्माच्चापि वभूव दर्पदलन [:] श्रीदेगाडिर्वि-
द्विषां [१] येनानेकनरे-
२२ न्द्रदन्तिदलनात्प्राप्तं यशः साश्वतं^५ सिधेनेव रणाटवीर्विवरचितात्रिर्वर्मा^६
मेकाकिना । [१४]
२३ तस्माज्जातः प्रचण्डः प्रचरखरकराक्रान्तनि [:] शेषभूभृत्ताम्रा श्रीराजहंस [:]
प्रतिदि-
२४ नमुदयी क (१) श्यपाद्वा पिवश्वान्येनानीर्ता^७ निजं श्रीः पुनरपि भवनं चंचला
क्रापि या-
२५ न्ती पार्थेनोवारिचक्रे प्रमथनं^८ पटुना शांभवं भव्यभावं । [१५] निर्जितसक-
ल [१] रिजनः श्री-
२६ धवलप्यः प्रसिद्धतरनामा । धवलितभुवनो जयससी^९ संजातः पवनसूनु-
रिव । [१६]
२७ सिंघीभूर्यै विपक्षेण गृह्यमाने^{१०} यशेषुना [१] दत्तं स्वसामिनो^{११} येन तं निह-
त्याशु म-
२८ ण्डलं । [१७] तस्मात्प्रचण्ड [:] संजातः समरे यशः लंपटः [१] अक्कु-
वश्चापि खड्गेन विरुधा-
२९ तो निर्मलो भुवि । [१८] सेल्लविद्याधरेणापि सेल्ललालितं पाणि (तपाणि)
ता [१] निहत्य (१)

१ रवो २ तस्माद्भुव, ३ नागायम् ४ वर्षापरनामा. ५ कृतये. ६ लक्ष्मीः ७ कवीन्द्रैः ८ श्रीशुद्ध पृथी ९ दंभां
१० वधाराणा पृथगी ११२२ २६ छे. ६ शाश्वतं सिधेनेव १० रचितं निर्माक ११ पांथो विवस्वान् । येनानीना
१२ पार्थेनेवारि चक्र प्रमथन १३ यशसा १४ सिंघीभूय. १५ माणं १६ स्वसामिने १७ सेल्ललालित राटक
ले. ४४

- ૩૦ શત્રૂન્ (।) સમધે' યશસા કુલેમલંકૃતં । [૧૬] શ્રીમદ્વલભરાજઃ
શ્રીહર્ષપુરોપ-
૩૧ [લ]ક્ષિતાદ્ગ્રામાર્ત્ । મુંજત્યે કાલવર્ષઃ અર્ધાષ્ટશતોપસંખ્યાતાર્ત । [૨૦]
સર્વાનાગામિ-
૩૨ ભદ્રનૃપતિમહાસામન્તામાત્યવલાધિકૃતવિષદ્કમહત્તરાર્ત (।) સમનુવોધ-
૩૩ યત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા શ્રીચેટકહર્ષપુરકાસદ્રહણત્ (।) અર્ધાષ્ટમ-
૩૪ યં સમધિગતપંચમહાશદ્રમહાસામન્તપ્રચણ્ડદણ્ડનાયકશ્રીચન્દ્રગુ-
૩૫ સ્તે (।) મયા શ્રીહર્ષપુરાર્ધાષ્ટમશતાન્ત[:] પાતિ[ક]ર્પટવાગિજ્યચતુર-
(।)શીતિ-

પતરૂં વીજું ' બી '

- ૩૬ કાપ્રતિવદ્ધરૂરિદ્ધાદશકાન્ત[:] પાતિવ્યાગ્રાસગ્રામઃ સવૃક્ષમાલાકુલઃ સદણ્ડ-
દશાપ-
૩૭ રાધઃ સસીમાપર્યન્ત[:] સકાષ્ટતૃણકૂપતઢાગોપેતઃ સભોગભાગ[:] સહિરણ્યઃ
ચતુરાષાટનો-
૩૮ પલક્ષિતઃ ધાણકં પલસમેતં (સમભિલિખ્યતે) । આઘાટત્રીંનિ અભિલિખ્યન્તે ।
પૂર્વતઃ પંથો-
૩૯ ડાગ્રામો વિસ્ત્રાવલીચ । દક્ષિણતઃ કેરડવલીગ્રામો (। અ)રલુવકગ્રામશ્ચ ।
પાશ્ચિમત[:] નાવા-
૪૦ લિકા અપૂવલ્લોચ । ઉત્તરતઃ અમ્વાડચ્છગ્રામઃ [।] એવં ચતુરાષાટનોપલક્ષિતઃ
વરલૂરિકા-
૪૧ ગ્રામઃ મટ્ટવાસ્તવ્યવાજિમધ્યન્દિનભરદ્વાજસગોત્રસવ્રજ્જીર્ણી ત્રાહ્મણવ્રજ્જીર્ણમટ્ટે વઘ્વ
૪૨ સુતાય (।) સ્નાત્વૌદકાતિસર્ગ' ' વલિચરુકત્રૈશ્વદેવાર્થ' ' પ્રતિગ્રહેણ પ્રતિપા-
દિતઃ [।] તદર્થમ-
૪૩ સ્મૈપ્રદત્તધર્મદાય[:] સર્વેરવૌ ગામિભોક્તૃભિઃ અસ્મયુર્પરોધાત્પાલનીયો(અ)-
નુમન્તવ્ય-
૪૪ શ્ચ [।] ઉક્તં ચ (।) રિષિ' ' વ્યાસેન । પૃષ્ઠિવર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ' '
ભૂમિદઃ [।] આચ્છેત્તા ચાનુમન્તા

૧ સમરે ૨ કુલ ૩ રાજઃ ૪ તાન્ ગ્રામાન્ ૫ મુનચય ૬ લયતાન્ ૭ વાંચો વિષયિકમહત્તરાન્ ૮ વાંચો
અર્ધાષ્ટમશતમધ્યે ૯ વાંચો ઘાસક ૧૦ વાંચો આઘાટનાનિ ૧૧ વાંચો વાસ્તવ્યમરદ્વાજસગોત્રવાજિમાર્ધ્યન્દિનસ
૧૨ વ્રજ્જીર્ણ ૧૩ વાંચો મટ્ટ ૧૪ વાંચો સ્નાત્વૌદકાતિસર્ગે ૧૫ વાંચો દેવાર્થ ૧૬ સ્મૃત્ ૧૭ વાંચો સર્વેરવા ૧૮ વાંચો
પૃષ્ઠકાન્તમદ્નુ ૧૯ વાંચો કપિ ૨૦ વાંચો તિષ્ઠતિ ૨૧ વાંચો ચાનુમન્તા

- ४५ च तान्येव नरके वसेत् । विन्ध्याटवीष्वतोयासु शुष्क(:) कोटरवासिनः [।]
महाहयो हि जाय-
- ४६ न्ते भूमिदानं हरति ये । स्वदत्तां परदत्तां वा यत्नाद्रक्ष नराधिप(:) [।] महीं
महीभृतां श्रेष्ठ दा-
- ४७ नार्तुं श्रेयोनुपालनं । यानिहं दत्तानि पुरा नरेन्द्रैः दानानि धर्मार्थयशस्क-
राणि । निर्मा-
- ४८ ल्यवन्तः प्रतिमैनि तानि को नाम साधुः पुनराददीत(:) । सर्वानेव
भाविनः पार्थिवेन्द्रात् भू-
- ४९ यो भूयो याचते रामभद्रः [।] सामान्योयं धर्मसेतुर्नृपाणां काले काले पाल-
नीयो भव-
- ५० द्विः । बहुभिर्वसुधा भूक्ता राजभिः सगरादिभिः । [।] यस्य यस्य यदा भूमिः
पतरुं त्रीजुं
- ५१ तस्य तस्य तदा फलं । इति कमलदलाम्बु(:) वि-
- ५२ न्दुलोलां श्रियमवलोक्य मनुष्यजीवितञ्च । सकलमिद-
- ५३ ससाश्वतं [च] वुर्द्धा न हि मनुजैः परकीर्तये^१ विलोप्याः । स्वदत्तां परद-
त्ताम्वा यो हरे-
- ५४ त वसुन्धरां [।] स विष्ठायां कृमिर्भूत्वा पितृभिः सह पच्यते । भूमिं यः प्रति-
गृह्णाति^{१०} य-
- ५५ श्च भूमिं प्रयच्छति । उभौ तौ पुण्यकर्माणौ नियतौ स्वर्गगामिनौ । अमे-
रपत्यं प्र-
- ५६ थमं सुवर्णं भूर्वैष्णवी^{११} सोमसुताश्च गावः । लोकत्रयं तेन भवेत्^{१२} दत्तं यः
काञ्चनं
- ५७ गां च महीं^{१३} च दद्यात् । वह्निं^{१४} वह्निमुतं चाप्नु पचपूता^{१५} प्रजायते । दत्त्वा-
सर्वरसां चैचर्धे^{१६}
- ५८ न मर्त्यो जायते पुनः । सर्वेषामेवै^{१७} दानानां एकजन्मानुगं फलं । हाटकं
क्षितिगौ-
- ५९ रीणां सप्तजन्मानुगं फलं । स्वहस्तोयं श्रीमदक्कुस्य श्रीधवलप्पसू-
६० नोः । शकसंवत् ८३२ वैशाखशुद्ध पौर्णमास्यां महावैशाख्यां पुर्व-
६१ देवब्रह्मदायज्जो दत्तः [।] लिखितमिदं शासनं कुलपुत्रकेणाम्मैय-
६२ केन नेमादित्यसुतेनेति । यदत्रोनाक्षरमधिकाक्षरम्वा तत्सर्वं प्रमा-
६३ णमिति व्यासतुर्योपि मुह्यति ॥ स्वहस्तोयं श्रीचन्द्रगुप्तस्य ॥

१ नात् २ यानीह ३ ल्यवान्तप्रति ४ सर्वानेव ५ देन्द्रान् ६ लेलां ७ मशाश्वतं ८ बुद्धा ९ कीर्तयो
१० गृह्णाति ११ णवी. १२ लोकत्रयं १३ भवेत् १४ महीं १५ पचपूतः १६ वह्निं १७ चैव १८ सर्वेषामेव १९ हाटक

૧૬ પવનપુત્ર(હનુમાન) જેવો ધવલરૂપ થયો, જેણે સઘળા શત્રુઓને જિત્યા, જેનું નામ બહુ પ્રસિદ્ધ થયું અને જેણે યશ વડે જગતને ધવલ કર્યું

૧૭ યશ મેળવવાની ઇચ્છાવાળા જે ધવલરૂપે સિંહ સમાન બનીને શત્રુને તાકીદે હણ્યો અને એ શત્રુથી ખૂંચવી લેવામાં આવતું રાજ્ય પોતાના સ્વામીને આપ્યું

૧૮ એનો પુત્ર પ્રચંડ થયો, જે રણમાં કીર્તિલંપટ હતો; અને અકકુવ પણ થયો, જે નિર્મલ અને ખડ્ગવડે પૃથ્વીમાં વિખ્યાત હતા.

૧૯ શેલુના જેવા લલિત હાથવાળા સેલલવિદ્યાધરે^૧ પણ લડાઈમાં શત્રુઓને હણીને યશ વડે કુલને અલંકૃત કર્યું.

૨૦ શ્રીમાન્ વલ્લભરાજ અકાલવર્ષ શ્રીહર્ષપુરથી ઓળખાતાં સાડા સાતસો ગામે ભોગવે છે.

પંક્તિ ૩૧ આવનારા (ભવિષ્યમાં થનારા) બધા ભદ્ર નૃપતિઓને, મહાસામંતોને, અમાત્યોને લશ્કરના અધિકારીઓને, જીલ્લાના હાકેમોને અને મહોટરાઓને (વડા મુખીઓને) (એ રાજા) જણાવે છે: તમારે જાણવું જે, શ્રી ખેટક, હર્ષપુર અને કાસદ્રહનાં રહાડા સાતસો ગામેમાં જ્યારે પંચમહાશબ્દને પામેલા મહાસામંત પ્રચંડના દંડનાયક શ્રી ચન્દ્રગુપ્ત હતા ત્યારે, મેં હર્ષપુરનાં રહાડા સાતસો(ગામે)ની અંદર આવેલી કર્પટવાણિજ્ય ચોરાશીમાં રહેલ સૂરિદ્વા દશકમાં આવતું વ્યાઘ્રાસ ગામ, વૃક્ષમાલા સહિત; દંડની અને દશ-અપરાધની શિક્ષાની સત્તા સાથે, સીમા સુદ્ધાં, કાષ્ઠ, તૃણ, કૃપ, તડાગ સમેત, ભોગ અને ભાગ સહિત, સુવર્ણ સહિત, ચાર સીમા સાથે, ઘાસ તૃણ સુદ્ધાં, લખી આપ્યું છે. સીમા લખવામાં આવે છે: પૂર્વે પંથોડા ગામ અને વિતખાવલ્લી, દક્ષિણે કેરડવલ્લી ગામ અને અરલુવક ગામ,^૨ પશ્ચિમે નાવાલિકા અને અપૂ-વલ્લી, અને ઉત્તરે અમ્નાઉચ ગામ; એવી ચતુ:સીમાથી ઓળખાતું વલ્લૂરિકા ગામ, ભટ્ટ નિવાસી ભરદ્વાજસગોત્ર વાજિમાધ્યદિન(શાખા) ભણુનાર, વવ્વના પુત્ર, ગ્રાહ્યજ્ઞ બ્રહ્મભટ્ટને, બાલ, ચરૂ, અને વૈશ્વદેવ અર્થે, સ્નાન ઉદ્દેશ ત્યાગપૂર્વક, દાનમાં આપવામાં આવે છે. માટે અમે આપેલું ધર્મદાન બધા ભાવિ રાજાઓએ, અમારું ઉલ્લંઘન કર્યા વગર, પાળવું અને માન્ય રાખવું.

પં. ૪૪ અને વ્યાસ ઋષિએ કહ્યું છે કે (રવાજ મુજબના બાર શ્લોક છે)

પં. ૫૯ શ્રી ધવલરૂપ પુત્ર શ્રી અકકુકનો આ સ્વહસ્ત (દસ્કત) છે. શક સંવત્ ૮૩૨, વૈશાખ શુદ્ધ પૂર્ણિમાએ, મહાવૈશાખી તિથિએ, પૂર્વે કરાયેલા દેવદાન કે બ્રહ્મદાનનો અપવાદ રાખીને, દાન કર્યું છે. નેમાદિત્યના પુત્ર કુલપુત્રક અમૈયકે આ શાસન લખ્યું છે. આમાં જ્યાં અક્ષર ભિન્ન કે અધિક હોય તે સઘળું પ્રમાણુ છે; વ્યાસ જેવા પણ ભૂલે છે. શ્રી ચન્દ્રગુપ્તનો આ સ્વહસ્ત(દસ્કત) છે.

^૧ આ પ્રચંડ અને અકકુકનો બાઈ હશે. ^૨ ૬૬ ૨ જતા ઈલાન દાનપત્રમાંનું ગ્રામ ગરલોમ સાથે સરખાવો. (ઈ. એ. નો. ૧૩, પા ૧૧૭)

ઇન્દ્રરાજ ત્રીજાનાં બે દાનપત્રો*

શ. સ. ૮૩૬ કાલ્કીન સુ. ૭

આ તામ્રપત્રોની નોંધ પહેલાં એચ. એચ. ધ્રુવે લીધી હતી અને ત્યાર બાદ જ. ભા. બે. રા. એ. સો. વો. ૧૮ પા. ૨૫૩ મે ડો. આર. જી. ભાંડારકરે શિલાછાપ સહિત તે પ્રસિદ્ધ કર્યા હતાં. ત્યાર બાદ અચાનક મેં તે વડોદરા મ્યુઝીયમમાં જાયાં અને પ્રો. હુલ્શની સૂચના અનુસાર મૂળ પત્રો મેળવીને પ્રસિદ્ધ કરું છું. પત્રોની સાથે બે સીલો વડોદરાના રેસીડન્ટ મોકલી હતી પણ તે છૂટી હતી તે પ્રત્યેક તામ્રપત્ર સાથે જોડી શકાય તેમ નહોતી.

પત્રોનું માપ ૧૩ ઇંચ x ૬ ઇંચ છે. સીલની કડીઓ છૂટી પડી ગઈ હતી. તે ૬ ઇંચ જાડી છે અને તેનો વ્યાસ ૩ ઇંચ છે. સીલમાં સર્પ ઉપર બેઠેલા ગરુડનું ચિત્ર છે. સર્પ કમરે વીંટાઈ ગયેલા છે અને તેની કણ હાથમાં છે. તેના જનોઈ જેવું દેખાય છે તે કદાચ ત્રીજા સર્પ હોય. ગરુડ સન્મુખ બેઠેલા છે અને તેની જમણી બાજુએ ઉપરના ખૂણામાં ગણપતિ છે અને નીચે ચમર અને તેની નીચે દીવો છે. ડાબી બાજુ ઉપલા ખૂણામાં સિંહ ઉપર બેઠેલી દેવી છે અને સિંહ નીચે ચમર અને તે ઉપર સ્વસ્તિક છે. ગરુડના માથાની બન્ને બાજુ વર્તુલ છે, જે સૂર્યચંદ્ર માટે હોય એમ અનુમાન થાય છે. ગરુડની નીચે લેખ સ્પષ્ટ નથી, પણ તે શ્રીમન્નિલ-વર્ણદેવસ્ય હોય એમ જણાય છે. સીલની ડોર ઉપર જૂદાં જૂદાં ચિહ્નો છે. જેમાં લિંગ અને અંકુશ ઓળખી શકાય છે. નાની સોલ જે ૧૨ ઇંચ x ૧૩ ઇંચ છે તેના ઉપર પણ ચિહ્નો છે પણ તે સ્પષ્ટ નથી. સર્પ, ગણપતિ, દેવી, દીવો, સ્વસ્તિક વિગેરે આમાં પણ જોવામાં આવે છે. ઠીકનું માપ પણ તે જ છે.

એચ. એચ. ધ્રુવ લખે છે કે બગુમરાના મુલજી બુશાલ પટેલનો નોકર દુબળો ખેતરમાં હળ ખેડતો હતો ત્યારે આ પત્રો નીકળ્યાં હતાં. તેથી પ્રો. કીલ્હોર્ન પ્રથમ જણાવ્યું હતું તે મુજબ આ પત્રોને બગુમરાનાં પત્રો તરીકે (નવસારીનાં તરીકે નહીં) ઓળખાવવાં જોઈએ.

દરેક જોડીમાં ત્રણ ત્રણ પત્રો છે અને તે ૧૩ ઇંચ લાંબાં અને ૬ ઇંચ પહોળાં છે. પહેલા અને ત્રીજા પત્રો માત્ર અંદરની એક જ બાજુએ અને વચલાં પત્રો બન્ને બાજુએ કોતરેલાં છે. કોતર કામ સ્પષ્ટ અને સંભાળપૂર્વક કરાયેલું છે. લિપિ ઉત્તર વિભાગની લિપિને મળતી છે. ભાષા સ્પર્શ સંસ્કૃત છે.

બન્ને જોડીમાં રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ઇન્દ્ર ૩ જાએ બ્રાહ્મણને ગામ દાનમાં આપ્યાની હકીકત આપી છે. ઇન્દ્ર ત્રીજાને બીજા તામ્રપત્રની પં. ૪૩-૪૫ માં પરમભટ્ટારક મહારાજધિરાજ પરમેશ્વર શ્રી અકાલવર્ષ દેવ એટલે કે પોતાના દાદા કૃષ્ણ બીજાના પગનું ધ્યાન ધરનાર પ. મ. પ. શ્રી નિત્યવર્ષ નરેન્દ્રદેવ તરીકે વર્ણવ્યો છે. દાન અપાયું ત્યારે ઇન્દ્ર ત્રીજા પટ્ટબન્ધ ઉત્સવ માટે પોતાની રાજધાની માન્યખેટ છોડીને કુરુન્ડક ગયો હતો. તે પ્રસંગે સોનાથી પોતાનું વજન કરાવ્યું હતું અને ત્રાજવામાંથી ઉતર્યા વિના રંગ લાળ દ્રમ્ભનું તથા કુરુન્ડક અને બીજાં ગામ ડાનું દાન કર્યું. તેમ જ આગલા રાત્રીએ આપેલાં દાનને અનુમોદન આપ્યું અને છેવટે તેના નામના ગામડાનું દાન બીજા તામ્રપત્રમાં લખ્યા મુજબ મૂળ પાટલીપુત્રના રહીશ લક્ષ્મણ-

* એ. ઇ. સો. ૬ પા. ૨૪ ડો. ડી. આર. ભાંડારકર.

ગોત્રના વાણ માધ્યન્દિન શાખાના બ્રાહ્મણ શ્રી વેણપ ભટ્ટના દીકરા સિદ્ધપ ભટ્ટને કથું. અને પહેલા તામ્રપત્રમાં લખ્યા મુજબ તેજ ગોત્રના અને શાખાના બ્રાહ્મણ રાણુપ ભટ્ટના દીકરા પ્રભાકર ભટ્ટને ઉમ્બરા અથવા ઉમ્બરા ગામ દાનમાં આપ્યું હતું.

દાન શ. સ. ૮૩૬ યુવ સંવત્સરના કાલ્દશુન સુદિ સાતમ, તા. ૨૪ મી ફેબ્રુઆરી ૯૧૫ ઇ. સ. ના રોજ અપાયાં હતાં.

બીજાં બધાં રાષ્ટ્રકૂટ તામ્રપત્રોની માફક આમાં પણ શરૂવાતમાં વિષ્ણુ તથા શિવની સ્તુતિ છે અને પછી બીજાં શ્લોકમાં કૃષ્ણની સ્તુતિ છે. ત્યાર પછીના શ્લોકમાં દાન દેનાર ઇન્દ્રરાજ દેવ ત્રીજાં વિષ્ણુની સાથે સરખાવ્યો છે. શ્લોક ૪ થામાં વિષ્ણુના નાલિકમળમાંથી બ્રહ્માની ઉત્પત્તિ, તેનાથી અત્રિ, અત્રિથી ચંદ્ર અને ચંદ્રમાંથી યદુવંશની ઉત્પત્તિ બતાવી છે. યદુવંશની સાત્યકિ શાખામાં દન્તિદુર્ગ જન્મ્યો હતો અને તેને ચાલુક્ય વંશની રાજ્ય લક્ષ્મી આપેઆપ જઈને વરી હતી. આ ઉપરથી સમજાય છે કે ચાલુક્ય વંશને હરાવીને દન્તિદુર્ગે રાષ્ટ્રકૂટ વંશની ઉન્નતિ કરી. શ્લોક છઠામાં લખેલ છે તે મુજબ દન્તિદુર્ગે પ્રથમ દક્ષિણ દેશ સર કર્યો. પછી મધ્ય દેશમાં આવ્યો અને છેવટે કાંચી જિતી લીધું. ઇલોરાની દશાવતાર ગુફામાંના લેખમાં આપેલ છે કે દન્તિદુર્ગે કાંચી, કલિંગ, કોશલ, શ્રીશૈલ, માલવ, લાટ ટંક વિગેરે પ્રદેશો જિત્યા. આ લેખમાં આપેલ છે તે મુજબ પ્રથમ દન્તિદુર્ગે દક્ષિણમાં શ્રીશૈલ કલિંગ વિગેરે જિત્યાં, પછી મધ્ય ભાગમાં કોશલ, માલવા, લાટ વિગેરે જિત્યાં અને છેવટે પાછો દક્ષિણમાં આવ્યો અને કાંચી પતિને હરાવ્યો.

શ્લોક ૮— દન્તિદુર્ગ પછી તેનો કાકો કુણ્ડરાજ ૧ લો ગાદીએ આવ્યો. શ્લોક ૯—તેના દીકરા નિરૂપમ (ધ્રુવ) નું વર્ણન છે, પણ તેના મોટા ભાઈ ગોવિંદ બીજાનું વર્ણન નથી. કદાચ દાન દેનાર રાજાની સીધી વંશાવળી જ આપવાનો આશય હોય અને ગોવિંદ બીજાનું વર્ણન નથી, જ્યારે દન્તિદુર્ગ વંશનો સ્થાપક હતો તેથી તેનું વર્ણન આપેલ છે. પરંતુ તેનો અર્થ એમ ન કરાય કે ગોવિંદ બીજે ગાદીએ આવ્યો જ નહોતો.

ગોવિંદ ૨ જાના ભત્રીજા અને ભાયાત સુવર્ણવર્ષ ૪૬૬ના ધુળીઆના તામ્રપત્રમાં શ. ૮૦૧માં ગોવિંદ રાજ્ય કરતો હતો એમ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. શ્લોક ૧૦—કોશલના રાજા પાસેથી તેમ જ બીજા ઉત્તરના રાજા તરફથી સફેદ છત્ર નિરૂપમ ધ્રુવને મળ્યાનું લખેલ છે. ઉત્તર તરફનો રાજા કાં તો જૈન હરિવંશમાં આપેલ ઇન્દ્રાયુધ હોય અગર પાલના ધર્મપાલનો અને રાષ્ટ્રકૂટ ગોવિંદ ૩ જા નો સમકાલીન કનોજનો રાજા ચક્રાયુધ હોય એમ સંભવ છે. શ્લોક ૧૧—નિરૂપમ ધ્રુવથી જગત્તુંગ (ગોવિંદ ૩ જા) અને તેનાથી શ્રીવલ્લભ (અમોઘવર્ષ ૧ લો) ઉત્પન્ન થયાનું વર્ણન છે. શ્લોક ૧૨—અમોઘવર્ષે ચાલુક્યો રૂપી ઉદયિમાં રૂપી ગયેત્રી રતનની કીર્તિને ઉદ્ધારી અને વીરનારાયણનું બિરૂદ ગ્રહણ કર્યું. આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે અમોઘવર્ષના રાજ્યની શરૂવાતમાં વેંગીના ચાલુક્યોએ રાષ્ટ્રકૂટની સત્તાને હુલ્લમચાવી નાંખી હશે. અમોઘવર્ષનો સમકાલીન ચાલુક્ય રાજા નરેન્દ્રમૃગરાજ વિજયાદિત્ય ૨ જા હતો અને તેણે ગાંગ અને રતનાં લશ્કરો સાથે બાર વર્ષ સુધી રાત અને દિવસ સુદ્ધ કર્યાનું પૂર્વ તરફના ચાલુક્યના લેખમાં આપેલ છે. શ્લોક ૧૩ માં આનું વેર અમોઘવર્ષે લીધાનું અને ચાલુક્યોને જડમૂળથી ઉખેડી નાંખ્યાનું લખેલ છે. આ હકીકત ખંભાત અને સાંગલીનાં તામ્રપત્રોથી પૂરવાર થાય છે કારણ કે તેમાં

આલુક્યો રૂપી ભોગ આપી યમરાજને તૃપ્ત કર્યાનું લખ્યું છે, શ્લોક ૧૩ માં જણાવેલ છે કે આલુક્યોએ સ્તમ્બપુર ઉજ્જૈન કર્યું હતું. આ સ્તમ્બપુર તે તામ્રલિપ્ત અને મીઠનાપુર પ્રગણના તમલૂક તાલુકાનું મુખ્ય શહેર છે.

શ્લોક. ૧૪—૧૫—આલુક્ય વંશના ઘાતક ધૂમકેતુ સમાન શ્રીવલ્લભ(અમોઘવર્ષ ૧)થી કૃષ્ણરાજ (બીજો) ઉત્પન્ન થયો. તેની ગુર્જર સાથેની લડાઈઓ વૃદ્ધ પુરૂષોને હજી તાજી યાદ છે. મેં બતાવ્યું છે કે ગુર્જરા કે જેની સાથે રાષ્ટ્રકૂટો હમેશાં લડ્યાં કરતા તે ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં રાજ્ય કરતા હતા અને તેની રાજધાની મહોદય અગર કનોજમાં હતી. જે ગુર્જર રાજાને કૃષ્ણ રાજ બીજાએ (ઇ. સ. ૮૮૮—૯૧૧) હરાવ્યો તે મહેન્દ્રપાલ (ઇ. સ. ૮૯૬—૯૦) કવિ રાજ-શેખરનો આશ્રય દાતા હોવો જોઈએ.

શ્લોક ૧૬—કૃષ્ણ રાજ બીજાને જગત્તુંગ નામે પુત્ર હતો, જે (શ્લોક ૧૭—૧૯) હૈહય એટલે કે કલચુરી વંશના કોણલના દીકરા રણવિઘ્નની દીકરી લક્ષ્મીને પરણ્યો હતો. રણવિઘ્ન-ને આંહી ચેદીધર કહ્યો છે અને તેજ દેવનિ જહલણની સૂક્તિમુક્તાવલિમાં જોવામાં આવે છે. ડો. ભાંડારકરે કૃષ્ણ ૩ બનાં કરહાડનાં તામ્રપત્રો^૧ ઉપરના પોતાના નિબંધમાં આનું સૂચન કર્યું છે. તેમાં લખ્યું છે કે નદીઓમાં નર્મદા, રાજાઓમાં રણવિઘ્ન અને ઠવિઓમાં સૂરાનંદ ચેદીનાં આભૂષણ રૂપ હતાં. ચેદીના કલચુરી રાજાઓના નામમાં રણવિઘ્નનું નામ જોવામાં આવતું નથી. રતનપુરના લેખમાં^૨ આપેલ છે કે કોણલને આઠ દીકરા હતા. જેમાંનો મોટો ત્રિપુરી-નો રાજા હતો અને બીજાઓ મણ્ડલોના રાજા હતા. આમાં જે શ્રદ્ધા રાખીએ તો રણવિઘ્ન ત્રિપુરીનો એટલે કે ચેદીનો રાજા હતો તેથી કોણલનો મોટો દીકરો હોવો જોઈએ. પણ બના-રસના તામ્રપત્રમાં^૩ આપેલ છે કે કોણલ પછી તેનો દીકરો મુગ્ધતુંગ પ્રસિદ્ધ વલ્લભ ગાદીએ આવ્યો. તેથી એમ અનુમાન થાય કે રણવિઘ્ન અને મુગ્ધતુંગ પ્રસિદ્ધવલ્લભ એ બે એક જ રાજા હતા.

જગત્તુંગના લક્ષ્મી સાથેના લગ્નથી ઇન્દ્રરાજ ત્રીજો ઉત્પન્ન થયો. તેનાં બિરુદો રત્તકંઠપદ્મવ અને શ્રીકીર્તિનારાયણ શ્લોક ૨૦ અને ૨૧ માં આપેલ છે. શ્લોક ૨૨ માં દ્વિઅર્થી રચના છે તેની ઐતિહાસિક સંકલના જરા મુશ્કેલ છે. તેમાં ઉપેન્દ્રને ઇન્દ્રરાજે હરાવ્યો તે ભાવ છે, પણ તે ઉપેન્દ્ર કોણ હતો અને તે બન્ને રાજાઓને લગાડેલા કૃતજોવર્ધનોદ્વાર અને હિલોન્મૂલિત મેરૂને કેમ ઘટાવવાં તે સમજાતું નથી. પ્રથમ મારી એવી સમજ હતી કે ઉપેન્દ્ર તે મહોદયના પ્રતિહાર વંશનો મહીપાલ હતો અને તેને જ પાલવંશનાં ભાગલપુરનાં તામ્રપત્રોમાં ચક્રાયુધ કહ્યો છે. પણ મેં ઉપર બતાવ્યું છે કે ધર્મપાલ અને ચક્રાયુધ રાષ્ટ્રકૂટ ગોવિંદ ૩ બના સમકાલીન હતા. તેથી ચક્રાયુધ અને મહીપાલ એક એમ કહી શકાય નહીં. કારણ મહીપાલ ગોવિંદ ૩ બના દીકરાનો પ્રપૌત્ર ઇન્દ્ર ત્રીજાનો સમકાલીન હતો. પંડિત ભગવાનલાલ ઉપરનાં બિરુદમાંના મેરૂનો અર્થ મેર અથવા મેહર કરે છે અને કાઠિયાવાડના કોઈ મેહર રાજાની જિતનું સૂચન છે, એમ માને છે. પ્રો. કીલહોન મેરૂ તે કદાચ મહોદય હોય અને સાંગલીના તામ્રપત્રોમાં લખેલી ઇન્દ્ર-ત્રીજાની કનોજની જિતનું સૂચન માને છે. બીજાં બિરુદનો અર્થ હજી સમજાયો નથી, કદાચ બીજાં કોઈ તામ્રપત્રો હવે પછી મળે તેનાથી ભવિષ્યમાં ખુલાસો થાય.

શ્રીમાન નિત્યવર્ષ નરેન્દ્રદેવ એટલે કે ઇન્દ્રરાજ ત્રીજાને શ્રીમદ્ અકાલવર્ષ દેવ એટલે કે તેના દાદા કૃષ્ણ બીજાના ચરણનું ધ્યાન કરતો એમ લખ્યું છે, તેથી એમ સમજાય છે કે ઇન્દ્રરાજ

ત્રીજાનો આપ જગત્તુંગ ગાદી ઉપર આવ્યો નહોતો. રત્તરાજનાં ખારેપાટણનાં તામ્રપત્રોમાં પણ કૃષ્ણ ધીજી પછી ઇન્દ્ર ત્રીજાને મૂકેલ છે અને જગત્તુંગને અમોઘવર્ષનાં આપ તરીકે માત્ર ઓળખાવ્યો છે. પરંતુ દેવળી અને કરહાડનાં કૃષ્ણ ત્રીજાનાં તામ્રપત્રોમાં જગત્તુંગ ગાદીએ આવ્યા વિના ગુજર્યો, એમ સ્પષ્ટ લખ્યું છે, તેથી ઉપરનું અનુમાન સત્ય ઠરે છે.

આ દાનપત્ર ઘડનાર નેમાદિત્યનો દીકરો ત્રિવિક્રમલટ છે અને તે શાંડિલ્ય ગોત્રનો અને નલચંપુનો કર્તા હોવો જોઈએ. સહુથી પ્રથમ ત્રિવિક્રમનો ઉલ્લેખ લોજના સરસ્વતિ કંઠામરણમાં છે. મહાલસાચંપુનો કર્તા પણ આજ ત્રિવિક્રમ મનાય છે.

જ્યોત્સેનાનાં નામમાં પાટડીપુત્ર તે હાલનું પટના અને માન્યખેટ તે નિઝામના પ્રદેશમાંનું માલખેડ છે. ઇન્દ્રરાજ ત્રીજો પટળંધ માટે જે કુરુન્ડક ગામે ગયો હતો તેને મી. એ. એમ. ટી. જેક્સને દક્ષિણ મરાઠા પ્રદેશમાં કૃષ્ણા અને પંચગંગાના સંગમ ઉપરના કુરુન્ડવાડ તરીકે ઓળખાવ્યું હતું.

પહેલા દાનપત્રમાં લાટ પ્રદેશમાં કમ્મણિજ્જ પાસેનું ઉમ્વરા (અથવા ઉમ્મરા) ગામ દાનમાં અપાયું હતું અને તેની સીમા નીચે મુજબ હતી. પૂર્વમાં તોલેજક દક્ષિણમાં મોગલિક પશ્ચિમે સંકી અને ઉત્તરે જવલકૂપક આવેલાં હતાં. ડો. ભાંડારકરે ઉમ્વરાને બગ્ગ આગળ મુકીને બગુમરા તરીકે ઓળખાવેલ છે. તોલેજક અને મોગલિક મળતાં નથી, પણ સંકી અને જવલકૂપક તે સન્ધિ બગુમરાથી નૈઋત્યમાં ૧ માઈલ ઉપર અને જોલ્લા બગુમરાથી ઉત્તરમાં ૧૫ માઈલ ઉપર આવેલાં છે તે હોવાં જોઈએ.

બીજા દાનપત્રમાં કમ્મણિજ્જ પાસેનું તેજા ગામ દાનમાં આપેલું છે અને તેની પૂર્વે વારડ પલ્લિકા, દક્ષિણે નામ્લીતટક, પશ્ચિમે વલિશા (અગર બલિશા) અને ઉત્તરે વવ્વિયણ ગામે લખ્યાં છે. તે બધાં અનુક્રમે તેન, બારડોલી, નદીદ, વનેસ અને બબેન તરીકે ઓળખાય છે.

કમ્મણિજ્જ જેની પડોશમાં દાનમાં અપાયેલાં બન્ને ગામે છે તે હાલનું કામરેજ છે. આ બધાં ગામે વડોદરા રાજ્યના નવસારી તાલુકામાં છે. ગુજરાત રાષ્ટ્રકૂટ ધ્રુવ ધીજનાં બગુમરાનાં તામ્રપત્રમાં તેજાને ગામ તથા વિષય તરીકે આપેલ છે અને તે ગામ પોતાના દાદા ધ્રુવ ૧ લાએ (ઇ. સ. ૮૩૪-૩૫) કોઈ બ્રાહ્મણને દાનમાં આપ્યું હતું. આ તામ્રપત્રમાં તે ગામ ફરી આખ્યાનું લખ્યું છે તે બતાવે છે કે આગલા રાજાઓએ ખાલસા કરેલાં ઘણાં ગામે ઇન્દ્ર ત્રીજાએ પાછાં આપી દીધાં. આમાંનું આ ગામ પણ એક હશે.

પહેલા દાનપત્રનું અક્ષરાન્તર^૧

પત્રલું પહેલું

- ૧ સ્વાસ્તિ [॥ સં વોવ્યાદ્વેધસા ધામ યન્નામિકમલં કૃતં । હરશ્ચ યસ્ય કાન્તેન્દુ-
કલયા કમલં કૃતમ્ ॥ [૧*] જયતિ
- ૨ 'વિવુધવન્ધુલ્લિધ્યવિસ્તારિવક્ષસ્થલવિમલવિલોલકૌસ્તુભઃ કંસકેતુઃ । મુલસરાસિ-
જરજ્જે યસ્ય નૃ-
- ૩ ત્યન્તિ લક્ષ્મ્યાઃ સ્મરમરપરિતામ્યચારકાસ્તે કટાક્ષાઃ ॥ [૨x] સં જયતિ
ભુજદણ્ડસંશ્રયશ્રીઃ સમરણ-
- ૪ સમુદ્રતદુર્ઘરાચિક્રઃ અપહૃતવલિમંડલો નૃસિંહઃ સતતમુપેન્દ્રદેવેન્દ્રરાજદેવઃ[૩]॥
- ૫ ઈસ્તિ શ્રીનાથનામિસ્ફુરદુ[રુ]સરસામ્બોજજન્મા સ્વયંભૂ(।)સ્તસ્માદાત્રિઃ
સુતોભૂદમૃતકરપરિસ્પ-
- ૬ ન્દેન્દુસ્તોપિ । તસ્માદ્વં[શો] યદૃનાં જગતિ સવવૃષે યસ્ય તૈસ્તૈર્વિવલાસૈઃ
શાર્જી ગોપાજ્ઞનાનાન્ન-
- ૭ યનકુવલયૈરર્ચ્યમાનશ્ચચાર ॥ [૪÷] [ત]ત્રિન્વયે વિતતસાત્યકિંવંશજન્મા
શ્રીદન્તિદુર્ગનૃપ-
- ૮ તિઃ પુરુષોત્તમોભૂત્ । ચાલુક્યવશજલંધેઃ સ્વયમેવ લક્ષ્મીર્યં શંસન્નક[કર]-લાઞ્છન-
- ૯ માજગામ ॥ [૫÷]કૃ[ત્વા] સ્પદં હૃદયન્હારિજઘન્યભાગે સ્વૈરં પુનર્મૃદુ વિમર્ચ
ચ મધ્યદે-
- ૧૦ શં [૧x] યસ્યાસમસ્ય [સમ]રે વસુધાજ્ઞનાયાઃ કાંચીપદે પ[દ]મકારિ
કરેણ ભૂયઃ ॥ [૬+] ઔ સેતોઃ સાનુવ-
- ૧૧ પ્રૈવલકપિ [કુલો] લ્લનફુલ [લવ] જ્ઞાદા [કૈલા] સાદ્ધવાનીચલચ[ર]
ખરણન્નૂપુરોક્તાદિતાન્તાત્ ।
- ૧૨ યસ્યાજ્ઞાં ભૂમિપાલાઃ કરમુકુલમિલ[ન્મૌ]લિમાલાયમમ્મામાનપ્રૈરુતમાજ્ઞૈરવનિત-
લ્લુઠ્ઠજ્ઞા-
- ૧૩ નવો માનયન્તિ ॥ [૭+] જીર્વૌ જગન્નિજમુજે [ન પુ] નર્જિગીષોઃ સ્વર્ગ
વિજેતુમિવ તસ્ય ગતસ્ય રાજઃ । તત્રા-

૧ ૨૧૫ અદાદુર લેખ્યાએ આપેલી છાપ ઉપરથી ૨ સ્વસ્તિનો 'ઈ' અક્ષર ટ્રાન્સલેટી નથી ૩ હંદ અનુ-
ષ્ટુપ ૪ હંદ માત્રિની ૫ વાંચો વિવુધવન્ધુ ૬ હંદ પુષ્પિતાગ્રા ૭ વાંચો વલિ, ૮ હંદ અગ્રરા ૯ વાંચો
પરિધ્યન્દ, ૧૦ આ તથા પછીના શ્લોકનો હંદ વસંતતિલકા ૧૧ વાંચો વંશ, ૧૨ હંદ અગ્રરા ૧૩ વાંચો
પ્રવલ ૧૪ હંદ આ અને પછીના શ્લોકનો વસંતતિલકા.

- ૧૪ ભવત્પરમધામ્નિ પદે પિતૃવ્યઃ શ્રીકૃષ્ણરાજનૃપતિઃ પ્રથિતપ્રતાપઃ ॥ [૮*] દિ-
ક્ષુન્દરીવદનચાન્દનપત્ર-
૧૫ મંગલીલાય [મ] નવનવિસ્તૃતકાન્તકીર્તિઃ ॥ શ્રીરાષ્ટ્રકૂટકુલશૈલમલંકરિણોસ્ત-
સ્માદભૂ-
૧૬ ત્રિરુપમો નિરવચશૌર્યઃ ॥ [૯*] કીર્તિઃ' કુન્દરુચઃ સમસ્તભુવનપ્રસ્થાનકુંભઃ
સિતો લક્ષ્મ્યાઃ

વીજું પતરું—પ્રથમ વાજુ

- ૧૭ લક્ષ્મ્યાઃ પાણિતલે વિલાસકમલં પૂર્ણેન્દુવિમ્વદ્યુતિ । એકં કંપિતકૌસલેશ્વરકરા-
દાચ્છિન્નમન્યત્પુ-
૧૮ નયેનોદીચ્યનરાધિપાદશ ઇવ શ્વેતૌતપત્રં રણે ॥ [૧૦x] તેસ્માલ્લેભે જગત્તુંગો-
જન્મ સમ્માનિ-
૧૯ ત [દ્વિજ]ઃ । સોપિ શ્રીવલ્લભં સૂનું રાજરાજમજીજનત્ ॥ [૧૧÷] નિમગ્નાં
[ય] શ્ચલુક્વયૌઘૌ રટ્ટરાજ્યશ્રિ-
૨૦ યં પુનઃ [૧*] પૃથ્વીમિવોદ્ધરન્ધારો વીરનારાયણો ભવત્ ॥ [૧૨x] સમૂલોન્મૂ-
તિતસ્તસ્માન્દળ્લેનેની-
૨૧ તકઞ્ચકઃ । યોદ્ધેદ્વેષિણશ્ચળ્લચલુક્વયાંશ્ચળ્લકાનિવ ॥ [૧૩+] ['ઉચ્ચ-
શ્ચલુ] ક્યકુલકન્દલકાલકે-
૨૨ તોસ્તસ્માદકૃષ્ણચરિતોજનિ કૃષ્ણરાજઃ । પીતાપિ કર્ણપુટકૈર [સ] કૃજ્જને
[ન] કીર્તિઃ પરિભ્ર-
૨૩ મતિ યસ્ય શશાન્કકાન્તિઃ ॥ [૧૪÷] ઉચ્ચદીધિતિરત્નજાલજટિલં વ્યાકૃષ્ટ-
મીઢગધનુઃ (।) ક્રુદ્ધેનોપ-
૨૪ રિ વૈરિવીરશિરસામેવં વિમુક્તાઃ શરાઃ । ધારાસારિણિ સે[ન્દ્ર] નાપવલ્લયે યસ્યે-
૨૫ ત્થ[મ] દ્વૈગમે ગ [જ્ઞ] દૂર્જ [ર] સક્કરવ્યતિકરં જીર્ણો જનઃ શ[ન્દ્ર]
તિ ॥ [૧૫+] ઐજનિ જનિ-
૨૬ તમઙ્ગો વૈરિવૃ [ન્દ] સ્ય તસ્માદધરિતમદનશ્રીઃ શ્રીજગત્તુંગ [દે] વ[: । ધ્વ]
જસરસિ-
૨૭ જશંસ્વપ્રોલ્લસચ્ચક્રપાણિર્વિભવવિજિતવિષ્ણુર્વલ્લભો વીર [લ] લક્ષ્મ્યાઃ ॥ [૧૬÷]
[ઐ] સીત્કોપ્ય-

૧ છંદઃ શાદ્ધલવિક્ષીડિત ૨ [વસર્ગનાં બે મીડાંમાંથી એક મીડું ભૂલાઈ ગયું છે. ૩ પુનરક્તિ છે. ૪ વાંચો વિમ્વ પ શ્વેતાતપત્રં માર્થી કોતરનારે સુધારેલું છે. ૫ છંદ આ શ્લોક તથા પદ્યોનાં બે શ્લોકોના અનુપ્રુપ્ ૭ વાંચો ક્યાઘૌ. ૮ ન્વીરો પણ શક્ય વાંચત છે. ૯ વાંચો સ્તમ્બ. ૧૦ વાંચો દન્દ-
દ્વેષિ. ૧૧ છંદઃ વસંતતિલકા ૧૨ છંદ શાદ્ધલવિક્ષીડિત ૧૩ વાંચો મદ્દાગમે. ૧૪ વાંચો શંસતિ
૧૫ છંદ માલિની ૧૬ છંદ આ શ્લોક તથા પદ્યોનાં શાદ્ધલવિક્ષીડિત.

- ૨૮ થૈહયાન્વયમવો મૂ [પ] : ' [સ] હસ્તાર્જુનાં ગર્જદુ [જ] યરાયણોર્જિતલ
સદોર્દ્ધકપ્પૂ -
- ૨૯ હર : । વિશ્રાન્તૈઃ શ્રવણેષુ નાકસદસાં યત્કીર્તિનામાક્ષરૈઃ સિદ્ધૈઃ સાન્દ્રસુધારસેનલિ-
- ૩૦ ચિત્તેર્વ્યાપ્તાઃ વક્તુભિત્તયૈઃ ॥ [૧૭*] વંશે તસ્ય સપત્નવંશપરશોઃ કોક્કલમૂપા-
ત્તમજો રાજા શ્રીર-
- ૩૧ ણવિગ્રહઃ સમમવચ્છેદીશ્વરઃ કીર્તિમાન્ । યસ્યારાતિપુરંઘ્રિમણ્ડનમુષઃ સર્વોપિ પૃથ્વીપ-
- ૩૨ તિઃ સૂર્યસ્યેન્દુરિવ પ્રયાતિ વિકલઃ પેક્ષક્ષયે મણ્ડલમ્ ॥ [૧૮x] સંકલગુણગ-
ણાવ્ધેર્વિષ્કુરદ્ધાં-
- ૩૩ મધામ્નઃ કલિતકમલપાણિસ્તસ્ય લક્ષ્મીઃ સુતામૂત્ । યદુકુલકુમુદેન્દુઃ સુન્દરીચિ-
ત્તહારી-

વીજું પતરુંઃ વીજી વાજુ

- ૩૪ હરિરિવ પરિણિન્યે તાં જગતુંગદેવઃ ॥ [૧૯*] ચતુરુદધિતટા [ન્ત] ર્યાત-
શૌર્યોથ તામ્યામભવદરિ-
- ૩૫ ધરદ્યો રટ્ટકન્દર્પદેવઃ । મનસિ કૃતનિવાસઃ કાન્તસીમન્તિનીનાં સફલજનશરણ્યઃ પુ-
- ૩૬ પ્યલાવપ્યરાશિઃ ॥ [૨૦+] મંદનમમૃતવિન્દુસ્યન્દમિન્દોશ્ચ વિમ્વં^૩ નવનલિ-
નમૃણાલં ચન્દનં ચન્દ્રિકાં
- ૩૭ ચ । અપરમપિ યદીયૈર્જન્મનિર્માણશેષૈરણુભિરિવ ચકાર સ્પષ્ટ [મ] નન્દિ વેધાઃ
॥ [૨૧*] દેવો^૪
- ૩૮ યંશ્ચતુરમ્તુરાશિરશનારોચિષ્ણુવિશ્રમ્ભરામાક્રામન્નિજવિક્રમેષ સંમમૂત્ શ્રીકીર્તિનારા-
- ૩૯ યણઃ [૧*] શ્રુત્વા જન્મ યદીયમાકુલધિયાં જગ્મુઃ સ [મં] વિદ્વિષાં દૈન્યં વક્ર-
રુચો મનાંસિ ચ મ-
- ૪૦ યં સેવાંજલિં મૌલયઃ ॥ [૨૨+] કૃંતગોવર્દ્ધનોદ્ધારં [હે] લોન્મૂલિતમેરુણા ।
ઉપેન્દ્ર-
- ૪૧ મિન્દ્રરાજેન જિત્વા યેન ન વિસિતમ્ ॥ [૨૩÷] સંકલજનનમસ્યઃ સોથ
કૃ [ત્વ] નમમ્યા-
- ૪૨ ન્મુવનપતિરનેકાન્દેવભોગગ્રહારાન્ । ઉપરિ પર [શુ] રામસ્યૈકકુગાગ્રમદાન-

૧ પ્રથમ સ અરાઅર ક્રાતરેલો નથી, અને તેથી લગભગ તે જેવો લાગે છે. ૨ વાંચો વક્તુ ભિત્તયઃ
૩ 'ત્મ' શબ્દ અરાઅર ક્રાતરેલો નથી. ૪ આ શ્લોક તથા બીજા બે પદ્યોનાનો છંદ માત્રિની ૫ વાંચો
મણાવ્ધેર્વિષ્કુર. ૬ વાંચો વિન્દુ ૭ વાંચો વિમ્વં. ૮ છંદ શાર્દૂલવિહીરિત ૯ વાંચો રમ્તુ. ૧૦ વાંચો સમમૂલ્કી
૧૧ છંદ અનુષ્ટુપ ૧૨ છંદ માત્રિની

- ४३ स्फुरितगुणगारिष्णस्त्यागकीर्त्या वैभूव ॥ [२४-४] स च परममहारकमहारा-
जाधिराजपरमेश्वर-
४४ रश्रीमदकालवर्षदेवपादानुध्यातपरममहारकमहाराजाधिराजपरमेश्वर-
४५ श्रीपृथ्वीवल्लभश्रीवल्लभश्रीमन्नित्यवर्षनरेन्द्रदेवः कुशली सर्वानेव यथासंबन्ध-
४६ मौनान्नाष्ट्रपतिविषयपतिग्रामकूटयुक्तकनियुक्तकाधिकारिकमहत्तरादी-
४७ न्समादिशत्यस्तु वः संविदितं यथा श्रीमान्यखेटराजधानीनिवेशिना श्रीप-
४८ दृवन्धार्यै कुरुन्दकमागतेन मया मातापित्रोरात्मनश्चैहिकामुष्मिकपुण्य-

त्रीजुं पतरुं.

- ४९ यशोभिवृद्धये (१) लक्ष्मणगोत्राय वाजिमाध्यन्दिनसत्रहचारिणे^१ राष्ट्रपमद्व्युताय
५० प्रभाकरमहाय लाटदेशान्तर्गतकम्मणिजसमीपे उग्धरानामग्रामः यस्य पू-
५१ र्वतः तोलेजकं दक्षिणतो भोगलिका पश्चिमतः संकीग्राम उत्तर [तो]जवलक-
पकमे-
५२ वमाघाटचतुष्टयोपलक्षितः सोद्वंगः सपरिकरः सदग्ददश[५]राधः सोत्पद्यमान-
५३ षिष्टिकैः सभान्याहिरण्यादेयोभ्यन्तरसि [द्धया] पूर्वदेवब्रह्मदायरहितः शकनृ-
पकाला-
५४ तीत[सं]वत्सरशतेष्वष्टासु पट्विंशदुत्तरेषु[यु]वत्सरफल्युनशुद्धसप्तम्यां
संपन्ने
५५ श्रीपट्टवन्धोत्सवे तुलापुरुषमारुह्य तस्मादनुत्तरता च कुरुन्दकादीन्ग्रामान्
५६ अन्यान्यैपि पूर्वपृथ्वीपालवि[लु]प्तानि चत्वारि ग्रामशतानि विंशति-
द्रम्मलक्षैस्मा-
५७ द्वैः सह विप्रेभ्यो विमुच्य बेलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रातिथि[सं]तर्पणार्थम् (१)-
५८ द्योदकतिसर्गेण दत्तोस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या भुञ्जतो [भो]जयतः कृषतः
५९ कर्षयतः प्रतिदिशतो वान्यस्मै न केनचिदल्पापि परिपंथना कार्या [१-] तथागा-
मिभिरस्म-
६० 'द्वश्यैरन्यैर्वा सामान्यं भूमिदानफलमेवेत्य स्वदायनिर्व्विशेषोयमस्मब्रह्मदायो-
नुमन्त-
६१ व्यः [१×]यश्चाज्ञानालोपयति स पंचभिर्महापातकैः संयुक्तः स्यादुक्तं च भग-
वता व्यासेन ॥ ५-

१ वांथो वभूव. २ वांथो संबध्य ३ प्रथम आ 'मा' लुप्तया २६१ गथो ६६ अने पछीथी डारनी
न७३भां ७ डारनाभां आये छे. ४ वांथो वन्धाय. ५ वांथो सत्रह ६ वांथो निष्टिकः ७ वांथो ब्रह्म
८ व नो अंहरतो सीरा नथी. ९ वांथो वन्धोत्सवे. १० वांथो मानन्यान्यपि. ११ वांथो बलि १२ वांथो
ब्रह्म १३ वांथो ब्रह्मै. भांथी डारनारे सुवारेणुं छे. १४ वांथो स्मद्वत्त.
ले. १०

- ૬૨ ષ્ટિં વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગં તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ । આચ્છેત્તા ચાનુમન્તા ચ તાન્યેવ નરકે વસેત્ ॥ [૨૧*] સા-
- ૬૩ માન્યોયં ધર્મસેતુર્નૃપાણાં કાલે કાલે પાલનીયો ભવદ્વિઃ । સર્વ્વનિતાન્માવિનઃ પાર્થિવેન્દ્રાન્-
- ૬૪ ભૂયો ભૂયો [ય] ાચતે રામભદ્રઃ ॥ [૨૬x] શ્રીત્રિવિક્રમભદ્રેન નેમાદિત્યસ્ય સૂનુના કૃતા પ્રશસ્તેયં શ્રી [૧૧-]

વીજા દાનપત્રનું અક્ષરાન્તર

પહેલું પત્રું

- ૧ ઑં સ્વસ્તિ સ વોવ્યાદ્વેધસા ધામ યન્નામિકમલં કૃતં । હરશ્ચ યસ્ય [કા]-
ન્તેન્દુકલયા કમ-
- ૨ લંકૃતમ્ ॥ [૧*] જયતિ વિવુઘવન્ધુર્વિન્ધ્યવિસ્તારિવક્ષસ્થલવિમલવિલોલત્કૌ
સ્તુભઃ કંસ-
- ૩ તુઃ । મુખસરસિજરજ્જે યસ્ય નૃત્યંતિ લક્ષ્મ્યાઃ સ્મ[ર]ભરપતિતામ્ય
તારકાસ્તે કટા-
- ૪ ક્ષાઃ ॥ [૨*] સ જયતિ મુજદળ્ડસંશ્રયશ્રીઃ સમરસમુદ્ભૂત[દુ]
ર્દ્ધરાચિક્રઃ । અપહૃતવલિમં-
- ૫ ણ્ડલો નૃસિંહઃ સતતમુપેન્દ્ર દ્વેન્દ્રરાજદેવઃ ॥ [૩*] અસ્તિ શ્રીનાથનાભિ-
સ્ફુરદુરુસરસાંભોજ [૧]-
- ૬ જન્મા [સ્વ]યંભૂસ્તસ્માદત્રિઃ સૂતોભૂદમૃતકરપરિસ્પન્દં ઇન્દુસ્તતોપિ । ત-
[સ્મા]દ્વંશો યદૂનાં-
- ૭ જગતિ સ વૃષ્ઠે યત્ર તૈસ્તૈર્વિલાસૈઃ શાર્જ્ઞાં ગોપાજ્ઞ[નાનાં] નયનકુવલયૈ-
- ૮ રર્ચ્યમાનશ્ચચાર ॥ [૪*] તત્રાન્વયે વિતતસાત્યકિવંશજન્મા શ્રીદન્તિ
દુર્ગાનૃપતિઃ
- ૯ પુરુષોત્તમોભૂત્ । ચાલુક્યવંશજલઘેઃ સ્વધમેવ લક્ષ્મીર્યં શં[સ્વ]ચક્રકરલાંછ-
- ૧૦ ન [મ]જગામ ॥ [૫*] કૃત્વાસ્પદં હૃદયહારિજઘન્યદેશે સ્વૈરં પુનર્મૃદુ
વિમર્ચ ચ મધ્યદેશં ।
- ૧૧ યસ્યાસમ[સ્ય] સમરે વસુધાજ્ઞનાયાઃ કૌણ્ડીપદે પદમકારિ કરેણ ભૂયઃ ॥
[૬*] આસેતોઃ સા-

૧ છંદ શ્લોક અનુષ્ટુપ્ ૨ છંદ શાલિની ૩ છંદ શ્લોક (અનુષ્ટુપ્) જગ્યાના અભાવે આ શ્લોક અધુરો છાંડી દેવામાં આવ્યો હતો. ૪ વાંચો વિભુવન્ધુ ૫ વાંચો કંચકેતુઃ ૬ વાંચો વલિ ૭ વાંચો પરિધ્યન્દ ૮ વાંચો કાશ્ચી.

- १२ नैवप्रप्रवलमपिकुलो लल्लनकुलल्लवङ्गादा "कैलासाद्वा" वा] नचिलचरणर
एनपुरो-
१३ त्रादितान्तात् । यस्याज्ञां भूमिपालाः करमुकुलमिलन्मौलिमालायमाना मानमैरु-
१४ त्तामङ्गैरवनितललुठज्जानवो भानयन्ति । [७*] जित्वा जगन्निजभुजेन पुनर्जि-
गीषोः स्वर्गं
१५ विजेतुमिव तस्य गतस्य राज्ञः । [८] तत्राभवत्परमधाम्नि पदे पितृव्यः श्रीकृष्ण-
राजनृप-
१६ तिः प्रथितप्रतापः ॥ [९*] दिक्सुन्दरीवदनचान्दनपत्रभंगलीलायमानघनवि-
स्तृत [का]न्तकी-

बीजं पतरं प्रथम बाजु

- १७ तैः [१*] श्रीराष्ट्रकूटकुलशैलमलंकरिणोस्तस्मादभून्निरुपमो निरवद्यशौर्यः ॥
[९*] कीर्तिः कु-
१८ न्दरुचः समस्तभुवनप्रस्थानकुम्भः सितो लक्ष्म्याः पाणितले विलासकमलं पूर्णै-
१९ न्दुर्विम्बद्युति^१ । एकं कंषितकोसलेश्वरकरादाच्छिन्नमन्यत्पु [न] र्येनोदीच्य-
नराधिपाद्य-
२० श इव श्वेतातपत्रं रणे ॥ [१०*] तस्मालेभे जगत्तुङ्गो जन्म सम्मानितद्विजः ।
सोपि श्रीवल्ल-
२१ मं सूनुं राजराजमजीजनत् ॥ [११*] निमग्नां यश्चलुक्क्यावधौ रंद्राज्यश्रियं
पुनः [१*] पृथ्वी [मि] बोद्धर-
२२ न्धीरो वीरनारायणोभवत् ॥ [१२] संमूलोन्मूलितस्तम्बान्दण्डेनानीतकणकः ।
योदहद्वे-
२३ षिणश्चण्डचलुक्क्यांश्चणकानिव । [१३*] उच्चैश्चलुक्क्यकुलकन्दलकालकेतोस्त
स्मादक-
२४ णचरितोजनि कृष्णराजः । पीतापि कर्णपुटकैरसकृज्जनेन कीर्तिः परि-
२५ भ्रमति यस्य शशाङ्ककान्तिः ॥ [१४*] उद्यदीधितिरस्तनजालजटि [लं]
व्याकृष्टमी-
२६ दृग्धनुः क्रुद्धे [नो] परि वैरिवीरशिरसामेवं विमुक्ताः शराः । धारासारिणि
सेन्द्रचापव-
२७ लये यस्येत्थमद्वागमे गर्जद्गूर्जरसंगरव्यतिक- [रं] जीष्णो जनः शंसति ॥
[१५*] अ-
२८ जनि जनितभंगो वैरि [वृ] न्दस्य तस्मादधरितमः नश्रीः श्रीजगत्तुङ्गदेवः ।
ध्वजसर-

१ वांथो प्रवल २ वांथो द्भवानी ३ वांथो विम्ब ४ वांथो क्यव्यौ ५ वांथो स्तम्बा ६ वांथो दहद्वे.
७ वांथो मद्वागमे ८ वांथो शंसति.

२९ सिजशंखपोलसच्चक्र[पाणि]र्विभवविजितविष्णुर्वल्लभो वीरलक्ष्म्याः ॥

[१६*] आसीत्कोप्यथ

३० हैहयान्वयभवो भूपः सहस्रार्जुनो गर्जदुर्जयरावणोजितलसद्दोर्दण्डकण्डूह-

३१ रः [१*] विश्रान्तैः श्रवणेषु ना[क]सदसां यत्कीर्तिनामाक्षरैः सिद्धैः
सान्द्रसुधारसेन लिखि-

३२ तैर्व्याप्ताः ककुब्भित्तयः ॥ [१७*] वंशे तस्य सपत्नवंशपरशोः कोकलभूपा-
त्मजो राजा [श्री]-

बीजुं पतरुं बीजी बाजु

३३ रणविग्रहस्समभवच्चेदी[श्व]रः कीर्तिमान् । यस्यारातिपुरन्निमगडनमुषः रावो-
पिपृथ्वीप-

३४ तिः सूर्यस्येन्दुरिव प्रयाति विकलः पक्षक्षये मण्डलम् ॥ (१८*) सकल-
गुणगणाब्धेर्विस्फुरद्धौम-

३५ धाम्नः कलितकमलपाणिस्तस्य लक्ष्मीः सुताभूत् । यदुकुलकुमुदेन्दुः सुन्दरी
चित्तहारि

३६ हरिरिव परिणिन्ये तां जगत्तुङ्गदेवः (१९*) चतुरुदधितटान्तरुयातशौर्योथ
ताभ्याम(भ)व-

३७ दरिघरद्वो रट्टकन्दर्पदेवः । मनसि कृतनिवासः कान्तसीमन्तिनीनां सैवालजनशरण्यः पु-

३८ ण्यलावण्यराशिः ॥ (२०*) दवो यश्चतुरेन्दुराशिरशनारोचिष्णविश्वम्भरामा-
कामन्निजविक्रमेण स-

३९ मभूत् श्रीकीर्तिनारायणः । श्रुत्वा जन्म यदीयमाकुलधियां जग्मुः समं विद्विषां

४० दैन्यं वक्तरुचो मनांसि च भयं सेवाजलि मौलयः ॥ (२१*) कृतगोवर्द्धनो-
द्धारं हेलो-

४१ न्मूलितमेरुणा [१*] उपेन्द्रमिन्द्रराजेन जित्वा येन न विस्मितम् ॥ [२२*]
सकलजनममर्त्यः

४२ सोय कृत्वा नमस्यान्भुवनतिरनेकान्देवभोगाग्रहाराना उपरि परशुरामस्यैक-

४३ कुग्रामदानस्फुरितगुणगरिम्णस्त्यागकीर्त्या बभूव ॥ [२३*] स च परमभट्टा-
रकमहाराजाधिराज-

४४ परमेश्वरश्रीमदकालवर्षदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वर-

४५ श्रीमन्त्रित्यवर्षनरेन्द्रदेवः कुशली सर्वानेव यथासंवध्यमानकात्राष्टपतिविषयपतिग्राम-

४६ कूटयुक्तकनियुक्तकाधिकारिकमहत्तरादीन्समादिशत्यस्तु वः संविदितं यथा श्रीमान्य

४७ खेटराजधानीनिवेशिना श्रीपट्टवर्द्धोत्सवायकुरुन्दकमागतेन मया मातापित्रोरात्म-

१ वांथो सिद्धैः २ वांथो ककुब्भित्तयः ३ वांथो सर्वोपि ४ गणाब्धेर्विस्फुर ५ वांथो सकल ६ वांथो
रम्भु. ७ वांथो मभूच्छ्री ८ वांथो जननमर्त्यः ९ वांथो हारान १० वांथो बभूव ११ वांथो संवध्य १२ वांथो बन्धो

४८ नश्चैहिकामुष्मिक पुण्यशोभिवृद्धये (१) लक्ष्मणसगोत्राय वाजिमाध्यन्दिन-
सत्रह्यचो-

त्रीजुं पतरुं

४९ रिणे पाटलिपुत्रविनिर्गत [श्रीवेत्त] पभट्टसुताय सिद्धपभट्टाय लाटदेशान्तर्ग
तकम्मणिज्ज-

५० समीपे तेत्तनामग्रामः [१*] यस्य पूर्वतो वारडपल्लिका [१*] दक्षिणतो
नाम्भतिटकं [१* पश्चिमतो वली-

५१ शा [१*] उत्तरतो वल्लियणग्रामः [१*] एवमा[घा]टचतुष्टयोपलक्षित
स्सोद्वंगः सपरिकर[:] सदण्ड-

५२ दशापराधः सोत्पद्यमानविष्टिकः सधान्यहि[र]ण्या [दे*] योभ्यन्तरसिद्धया
शकनृपकालातीतसंवत्सर-

५३ शतेष्वष्टासु षट्त्रिंशदुत्तरेषु युवसंवत्सरफाल्गुनशुद्धसप्तम्यां संपन्ने श्रीपट्टवन्धोत्स-

५४ वे तुलापुरुषमारुह्य तस्मादनुत्तरता च कुरुन्दकादीन् ग्रामानन्यान्यपि पूर्वपृथ्वी
पालवि-

५५ लुप्तानि चत्वारि ग्रामशतानि विंशतिद्रुमलक्षैस्सार्द्धैः सह विमुच्य वैलिचरुवै-
श्वदेवाग्नि-

५६ होत्रातिथिसंतर्पणार्थम[१] द्योदकातिसर्गण दत्तोऽस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या

५७ भुञ्जतो भोजयतः कृषतः कर्षयतः पतिदिशतो वान्यस्मै न केनचिदरूपाणि परि-

५८ पन्थना कार्या [१*] तथागामिभिर्भद्रनृपतिभिरस्मद्वंशैरन्यैर्वा सामान्यं भूमि-
दानफल-

५९ भवेत्य स्वदायनिर्विशेषोयमा स्म द्ब्रह्मदायोनुमन्तव्यः [१*] यश्चाज्ञानाष्टो-
पयति स पंचभिर्महा-

६० पातकैः संयुक्तः स्यादु[क्तं] न भगवता व्यासेन । पष्टि वर्षसहस्राणि स्वर्गे
तिष्ठति भूमिदः [१*] आ [च्छे]-

६१ ता चानुमन्ता च तान्येव नरकं वसेत् ॥ [२४*] अ[त्रे]रपत्यं पथमं
भुवर्णं भूर्वर्णवी सूर्यसुताश्च (गा)-

६२ वः (१*) लोकत्रयं तेन भवेद्धि दत्तं यः कांचनं गां च महीं च दद्यात् ॥
(२५*) सामान्यो (यं) धर्मसेतुर्नृपाणां

६३ काले काले पालनीयो भवद्भिः । सर्वानेतान्भाविनः पार्थिवेन्द्रान् भूयो भूयो
याचते रामभद्रः ॥ (२६*)

६४ श्रीत्रिविक्रमभट्टेन (ने) मादित्यस्य सूनुना । कृता शस्ता प्रशस्तेयमिन्द्रराजां-
प्रिसेविना ॥ (२७*) श्रीः (१*)

१ पांथो सत्रह्य २ पांथो बन्धो ३ पांथो वलि ४ पांथो वल्ल ५ पांथो स्मद्वन्ध ६ पांथो प्रथमं.
ले. ४८

ગીતનં દાનપત્રનું ભાષાન્તર.

ૐ સ્વસ્તિ !

(શ્લોક. ૧) જેના નાભિકમળમાં વેધસે(બ્રહ્માએ) વાસ કર્યો છે તે વિષ્ણુ અને જેનું શિર ઈન્દુકલાથી ભૂષિત છે તે હર (શિવ) તમારું રક્ષણ કરે.

(શ્લોક. ૨) કંસના (નાશનો) કેતુ, દેવોનો મિત્ર, જેના વિદ્યાગિરિસમાન વિશાળ વક્ત્રઃસ્થળ ઉપર શુદ્ધ કૌસ્તુભર્મણ લટકે છે જેના મુખકમળની રંગભૂમિપર લક્ષ્મીના અતિ-કામથી શિથિલ નયનનાં ગોપચાં સહિત કટાક્ષ નૃત્ય કરે છે તે કૃષ્ણ વિજયી છે.

(શ્લોક. ૩) ઉપેન્દ્ર (વિષ્ણુ) જે સદા વિજયી છે, જેના લાંબા કરોનું લક્ષ્મીદેવીએ શરણ લીધું છે, જે યુદ્ધોમાં સળીયાવાળું અને દુર્દ્વર ચક્ર ધારતો, જે બલિ અને તેના મંડળને પાતાળમાં લઈ ગયો અને જે ચોથા અવતારમાં નૃસિંહ હતો તે ઉપેન્દ્ર સમાન લક્ષ્મીદેવીથી જેના લાંબા કરનું આશ્રય સ્થાન થયું હતું, જેણે યુદ્ધોમાં અજિત અરિ ચક્રને ઉખેડી નાંખ્યું છે, જેણે બળીઆઓના દેશ (મંડળ) હરી લીધા છે અને જે જનોમાં નૃસિંહ છે તે ઇન્દ્રરાજ ત્રીએ સદા વિજયી છે.

(શ્લોક. ૪) સ્વયંભૂ (બ્રહ્મા) શ્રીના પતિ(વિષ્ણુ)ના નાભિમાંથી નીકળતા વિશાળ અને વિકસેલા કમળમાંથી જન્મ્યા હતા. તેનાથી તેનો પુત્ર અત્રિ જન્મ્યો હતો. અને તેનાથી પુનઃ (અત્રિનો) અમૃત કિરણો ઉમરાવતો ઈન્દુ. તેમાંથી પૃથ્વીપર યદુવંશ ઉત્પન્ન થયો; જેમાં એક સમયે ગોપની અંગનાઓના નેત્ર કમળના સર્વ વિલાસથી પૂબતા કૃષ્ણ રૂપે આઠમા અવતારમાં સારંગ(ધનુષ) ધારનાર(વિષ્ણુ) થઈ ગયો.

(શ્લોક. ૫) જેમ તે વંશમાં સાત્યકિ શાખાની વૃદ્ધિ કરનાર, અને કરમાં શંખ, અને ચક્રનાં વિશેષ ચિહ્ન ધારનાર અને સાગરમાંથી લક્ષ્મીદેવી સ્વેચ્છાથી જેની પાસે આવી તે પુરૂષોત્તમ(કૃષ્ણ) પ્રકટયા તેમ તે વંશમાં મહાન સાત્યકિ શાખામાં, પુરૂષોત્તમ, શંખ અને ચક્રનાં (સ્વસ્તિ) ચિહ્નવાળા કરવાળો અને જેની પાસે આલુક્ય વંશની લક્ષ્મી સ્વેચ્છાથી આવી તે શ્રીદન્તિદુર્ગ નૃપ પ્રકટયો.

(શ્લોક. ૬) જેવી રીતે પ્રિયજનનો કર પ્રથમ હૃદય હરતી સ્ત્રીની જંઘા પર પૂર્ણ સ્થાન મેળવી અને સ્વેચ્છાથી પુનઃ મૃદુતાથી તેની કટી (મધ્યદેશ) દબાવી, પુનઃ કટી નીચેના અક્ષ-નાના કાંચીપદમાં સ્થાન કરે છે તેમ યુદ્ધમાં અતુલ આ નૃપનો કર પ્રથમ ભૂમિના સહુથી નીચેના હૃદયહારી દેશપર સ્થાપિત થઈ અને પુનઃ મૃદુતાથી, સ્વેચ્છાથી મધ્યદેશ પ્રાપ્ત કરી અને પુનઃ કાંચી દેશમાં સ્થાપિત થયો.

(શ્લોક. ૭) જ્યાં પર્વતના શિખર પરના પ્રબળ કપિગણથી પુષ્પિત લવંગ વૃક્ષોને નાશ થાય છે તે સેતુ(રામેશ્વર)થી ભગનીના ચાલતા ચરણના નૂપુરના ઝલકારથી ગાજતી સીમાવાળા કૈલાસ પર્વત સુધી, અંજલિથી સ્પર્શિત મુગટ પરની માળા સમાન તેની આજ્ઞાને સર્વ નૃપો શિર નમાવી, અને ભૂતજ પર લોટતાં ઘુંટણો સહિત માન આપે છે.

(શ્લોક. ૮) પોતાના ભુજથી ભૂમિનો પરાજય કરી, તે નૃપ નવ વિજયની ઉત્સુકતાથી સ્વર્ગમાં જય કરવા ગયો ત્યારે તેનો વિખ્યાત પ્રતાપવાળો પિતૃચક્ર શ્રી કૃષ્ણરાજ પહેલો પરમ પ્રભુત્વના પદે આવ્યો.

(શ્લોક. ૯) દિગ્સુંદરીઓનાં વહન ચન્દનચિત્રની પંક્તિઓના રૂપમાં લીલા કરતા, ઘન, વિસ્તારવાળા અને ઉજ્જવળ યશ સંપન્ન અને શ્રી રાષ્ટ્રકૂટોના કુળના પર્વતને ભૂષિત કરનાર તે નૃપમાંથી ત્રિમળ શૌર્યવાળો નિરૂપમ પ્રકટયો.

(श्लोक. १०) द्विज्यात्रा समये कुंदकुसुमसमान उज्ज्वलवर्ण कीर्तिना समस्त लुपनना यात्रा प्रवास भाटे श्वेत(स्वस्त)कुम्भ, अने लक्ष्मीना—करना तणमां पूर्णकुंदना विभज्यमान उज्ज्वलवर्ण विलास कमण समान श्वेतछत्र कोसलेश्वरना कंपता करमांथी युद्धमां कुंटवी लीघा अने अन्य (गीर्वा) उत्तर(देश)ना नृप पासेथी तेना यश समान हुतो ते कुंटवी लीघा,

(श्लोक. ११) तेमांथी द्विजेने मान आपनार जगत्तुंग जन्म्यो. तेले तेना पुत्र महां-राजधिराज श्री वदद्वजने जन्म आप्यो.

(श्लोक. १२) जेवी रीते सागरमां इणी गयेली पृथ्वीने पुनः उद्धारिने विष्णु वीर नारायण थयो, तेम प्रताप धनवाणो आ नृप यौलुक्यना सागरमां इणी गयेला रट्टराज्यना यशने पुनः उद्धारिने वीरनारायण (उपनाम धारतार) थयो.

(श्लोक. १३) जेम भाणी दंडथी कंटक हर करी, मूण सहित उभाडेला स्तंभवाणा यल्लु-कोने भाणे छे तेम स्तंभपुरीना^१ पूर्ण नाश करनार शत्रु यल्लु यौलुक्येना, दंडथी दुर्जनोने नभावी नाश कथो.

(श्लोक. १४) कटवी वृक्ष समान यौलुक्य वंशना नाश करनार, कुंतुमांथी विभज्य अस्तिवाणो, कर्णपुटकथी सतत पान थया छतां जेनो धनु समान उज्ज्वलवर्ण यश भ्रमण करे छे ते कृष्णराज, गीर्वा, जन्म्यो हुतो.

(श्लोक. १५) वाहणां आवी न्यारे अति मुशणधार वृष्टि थाय छे अने नक्षमां गोण मेघधनुष देभाय छे त्यारे वृद्ध जेनो, गर्जता गुर्जर साथेना तेना युद्धनुं आम वर्णन आपे छे. किरणो इंद्रकां ररनाथी जडित धनुष तेले कोपमां आम जेभ्युः शत्रुना योद्धा-ओनां शिर तरश् तेले आम शर छोड्यां. ”

(श्लोक. १६) तेनाथी शत्रुगणने हलुनार, मदनथी अधिक रूपवान, शक्तिदेवीना वल्लभ, जेना हरेक करनां तल ध्वज, कमण, शंखनां चिन्हथी प्रकाशता अकुनुं स्वस्तिचिह्न धारता अने जे महिमां आम विष्णु करतां अधिक हुतो ते श्रीजगत्तुंग जन्म्यो हुतो.

(श्लोक. १७) हेहय वंशमां सहस्रार्जुन नृप हुतो जेले गर्जता अने अजित राव-लुना प्रणज अने विराजता लांभा लूजेनी अणुस शान्त करीअने जेना यशना अने नामना प्रसरता अक्षरेओ, देवाना कर्णमां विश्रान्तिस्थान प्राप्त करी, अने अमृतना घट्ट रस वडे सिद्धाथी लभाधने, दिगूहवाओ व्यापी नांणी.

(श्लोक. १८) जे शत्रुओना वंशने परशु समान हुतो, तेना वंशमां कोकल लूपनो पुत्र कीर्तिमान् नृप श्री रणविग्रह येदीश्वर थयो. जेम सर्व कला विनानो धनु कृष्ण पक्षने अंते सूर्यजिणमां प्रवेश करे छे तेम, जे सामंतोना मंडणमां अरिनी अंगनाओना अवलंकार हुतो तेले हरेक दुर्गण लूपमां तेमना पक्षनो नाश करीने प्रवेश कथो.

(श्लोक. १९) जेवी रीते सागर जे अति उज्ज्वलवर्ण किरणोवाणा सूर्यनो निवास छे, तेमांथी लक्ष्मी करमां कमण सहित प्रकटी तेवी रीते जे शुक्लनिधि हुतो, उज्ज्वलवर्ण प्रतापना निवासस्थान समान हुतो, तेमांथी लक्ष्मी नामे पुत्री अवतरी हुती. यदुवंशना कुसुदने शाशि समान, सुंदरीओनां हृदय अनुरंजनार जगत्तुंगदेव रणविग्रहनी पुत्री लक्ष्मीने परथयो—जेम हरि लक्ष्मी देवीने परथया हुता.

(श्लोक. २०) जेम हरि अने लक्ष्मीथी चार सागरना किनारा सुधी विज्यात प्रताप-वाणो, शत्रुओने धंटी समान, सुंदरीओना मनमां वसनार, सर्व जेनोने आश्रय स्थान समान,

અને સ્વર્ગીય સાંદર્યનો નિધિ કન્દર્પ દેવ પ્રકટયો, તેમ આ બન્નેમાંથી ચાર સાગરના કિનારા સુધી વિખ્યાત પ્રતાપવાળો, શત્રુઓને ઘંટી સમાન, સુંદરીઓનાં મનમાં વસનાર, સર્વ જનોને આશ્રય સ્થાન સમાન, શુભ અને રૂપનો નિધિ હતો તે રત્ન કન્દર્પ જન્મ્યો હતો.

(શ્લોક. ૨૧) વિષ્ણુ ભગવાને પદથી ચાર સાગરથી આવૃત થઈ ઉજ્જવળ થએલી પૃથ્વી ભરી દઈને શ્રી કીર્તિનારાયણ નામે ઓળખાવેો તેમ આ નૃપ તેના શૌર્યથી ચાર સાગરથી આવૃત બની પ્રકાશિત થએલી પૃથ્વીનું ગમન કરીને શ્રી કીર્તિનારાયણ તરીકે ઓળખાવેો. તેના જન્મ વિષે સાંભળી, મુંઝાઈ ગએલી મતિવાળા શત્રુઓના મુખનું તેજ દૈન્ય, ચિત્ત ભય અને શિર સેવા અંગ્રહિતો અનુભવ કરવા લાગ્યાં.

(શ્લોક. ૨૨) જેમ ઇન્દ્રદેવ મેરૂપર્વત લીલાથી (સુખેથી) ઉખેડી નાંખી, અને ગોવર્ધન- (ગિરિ) નો ઉદ્ધાર કરનાર ઉપેન્દ્ર (કૃષ્ણ) દેવનો પરાજય કરીને મદથી ફૂલી ગયો નહતો તેમ આ ઇન્દ્રરાજ ત્રીજે મેરૂ (મહોદય) સુખેથી ઉખાડી નાંખી ગોવર્ધનને શરણ આપનાર ઉપેન્દ્ર નૃપનો પરાજય કરીને મદથી ફુલાઈ ગયો ન હતો.

(શ્લોક. ૨૩) આ નૃપ જે સર્વ જનોથી નમન પાત્ર છે તેણે મંદિરો અને અગ્રહાર- (બ્રાહ્મણોને) ને સર્વથી માન દેવા યોગ્ય અનેક દાન કરી, દાન માટે યથામાં, એક નજીવા ગામના દાનથી વિરાજતા પુણ્યના મહિમાવાળા પરશુરામથી અધિક થયો.

(પંક્તિ. ૪૩. ૫૬) અને તે, પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વરથી અકાલવર્ષ દેવનો પાદાનુક્રયાત, પરમ ભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રી નિત્યવર્ષ નરેન્દ્રદેવ કુશળ સ્થિતિમાં હતો ત્યારે સમસ્ત રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, ગ્રામકૂટ, યુક્તક, નિયુક્તક, આધિકારિક, મહત્તર આદિને તેમના સંબંધ અનુસાર શાસન કરે છે:—

“ તમને જાહેર થાયો કે રાજનગર શ્રી માન્યખેટમાં વસનાર અને શ્રી પદ્મબન્ધ ઉત્સવ માટે કુરૂન્દકમાં આવેલા મારાથી મારાં માતાપિતાના, અને મારા, આ લોક તેમ જ પરલોકમાં પુણ્ય યશની વૃદ્ધિ માટે, શકનૃપના કાળ પછી, સંવત ૮૩૬ ક્ષયુલ શુદ્ધ ૭, સુવસંવત્સરમાં, શ્રી પદ્મબન્ધ ઉત્સવની સમાપ્તિ પછી, તુલા પુરૂષમાં આરોહણ કરીને, અને તુલામાંથી નીચે અવતરણ કર્યા વગર, સાડી વીસ લાખ દ્રુમ સહિત, પૂર્વેના નૃપોથી જન્મ થએલાં કુરૂન્દ અને અન્ય ગામો, અને તે ઉપર ૪૦૦ ગામો, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને અતિથિ સન્તર્પણ અર્થે, લક્ષ્મણ ગોત્રના, વાજિ મધ્યન્દિ સપ્તહાચારી, પાટલીપુત્રથી આવેલા શ્રી વેન્નપભટ્ટના પુત્રને લાટ દેશમાં કમ્બલિજ્જ સમીપમાં તેન્ન નામનું ગામ, પૂર્વે—વારડપલિકા: દક્ષિણે—નામ્લીતટક: પશ્ચિમે—વલીશા અને ઉત્તરે વલ્લિયણુગામ, આ ચાર સીમાવાળું ગામ ઉદ્રગ સહિત, ઉપરિકર સહિત, દશ અપરાધના દંડ સહિત, ઉદ્ભવતિ વેકના હક્ક સહિત, અગ્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, પાણીના અર્ધથી ભક્તિથી અપાયું છે.

(પંક્તિ. ૫૬-૫૮) આ ગામનો જ્યારે તે બ્રહ્મદાયના નિયમ અનુસાર ઉપલોગ કરે, અન્ય પાસે ઉપલોગ કરાવે, ખેતી કરે અથવા ખેતી કરાવે, અથવા અન્યને સોંપે, ત્યારે કોઈએ, તેને લેશ માત્ર પણ પ્રતિબંધ કરવો નહીં. વળી, આ અમારા બ્રાહ્મણને આપેલા દાનને અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ ભદ્રનૃપોએ પોતેજ તે દાન કર્યું હોય તેમ અને ભૂમિદાનનું ક્ષણ (દાન દેનાર અને રક્ષણ કરનારને) સામાન્ય છે તેમ માની અનુમતિ આપવી.

(પંક્તિ ૫૯ અને શ્લોક ૨૪—૨૬ માં ભાવિ નૃપોને ચાલુ ઉપદેશ અને ધમકીનો સમાવેશ થાય છે.)

(શ્લોક. ૨૭) આ સ્તુતિપાત્ર પશસ્તિ નેમાદિત્યના પુત્ર અને ઇન્દ્રરાજના પદનું સેવન કરના શ્રી ત્રિવિક્રમભટ્ટથી રચાયેલી છે.

ગોવિંદ ૪ થાનાં ખંભાતનાં તામ્રપત્રો^૧

શ. સ. ૮૫૨ જ્યેષ્ઠ સુ. ૧૦ સોમવાર

આ તામ્રપત્રો ખંભાતનો એક ખેડુત હળ ખેડતો હતો ત્યારે ખેતરમાંથી મળેલાં હતાં. તે લાકડાની એક પેટીમાં હતાં. તે પેટી ઉખેળતાં તૂટી ગઈ પછી આ તામ્રપત્ર પેટલાદના એક ગુજરાતીના કબજામાં આવ્યાં હતાં. તેની પાસેથી પ્રો. એ. વી. કાથવટેએ બહુ મહેનતથી મેળવ્યાં હતાં.

પતરાં કુલ ત્રણ છે, અને તે ૧૩૫” ઇંચ લાંબાં અને ૧૦” ઇંચ પહોળાં છે. અંદરના લખાણના રક્ષણ માટે કોર સ્ટેજ વાળી દીધેલી છે. પહેલા અને ત્રીજા પતરાની એક અંદરની બાજુએ અને વચલા પતરાની બન્ને બાજુએ લેખ કોતરેલ છે. ત્રીજા પતરાના નીચેના ખૂણા તૂટી ગયા છે, તેથી થોડા અક્ષરો ગુમ થયા છે, તોપણ એકંદર લેખ સુરક્ષિત છે. પતરાની એક બાજુએ કાણાંમાંથી પસાર થતી કે ઇંચ જડી અને ૪” ઇંચ વ્યાસવાળી ગોળ ઠડીથી તે બાંધેલાં છે. કડીના છેડા ઉપર ૨” ઇંચ ઉંચી અને પહોળી સીલ છે. તેમાં જરા નીચે પડતી સપાટી ઉપર ગરૂડનું ઉપડનું ચિત્ર છે. ગરૂડ સન્મુખ પાંખ પહોળી કરીને બેઠેલો છે, અને તેનું નાક આંચના જેવું છે. તેના દરેક હાથમાં સર્પ છે. ગરૂડની જમણી બાજુએ ઉપરના ખૂણામાં ગણપતિનું, અને નીચે ચમર અને દીવાનાં ચિત્રો છે. ઠાળી બાજુએ કોઈ પ્રાણી ઉપર બેઠેલી દેવી અને તેની નીચે સ્વસ્તિક છે. કોર ઉપર ફરતાં આયુધોનાં ચિત્ર છે, જેમાંના ખડ્ગ, બાણ, અને વજ્ર સ્પષ્ટ ઓળખી શકાય છે. ગરૂડની નીચે અક્ષરો હતા, પણ અત્યારે ઘસારા ગયા છે. કોતરકામ સારી રીતે કરેલું છે. લિપિ ૧૦ મી સદીનાં બીજાં તામ્રપત્રો ઉપરની લિપિને મળતી છે. અક્ષરનું સરેરાશ કદ ૩” ઇંચ છે.

ભાષા સંસ્કૃત છે. શરૂવાતના ઓં અને સ્વસ્તિ સિવાય પહેલેથી પંક્તિ ૩૮ પર્યંત બધા ભાગ પદમાં છે, અને બાકીનો ભાગ છેલ્લા મહાભારતાદિના શ્લોક, તથા લેખના નામના શ્લોક સિવાય ગદ્યમાં છે. શરૂવાતના ત્રણ તથા વંશાવલીના બે સિવાય બધા શ્લોકો આજ રાજાનાં સાંગલિનાં તામ્રપત્રોમાં છે.

(પં. ૪૦-૪૨) પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રી નિત્યવર્ષ એટલે કે ઇન્દ્ર ૩ જાનાં ચરણનું ધ્યાન ધરનાર પ. મ. પ. શ્રી સુવર્ણવર્ણુદેવ પૃથ્વીવલ્લભ, શ્રી વલ્લભતરેન્દ્રદેવ એટલે કે રાષ્ટ્રકૂટ ગોવિંદ ૪ થા નો આ લેખ છે. (પં. ૪૬) દાન અપાયું ત્યારે પટખંધના ઉત્સવ સળબ ગોવિંદરાજ પોતાની રાજધાની માન્યખેટ છોડીને ગોદાવરીના કાંઠા ઉપરના કપિત્થક ગામે ગયો હતો (પં. ૪૬-૪૮) ત્યારે તેણે પોતાની સેનાની તુલાકરાવી હતી અને તે વખતે તેણે ૬૦૦ અગ્રહાર, ૩ લાખ સુવર્ણ, મંદિરોને ૮૦૦ ગામો, ચાર લાખ સુવર્ણ અને ૩૨ લાખ દ્રમ્મ આપ્યાં હતાં. (પં. ૫૨-૫૪) પછી તેણે લાટ પ્રદેશમાં ખેટક પરગણામાં ઠાવિકા તીર્થ પાસેનું કેવળ ગામ દાનમાં આપ્યું હતું. આ દાનની નોંધ લેવા આ તામ્રપત્ર કોતરાયું છે. (પં. ૫૧-૫૨) દાન લેનાર માથર ગોત્રનો, વાઙિ કાણ્વ શાખાનો મહાદેવચ્ચનો પુત્ર નાગમાર્ય નામનો બ્રાહ્મણ હતો. તે માન્યખેટમાં ગોવિંદ ૪ થાનાં ચરણે જીવતો હતો અને મૂળ કાવિકાનો રહીશ હતો. પં. ૪૪-૪૬ દાનની તિથિ નીચે મુજબ છે. શ. સં. ૮૫૨ ખર સંવત્સર જ્યેષ્ઠ સુ. ૧૦ સોમવાર હસ્ત નક્ષત્ર. આની બરોબર ડો. ક્રીલ્ડોને જણાવી કરતાં ઇ. સ. ૬૩૦ ની ૧૦ મી મે ને સોમવાર બરોબર આવે છે.

૧ એ. ઈ. વો. ૭ પા. ૨૬ ડો. ડી. આર. ભાંડારકર.
જે. ૪૯

શરૂવાતમાં એાં અને સ્વસ્તિ પછી રાષ્ટ્રકૂટ લેખોમાંનો ચાલુ શ્લોક છે, જેમાં શિવ અને વિષ્ણુની સ્તુતિ છે. ત્યાર પછીનો શ્લોક સામવેદનો મહિમા બતાવનાર છે. અને ત્યાર બાદના બે શ્લોકમાં (૩-૪) વિષ્ણુ અને શેષની પ્રાર્થના છે. શ્લોક ૫ માં ચદુવંશની ચંદ્રમાંથી ઉત્પત્તિ અને તેનાં વખાણ છે.

(શ્લોક ૭) સ્વચ્છ આકાશમાં ચન્દ્ર ઉગે તેમ તે ચદુવંશમાં દન્તિદુર્ગ જન્મ્યો હતો. તેની પછી ગાદી ઉપર તેનો કાકો કૃષ્ણરાજ ૧ લો આવ્યો, જેણે સૂર્ય અંધકારનો નાશ કરે છે તેમ ચાલુક્ય વંશનો નાશ કર્યો. (શ્લોક. ૮) ત્યાર બાદ તેનો મોટો દીકરો ગોવિંદરાજ ૨ જો ગાદીએ આવ્યો અને તેના પછી નિરૂપમ કહેવાતો તેનો નાનો ભાઈ આવ્યો. (શ્લોક. ૯-૧૦) સાંગલિના તામ્રપત્રમાં કૃષ્ણ ૧ લાની અને નિરૂપમની વચ્ચે ગોવિંદરાજ બીજાને વર્ણવ્યો છે, પણ તેણે રાજ્ય કર્યું એમ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ નથી તેથી ડા. ફલીટ એમ માને છે કે તેણે રાજ્ય કર્યું નથી. પણ તો તો તે જ દલીલથી એમ માનવું જોઈએ કે જગત્તુંગ (ગોવિંદ ૩ જો) અને અમોઘ-વર્ષ ૧ લાએ પણ રાજ્ય કર્યું ન હોવું જોઈએ; કારણ તેની પણ તે જ દશા છે. તેમણે રાજ્ય કર્યું એમ સ્પષ્ટ લખ્યું નથી. (ધ્રુવ) નિરૂપમ પછી તેનો દીકરો જગત્તુંગ ગોવિંદ ૩ જો આવ્યો, જેનાં માત્ર નિયમિત વખાણ કરેલાં છે. (શ્લોક. ૧૧) તેની પછી અમોઘવર્ષ ૧ લો રાજ થયો, તેણે ચાલુક્ય રૂપી ગ્રાસથી વિગવદલી પાસે યમરાજને પ્રસન્ન કર્યો હતો. (શ્લોક. ૧૨) અમોઘવર્ષ પછી તેનો દીકરો અકાલવર્ષ (કૃષ્ણ ૨ જો) ગાદીએ આવ્યો અને તેના દુશ્મનોએ ખેટક છોડી દીધું. (શ્લોક ૧૩) આ ખેટક તે રાષ્ટ્રકૂટની રાજધાની માન્યખેટ હોવું જોઈએ; કારણ ચાલુક્ય ગુણક વિજયાદિત્ય ૩ જાએ કૃષ્ણની રાજધાની બાળ્યાનું બે ચાલુક્યના લેખોમાં લખેલું છે. સહસ્રાર્જુનના એટલે કે ચેદી વંશના રાજા કેાક્કલની દીકરી જોડે અકાલવર્ષ પરણ્યો હતો. (શ્લોક. ૧૪) તેનાથી જગત્તુંગ ઉત્પન્ન થયો અને તે કેાક્કલના દીકરા રણવિગ્રહની દીકરી લક્ષ્મીને પરણ્યો. (શ્લોક. ૧૫-૧૬) શ્લોક ૧૬ માં અર્જુન નામના રાજાએ જગત્તુંગને લશ્કર સહિત મદદ કરીને કીર્તિ સંપાદન કરાવી એમ લખ્યું છે. આ અર્જુનને કેાક્કલનો દીકરો કહ્યો છે (શ્લોક ૨૦) તેથી તે રણવિગ્રહનો ભાઈ અને જગત્તુંગનો કાકોસસર થાય.

(શ્લોક ૧૭-૧૮) આ જગત્તુંગ અને લક્ષ્મીથી ઇન્દ્ર ૩ જો જન્મ્યો હતો. શ્લોક. ૧૯ માં આની મોટી જિતનું વર્ણન છે. એમ જણાય છે કે ઇન્દ્ર ૩ જો ઉજ્જનથી ઉત્તરમાં ગયો હતો અને જમના ઓળંગીને મહોદય શહેરનો નાશ કર્યો. મહોદયનો નાશ કરીને તેને કુશસ્થલ બનાવી દીધું એમ લખ્યું છે તે માત્ર કવિનું કલ્પનાત્મક વર્ણન હોવું જોઈએ. કારણ મહોદય અને કુશસ્થલ એ બન્ને કાન્યકુબ્જ એટલે કનોજનાં નામ હેમચંદ્રે ગણાવ્યાં છે.

કનોજના કથા રાજાને ઇન્દ્ર ૩ જાએ હરાવ્યો તે શોધવા માટે તારીખો તપાસવી જોઈએ. ઇન્દ્ર ૩ જો ઈ. સ. ૬૧૫ અને ૬૧૭ માં હતો, એમ રાષ્ટ્રકૂટ લેખોમાં મળે છે. કનોજના નીચેના રાજાની સાલો ગ્વાલિઅર, પેહીઆ અને સીયડાણીના લેખમાં મળે છે, (૧) લોજ ઈ. સ. ૮૬૨ ૮૭૬, ૮૮૨, (૨) મહેન્દ્રપાલ ઈ. સ. ૯૦૩, ૯૦૭, (૩) ક્ષિતિપાલ અથવા મહીપાલ ઈ. સ. ૯૧૭ (૪) દેવપાલ ઈ. સ. ૯૧૮. આ ઉપરથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે ઇન્દ્ર ૩ જાને સમકાલીન ક્ષિતિપાલ હતો તેથી તેણે તેને હરાવ્યો હશે. વળી ખનુરાહોના લેખમાં લખ્યું છે કે ચાંદેલા રાજા હર્ષદેવે ક્ષિતિપાલને ગાદી ઉપર બેસાડ્યો તે ઉપરથી એમ સમજાય છે કે ઇન્દ્રે તેને હરાવી, કનોજમાંથી નશાડી મુક્યો હશે.

નારાયણપાલના ભાગલપુરના દાનપત્ર^૧માંથી તેમ જ ધર્મપાલના ખાલીમપુરના દાનપત્ર-^૨ માંથી નીચેની હકીકત મળી આવે છે : (૧) ઇન્દ્રરાજે કાન્યકુબ્જના રાજાને હરાવ્યો. (૨) પણ

પાછળથી તેને ધર્મપાલે હરાવ્યો. અને કાન્યકુબ્જના રાજાને ફરી ગાદી ઉપર બેસાડ્યો. આ તામ્રપત્રમાં કાન્યકુબ્જના રાજાનું નામ ક્ષિતિપાલ અથવા મહીપાલ આપેલ છે, અને તે ચાંદેલા રાજા હર્ષવર્ધનની મદદથી પાછો ગાદીએ આવ્યો. આ ઉપરથી એમ સંભવ છે કે કાન્યકુબ્જના રાજાને ફરી ગાદી ઉપર બેસારવામાં હર્ષવર્ધન તેમ જ ધર્મપાલ એ બંનેનો હાથ હોય.

ભાગલપુરના તામ્રપત્રમાં જે કાન્યકુબ્જના રાજાને ઇન્દ્ર હરાવ્યો તેનું નામ ચક્રાચુધ આપેલું છે. નવસારીનાં તામ્રપત્રોમાં ઇન્દ્ર ઉપેન્દ્રને હરાવ્યો એમ આપેલ છે તેથી એમ સંભવે છે કે ક્ષિતિપાલનાં બિરુદ તરીકે ચક્રાચુધ અને ઉપેન્દ્ર શબ્દો હોવા જોઈએ.

વળી આ તામ્રપત્ર ઉપરથી એમ પણ સિદ્ધ થાય છે કે ઠનિગહામ અને પ્રો. ક્રીલ્ડોર્ન ધારે છે તેમ ધર્મપાલ ૯ મી સદીની શરૂવાતમાં નહીં, પણ ૬શમી સદીની શરૂવાતમાં રાજ્ય કરતો હોવો જોઈએ. દેવપાલદેવના સુંગીરના તામ્રપત્રમાં ધર્મપાલ રાબ્દ્રકૂટ શ્રી પરવલની દીકરી રણ્ણાદેવીને પરણ્યો એમ આપેલ છે. પ્રો. ક્રીલ્ડોર્ન શ્રી પરવલને શ્રી વલ્લભ તરીકે સુધારે છે. તેથી ધર્મપાલનો સસરા કૃષ્ણ બીજો હોવો જોઈએ. (ઇન્દ્ર ૩ જો હોય નહીં, કારણ તે સસરા-જમાઈ આમ લડે નહીં.)

(શ્લોક ૨૦) ઇન્દ્ર ત્રીજો હૈહય અગર ચેદી વંશની વિજ્ઞામ્બાને પરણ્યો. તેનાથી ગોવિંદ ૪ થો જન્મ્યો. તેનું સ્વરૂપ કામદેવથી પણ અધિક હતું. (શ્લોક. ૨૧) શ્લોક ૨૨ માં ગોવિંદ ૪ થાના કહેલા બચાવ ઉપરથી તેમ જ દેવળી, કરહાડ અને ખારેપાટણના તામ્રપત્રોમાં ગોવિંદ ૪ થાનું જે વર્ણન આપ્યું છે તે ઉપરથી સમજાય છે કે (૧) ગોવિંદ ૪ થો વિષથી રાજા હતો. (૨) તેની પ્રજા તથા ભાયાતો નારાજ થયા અને અરિકેશરિન બીજા વિગેરેએ બંડ ઉઠાવ્યું અને ગોવિંદને માર્યો અને તેના કાકા અમોઘવર્ધને ગાદીએ બેસવા વિનંતિ કરી. વળી તેમાં લખ્યું છે કે તે પોતાના મોટાભાઈ પ્રત્યે ધાતકી રીતે વર્ત્યો નહોતો, પણ તે મોટાભાઈ અમોઘવર્ધ (બીજા)ના રાજ્ય કરવાના ટુંક સમયનો ખ્યાલ કરતાં એમ સંભવિત લાગે છે કે તેને ધાતકી રીતે ગોવિંદ ૪ થાએ માર્યો હશે, અગર મરે એવી યુક્તિ પ્રયુક્તિ કરી હશે. શ્લોક ૨૨ ની છેલ્લી પંક્તિમાં ગોવિંદ ૪ થાને તેનાં પરાક્રમે લીધે સાહસાંક કહ્યો છે અને શ્લોક ૨૩ માં આપેલ છે કે તેનું નામ પ્રભુતવર્ધ હતું. પણ સોનાનાં અનેક દાન આપવાથી તેનું ખરૂં નામ સુવર્ણવર્ધ પડ્યું હતું. શ્લોક ૨૮ માં ગંગાચમુના તેના મેહેલમાં સેવા કરતાં, એમ લખ્યું છે, તેનો અર્થ એમ લેવો જોઈએ કે ઉત્તરના કોઈ રાજાને હરાવીને ગંગા અને યમુનાનાં લાંછન પોતાના ધ્વજ ઉપર મેળવ્યાં હતાં.

દાનપત્રમાંનાં સ્થળો પૈકી કેવઝ તે હાલનું કિમોજ અગર કિમજ છે. કાવિકા તે કાવિ અને સીહુકામ તે હાલનું સિગામ અગર શીગામ છે. આ દાનપત્રમાં કાવિકાને મહાસ્થાન (પવિત્ર સ્થાન) લખ્યું છે તેથી તે ૧૦ દશમી સદીથી યાત્રાનું સ્થળ હોવું જોઈએ. દાનમાં અપાએલા કેવઝને લાટદેશના ખેડા પરગણામાં આવેલું એમ લખ્યું છે તેથી લાટમાં ખેડાનો સમાવેશ થતો હતો એમ અનુમાન થાય છે. ડો. બુલર અને ડો. ભગવાનલાલ ધારે છે તેમ લાટ મહી અને તાપી વચ્ચેનો જ પ્રદેશ નહીં, પણ ડો. હુદશ ધારે છે તેમ ઉત્તરમાં શેરી અથવા શેરી સુધીનો પ્રદેશ હોવો જોઈએ.

અક્ષરાન્તર

- ૧ ઑં સ્વાસ્તિ સં વો વ્યાદ્વેષસા ધામ યન્નામિકમલકૃતમ્ । હરશ્ચ યસ્ય કાન્તેન્દુક-
લયા કમલકૃતમ્ ॥ (૧) જયન્તિ વ્રજ્જનૈઃ સર્ગનિ-
- ૨ પ્પત્તિમુદિતાત્મનઃ । સરસ્વતીકૃતાનન્દા મધુરાઃ સામગીતયઃ ॥ (૨) સૈન્દ્રેઃ
શ્રીસ્તનમારભૂરિમકરીકાશ્મીરસમ્મિશ્રિતૈઃ
- ૩ પ્રોન્મજ્જદ્વજરાજગૈરિકરજઃ પુજ્જદ્વૈઃ યિજ્જરાં । ક્ષીરૌઘ્વેઃ શુભિતસ્ય મન્દરગિ-
રિન્ધ્યાવર્તનાદુદ્ગતાઃ કલ્લોલા જન-
- ૪ યન્તિ યસ્ય પુલકમ્પાયાત્સ વઃ કેશવઃ ॥ (૩) શમ્ભોર્યાનિ શિરઃ સ્થિતસ્ય
ફણિનામ્પત્યુઃ ફણાનાં દશ દ્યોતન્તે પરિતાઃ
- ૫ શતાનિ સમણિજ્યોર્તાંપિ જૂટાટધીમ્ । એનસ્તાન્યુપરિસ્રવત્સુરસરિત્સિકેન્દુકન્દોલ્લસ-
જ્જ્યોત્સ્નાકરુપલતાલવાલવ-
- ૬ લયશ્રીભાજિભગ્નન્તુ વઃ ॥ [૪] તૌરાચક્રાજ્જષ્ણડાઘૃતગમનસરઃ પદ્મિનીરાજહંસા
ત્રૈલોક્યૈકાધિપત્યસ્થિતમદનમહાર્ણ-
- ૭ જશુભ્રાતપત્રાત્ । લાવણ્યક્ષીરસિન્ધોર્ધુતિરજતગિરેર્દિગ્ધૂદન્તપત્રાદ્વંશઃ સોમાદયં
યસ્મિન્નુવનકમલાવાસસૌધાદુપ્રેતઃ ॥ [૫]
- ૮ તેસ્માચ્છિદ્રયઃ કુલગૃહં ભવનં મહિમ્નઃ ક્રીડાસ્પદંસ્થિતિમહર્દિગ્ધીર્ગમીરતાનામ્ । આપ-
ન્નસત્વપરિપાલનલઘ્વેકીર્તિર્વશે વર્મૈર્વે મુ-
- ૯ વિ સિન્ધુનિમ્બો યદૂનામ્ ॥ [૬] પરિણતપરમળ્ડલઃ કલાવાન્પ્રવિતતવહ્નલયશોંશુ
પૂરિતાર્શઃ । શશધર દ્વ દન્તિદુર્ગરાજો યદુ-
- ૧૦ કુલવિમલવિયત્યથોદિયાય ॥ [૭] તેસ્માયં નૃપતેઃ પિતૃવ્યુદયી શ્રીવીરસિંહા
સનં મેરોઃ શૃંગમિવાધિરુદ્ધ
- ૧૧ રવિવચ્છ્રીકૃષ્ણરાજસ્તતઃ । ધ્વસ્તોદ્રિક્તચલુક્યવંશતિમિરઃ પૃથ્વીમૃતાં મસ્તકે
ન્યસ્તાર્દ્રેપ્તિઃ સકલં જગત્પ્રવિતસૈસ્તે-
- ૧૨ જોમિરાક્રાન્તવાન્ ॥ [૮] તેસ્માદ્ગોવિદ્ધરાજોમૃદિન્દુવિમ્બશિર્ભાવલે । યસ્યા
રિપ્લોષધૂમ્રોદ્ધઃ પ્રશસ્તિરિવ લક્ષ્યતે ॥ [૬]
- ૧૩ તેસ્મામવદ્ધુવનપાલનવીરવુદ્ધિરુદ્ધૂત [૯] ત્રુકુલસન્તતિરિદ્ધતેર્જાં ।
રાજાનુજો નિરુપમાપરનામધેયો યન્મુદ્રયાર્મ્બુધિરપિ પ્રથિતઃ

૧ ચિદ્ધ ૩૫૯ દર્શાવેલો છે. ૨ ૭૬ શ્લોક (અનુષ્ટુપ); અને પછીના શ્લોકનો પણ તે જ. આ શ્લોક લગભગ બધાં રાષ્ટ્રકૂટનાં દાનપત્રોમાં આવે છે પરંતુ સાંગલી પત્રમાં માત્ર ૫૩૦ નથી. ૩ વાંચો વ્રજ્જનૈઃ ૪ ૭૬ આ તથા પછીના શ્લોકનો શાદૂલવિકીડિત-આ અને શ્લોકો સાંગલીનાં પત્રમાંથી નથી. ૫ વાંચો પિજ્જરા ૬ વાંચો ક્ષીરૌઘ્વે ૭ ૭૬ અગ્નિ, વાંચો ચક્રાજ્જ ૮ વાંચો ત્રૈલોક્ય ૯ વાંચો દુપેતઃ ૧૦ ૭૬ વસંતતિવ્રજા, ૧૧ વાંચો લઘ્વ ૧૨ વાંચો વર્મૈર્વે ૧૩ ૭૬ નો માટે જુઓ પ્રસ્તાવના ૧૪ વાંચો વહ્ન ૧૫ ૭૬ શાદૂલવિકીડિત. ૧૬ વાંચો ન્યસ્તાર્દ્રેપ્તિ ૧૭ ૭૬ અનુષ્ટુપ ૧૮ વાંચો વિમ્બશિર્ભાવલે ૧૯ ૭૬ વસંતતિવ્રજા ૨૦ વાંચો વુદ્ધિ ૨૧ વાંચો યામ્બુધિ.

- १४ समुद्रः ॥ [१०] तदेनु जगत्तुङ्गोजनि परिहृतनिजसकलमण्डलाभोगाः ।
गतयौवनवनिताजन[कु]चसदृशा यस्य वैरिन्पुः ॥ [११]
- १५ तस्माच्चामोघवर्षो भवदतुलवैलो येन कोपादपूर्वश्चालुक्याभ्युपखाद्यैर्जनितरतियमः
प्रीणितो विज्रवर्याम् । वैरिंचा-
- १६ ण्डोदरान्तर्वहिरुपरितले यत्र लब्धावकाशं तोयव्याजाद्विशुद्धं यश इव निहितं
तज्जगत्तुङ्गसिन्धौ ॥ [१२] तस्मादकालवर्षो नृपति-
- १७ रभुद्यत्पराक्रमत्रस्तैः सद्यः समण्डलाग्रं खेटकमहितैः परित्यक्तम् ॥ [१३] सिंह
सार्जुनवंशस्य भूषणं कोकलात्मजा । तस्याभ-
- १८ वन्महोदेवीजगत्तुङ्गस्ततोजनि [१४] गम्भीराद्रत्ननिधेर्भूत्पतिपक्षरक्षणक्ष-
मतः । कोकलसुतरणविग्रहजलधेर्लक्ष्मीः स-
- १९ मुत्पन्ना ॥ [१५] सा जाया जायता जातशत्रोस्तस्य महीभृतः भीमसेनार्जुनो
पात्तयशोभूषणशालिनः ॥ [१६] तत्रै जगत्तुङ्गोदय-
- २० ध[र]णीधरतः प्रतापकलितात्मा । लक्ष्म्यानन्दन उदितोजनि विजयी राज-
मार्त्तण्डः ॥ [१७] स्थितिचलितसकलभूत्पक्षच्छेदामिमुक्त-
- २१ भुजवज्रः । अनिमिषदर्शनयोग्यो यः सत्यमिहेन्द्रराज इति ॥ [१८] यन्माद्य-
द्विपदन्तघातविषमं^{१५} कालप्रियप्राङ्गणं तीर्णं

पतरुं वीजुं प्रथमं वा नु

- २२ यतुरगैरगाधयमुना सिन्धुप्रतिस्पर्द्धिनी । येनेदं हि महोदयारिनगरं निर्मूलमु-
न्मूलितं नाम्नाद्यापि जनैः कुशस्थ-
- २३ लमिति ख्यातिं परां नीयते ॥ [१९] यस्तस्मिद्दशकण्ठदर्पदलने श्रीहैहयानां
कुले कोकलः प्रतिपादितोस्य च गुणज्ये-
- २४ घोरुनोभूत्सुतः । तत्पुत्रोम्मणदेव इत्यतिवलस्तस्माद्विजाम्बाभवत्पद्मेवाम्बुनिधेरुमेव^{१६}
हिमवन्नाम्नः क्षमाभूत्प्र-
- २५ भोः ॥ [२०] 'श्रीन्द्रनरेन्द्रात्तस्यां सूनुरभुद्रूपतिव्विजाम्बायाम् गोविन्दराज-
नामा कामाधिकरूपसौन्दर्यः ॥ [२१] सामर्थ्यं^{१७} सति
- २६ निन्दिता प्रविहिता नैवाग्रजे कूरता वंशुस्त्रीगमनादिभिः कुचरितैरावज्जितं नायशः
शौचाशौचपराङ्मुखं न च भि-
- २७ या पैशाच्यमङ्गीकृतं त्यागेनासमसाहसैश्चभुवने यः साहसाङ्कोभवत् ॥ [२२]
वर्षेन्सुवर्णवर्षः प्रभूतवर्षोपि कनकधा-

१ छंद आर्यो २ छंद सगंधरा ३ वांशो बलो ४ वांशो वल्लवाम् ५ वांशो बर्हि ६ वांशो तले ७ वांशो
लब्धा ८ छंद आर्यो. ९ छंद अनुष्टुप् १० छंद आर्यो ११ छंद अनुष्टुप् १२ छंद आ तया पञ्जीना
श्लोको आर्यो १३ छंद शार्दूलविक्रीडित; पञ्जीना श्लोको छंद पञ्चु ते अ. आ श्लोको सांगलीनां पतरुं नथी.
१४ वांशो यन्माद्यद्विप १५ वांशो तिवल १६ वांशो जाम्बा; वाम्बुनिधे १७ छंद आर्यो १८ वांशो जाम्बा
१९ छंद शार्दूलविक्रीडित २० वांशो बन्धु २१ छंद आर्यो.
ले. ५०

- २८ राभिः । जगदखिलमेककाञ्चमयमकरोदिति जनैरुक्तः ॥ [२३] कैः केनाथा
को दरिद्रः पृथिव्यामिस्थं घुष्टे द्वारि लिप्सो-
- २९ रभावात् । हेलासिद्धैर्द्वीपनाथैः प्रणीतोऽप्युच्चैः कोशः प्रीतये यस्य नाभूत् ॥ [२४]
यैदधिदिग्विजयावसरे सति प्रसमसं-
- ३० भ्रमभावनयेव भूः । सपदि नृत्यति पोलिमहाध्वजोऽचकृतकरान्यकुनाथविवर्जिता ॥
[२५] स (ह) ते न हि मण्डलाधि-
- ३१ पं परमेधोभ्युदयीसमुद्धतम् । इति जातभियाविवाम्रतो रविचन्द्रावपि यस्य
धावतः ॥ [२६] अवन्तपर-
- ३२ मण्डलेश्वरं सहविजयश्चाभिवेश्म शोभितम् । समहिमकरतोरणं चिरं निजतेज-
स्तति यस्य राजते ॥ [२७] सहते
- ३३ समवाहिनीमयं न परेषां सविशेषशालिनीम् । यदनिन्दितराजमन्दिरं ननु गङ्गा
यमुना च सेवते ॥ [२८] रथस्मिन्नाज-
- ३४ नि सौराज्यं निर्जितारि वितन्वति । विमानस्थितिरित्यासीन्न भोगेषु कदाचन ॥
[२९] थस्योद्दामप्रतापानलवहलशिखाकज्जलं
- ३५ नीलमेघा विस्फूर्जित्वज्जघारास्फुरणविसरणान्येव विद्युद्विलासाः । दुर्वारारीभकुम्भ
स्थलदलनगलन्मौक्तिकान्ये व ताराश्च-
- ३६ न्दक्षीरविशेषाभृतभुवनयशोराशिनिप्यन्दितानि ॥ [३०] 'यैस्मिन्कण्टकशो
घनोत्सुकमनस्यम्भोजनालैर्भिन्नेवोन्नम्रं न पयः-
- ३७ सु कोशवसतिर्लक्ष्मीः कृतोपायनम् । केतक्यापवनोलसन्निजरजः पुञ्जान्धकारीदेर
भृगर्भे पनसेन वेत्रलतया [द्वा] र्या-
- ३८ त्मशुद्धयै स्थितम् ॥ [३१] यश्च समुपहसितहरनयनदहनविहितानित्यकन्द
र्परूपसौन्दर्यदर्पः श्रीनित्यकन्दर्पः । प्रभुमन्त्र-
- ३९ शक्त्युपैवृंहितोत्साहशक्तिसमाक्षिसशतमखसुखश्चाणक्यचतुर्मुखः । प्रथितैकविक्रमा-
क्रान्तवसुन्धराहितकरणपराय-

बीजं पतरुं बीजी बाजु

- ४० णः श्रीविक्रान्तनारायणः । स्वकरकलितहेतिहलदलितविपक्षवक्षःस्थलक्षेत्रः
श्रीनृपतित्रिनेत्रः समभवत्सं च परममद्वार-
- ४१ कमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीमन्नित्यवर्षदेवपादानुध्यातपरममद्वारकमहाराजाधिराज
परमेश्वरश्रीमत्सुवर्णवर्ष-

१ वांयो काञ्चनमय २ छंद शाश्विनी. आ २ श्लोक सांगक्षीनां पतरुं भां नथी. ३ छंद हुतविलम्बित ४ वांयो
ध्वजोच्छ्रित ५ छंद विभोगिनी; ६ छंद अपरवक्षत्र ७ छंद विभोगिनी ८ छंद श्लोक (अनुष्टुप्) ९ लघ्वर
१० वांयो बहल ११ वांयो क्षीराब्धि १२ छंद शास्त्रलविहीनित १३ वांयो बृंहितो १४ वांयो समभवत् ॥ सच

- ४२ देवपृथ्वीवल्लभश्रीवल्लभनरेन्द्रदेवः कुशली । सर्व्वानेव यथासम्बद्धयमानकात्रा-
ष्टपतिविषयपतिग्रामकूटमहत्तरयुक्तको-
- ४३ पयुक्तकाधिकारिकान्समादिशत्यस्तु वः संविदितं यथा मान्यखेटराजधानीस्थिरत-
रावस्थानेन मातापित्रोरात्मनश्च पुण्ययशो-
- ४४ भिवृद्धये पूर्व्वलुप्तानपि देवभोगाग्रहारान्प्रतिपालयवौ प्रतिदिनं च निरवधिनम-
स्थग्रामशासनानि प्रयच्छता मया शकनृप-
- ४५ कालातीतसंवत्सरशतेष्वष्टसु द्वापञ्चाशदधिकेष्वङ्कतोपि शकसंवत् ८५२ प्रवर्त्त-
मानस्वरसंवत्सरान्तर्गतज्येष्ठशुद्धदश-
- ४६ म्यां सोमदिने हस्तसमीपस्थे चन्द्रमसि गोदावरीतटसमीपस्थे कपित्थकग्रामे पट्ट-
वन्धमकोत्सवे तुलापुरुषमारुह्य
- ४७ ब्राह्मणेभ्यः षट्छतान्यग्रहाराणां सुवर्णलक्षत्रयसमेतानि बेलिचरुवैश्वदेवातिथित-
र्पणार्थं दत्त्वा । देवभोगार्थं च
- ४८ देवकुलेभ्यः खण्डस्फुटितादिनिमित्तं गन्धधूपपुष्पदीपनैवेद्याद्युपचारार्थं तपोवनस्थं
सत्रोत्तरासङ्ग-
- ४९ दानार्थं च ग्रामाणामष्टशतानि सुवर्णलक्षचतुष्टयं द्रम्मलक्षद्वात्रिंशतं च दत्त्वा-
तदनन्तरं च तुलापु-
- ५० रुषादनुत्तरतैव मया प्रथमकरोदकोत्सर्गेण लाटदेशखेटकमण्डलान्तर्गतकावि-
कामहास्थानवि-
- ५१ निर्गतायै इहैव मान्यखेटे वास्तव्याय श्रीमद्वल्लभनरेन्द्रदेवपादपञ्चोजीविने माठर-
सगोत्रवाजिकाण्वसर्त्र-
- ५२ ह्यचारिणे महादेवय्यसुताय नागमार्याय लाटदेशान्तर्व्वत्तिखेटकमण्डलान्तर्गतः
केवल्लनामा ग्रामः काविकामहा-
- ५३ स्थाननिकटतरवर्त्ती । सवृक्षमालाकुलश्चतुः सीमापर्य्यन्तः सकर्म्मन्तः सोद्रङ्गो
धान्यायहिरण्यायदण्डदोषद-
- ५४ शापराधादिसमस्तोत्पातिसहितो दत्तः । बेलिचरुवैश्वदेवातिथितर्पणार्थं ह्यम्यनि-
त्यनैमित्तिककर्मोपयोग-
- ५५ निमित्तं दर्शपूर्णमासचातुर्मास्याष्टकाग्रयणप्रक्षादिश्राद्धकर्मोष्टिक्रियाप्रवृत्तये चरु-
पुरोडाशस्थालीपाकश्रवणा-
- ५६ दिकर्मनिमित्तं होमनियमस्वाध्यायाध्ययनोपासनदानदक्षिणार्थं राजसूयवाज-
पेयाग्निष्टोमादिसप्तशोमसंस्थां-

१ वांथो सम्बद्धयमान. २ वांथो पालयता ३ वांथो बन्धमहोत्सवे ४ वांथो ब्राह्मणेभ्यः ५ वांथो बलि
६ वांथो तपोवनस्थ ७ वांथो तायेदैव ८ वांथो सत्र ९ वांथो बलि १० वांथो समसोम.

પતરૂં ત્રીજું

- ૫૭ કતૂપકરણાર્થ' મિત્રાવરુણાધ્વર્યુહોતૃબ્રાહ્મણાચ્છંસિમાવસ્તુદગ્રીત્રમૃતીનામૃત્વિજાં
વચ્ચાલંકારસત્કારદાનદક્ષિણા-
- ૫૮ દિનિમિત્તં સૈત્રપ્રપાપ્રશ્રયવૃષોત્સર્ગવાપીકૂપતઢારામદેવાલયાદિકરણોપકરણાર્થશ્ચ ॥
યસ્ય ચ ગ્રામસ્યાઘાટાઃ ।
- ૫૯ પૂર્વતઃ કાવિકામહાસ્થાનસીમાન્તો દક્ષિણતઃ સામગં નામ ગ્રામઃપશ્ચિમતઃ સીહુ-
કગ્રામઃ । ઉત્તરતોપ્યસ્યૈવ કાવિ-
- ૬૦ કામિધાનસ્ય સ્થાનસ્ય સમ્બન્ધી^૩ તલસીમાન્તઃ ॥ એવમસું ચતુરાઘાટવિશુદ્ધં
કેવજ્ઞનામાનં ગ્રામં નાગમાર્યસ્ય કૃષતઃ ક-
- ૬૧ ધ્યયતો વા મુજ્જતો મોજયતો વા ન કેનચિદ્યાઘાતઃ કર્તવ્યઃ ॥ સામાન્યોયન્ધર્મસે-
તુર્નૃપાણાં કાલે કાલે પાલનીયો ભવ-
- ૬૨ દ્વિઃ । સર્વાનેતાન્માવિનઃ પાર્થિવેન્દ્રાન્મૂયો મૂયો યાચતે રામમદ્રઃ ॥ [૩૨]
આગામિભૂમિપતિભિઃ પરિરક્ષ્ય એષ ધર્મ પ્રતિ
- ૬૩ પ્રતિનિવિદ્યતમૈસ્તથાન્યૈઃ । લક્ષ્મ્યાસ્તડિતુલિતવુદ્રુદચ્ચલાયો દાનં ફલં પરયશઃ
પ્રતિપાલનં ચ ॥ [૩૩] વૈહુભિર્વર્સુ-
- ૬૪ ધા દત્તા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ । યસ્ય યસ્ય યદા મૂમિમસ્તસ્ય તસ્ય યદા
ફલમ્ ॥ [૩૪] તથા ચોક્તં વેદવ્યાસેન ॥ ૫-
- ૬૫ ણિ વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે વસતિ મૂમિદઃ । આચ્છેત્તા સાંનુમન્તા ચ તાન્યેવ નરકે
વસેદિતિ'' ॥ [૩૫] સ્વદત્તાં ૫-
- ૬૬ રદત્તાં વા યો હેરત વસુન્ધરામ્ । અપિ વર્ષસહસ્રાણિ વિદ્યાયાં જાયતે ક્રમિઃ ॥
[૩૬] ગંગાધરાય્યતનયે-
- ૬૭ ન કૃતધિયા નાગવર્મણ । લિખિતમ્ । શાસનમિદં પ્રશસ્તં શ્રીમદ્ગોવિન્દરાજસ્ય ॥
[૬૭] મજ્જલં મહાશ્રીઃ ॥^{૧૩}

૧ વાંચો મૈત્રાવરુણા અને બ્રાહ્મણા ૨ વાંચો પ્રતિશ્રય અને તઢાગારામ ૩ વાંચો સમ્બન્ધી ૪ છંદ શાસ્ત્રિની
૫ છંદ વસંતતિલકા ૬ વાંચો વુદ્રુદ ૭ છંદ અનુષ્ટુપ અને પછીના બે શ્લોકનો પણ તેજ. ૮ વાંચો બહુ
૯ વાંચો તદા ૧૦ વાંચો ચાતુ ૧૧ વાંચો વસેત્ ॥ ૬૩ ॥ ૧૨ છંદ આર્યો ૧૩ આદિ એક કૃત્તની આકૃતિ
છ, જેને માટે બુદ્ધો મૂળ પતરૂં.

ભાષાન્તરમાંથી અમુક ભાગ

પં. ૪૦ પરમભદ્રારક મહારાજધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીનિત્યવર્ષદેવના પાદનું ધ્યાન ધરનાર પ. મ. પ. શ્રીસુવર્ણવર્ષદેવ પૃથ્વીવલ્લભ શ્રીવલ્લભનરેન્દ્રદેવ કુશળ હોઈને રાષ્ટ્રપતિ વિગેરે અધિકારીઓને આજ્ઞા કરે છે કે—

તમે બધાને વિદિત થાય કે હું મંદિરો વિગેરેને આપેલાં દાન આગલા રાત્રીઓએ જમ કરેલાં છતાં પાછાં ચાલુ કરનાર, અને પ્રતિદિન નવાં દાન ચિરકાળ ટકે તેવાં આપનાર, માન્ય-ખેટમાં સ્થિત થઈને શક સંવત ૮૫૨ ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૦ વાર સોમ ખર સંવત્સર અને હસ્ત નક્ષત્રમાં કપિત્ય ગામમાં પટખન્ધના ઉત્સવપ્રસંગે તુલાપુરુષમાં ચડીને નીચે મુજબ દાન આપું છું. (૧) બલિ, ચરુ, વૈશ્વદેવ ઇત્યાદિ માટે પ્રાક્ષણોને ૬૦૦ અગ્રહાર તથા ૩ લાખ સુવર્ણ, (૨) દેવાલયોના ઉપભોગ માટે તેમ જ તેના છુણોદ્ધાર, તેલ, ગન્ધ, પુષ્પ, દીપ અને બીજા યજ્ઞોપચાર માટે, તથા અન્ન અને વસ્ત્રના સદામત માટે ૮૦૦ ગામડાંઓ, ચાર લાખ સુવર્ણ અને ૩૨ લાખ દ્રુમ તુલાપુરુષ ઉપરથી ઉતર્યા પહેલાં વિશેષમાં માતાપિતાના પુણ્ય માટે લાટ દેશના ખેટક મંડલમાંના તીર્થ કાવિકામાંથી આવેલા અને માન્યખેટમાં આવીને શ્રી વલ્લભ નરેન્દ્રદેવના આશ્રયમાં રહેતા, માઠર ગોત્રના વાજિકાણ્વ શાખાના મહાદેવચ્યના પુત્ર નાગભાર્યને લાટ દેશના ખેટક મંડલમાંના કેવજ્જ ગામનું દાન કર્યું છે. તે કેવજ્જ કાવિકાના તીર્થની પાસે આવેલું હતું. આ દાન નીચેના હેતુઓ માટે આપવામાં આવ્યું હતું. (૧) બલિ, ચરુ, વૈશ્વદેવ અને અતિથિતર્પણ માટે, (૨) કામ્ય, નિત્ય, અને નૈમિત્તિક કર્મ માટે, (૩) દર્શ, પૂર્ણમાસ, ચાતુર્માસ, અષ્ટકા, આશ્રયણ પાક્ષિક શ્રાદ્ધ વિગેરે કર્મ માટે, (૪) ઇષ્ટક્રિયાની પ્રવૃત્તિ માટે (૫) ચરુ, પુરાહોશ, સ્વાહીપાક પકાવવા માટે, (૬) હોમ, નયમ, સ્વાધ્યાય માટે તેમ જ અધ્યયનની દાનદક્ષિણા માટે (૭) રાજસૂય, વાજપેય, અગ્નિષ્ટોમ ઇત્યાદિ સાત સોમયજ્ઞો માટે, (૮) મિત્રાવરુણ, અધ્વર્યુ, હોતા વિગેરે ઋત્વિજ્ઞાનાં વસ્ત્ર, અને અલંકારથી સત્કાર તથા દાનદક્ષિણા માટે (૯) અને સત્ર, પ્રપા, પ્રતિશ્રય, વૃષોત્સર્ગ, વાવ, કુવા, તળાવ, વાડી, દેવાલય વિગેરે કરાવવા માટે.

દાનમાં આપેલા ગામની સીમા નીચે મુજબ હતી. પૂર્વમાં કાવિકા તીર્થની સીમા; દક્ષિણમાં સામગામ નામનું ગામડું પશ્ચિમમાં સીહુક ગામડું; અને ઉત્તરમાં કાવિકા તીર્થની જમીનની સીમા.

ત્યાર બાદ બાકીના ભાગમાં શાપ દર્શાવનારા જ્ઞોકો છે.

જ્ઞો. ૩૭ ગોવિંદરાજનું આ દાનપત્ર ગંગાધરાચ્યના પુત્ર નાગવર્માનથી લખાયું હતું.

ગોવિંદ ૫ માનાં સાંગલીનાં તામ્રપત્રો^૧

શ. સં. ૮૫૫ આ. સુ. ૧૫ ગુરુવાર (ઇ. સ. ૯૩૩-૩૪)

ધન્દ્ર ૪ થાને બે દીકરા હોવા બેઠ્યે; કારણકે આ લેખમાં પંક્તિ ૨૩ માં ગોવિંદનાં વખાણુ કર્યાં છે કે તેણે તેના મોટા ભાઈ તરફ નિષિદ્ધ કરતા બતાવી નથી. આ બાઈનું નામ આમાં કે બીજાં કોઈ પણ પ્રસિદ્ધ દાનપત્રોમાં મળી આવતું નથી, તે ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે તે શરીરે તેમ જ બુદ્ધિમાં તે નબળો હશે, તેથી હોહા વગર ગોવિંદ ૪ થાએ તેને અલગ રાખી દીધો હશે.

સાંવતવાડીના રા. બ. વામનરાવ ખીતાંબર ચીટનીસના કબજામાં આ પતરાં છે. તે ઉપરથી હું આ લેખ ફરી પ્રસિદ્ધ કરું છું. પ્રથમ તે પતરાં સાંગલી પાસે રહેતા બ્રાહ્મણ કુટુંબના કબજામાં હતાં અને જનરલ સર જ્યોર્જ લીથેન્ડ જેકબે જ. બો. પ્રે. રા. એ. સો. વો. ૪ થામાં પાને ૧૦૦ મે પ્રસિદ્ધ કર્યાં હતાં. સાંગલીની આસપાસથી તામ્રપત્રો મૂળ મળ્યાં હોવાં બેઠ્યે, અને તેથી તેને સાંગલીનાં તામ્રપત્રો તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. પતરાં ત્રણ છે, અને દરેક ૧૩ ઇંચ લાંબું અને ૯ ઇંચ પહોળું છે. લેખ એવી રીતે લખેલો છે કે તેનાં પતરાં અંગ્રેજી પુસ્તકનાં પાનાંની માફક ફેરવવાથી વાંચી શકાય છે. પતરાં તદ્દન સપાટ છે, બે કે ક્યાંક કોર પાસે જરા બેસો ગએલ છે, કારણ કે કોરને ટીપીને બડી ઠરેલી નથી. લેખ બધે તદ્દન સ્પષ્ટ છે. જે કડીથી તે બાંધેલાં છે તે સાદી અને ૬ ઇંચ બડી છે અને તેનો વ્યાસ ૪૬ ઇંચ છે. તેને કાપી હશે, પણ મારી પાસે પતરાં આવ્યાં તે પહેલાં ફરી રેવી દીધેલી છે. કદાચ તે કડી અસલની ન હોય, અગર તેની ઉપર સીલ કે મૂર્તિ હશે તે ઉખેડી લેવામાં આવેલ હોય, જનરલ જેકબ બેકે તે બાબત કાંઈ લખતા નથી. ત્રણે પતરાં તથા કડીનું વજન ૧૩ પા. અને ૩ આઉન્સ છે. ભાષા સર્વગ સંસ્કૃત છે.

રાષ્ટ્રકૂટ યદુ અથવા યાદવોના વંશના છે, એમ આ લેખમાં પહેલી જ વાર આપેલું છે. ડો. ભગવાનલાલના મત મુજબ આ ફેરફાર છેવટના ભાગમાં કરવામાં આવેલ છે અને સીલ ઉપરના સિંહના ચિત્રને બદલે ગરુડનું ચિત્ર મૂકવાં તેના કારણભૂત હોય કારણ યાદવો વિષ્ણુપંથી હતા અને ગરુડ એ વિષ્ણુનું પાંચુનું છે. અગાઉ નોંધ લેવાઈ છે કે જગતુંગ બીજા રણવિગ્રહની ૬૭મી પરણ્યો હતો અને તે રણવિગ્રહ ત્રિપુર અથવા તેવરિના કંદમુરી અથવા કલચુરી વંશના કોક્કલ અથવા કોક્કલ ૧ ના દીકરો હતો. આ લેખમાંથી વળી આપણને માહિતી મળે છે કે તેનો દીકરો ધન્દ્ર ૪ થો તે જ કોક્કલ ૧ લાના બીજા દીકરા અર્જુનના દીકરા અમ્મણુની દીકરી દ્વિજાબ્બાને પરણ્યો હતો. આ ધન્દ્ર ૪ થો અને દ્વિજાબ્બાના દીકરા ગોવિંદ ૫ મો અને નામ નહીં જણાવેલ તેનો મોટો ભાઈ એમ બે હતા.

ગોવિંદ ૫ માના લેખમાં લખ્યું છે કે તેના રાજમહેલની ગંગા અને યમુના સેવા કરતી હતી. ગુપ્ત ખાંધકામમાં દેવળના દ્વારની બન્ને બાજુ ગંગાયમુના કોતરવામાં આવતી અને ગુપ્તો પાસેથી આલુક્યોએ પોતાના દ્વજ ઉપર ગંગાયમુનાનાં ચિત્રો ગ્રહણ કર્યાં હતાં. ગોવિંદ ૩ બાએ પોતાના શત્રુઓને હરાવી આ બે ચિત્રો ગ્રહણ કર્યાંનું લખ્યું છે. તેથી ગોવિંદ ૫ માના કિસ્સામાં ગંગાયમુનાની સેવા તે જ અર્થમાં લેવાની છે; કારણ ગોવિંદ ૫ માની રાજધાની ગંગાયમુનાથી ઘણું છેટે હતી, તેથી પ્રત્યક્ષ સેવા સંભવતી નથી.

આ લેખમાં ગોવિંદ ૫ માને સુવર્ણવર્ષ (ખીજી) અને વલ્લભનરેન્દ્ર (ખીજી) એવાં બિરૂદ આવેલાં છે, અને તેમજ ઈન્દ્ર ૪ માને નિત્યવર્ષ (૧ લો) લખ્યો છે.

લેખની તિથિ શ. સં. ૮૫૫ (ઇ. સ. ૬૩૩-૩૪) વિજય સંવત્સર શ્રાવણ સુદિ ૧૫ શુક્રવાર આવેલ છે. દાનમાં રામપુરી વિગેરે ૭૦૦ ગામના જથ્થામાંથી લોહગ્રામ ગામ આવેલું છે, અને તે પુણ્યવર્ધનમાંથી પોતે અગર તેનો પિતા નીકળી આવેલ કૌશિક ગોત્રના બ્રાહ્મણ કેશવ દીક્ષિતને આવેલું છે. આ પુણ્યવર્ધન તે હયુએનસેંગનું પુત્રફલગ ગામ હોય એમ સંભવે છે. તેને જનરલ કર્નીગહામે બંગાળામાં ગંગાનદીના કાંઠાના પળતા અથવા પુખતાની સાથે બંધ બેસારેલ, પણ પાછળથી તેને ઉત્તર બંગાળામાં બોઆની ઉત્તરે ૭ માઈલ ઉપરના કારતોયા ઉપરનું મહાસ્થાન તરીકે ઓળખાવવામાં આવેલ છે.

ગોવિંદ ૫ માનો શ. સં. ૮૫૧—૫૨ (ઇ. સ. ૬૩૦—૩૧) વિક્રત સંવત્સર માઘ સુદિ પૂર્ણમાની તિથિનો ખીજી લેખ ધારવાડ પ્રગણાના બંકાપુર તાલુકાના કળશ ગામમાંથી મળેલો મારી પાસે છે અને તેમાં પણ તેને ગોઝિજગદેવ, નૃપતુંગ, વીરનારાયણ અને રત્તકંદર્પ એવાં બિરૂદો આવેલાં છે. સર વેલ્ડર ઈલીયટની માલીકીનાં, પૂર્વ તરફના ચાલુક્યનાં તામ્રપત્રમાં શક ૮૪૫ થી ૮૫૭ સુધી રાજ કરતા ભીમ રજાના હાથે ગોવિંદ ૫ માની હાર થયાનું લખ્યું છે.

અક્ષરાન્તર

પતરૂં પહેલું

- ૧ ઐ [॥*] જયંતિ વ[બ્ર]હ્મણઃ સર્ગા નિષ્પત્તિમુદિતાત્મનઃ સરસ્વતીકૃ[?]
તાનંદા મધુરાસસામગીતયઃ ॥ તારાચક્રાબ્જ[બ્જ]
- ૨ ષંડાવૃતગગનસરપ્પન્નિનીરાજહંસા- । તૈ[ત*]લોકયૈકાધિપત્યસ્થિતમદનમહારાજ
શુબ્રા(બ્રા)તપત્ત્રા (ત્રા) ત્ ।
- ૩ લાત્રપ્ત્યક્ષીરસિન્ધોર્ધ્ધુતિરજતગિરેદ્દિગ્ધૃ દંતપત્ત્રા- । દ્વંશઃ સોમાદયં યસ્મિ-
મુવનકમલાવાસ-
- ૪ સૌષાદુપેતઃ ॥ તસ્માચ્છિયઃ કુલગૃહં ભવનં મહિમ્નઃ ક્રીડાસ્પદં સ્થિતિ મહર્દિ-
ગંભીરતાનાં
- ૫ આપન્ન સત્વપરિપાલન લબ્ધ(બ્ધ)કીર્તિર્વિશો વ(વ)ભૂવ ભુવિ સિંધુનિભો
યદૂનાં ॥ પરિણતપરમંડલઃ કલા-
- ૬ વાન્પ્રવિતત વ[વ]હલ યશોશુપૂરિતાશઃ । શશધર ઇવ દન્તિદુર્ગરાજો યદુ
કુલધિમલવિયત્યથો દિયા-
- ૭ ય ॥ તસ્યાથં નૃપતેઃ પિતૃવ્ય ઉદયી શ્રીવીરસિંહાસનં મેરોઃ શૃંગમિવાધિરુદ્ધ રવિ-
વચ્છ્રી-
- ૮ કૃષ્ણરાજસ્તતઃ । ધ્વસ્તોદ્ધ[દ્ધિ]ક્તચાલુક્યવંશતિમિરઃ પૃથ્વીભૃતાં મસ્તકે
ન્યસ્તાત્તઃ સકલં
- ૯ જગત્પ્રવિતતૈસ્તેજોભિરાક્રાંતવાન્ ॥ તસ્મદ્દોર્વિંદરાજોભૂદિન્દુવિમ્વશિલાસલે દ-
સ્યારિ-
- ૧૦ ણોષધૂમ્રો કઃ પ્રશસ્તિરિવ લક્ષ[ય *]તે ॥ તસ્યાભવદ્ભુવનપાલનવીરદ્ધ[બુ]
દ્ધિરુદ્ધૂતશસ્ત્રુ[ત્રુ]કુલસંતતિરિદ્ધતેજાઃ ।
- ૧૧ રાજાનુજો નિરુપમાપરનામધેયો યન્મુદ્રયાંતુ[બુ]ધિરપિ પ્રથિતઃ સમુદ્રઃ ॥
તદનુ જગતુંગોજનિ પરિ-
- ૧૨ હૃતનિજસકલખંડલાભોગાઃ ગતયૌવનવનિતાજનકુચસદૃશા યસ્ય વૈરમૃપાઃ ॥
તસ્માચ્છા-
- ૧૩ મોષવર્ષો મયદતુલ વ[વ]લો યેન કોપાદપૂર્વેશ્ચાલુક્યામ્યૂપમ્વાદ્યૈર્જનિસરતિયમઃ
પ્રીણિતો વિંગ-
- ૧૪ વલ્લયાં । વૈરિંચાંડોદરાંતર્વહિરુપરિતલે યન્ન લબ્ધા[બ્ધા]વકાશં તોયવ્યાજા-
દ્વિશુદ્ધં યશ ઇવ નિહિતં તજ્જ-

૧ અસલ પતરાં ઉપરથી.

- ૧૧ ગતુંગસિન્ધૌ ॥ તસ્માદકાલવર્ષો નૃપતિરભૂયત્પરાક્રમત્ત્ર[ત્ર]સ્તૈઃ સઘઃ સમં-
ડલાગ્રં સ્વેટકમહિ-
૧૬ તૈઃ પરિત્યક્તં ॥ સહસ્રાર્જુનવંશસ્ય ભૂષણં કોક્કલાત્મજા । તસ્યામવન્મહાદેવી
જગતુંગ-

વીજું પતરૂં પ્રથમ બાજુ

- ૧૭ સ્તતો જનિ ॥ ગંભીરાદ્રત્નનિધેર્મૃત્પ્રતિપક્ષરક્ષણક્ષમતઃ । કોક્કલસુતરણવિગ્રહજ-
લ્ધેર્લક્ષ્મીઃ સ-
૧૮ મુત્પન્ના ॥ સા જાયાજાયતાજાતશત્રો[ત્રો]સ્તસ્ય મહીભુજઃ મીમસેનાર્જુનો
પાત્તયશોભૂષણશાલિનઃ ॥
૧૯ તત્ત્ર[ત્ર] જગતુંગોદયધરણીધરતઃ પ્રતાપકલિતાત્મા લક્ષ્મ્યા નંદન ઉદિતો-
જનિ વિજયી રાજમાર્ત્તઙ્હઃ ॥ સ્થિતિચ-
૨૦ લિતસકલભૂત્પક્ષચ્છેદાભિમુક્તભુજવજ્રઃ અનિમિષદર્શનયોગ્યો યઃસત્યમિહિન્દ્રરાજ
ઇતિ ॥ યસ્તસિન્દશકંઠ-
૨૧ દર્પદલને શ્રીહૈહયાનાં કુલે કોક્કલઃ પ્રતિપાદિતોસ્ય ચ ગુણજ્યે[જ્યે]ષ્ઠો
ર્જુનોભૂસ્તુતઃ । તત્પુત્રો[ત્રો]મ્મણદેવૈ ઇત્યતિર્વા[વ]-
૨૨ લસ્તસ્મા ત્રિ[દ *]જામ્વા[મ્વા]ભવત્પન્નેવાંબુ[બુ]નિધેરુમેવ હિમવન્નામ્નઃ
ક્ષમામૃત્પ્રભોઃ ॥ શ્રીન્દ્રનેન્દ્રાત્તસ્યાં સૂનુરમૃદ્ધૃપતિર્દ્વિ-
૨૩ જંવા[વા]યાં ગોવિંદરાજનામા કામાદિ[ધિ]કરૂપ સૌન્દર્યઃ ॥ સામગ્ર્યે
સતિ નિન્દિતાં પ્રવિહિતા નૈવાગ્રજ ક્રૂરતા વ[વ]ન્ધૈઃસ્ત્રી-
૨૪ ગમનાદિભિઃ કુચરિતૈરાવજ્જિતં નાયશઃ । શૌચાશૌચપરાઙ્મુલ્લંચનં ન ચ મિયા પૈશા-
ચ્યમંગીકૃતં ત્યા-
૨૫ ગેનાસમસાહસૈશ્વ ભુવને યસ્સાહસાંકો ભવત્ ॥ વર્ષન્સુવર્ણ વર્ષઃ પ્રભૂતવર્ષોપિ
કનકધા-
૨૬ રામિઃ । જગદ્વિલમ્બેકાંચનમયમકરોદિતિ જનૈરુક્તઃ ॥ યદધિદિગ્વિજયાવસરે-
સતિ પ્રસ-
૨૭ મસંભ્રમભૂવન એવ મૂઃ । સપદિ નૃત્યતિ પાલિમહાધ્વજોચ્છૃતકરન્યકુનાથ વિવ-
ર્જિતા ॥ સહતે [ન*] હિ મંડલાધિપં પ-
૨૮ રમેષોમ્યુદયી સમુદ્ભૂતં । ઇતિ જાતમિયા ધિયાગ્રતો રવિચન્દ્રાવપિ યસ્ય ધાવતે
[તઃ] ॥ અવનતપરમંડલે-
૨૯ શ્વરં સહાવિજયશુભિવેશ્મશોભિતં સમહિમકરતોરણં ચિરં નિજતેજસ્તતિ યસ્ય
રાજતે ॥ સહ-

૧ જનરલ જ્યેષ્ઠાપના પંક્તિ પુત્રોમ્મણ વાંચ્યું હતું અને તેથી પોતાના અનુવાદમાં અંગ્રનદેવ એમ આપ્યું. પરંતુ એ પાઠ તેણે મ્મન બદલે ભૂલથી વાંચેલ છે. ૨ આ અનુસ્વારની ભૂલ છે. ૩ આદિ વિસર્ગ ભૂલથી છે. ૪ અંદમાં ભંગ છે, પરંતુ અક્ષરાન્તર તદ્દન સાદ્ હોવાથી યોગ્ય અર્થ નૈકગી શકે છે.
લે. ૧૨

- ૩૦ તે સમવાહિનીમયં ન પરેષાં સવિશેષશાલિનીં । યદનિંદિતરાજમંદિરં નનુ ગંગા-
યમુના ચ સેવતે ॥
- ૩૧ યસ્મિંત્રાજનિ સૌરાજ્યં નિર્જિતારિ વિતન્વતિ વિમાનસ્થિતિરિત્યાસીન્ન ભોગેષુ
કદાચન યસ્યોદ્દામપ્રતા-
- ૩૨ પાનલ વ[વ]હલશિલા કજ્જલં નીલમેધા વિસ્ફૂર્જન્સ્વજ્ઞધારાસ્ફુરણ વિસરણા-
ન્યેવ વિદ્યુદ્વિલાસાઃ ।
- ૩૩ દુર્વારારીમકુંભસ્થલદલનગલન્મૌક્તિકામ્યેવ તારાશ્ચન્દ્રક્ષીરાઘ્નિ[ઘ્નિ]શેષા મૃત-
ભુવન યશોરાશિનિપ્યંદિતાનિ^૧ ॥

બીજું પતરૂં બીજો બાજુ

- ૩૪ યસ્મિન્કંઠકશોધનોત્સુકમનસ્યંભોજનાલૈર્મૃ[મિ]યેવોન્મગ્નં ન પયસ્તુ કોશ-
વસતિ[ર*]લક્ષ્મીઃ કૃતોપાયનં કે-
- ૩૫ તક્ષ્યા પવનોલસન્નિજરાજઃ પુંજાંધકારોદરે ભૂગર્ભે[ઝર્મે]પનસેન વેત્ર[ત્ર]લતયા
દ્વાર્યાત્મશુદ્ધયે સ્થિતં ॥ યથા સમુ-
- ૩૬ પહસિતહરનયનદહને[નો]વિહિતાનિત્યકન્દર્પરૂપસૌંદર્યદર્પઃ શ્રીનિત્યકન્દર્પઃ ।
પ્રભુમંત્રશક્ત્યુપવૃં[વૃ]દિ-
- ૩૭ તોત્સાહશક્તિસમાક્ષિપ્તશતમુ[મ]ખ સુલ્લશ્ચાળકચચતુર્મુલઃ । પ્રથિતૈક વિક્ર-
માક્રાંત વસુંધરાહિતકરણપ-
- ૩૮ રાયણઃ શ્રીવિક્રાંતનારાયણઃ । સ્વકરકલિતહેતિહલદલિતવિપક્ષવક્ષ[:*] સ્થલ-
ક્ષેત્ર[ત્ર]ઃ શ્રીનૃપતિ તૃ [ત્રિ]ણે ત્ત્ર[ત્રઃ]^૨ ॥
- ૩૯ સમભવત્સ ચ પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીમાન્નિત્યવર્ષદેવપાદા-
નુધ્યાત[:*] પરમભટ્ટાર-
- ૪૦ કમહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીમત્સુવર્ણવર્ષદેવ પૃથ્વીવલ્લભ શ્રીમદ્વલ્લભનરેન્દ્રદેવઃ
કુશલી સર્વાનેવ
- ૪૧ યતા[યા] સંવ[વ]ત્ય[ધ્ય]માનકાત્રાષ્ટ્રપતિવિષયપતિગ્રામકૂટમહત્તર[ા]-
યુક્તકોપયુક્તકાધિકા-
- ૪૨ રિકાન્સમાદિશત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા માન્યસ્વેટરાજધાનીસ્થિરતરાવસ્થા
નેન માતા
- ૪૩ પિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યશોભિવૃદ્ધયે પૂર્વીલ્લસાનપિ દેવભોગઆગ્રહારાન્પ્રતિપાલય-
- ૪૪ તા પ્રતિદિનં ચ નિરવધિ નમસ્યગ્રામશાસનાનિ શતસઃ પ્રચલ્લતા [મયા*]
શકનૃપકાલાતીતસંવત્સર-

૧ આ અનુસ્વારની જગત નથી. ૨ છેલ્લા ત્રણ શબ્દો અને વિરામના ચિહ્નો પંક્તિ ૩૩ ની નીચે ઉમેરેલાં છે, પરંતુ તેમને ગુણી પંક્તિ તરીકે ગણવાની કાંઈ જરૂરીયાત નથી. ૩ આ અનુસ્વારની જગત નથી. ૪ આહિ વિરામચિહ્નની જગત નથી.

૪૬ શેતેવપ્રમુ પંચપંચાશદ્ધિકેવ્વકતોપિ સંવત્સરાણાં ૮૫૫ પ્રવર્તમાન વિજય સંવત્સરાતંગા-

૪૬ ત શ્રાવણપુર્ણમાસ્યાં વારે ગુરોઃ પૂર્વાભદ્રપદાનક્ષત્રે[ત્રે]પથમકરાંદકાતિ સર્ગેણ ॥ ૧ પુંડ વૈ-

૪૭ ધ્વનનગરવિનિર્મિત કૌશિકસમોત્ત્ર[ત્ર]વાજિકાળવસત્ર[ત્ર]હચારિદામો-
દરમદ્વમુતાય

૪૮ કેશવદીક્ષિતાય રામપુરીસપ્તશતાંતર્ગતલોહગ્રામઃ સવૃક્ષમાલાકુલઃ સ-

૪૯ ધાન્ય હિરણ્યાદેયઃ સદણ્ડદોષદશાપરાધ[ઃ*]સમૂતોપાત્તપ્રત્યયઃ અંચાટમટપ્રવેશ[ઃ*]

પતરું ત્રીજું

૫૦ શ (?) તોત્તરીયો ત્ર[ત્ર]હદાયન્યાયેનાચંદ્રાર્ક નમસ્યો દત્તઃ [॥ *] યસ્ય
ચાઘાટાઃ પૂર્વતઃ ઘોડે-

૫૧ ગ્રામઃ દક્ષિણતઃ વંજુલીનામા ગ્રામઃ પશ્ચિમતઃ વિંચવિહરણ[? મ] નામા ગ્રામઃ
ઉત્તરતઃ

૫૨ સોજ્ઞહીનામા ગ્રામઃ [॥ *] એવં ચતુરાષાટવિશુદ્ધ લોહગ્રામં કેશવ દીક્ષિ-
તાય કૃપતઃ ક-

૫૩ ધેયતો મુંજતો મોજયતો વા ન કેનચિદ્વ્યાઘાતઃ કાર્યઃ [॥ *] મત્તા[ન્દ]
નિલાન્દાલિતજલતરંગત-

૫૪ રત્નમૈશ્વર્ય [? *] શરદઞ્ચ[ત્ર]વિઞ્ચ[ત્ર]મં જીવિતં સામાન્યં ચ મમિદાનફલ-
મવગચ્છદ્ધિઃ^૧ રાગા-

૫૫ મિતૃપતિભિરસ્મદ્વંશ્યૈ[રન્યૈ *]ર્વાયમસ્મદ્ધર્મદાયઃ સમનુમંતવ્યઃ પ્રતિપાલની-
યશ્ચ ॥ ઉક્તં

૫૬ ચ રામભદ્રેણ ॥ સામાન્યોયં ધર્મસેતુર્નૃપાણાં કાલે કાલે પાલની-

૫૭ યો ભવદ્ધિઃ ॥ સર્વાનેવં ભાવિનઃ પાર્થિવેન્દ્રાન્મૂયો મૂયો યાચતે

૫૮ રામભદ્રઃ ॥ ષષ્ટિવર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ । આચ્છેત્તા ચાનુમ[? *]

૫૯ તા ચ તાન્યેવ નરકે વસેત ॥ સ્વદત્તાં પરદત્તાં યો યો હરેતુ વસુંધરાં ।

૬૦ સ્વા[શ્ચ]વિષ્ટાયાં કૃમિર્ભૂત્વા પિતૃમિસ્સહ પચ્ય[ચ્ય]તિ ॥ પ્રમૃત્યા સંપ્રદાનેન દ-

૬૧ તસ્યાહરણેન ચ । જન્મપ્રમૃતિ યદ્દત્તં તત્સર્વં નિષ્ફલં ભવેત્ ॥ ક-

૬૨ રૂપ કોટિસહસ્રાણિ કરૂપકોટિશતાનિ ચ । નિવસે દ્વ (બ) હ્રાણો લો-

૬૩ કે ભૂમિદાનં દદાતિ યઃ ॥ શિવમસ્તુ સર્વજગતઃ ॥ ૐ નમઃ શિવાય । (॥)

૧ આ વિરામચિહ્નની જરૂર નથી. ૨ મોતીઅર વિલીપમ્મ એ ૩૫ આપે છે : પુંડ અને પુંડૂ- પુંડવર્ધન પુંડવર્ધન અને પૌન્ડર્યન. ૩ 'તો નીચેનો ભાગ ડાબી બાજુએ જરા વધારે સ્પષ્ટતાથી વાળેલો છે, પરંતુ તે પ. ૧૨ માં મંડલમાં છે તેવી રીતે '૩' અક્ષર ફાટશેલો છે તેથી આદિ '૩' પાઠ ધારેલો છે અને નહીં કે '૬' ૩ પ્રથમ આ ફેતરીને પરીથી જુસાડી અ કરવામાં આવ્યો છે. ૪ આ વિસર્ગની જરૂર નથી.

ભાષાન્તર

જી ! સૃષ્ટિની રચનાની પૂર્ણતાથી પ્રસન્ન થએલા આત્માવાળા પ્રજ્ઞાનાં—સરસ્વતિને આનન્દ-દાયી મધુર સામ ગીતો વિજયી છે !

(પં. ૧) તારા ચક્ર જેવા કમળથી આવૃત ગગનસરવરના પશ્ચિમીના રાજહંસમાંથી, ત્રિભુવનમાં મહારાજ મહનના ઉજ્જવળ શ્વેત છત્રમાંથી લાવણ્યમાં પયોદધિ સમાન, દ્યુતિમાં રૂપાના ગિરિ સમાન, દિગ્વધુનાં કુણ્ડલમાંથી, ઇન્દુમાંથી, ત્રિભુવન કમળના આવાસ સ્થાન હોવાના યશ સંપન્ન કુળ ઉદ્ભવ્યું.

(પં. ૪) તે કુળમાંથી પૃથ્વીપર સાગર સમાન, દ્યુતિના કુળગૃહ સમાન, મહિમાના ધામ સમાન, ધૈર્ય, અતિ અભ્યુદય, અને આતુર્યના ક્રીડાસ્થાન સમાન, આશ્રય માટે આવેલાં સર્વ પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરી યશ પ્રાપ્ત કરનાર યદુવંશ ઉત્પન્ન થયો.

(પં. ૫) યદુવંશના નિર્મળ નભમાં શત્રુમંડળને નમાવનાર ઇન્દુ સમાન કળાવાળો, સર્વ મનોરથ વિસ્તારવાળા અને મહાન યશથી પૂર્ણ કરનાર દન્તિદુર્ગનૃપ પ્રગટયો.

(પં. ૭) પછી સૂર્ય મેરૂના શિખરે ચઢે છે તેમ ઉદય પામી અને શ્રી અને વીર સિંહાસન પર આવી, સૂર્ય તિમિર દૂર કરે છે, તેમ ઔલુક્યોના બળવાન વંશનું તિમિર દૂર કરી અને સૂર્ય ગિરિનાં શિખરો પર ઠિરણો મૂકે છે તેમ ત્હેની અદ્ભુત (આજ્ઞા) નૃપોના શિરપર મૂકી તે નૃપના પિતૃવ્યક શ્રીકૃષ્ણનૃપે અખિલ જગમાં તેની મહાન દ્યુતિ પ્રસારી.

(પં. ૯) તેનાથી ગોવિંદ નૃપ જન્મ્યો હતો. તેનું શત્રુઓને બાળવાથી થએલા ધૂમ્રનું ચિન્હ ઇન્દુ બિંબના શિલા તળ પરની પ્રશસ્તિ હોય તેમ દેખાય છે.

(પં. ૧૦) તેનો અનુજ, નિરૂપમના અપર નામવાળો, ભૂમિ રક્ષામાં વીર મતિવાળો, અરિગણને દૂર કરનાર અને જેની મુદ્રાથી જલધિ પણ ઉગિત નામથી સમુદ્ર કહેવાયો તે, ઇર્ધ્ન-તેજસુ નૃપ હતો.

(પં. ૧૧) તે પછી જગત્તુંગ જન્મ્યો. તેના શત્રુનૃપો તેમની પાસેથી સકળ મંડળ હરી લીધાથી ઔવન વીતી ગએલી વનિતાના રતન માફક (નરમ અને શક્તિહિન) થઈ ગયા.

(પં. ૧૨) અને તેનાથી અતુલ બલવાન, જેનાથી અસમાન ઔલુક્યો અને આભ્યુપગ્ન આદિથી ઉત્પન્ન થએલો રતિનિગ્રહ કોપથી વિંગવદ્ધીમાં પ્રસન્ન થયો હતો અને જેનો શુદ્ધ યશ, વિરિજિયના ઈંડાની અંદર, બહાર કે ઉપરના તળ પર સમાસ સ્થાન ન મળવાથી પૃથ્વીના ઉંડા સાગરમાં મૂક્યો હતો તે અમૌઘવર્ષ જન્મ્યો હતો.

(પં. ૧૫) તેનાથી અકાલવર્ષ નૃપ જન્મ્યો હતો. તેના પરાક્રમથી ભયભીત થઈ તેના શત્રુઓએ ઢાલ અને તરવારનો સઘ ત્યાગ કર્યો.

(પં. ૧૬) સહસ્રાર્જુનના વંશનું ભૂષણ, કોઠ્ઠલની પુત્રી તેની રાણી થઈ અને તેનાથી જગત્તુંગ જન્મ્યો હતો. સાગર સમો ગંભીર અને રતનના નિધિ, અને પ્રતિપક્ષથી નૃપોનું રક્ષણ કરવા સમર્થ (જેમ સાગર પર્વતોને શત્રુઓથી રક્ષે છે તેમ) કોઠ્ઠલના પુત્ર રણવિગ્રહના સાગરમાંથી લક્ષ્મી નામે પુત્રી, સાગરમાંથી લક્ષ્મીદેવી પ્રકટી તેમ, જન્મી હતી. તે સમાન શત્રુ વિનાના, ભીમસેન અને અર્જુનના યશની પ્રાપ્તિથી અલંકારિત, તે નૃપની પત્ની થઈ.

(પં. ૧૯) જગત્તુંગ જે ઉદયગિરિ સમાન હતો. તેમાંથી ઉદય પામતો લક્ષ્મીનો પુત્ર વિજયી સૂર્ય સમાન નૃપ જન્મ્યો હતો. તેનો આત્મા તેજસ્વી હતો અને તેના વજ્ર સમાન કરથી, ઇન્દ્ર પર્વતોના પક્ષછેદન માટે વજ્ર ફેંકે તેમ સદાચારમ થી અલિત થએલા સર્વ નૃપોના

પક્ષ વિખેરી નાંખ્યા અને અનિમિષ નયનથી દર્શન યોગ્ય (જેમ ઇન્દ્ર દેવોથી દર્શન યોગ્ય છે તેમ) તે ઇન્દ્રરાજ આ ભૂમિપર સત્ય રીતે કહેવાતો,

(પં. ૨૦) દશકંઠો દર્પ હણુનાર શ્રીહૈહયના વંશમાં કોઠ્ઠલ જન્મ્યો હતો અને તેનો ગુણમાં વિખ્યાત અર્જુન પુત્ર હતો. તેને મહાબળવાન અમ્ભણ દેવ પુત્ર હતો અને તેનાથી પક્ષા જેમ સાગરમાંથી અને ઉમા હિમવાન નામના ગિરીશમાંથી જેમ જન્મી હતી તેમ દ્વિજમ્ભા જન્મી.

(પં. ૨૨) શ્રી ઇન્દ્ર નૃપથી તેનામાં (દ્વિજમ્ભામાં) ગોવિન્દરાજ નામનો કામદેવથી અધિક રૂપ અને લાવણ્યવાળો પુત્ર જન્મ્યો. તે સમર્થ હતો છતાં નિન્દિત કૂરતા અગ્રજ બન્ધુ તરફ તેણે બતાવી નહતી. બન્ધુજનની ઓગમન આદિ કુચરિતથી તેણે દોષ ક્યો ન હતો. શૌચ અને અશૌચ પરામુખ (હુકૃત્યોના કારણ રૂપ) પિશાચપાણ લયથી કદિ ધાર્યું ન હતું. તેનાં દાન અને અતુલ સાહસોથી પૃથ્વીમાં સાહસ માટે વિખ્યાત થયો. દાનવૃષ્ટિ વડે, સુવર્ણવૃષ્ટિ વરસાવી, અને અતિવૃષ્ટિથી તેણે કનકની વૃષ્ટિ કરી, અખિલ ભુવન કૃત્ત કાંચનનું બનાવ્યું, એમ પ્રજા તરફથી કહેવાય છે. અતિ ભયંક્રબળવાન તેના દેશોના વિજય સમયે પૃથ્વી ખરેખર તેનાં મહાન પાલિધન રૂપે પોતાના ઉંચા કરેલા કર સહિત અને અન્ય હુપ્ત નૃપોથી મુક્ત થઈ આનંદથી નૃત્ય કરે છે. ઉદય પામતો તે અન્ય દર્પવાળા નૃપને સહન કરતો નથી, એ વિચારથી ભયથી ભરેલા મન સહિત સૂર્ય અને ચંદ્ર (તેઓ પોતે અન્ય દર્પવાળા મંડળને સહન કરતા નથી તે) પણ તેની આગળ નાશી ગયા. તેના સુંદર મહેલ જેમાં શત્રુ મણ્ડલેશ્વરો તેને નમન કરે છે તે વિજયથી ઉજ્જવલ છે અને તેના તોરણના નિયમિત ભૂષણ માટે ચન્દ્ર છે અને તે સદા તેના તજ સંપત્ત છે તેથી (મહેલ) વિરાજે છે. ખરેખર તે શત્રુઓનાં વિશેષ ગુણવાળાં સમાન સૈન્ય સહન કરતો નથી તેથી ગંગા અને યમુના (જેઓ તેમના સમાન નદીઓ સહન કરતી નથી તે) તેના રાજમંદિરની સેવા કરે છે. જ્યારે તે નૃપ સુરાભ્ય કરતો હતો ત્યારે કોઈ પણ ભોગમાં કંઈ પણ વિમાન સ્થિતિ કદિ થતી નહીં. તેના અખદ્ધ પ્રતાપ અગ્નિની અસંખ્યા જ્વાળાનું ઠાજળ તે નીલ મેઘ છે, તેની અસિધારાના રકુરતાં ફિરણો તે ખચિત વિશુલ્તા ચમકારા જ છે. અંકુશમાં રાખવા કઠિણ અરિના ગજોનાં કુચલ તે ભેદે છે ત્યારે ઝરતાં મૌક્તિક તે તારા છે; અને તેના યશનાં બિંદુપાત જે વિશ્વભરે છે તે ચન્દ્ર, પયોદધિ અને શેષ છે. તેનું ચિત્ત કેટક દૂર કરવા ઉત્સુક છે તેથી કમળનલિની તેના ભયથી જલમાંથી (લઈ લેવાય તેથી) ઉંચાં થતાં નથી, પણ લક્ષ્મી જે તેની કળીઓમાં વસે છે તે તેમનાથી ઉપહાર તરીકે દેવાઈ છે. પવનમાં ઉડતા તેના પુંજરજથી અંધકારવાળા પૃથ્વીના ઉદર-ગર્ભમાં ફેંટકી આશ્રય લે છે. અને ફણસનાં વૃક્ષ અને વેતલતા તેના દ્વારમાં પોતાના ખચાવ માટે સેવક માફક ઉભાં રહે છે અને તે અચિન્ત્ય કન્દર્પનું રૂપ અને સૌંદર્ય ધારી હરના લોચનની ભરમ કરવાની શક્તિને ધિછારતાં હસતો તે ખચિત નિત્ય કન્દર્પ થયો. નિજ પ્રભુત્વ અને મંત્રશક્તિથી મહાન બનેલા ઉત્સાહથી શતમુખના સુખપર હાસ્ય કરતો તે આણ્યકોમાં ચતુર્મુખ થયો. તેના વિખ્યાત અને અતિ પ્રસિદ્ધ પ્રતાપથી ભરેલી પૃથ્વીનું શ્રેય કરવાની ઉત્સુકતાવાળો તે પરાક્રમી વીરોમાં સાક્ષાત્ શ્રીનારાયણ થયો. (અને) તેના હસ્ત ટેવાએલા હતા તે શસ્ત્રથી શત્રુઓનાં વશઃસ્થળ-ક્ષેત્ર ભેદી તે શ્રી ત્રિનેત્ર સાક્ષાત્ નૃપોમાં થયો.

(પં. ૩૯) પરમભદ્રારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર, શ્રીમાન નિત્યવર્ષ દેવનો પાદાનુધ્યાત પરમભદ્રારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર, અતિપૂજ્યપાત્ર શ્રીમાન્ સુવર્ણવર્ષદેવ પૃથ્વીવલ્લભ શ્રીમદ્ વલ્લભનરેન્દ્રદેવ કુશળ ક્ષેમ હોઈને રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમકૂટ, મહારા, આયુક્તાક, ઉપયુક્તાક, અને આધિકારિકને તેમના સંબંધ અનુસાર જાહેર કરે છે

(પં. ૪૨) તમને જાહેર થાઓ કે:—માન્યખેટ રાજનગરમાં સદા વસનાર, જે દેવોના ઉપલોગનાં અથહાર દાન જોડે પૂર્વના નૃપોથી વિદ્વવાળાં થતાં હતાં છતાં તેનું રક્ષણ કરનાર અને નિત્ય નમસ્થ આમોનાં અસંખ્ય શાસનપત્ર આપનાર મારાથી, મારાં માતપિતા અને મારા પુણ્ય યશની વૃદ્ધિ માટે શકનૃપના કાળ પછી આઠસો પંચાવન સંવતમાં (સંખ્યામાં) ૮૫૫ સંવતમાં શ્રાવણ પૂર્ણિમા ને શુક્રવારે પૂર્વા-માદ્રપદા નક્ષત્ર નીચે ચાલુ વિજય સંવત્સરમાં રામચુરી ૭૦૦ માં આવેલું લોહાઆમ ગામ વૃક્ષોની હાર સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, અપરાધ અને દશ અપરાધના દણ્ડ અને શિક્ષા સહિત, અને ભૂતોપાત પ્રત્યય સહિત, સૈનિકોના પ્રવેશમુક્ત પ્રહ્લાદાયના નિયમ અનુસાર નમસ્થ દાન તરીકેના ઉપલોગ માટે, ચન્દ્ર અને સૂર્યના અસ્તિત્વ કાળસુધી પુણ્ડર્યન નગરથી આવેલા, દામોદર ભટ્ટના પુત્ર, કૌશિક ગોત્રના, વાઙ્મિકાણવ સપ્તદ્વાચારી કેશવ દિક્ષિતને પાણીના અતિ અર્થથી અપાયું છે, તેની સીમા:— પૂર્વે ઘોઠેઆમ ગામ; દક્ષિણે વાઙ્મુત્રી ગામ; પૂર્વે વિજય વિહરજ (?) ગામ; અને ઉત્તરે— સોન્નેહી ગામ.

(પં. ૫૨) જ્યારે કેશવ દિક્ષિત આ ચાર સીમાવાળું લોહાઆમ ગામ ખેડતો હોય અથવા ખેતી કરાવતો હોય; ઉપલોગ કરતો હોય અથવા અન્યથી ઉપલોગ કરાવતો હોય, ત્યારે તેમાં તેને કોઈએ કંઈ પ્રતિબંધ કરવો નહીં. આ મારા દાનને અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ નૃપોએ લક્ષ્મી પવનથી ધીમે ક્ષુબ્ધ થએલાં જલના તરંગો સમાન ચંચળ છે અને જ્વલિત શરદ ઋતુના મેઘ સમાન અનિત્ય છે અને ભૂમિદાનનું કૃણ (દેનાર અને ચાલુ રાખનારને) સામાન્ય છે, એમ માની અનુમતિ આપવી અને રક્ષણ કરવું.

(પં. ૫૫) અને રામભદ્રે કહ્યું છે કે :—“આ ધર્મી નૃપોનો સામાન્ય સેતુ સદા તારાથી રક્ષાવો જોઈએ.” આમ રામભદ્ર પુનઃ પુનઃ સર્વ ભાવિ નૃપોને પ્રાર્થના કરે છે. ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ વસે છે, પણ તે જમ કરનાર અથવા તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વાસ કરે છે.

તેના પોતાનાથી અથવા અન્યથી દેવાએલી ભૂમિ જે હુરી લે છે તે જ્ઞાનની વિષ્ણુમાં કીડા જન્મે છે અને તેના પૂર્વજ સહિત સંતાપમાં રંધાય છે. કંબુસાઈથી આપવાથી અને દીધેલું જમ કર્યાથી જન્મથી આપેલું સર્વ અફલ થાય છે. ભૂમિદાન દેનાર પ્રહ્લાદના જગમાં સહસ્ર કરોડ અને શત કરોડ કદપ વસે છે, અખિલ જગની ઉન્નતિ થાઓ. ઐ શિવને નમન !

श्रीः
गुजरातना ऐतिहासिक लेख

यौसुक्त्य वंशना लेखो

ચૌલુક્ય વંશના લેખો

નં. ૧૩૭

મૂલરાજનું દાનપત્ર^૧

વિ. સ. ૧૦૪૩ માધ વ. ૧૫

અણહિલવાડના ચૌલુક્યોનાં અગિયાર દાનપત્રો સંબંધી ઐતિહાસિક નોંધ

રેવાકાંઠાના કામચલાઉ પોલિટીકલ એજન્ટ મેજર જે. ડબલ્યુ વોટસને થોડા સમય પહેલાં મને ખબર આપી કે ગાયકવાડના ઉત્તર મહાલના મુખ્ય ગામ કડીની ગાયકવાડી કચેરીમાં કેટલાંક જૂનાં તામ્રપત્રો પડેલાં છે. એનરેબલ સર ઈ. સી. બેઈલીની વિનંતિ ઉપરથી ગવર્નમેંટ ઓફ ઇન્ડિયાના ફોરિન સેક્રેટરી ડો થોર્નટને વડોદરાના એજન્ટ મારફત ગાયકવાડના દીવાન સર. ટી. માધવરાવ ઉપર વગ ચલાવી ૨૦ પતરાં એટલે કે નં. ૧ અને નં. ૩ થી ૧૧ એમ લેખો પ્રસિદ્ધિ માટે મેળવી આપ્યા. નં. ૨ પાલનપુરના પો. એ. કર્નલ શોર્ટે રાધનપુરના દરબાર પાસેથી મેળવી આપેલ.

અત્યાર સુધી^૨ અણહિલવાડના ચૌલુક્ય રાજાઓનાં ત્રણ દાનપત્રો પ્રસિદ્ધ થયાં છે :

(૧) કુમારપાલનાં નાટોલનાં પતરાં^૩ (૨) ભીમદેવ ૧ લાનાં કચ્છનાં પતરાં^૪ (૩) ભીમદેવ બીજાનાં અમદાવાદનાં પતરાં.^૫

આટલાં સામટાં પતરાંની શોધ તેટલા માટે ગુજરાતના ઇતિહાસ માટે બહુ ઉપયોગી છે. બીજા વંશના કરતાં આ વંશની ઇતિહાસિક વધુ પ્રમાણમાં જૈન પંચાયત મારફત સુરક્ષિત રહેલ છે.^૬ તોપણ ઘણી ઐતિહાસિક હકીકત ઉપર હજી વધુ અજવાળું પાડવાની જરૂર છે. આ વંશની ઉત્પત્તિ તથા મૂલરાજ કેવી રીતે ગાદીએ આવ્યો તે ચોક્કસ થયેલ નથી. રાજાઓની સંખ્યા પણ શંકાસ્પદ છે. ભીમદેવના લેખમાં ૪ થા રાજા વલ્લભને છોડી દીધો છે. મુસલમાન ગ્રંથકારોનું ગુજરાત ઉપર મહમુદ ગઝનવીની ચઢાઈનું વર્ણન જૈન ગ્રંથોની સાથે બંધ બેસતું નથી. ભીમદેવ ૨ જાના રાજ્યનો સમય અને વાઘેલા વંશની ઉત્પત્તિ સંબંધી પણ વિશેષ અજવાળું પાડવાની જરૂર છે. મી. કીનલોઝ ફોર્બસની રાસમાળામાં આ બાબત બહુ જ જુજ માહિતી છે. કારણકે તેને સોમેશ્વરની કીર્તિકૌમુદી, રાજશેખરનો પ્રબંધ કોશ અને હસ્તગણિતું વસ્તુ પાલચરિત ઉપલબ્ધ નહોતાં. આટલા માટે આહીં આ લેખોનાં અક્ષરાન્તર વિગેરે ઉપરાંત ઐતિહાસિક નોંધ મૂકવી જરૂરની છે.

ગુજરાતના ઘણાખરા જૈન કથાકાર લખે છે કે ગુજરાતનો પહેલો ચૌલુક્ય રાજા, કનોજની રાજધાની કલ્યાણમાં રાજકર્તા ભુવનાદિત્યના દીકરા રાજથી તથા અણહિલવાડ પાટણના છેલ્લા

૧ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૮૦ ઇ. ખુલ્લર ૨ ઈ. સ. ૧૮૭૭ ૩ ટોડ રાજસ્થાન વો. ૧ પા. ૭૦૭ ૪ ફોર્બસ રાસમાળા વો. ૧ પા. ૧૬ ૫ કચ્છનો ઇતિહાસ આત્મારામ કે. ત્રિવેદીકૃત પા. ૧૭. ૬ અત્યાર સુધી નીચેના ગ્રંથો સુરક્ષિત છે—(૧) હેમચંદ્ર અને અભય તિલકનો દ્વયાશ્રય કોશ. લખ્યો ઈ. સ. ૧૧૬૦ સુધાર્યો ઈ. સ. ૧૨૫૫—૫૬ (૨) સોમેશ્વરની કીર્તિકૌમુદી ઈ. સ. ૧૨૨૦-૩૫ (૩) કૃષ્ણ ભટ્ટની રત્નમાલા ઈ. સ. ૧૨૩૦. (૪) મેરુતુંજની પ્રબંધ ચિંતામણિ ઈ. સ. ૧૩૦૮. (૫) મેરુતુંજની વિચારબેણી ઈ. સ. ૧૩૧૦. (૬) રાજશેખરનો પ્રબંધકોશ ઈ. સ. ૧૩૪૦ (૭) હર્ષગણિતું વસ્તુપાલચરિત ઈ. સ. ૧૪૪૦-૪૧. (૮) જનમેડનનું કુમારપાલચરિત ઈ. સ. ૧૪૩૫-૩૬ તથા તેમાંથી ગુજરાતી ઉતારો.

આપોત્તઠ અથવા આવડા રાજની બેહેન લીલાદેવીથી ઉત્પન્ન થયો હતો. મેરૂતુંગ લખે છે કે વિ. સં. ૬૬૮ માં પોતાના બે ભાઈ સાથે રાજ સોમનાથ પાટણની યાત્રાએથી વળતાં અણહિલવાડ પાટણ રોકાયો હતો અને ઘોડેસ્વારની કવાયતની ટીકાથી તેમજ પોતાની ઘોડેસ્વાર તરીકેની હુશીયારીથી રાજાનું ધ્યાન ખેંચ્યું. તેનું કુળ બાણ્યા બાદ તેની સાથે લીલાદેવીને પરણાવી. તે પ્રસવસમયે શુભરી ગઈ, પણ તેનું પેટ ચીરી, મૂલરાજને જીવતો કાઢ્યો. મૂલરાજ (મૂળ નક્ષત્રમાં જન્મેયો તેથી)ને તેના મામાએ બાણ્યાવેગણ્યાવે અને મોટો કર્યો. દારૂના નિશામાં તેને ઘણી વાર રાજગાદી આપવામાં આવતી, પણ નિશો ઉતર્યા બાદ પાછી લઈ લેવામાં આવતી. આથી ઠંટાળી મૂલરાજે તેનું ખૂન કરાવી ગાદી પડાવી લીધી.

મી. ફોર્બસે આ વૃત્તાન્તને થોડી ઘણી અસંબદ્ધ હકીકત કાઢી નાંખીને સ્વીકાર્યો છે અને તેણે તથા મી. એલફ્રીન્સ્ટને માન્યું છે કે મૂલરાજનો બાપ કનોજમાંથી નહીં, પણ દક્ષિણના ચૌલુક્ય વંશની રાજધાની કલ્યાણમાંથી આવેલો હતો. મેરૂતુંગ લખે છે કે સામંતસિંહે વિ. સ. ૬૯૧-૯૬૮ સુધી રાજ કર્યું. તેમ જ રાજ અણહિલવાડમાં પણ ૬૬૮ માં આવ્યો એમ લખેલ છે. આ બે બનાવ વચ્ચે આઠમાં ચોથું વીશ વર્ષનું અંતર હોવું જોઈએ, તેથી આ વૃત્તાન્ત સર્વથા ત્યાજ્ય છે. આપોત્તઠ અને ચૌલુક્ય વંશને જોડવાના હેતુથી ભાટચારણોએ આ બનાવ કલ્પી કાઢ્યો હોવો જોઈએ. દ્વયાશ્રય કોશમાં આ સંબંધી કાંઈ પણ ઉલ્લેખ નથી. તેથી તેમ જ તામ્રપત્ર નં. ૧ માંની થોડી હકીકત છે તેથી ઉપરની અટકળને ટેકા મળે છે. ફોર્બસે સુચવ્યું છે તે મુજબ દ્વયાશ્રય કોશ હેમચંદ્રની જ કૃતિ નથી. વિ. સ. ૧૩૧૨ માં અભયવિલકે તેમાં સુધારોવધારો કરેલ છે અને કેટલીક અસંબદ્ધ હકીકત ઉપરથી અટકળ થાય છે કે બાકીનો ભાગ પણ માત્ર ૧૨ મી સદીના લેખકનો રચેલો નથી. તોપણ એકંદરે તે મેરૂતુંગના ગ્રંથ કરતાં વધુ પ્રમાણભૂત છે. તેમાં મૂલરાજને માત્ર ચૌલુક્ય લખ્યો છે. અને તેની બહાદુરી અને શક્તિનાં વખાણ કરેલ છે. આપણા લેખમાં પણ દાન દેનારની ઉત્પત્તિ સંબંધી ટુંકું વર્ણન છે. તેને સોલંકી વંશમાં જન્મેલો અને મહારાજધિરાજ રાજાનો દીકરો લખ્યો છે. તેણે સારસ્વત મંડલ (સરસ્વતી નદીની આસપાસનો મુલક) પોતાના બાહુબળથી મેળવ્યું. મેરૂતુંગનું વર્ણન સાચું હોય તો રજપૂતના રખડવા નાના છોકરાને મહારાજધિરાજ લખાય નહીં.

મૂલરાજના દાનપત્રની હકીકત ધ્યાનમાં લેતાં તેમ જ મૂલરાજને વંશનો સ્થાપક વર્ણવ્યો છે તે ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે તેના પૂર્વજો ચૌલુક્યના અસલ દેશના રાજા હશે અને ત્યાંથી તેના દુશ્મનોથી હાંકી ઠાઠવાથી અગર વધુ પ્રદેશ મેળવવાના લોભથી ગુજરાતમાં તે આવ્યો હશે. તે અસલ પ્રદેશ કયો તે સવાલ વિચારવાનો છે. ગુજરાતના ભાટો લખે છે કે વિ. સ. ૭૫૨ માં કનોજમાં કલ્યાણકટકનો રાજા ભૂરાજ, ભૂયડ અગર ભૂવડ (એટલે કે ભૂપતિ) ગુજરાતમાં રાજ કરતો હતો અને જયશેખરનો નાશ કર્યો અને ત્યાર બાદ કર્ણાદિત્ય, ચંદ્રાદિત્ય, સોમાદિત્ય અને છેવટે ભુવનાદિત્ય જે રાજાનો બાપ હતા તે કલ્યાણની ગાદીએ આવ્યો. મી. ફોર્બસ મી. એલફ્રીન્સ્ટન વિગેરેએ આ કલ્યાણને દક્ષિણ ચૌલુક્યોની રાજધાની કલ્યાણ માનેલ છે અને હું પણ અમુક વખત એમ માનતો. તેના આધારમાં નીચેની ખીનાઓ આપી શકાય તેમ છે: (૧) દક્ષિણનું કલ્યાણ આઠ સદી સુધી ચૌલુક્યની રાજધાની હતી અને કનોજમાં આવું ગામ મળી આવતું નથી. (૨) દક્ષિણના ચૌલુક્યોના લેખોમાં ગુજરાત જિત્યાનું લખે છે—(૩) ચૌલુક્ય રાજા વિજય-રાજના શ. સ. ૩૬૪ ઇ. સ. ૪૭૨-૭૩ ના તામ્રપત્રમાં લખ્યું છે કે તે ભરૂચના પ્રદેશોનો માલિક હતો. પરંતુ ખીજા મતના પ્રમાણ વધુ સખળ છે: (૧) દક્ષિણના રાજાઓ ચાલુક્ય, ચલુક્ય, ચલિક્ય અગર ચલક્ય લખે છે, જ્યારે ગુજરાતમાં ચૌલુક્ય લખે છે. પાટણ વંશનો સ્થાપક દક્ષિણમાંથી આવ્યો હોત તો પોતાને ચૌલુક્ય લખત. (૨) દક્ષિણ ચૌલુક્યોના કુલદેવતા વિષ્ણુ છે

જ્યારે શુ. ચૌલુક્યો શૈવ છે (૩) દ. ચૌ. તું લાંછન વરાહ છે જ્યારે શુ. ચૌ. તું નંદી છે. (૪) ભૂપતિથી રાજ સુધીના રાજ્યોનાં નામ દક્ષિણ વંશના લેખોમાંની વંશાવલી સાથે મળતાં નથી. (૫) મૂલરાજને દ. ચૌ. સાથે મિત્રલાવ ન હોતો. તે ગાદીએ આવ્યા બાદ તેલિંગનના તૈલપ રાજ્યે ખારપને હુમલો કરવા મોકલ્યો હતો. (૬) મૂલરાજે તથા તેની પછીના રાજ્યોએ ગુજરાતમાં ઘણા બ્રાહ્મણોને વસાવ્યા જે ઔદિચ્ય (ઉત્તરતરફના) નામે મશહૂર છે અને તેઓને સિહોર (સિહપુર), ખંભાત (સ્તંભતીર્થ) તેમ જ બનાસ અને સાબરમતી વચ્ચે અનેક ગામો દાનમાં આપ્યાનું પૂરવાર થાય છે. મૂલરાજે દક્ષિણમાંથી આવ્યો હોત તો ગુજરાત તેલિંગણ અને કર્ણાટકી બ્રાહ્મણોથી ભરપૂર હોત. આ છેલ્લી હકીકત બહુજ સખળ છે, જે કે બીજી હકીકતોનું કદાચ સમઘાન થઈ શકે; જેમ કે મૂલરાજે પોતાનું લાંછન તથા ધર્મ ગુજરાતમાં આવીને બદલ્યાં હોય. વળી કનોજમાં બીજું કદ્યાણ હોવું અસંભવિત નથી. કનોજના ઇતિહાસમાં આઠમી સદીના યશોવર્માથી માંડી દશમી સદી સુધી કાંઈ પણ પ્રકાશ પડેલ નથી. આ બાકો ભૂપતિ અને તેના અનુયાયીઓથી પૂરાઈ શકે તેમ છે. ભૂપતિ ઈ. સ. ૬૬૫-૬ માં રાજ કરતો હતો અને મૂલરાજ ૬૪૧-૪૨ માં ગાદીએ આવ્યો. વિશેષમાં દક્ષિણના ચૌલુક્યે માને છે કે તેના પૂર્વજો ઉત્તરમાંથી આવેલા અને અયોધ્યામાં રાજ્ય કરતા હતા. નોર્થવેસ્ટ પ્રોવીન્સીઅના ગેઝેટીયરમાં લખેલ છે કે ચૌલુક્ય રજપૂતો કનોજ પ્રદેશમાં અત્યારે પણ હયાત છે. કદ્યાણ નામે ઘણાં ગામો હતાં, જેવાં કે મુંબઈ પાસેનું કદ્યાણ અને દક્ષિણનું કદ્યાણ; તેથી કનોજમાં કદ્યાણ હોવાનું અસંભવિત નથી. આ બધી હકીકત ઉપરથી હું એમ નિશ્ચય ઉપર આવું છું કે મૂલરાજ કાન્યકુબ્જમાં રાજકર્તા રાજાને વંશજ હોવો જોઈએ અને ગુજરાત જિત્યું હોવું જોઈએ, તેમજ તેની મા આવડા વંશની હોઈ શકે. ભાટોને રાજવંશાવલી બાબતમાં બહુ જ ચોક્કસ માનવા જોઈએ, કારણ તે સાચવી રાખવી તે તેનો ધંધો કહેવાય.

આ લેખથી બીજી બે બાબતોને પુષ્ટિ મળે છે. લેખ નં. ૧ પં. ૨ માં મૂલરાજને જ્વંજક ઇવ વિહિતાચલાગ્રયઃ વર્ણવ્યો છે. અણહિલવાડ પાટણની આસપાસ પચાસ માઈલ સુધીમાં ટેકરી પણ નથી, તે હકીકત ધ્યાનમાં લેતાં ઉપરનું વર્ણન ઐતિહાસિક વૃત્તાન્તને ઉદ્દેશીને છે એમ સમજવું જોઈએ. મેરૂતુંગ લખે છે કે ગાદીએ બેઠા પછી વરત મૂલરાજ ઉપર બે લશ્કરો ચઢી આવ્યાં હતાં. એક તો શાકમ્ભરી (સામ્ભર) ના રાજા સપાહલક્ષ્મીયનું અને બીજું કદ્યાણના તૈલપના સુખા ખારપનું. જેને પરિણામે તે કચ્છના વાગડ પરગણામાંના કંથકોટ (કંથાદુર્ગ) માં ભાગી ગયો હતો તેને શિવળની કૈલાસની સ્થિતિ સાથે ઠવિએ સરખાવી લાગે છે. બીજી બાબત વળી વિશેષ સ્પષ્ટ છે. મેરૂતુંગ પ્રબન્ધચિંતામણિમાં લખે છે કે મૂલરાજ સોમનાથનો અનન્ય ભક્ત હતો અને દર સોમવારે સોમનાથ પાટણ (૨૫૦ માઈલની મુસાફરી કરીને) દર્શન માટે જતો. આ ભક્તિથી તુષ્ટ થઈ સોમનાથ પ્રથમ મણ્ડલી (વિરમગામ તાલુકાનું માંડલ) અને પછી અણહિલવાડ પધાર્યા. મણ્ડલીમાં મૂલરાજે મૂલેશ્વરનું મંદિર બંધાવ્યું. મૂલનાથ દેવને કચ્છોઈક ગામ દાનમાં આપવામાં આવ્યું તે આ મૂલેશ્વરનું મંદિર હોવું જોઈએ. લેખનો ઐતિહાસિક વિભાગ બહુજ ટુંકો છે અને તેમાં મૂલરાજની વામનસ્થલી (વંથળી) ના આભીર અગર યાદવો ઉપરની તેમજ ભાટના રાજા ઉપરની ચઢાઈનું વર્ણન નથી. સંવત ૧૦૪૩ વિક્રમ આવ્યો છે તે મૂલરાજના રાજ્ય સમય વિ. સં. ૯૯૮-૧૦૫૩ સાથે બંધ બેસતો આવે છે.

મેરૂતુંગના વૃત્તાંત અનુસાર મૂલરાજ પછી તેનો દીકરો ચામુંડ ગાદીએ આવ્યો; જેણે તેર વર્ષ એટલે કે ૧૦૬૬ (ઈ. સ. ૧૦૦૯-૧૦) સુધી રાજ્ય કર્યું. તેના પછી તેના બે દીકરા વલ્લભરાજ અને દુલ્લભરાજ ગાદીએ આવ્યા. જેમાંનો પહેલો ૬ માસ બાદ શીળીમાં મરણ પામ્યો જ્યારે બીજાએ સં. ૧૦૭૮ (ઈ. સ. ૧૦૨૧-૨૨) સુધી રાજ્ય કર્યું. તે વરસમાં તેણે પોતાની ગાદી છોડી અને પોતાના નાનાભાઈ નાગરાજના દીકરા બીમદેવ ૧ લા ને ગાદી આપી. આ

સમય સંબંધી કાંઈ વધુ વિગત પ્રાપ્ત નથી. ચામુંડ અને દુલ્લભરાજ બન્ને સ્વામી થયેલા અને તેમાંથી એક કાશી ગયા ત્યારે તેમનું માળવાના રાજ્યે અપમાન કર્યું તેથી માળવા સાથે વૈરભાવ ઉત્પન્ન થયો. લીમદેવ ૨ જના વિ. સં. ૧૨૬૬ ના તામ્રપત્રમાં વલ્લભરાજનું નામ નથી, પણ આ પતરાં-માંથી નં. ૪ થી ૧૦ બધામાં તેનું નામ છે તેથી અટકળ થાય છે કે તેના ટુંકા સમયને લીધે અમુકમાં નામ નહીં લખાયું હોય.

ખીજી બાબત એટલે કે ગુજરાતની હંતકથાઓ અને આઈને અકબરી વિગેરે ગ્રંથો વચ્ચે સાલનો ગડબડાટ વધારે ગંભીર છે. જો ચામુંડને ૧૦૧૦ ને બદલે ઇ. સ. ૧૦૨૪ માં મુકીએ તો ગુજરાતી ગ્રંથકારોની સાલો બધી વીંખાઈ જાય છે. મી. ફોર્બસનું તે સંબંધી પ્રકરણ બહુ ગોટાળાભરેલું છે, કારણ કે મુસલમાની અસલ ગ્રંથોનો અને લીમદેવના લેખોનો ખારીકીથી અભ્યાસ થયો નહોતો. સર એચ. ઇલીઅટના હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસના વો. ૨ પા. ૪૨૯ મે (પુરવણીમાં) મહમુદની હિંદ ઉપરની ચઢાઈનું પૂરું વર્ણન આપ્યું છે. સોમનાથની ચઢાઈનું સૌથી પ્રાચીન વર્ણન ઇબ્ન આસીર પા. ૪૬૯ મે આપેલ છે. તેમાં લખેલ છે કે અણહિલવાડનો રાજા લીમ ભાગીને અમુક કિલ્લામાં ભરાણો. પછી સોમનાથ ઉપર હબલવારા દ્વારા ચઢાઈનું અને મંદિર સર કર્યાનું વર્ણન છે. પછી મહમુદને ખબર મળી કે લીમ કંદહુતના કિલ્લામાં ભરાણો છે તેથી તે ત્યાં ગયો. ભરતી વખતે ખાડી બોળંગી અને દુશ્મનને ત્યાંથી હાંકી કાઢ્યો. ત્યાંથી મનસુરા જવા પાછો વળ્યો. આ વર્ણનમાં લીમનું નામ જો વાર આવે છે. તેથી ગુજરાતી ગ્રંથકારોનાં લખાણુ અનુસાર ઇ. સ. ૧૦૨૪ માં લીમ ગાદી ઉપર હતો. વળી તેમાં મુસલમાનોની ગુજરાતમાં લાંબા વખત સુધીની સ્થિતિ અગર દાબિશ્લીમના વંશજને અણહિલવાડની ગાદી ઉપર સ્થાપ્યા બાબત સ્હેજ પણ ઇસારો નથી. તે હકીકત તેમજ ગુજરાતની અખૂટ દોલત વિગેરેનો ઉલ્લેખ મીરખોન્દના ઇતિહાસમાં પ્રથમ જોવામાં આવે છે, તેથી અનુમાન થાય છે કે પાછળના મુસલમાની ગ્રંથકારોએ તે પાછળથી ઘુસાવી દીધેલ હશે. લીમનું કંદહુત (કંથકોટ) ભાગી જવું પણ તદ્દન સંભવિત છે; કારણ મૂલરાજ પણ ત્યાં ભાગી ગયો હતો. કંથકોટ પાસે દરિયો હોવાનું વર્ણન કાં તો તે વખતની સ્થિતિફેરને લીધે અગરતો મુસલમાની ગ્રંથકારોના અજ્ઞાનને લીધે હશે.

લીમદેવના લેખો પણ ઉપરના અનુમાનને અને ગુજરાતી ગ્રંથકારોના લખાણુને સમર્થન કરે છે. તેમાં લખેલ છે કે લીમદેવ વિ. સં. ૧૦૮૬ અને ૧૦૯૩ માં એટલે કે ઇ. સ. ૧૦૨૬ અને ૧૦૩૬ માં રાજ્ય કરતો હતો. તે ઉપરથી સમજાય છે કે મહમુદની ચઢાઈ પછી તુરત તે પાછો અણહિલવાડ આવ્યો હશે. પરિણામે ગુજરાતી ગ્રંથકારો અનુસાર લીમદેવ વિ. સં ૧૦૫૮ ઇ. સ. ૧૦૨૨ માં ગાદીએ આવ્યો. મહમુદ આવ્યો ત્યારે તે રાજ્ય કરતો હતો અને ભાગીને કંથકોટ ગયો. મહમુદે તેને ત્યાંથી હાંકી કાઢ્યો અને મનસુરા તરફ ગયો. લીમદેવ તરત અણહિલવાડ પાછો ફર્યો અને વધુ પચાસ વર્ષ સુધી રાજ કર્યું.

આપણા આ લેખોમાંથી લીમદેવના છેવટના ભાગ સંબંધી તેમજ તેના દીકરા કર્ણ ૧ લા વિ. સ. ૧૧૨૮-૫૦ (ઇ. સ. ૧૦૭૨ થી ૧૦૯૩-૯૪) સંબંધી કાંઈ પણ હકીકત મળતી નથી. માત્ર તેનું બિરુદ ત્રૈલોક્યમલ્લ આપેલું છે. કર્ણના પુત્ર જયસિંહ સંબંધી નં. ૫ માંની વંશાવળી તેને અવન્તિનાથ અને વર્વરકળ્બળુ લખે છે. નં. ૩ માં તેમજ નં. ૬ થી ૧૦ સુધીનામાં આ જો બિરુદ વચ્ચે ત્રિભુવનગંડ લખેલ છે. દ્વયાશ્રય કોશમાં બર્બરને રાક્ષસોનો નેતા લખ્યો છે અને શ્રી સ્થલ સિદ્ધપુરના બ્રાહ્મણોને તે ત્રાસ દેતો હતો. જયસિંહ તેને હરાવ્યો, પણ તેની સ્ત્રી પિંગલિકાની આજીજીથી તેને જીવતો રાખ્યો. બર્બરે જયસિંહને અનેક ભેટો આપી. મી. ફોર્બસે બર્બરને માલવાનો રાજા માન્યો છે તે જુલ અવન્તિનાથ અને વર્વરકળ્બળુ એ બેને લેખાં વાંચવાથી થયેલ હશે. કીર્તિકૌમુદીમાં બર્બરને ભૂતના ઉપરી લખ્યો છે અને તેને શ્મશાનમાં

વશ કરવાથી જયસિંહને સિદ્ધરાજ નામ પ્રાપ્ત થયું એમ પણ ઘટાવે છે. અધો ઉડાપોહ કથા પછી એમ સંભવે છે કે અર્બરક ઉત્તર ગુજરાતમાં રહેતી કોઈ અનાય જાતિનો એટલે કે કોળી, ભીલ અગર મેહર જાતિનો હશે.

કુમારપાલના રાજ્યના અનેક ઉપયોગી બનાવોમાંથી શાકમ્બરીના રાજને જિત્યા બાબતનું જ વર્ણન લેખ નં. ૩ થી ૧૦માં છે. ત્યારપછીના રાજ અજયપાલ સંબંધી જૈન ગ્રંથકારો બહુ જ જુજ લખે છે. કારણ કે તેને તે ધિક્કારતો હતો. તેને પરમમાહેશ્વર અને મહા માહેશ્વર લખ્યો છે તેથી જૈનધર્મ તરફની વિમુખતા સ્પષ્ટ થાય છે. તેણે હેમચંદ્રના શિષ્ય રામચંદ્રને જીવતો બાળી મૂક્યો અને જૈનનાં મંદિરો તેમ જ પુસ્તકોનો નાશ કર્યો. તેની પછીના મૂળરાજ બીજાના રાજ્ય સંબંધી એક જ બનાવ જૈનગ્રંથકારોએ વર્ણવ્યો છે. અને તે તેની મુસલમાન ઉપરની જિત છે. ગર્જનક તે ગઝનવીનું સંસ્કૃત રૂપ છે. મેરૂતુંગ તેઓને ગજગનક લખે છે. કીર્તિકૌમુદીમાં સં. ૨ શ્લો. ૫૭ માં આ મૂલરાજે તુરુકના પાદશાહને જીત્યો એમ લખેલ છે. મી. ફ્રેન્સે પણ તે જિત ખરેખરી અટકળી છે.

ત્યાર પછીના રાજ ભીમદેવ બીજાના અગર લોળોભીમના રાજ્ય માટે લેખો બહુ ઉપયોગી છે. ગુજરાતી ગ્રંથકારો મી. ફ્રેન્સેના સમયમાં જણાવેલા તેમજ અત્યારે જણાવેલા પણ તેના રાજ્ય માટે બહુ જ થોડું લખે છે. મેરૂતુંગ અને સોમેશ્વરને આ ભીમ માટે મમતા નહોતી. તેઓનું ધ્યાન, ગુજરાતના ભાવિ રાજાના બાપ, ધવલગૃહ અગર ધોળકાના રાણા વીરધવલ તરફ અને તેના બે જૈન મંત્રીઓ તેજપાલ અને વસ્તુપાલ તરફ ખેંચાયું હતું. મી. ફ્રેન્સે તેટલા માટે ચાંદના પૃથિરાજ રાસા ઉપર તેમ જ પાછળના મુસલમાન ગ્રંથકારો જે ભરોંસાપાત્ર નહોતા તેના ઉપર આધાર રાખેલ છે. ચાંદ ભીમને ઇ. સ. ૧૧૮૩ પહેલાં મરેલો વર્ણવે છે. મી. ફ્રેન્સે તેને ઇ. સ. ૧૨૧૫ માં મુએલો વર્ણવે છે. ઇ. સ. ૧૨૩૧ ના આબુના લેખમાં ભીમને જીવતો લખ્યો છે અને તે લેખનો ઉલ્લેખ મી. ફ્રેન્સે કરે છે. છતાં ઇ. સ. ૧૨૧૫ માં ભીમને મુએલો કેમ કહ્યો તે સમજાતું નથી. મેરૂતુંગ પણ પ્રબન્ધચિંતામણિમાં લખે છે કે ભીમદેવે વિ. સં. ૧૨૩૫ પછી ૬૩ વર્ષ સુધી, એટલે કે વિ. સ. ૧૨૯૮ અગર ઇ. સ. ૧૨૪૧-૪૨ સુધી રાજ્ય કર્યું. આપણા લેખોમાં પણ ભીમદેવનું છેલ્લું દાનપત્ર વિ. સં. ૧૨૬૬નું છે અને ત્યાર પછીના ત્રિભુવનપાલનું પહેલું વિ. સં. ૧૨૬૬ નું છે. ભીમદેવના રાજ્યના ઐતિહાસિક બનાવો સંબંધી મેરૂતુંગ પ્રબન્ધચિંતામણિમાં લખે છે કે માલવાના સોહક એટલે કે સુભટવર્મને ગુજરાત ઉપર ચઢાઈનો પ્રયત્ન કર્યો હતો અને તેના દીકરા અર્જુનદેવે ગુજરાતનો નાશ કર્યો હતો. વ્યાઘ્રપટ્ટી અગર વાઘેલાનો લવણપ્રસાદ જે રાણા વીરધવલનો બાપ હતો તે ભીમનો રાજ્યચિંતાકારી હતો. ત્યાર બાદ વાઘેલાના તેમ જ તેના જૈનમંત્રીઓના વર્ણનમાં ઉતરી જાય છે. તેની વિચાર-શ્રેણીમાં તેણે ભીમ ૧૨૩૫ માં ગાદીએ બેઠો એટલું જ લખ્યું છે અને પછી ગજગનક(મુસલમાન)નું રાજ્ય થયું. સોમેશ્વરે કીર્તિકૌમુદી સ. ૨ શ્લો. ૫૬-૬૧ માં ભીમને તેથી પણ ખરાબ વર્ણવ્યો છે, અને પછી મેરૂતુંગની માફક વાઘેલાનું વર્ણન શરૂ કરે છે.

ગ્રંથકારો આમ લખે છે છતાં ભીમદેવના લેખો તેને કુદ્ર રાજ તરીકે વર્ણવતા નથી. આપણાં તામ્રપત્રોમાં તેને અભિનવ સિદ્ધરાજ નારાયણવતાર અને સપ્તમ ચક્રવર્તિન લખેલ છે. તે બિરૂદો તેનાં પોતાનાં જ તામ્રપત્રોમાં નહીં, પણ જયન્તસિંહના (નં. ૪) તેમ જ ત્રિભુવનપાલ(નં. ૧૦)ના લેખોમાં પણ છે. લેખો ઉપરથી એમ પણ પુરવાર થાય છે કે તેના તાબામાં સાબરમતીની ઉત્તરનો ગુજરાતનો ઘણોખરો ભાગ જે મૂલરાજ ૧ લાના તાબામાં હતો તે હતો અને દક્ષિણ રજપૂતાનાના ચંદ્રાવતી અને આબુના રાજાઓ તેની સત્તા ઠણુલ કરતા હતા. નં. ૬-૮-૬ માં છે. ૫૫

અપાએલાં જૂઠાં જૂઠાં ગામો તેમજ વીલસનના લેખો^૧ નં. ૧૬ ઇ. સ. ૧૨૦૮—૯ નામાં તેમજ નં. ૪ ઇ. સ. ૧૨૩૦—૩૧ નામાં જે વર્ણન મળે છે તે ઉપરથી તે ગુજરાત તેમજ આણ્ણ પ્રદેશ-માં લાંબા વખત સુધી સર્વોપરી સત્તા હોગવતો હતો એમ પૂરવાર થાય છે. બીજી તરફથી લવણપ્રસાદ અને વીરધવલને મહારાજા અને મહારાજાધિરાજ લખ્યા છે. લવણપ્રસાદ સ્વતંત્ર થયાની તારીખ વસ્તુપાલના ગિરનારના લેખમાંથી મળે છે; કારણ કે તે વિ. સં. ૧૨૭૬ પછી પોતાની સીલ વાપરતો હતો. તેઓએ ધોળકા ધંધુકા ઉપરાંત ખંભાત, લાટ અને ગોધરા ચાલુક્યો પાસેથી અચાવી લીધાં, એમ સોમશ્વર લખે છે. કાઠિયાવાડ ત્યાંના સ્થાનિક સુબાના હાથમાં ગયું અને પ્રબન્ધકેશમાં વઢવાણના રાજા વીરધવલ સાથે લડતો વર્ણવ્યો છે.

ગુજરાતના બધા ગ્રંથકારો લીમદેવથી ચાલુક્યવંશ સમાપ્ત થયાનું માને છે. લેખ નં. ૧૦ માં ત્રિભુવનપાલને વિ. સં. ૧૨૬૬ માં રાજ્ય કરતો વર્ણવ્યો છે. પણ તેના ટુંકા સમયને લીધે તેને રાજા તરીકે ગણ્યો લાગતો નથી. મેરૂતુંગે પણ વિચારએણીમાં લખ્યું છે કે વીરધવલનો દીકરો વીસલદેવ વિ. સ. ૧૩૦૦માં ચાલુક્યની વાઘેલા શાખાનો પહેલો રાજા થયો.

વીસલદેવ વાઘેલાના ઇતિહાસ સંબંધી રાજશેખર અને હર્ષગણિ લખે છે કે વીરધવલ વિ. સ. ૧૨૬૫-૬૬ માં શુજરી ગયો. તેને બે દીકરા હતા વીરમદેવ અને વીસલદેવ. મોટાએ એક વાણીયા ઉપર જીલમ કરીને પોતાના પિતાની તેમજ મંત્રી વસ્તુપાલની ઇતરાજી વ્હોરી હતી તેથી તેને વીરમગ્રામ (વીરમગામ) માં કાઢી મૂક્યો હતો. પોતાના બાપની ગંભીર માંદગીની ખબર પડવાથી તે ધોળકા રાજ્ય લેવા આવ્યો; પણ વસ્તુપાલ બહુ જોરદાર હોવાથી વીસલદેવને ગાદીએ બેસાર્યો અને વીરમને ગામમાંથી નાસી જવાની ફરજ પાડી. તેણે બંડ ઉઠાવ્યું અને હાર્યો તેથી પોતાના સસરા જાળાલિના રાજા ઉદયસિંહની મદદ માગી, પણ વસ્તુપાલે તેને દગલબાજીથી મરાવી નાંખ્યો. વીસલદેવે નાગડ નામના બ્રાહ્મણને મહામંત્રી નીમ્યો અને બન્ને લાઈઓ (વસ્તુપાલ તેજપાલ) ને નીચેની પદવી આપી. તેઓને બહુ અપમાન સહન કરવું પડ્યું. સોમશ્વરે તેને અચાવી લીધો હતો. થોડા સમય પછી રાજાના મામા સિંહે વસ્તુપાલના ગુરૂ યતિને માર્યો, તેથી વસ્તુપાલે તેના રજપૂત નોકર મારફત તેનો હાથ કપાવી નાંખ્યો. આથી જોઈવાઓએ મંત્રીને સહકુટુંબ મારી નાંખવાનો ઠરાવ કર્યો. સોમશ્વરે ફરી સમાધાન કરાવ્યું. દેવગિરિના ચાહવ રાજા સિંઘણે વીરધવલ ઉપર ચઢાઈ કરી હતી (કીર્તિકૌમુદી સ. ૪). માલવાનો પૂર્ણમલ્લ પણ ચડી આવ્યો હતો. મેદપાટ^૨ (મેવાડ) ના રાજાને પણ સોલંકી-ના દુશ્મન તરીકે વર્ણવ્યો છે. કર્ણાટના રાજા એટલે કે ઘણું કરીને દ્વારસમુદ્રના બલ્લાલ ચાહવની દીકરીના સ્વયંવરમાં ફત્તેહમંદ થયો હતો, એમ પણ લેખમાં વર્ણન છે. મેરૂતુંગ અનુસાર વીસલદેવે વિ. સં. ૧૩૧૮ સુધી રાજ્ય કર્યું અને તેની પછી નીચેના રાજાઓએ રાજ્ય કર્યું.

અર્જુનદેવ ... વિ. સં. ૧૩૧૮-૧૩૩૧= ઇ. સં. ૧૨૬૧-૬૨ થી ૧૨૭૪-૭૫

સારંગદેવ ... ,, ૧૩૩૧-૧૩૫૩= ,, ૧૨૭૪-૭૫ ,, ૧૨૯૬-૯૭

કર્ણુ ઘેલો ... ,, ૧૩૫૩-૧૩૬૦= ,, ૧૨૯૬-૯૭ ,, ૧૩૦૩-૪

અર્જુનદેવનો સોમનાથ પાટણનો ઇ. સ. ૧૨૬૪-૬૫ નો અને ઠચ્છનો વિ. સ. ૧૩૨૮= ૧૨૭૧-૭૨ લેખ મળેલા છે અને સારંગદેવનો આણ્ણ ઉપરના વસ્તુપાલનો ઇ. સ. ૧૨૬૪ નો લેખ મળેલ છે તેથી મેરૂતુંગની તારીખોનું સમર્થન થાય છે. ઇ. સ. ૧૩૦૪ માં ગુજરાત મુસલ-માનોના હાથમાં ગયું, એ નિર્વિવાદ છે.

અક્ષરાન્તર

પત્રં પહેલું

પત્રાનું માપ ૭"×૧૦" લિપિ ગૂની કાયસ્થ દેવનાગરી, સ્થિતિ સુરક્ષિત.

- ૧ રાજાવલીપૂર્વમ્ ॥ રાજહંસ ઇવ વિમલોભયપક્ષઃ । કમલયોનિરિ-
- ૨ વ વિતતકમલાશ્રયઃ । વિષ્ણુરિવ વિક્રમાક્રાંતમૂતલઃ । વ્યમ્બક ઇવ વિહિતાચ-
- ૩ લાશ્રયઃ । શતમઘ્વ ઇવ વિવુઘાનંદજનકઃ । કલ્પવૃક્ષ ઇવ વાંછિતાર્થફલપ્ર-
- ૪ દઃ । મેરુરિવ સર્વદા મધ્યસ્થઃ । તોયધિરિવ બહુસત્તાશ્રયઃ । જલદ ઇવ સર્વસત્તા-
- ૫ નુકંપી । સુરેન્દ્રદ્વિપ ઇવ સદા દાનતોયાર્દ્રાકૃતકરઃ । ચૌલુકિકાન્વયો મહારા-
- ૬ જાધિરાજશ્રીમૂલરાજઃ । મહારાજાધિરાજશ્રીરાજિસુતઃ । નિજમુજોપાર્જિત સારસ્વ-
- ૭ તમણ્ડલો શ્રી મોઢેરકીયાદ્ધાષ્ટમેષુ કમ્બોદ્કાગ્રામે સમસ્તરાજપુરુષાન્ બ્રાહ્મ-
- ૮ ણોત્તરાન્ તન્નિવાસિજનપદાંશ્ચ બોધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં । યથા । શ્રીમદ્ગહિલપાટ-
- ૯ કસ્થાનાવસ્થિતૈરસ્માભિઃ સૂર્યગ્રહણપર્વ્વાણિ શ્રીસ્થલકે પ્રાચીસરસ્વતીવારિણિ ✽
- ૧૦ [સ્નાત્વા] તૃદશપતિં રુદ્રમહાલયદેવમભ્યર્ચ્ય સંસારસ્યાસારતાં વિચિંત્ય નલિનીદલ-
- ૧૧ ગતજલલવતરલ પ્રાણિતવ્યમાકલય્યં । અદૃષ્ટફલમંગીકૃત્ય ચ । માતાપિત્રોરાત્મન-

૧ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૧ છ. ખ્યુલ્લર. પં. ૩ પત્રા ઉપરના અક્ષરો જનનઃ જેવા દેખાય છે; પરંતુ હું ધાઈ છે કે માત્ર તેનું કારણ ક નો જમણો લાટેા જૂસાર્ધ રથો છે તેથી છે. વાંચો વૃક્ષઃ પં. ૫ કા ઉપરનું અનુસ્વાર ઉડાડી નાંખો. પં. ૮ ત્રાન્ ના ત નીચેનો લાટેા ચ જેવો, લાગે છે; પરંતુ હું ધાઈ છે કે તે વિરામ ચિહ્ન માટેનો હશે. પં. ૧૦ વાંચો ત્રિદશપતિ પં. ૧૧ વાંચો તરલં; વ્ય ઉપરનું અનુસ્વાર ઉડાડી નાંખો. વાંચો અદૃષ્ટ.

पतरुं बीजुं

- १ श्व पुण्ययशोभिवृद्धये । उपरिलिखितग्रामोयं स्वसीमापर्यन्तः स्वकाष्ठतृणोदकोपे-
- २ तः स्वगोचरसहितः सदण्डदशापराधो वर्द्धिविषये मण्डल्यां स्थापितश्रीमूलनाथदे-
- ३ वाय शासनेनोदकपूर्वमस्माभिः प्रदत्तः । इति मत्वा । तान्निवासिजनपदैर्यथादी
- ४ मानभागभोगकरहिरण्यादि सर्वमाज्ञाश्रवणविधेयैर्भूत्वा सर्वदाऽस्मै समुपने-
- ५ तव्यं । सामान्यं चैतत्पुण्यफलं बुध्वाऽस्मद्वंशजैरन्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्प्रदत्तघ
- ६ र्भदायोयमनुमंतव्यः पालनीयश्च । उक्तं च भगवता व्यासेन । षष्ठिं वर्षसहस्राणि स्व-
- ७ र्गो तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमंता च तान्येव नरके वसेत् ॥ बहुभिर्वि-
- सुधा भुक्त्वा राज-
- ८ मिः सगरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह वृत्तानि
- पुरा नरे-
- ९ द्वैर्दानानि धर्म्मार्थयशस्कराणि । निर्म्माल्यवां [तप्रति]मानि तानि को नाम
- साधुः पुनराद-
- १० दीत ॥ लिखितमिदं शासनं कायस्थजेज्ज सुतकांचणेनेति ॥ ० ॥ सम्बत् १०४३
- ११ माघ वदि १९ रवौ

श्रीमूलराजस्य ॥

पं. ३ पू ७५२नुं अनुस्वार भूत्सी नाजो. पं. ६ वांयो षष्ठिं पं. ७ वांयो भुक्ता पं. १० वांयो कांचणेन.

ભાષાન્વર

ૐ ! રાજાવદી પહેલાં (માફક)

રાજહંસ જેમ બન્ને વિમલ પક્ષવાળો, સુખનું સ્થાન હોવાથી કમલાશ્રથી બ્રહ્મા સરખો, નિજ પ્રભાવથી પૃથ્વી પ્રાપ્ત કરી એક પગલે પૃથ્વી માપનાર વિષ્ણુ જેવો, કૈલાસનિવાસી ત્ર્યંબકને ગિરિનિવાસી હોઈ મળતો, ઇન્દ્ર જેમ વિબુધ (પ્રજા) જનોને અનુરંજતો, કલ્પતરૂ માફક આશ્રથી-ઓને વાંચિછત ફલ આપનાર, બ્રહ્માંડમાં મેરૂ પર્વત મધ્યસ્થ છે તેમ સર્વદા મધ્યસ્થ, સાગર જેમ સત્ત્વાશ્રથી, મેઘ માફક સર્વ પ્રાણી તરફ દયાળુ, ભીંજાવેલી સૂંઢવાળા ઐરાવત માફક દાન માટે પાણીના અર્ધથી ભીંજાવેલા હાથવાળો, ચૌલકય કુળનો, નૃપેશ શ્રી રાજાનો પુત્ર, નૃપાધિરાજ શ્રી મૂલરાજ જેણે બાહુબલથી સરસ્વતી નદીથી સિંચન થએલો પ્રદેશ જિત્યો હતો, તે (મૂલરાજ) કંબોધક^૧ ગામમાં મોઢેરના અર્ધોષ્ઠમમાં વસતા સર્વ રાજપુરૂષો અને બ્રાહ્મણોત્તર સર્વ પ્રજાને આ પ્રમાણે બાહેર કરે છે:—

તમને બાહેર થાઓ કે મારી રાજધાની પ્રસિદ્ધ અણુહિલપાટકમાં રહી, સૂર્યઅહલને દિવસે શ્રીસ્થલકમાં સરસ્વતી નદીના પૂર્વ ભાગમાં સ્નાન કરી, દેવપતિ રૂદ્રમહાલયની^૨ પૂજા કરી, સંસારની અસારતાનું ચિંતન કરીને, જીવન કમલપત્ર પરના જલખિંદુ જેવું અસ્થિર માનીને અને પુણ્યકર્મનું ફલ પૂર્ણ સમજીને, મારા તથા મારા માતાપિતાનાં પુણ્ય અને યશની વૃદ્ધિ-માટે ઉપર જણાવેલું ગામ તેની સીમા પર્યંત, કાઠ, તૃણ અને જલ સહિત, ગોચર સહિત, અને દશ અપરાધના હંડને હક્ક અને તેવાં કૃત્યોનો નિર્ણય કરવાની સત્તા સહિત, મેં વર્ધિ^૩વિષય- (જીલ્લા)માં મણડલીમાં વસતા શ્રીમૂલનાથ દેવને,^૪ દાનને શાસનથી અનુમતિ આપી, પાણીના અર્ધ સાથે આપ્યું છે.

આ બાણી ત્યાં વસતી સર્વ પ્રજા, અમારી આજ્ઞાને ધ્યાનપૂર્વક પાળીને, ઉત્પન્નનો ભાગ, વેરા, સુવર્ણ આદિ સર્વ તે દેવને અર્પણ કરશે. અમારા વંશજોએ અથવા અન્ય નૃપોએ દાનનું પુણ્ય-ફલ સર્વ નૃપોનું સામાન્ય છે તેમ માની, આ ધર્મદાનને અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું. આને માટે ભગવત વ્યાસે કહ્યું છે કે

કાયસ્થ જેજનના પુત્ર કાંચનથી આ દાનપત્ર લખાયું છે. સંવત ૧૦૪૩, માઘ વદી ૧૫ રવિવાર, શ્રી મૂલરાજના સ્વહસ્ત.

૧ ગાયકવાડી ઉત્તર મહાલોમાં મોઢેરાથી વાયવ્ય ખૂણામાં આવેલું નવું કચ્છોઈ. ૨ સિદ્ધપૂરમાં મૂલરાજના ' રૂદ્રમાલા ' મંદિરના હાલના નામનું આ દેખીતી રીતે મૂળ નામ છે. તેનો અર્થ રૂદ્ર એટલે શિવનો મહેલ એમ થાય છે. ૩ મંડલની મારી છેલ્લી મુલાકાતમાં આ એક વખતના સુવિખ્યાત મંદિરની શોધમાં ફાકટ ફાંફાં માર્યો. તેમ વારંવાર દાનપત્રોમાં જણાવેલા તેની સાથેના આશ્રમની નિશાની પણ મળી નહીં. આતું મંદિર હતું તે બાબત કોઈ પણ માણસે સાંભળ્યું હોય એમ જણાતું નથી. છેવટે એક બુદ્ધિશાળી ભાટે સૂચના કરી કે મંડલને પૂર્વે બે માઈલ ઉપર મોલુ કાન્ડુઆ—નામનો એક દૂવો છે તેની નજીક કદાચ તે મંદિર હશે અને મોલુ એ મૂલરાજનું અપભ્રંશ નામ હશે. હું કહીશ કે તેનો અર્થ ' ખારાશવાળું ' એમ થાય છે. મારી માન્યતા પ્રમાણે જે તળાવ પાસે ધણા શિલા લેખો ઉભેલા છે તે તળાવ પાસે જ દક્ષિણમાળુએ આ મંદિરની હસ્તિત હતી. ૪ વર્ધિ એ 'વધિઆર' 'વદિયાર'નો પર્યાય છે કે જે પ્રાચીન અને હાલનું નામ ઝીંજુવાડાથી રાધનપુર વચ્ચેના કચ્છના રણની પડોશના પ્રદેશનું છે.

મૂલરાજ ૧ લાનાં બાલેરાનાં પતરાં

(વિક્રમ) સંવત ૧૦૫૧ માઘ સુદિ ૧૫

મી. એચ. એચ. ધ્રુવ અને મુન્શી દેવીપ્રસાદે આ પતરાંની નોંધ લીધેલી છે. બેધપુર સ્ટેટના સાંચાર ડિસ્ટ્રિક્ટમાં બાલેરાના બ્રાહ્મણ દેવરામના કબજામાં આ પતરાં છે. મી. ડી. આર. ભાંડારકરે મને આપેલી છાપો ઉપરથી હું તે પ્રસિદ્ધ કરું છું.

૭૩"×૫" નાં માપનાં બે પતરાં છે અને દરેક એક જ બાજુએ કોતરાયેલું છે. તેમાં એકંદરે ૨૧ પંક્તિ લખેલી છે. તેમાંની ૧૦ પંક્તિઓ પહેલા, અને ૧૧ પંક્તિઓ બીજા પતરા ઉપર છે. તથા પતરાં સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. તેને એક કડી વડે સાથે બેઢેલાં છે. મી. ભાંડારકરને આ પતરાં મળ્યાં ત્યારે આ કડી સાંગી ગયેલી હતી. તેના ઉપર મુદ્રા નહોતી.

ચૌલુક્યોની અણહિલવાડ શાખાના સ્થાપનાર મહારાજાધિરાજ મૂલરાજ ૧ લાનો આ લેખ છે. મૂલરાજના બીજા બે લેખો પણ બાજુમાં છે. જૂનામાં જૂનો લેખ જેના ઉપર ઈ. સ. ૬૭૪ ના ઓગસ્ટની તા. ૨૪ ને વાર સોમને મળતી વિક્રમ-સંવત ૧૦૩૦ ના ભાદ્રપદ શુકલ પક્ષ ૫ ની તિથિ લખેલી છે. તેની નોંધ મી. ધ્રુવે લીધેલી છે. બીજો લેખ, ઈ. સ. ૬૮૭ ના જાન્યુઆરીની તા. ૨ વાર રવિને મળતી વિક્રમ સંવત ૧૦૪૩ ના માઘ વદિ ૧૫ ની તિથિનો કડીનો છે. આપણો લેખ મૂલરાજનો છેલ્લામાં છેલ્લો છે. અને તેના ઉપર, ઈ. સ. ૬૯૫ ના જાન્યુઆરીની તા. ૧૬ મી ને વાર શનિ, જે દિવસે હિન્દુસ્તાનમાં ચંદ્રગ્રહણ દેખાયું હતું તેને લગતી સંવત ૧૦૫૧ ના માઘ શુકલ પક્ષ ૧૫ મી તિથિના ચંદ્રગ્રહણની તારીખ છે. આમાંના કોઈ પણ લેખમાંથી આપણને મૂલરાજ વિષે બહુ જાણવા જેવી હકીકત મળતી નથી. કડીનાં પતરાં ઉપરથી જણાય છે કે, તે ચૌલુક્યોનો વંશજ, તથા મહારાજાધિરાજ રાણનો પુત્ર હતો, અને તેણે પોતાના બાહુબળ વડે સારસ્વત-મંડલ જિત્યું હતું. ગુજરાતના વૃત્તાન્તમાં રાણ કનૈયામાં કલ્યાણકરકનો રાજા હોવાનું લખ્યું છે, તથા તેના વિષે કેટલીક વાતો પણ આપી છે. પરંતુ આ વાતોનું પ્રમાણ લેખોમાં મળતું નથી. મૂલરાજના વંશના બીજા લેખોમાંથી તેના વિષે મળી આવતી હકીકત પણ જૂજ છે. તેને “ચૌલુક્ય વંશનાં કમળ-સરોવરને પ્રપ્રલિલ કરતો સૂર્ય” કહ્યો છે. (જુઓ જયંતસિંહ, ભીમદેવ, અને ત્રિભુવનપાલનાં કડીનાં પતરાં^૧). આ દાન-પત્રનો હેતુ, કાન્યકુબ્જમાંથી દેશાંતર કરી આવેલા, દુર્લભાચાર્યના પુત્ર દીર્ઘાચાર્યને એક ચંદ્ર-ગ્રહણને દિવસે આપેલું દાન નોંધવાનો છે. તેનો લેખક કાયસ્થ કાન્યન છે. તેણે કડીનાં સંવત ૧૦૪૩ નાં પતરાં પણ લખ્યાં છે.^૨ અને તેનો પુત્ર વટેશ્વર ભીમદેવનાં સંવત ૧૦૮૬ નાં કડીનાં પતરાંનો લેખક છે.^૩ દ્વવક મહત્તમ શિવરાજ છે.

દાનમાં સત્યપુર-મંડલમાં વરણક નામનું ગામ આપ્યું હતું. તેની સીમા:-પૂર્વે ધણાર ગામ, દક્ષિણે ગુંડાઉક ગામ, પશ્ચિમે વોઢા અને ઉત્તરે મેત્રવાલ. સત્યપુર એ બેધપુર સ્ટેટનું હાલનું સાંચાર છે. મુન્શી દેવીપ્રસાદ કહે છે કે, જ્યાંથી પતરાં મળ્યાં છે તે હાલનાં બાલેરા ગામનું (ઈંડીયન એટલાસ, શીટ ૨૧ એન. ૩૫૬૫; ૭૧° ૩૨' લો., ૨૪° ૪૩' લે:) સ્થળ વરણક છે. તેના આ મતનો આધાર હું જાણતો નથી અને વરણક માટે પૂર્વ દિશામાં ઘણું દૂર, ૭૨° ૩૧' લો. અને ૨૪° ૪૬' લે. માં જ્યાં ગોંડો ગામ છે, અને જે ગુંડાઉકને મળતું આવે છે, ત્યાં આપણે શોધ કરવી જોઈએ એમ વધારે સંભવિત લાગે છે. ગોંડોની ઉત્તરે મિરપુર ગામ છે. તે મેત્રવાલનું પાછળથી થયેલું ૩૫ હોય, જ્યારે વાયવ્ય કોણમાં આવેલું બોડાણ વોઢા હોય, અને ઈશાન કોણનું દંતવારા ધણાર હોય, એ સંભવિત છે.

આ દાન અણહિલપોટક એટલે અણહિલવાડમાંથી આપ્યું હતું.

^૧ એ. ઈ. વો. ૧૦, પા. ૭૬ પ્રો. સ્ટેનકોનો ^૨ વિએના જર્નલ વો. ૫ પા. ૩૦૦ ^૩ એ. વો. ૬ પા. ૧૬૬
વિએર ૪ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૨ ૫ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૪

અક્ષરાન્તર

પહેલું પત્રું

- ૧ ઝં' સંવત્ ૧૦૬૧ માઘ શુદિ ૧૬ આઘેહ શ્રીમદળહિલપાટ-
- ૨ કે રાજાવલી પૂર્વવત્ પૈરમમદ્વારકમહારાજાધિરાજ-
- ૩ પરમેશ્વરશ્રીમૂલરાજદેવઃ સ્વમુજ્યમાનસત્યપુરમંડ-
- ૪ લાંતઃપાતિવરણકગ્રામે સમસ્તરાજપુરુષાન્ ત્રા(ત્રા)ક્ષણોત્તરાં-
- ૫ સ્તન્નિવાસિજનપદાંશ્ચ વો(વો)ધત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા અ-
- ૬ ય સોમગ્રહણપર્વણિ ચરાચરગુરું મગવંતમંવિ(વિ)કાપતિ-
- ૭ મમ્યચ્ચર્ય માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે ઉપરિ-
- ૮ લિખિતવરણકગ્રામોયં સ્વસીમાપર્યતઃ સવૃક્ષમાલા-
- ૯ કુલઃ સકાષ્ઠતૃણોદકોપેતઃ સદંડદશાપરાધઃ શ્રી-
- ૧૦ ક(ન)યકુઙ્ગ(ઙ) વિનિર્ગતાશેષવિદ્યાપારગતપોનિધિ-

બીજું પત્રું

- ૧૧ શ્રીદુર્લભાચાર્યમુતાય શ્રીદીર્ઘાચાર્યાય શાસ-
- ૧૨ નેનોદકપૂર્વમસ્મામિઃ પ્રદત્તેતિ મત્વાઅસ્મદ્વંશજૈર-
- ૧૩ પૈરૈરપિ માવિમોક્તૃમિરસ્મત્પ્રદત્તધર્મદાયોયમનુમં-
- ૧૪ તલ્યઃ પાલનીયશ્ચ । અસ્ય ચ ગ્રામસ્ય પૂર્વસ્યાં દિશિ ધના-
- ૧૫ રમ્મામો દક્ષિણસ્યાં ગુંદાઝકગ્રામઃ પશ્ચિમાયાં વોદગ્રામ
- ૧૬ ઉચ્ચરસ્યાં મેત્રવાલગ્રામ ઇતિ ચતુરાઘાટોપલક્ષિતો-
- ૧૭ યં ધાધલીકૂપત્રિભાગોદકેન સહ દત્તઃ ॥ ઉક્તં ચ મગવ-
- ૧૮ તા વ્યાસેન ॥ ષષ્ઠિર્વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ । આચ્છે-
- ૧૯ ત્તા ચાનુમંતા ચ તાન્યેવ નરકં(કે) વસેત્ ॥ લિખિતમિદં સા(શા)સનં
- ૨૦ કાયસ્થકાંચનેન ॥ દૂતોત્ર મહત્તમશ્રીશિવરાજઃ ॥ —^૩
- ૨૧ શ્રીમૂલરાજસ્ય ॥

૧ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલો છે. ૨ 'આ' ની માત્રા મદ્વારક માં મૂળમાં ભૂ'સાઈ ગયેલાં લાગે છે. ૩ પુષ્પની આકૃતિ ચીતરેલી છે.

ભાષાન્તર

ૐ ! સંવત ૧૦૫૧ માઘ શુદ્ધ ૧૫ આજે પ્રખ્યાત અણહિલપાટકમાંથી પહેલાં પ્રમાણે રાજ-
વલી—પરમ ભદ્રારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર શ્રી મૂલરાજદેવ, પોતાના રાજ્યના સત્યપુર
મંડલનાવરણક ગ્રામમાં વસતા સમસ્ત રાજપુરુષો અને બ્રાહ્મણાદિ સર્વ પ્રજાને શાસન કરે છે:—

“તમને જાહેર થાયો કે આજે ચંદ્રગ્રહણસમયે જગતના સ્વામિ, અગ્નિદાના પવિત્ર
સ્વામિ શિવની પૂજા કરીને ઉપર જણાવેલું વરણક ગામ તેની યોગ્ય સીમા સુધી, વૃક્ષઘટા
સહિત, કાષ્ઠ, તૃણ, જલ સહિત, દશાપરાધના દંડની સત્તા સહિત, અમારા માતાપિતા અને
અમારા પુણ્ય યશની વૃદ્ધિ માટે, કાન્યકુબ્જથી આવેલા, દુર્લભાચાર્યના પુત્ર, સર્વ વિદ્યામાં નિપુણ,
તપોનિધિ, શ્રીદીર્ઘાચાર્યને દાનપત્રથી પાણીના અર્ધ સાથે અમોઘે આપ્યું છે. આ જાણીને અમારા
વંશના કે અન્ય ભાવી નૃપોઘો આ અમારાં દાનને અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું.
અને એ નીચે વર્ણવેલી ચાર સીમાઓ સહિત અપાયું છે—પૂર્વે ધણાર ગામ : દક્ષિણે—ગુન્ડાઉક
ગામ : પશ્ચિમે વોઢ ગામ : ઉત્તરે મેત્રવાલ ગામ:—આ ગામની સાથે ધામલીકૂપના ત્રીજા ભાગનું
પાણી પણ અપાયું છે. અને ભગવાન વ્યાસે કહ્યું છે:—ભૂમિદેનાર ૬૦૦૦૦ વર્ષ સ્વર્ગમાં વસે છે.
પણ દાન હરી દેનાર અથવા હરી લેવામાં અનુમતિ દેનાર તેટલો જ કાળ નરકમાં વસે છે. આ
દાન કાયસ્થ કાઞ્ચનથી લખાયું હતું. દૂતક મહત્તમ શ્રી શિવરાજ હતો. શ્રી મૂલરાજના સ્વહસ્ત.

ભીમદેવનું દાનપત્ર*

(વિક્રમ સંવત ૧૦૮૬ કાર્તિક સુદ ૧૫)

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું

- ૧ ૯ વિક્રમ સમ્વત ૧૦૮૬ કાર્તિક શુદિ ૧૫ અષ્ટમી શ્રીમદ્ગહિલ-
- ૨ પાટકે સમસ્તરાજાવલીવિરાજિતમહારાજાધિરાજશ્રીભી-
- ૩ મદેવઃ સ્વમુજ્યમાનકચ્છમંડલાંતઃપાતિઘટહાડિકાદ્વાદશ-
- ૪ કે મસૂરગ્રામે સમસ્તરાજપુરુષાન્ બ્રાહ્મણોત્તરાંસ્તન્નિવા-
- ૫ સિજનપદાંશ્ચ વૌષ્ણ્યત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા અઘ કાર્તિ-
- ૬ કીર્ત્ત્વણિ ભગવંતં મવાનીપતિમભ્યર્ચ્ય કચ્છમંડલમધ્યવ-
- ૭ તિન્નવણીસકસ્થાનવિર્મતાય આચાર્યમંગલશિવમુતા-
- ૮ ય મટ્ટારક આજપાલાય સહિરણ્યમાગઃ સંદહદસાપરાધ
- ૯ સર્વોદાયસમેત ઉપરિલિખિતમસૂરગ્રામઃ શાસનેનોદ-
- ૧૦ કપૂર્વમસ્માભિઃ પ્રદત્તો યસ્ય પૂર્વસ્યાં દિશિ ઘટહાડિકાગ્રા-
- ૧૧ મો દક્ષિણસ્યાં એકયિકાગ્રામઃ પશ્ચિમાયાં ધરવદ્રિકાગ્રામ
- ૧૨ ઉત્તરસ્યાં પ્રજ્ઞરિકાગ્રામ ઇતિ ચતુરાષાઠોપ-

પત્રું બીજું

- ૧ લક્ષિતં મસૂરગ્રામં મત્વા તન્નિવાસિભિર્યથાદિય-
- ૨ માનમાગભોગાદિ સર્વ સર્વદા આજ્ઞાશ્રવણ-
- ૩ વિધેયૈર્મૂત્વાડસ્મૈ આજપાલાય સમુપનેતવ્યં સામા-
- ૪ ન્યં ચૈતસ્પુણ્યફલં વુધ્વાડ્શ્મદ્વંશજૈરન્યૈરપિ ભાવિમો-
- ૫ કૃમિરશ્મપ્રદત્તધર્મદાયોયમનુમંતવ્યઃ પાલ-
- ૬ નીયશ્ચ ઉક્તં ચ ભગવતા વ્યાસેન ષષ્ઠિ વર્ષસહશ્રાણિ
- ૭ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ આચ્છેત્તા ચાનુમંતા ચ તાન્યે-
- ૮ વ નરકં વસેત્ લિખિતમિદં કાયસ્થકાંચનમુતે [ન]
- ૯ વટેશ્ચરેણ દૂતકોડત્ર મહાસાંધિવિગ્રહિકશ્રીચંડ-
- ૧૦ શર્મા ઇતિ મંગલ મહાશ્રીઃ શ્રીભીમદેવસ્ય
- ૧૧ સ્વરજી સ્થાપીત

* ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૪૩ ડો. ખ્યુલ્હર. પત્રાંનું માપ ૯"X૭" છે. લિપિ અર્વાચીન દેવનાગરી હોઈ ઘણીજગ્યાએ હ, ન, ઢ, ધ, સ્વ નાં પ્રાચીન રૂપનો ભેગસેળ છે. સ્થિતિ સુરક્ષિત છે. અક્ષરાંતર નારાયણ શાસ્ત્રીએ મારી દેખરેખ તળે તૈયાર કર્યું. પં. ૮ વાંચો દસાપરાધ; પં. ૧૦ ઉમેરો આઘાટા; પં. ૧૧ ધરવદ્રિકા માં વદ્રિ સંશયવાળું છે. પં. ૪ વાંચો વુદ્ધાસ્મદ્વં પં. ૫ વાંચો સ્મત્પ્રદ પં. ૬ વાંચો ષષ્ઠિ વર્ષસહસ્રાણિ પં. ૮ વાંચો નરકે; પં. ૧૧ આ પંક્તિમાં અક્ષરો અર્વાચીન અને પછીથી ઉમેરેલા છે. મારી ધારણા પ્રમાણે, આ વાક્ય નેવાણી-આના કબજામાંથી આ પત્રાંઓ મળ્યાં હતાં તેનેનાં આ પત્રાંઓ ગીરો મુકાયા સંબંધી સૂચન કરે છે. અને તેનો અર્થ 'સ્વરજી' એટલે સૂરિજી—આચાર્ય અથવા બ્રાહ્મણ (મારા ઘરમાં) સ્થાપેલાં છે—એમ થાય છે.

સારાંશ.

૧ પ્રસ્તાવના—વિક્રમ સંવત ૧૦૮૬, કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫ ને દિને અણહિલપાટકના મહારાજાધિરાજ લીમદેવ કચ્છમંડલના ઘડહુડિકાના દ્વાદશમાં આવેલા મસૂરાગ્રામના સમસ્ત રાજપુરુષો અને નિવાસીઓને નીચેનું દાન જાહેર કરે છે:—

૨ દાન લેનાર પુરુષ—કચ્છમાં આવેલા નવણીસકથી આવેલા આચાર્ય મંગલશિવનો પુત્ર ભટ્ટારક અજપાલ.^૧

૩ દાન—મસૂરા ગામ,^૨ તેની સીમા:—

- (અ) પૂર્વમાં ઘડહુડિકા ગામ.
- (બ) દક્ષિણમાં ઐકધિકા ગામ.
- (ક) પશ્ચિમે ઘરવડિકા ગામ.
- (ડ) ઉત્તરે પ્રજ્ઞરિકા ગામ.

૪ રાજપુરુષો:—દાન લખનાર કાયસ્થ કાંચનનો^૩ પુત્ર વટેચર, દૂતક મહાસાંધિવિગ્રહિક શ્રીચંદશર્મન.

૧ મી. ડી. ખખખર મને જણાવે છે તે પ્રમાણે ભટ્ટારકના વંશજે હજુ પણ કચ્છમાં આજદિનપર્યંત હોય છે. ૨ આ ગામ અથવા અન્ય દરોવેલાંમાંનું કોઈ પણ ગામ નક્કશાથી જાણી શકાતાં નથી. ૩ જુઓ દાનપત્ર નં. ૧ હું

ભીમદેવનાં તામ્રપત્રો^૧

વિ. સં. ૧૦૮૬ વૈ. સુ. ૧૫

માહિમનો જિતનાર અને રાજા ભીમદેવ પોતાનાં આ અપ્રસિદ્ધ તામ્રપત્રો છે. પતરાં બે છે, અને બન્ને અંદરની બાજુએ કોતરેલાં છે. પહેલામાં છ અને બીજામાં પાંચ પંક્તિઓ છે. તેનું માપ ૪૬”x૩૬” છે. પહેલા પતરાના નીચેના ભાગમાં અને બીજા પતરાની ઉપરના ભાગમાં વચ્ચે વચ્ચે એકેક કાણું છે અને તેમાં ૩” વ્યાસની નાની કડી છે. પતરાં સુરક્ષિત છે અને કોતર-કામ ઘણું સુંદર અને સ્પષ્ટ છે.

અક્ષરાન્તરે

પત્રં પહેલું

- ૧ ઑં વિક્રમસમ્વત્ ૧૦૮૬ વૈશાખ સુદિ ૧૫ અથ્થે-
- ૨ હ શ્રીમદળહિલપાટકે સમસ્તરાજાવલીવિ-
- ૩ રાજિતમહારાજાધિરાજશ્રીભીમદેવઃ સ્વમુ-
- ૪ જ્યમાનવર્દ્ધિવિષયાંતઃપાતિમુંડકગ્રામે સ-
- ૫ મસ્તજનપદાન્વોધયત્યસ્તૂ વઃ સંવિદિતં યથા
- ૬ અથ વૈશાખી પર્વણિ ઉદીચબ્રાહ્મણબલભદ્ર

પત્રં બીજું

- ૭ મુતાય વાસુદેવાય ગ્રામસ્યોત્તરસ્યાં દિ-
- ૮ શિ મુંડકગ્રામેઽત્રૈવ મૂમેહલવાહાણકા ૧
- ૯ શાસનેનોદેકપૂર્વમસ્માભિઃ પ્રદત્તા ઇડ [તિ]
- ૧૦ લિખિતમિદં કાયસ્થકાંચનમુતવટેશ્વરેણ
- ૧૧ દૂતકોઽત્ર મહાસાંધિવિગ્રહિકશ્રીચંડશર્મા
- ઇડ [તિ] શ્રીભીમદેવસ્ય ॥

ભાષાન્તર

(વિ. સં. ૧૦૮૬ (ઈ. સ. ૧૦૩૦)ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ ને દિવસે આંહી અણહિલપાટકમાં બધા રાજાઓને શોભા આપનાર મહારાજાધિરાજ શ્રીભીમદેવ પોતાના ભોગવટાના પ્રદેશમાં આવેલા મુંડક ગામમાં બધા રહેવાશીઓને જાહેર કરે છે કે—તમને માલુમ થાય કે આજે વૈશાખી પર્વણીને દિવસે ઉદીચ (ઔદિચ) બ્રાહ્મણ બલભદ્રના દીકરા વાસુદેવને મુંડકગામમાં ગામની ઉત્તર દિશામાં હલવાહ^૧ એક ભૂમિ શાસનના પાણી પૂર્વક અમે દાનમાં આપેલ છે. કાયસ્થ કાંચનના દીકરા વટેશ્વરે આ દાન લખ્યું; દૂતક તરીકે સંધિ વિગ્રહ ખાતાનો અધિકારી શ્રી ચંડશર્મા હતો.

શ્રી ભીમદેવની (સહી)

૧ જ. બા. બે. શ. એ. સો. વધારાનો અંક—“ મુ’બઈની ઉત્પત્તિ ” પા. ૪૬ ને. જ. ડા’કુન્ડા ૨ અસલ પતરાં ઉપરથી એક હળથી ખેડાય તેટલી જમીન.

ચાલુક્ય કર્ણદેવના સમયનાં

નવસારીમાંથી મળેલાં બે દાનપત્રો (તામ્રપત્રો જોડી બે^૧)

શ. સં. ૯૯૬ માર્ગ. સુ. ૧૧

આ. સ. વે. સ. ના ૧૯૧૮ આખરના રીપોર્ટમાં જણાવ્યા અનુસાર આ તામ્રપત્રો મુંબઈ-માંની રા. એ. સો. ની શાખાના લાઇબ્રેરીયન મી. પી. બી. ગોથોસ્કરે સુપરીટેન્ડન્ટને મેળવી આપ્યાં હતાં. તે રીપોર્ટ ભાગ બીજામાં પા. ૩૫ મે આ પત્રો સંબંધી ટુકડી નોંધ છે. પત્રોના ફોટોગ્રાફ તથા રબિંગો પ્રસિદ્ધ કરવા ડો. વી. એસ. સુકથંકરને આપવામાં આવેલ, પણ તેઓ લાંબી રજા ઉપર ગયા ત્યારે મને સોંપવામાં આવ્યાં. આ બે જોડીમાંથી પહેલી જોડી ‘એ’ ફોટોગ્રાફ તથા રબિંગ ઉપરથી અને બીજી જોડી ‘બી’ માત્ર ફોટોગ્રાફ ઉપરથી પ્રસિદ્ધ કરું છું. આ બંધાં ઉપરાંત પત્રો સંબંધી એક ટાઇપ કરેલી નોટ કોઈ તે બાબતના લેખકે લખેલી મને સોંપવામાં આવેલ, જેમાં તેમાં લખેલાં સ્થળો ઓળખાવવાનો પ્રયત્ન કરેલો હતો.*

‘એ’ દાનનાં ત્રણ રબિંગો છે અને એમ અનુમાન થાય છે કે પહેલું પત્ર બંને બાબત અને બીજું એકજ બાબત કોતરેલું હશે. ‘બી’ દાનનાં બે જ રબિંગ છે અને તેનાં બંને પત્રો એકજ બાબત કોતરેલાં હશે. બંધાં પત્રોનું માપ ૬½”x૬½” છે. બંધાં પત્રોમાં કાણું પાડેલાં છે, પણ કડી તેમ જ સીલ માટે કાંઈ કહી શકાતું નથી. રબિંગ ઉપરથી કહી શકાય કે ‘એ’ દાનનાં પત્રો સંભાળપૂર્વક ઊંડાં કોતરેલાં છે, જ્યારે ‘બી’ દાનનાં પત્રો બહુ જ બેઠકારીથી છીછરાં કોતરેલાં છે. બંધાં પત્રો સુરક્ષિત લાગે છે. એ દાનની છેલ્લી બે પંક્તિઓ ‘બી’ દાનના કોતરનારે કોતરી લાગે છે. લિપિ બંનેમાં નાગરી છે અને અક્ષરોનું સરાસરી માપ પહેલામાં ૬ ઇંચ અને બીજામાં ૬ ઇંચ છે. ભાષા બંનેમાં સંસ્કૃત છે. ‘એ’ દાનનો ઘણો ખરો ભાગ, પંક્તિ ૪ થી ૧૧, ૨૭ થી ૨૯ અને ૩૦ થી ૩૬ બાદ કરીને, પદમાં છે. જ્યારે ‘બી’ દાનમાં છેલ્લા બે શાપના શ્લોકો સિવાય બધો ભાગ ગદ્યમાં છે.

‘એ’ દાનની શરૂવાત વાસુદેવને નમસ્કારથી તેમ જ વિષ્ણુના વરાહ અવતારની સ્તુતિથી થાય છે પં. (૧—૪). ત્યારપછી દાનની તિથિ નીચે મુજબ આપેલ છે—શક સંવત ૯૯૬ ના માર્ગશીર્ષ સુદિ ૧૧ વાર ભૌમ (પં. ૪—૫). પછી ચાલુક્યોની વંશાવળી છે જેમાં મૂળરાજથી શરૂ કરી, અતુલમે દુર્લભરાજ ભીમદેવ અને કર્ણદેવનાં નામ આપેલ છે (પં. ૬—૯). આ કર્ણદેવના રાજ્યમાં મહામણ્ડલેશ્વર શ્રી દુર્લભરાજે દાન આપેલું છે. તેનું મથક લાટ પ્રાંતમાં નાગસારિકામાં હતું. આ દુર્લભરાજ પણ ચાલુક્ય વંશનો જ છે અને તે ગાગેયનો પૌત્ર અને ચંદ્રરાજનો દીકરો હતો. (પં. ૧૦—૨૪). તેણે પંડિત મહિધરને ધમણાચ્છ ગામ દાનમાં આપ્યાનું ત્યાર બાદ લખેલ છે (પં. ૨૫—૩૪). છેલ્લી બે પંક્તિ ૩૫ ને ૩૬ જેમાં તે ગામની ચતુઃસીમા આવે છે તે પાછળથી ઉમેરી હશે.

‘બી’ દાનની શરૂવાત એકદમ વંશાવલીથી જ થાય છે અને મૂલરાજથી કર્ણદેવ સુધીની હકીકત આપેલ છે (પં. ૧—૬). આમાં મૂલરાજ અને દુર્લભરાજ વચ્ચે ચામુંડરાજનું નામ વિશેષ જોવામાં આવે છે. પછી દાનનું વર્ણન એ દાનની માફકજ આવે છે. માત્ર તિથિમાં ફેર છે; કારણ આમાં વિ. સં. ૧૩૧૧ ઠાર્તિક સુ. ૧૧ આપેલ છે (પં. ૭—૨૧). અંતમાં શાપના શ્લોકો તેમ જ લેખક તથા દૂતકનાં નામ છે.

૧ જ. બો. બ. રા. એ. સો. વો. ૨૬ પા. ૨૫૦ જ. વી. આચાર્ય. ૨ ડો. સુકથંકર ટાંચેલી કેટલીક હકીકતો તેમણે મને આપી હતી તે માટે, તેમનો ઉપકાર માતું છું. ૩ મે આ લેખ વાંચ્યો ત્યારે ડો. જીવજી. જે. મોહી એ જાહેર કર્યું કે તે નોટ તેમણે લખી છે.

આમાંનો કર્ણદેવ તે અણહિલવાડના ચાલુક્ય રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહનો બાપ છે અને તેણે ઈ. સ. ૧૦૬૪થી ૧૦૯૪ સુધી રાજ્ય કર્યું હતું. આ રાજાનો બીજો લેખ એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૩૧૭ માં વિ. સં. ૧૧૪૮ નો પ્રસિદ્ધ થયેલ છે.

‘એ’ દાનની તિથિ શબ્દ તેમ જ અંકમાં શક સંવત ૯૬૬ માર્ગશીર્ષ સુદિ ૧૧ વાર જૈમ અને બી દાનની તિથિ વિ. સ. ૧૧૩૧ કાર્તિક સુદિ ૧૧ આપેલ છે. મી. કે. એન દીક્ષિતે કરેલી ગણતરી અનુસાર તે તિથિઓ મંગળવાર તા ૨ જી ડિસેમ્બર ૧૦૭૪ ઈસ્વી અને રવિવાર તા. ૨ જી નવેમ્બર ૧૦૭૪ ઈસ્વી સાથે મળતી આવે છે.

‘એ’ દાનમાં દાન આપનાર કર્ણદેવ પોતે છે, જ્યારે ‘બી’ દાનમાં તેનો ખંડિયો રાજા નવ-સારિમાં રહેતો હર્લસરાજ દાતા તરીકે છે. દાન લેનાર બન્નેમાં એક જ વ્યક્તિ છે અને તે બ્રાહ્મણ રુદ્રાદિત્યનો પુત્ર માંડવ્ય ગોત્રનો પંડિત મહીધર આપેલ છે. બી દાનનાં મહીધરના દાદા મધુસૂદન-નું નામ પણ આપેલ છે, જ્યારે ‘એ’ દાનમાં પંડિતનાં પાંચ પ્રવરો વર્ણવ્યાં છે. મધ્યદેશ કે જ્યાં તે રહેતો હતો ત્યાંથી પંડિત લાટદેશમાં આવેલો હતો.

દાનમાં આપેલું ગામડું ધામણાચ્છા તલભદ્રિકા છત્રીસીમાં આવેલું હતું અને તેની પૂર્વમાં કાલાગ્રામ દક્ષિણમાં તોરણગ્રામ, પશ્ચિમમાં આવલસઠિ અને ઉત્તરે કછાવલિ અથવા તો કચ્છા-વલિ ગામ હતાં. આ. સ. વે. સ. ના સુપરીટેન્ડેન્ટે આમાંનાં બે ગામો ધામણાચ્છા અને તોરણ-ગ્રામને હાલનાં ધમડાછા અને તરણગામ અગર તોરણગામ માનેલાં છે.^૧ બાકીનાં સ્થળો પણ ટાઈપ કરેલી નોટના લેખકે ખરેખર ઓળખાવ્યાં છે. કચ્છાવલિગ્રામ તે હાલનું કછોલી અને અવલસાઠિગ્રામ અથવા આમ્બલસાઠિગ્રામ તે હાલનું બી. બી. એન્ડ સી. આઈ રેલ્વેનું અમલ-સાઠ સ્ટેશન છે. કાલાગ્રામ માટે તે બહુ ચોક્કસ નથી, તો પણ સૂચવે છે કે તે કદાચ હાલનું કલ્વચ, અગર ખેરગામ હોય. આ સિવાય બીજાં ત્રણ સ્થળો લેખમાં આવે છે જેમાંનું નાગ-સારિકા તે હાલનું નવસારી છે. લાટદેશ તે ઉત્તર તેમ જ દક્ષિણ ગુજરાતનું બૂનું નામ છે અને મધ્યદેશ તે ગંજા અને જમનાં વચ્ચેનો પ્રદેશ છે.

આ બે તામ્રપત્રો ‘એ’ અને ‘બી’ એક જ દાન આપવા માટે શા માટે લખાયાં હશે અને તેમાંનું કયું સાચું અને કયું ખોટું તે નિશ્ચય કરવો કઠણ છે. સુપરી. આ. સ. વે. સ. તેમ જ ટાઈપ કરેલી નોટના લેખક માને છે કે ‘એ’ દાનપત્ર જે વધારે સારી રીતે કાતરેલું છે તે ખરું છે અને બીજું પાછળથી તેની નકલ તરીકે તૈયાર થયેલ હશે. ટાઈપ કરેલી નોટના લેખકે એવું સમાધાન કર્યું છે કે એનો લખનાર કાયદાથી બીનવાકેફ હશે તેથી તેણે સીમા વગેરે લખેલ નહીં. ‘બી’ના લેખકે પ્રથમ તે ભૂલ મૂળ એ માંજ સુધારવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ પાછળથી બધું નવેસર-થી લખવાનું ફરસ્ત થાયું. પરંતુ બન્ને દાનપત્રો બારીકીથી તપાસ્યા બાદ હું તેનું નીચે સુજબ સમાધાન કરવા ઇચ્છું છું. બન્ને દાનપત્રોમાં નીચે લખ્યા ફેરફાર સહજ જોવામાં આવે તેમ છે.

(૧) ‘બી’ દાનપત્ર બીજાં ઉત્તર ગુજરાતનાં તામ્રપત્રોની પદ્ધતિએ લેખાએલું છે, જ્યારે ‘એ’ દાનપત્ર દક્ષિણનાં તામ્રપત્રોની પદ્ધતિને અનુસરે છે.

(૨) ‘બી’માં સાલ વિક્રમ સંવતમાં આપેલી છે, જ્યારે ‘એ’માં દક્ષિણનાં તામ્રપત્રની માફક શક સંવતમાં આપેલ છે.

૧ આ સ. વે. સ. રીપોર્ટ ઈ. સ. ૧૯૧૮ પા. ૩૬
છે. ૫૮

(૩) ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૪ અને ત્યાર પછીના પાનામાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં ચાલુક્ય તામ્રપત્રોની માફક ‘બી’ વંશાવલિ વિભાગથી શરૂ થાય છે, જ્યારે ‘એ’ માં મંગલાચરણના શ્લોકો તથા વરાહ અવતારની સ્તુતિ છે જે દક્ષિણનાં તામ્રપત્રોમાં જોવામાં આવે છે.

(૪) શાપ દર્શાવનારા શ્લોકો ‘બી’ માં છે, પણ ‘એ’ માં નથી.

(૫) ‘બી’ માં દાન લેનારાના દાદાનું નામ છે, જે ‘એ’ માં નથી.

(૬) ‘બી’ માં ચામુંડરાજનું નામ છે, જે ‘એ’ માં જોવામાં આવતું નથી.

(૭) સીમા વિગેરે દાનની વિગત ‘બી’ માં પુરેપુરી આપેલી છે, જ્યારે ‘એ’ માં તે ભૂલાર્થ જવાઈ છે તે પાછળથી ઉમેરવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે.

(૮) ખંડિયા રાજા દુર્લભરાજનું સ્તુતિ રૂપ વર્ણન ‘એ’ માં બહુ વિસ્તારથી છે, જ્યારે ‘બી’ માં નથી.

૯ ‘બી’ માં લેખક તેમ જ દૂતકનાં નામ આપેલ છે, જ્યારે ‘એ’ નામંજુર થયું હશે તેથી તે બધી વિગતો તેમાં પૂરી કરેલ નથી.

આ બધી વિગતો ઉપરથી એવું અનુમાન થઈ શકે છે કે ‘બી’ દાનપત્ર મૂલ ચાલુક્ય રાજાઓની રાજધાનીમાં લખાયું હશે અને નવસારી જીલ્લાના સુબા દુર્લભરાજને તે દાન લેનારને સોંપવા માટે મોકલ્યું હશે. પણ તેણે તે જ દાનપત્ર સોંપવાને બદલે તે દાન દક્ષિણ તામ્રપત્રોની પદ્ધતિસર નવું કેતરાવ્યું અને તે વખતે પોતાનું તેમ જ પોતાના પૂર્વજોનું પ્રશંસા-ત્મક વર્ણન તેમાં દાખલ કરાવ્યું. આ નવી નકલ મંજુરી માટે રજુ થઈ હશે ત્યારે તેમાંના દોષો સીમા વિગેરે ન લખવારૂપી માલુમ પડ્યા હશે અને તે પાછળથી છેલ્લી બે લીટીમાં ઉમેર્યા છતાં સંતોષકારક ન જણાયું તેથી અપૂર્ણ જ રહ્યું અને લેખક તેમ જ દૂતક વિગેરેનાં નામો તેમાં લખાયાં નહીં. બન્નેની તિથિ તપાસવાથી પણ ઉપરના અનુમાનને ટેકો મળે છે. ‘બી’ દાનમાં રવિવાર તા. ૨ જી નવંબર ૧૦૭૪ આપેલ છે, જ્યારે ‘એ’ માં મંગળવાર તા. ૨ જી ડીસેમ્બર ૧૦૭૪ આપેલ છે. એટલે કે ‘બી’ દાન બરોબર એક મહીના પહેલાં લખાયું હતું.

अक्षरान्तर 'ए'

पतरुं पहेलुं पहेली बाजु

- १ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ पायात्कर्दमवाञ्छया भगवतः ब्राह्मणं
- २ तेः क्रीडतो यस्याब्धिस्तृणविंदुवत्परिगतो दध्नीप्रभागैकतः ॥ अन्य
- ३ स्मिन्नपि रेणुवद्विलसति क्षोणी युगान्तागमे लज्जावेशविसस्तुलं-
- ४ स्य दधतः सूत्कारसारं वपुः ॥ स्वस्ति शकसम्बत्सरषडधिकनवत्य-
- ५ धिकनवसत्यां अंस्कतोपि ९९६ मार्गशिरशुदि ११ भौमे ॥ अ-
- ६ चेह महाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातपर-
- ७ मभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीदुर्लभराजदेवपादानु-
- ८ ध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीभीमदेवपादान-
- ९ ध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीकर्णदेवकल्या-
- १० णविजयराज्ये सत्ये तस्मिन् काले लाटदेशान्तःपातिनागसारिका-
- ११ सौं तत्पादपद्मोपजीवी ॥ आसीद्वंदितपादपंकजपुराणचौलुक्यरा-
- १२ जान्वये सौयोदर्यगुणान्वितो द[हर]जो गांगेयना-
- १३ मा पुरा यस्याद्यापि दिवौकर्म प्रतिगृहं गांयंति सि-
- १४ द्वांगनाः ॥ कीर्तिं तस्य न यांति सांप्रतमहो वक्तुं गु-
- १५ णामादृशैः ॥

पतरुं पहेलुं बीजी बाजु

- १६ संभोगभूमिर्भुवि लब्धकीर्तिः श्रीचंद्रराजोथ ब-
- १७ भूव तस्मात् ॥ अद्यापि यस्य प्रभुतां प्रभूताः
- १८ गांयंति गति^१ खलु भूभुजोपि । जातः श्रीदुर्ल-
- १९ भेशः क्षिर्विपैतितिलकश्चंद्रराजात्प्रतापी । कीर्तिः सप्ताब्धिमध्ये वि-
- २० लशति^२ च बलाद्राजहंसीव नित्यं ॥ यस्योच्चैर्वाजिराजप्रसरखुर-
- २१ पुटोत्खातनिर्भन्नभूमेर्धूलिमेधावलीव प्रसरति गगने विश्वमा-
- २२ च्छादयंती ॥ गतभुवनकुलानि व्याप्तदिग्मंडलानि श्रुतं तु हि-
- २३ नगिरीणि[क्रांत] तारापथानि । सरसकमलकंदच्छेदगौराणिकामं ।

१ वांयो क्रोडा २ वांयो दंष्ट्रा ३ वांयो संस्थुल ४ वांयो नवसत्यां ५ वांयो पादानु ६ वांयो तस्मिन्
७ वांयो यां ८ वांयो पुराचौलु ९ वांयो शौयोदहा १० वांयो कसां ११ वांयो तस्मात् १२ वांयो गगने १३ वांयो
क्षितिष १४ वांयो लसति १५ वांयो अति

- २४ ममुरमरपते[नो]धाम्नि धामानि यस्य । स्नात्वा पुण्यमृदूदकेन विधिवौ
 २५ संतर्प्य देवान् पितॄन् । धर्माशासनतत्परेण मनसा संपूज्य नारा-
 २६ यणं । आहूयाखिलविप्रपंडितजनान् भ-मवाजा ददौ ॥ गो[प]त्यानि

पतरुं बीजं

- २७ समस्तशालविधिना दानानि चान्यानि च । निजराजावली विराजितमहा-
 २८ मेडलेश्वरश्रीदुर्लभराजः स्वनियोगस्थार्तं । मंविपुराहितसेनापत्यात्कपे-
 २९ टलिकप्रभृतीन् समाज्ञापयति ॥ चला विभूतिः जेणमंगि यौवनं कृतांतर्द-
 ३० तांतरवर्ति जीवितं । त[थौघवजु]पटलजीवितमाकलय्य । मध्यदेशादा-
 ३१ गतसकलवेदशास्त्रा[र्थ]विदाय । मांडव्यगोत्रोत्पनार्यमांडव्यभार्ग-
 ३२ व्यअंगिराऊर्मिजमदग्निपंचप्रवरसयुताय । विप्ररुद्रा । दित्यसुत-
 ३३ पंडितमहीधराय । तलभद्रिकाषट्त्रिंशत्पथके । उदकेन । सवृत्तं-
 ३४ मालाकुलं ससीमापर्यंतं धामणाच्छाग्रामं ददौ । पूर्वस्यां दिशि का-
 ३५ लाग्रामः दक्षिणस्यां दिशि तोरणग्रामः पश्चिमस्यां दिशि आवल-
 ३६ साडिग्रामः उत्तरस्यां दिशि कळावलीग्रामः ॥

अक्षरान्तर ' वी '

पहेली बाजु

- १ राजावली [पूर्व]वत् ॥ परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वर-
 २ रश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराज-
 ३ श्रीचामुंडराजदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराज-
 ४ श्रीदुर्लभराजदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराज-
 ५ श्रीभीमदेव पादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजश्रीकर्णदे-
 ६ व[स्वभुज्य]माननागसारिकाविषयप्रतिबद्धतलहदष[ट्त्रिंश]ता-
 ७ न्तःपातिनःसमस्तराजपुरुषान् ब्राह्मणोत्तरान् तन्निवासिज-
 ८ नपदाश्च बोधयत्यस्तु वः संविदितं यथा श्रीविक्रमादित्योत्पादि-
 ९ तसवत्सरे[शते]ष्वेकादशसु एकतृशेदधिकेषु अत्राकैतोपि सं. ११३१
 १० कार्तिकशुदि ११ एकादशीपर्वणि चराचरगुरुमहेश्वरमभच्छर्य सं-
 ११ सारासारता विचिंत्य पित्रोरा[त्मनश्चपुण्य]यसोभिवृद्धये मध्यदेशा-

१ वांथो विधिना २ वांथो पितृन् ३ वांथो मंडलेश्वर ४ वांथो योगस्थान ५ वांथो पत्यक्षप ६ वांथो
 क्षण ७ वांथो तर्द ८ वांथो त्पनाय ९ वांथो संयुता १० वांथो सवृत्त ११ वांथो उत्तरस्यां १२ वांथो पदाश्च
 १३ वांथो दितं १४ वांथो संबत्स- १५ वांथो त्रिंश- १६ वांथो त्रांक १७ वांथो यशो-

- १२ दामाताव अधीतसकलशास्त्राय मांडव्यगोत्राय ब्राह्मणमधुसूदनपौ-
 १३ त्राय रुद्रादित्यसुताय पंडितमहीधराय ससीमापर्यंतः सहिरण्यभा-
 १४ [गयो] गः सवृक्षमालाकुलः सदंडदशापराधः सोपरिकरः
 १५ सर्वादायसमेतः पूर्वप्रदत्तदेवदायब्रह्मदायवर्जधाम-

बीजी बाण

- १६ णाछाभिधानग्रामः शासनेनोदकपूर्वमस्याभिप्रदत्तः
 १७ [त] स्थ च पूर्वस्थां दिशि—राईग्रामः । दक्षिणस्थां दिशि
 १८ तोरणग्रामः । पश्चिमस्थां दिशि आम्बळसाढिग्रामः उत्तरस्थां
 १९ दिशि कच्छावलीः इति चतुराघाटोपलक्षितग्राममेनं तज्जि-
 २० नासिजनपदैर्यथादीयमानभागभोगकरहिरण्यादिसर्वदास-
 २१ र्वमाज्ञाश्रवणविधेयैर्भूत्वा अस्मद्वंशजैरन्यैरपि अस्माभि । प्रदत्त-
 २२ मुपनेतव्यं पालनीयं च ॥ उक्तं च भगवता व्यासेनः षष्टिर्वर्षसह-
 २३ श्राणि^१ स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः आछेत्ता चानुमंता च तान्येव नर-
 २४ कं बसेत् । विंध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः कृष्णस-
 २५ र्णाः प्रजायंते भूमिदाषापहारकाः ॥ २ ॥ लिखितभिदं शासनं का-
 २६ यस्यवद्वेश्वरसुतकेका-दूतकोत्र महासाभिभिग्रहिक
 २७ श्री-गादित्यइति

ભાષાન્તર સંક્ષિપ્ત

‘ એ ’ જોડી

એનાં વાસુદેવને નમસ્કાર—વરાહ અવતારની સ્તુતિ. મૂલરાજના ચરણ સેવનાર દુર્લભરાજ અને તેનાં ચરણ સેવનાર ભીમદેવ અને તેનાં ચરણ સેવનાર રાજા કર્ણદેવ રાજ્ય કરતો હતો તે વખતે લાટ દેશમાં નાગસારિકામાં દુર્લભરાજ સૂચો હતો. તે દુર્લભરાજ ચન્દ્રરાજનો દીકરો અને ગાંગેયનો પૌત્ર હતો. ગાંગેય તે આલુક્યના વંશમાં નાના ભાઈનો વંશજ હતો.

આ દુર્લભરાજે સ્નાન, પૂજા, સ્મરણ ઇત્યાદિ કરીને શક સંવત ૯૯૬ ના માર્ગશીર્ષ સુ. ૧૧ વાર મંગળના રોજ તલભદ્રિકા છત્રીશીમાં આવેલું ધામલાન્છા ગામ પંડિત મહિધરને દાનમાં આપ્યું. મહિધર બ્રાહ્મણ રુદ્રાદિત્યનો દીકરો હતો અને તે વેદશાસ્ત્રપારંગત હતો અને મધ્યદેશમાંથી આવેલો હતો. તેનું ગોત્ર માંડવ્ય હતું અને માંડવ્ય, ભાર્ગવ, અંગિરા ઊર્મિ અને જામદગ્નિ, એ પાંચ પ્રવર હતાં.

તે ગામની પૂર્વે કાલા ગ્રામ, દક્ષિણે તોરણ ગ્રામ પશ્ચિમે આવલસાદિ અને ઉત્તરે કછાવલી, એ ગામો આવેલાં હતાં.

‘ બી ’ જોડી

વંશાવલિ પહેલાંની માફક. મૂલરાજનાં ચરણ સેવનાર ચામુંડરાજ તેનાં ચરણ સેવનાર દુર્લભરાજ તેનાં ચરણ સેવનાર ભીમદેવ અને તેનાં ચરણ સેવનાર કર્ણદેવ બધા અમલદારો વગેરેને તેમ જ નાગસારિકામાં તલભદ્રિકા છત્રીશીમાં રહેતા બધા બ્રાહ્મણો તેમ જ અન્ય વર્ગને જણાવે છે કે—વિ. સ. ૧૧૩૧ ના કાર્તિક સુ. ૧૧ ને દિવસે, ધામલાન્છા નામનું ગામડું, મધ્ય દેશમાંથી આવેલા વેદશાસ્ત્રપારંગત અને માંડવ્ય ગોત્રના મધુસૂદનના પૌત્ર અને રુદ્રાદિત્યના દીકરા પંડિત મહિધરને દાનમાં આપેલું છે. તેની પૂર્વમાં દક્ષિણે તોરણગ્રામ, પશ્ચિમે આવલસાદી અને ઉત્તરે કછાવલી આવેલાં છે. આ દાન ચતુઃસીમા ચોકસ કરીને મેં આપ્યું છે, અને બધાંએ કબુલ રાખવાનું છે. કાયસ્થ વટેશ્વરના દીકરા કેઠ- આ દાન લખ્યું. દૂતક સન્ધિવિગ્રહના અધિકારી શ્રીમાન ગાદિત્ય હતો.

ચૌલુક્ય રાજા કર્ણ ૧ લાનું સૂનકનું દાનપત્ર^૧

વિક્રમ સંવત ૧૧૪૮ વૈશાખ સુદિ ૧૫ સોમવાર

મી. એચ. કસેન્સે કૃપા કરી મોકલેલી બે ઉત્તમ છાપો પરથી નીચેના લેખ પ્રસિદ્ધ થયો છે. આ લેખ બે તામ્રપત્રોના ઓઢરના લાગમાં ફેટરેલો છે. આ પતરાં સૂનકમાંથી મળ્યાં હતાં, જે સૂનક ગામ ઉત્તર ગુજરાતમાં પાટણના અગ્નિકોણમાં પૂર્વે આશરે ૧૫ માઈલ પર, અને ઉઝાર રેલ્વેસ્ટેશનથી પશ્ચિમમાં આશરે ૫ માઈલ પર આવેલું છે. આ પતરાં હાલ પાટણના રહીશ મી. નારાયણ ભારતીના કબજામાં છે. જ્યારે મી. કસેન્સે પતરાંની નકલ લીધી ત્યારે તે એક કડી વડે બેઝેલાં હતાં. તે કડી કેટલાક વખત પહેલાં ભાંગેલી હતી. બીજી કડી, જેના ઉપર કદાચ મુદ્રા હશે તે ખોવાઈ ગઈ હતી. છાપો ઉપરથી અનુમાન કરતાં પતરાં સંપૂર્ણ રીતે સુરક્ષિત જણાય છે.

લેખ સંસ્કૃત ગદ્યમાં છે. દાનપત્રની તારીખ વિક્રમ-સંવત ૧૧૪૮ ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ સોમ-વારે થયેલા ચંદ્રગ્રહણની છે. આ તારીખની ગણતરી મી. ફ્લીટે નીચે પ્રમાણે મને કરી આપી છે:— “આ તારીખને મળતી યુરોપની તારીખ ઈ. સ. ૧૦૯૧ ના મે મહિનાની તા. ૫, સોમ-વારની છે. આ દિવસે ચંદ્રગ્રહણ હતું. તે ઉત્તરનું વિક્રમ-સંવત ૧૧૪૮ મું, જે પૂરું થયું હતું અગર દક્ષિણનું વિક્રમ-સંવત ૧૧૪૭ નું, જે ચાલતું હતું, તેના વૈશાખની પૂર્ણિમાની તિથિ હતી. મુખ્ય માટેના સૂર્યોદયના કાળ પછી ૫૦ ઘડી અને ૫૩ પળે આ તિથિના અંત આવ્યો હતો, તેથી ગ્રહણ હિંદુસ્તાનમાં દેખાવું બેઠ્યો. દક્ષિણના પૂરા થયેલા વિક્રમ-સંવત ૧૧૪૮ માં તેજ તિથિએ, ઈ. સ. ૧૦૯૨ નાં એપ્રિલની ૨૪ મી તારીખે ગ્રહણ હતું. ઉત્તરના ચાલુ વિક્રમ સંવત ૧૧૪૮ માં આ તિથિએ ગ્રહણ નહોતું.”

દાન આપનાર મહારાજાધિરાજ કર્ણદેવ હતો. તેનું ઉપનામ ત્રૈલોક્યમન્દલ હતું. ડૉ. બુલ્હર-ના મત પ્રમાણે વિક્રમ-સંવત ૧૧૨૦ થી ૧૧૫૦ સુધી રાજ્ય કરનારો ચૌલુક્ય રાજા કર્ણ ૧ હો આ દાનપત્રનો કર્ણ છે. રાજાએ અણહિલપાટકમાંથી આ શાસન બહાર કર્યું હતું, અને આનંદપુર મુખ્ય શહેરવાળા એક ૧૨૬ ગામના મહાલમાં વસનારાઓને સંબોધાએલું છે. દાનમાં લઘુ-ડાહી એટલે નાની ડાહીમાં એક જમીનનો ટુકડો આપ્યો હતો, જેની ઉપજમાંથી સૂનકમાં એક તળાવ ચાલુ રાખવાનું હતું. લઘુ-ડાહીમાં આપેલી જમીનની વાયવ્ય કોણમાં સંડેરા ગામ આવ્યું હતું.

અણહિલપાટક ચૌલુક્યોનું મુખ્ય શહેર અણહિલગઢ છે, અને આનંદપુર હાલનું વડનગર છે. સૂનક ગામ જ્યાંથી પતરાં મળ્યાં હતાં તે હાલનું સુનક છે.

લેખના અંતમાં લેખક અને દૂતકનાં નામો તથા રાજાની સહિ આપેલી છે. લેખક કેશક, કાયસ્થ વટેશ્વરનો પુત્ર હતો. આ વટેશ્વર, અને ભીમ ૧ લાના વિક્રમ-સંવત ૧૦૮૬ના દાનપત્રનો લેખક, કાયસ્થ કાંચનનો પુત્ર વટેશ્વર એ બન્ને એક જ લાગે છે.

આંહિ નોંધ લેવી બેઠ્યો કે, થોડા વખત પહેલાં મી. ફ્લીટે પ્રસિદ્ધ કરેલું ભીમદેવનું દાનપત્ર^૨ ભીમ ૨ બાનું નહીં પણ ભીમ ૧ લાનું જણાય છે. કારણ કે તે આ જ વટેશ્વર, કાયસ્થ

૧ એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૩૧૬ ઈ. હુલ્ડ. ૨ આ ગામ એક પછીના ચૌલુક્ય દાનપત્રમાં પણ આવે છે; ઈ. એ વો. ૬ પા. ૨૧૦ અને વો. ૧૮ પા. ૧૦૮. સિદ્ધપુરથી દક્ષિણે ૭૫ માઈલ પર આવેલું એક મોટું ગામ છે, અને ઘણું કરીને ગુજરાતના કડવા કુલબીઓ અથવા કણ્વીઓનું મૂળસ્થાન ગણાય છે.—બર્જસની ગુજરાતની મુસાફરી સંબંધી નોટ ૧૮૬૯ પા. ૫૩-૬૧. ૩ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૪. ૪ ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૧૦૮.

કાંચનના પુત્રે લખ્યું હતું તેમ જ બન્ને દાનપત્રોનો ફતક મહાસાંધિવિગ્રહિક શ્રી-ચણ્ડશર્મન હતો. આથી મી. ક્ષીટના લેખની તારીખ, સંવત ૯૩, સિદ્ધ સંવતની ન હોઈ શકે પરંતુ ડૉ. બુદ્ધરે ધાર્યું હતું^૧ તે પ્રમાણે વિક્રમ-સંવત ૧૦૯૩ તું ટુંકું રૂપ હશે.

છેવટના ચૌલુક્ય રાજા ભીમ ૨ બાનાં દાનપત્રોની માફક આ દાનપત્રના અંતમાં ‘ઈતિ’ શબ્દ ચાલુ હસ્તાક્ષરમાં અને સુશોભિત રીતે લખેલો છે. રાજાની સહીમાં પણ ચાલુ હસ્તાક્ષરની લિપિ છે. આ અક્ષરો લેખના અક્ષરો કરતાં જરા મોટા અને બુદ્ધા આકારના છે. આ સહી ઈર્ષ્ય-દેવની બુદ્ધ સહીની પ્રતિકૃતિની નકલ હોય એમ સ્પષ્ટ જણાય છે.

અક્ષરાન્તર

પત્રક પહેલું.

- ૧ ઑં વિક્રમસમ્વત્ ૧૧૪૮ વૈશાખ શુદિ ૧૫ સોમે । અષ્ટેહ શ્રીમદ્ગ-
- ૨ હિલપાટકે સમસ્તરાજાવલીવિરાજિતમહારાજાધિરાજશ્રીમ-
- ૩ ત્રૈલોક્યમલ્લ[:] શ્રીકર્ણદેવઃ સ્વભુજ્યમાનશ્રીમદાનંદપુરપ્રતિવદ્ધષ-
- ૪ િંશત્યધિકગ્રામશતાંતઃપાતિનઃ સમસ્તરાજપુરુષાન્ બ્રાહ્મ-
- ૫ ણોત્તરાંસ્તન્નિવાસિજનપદાંશ્ચ વોધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા ।
- ૬ અથ સોમગ્રહણપર્વણિ ચરાચરગુરું ભગવંતં ભવાનીપતિમ-
- ૭ મ્યર્ચ્ય સંસારાસારતાં વિચિંત્ય ષેહિકમામુષ્મિકં ચ ફલમંગીકુ-
- ૮ ત્ય પિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે સૂનકગ્રામે રસોવિ-
- ૯ કઠક્કુરમહાદેવેન કારિત્વાપ્યે લઘુદ્વામીગ્રામે કુટુંબ ૦ જ-
- ૧૦ સપાલ । લાલા । વકુલસ્વામિનાં સત્કનામોપલક્ષિતભૂમિ[:] પા-
- ૧૧ ફલાં ૧૨ વૈહંતિ હલ ૪ ઇતિ હલચતુષ્ઠયભૂમી શાસનેનોદ-
- ૧૨ કપૂર્વમસ્માભિઃ પ્રદત્તા । અસ્યાશ્ચ ભૂમેઃ પૂર્વસ્યાં

પત્રલું બીજું

- ૧૩ દિશિ મટારિકાક્ષેત્રં । તથા ત્રાક્ષણરુદ્ર । નેહા । લા-
- ૧૪ લાક્ષેત્રં ચ । દક્ષિણસ્યાં મહિષરામક્ષેત્રં । પશ્ચિમાયાં સંઢેરગ્રા-
- ૧૫ મસીમા । ઉત્તરસ્યામેવ સંઢેરગ્રામસીમા ॥ ઇતિ ચતુરાષાટો-
- ૧૬ પલક્ષિતાં ભૂમિમેનામવગમ્ય તન્નિવાસિજનપદૈર્યથાદી-
- ૧૭ યમાનભાગમોગકરહિરણ્યાદિ સર્વમાજ્ઞાશ્રવણવિઘ્નેયૈ-
- ૧૮ મૃત્વા ડસ્યૈ વાપ્યૈ સમુપનેતવ્યં સામાન્યં ચૈતત્પુણ્યફલં મત્વા
- ૧૯ પરિપંથના કેનાપિ ન કાર્યા । ઉક્તં ચ મગવતા વ્યાસેન । ષષ્ટિ-
- ૨૦ વર્ષસેહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ । આચ્છેસાં ચાનુમંતા ચ
- ૨૧ તાન્યેવ નૈરકં વસેત્ ॥ લિખિતમિદં શાસનં કાયસ્થવટેશ્વ-
- ૨૨ રસુત આક્ષપટલિકકેકકેન । દૃતકો ડત્ર મહાસાંધિવિ-
- ૨૩ ગ્રહિકશ્રીચાહિલ ઇતિ [॥] શ્રીકર્ણદેવસ્ય ॥

ભાષાન્તર

જ્ઞ. વિ. સં. ૧૧૪૮ વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ સોમવારે, આજે, અહીં વિખ્યાત અલ્પહિલપાટક-માં શ્રી ત્રૈલોક્યમહલ ઉદ્ધે શ્રી કર્ણદેવ મહારાજાધિરાજ જે સમસ્ત રાજવલીથી વિરાજિત છે તે પોતાના ઉપલોગનાં શ્રીમદ્ આનન્દપુર વિષયમાં આવેલાં ૧૨૬ ગામ સાથેના સંબંધવાળા સમસ્ત રાજપુરુષોને અને આ વિષયમાં વસતા બ્રાહ્મણાદિ સર્વ જનોને બહુર કરે છે:—

તમને બહુર થાઓ કે, આજે ચંદ્રગ્રહસમયે જગતના સ્વામિ, ભવાનીના પતિ શિવન્ની પૂજા કરીને જગતની અસારતા વિચારીને અને આ લોકમાં તેમ જ પરલોકમાં દાનનાં ફળમાં માનીને, અમે અમારા માતપિતા અને અમારા પુણ્યયશની વૃદ્ધિ અર્થે, શાસનથી, પાણીના અર્ધ સહિત, રસોવિક (?) કકકુર મહાદેવે સૂતક ગામમાં બંધાવેલાં સરોવરને લધુ—હાથી ગામમાં કુટુંબિયન જસપાલ (યશ: પાલ) લાલા, અને બકુલ સ્વામિની માલકીનાં અને તેમનાં નામ ધારી ૧૨ પાર્શ્વો (અથવા ૪૮ સેર૪) (બીજ તરીકે) લેતી ૪ હલ એટલે (શબ્દમાં) ચાર હલવાહ ભૂમિ આપી છે. આ ભૂમિની પૂર્વે—ભટ્ટારિકાનું ક્ષેત્ર અને રૂદ્ર, નેહા અને લાલા દ્વિજનાં ક્ષેત્રો છે; દક્ષિણે—મહિષરામનું ક્ષેત્ર; પશ્ચિમે—સણ્ડેર ગામની સીમા; ઉત્તરે તે જ પ્રમાણે સણ્ડેર ગામની સીમા. આ પ્રમાણેની ચાર સીમાવાળી ભૂમિ બાણીને અને આ શાસન સાંભળીને તેનાં પાલન અર્થે આ ભૂમિમાં વસતા જનો તે સરોવર અર્થે, અત્યાર સુધી લેવાય છે તે પ્રમાણેના સર્વ ભાગ (હિસ્સા), ઉપલોગ, કરો, સુવર્ણ વગેરે આપશે. અને ધર્મ દાનનું ફળ સર્વને સામાન્ય છે તે ધ્યાનમાં રાખીને તેના માલિકને કોઈ પ્રતિબંધ કરશે નહીં. અને ભગવાન વ્યાસે કહ્યું છે કે:—ભૂમિ દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ વસે છે. તે હરી લેનાર અને તેના હરણમાં અનુમતિ આપનાર તેટલોજ સમય નરકમાં વસે છે. આ શાસન કાયસ્થ વટેશ્વરના પુત્ર આક્ષપટલિક કેકકથી લખાયું છે. આ દાન પત્રનો ફતક મહાસાંધિવિગ્રહિક શ્રી ચાહિલ છે. શ્રીકર્ણદેવના સ્વહસ્ત.

૧ વાંચો ષષ્ટિ વર્ષસેહસ્રાણિ ૨ વાંચો આક્ષેપ્તા અથવા આચ્છેપ્તા ૩ વાંચો નરકે.

૪ પાશ્વળ ૧૨ વહેંતિ શબ્દોની સમજૂતી માટે હું ડો. બ્યુલ્હરને આભારી છું. ડો. બ્યુલ્હરે આના ઉપર અર્થો કરતાં કહ્યું છે કે આ શબ્દોનો અનુવાદ માત્ર પ્રયોગાર્થે છે. ‘પાશ્વળ’ ગુજરાતી શબ્દ પાર્શ્વનું બહુવચન છે, જે હાલની ‘પાંચલી’ શબ્દને મળતો હું ગણું છું. ‘પાંચલી’ નું માપ શેર (૪૦૮ પૌ.) થાય છે. લે. ૬૦

સિદ્ધરાજ જયસિંહનો ગાળાનો શિલાલેખ^૧

વિ. સં. ૧૧૬૩ વૈ. વ. ૧૪

ઠાકિયાવાડમાં ઝાલાવાડ પ્રાંતમાં ધાંગધરાથી આઠ માઈલ ઉપર ગાળા અને દુદાપુર ગામથી સરખે અંતરે ચન્દ્રભાગા નદીને પશ્ચિમ કાંઠે જૂના મંદિરનાં ખંડેર છે. ઠાકિયાવાડ ગેઝેટીઅરમાં તેમ જ સ્વર્ગસ્થ કર્નલ જે. ડબલ્યુ. વોટસને રચેલ ધાંગધરા સ્ટેટના વૃત્તાંતમાં તેના સંબંધી સહેજ પણ ઇસારો નથી તે ઉપરથી એમ માની શકાય કે તે મંદિર અત્યાર સુધી કોઈના પણ જાણવામાં આવ્યું નહોતું. પરિણામે મંદિર તદ્દન અરક્ષિત દશામાં પડેલું છે. પરંતુ હવે તે મંદિરની ઐતિહાસિક ઉપ-યોગિતા સ્ટેટને સમજાવ્યા પછી તેની પૂરતી સંભાળ લેવાશે એમ મને ખાતરી છે. અત્યારે જેટલો ભાગ મંદિરનો હયાત છે તે ઉપરથી તે મંદિર કયા દેવનું હશે તેનું અનુમાન થઈ શકે તેમ નથી. સભામંડપમાં જવાનો માર્ગ એક નાની ચાલીના જેવો છે અને તેનું માપ ૮'-૪"×૬'-૪" છે. પરંતુ સભામંડપની પશ્ચિમ તેમ જ ઉત્તર બાજુએ નિજમંદિરનું નામ નિશાન નથી. માત્ર દક્ષિણ તરફ ઉત્તરાભિમુખ નાનું મંદિર છે અને તેમાં ગણેશની ખંડિત મૂર્તિ છે. આ મંદિરમાંના બધા લેખો ભૂખરા પથ્થર ઉપર કોતરેલા હોવાથી ઘસારા ગયેલા છે. જોકે આ એક લેખ પ્રમાણમાં સહુથી વધુ સુરક્ષિત છે. લિપિ લગભગ બારમી સદીની દેવનાગરી છે. માત્રા બધે હાલની માફક અક્ષરની ઉપર નહીં, પણ અક્ષરની પહેલાં લખેલ છે. ભાષા અશુદ્ધ સંસ્કૃત છે.

લેખ વિ. સં. ૧૧૬૩ વૈ. વ. ૧૪ ગુરુવારની સાલનો છે અને તેમાં ચૌલુક્ય રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહનો ઉલ્લેખ છે. આ રાજા મૂળરાજથી સાતમો છે અને ગુજરાતમાં સધરા જયસિંહ તરીકે ઓળખાય છે. તેણે ઇ. સ. ૧૦૯૪ થી ૧૧૪૩ સુધી રાજ્ય કર્યું. સિદ્ધરાજનો આ પહેલામાં પહેલો શિલાલેખ છે.

જયસિંહદેવના બિરુદો પૈકીનાં નીચેના ત્રણ આ લેખમાં આપેલ છે: ૧ સમસ્ત રાજવલિ વિરાજિત ૨ સિદ્ધચક્રવર્તિ ૩ અવન્તિનાથ. ત્રીજી પંક્તિમાં બળનચી (વ્યયકરણે મહામાત્ય) અંબપ્રસાદનું નામ આપેલું છે. તે જ મંદિરમાં વિ. સં. ૧૨૧૫ ના બીજા લેખમાં બીજા અમલદાર કલતપ્રસાદનું નામ પણ વાંચી શકાય છે. આ બે નામો માટે જયસિંહદેવના પ્રસિદ્ધ થયેલા લેખોમાં 'મે' જોયું પણ ક્યાંઈ મળતાં નથી, તેથી આ લેખમાંથી તે પહેલી જ વખતે જાણવામાં આવ્યાં છે.

બધી પંક્તિનો શરૂવાતનો ભાગ તેમ જ મધ્યમાંનો થોડો ભાગ ઘસારા ગયેલ છે, છતાં લેખની મતલબ સમજી શકાય છે. લેખમાંથી સમજાય છે કે અંબપ્રસાદના સંબંધીઓએ ગણેશ તેમ જ ભટ્ટારિકાનું દેવળ બંધાવ્યું છે.

સિદ્ધરાજ જયસિંહે માળવા જિત્યાની તારીખ થોડાંસ રીતે હજી જાણાઈ નથી. ઉજ્જનમાંથી મળેલા તામ્રપત્રમાં પરમાર યશોવર્માને વિ. સં. ૧૧૬૧ મહારાજધિરાજ લખેલો છે. તે ઉપરથી સમજાય છે કે વિ. સં. ૧૧૬૧ સુધી માળવા જિતાયું નહોતું. ઉજ્જનમાં બીજા શિલાલેખ વિ. સં. ૧૧૬૫ નો મળ્યો છે, જેની હકીકત આર્ટ્સ. સ. વે. સ. ના ૧૯૧૫ આખરના રીપોર્ટમાં આપેલી છે. તેમાં સિદ્ધરાજને અવન્તિનાથ લખેલો છે. આ ઉપરથી અનુમાન કરેલું કે માળવા વિ. સં. ૧૧૬૧ અને ૧૧૬૫ વચ્ચે જિતાયું હશે. પરંતુ આ ગાળાનો લેખ વિ. સં. ૧૧૬૩ નો છે અને તેમાં સિદ્ધરાજને અવન્તિનાથ લખ્યો છે તેથી માળવા ૧૧૬૧ અને ૧૧૬૩ વચ્ચે જિતાયું હોયું જોઈએ.

૧ જ. બા. પ્રે. રો. એ. સો. વો. ૨૫ પા. ૩૨૪ છ. તી. આચાર્ય.

અક્ષરાન્તર

- ૧ [શ્રી] સંવત્ ૧૧૯૩ વૈ[શા]સ્વ વદિ ૧૪ ગુરાવ[હે]હ [સ]મસ્ત [રા]-
જાવલી વિરાજિત મહા — — વિ....
- ૨ અ ... [સિ]દ્ધ ચક્રવર્તિ અવંતીનાથ શ્રીમ[જ્ઞ]યસિંહદેવ કલ્યાણ વિજય
રાજ્યે હત્યેતસ્મિન્કાલેઽ — — વ [મા]
- ૩ [ત્ર]વ્યયકરણે મહામાત્ય શ્રી અંબપ્રસાદ પ્રતિબદ્ધ મહં [વાલહુ]
રા । પારિ૦ શ્રીકુમાર । દ્વિ૦ પારિ૦ કેર ... જે
- ૪ [ળી]દિ પંચકુલેન દ્રુમતીર્થ સ્વાન્યાં શ્રીમદ્દારિકા[રુચ]
શ્રીદેવતાયાઃ વિનાયકદેવ કુલિકાસર્મે[તં] કારિતં
- ૫ પાનંદનાયતિ ॥ મંગલં મહા શ્રીઃ ॥ શિવમ[સ્તુ] સર્વજગતઃ
॥ છ ॥ ડવ્ર ... સૂત્ર૦ મ[હ] ... કેન.

ભાષાન્તર

પં. ૧-૨ શ્રી આંહિ આજે ગુરુવાર વૈશાખ વદિ ૧૪ સંવત ૧૧૯૩ ને દિવસે, ચક્રવર્તિ અવન્તી-
નાથ શ્રીમાન જયસિંહદેવના કલ્યાણુકારી અને વિજયી રાજ્યમાં

પં. ૩ મહું [વાલહુ]ર શ્રીમાન અંબપ્રસાદ જે ખલ્લનચી હતો તેના
સંબંધિશ્રીમાન કુમારતથા બીજા સેવકે ।પાંચ કુળથી... ..

પં. ૪આંધવામાં આવ્યુંદ્રુમતીર્થ આનિમાં ગણેશના
મંદિર સહિત ભટ્ટારિકા દેવીનું

પં. ૫ આનંદ પમાડવા માટેમોટું મંગળઆખું જગત સુખી
રહો ।સૂત્રધાર મહુ...થી

માંગરોળમાંની સોઠડી વાવમાંના શિલાલેખ^૧

વિ. સં. ૧૨૦૨ આશ્વિન વદિ ૧૩

કાઠિયાવાડમાં પ્રાચીન શહેરો પૈકીના એક માંગરોળ નામે ગામમાં ગાદિ દરવાજેથી પેસતાં ઢાઢી બાજુની શેરીમાં એક વાવ છે. તે વાવમાં ઉતરતાં જમણી બાજુની દિવાલમાં ચણી લીધેલ એક પથર ઉપર આ શિલાલેખ છે. પથર સખત કાળો છે અને તે સુરક્ષિત છે. તેનું માપ ૧૮ ઇંચ x ૧૫ ઇંચ છે અને તેમાં ૨૪૧૧ પંક્તિમાં દેવનાગરી લિપિમાં શ્લોકો લખેલા છે.

તેમાં લખેલ છે કે અણહિલપુરમાં કુમારપાળ રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે શ્રી સહારનો પૌત્ર અને સહજગનો પુત્ર ગોહિલ મુલુક નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેણે પોતાના આપની યાદગીરિમાં સહજગેશ્વર નામનું દેવળ બંધાવ્યું અને જકાતમાંથી કેટલીક ઉપજ તેને અર્પણ કરી. ચોરવાડના મહાજને પણ દેશુઆ નામની વાવ મંદિરના ઉપયોગ માટે આપી. ચોરવાડથી વિસણુવેલિ ગામ જતાં રસ્તા ઉપર આ વાવ છે.

તેમાં વિ. સં. ૧૨૦૨ સિદ્ધ સં. ૩૨ આપેલ છે.

असरान्तर

- १ ॥ उँ ॥ उँ नमः शिवाय ॥ मुकुटः स हरस्य पातु वः शशिपंकेरुहकंदकाक्षया ॥
गंगेनादचिरेण य-
- २ त्र सा सुरहंसीव पपात जान्हवी ॥ कृत्वा राज्यमुपारमन्नरपतिः श्रीसिद्धराजो-
यदा दैवादुत्तम-
- ३ कीर्तिमंडितमहीपृष्ठो गरिष्ठो गुणैः ॥ आचक्राम ऋगित्य (झटित्य) चित्यम-
हिमा तद्राज्यसिंहासनं श्रीमा-
- ४ नेष कुमारपालनृपतिः पुण्यप्रखण्डोदयः ॥ राज्येऽमुष्य महीभुजोभवदिहै श्री-
गूहिला-
- ५ ख्यान्वये श्रीसाहारइति प्रभूतगरिमाधारो धरामंडनं ॥ चौलुव्यांगनिगूहकः
सहजिगः ख्या-
- ६ तस्तनूजस्ततस्तत्पुत्रा बलिनो बभूवुरवनौ सौराष्ट्रक्षाक्षमाः ॥ एषामेकतमो
वीरः सोम-
- ७ राज इति क्षितौ ॥ विख्यातो विदधे देवं पितुर्नाम्ना महेश्वरं ॥ श्रीसोमनाथदे-
वस्य जगत्यां पू-
- ८ ण्यवृद्धये ॥ इंदुकुंदयशाश्वके कीर्तिमेरुसमाश्रितं ॥ पूजार्थमस्य देवस्य भ्राता
ज्येष्ठोऽस्य मूलुकः ॥
- ९ सुराष्ट्रनायकः प्रादाच्छासनं कुलशासनं ॥ ठ० श्रीसहजिगपुत्रठ० श्रीमूलुकेन
श्रीसहजिगे-
- १० श्रदेवस्यानवरतपंचोपचारपूजाहेतोः श्रीमन्मंगलपुरशुल्कमंडपिकायां दिनप्रतिका१
- ११ तथा तकाराभाव्यमध्याह्निकप्रति का १ तथा बलीवर्द्धछाटमाणकाभाव्ये (छा)टां
प्रति १ क-
- १२ णभृतगडकंप्रति का ४ तथा रासभछाटां प्रति का. ॥ तथा समस्तलोकेन निः-
शेषवलीकारै-
- १३ श्र पत्रभरांबीडहराकेरीवाडुयाभभृतीनां प्रत्येकंका० ॥ तथा पत्रभृतंउटभरकं
प्रतिका २ ॥
- १४ तथापत्रभृतगंतीपति द्व १ क्षेत्रप्रतिउच्चताभाध्येका १ तथा आगरमध्ये खुंदितं-
स्वरालिहासाप्रति

- १९ का ० । तथा अनयैव स्थित्या चोरुयावाडे वलइजे च ग्राह्यं ॥ तथा लाठिवद्रा-
पथके वहंतशुल्कमंडपि
- १६ कामध्यात् दिनंप्रति ठ० श्रीभूलुकेन रूपकैकः प्रदत्तः ॥ तथा चोरुयावाडे
न्यसमस्तवृहत्पुरुषैरे-
- १७ कमतीभूय चतुराघाटनविशुद्धा यथा प्रसिद्धपरिभोगा सवृक्षमालाकुला बीसण-
वेलीग्राममार्गस-
- १८ मासत्रा देगुयावावीनामवापी राजानुमत्या श्रीसहजिगेश्वराय प्रदत्ता ॥ तथा
श्रीवामनस्थल्यांशुल्क-
- १९ मंडपिडिकायांदिनंप्रति का १ तथा द्यूतमध्ये दिनंप्रतिका १ तथापत्रकुय्यां-
भराप्रतिपत्रशत १ तथावी
- २० डहरा । केरी । वाटुया । प्रभृतिनां प्रत्येकं पत्र ५० तथातलाराभाव्यमध्यात्
तांबुलिकहट्टं प्रति प्रतिदि
- २१ नंपत्र २ मडावापूग १ देवदार्यं समस्तोयं समस्तैर्भाविभूमिपैः पालनीयो
नुमान्यश्च दानाच्छ्रेयोनु
- २२ पालनं ॥ शिवः पात्रं जनो जाता पालकः पुण्यभाक्परं । लोपकुच्च महापापी
विचार्यैवं प्रपालयेत् यत
- २३ उक्तं च ॥ वैहुभिर्व्वसुधा वृक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमि-
स्तस्य तस्य तदाफलं ॥ श्री मद्विक्रमसं
- २४ वत् १२०२ तथा श्री सिंहसंवत् ३२ आश्विनवदि १३ सोमे ॥ प्रशस्तिरियं
नि(मिता) ॥ कृतिरियंपरमपाशुप-
- २५ ताचार्यार्यमहागणितश्रीप्रसर्व्वज्ञस्य ॥

ભાષાન્તર

શિવજીને નમસ્કાર ॥ શિવજીનેા મુકુટ, એટલે જટાનૂટ તમારું રક્ષણ કરેા. જે જટાનૂટમાં ગંગા નદી આકાશથી ઉતાવળે ઉતરી, તે જાણે ચંદ્રમા રૂપી કમળના નાજની ધ્વજાને દીધે ઉતરતી દેવલોકની હંસણી જ હોય નહીં શું ! (૧) ઉત્તમ કીર્તિ બડે શોભાવું છે ભૂતજ જેણે એવે; અને ગુણોએ કરીને મોટા એવેા શ્રીસિદ્ધરાજ રાજા રાજ્ય કરીને, જ્યારે દેવયોગથી મૃત્યુ પામ્યેા ત્યારે તુરત અદ્ભુત મહિમાવાળો અને પુણ્યથી રુઢતા (નિશ્ચિન્તા) ને પામ્યેા છે ઉદય જેના, એવેા આ કુમારપાળ રાજા તેના રાજ્યનું સિંહાસનદબાવી બેઠા (૨) આ (કુમારપાળ) રાજાના રાજ્યમા આંહિ શ્રીગૃહિલ નામના વંશમાં પુષ્કળ મોટાઈનેા આધાર અને પૃથ્વીનું ઘરણું એવો શ્રી સાહાર નામે થયો. તેનો પુત્ર ચૌલુક્ય (સોલંકી) ના હૈન્યનું ગોપન કરનાર (સંભાડનાર) તથા (વખ્યાત એવો) સહજિગ નામે થયો. અને તેના પુત્રો પૃથ્વીમાં ગળવાન અને સૌરાષ્ટ્ર દેશની રક્ષા કરવામાં સમર્થ થયા. (૩) એઓમાંનો એક શૂરવીર સોમરાજ નામે પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાત થયેા જેણે પોતાના પિતાને નામે (સહજિગેશ્વર) મહાદેવનું સ્થાપન કર્યું. (૪) ચંદ્ર તથા રોલરનાં પુષ્પ નરખાં યશ વાળો સોમરાજ પૃથ્વીમાં પુણ્યની વૃદ્ધિ કરવા માટે શ્રી સોમનાથ દેવના કીર્તિને મેરુ પર્વત ઉપર આરોહણ કરે (ખેસે) તેવી કરી. આ સોમરાજનો મોટો ભાઈ મૂલુક સૌરાષ્ટ્રનો નાયક હતે; તેણે આ મહાદેવની અખંડ પૂજા થતા માટે પોતાના વશજીએ પાલન લયક વર્ષાલન કરી આપ્યું (૬) ૪૦ (ઠાકોર) શ્રી સહજિગના પુત્ર ૪૦ (ઠાકોર) શ્રી મૂલુકે શ્રી સહજિગેશ્વર મહાદેવની કાયમ પંચોપચાર પૂજા (સ્નાન, ચંદન, ઘૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય) થવા માટે માંગરાણની દાણમાંડવી માં પ્રતિદિવસ કાર્ષાપણ* (“ શબ્દ સ્તોમમહાનિધિ ” નામે કોષમાં લખ્યા પ્રમાણે જેને અર્થ પણ એટલે એક કર્ષ વજનનો ૧ ત્રાંગાનો ૧ પૈસો તેમજ દ્રમ્મનો ૬૬ થાય છે તે) અઠ તથા ખુશકી જઠાતની ઉપજમાંથી પ્રતિદિવસ કાર્ષાપણ એક, તથા પોડિયાની છાટ ઉપર કાર્ષાપણ એક, દાણા ભરેલ ગાડા ઉપર કાર્ષાપણ ચાર તથા ગર્દભની છાટ ઉપર કાર્ષાપણ અર્ધ, તથા સમસ્ત લોકોએ અને સર્વ વેલાળી (નાગરવેલાને ઉછેરી તેનો વ્યાપાર કરનારાઓ) એ પાનના ભાર, જે કે બીડ હરા, (બીડા) કેરી, વાટુયા, એવા નામથી જે શબ્દો તે વળતે યોગજાતા હશે તે પ્રત્યેકે કાર્ષાપણ અર્ધ, પાન ભરેલા દરેક ઉંટના ભારે કા ૨ ॥ અઢી, તથા પાન ભરેલ ગાડી પ્રત્યેકે દ્રમ્મ એક હોત; (ખેતર) માં ઉત્તમ પાક થાય ત્યારે પ્રત્યેક ફેને (ખેતર) કાર્ષાપણ એક, તથા અગર (મીઠું પાકવાની જગાએ તેના કરેલા ઠગલા) માં શુંદી, તથા ખરાળી, અને હાસા, પ્રત્યે કાર્ષાપણ એક; અને તેજ પ્રમાણે ચોરવાડ તથા બળેજમાં પણ લેવું; ને લઠિદરા પરગણામાં રાહાદારી જકાત માંડવીમાંથી પ્રતિદિવસે ૪૦ શ્રી મૂલુકે એક રૂપેયો આપ્યો તથા ચોરવાડમાં બીજા તમામ મહાજનોએ એકમત થઈને ચાર સીમારાએ શુદ્ધ અને પ્રખ્યાતિને પામેલી તથા વૃક્ષોની ઘટાએ સહિત અને વીસણવેલી ગામના માર્ગની સામે આવેલી દેગુયા વાવ નામની વાવ, રાજાના અનુમતથી શ્રીસહજિગેશ્વર મહાદેવને આપી; તેમજ શ્રીવલ્લભત્રીમાં દાણ માંડવીમાં પ્રતિદિવસ કાર્ષાપણ એક તથા બુગટામાં પ્રતિદિવસ કાર્ષાપણ એક, તથા પાનની કેટડીમાં દિન પ્રત્યે પાન શત (સો) એક, તથા વીડહરા, કેરી, વાટુયા વગેરે પ્રત્યેકે પાન ૫૦ પચાશ, તથા તળારા (તળોદરા) ના ઉત્પન્નમાંથી તંબોળીના હાટ પ્રત્યે પ્રતિદિવસે પાન બે, મડાવા (ત્રાકો) સોપારી એક, આ સઘળો દેવભાગ છે તે સર્વ ભાવધ્યના રાજાઓએ પાળવો અને માન્ય રાખવો; કારણ કે દાન દેવાનાં કરતાં દાનનું પાલન કરવું તે શ્રેય છે. (૧) દાન લેનાર શિવરૂપ છે અને દાન આપનાર તો મનુષ્ય છે, પાળનાર પુણ્યભાગી છે અને દાનનેા લોપ કરનાર મહાપાપી છે, એમ વિચારીને દાન જરૂર પાળવું. (૨) જે માટે કહેલ છે કે, સગરાદિ ઘણા રાજાઓએ પૃથ્વી લોગવી છે; (પણ) જેની જેની જ્યારે પૃથ્વી હોય તેને તેને ત્યારે ફળ મળે છે. (૩) શ્રીમાન વિક્રમનેા સંવત ૧૨૦૨ તથા શ્રીચિહ્ન સંવત્ ૩૨ આશ્વિન વદી ૧૩ સોમવારે આ પ્રશસ્તિ બનાવી. એક પાશુપતાચાર્ય ઉત્તમ મોટા પંડિત શ્રી પ્ર સર્વજ્ઞની આ પ્રશસ્તિ રચેલી છે.

* કાર્ષાપણ શબ્દ ૧૬ પણ તથા ૧ પણ એ બન્ને અર્થે માટે વાપરુ છે. અને પણ એટલે એક રૂપેયા વાર ત્રાંગાનો એક પૈસો અથવા એકીની બરાબર છે. અને ૧૬ પણનો એક દ્રમ્મ છે. દુવે પા લેખમાં કાર્ષાપણ તથા દ્રમ્મ એ બન્ને શબ્દો વપરાયા છે માટે કાર્ષાપણ નો અર્થ સોળપણ નિ જણાવે એકજ પણ પાળવો યોગ્ય છે.

ચૌલુક્ય રાજ કુમારપાલનો ચિતોડગઢનો શિલાલેખ^૧

(વિક્રમ સંવત ૧૨૦૭)

આ લેખ રાજપુતાનાના ઉદયપુર સ્ટેટમાં ચિતોડગઢમાં મોકલિજના મંદિરમાં સાચવેલી એક કાળા આરસની શિલા ઉપર કેતરેલો છે.

લેખમાં ૧'૪૮" પહોળી અને ૧'૪૩" ઊંચી જગ્યા રોકતી ૨૮ પંક્તિઓના લખાણનો સમાવેશ થાય છે. ૧ થી ૧૪ પંક્તિઓ સાધારણ રીતે સારી સ્થિતિમાં છે. પણ પાછળની પંક્તિઓમાં અમુક લખાણનો ભાગ તદ્દન ગયો છે. બરાબર જમણી બાજુએ પત્થર છેલ્લો જવાથી અને તેવા જ કારણથી ડાબી તરફ ૨૪-૨૮ પંક્તિઓમાં ઘણા અક્ષરો પણ અદૃશ્ય થયા છે. લખાણની વચ્ચે ૧૭-૨૩ પંક્તિઓમાં લંગાણ પાડતી ૩૩" ચોરસ અલંકારિત ચિત્રાકૃતિ છે; જેમાં આશરે ૩૩" વ્યાસવાળો એક ગોળાકાર છે. આ ગોળાકારના પરિઘની પાસે અને ચોરસની વચ્ચે ઉભી અને આડી રીતે કંઈક લખાણ (શ્લોક જેવું જણાતું) જેનો મોટો ભાગ વાંચવા માટે ઘણો ઝાંખો છે તે છે. અક્ષરોનું માપ ૬" અને ૧" ની વચ્ચેનું છે. નાગરી લિપિ છે, ભાષા સંસ્કૃત છે અને લગભગ આખો લેખ શ્લોકમાં છે. તે સંભાળપૂર્વક લખાયેલો અને કેતરેલો છે, અને લેખન પદ્ધતિના સંબંધમાં બ્ એ વ્ ના નિશાનથી જણાવેલો છે એટલું જ કહેવું આવશ્યક છે, અને દન્તસ્થાની ઉબાક્ષર ઘણી વખત તાલુસ્થાની માટે અને તાલુસ્થાની ઉબાક્ષર દન્તસ્થાની ઉબાક્ષર માટે એક જ વખત વપરાયો છે.

લેખ (પંક્તિ ૨૮ માં) સં. ૧૨૦૭, વિક્રમ સંવત પ્રમાણે ઈ. સ. ૧૧૪૬-૫૦ કે ૧૧૫૦-૫૧ ને મળતી તિથિવાળો છે. અને તેનો આશય ચૌલુક્ય નૃપ કુમારપાલની ચિત્રકૂટ ગિરિ, હાલન ચિતોડગઢની મુલાકાત અને તે સમયે ગિરિ પર સમિદ્વેશ્વર (શિવ) દેવના મંદિરને રાજ્યે કરેલાં કેટલાંક દાનોની નોંધ લેવાનો છે. “ ॐ ! નમઃ સર્વજ્ઞાય ” એ શબ્દો પછી લેખમાં પાંચ શ્લોક છે, જેમાંના ત્રણ શિવની શર્વ, મૃડ અને સમિદ્વેશ્વરના નામથી સ્તુતિ કરે છે અને છીન્ન વાણીની દેવી સરસ્વતીની સહાયની આરાધના કરે છે, અને કવિઓનાં કાર્યોની સ્તુતિ કરે છે. કર્તા પછી (પં. ૫ માં) ચૌલુક્યોના કુળની સ્તુતિ કરે છે. તે કુળમાં મૂલરાજ નૃપ જન્મ્યો હતો. (પં. ૬) અને તે અને તે વંશના અન્ય ઘણા નૃપો સ્વર્ગમાં ગયા હતા ત્યારે સિદ્ધરાજ નૃપાલ (પં. ૭) આવ્યો, જેની પછી કુમારપાલ (પં. ૮) આવ્યો. જ્યારે આ નૃપે શાકમ્બરીના નૃપનો પરાજય કર્યો હતો (પં. ૧૦) અને સપાદલક્ષ મંડળ ઉજ્જડ કર્યું (પં. ૧૧) ત્યારે તે શાલિપુર નામે સ્થાનમાં ગયો (પં. ૧૨) અને ત્યાં પોતાની મહાન છાવણી નાંખીને તે ચિત્રકૂટ પર્વતનું મહત્ત્વ સૌન્દર્ય નિરખવા આવ્યો; મન્દિરો, મહેલો, સરવરો કે તડાગો, ઢોળાવ અને વનોની ૧૩-૧૬ પંક્તિઓમાં પ્રશંસા થઈ છે. કુમારપાલે ત્યાં જે જોયું તેનાથી તે પ્રસન્ન થયો હતો અને તે પર્વતના ઉત્તર તરફના ઢોળાવ પર આવેલા સમિદ્વેશ્વર દેવના મન્દિરમાં આવીને (પં. ૨૨) તેણે દેવની અને તેની સહચરીની પૂજા કરી અને મન્દિરને એક ગામ (જેનું નામ સારી હાલતમાં નથી તે) આપ્યું (પં. ૨૬). ખીજાં દાનો (ઘણાક અથવા દીપ માટે તેલની ઘાણી વિગેરે) માટે પં. ૨૭ માં કહેવાયું છે, અને પં. ૨૮ આપણને કહે છે કે, આ પ્રશસ્તિ જયકીર્તિના શિષ્ય દિગમ્બરોના નાયક સમકીર્તિથી રચાઈ હતી અને ઉપર દર્શાવેલી તિથિ ટાંકે છે.

આ લખાણના સારાંશમાંથી જણાશે કે આ લેખ અતિ મહત્વનો નથી; પણ એ એટલું તો જણાવે છે કે કુમારપાલનો રાજપુતાનામાં શાકમ્બરી(સાંભર)ના રાજનગરવાળા સપાદલક્ષ મણ્ડળના નૃપ અર્જુણ ઉપરનો વિખ્યાત વિજય વિ. સં. ૧૨૦૭ કે તે પહેલાં ઘણા ટુંકા સમયમાં થયો હોવો જોઈએ. જે શાલિપુર ગામમાં કુમારપાલે છાવણી કરી કહેવાય છે અને જે ગામ ચિત્રકૂટ પાસે હોવું જોઈએ તે ગામનું અભિજ્ઞાન કરવા હું અશક્તિમાન છું.

એ. ઈ. વા. ૨ પા. ૪૨૧ પ્રો. કિલ્હોર્ન

અક્ષરાન્તર

- ૧ ઓ' ॥ નમઃ સર્વ[જ્ઞા]યૈઃ ॥ નમો^૧....[સ]સાર્થિર્દગ્ધ[ઘ]સંકલ્પજન્મને ।
શર્વાય પરમ જ્યોતિ[ર્જુ] સ્તસંકલ્પજન્મને ॥ જયતાત્સમૃદઃ શ્રીમાન્મૃદા^૨....
- ૨ દનામ્બુ[મ્બુ]જે । યસ્ય કઠ્ઠચ્છવી રેજે સે[શે]વાલસ્યેવ વલ્હરી ॥ યદીય
શિલ્પરસ્થિતોલ્લસદનલ્પદિવ્યધ્વજં^૩ સમંડપમહો નૃણામપિ વિ[દૂ-]
- ૩ રતઃ પશ્યતાં । અનેકભવસંચિતં ક્ષયામિયર્તિ પાપં દ્રુતં સ પાતુ પદપંકજાનતહરિઃ
સમિદ્દેશ્વરઃ ॥ યત્રોલ્લસત્યદ્ભુતકારિવાચઃ^૪ સ્ફુર[ન્તિ ચિ]
- ૪ તે વિદુષાં સદા તત્ । સારસ્વતં જ્યોતિરનંતમંતર્વિસ્ફૂર્જતાં મે ક્ષતજાહ્યવૃષિ ॥
જયંત્યજ શ્ર (સ) પીયૂષવિંદુનિષ્પંદિનોમલ્લૌઃ । કવીનાં [સમ]
- ૫ કીર્તી[ર્તી]નાં વાગ્વિલાસા મહોદયાઃ ॥ ન વૈરસ્યસ્થિતિઃ^૫ શ્રીમાન્ન જલાનાં^૬
સમાશ્રયઃ । રત્નરાશિરૂપોસ્તિ ચૌલુક્યાનામિહાન્વયઃ ॥ તત્રો-
- ૬ દપથત શ્રીમાન્સદૃતસ્તેજસાં નિધિઃ । મૂલરાજા(જ)મહીનાથો મુક્તામણિરિબોજ્વ
(જ્વ)લઃ ॥ વિતન્વતિ મૃશં યત્ર ક્ષેમ(મં)સર્વત્ર સર્વથા । પ્રજા રાજ-
ન્વતી નૂત(નં) જ .
- ૭ જ્ઞેસૌ ચિરકાલતઃ ॥ તસ્યાન્વયે^૭ મહતિભૂપતિષુ ક્રમેણ યાતેષુ મૂરિષુ સુર્પલ્લ-
પતેર્નિવાસં । પ્રોર્ણત્ય વીધ્રયશસા કકુભાં સુતાનિ શ્રીસિદ્ધરા
- ૮ જનૃપતિઃ પ્રથિતો વ(વ)મૂવ ॥ જયશ્રિયા^૮ સમાશ્રિષ્ટં યં વિલોક્ય સમંતતઃ
ઞાંત્વા જગંતિ યસ્કીર્તિજ(ર્જ)ગા [હે]મરમંદિરમ્ ॥ તસ્મિન્નમરસાગ્રા-
- ૯ જાં (જ્યં) સંપ્રાપ્તે નિયતેલ્લસાન્^૯ । કુમારપાલદેવોભૂતપ્રતાપાક્રાંતશાત્રવઃ
સ્વતેજસા પ્રસહ્યેન ન પરં યેન શાત્રવઃ । પદં ભૂમૃચ્છિરસ્સૃચૈઃ કારિ-
- ૧૦ તો વં (વં) ધુરપ્યલં ॥ આજ્ઞા યસ્ય મહીનાથૈશ્ચતુરમ્બુ(મ્બુ)ધિમધ્યગૌઃ ।
મ્રિયતે મૂર્દ્ધભિન્નપ્રે(પ્રે)ર્દેવશેષેવ સન્તતમ્ ॥ મહીભૃન્નિકુ(કું)જેષુ^{૧૦} શાકંભરી-
- ૧૧ શઃ પ્રિયાપુત્રલોકે ન શાકંભરીશઃ । અપિ પ્રાસ્તશત્રુર્મયાત્કંપમૂતઃ સ્થિતૌ યસ્ય
મસેભવાજિપ્રમૂતઃ^{૧૧} ॥ સપાદલક્ષમામર્થ^{૧૨} નમ્રીકૃ-
- ૧૨ તમયાનકઃ । [સ્વ]ય[મ]યાન્નહીનાથો ગ્રામે શાલિપુરામિધે ॥ સન્નિવેશ્ય^{૧૩}
સિ(શિ)વિરં પૃથુ તત્ર ત્રાસિતાસહનભૂપતિચક્રમ્ । ચિત્રકૃ-

૧ ચિદ્રૂપે દર્શયેતે છે. ૨ વાંચો જ્ઞાય. ૩ છંદ-શ્લોક (અનુષ્ટુભ્) પછીના શ્લોકો પણ તેજ. ૪ નાશ પામેલા અક્ષરો નોવ છે. ૫ છંદ-પૃથ્વી. ૬ છંદ-ઉપન્યાસ. ૭ છંદ-આ શ્લોક તથા પછીના ત્રણ શ્લોકોનો અનુષ્ટુભ્ છે. ૮ વૈરસ્ય સ્થિતિઃ એમ વિકાસ કરો. ૯ એટલે. જહાનાં ૧૦ છંદ વસંતતિ. લક્ષ. ૧૧ આ અને પછીના ત્રણ શ્લોકોનો છંદ અનુષ્ટુભ્ ૧૨ વાંચો તેલ્લસાત્ ૧૩ છંદ ભુજંગ પ્રયાત. ૧૪ અસલ મર્થેમ એમ કાતરેલું હતું. ૧૫ છંદ અનુષ્ટુભ્ ૧૬ છંદ સ્વાગત. લે. ૬૨

- ૧૩ ટગિરિપુ[જ્ઞ]લશોભાં દ્રઘુમાર નૃપતિઃ કુતુકેન ॥ યદુચ્ચસુરસન્નામોપરિષ્ઠા-
ત્પતન્સર્દા રથં નયત્યલં મંદં મંદં મંગમથાદ્રવિઃ ॥ ય-
- ૧૪ ત્સૌષશિલ્પરારૂઢકામિનીમુલ્લસન્નિધૌ । વર્તમાનો નિશાનાથોલક્ષ્યતે લક્ષ્મલેલ્લયા ॥
પ્રફુલ્તરાજીવમનોહરાનનાં વિવૃત્તપાઠીનવિલોલલોચ-
- ૧૫ — । ૩ — ત[મું]ગાવલિરોમરાજયો રથાંગવક્ષોરૂઢમંડલશ્રિયઃ ॥ પરિભ્રમ-
ત્સારસહંસનિસ્વનાઃ સવિભ્રમા હારિમૃગાલવા(વા)હુકાઃ । વૃ(વૃ)હન્નિતંબા-
(વા)મલ્લવારિ-
- ૧૬ — ૪ — મુદે સતાં યત્ર સદા સરોજ્જનાઃ ॥ સ(સુ)રમિકુસુમગંધારૂઢ-
મત્તાલિમાલાવિહિતમધુરરાવો યત્ર ચાધિત્યકાયાં । સ્વલિતતરણિમાનુઃ સહ
- ૧૭ — — ૪ — મયિષતિ શશત્કામિનઃ કામિનીમિઃ ॥ શુભે
યદ્વને શાલિશાલ્તાંતરાલે પ્રિયાઃ ક્રીડયા સન્નિલીના નિકામં । ઘને [પ] —
- ૧૮ — — ૪ — [ણાં] [ત]નૂર્ગંધસક્ત્કાલયઃ સૂવ[ચ]યંતિ ॥ પ્રાપ્તૈ
કદાપિ ન યા હૃદયે શં સાનુનયં સમયા હૃદયેશં । યદ્વનમેત્ય સુ[સં ?]-
- ૧૯ — — — ૪ — [ર]તરાગં ॥ ઇવમાદિગુણે દુર્ગે સ્વર્ગે વા
મુવિ [સં]સ્થિતે । રાજા જિષ્ણુઃ પરપ્રીત્યા સંચરન્નિજલીલ —
- ૨૦ યા ॥ તિ [તા ?]શ્વર્યસંકુલમ્ । દર્શાગાધગંભીરસ્વચ્છં સ્વમિવ માન-
સમ્ ॥ નિર્મલં સલિલં યત્ર પિ-
- ૨૧ હિતં પ[ત્રિ] — ૪ — । ... જે નીલાઞ્જ(ઞ્જ)રાગ[મૂ]શ્રિયમ્ ॥
વિમુચ્ય વ્યોમપાતલરસા યત્ર ત્રિમાર્ગગા । લોકા-
- ૨૨ ન્ પુ[નાતિ] ૪ — ૪ — ॥ [ત]સ્યોત્તરતટેદ્રાક્ષીન્નપ્રામરસમર્ચિતં ।
શ્રીસમિદ્દેશ્વરં દેવં પ્રસિદ્ધં
- ૨૩ જગત્તી ૪ — ॥ ... ૪ — ૪ — તે । ત્રૈસંઘ્ય[તૂ]ર્યનાદેન કલિ(લિ)
નિર્મર્ત્સયન્નિવ ॥ ય [ત્ત ?] વસ્યાધિપત્યેસ્થાત્પુરા મ-
- ૨૪ દ્વારિકોત્ત [મા ।] [વિ] નૃપામ્ય [ચર્યા ?] ૪ — ૪ — ॥ તસ્યાઃ
શિષ્યામવત્સાધ્વી સુવ્રતત્રાતમૂષિતા । ગૌરદેવીતિ વિ[સ્યા] [તા ?]
કૃતોદયમા ॥ સુ[મનો ?]

૧ છંદ આ તથા પછીના શ્લોકનો—અનુષ્ટુભ ૨ આ અને પછીના શ્લોકનો છંદ વેશસ્થ. ૩ આંહી
લોક યએલા અક્ષરો કદાચ નાઃ । પ્રમ છે. ૪ આંહી લોક યએલા અક્ષરો કદાચ રાજાની છે.
૫ છંદ સાલિની. ૬ છંદ સુજંગમપ્રયાત. ૭ છંદ દોષદ ૮ આ તથા પછીના અથા શ્લોકો છંદઃ અનુષ્ટુભ

- ૨૬ સંસેવ્યા [મા ?]... યવિનાશિની । દુર્ગા હિ.... [તા] ॥ યત્તપઃ
પાવનં વીક્ષ્ય પવીત્રીકૃતસજ્જનં । સસ્મરુઃ પૂર્વ્યયમિ.... ॥ શિવં પ્રપૂજ્ય
ત[ત્વ]....
- ૨૬[મ]ગમત્પ્રભુઃ । પ્રણમ્ય [તાવુમૌ ?] ભક્ત્યા સિ (શિ) રસા ૫-૫- ॥
[તસ્વાં]તઃ પૂજાર્થં હરપાદયોઃ કુમારપાલદેવોદાદગ્રામં શ્રી ૫-૫- ॥ '....
સ્થાં દિશ્યારામ....
- ૨૭ ટા દક્ષિણપૂર્વોત્તરંપશ્ચિમતઃ સરઃપાલી ભૂણાદિત્ય.... રાજ દીપાર્થં ધાળ-
કમેકં સજ્જનોપ્યદાત્ દંડનાથ.... મેતદાનમ....
- ૨૮ શ્રીજ(ય)કીર્તિશિષ્યેણ^૧ દિગંવ(વ)રગણેશિના । પ્રશસ્તિરીદશી ચક્રે
શ્રીરામકીર્તિના ॥

સંવત્ ૧૨૦૭ સૂત્રધા.....^૨

૧ આહિથી તે પંક્તિ ૨૭ મીના અંત મુધીના ગણમાગમાં કેટલા અક્ષરોના લોપ થયો છે તે કહેવું
અશક્ય છે. ૨ જાંઠ શ્લોક અનુક્રમ. ૩ આ પંક્તિ પછી નીચે કેટલાક વધારે અક્ષરો સહાર્ધ વચરના
કાનરેલા છે; પરંતુ છાપની અંદર તેઓ તદ્દન અનિશ્ચય છે.

કુમારપાલના રાજ્યની વડનગર પ્રશસ્તિ^૧

વિક્રમ સંવત ૧૨૦૮ આશ્વિન સુદિ ૫ ગુરુવાર.

(પુનઃ લખાઈ—વિ. સં. ૧૬૮૬ ચૈત્ર સુદ ૧ ગુરુવાર)

સાથેની વડનગર પ્રશસ્તિની આવૃત્તિ લાવનગરના વજેશંકર. જી. ઓઝાએ મોકલેલી કાગળની છાપ તથા ઉપયોગી અક્ષરાન્તર ઉપરથી બનાવી છે. તેઓના પ્રાચીન વસ્તુઓ સંબંધી ઉત્સાહને લીધે પશ્ચિમ હિન્દના લેખોનો ઘણો મોટો ભાગ મળી શક્યો છે. મુદ્રા સુધારવામાં, મી. એચ. ઠાકીન્સે તૈયાર કરેલી એક છાપ ડા. બર્નેસે મને આપી હતી તેનો પણ મેં ઉપયોગ કર્યો છે.

મી. એચ. એચ. ધ્રુવે ઈ. એ. વો. ૧૦ પા. ૧૬૦ માં પ્રથમ ધ્યાન ઉપર આણેલો આ લેખ વડનગરમાં સામેલા તળાવ પાસે અર્જુન બારીમાં એક પથરના ટુકડામાં કોતરેલો છે છાપ ઉપરથી અનુમાન કરતાં તે ટુકડો ઉપર ઈંચ ઉંચો અને ૩૨ ઈંચ પહોળો લાગે છે, અને ખરાબ રીતે કોતરેલી સાધારણ નાગરી લિપિની ૪૬ પંક્તિઓ છે. એકંદરે તે સુરક્ષિત છે. ક્રિસ્ત મધ્યમાં ૧૬ મી પંક્તિ પથરમાં ક્રાંત પડવાથી આખી નાશ પામી છે, અને ૧૭, ૧૮ તથા ૨૦ મી પંક્તિઓને થોડું ઘણું નુકશાન થયું છે. ૨૬ તથા ૨૭ મી પંક્તિઓના અંતના થોડા અક્ષરો નાશ પામ્યા છે. ભાષા સંસ્કૃત છે, અને પ્રતાવિત પ્રાર્થના તથા અંતના ભાગ સિવાય આખો લેખ પદ્યરૂપ છે.

આ લેખમાં, ચૌલુક્ય રાજા કુમારપાલે વિક્રમ સંવત ૧૨૦૮ માં બંધાવેલા આનંદપુર નગરના કિલ્લા ઉપરની શ્રીપાલની પ્રશસ્તિની નકલ તથા વિક્રમ સંવત ૧૬૮૬ માં કરેલા જીર્ણોદ્ધાર વખતે આ નકલના બનાવનારે કરેલા બે વધારાના શ્લોકો છે. શ્રીપાલની કવિતા શિવની પ્રાર્થના તથા પ્રદાને સંબોધિત મંગલથી શરૂ થાય છે. (શ્લોક ૧) ત્યાર પછીના સાત શ્લોકો (૨-૮)માં ચૌલુક્યોનો ઉદ્ભવ, તે વંશના મૂળ પુરુષનું નામ, તથા ગુજરાતના પહેલા આઠ ચૌલુક્ય રાજ્ય કર્તાઓનું વર્ણન આપ્યું છે. બીજે સ્થળેથી જણાયેલા રાજાઓની નોંધ સાથે આ નોંધ મળતી આવે છે.

૧. મૂલરાજ.
૨. તેનો પુત્ર ચામુણ્ડરાજ.
૩. તેનો પુત્ર વલ્લભરાજ.
૪. તેનો બંધુ દુર્લભરાજ.
૫. બીમદેવ.
૬. તેનો પુત્ર કર્ણ.
૭. તેનો પુત્ર જયસિંહ—સિદ્ધરાજ.
૮. કુમારપાલ.

ફરેક રાજાના નામ સાથે આપેલી ઐતિહાસિક નોંધમાં ખાસ જાણવા જેવું કંઈ નથી. પરંતુ લેખની પ્રાચીનતાને લીધે તે ઉપયોગી છે. આ લેખ જૂનામાં જૂના પ્રબંધ, હેમચંદ્રના ‘ દ્રયાશ્રમ કાવ્ય ’ જેટલો પ્રાચીન છે. મૂલરાજ વિષે (શ્લોક ૫ માં) કહ્યું છે કે “ તેણે આપોત્કટ રાજાઓનું દ્રવ્ય, તેઓને જિતીને, વિદ્વાન, બંધુજનો, પ્રાદ્યક્ષો, ઠવિઓ તથા સેવકજનોના ઉપભોગ માટે અપર્ણ કર્યું. ” મૂલરાજનાં જમીનનાં દાનમાં (ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૨) પણ ઉપર પ્રમાણે કહ્યું છે કે “ તેણે પેતાનાં બાહુબળ વડે સરસ્વતી નદીનો પ્રદેશ જિત્યો, ” અને આથી

૧ એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૨૬૩ વજેશંકર જી. ઓઝા તથા જી. પ્યુકલર.

એમ ધારવાને એક વધુ પ્રમાણ મળે છે કે પહેલા ઔલુકચે જિત મેળવીને ગુજરાત લીધું હતું; અને પ્રબંધમાં કહ્યું છે તેમ પોતાના નજીકના સંબંધી છેલ્લા આપોત્કટને દગાથી મારીને નહિ. ૬ કુ. શ્લોકમાં ચામુંડે સિંધના રાજાને લડાઈમાં હરાવ્યાનું કહ્યું છે. આ બાબત બીજા કોઈ લેખમાં આપી નથી, પણ અસંભવિત નથી. કારણ કે ઔલુકચના રાજ્યની પશ્ચિમની સીમા ઉપર સિંધ આવ્યું હતું, તથા ત્યાર બાદ બીમદેવ અને તેનો પુત્ર કર્ણ બન્નેને ત્યાંના રાજાઓ સાથે વકરાર હતી. વલ્લભરાજ વિષે લેખમાં (શ્લોક ૭) કહ્યું છે કે તેણે માળવા ઉપર ચઢાઈ કરી હતી. આ હકીકત “કીર્તિ કૌમુદી,” “સુકૃતસંકીર્તન” તથા ત્યાર પછીના ‘પ્રબંધ’માં પણ આપી છે, જ્યારે હેમચંદ્રનું આ વિષે મૌન છે. જ્યાં સુધી સોમેશ્વર અને અરિસિંહની સાક્ષીને તેઓની પહેલાંના પુરાવાનો ટેકો નહોતો મળ્યો ત્યાંસુધી આ હકીકતમાં સંશય રહેતો હતો. હવે આ દંતકથાની સંચાઈ ઉપર દોષારોપણ થઈ શકે તેમ નથી; દુર્લભરાજે લાટ જિત્યો એમ કહ્યું છે. પણ આ પરાક્રમનું વર્ણન બીજે ક્યાંઈ આપ્યું નથી. સાધારણ રીતે મધ્ય ગુજરાતને ઔલુકચોના રાજ્ય સાથે મૂલરાજે જોડ્યું, એમ ગણાય છે. આપણી પ્રશસ્તિમાં બીમદેવે ધારા જિતવાનું લખ્યું છે તે પણ તેટલીજ બળવા જેવી હકીકત છે. આ હકીકત પણ “કીર્તિ કૌમુદી, સુકૃતસંકીર્તન” અને ત્યાર પછીના ‘પ્રબંધ’ની હકીકતને મળતી આવે છે. તેમાં લખ્યું છે કે બીમે લોજનો નાશ કરાવ્યો. આ બાબત હેમચંદ્રે લક્ષમાં લીધી નથી, તે વાત હવે નિરૂપયોગી છે.

દુર્ભાગ્યે જયસિંહ-સિદ્ધરાજ સંબંધી શ્લોકો (૧૧-૧૩) ભૂંસાઈ ગયા છે. ફક્ત એક જ શ્લોક આજો છે. તેમાં કહ્યું છે કે તેણે માળવાના રાજા ચશોવર્માને બંદિવાન કર્યો હતો, તથા તેને પારસ-મણિ અગર અર્ક મળ્યો હતો તે વડે પોતાની સર્વ પ્રજાનું કરજ આપ્યું હતું. ૧૨ મા શ્લોક ઉપરથી જણાય છે કે ભૂતપ્રેત ઉપર તેની સત્તા હતી. આથી જણાય છે કે, હેમચંદ્રના દ્વાયાશ્રય કાવ્યમાં છે તેમ, શ્રીપાલને પણ પોતાના સ્વામીને અલૌકિક સત્તા આપવાની જરૂર જણાઈ હતી. કુમારપાલ સંબંધી પાંચ શ્લોકો, ૧૪થી૧૮, તેણે મેળવેલી બે પ્રખ્યાત જિતની બહુ પ્રશંસા આપે છે. તેમાંની એક, ઉત્તરના, એટલે રાજપૂતાનામાં શાકંભરી-સાંભરના રાજા અર્જુનરાજ ઉપર મેળવેલી, તથા બીજી પૂર્વમાં માળવાના રાજા ઉપર મેળવેલી હતી. માળવાના રાજાએ સ્વદેશનું રક્ષણ કરતાં પોતાની જાદગી શુભાવી હોય એમ લાગે છે, કારણ કે ૧૫ મા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે, તેનું મસ્તક કુમારપાલના મહેલના દ્વાર ઉપર લટકાવ્યું હતું, તથા ૧૭ મા શ્લોકમાં પણ ફરીથી તેનાં છેદાયેલા મસ્તક વિષે લખ્યું છે.

આ બન્ને લડાઈઓ બીજાં ઘણાં સ્થળે આપેલી છે. તેમ છતાં આપણી પ્રશસ્તિમાંથી બાકીનું જરૂરનું છે કે, તે લડાઈઓ વિક્રમ સંવત્ ૧૨૦૮ પહેલાં બંધ થઈ હતી. અત્યાર સુધી, નાંડોલ-ના દાનપત્રના આધારે ફક્ત એટલું જ કહી શકાતું હતું કે, અર્જુનરાજને વિક્રમ સંવત્ ૧૨૧૩ પહેલાં જિતવામાં આવ્યો હતો. હવે આપણે બાણીએ છીએ કે જયસિંહે અગાઉ ગુજરાત સાથે એકી દીધેલા માળવામાં થયેલો બળવો પણ પાંચ વર્ષ વહેલો દાબી દીધો હતો.

શ્લોક ૧૬ થી ૨૬ માં બ્રાહ્મણોનાં પ્રાચીન રહેઠાણ નગર અથવા આનંદપુર તથા તેને ફરતા કુમારપાલે બંધાવેલા કિલ્લાનાં વખાણ, તથા તેના લાંબા આયુષ્ય સાટેની ઇચ્છા દર્શાવેલ છે. આનંદપુર જેને હાલ સાધારણ રીતે વડનગર અથવા સંસ્કૃતમાં વૃદ્ધિનગર કહેવામાં આવે છે તે વડોદરા રાજ્યના કહી ડિસ્ટ્રિક્ટના ખેરાળુ મહાલમાં આવ્યું છે. હુએન સીઆંગના પ્રવાસ (સી-યુ-કિ, વો ૨. પા. ૨૬૮)માં તેના અસ્તિત્વની વહેલામાં વહેલી નોંધ છે. ત્યાર બાદ થોડા સમય પછી તેનું નામ વલ્લભીનાં જમીનનાં દાનપત્રોમાં આવે છે. અને જ્યાં શીલાદિત્ય ૬ કુ. ધ્રુવટે તેનું (ગુપ્ત)-સંવત ૪૪૭જનું શાસન કાઢ્યું હતું તે કદાચ આજ આનંદપુર હોય.

× ૬. એ. વો. ૭ પા. ૮૨ અને કો. ઈ. ઈ. વો. ૩ પા. ૧૦૮ વચ્ચે
લ. ૬૩

ગુજરાતના ગ્રાહ્યોમાં સૌથી અગત્યની નાગર જ્ઞાતિનું આ અસલ નિવાસસ્થાન છે, એ જાણીતું છે. આ જ્ઞાતિ ગુજરાતના રાજાઓ સાથે બહુ મોટી વગ ધરાવતી હતી એ હકીકત ૧૦ માં સૈદ્ધાંતી સિદ્ધ થતી આવી છે. આ સ્થળનું પ્રાચીન મહત્વ જોતાં, પ્રશસ્તિમાં કહ્યું છે તેમ જ તેની આસપાસ કુમારપાલના રાજ્ય પહેલાં કિલ્લો ન હોય તો એ આશ્ચર્યકારક છે.

શ્લોક ૩૦ માં કર્તાનું નામ આપ્યું છે. તેમાં કહ્યું છે કે, શ્રીપાલને જયસિંહ-સિદ્ધરાજે બંધુ તરીકે સ્વીકાર્યો હતો, અને તેણે “કવિચક્રવર્તિન” “કવિઓમાં સર્વોપરિ રાજા” નો ઇલકાબ ધારણ કર્યો હતો. જયસિંહના રાજકવિ તરીકે “પ્રબંધો” માં શ્રીપાલનું ઘણી વાર નામ આવે છે. ‘પ્રભાવક ચરિત્ર’ માં તેની મુખ્ય કૃતિ તરીકે ‘વૈરાગ્યનપરાજય’ આપી છે, અને કહ્યું છે કે, શ્રીસ્થલ-સિદ્ધપુરના રૂદ્રમહાલય તથા હર્લેખરાજ મેરૂ માટે તેણે પ્રશસ્તિઓ લખી હતી. ‘પ્રબંધચિન્તામણિ’ માં મેરૂતુંગે, અણહિલવાડ-પાટણ પાસે જયસિંહે જોદાવેલા પ્રખ્યાત સહસ્રલિંગ તળાવની તેણે ઠરેલી પ્રશંસા વિષે લખ્યું છે. તેનો એક શ્લોક સારક્રમરે “પદ્ધતિ” ૧૩૩, ૭ (નં. ૩૭૮૬, પીટર્સન)માં લીધેલો છે. આપણી પ્રશસ્તિમાંથી જણાય છે કે તેનો રાજકવિ તરીકેનો અધિકાર કુમારપાલ પાસે પણ ચાલુ રહ્યો હતો. રાજશેખરના ‘પ્રબંધકોશ’ પ્રમાણે, તેના પછી તેનો પુત્ર રત્નપાલ આવ્યો હતો.

આ પ્રશસ્તિનો લેખક નાગર ગ્રાહ્યો પંડિત વાલણ હતો, અને તારીખ વિ. સં. ૧૨૦૮ ના અશ્વિન સુદિ ૫ (?) શુક્રવાર ઇ. સ. ૧૧૫૦ અને ૧૧૫૨ વચ્ચે આવવી જોઈએ. તે કદાચ ઇ. સ. ૧૧૫૧ ના સપ્ટેમ્બરની ૨૮ ને શુક્રવાર હશે.

વેણી, એટલે વેણીલાલ અથવા વેણીદાસના પુત્ર નાગર જોશી વિજયજીએ ઉમેરેલા એ શ્લોકો. માંના પહેલા શ્લોકમાં કિલ્લાનો જીર્ણોદ્ધાર તથા કેટલાક ભાગોનું સમારકામ અમુક રાજાએ કે જેનું નામો વાંચી શકાતું નથી, તેણે કર્યાં વિષેનું વર્ણન છે; તથા જે સ્થળેથી આ શિલા મળી આવેલ છે તે અર્જુનબારિકા, એટલે અર્જુન બારી પણ તેમાં આપેલી છે. બીજામાં તિથિ વિ. સ. ૧૬૮૯ ચૈત્ર સુદિ ૧, શુક્રવાર આપેલી છે.

अक्षरान्तर

- १ ओं ॥ ओं नमः शिवाय ॥ ब्रह्माद्वैतधिया मुमुक्षुभिरभिध्यातस्य बद्धाक्षरै रिच्छाश-
क्तिमभिष्टवीभि जगतां पत्युः श्रुतीनां निधेः । या व्यापारित-
- २ संहृतैः स्वसमयं ब्रह्मापिडैर्नैवैः । क्रीडंती मणिकंदुकैरिव स स्वच्छंदमाह्लादते ॥ १ [U] ^१
गीर्वाणैर्वीतगर्बं दनुजपरिभवात्पार्थितस्त्रायकार्थं । वेधाः संध्या-
- ३ नमस्यन्नपि निजचुलुके पुण्यगंगांबुपूर्णं । सद्यो वीरं चुलुक्याह्वयमसृजदिमं येन
कीर्त्तिप्रवाहैः पूतं त्रैलोक्यमेतन्नियतमनुहंरत्येव हेतो फलं श्रीः ॥ २ [II] ^२
- ४ वंशः कोपि ततो बभूव विविधाश्चर्यैकलीलास्पदं । यस्माद्भूमिभृतोपि वीतगणिताः
प्रादुर्भवन्त्यन्हं । छायां यः प्रथितप्रतापमहतीं धे विपन्नोपि सन् । यो
- ५ जन्यावधि सर्वदापि जगतो विश्वस्य दत्ते फलं ॥ ३ [II] ^३ वंशस्यास्य यशः
प्रकाशनविधौ निर्मूल्यमुक्तामणिः । क्षोणीपालकिरीटकल्पितपदः श्रीमूलरा-
- ६ जोऽभवत् । यो मूले कलि-
दावदग्धनिखिलन्यायाद्रुमोत्पादने । यो राजेव करै प्रकामशिशिरैः प्रीतिं निनाय
प्रजाः ॥ ४ [II] ^४ यश्चापोत्कटराजराज्यकमलां स्व-
- ७ छंदवंदीकृतां विद्वद्वांधवविप्रबंदिभृतकव्यूहोपभोग्यां
व्यधात् यत्स्वप्नाश्रयिणीं तदा श्रियमलं युद्धस्फुरद्विक्रमक्रोताः सर्वदिगंतरक्षितिभुजां
- ८ लक्ष्म्यश्चिरं भेजिरे ॥ ५ [II] ^५ सूनुस्तस्य बभूव भूपतिलक-
श्चाभुंडराजाह्वयो यद्वंधद्विपदानगंधपवनाप्राणेन दूरादपि । विभ्रस्यन्मदगंधमग्नक-
- ९ रिभिः श्रीसिन्धुराजस्तथा । नष्टः क्षोणीपतिर्यथास्य यशसां
गंधोपि निर्नाशित ॥ ६ [II] ^६ तस्माद्वलभराज इत्यभिधया क्षमापालचूडामणि-
- १० यज्ञे साहसकर्मनिमित्तचमत्कारक्षमामंडलो यत्कोपानलजृम्भितं पिशुनया तत्संप्रयाण-
श्रुतिक्षुभ्यन्मालवभूपचक्रविकसन्मालि-
- ११ न्यधूमोद्गमः ॥ ७ [II] ^७ श्रीमदुभराजनामनृपति-
भ्रातास्य राज्यं दधे । शृंगारेपि निषिण्धीः परवधूवर्गस्य यो दुर्लभः । यस्य
क्रोधपराभृणस्य किमपि भ्रूवल्लरी भंगुरा-
- १२ सद्यो दर्शयति स्म लारवसुधाभंगस्वरूपं फलं ॥ ८ [II] ^८ भीमोपि द्विषतां सदा
प्रणयिणां भोग्यत्वमासेदिवान् । क्षोणीभारमिदं बभा-

१ श्लो० १ छंदः शार्दूलविक्रीडित. पांथो स्वसमये; ब्रह्मांशपि; सदा स्वच्छंदमा २ छंदः संध्या. पांथो
संध्या; मनुहरत्येव हेतोः ३ छंदः ३-२७ श्लो० शार्दूलविक्रीडित पांथो दधे विपन्नोपि ४ पांथो मूलं; न्यायद्रुमो-
त्पादने; करैः ५ पांथो क्षोणिपतिर्यथा; निर्नाशितः ६ पांथो जज्ञे; निर्मित; पिशुनयत्येतत्प्रयाण ७ पांथो श्रीमदुल्लभ-
राज; निषण्ण; क्रोधपरायणस्य; लाट.

- ૧૩ર નૃપતિ [:] શ્રીભીમદેવો નૃપ: । ધારાપંચકસાધનૈકચતુરૈ-
સ્તદ્વાજિમિ: સાધિતા । ક્ષિપ્રં માલવચકવર્તિનગરી ધારેતિ કો વિસ્મય: ૯[II] ત-
- ૧૪ સ્માદ્ભૂમિપતિર્ભૂવ વસુધાકર્ણાવતંસસ્ફુરત્કીર્ત્ત્વપ્રીણિતવિશ્વકર્ણવિવર: શ્રીકર્ણદેવા-
હય: । યેન જ્યાપ્રથિતસ્વનં ચ્યુતશરં ધર્મ પુર-
- ૧૫ સ્કુર્વતા ન્યાયજ્ઞેન ન કેવલં રિપુગણ: કાલોપિ
વિદ્ધ [:] કલિ: ॥ ૧૦ [II]' દૃષ્યન્માલવભૂપવંધનવિધિતસ્તાલિલશ્માપતિ-
ર્મક્તયાત્કૃત્વિતીર્ણદર્શનશિવ
- ૧૬[મૂ]ત્તપ્ર[મ]વોદય: । સઘ સિદ્ધરસાનૃણીકૃતજગ-
દ્ગીતાપમાનસ્થિતિર્જજ્ઞે શ્રીજયસિંહદેવનૃપંતિ: સિદ્ધાધિરજિસ્તત: ॥ ૧૧ [II]'
વશ્યા વેશ્મ રસા-
- ૧૭ તલં ચ વિલસદ્ભોગિ [ત્વચં પ્રાવિશન્] । - [સં]
મોક્તુમ— િ — — — — — ક્ષત્રાણિ રક્ષાંસિ ચ ॥ ય: ક્ષોણીધરયાગિનીં
ચ સુમહાભોગાં સિષેવે ચિરં હેલા-
- ૧૮ સિદ્ધરસા: સ [દા] ક્ષિતિભુજ— — — — — રે ૧૨ [II]— — તીતવિતીર્ણ-
દાનનિવહૈ: સંપન્નપુણ્યોચ્ચય: । ક્રીડાક્રાંતદિગંતરાલ-
- ૧૯ [સકલ] — — — — — [I] — — — — —
— — — — — — — — — — — [॥ ૧૩ ॥]' — — —
- ૨૦ કુલભૂપ — — — — — વલંબ — — — — — ક્રીડાક્રોડ ઇવોદધાર
વસુધાં દેવાધિદેવાજ્ઞયા । દેવ: [સોથ]કુમારપાલનૃપતિ: શ્રીરાજ્યચૂડામ-
- ૨૧ ણિ — — ગાંધર્વતીર્ણવાન્ હરિરિતિ
જ્ઞાત: પ્રભાવાજ્ઞનૈ: ॥ ૧૪ [II]' અર્જોરાજનરાધિરાજહૃદ[યે]ક્ષિ[પ્લવૈ]
કલાણત્રજાશ્ચયોતલ્લોહિતતર્પ-
- ૨૨ ણાદમદયચંડી ભુજસ્થાયિનીં । દ્વારાલંબિતમાલવેશ્વરશિર: પદ્મેન યશ્ચાહરણીલા-
પંકજસંગ્રહવ્યસનિનીં ચૌલુક્યરાજાન્વય: ॥ ૧૫ [II]'
- ૨૩ શુદ્ધાચારનવાવતારસરણિ: સંધર્મકર્મક્રમપ્રાદુર્ભાવવિશારદો નયપથપ્રસ્થાનસાર્થા-
ધિપ: । ય: સંપ્રત્યવતારયન્ કૃ-
- ૨૪ તયુગં યોગં — — — — — લંઘયન્ [મ]ન્યે સંહરતિ સ્મ મૂ[મિ]
વલયં કાલવ્યવસ્થામપિ ॥ ૧૬ [II]' પ્રત્યૂ— — — — — લંઘિતાંશુલ્કિદ[લૈ]:
પર્યુલ્લસ [ત્પલ]-

૧ વાંચો વસુધાકર્ણાવતંસ: ૨ વાંચો શિવો મૂર્તિ: સઘ: જગદ્ગીતોપમાન: નૃપતિ:; સિદ્ધાધિરાજસ્તત: કૌસભાં
મૃદેલા અક્ષરો બહુ સ્પષ્ટ નથી. ૩ ૨૩ો. ૧૨ અને ૧૩ની રિથિતિ ધણી ખરાબ હોવાથી એમાં સુધારાવધારા
સૂચવવાનું હું યોગ્ય ધારતો નથી. ૪ ચોથા પાદના શરૂઆતના બે અક્ષરો ક્રોધે ય: સ્વ. હોઈ શકે.
૫ વાંચો વ્રજ: ચંડી. કૌસભાં બહુવેલા અક્ષરો તદ્દન યોગ્ય નથી. ૬ વાંચો સંધર્મ: કલેલંઘયન્

- २५ वी नष्टोदीच्यनराधिपोजितसितछत्रैः प्रसूनोज्ज्वलः । छिन्न-
प्राच्यनरेन्द्रमालिकमलैः प्रौढ्यत्फलद्योतित छाया दूरमवर्द्धयन्निज-
- २६ कुले यस्य प्रतापद्रुमः ॥ १७ [॥]^१ आचारः किल तस्य रक्षण-
विधिविज्ञेशनिर्नाशितप्रत्यूहस्य फलावलोकिशकुनज्ञानस्य मं [त्रान्व] यः ।
- २७ देवीमंडलसंडिताखिलरिपोर्युद्धं विनोदात्सवः ।
श्रीसोमेश्वरदत्तराज्यविभवस्याडंबरं वाहिनी ॥ १८ [॥]^२ राज्ञानेन च मुज्य-
- २८ भगा विश्वंभरा विस्फूरद्रलद्योतितवारिराशिरशनां
शीताद्रिविध्यस्तनी । एता भूषयदस्थिकुंडलमिव श्रुत्याश्रयं हृता विभ्रा [णा]
- २९ गराह्वयं द्विजमहास्थानं सुवर्णोदयं ॥ १९ [॥]^३ आब्रह्मादि
ऋषिप्रवर्त्तितमहायज्ञक्रमोत्तंभितैर्यूपैर्दत्तकरावलंबनतया पादव्यपेक्षाच्युतः ।
- ३० धर्मोत्रैव चतुर्युगेषु कलिनानंदः परिस्पंदते तेनानंदपुरेति यस्य विबुधैर्नामांतरं निर्मि-
तं ॥ २० [॥] आश्रातद्विजवर्गवेदतुमुलैर्बाधिर्यमारापि-
- ३१ तः शश्वद्धोमहुताशधूमपटलैराध्यव्यथां लंभितः ।
नानादेवनिकेतनध्वजशिसाघातैश्च खंजीकृतो यस्मिन्नद्य कलि स्वकालविहितोत्सा-
- ३२ हापि नोत्सर्पति ॥ २१ [॥]
सर्पद्विप्रवधूजनस्य विविधालंकाररत्नांशुभिः स्मेराः संततगीतमंगलरवैर्वाचालतां
प्रापिताः । अस्तांतोत्सवलक्ष्यमाण-
- ३३ विभात्कर्षप्रकाशस्थितौ मार्गा एव वदंति यत्र नृपतेः
सौराज्यसंपद्रुणं ॥ २२ [॥]^४ अस्मिन्नाकराक्षमापद्विजजनस्त्राणं करोत्यध्वरै
रक्षां शांतिकपौष्टिकै वितनुते
- ३४ भूपस्य राष्ट्रस्य च । मा भूत्तस्य तथापि तीव्रतपसो
बाधेति भक्त्या नृपो । वप्र विप्रपुराभिरक्ष [ण] कृते निर्मापयामास सः २३ [॥]^५
अस्मिन्वप्रगुणेन तोय-
- ३५ निलयाः प्रीणंति लोकं जलैः कामं क्षेत्रमुवोपि वप्रकलिता-
स्तन्वंति धान्यश्रियं । एवं चेतसि संप्रधाय सकलब्रह्मोपकारेछया । चक्रे वप्र-
विभूषितं

१ नष्टोद्रे प्रथम अवाच्य शब्दभां अत्र ५६ वधारातु हेत्येव हेत्याय छे. २ वांथि पोज्जित; मौलिकम-
लैः; प्रुष्यत् अथवा शुष्यत्; द्योतितच्छायां. ३ वांथि विधिवि; ज्ञानं तु; विनोदोत्सवः ४ वांथि मुज्यमानसुभगा;
रशना; स्तनी; एषा; तिष्ठति; नगराह्वयं. ५ वांथि कलिता. ५ वांथि अश्रान्त; आरोपितः; शिखाघातैश्च; कलिः;
साहोपि ६ वांथि विभवोत्कर्ष. ७ वांथि अस्मिन्नागर वंशजद्विज; पौष्टिकैर्वि; वप्र.
ले. ६४

- ૩૬ પુરમિદં ચૌલુક્યચૂડામણિઃ ॥ ૨૪ [॥]^૧ પાદાક્રાંતરસા-
તલો ગિરિરિવ શ્લાઘ્યો મહાભોગતઃ શૃંગારીવ તરંગિણીપતિરિવ સ્ફારોદયદ્વારભૂઃ ।
- ૩૭ સ્સર્પત્કાપેશીર્ષકો જય ઇવ કવ્યાદનાથદ્વિષાં નારીવર્ગ રાવેષ્ટકાંત[રુ]ચિરઃ
સાલોયમાલોક્યતે ॥ ૨૫ [॥]^૨ ભોગાભોગમનોહરઃપણશતૈરુતુંગ-
- ૩૮ ગતાં ધારયન્ યાતઃ કુંડલિતાં ચ યજ્ઞપુરુષ-
સ્યાજ્ઞાવશેનાગતઃ । રત્નસ્વર્ણમહાનિધિં પુરમિવ ત્રાતું સ શેષસ્થિતઃ પ્રાકારઃ સુધયા
સિતોપ-
- ૩૯ લશિરાઃ સંલક્ષ્યતે વૃત્તાન્ ॥ ૨૬ [॥]^૩ કામ કામસ-
મૃદ્ધિપૂરકરમારામાભિરામાઃ સદા । સ્વચ્છંદસ્વપતતત્પરૈર્દ્વિજકુલૈરત્યંતવાચાલિતાઃ ।
- ૪૦ ઉત્સર્પદુગ્ધશાલિવપ્રવલયપ્રીતૈઃ પ્રસન્ના જનૈઃ । રત્રાંતાશ્ચ વહિશ્ચ સંપ્રતિ ભુવઃ શોભા-
દ્ધુતં વિભ્રતિઃ ॥ ૨૭ [॥] લક્ષ્મીકુલં ક્ષોણિભુજો દધાનઃ પ્રૌ-
- ૪૧ દોદયાધિષ્ઠિતવિમ્બહોયં । વિભ્રાજતે નાગરકામ્યવૃષ્ટિ વપ્રશ્ચ
ચૌલુક્યનરાધિપશ્ચ ॥ ૨૮ [॥]^૪ યાવત્પૃથ્વી પૃથવિરચિતાશેષભૂમૃન્નિવેશા ।
- ૪૨ યાવત્કીર્તિઃ સગરનૃપતેર્વિધતે સાગરોયં । તાવન્નંદ્યાદ્વિજવરમહાસ્થાનરક્ષાનિદાન
શ્રીચૌલુક્યક્ષિતિપતિયશઃ કીર્તનં વપ્ર એષ ॥
- ૪૩ ॥ ૨૯ [॥]^૫ એકાહનિ [વ્ય]
ન્નમહાપ્ર-ધઃ શ્રીસિદ્ધરાજપ્રતિપન્નબંધુઃ । શ્રીપાલનામા કવિચક્રવર્તી પ્રશસ્તિમેતામ-
કરોત્પ્રશસ્તાં ॥ ૩૦ [॥]^૬
- ૪૪ સંવત ૧૨૦૮ વર્ષે આશ્વિન શુદ્ધિ [૫] ગુરૌ લિખિતં નાગરબ્રાહ્મણપંડિતવાલ-
ળેન ॥^૭ ચૌલુક્ય[નામ્ના દ્ય]ધિપેન કારિતા પ્રતોલિકા યા-
- ૪૫ [જુ]ન [વા]રિકોપનત્ । પુનર્નવીના રુત્તપ્પહા-
ત-વેગમિર્જાને - નેન નૃપેણ કારિતા ॥ ૧ [૫]^૮ ચૈત્રમાસે શુભે પક્ષે પ્રતિ-
પદ્મુત્વાસરે । નંદાદ્યનૃપે
- ૪૬ ... ૧૬૮૯ વર્ષે પ્રશસ્તિલિખિતા પુનઃ ॥ ૨ [॥]^૯ નાગરબ્રાહ્મણજોશીવેળી-
સુતન વિણ્ણુજીકેન લિખિતા પ્રશસ્તિ ॥^{૧૦} શુભં ભવતુ ॥ છ ॥

૧ વાંચો સંપ્રધાય સકલં. ૨ વાંચો દ્વેષ્ટકાતરુચિરઃ ૩ વાંચો ફળશતૈરુતુંગતાં; પુરમિદં; શેષઃ; વૃત્તવાન્ ૪ વાંચો સ્વચ્છંદઃ સ્વન અથવા સ્વર; અત્રાંતાશ્ચ વહિશ્ચ; વિભ્રતિ. ૫ છંદ મન્દ્રવજ્રા વાંચો ધિષ્ઠિત; વૃષ્ટિવપ્રશ્ન ૬ છંદ મન્દાક્રાન્તા વાંચો નિદાનં; એષઃ ૭ છંદ ઉપખતિ. વાંચો મહાપ્રવન્ધઃ ૮ વાંચો સંવત્. કૌસર્મા જ્ઞાત્રાવેલો અંક યોક્તસ નથી, અને ૨ અથવા ૩ હોય. ૯ છંદ વંશસ્થ અને મન્દ્રવંશાનો ઉપખતિ. વાંચો વારિકોપમા ૧૦ છંદ અનુષ્ટુબ્ધ ખીજ પંક્તિના પદ્ધેસા ચરણમાં એક પદ ઓછું છે. વાંચો પ્રશસ્તિલિખિતા. ૧૧ વાંચો સુતેન; પ્રશસ્તિઃ.

લાઘાન્તર

ૐ ! ૐ ! શિવને નમસ્કાર હોજો.

(૧) હું ત્રિભુવનના સ્વામિ અને વેદના નિધિની—જેનું અદ્વૈત પ્રદ્યોત શાન્તિથી સુસુષુપ્તરૂપે ધ્યાન કરે છે તેની સંકલ્પશક્તિ જે પોતાના સમયમાં ઉત્પન્ન કરતી અને નાશ કરતી રત્નજડિત પિંડ જેમ નવાં પ્રદ્યાંડપિંડો સાથે ક્રીડા કરતાં સ્વચ્છંદ મુજબ પોતે આનન્દ લે છે તે શક્તિની સ્તુતિ કરું છું.

(૨) હતુના પુત્રોના અપમાન સામે રક્ષક માટે દેવો વડે પ્રાર્થના થવાથી વેધસે (પ્રદ્યાએ), જે કે સંધ્યાની પૂજા કરવાની તૈયારીમાં હતો છતાં તેના ગંગાના પવિત્ર જળથી ભરેલા ચુલુકમાં (ઘસામાં) સહસા પોતાના યશના પૂરથી ત્રિભુવનને પાવન કરતો ચુલુકચ નામનો વીર સભર્યો. ખરે ખર હતુની શ્રી તેનાં કૃપાને પોતા જેવું જ ઉત્પન્ન કરે છે.^૧

(૩) તેનામાંથી અનેક અદ્ભુત કૃત્યોની એક જ રંગભૂમિ સમાન, જેમાં અસંખ્ય નૃપો પણ નિત્ય દેખાય છે, જે તેની પડતીના સમયમાં પણ ઉજ્જવળ છે જે વિખ્યાત વિક્રમથી મહાન્ છે અને જે સદા અખિલ જગતમાં પ્રત્યેક જનને (સામાન્ય જનોને) સુખ આપે છે તે વંશ પ્રકટયો.

(૪) શ્રી મૂલરાજ, જે નૃપોના મુગટપર ચરણ મૂકતો, તે પોતાના કુળના યશની પ્રભાની વૃદ્ધિ કરવામાં અમૂલ્ય સુક્રતામણિ હતો.—તે કે જે ઠલિયુગના દાવાનલથી ભરમ (દગ્ધ) થયેલા ન્યાય વૃક્ષના મૂળ સમાન થયો હતો અને જેણે સાચા નૃપને ઉચિત અતિ મૃદુ કરોથી^૨ પોતાની પ્રભાનો અનુરાગ પ્રાપ્ત કર્યો.

(૫) સ્વેચ્છાથી બન્ધીવાન કરેલા આપોતઠ નૃપોની લક્ષ્મીને વિદ્વાન, પોતાના બન્ધુજન દ્વિએ, કવિ અને ભૂત્યોના ઉપસોગની વસ્તુ બનાવી. ચુદ્ધમાં પ્રબળ પ્રતાપવાળા શૌર્યથી પરાજય પામી ને અન્ય સમસ્ત મંડળના નૃપોની દિગ્દેવીઓ તેની અસિની શ્રીને ચિરકાળ વળગી રહી.

(૬) તેને રાજ્યોમાં અથ અલંકાર સમાન આમુણ્ડરાજ નામે પુત્ર હતો. આમુણ્ડના ઉત્તમ માતંગોના મદથી સુગંધિત લહરિઓ દ્વરથી પણ સુંધીને તે મદગંધથી દબાઈ ગયેલા પોતાના માતંગો સહિત શ્રી સિન્ધુરાજ નાશી ગયો, અને એવી રીતે અદ્ભુત થયો કે તે રાજના યશનાં સર્વ ચિહ્નો પણ નાશ પામ્યાં.

(૭) તેમાંથી ભૂમંડળને સાહસોથી વિસ્મય પમાડનાર વલ્લભરાજ નામે નૃપોમાં ચૂડામણિ જન્મ્યો હતો. તેના પ્રયાણના શ્રવણથી કંપિત થયેલા માલવ નૃપના રાજ્યમાંથી નીકળતો અતિ શ્યામ ધૂસ્ર તેના કોપાગ્નિનો પ્રસાર પ્રકટ કરતો.

(૮) તેના પછી તેના ભાઈ શ્રી દુર્લભરાજ રાજ્યે રાજ્ય કર્યું જે અનુરાગિ હોવા છતાં પર વધુને દુર્લભ^૩ હતો. જ્યારે તે ક્રોધથી ભરાયો ત્યારે પોતાની વળેલી ભમરો જરા ચઢાવી, જેથી તરત જ લાટ પ્રદેશના નાશરૂપી પરિણામ આપ્યું.

(૯) પછી પોતાના શત્રુઓને ભીમ (ભયંકર) હતો, છતાં મિત્રોને નિત્ય ઉપલોગ આપનાર, શ્રી ભીમદેવ નૃપે, ભૂપ તરીકે ભૂમિના આ ભારનું^૪ વહન કર્યું ધારા (પાંચ ઠક્કમ) સાધનામાં પરમ અતુર તેના અશ્વોએ માલવ ચક્રવર્તિનું રાજનગર ધારા સત્વર પ્રાપ્ત કર્યું તેમાં શું આશ્ચર્ય હતું ?

^૧ ચુલુકચના સર્જન સંબંધે, સરખાવો વિક્રમાંક દેવચરિત સંગ ૧ ૩૬, ૩૬ વર્ગે. તેનો ઉત્પત્તિ હેતુ પ્રદ્યાનો ચુલુક છે, અને તે પવિત્ર હોઈ તેમાંથી માત્ર પવિત્ર વીરપુત્ર જ ઉત્પન્ન થાય છે ૨ કૌરવ પ્રકામશિશિરે નો અર્થ અલબત્ત ' અતિ શીતલ કિરણોથી ' એમ થાય છે ૩ જુઓ સુક્રત સંગીતન પા. ૧૧ ૪ માત્ર આદિ નપુંસકલિંગમાં વપરાયું છે પરંતુ તે પુષ્ટિ છે. માર્ જન આપણે લખ્યું એકએ.

(૧૦) તેમાંથી ભૂમિના કર્ણનો અલંકાર, પોતાની ઉજ્જવળ યશ(ની વાર્તાઓ) વડે (વશના શ્રુતિપંથ (કર્ણ) પ્રસન્ન કરનાર શ્રી કર્ણ નૃપ ઉદ્ભવ્યો. તે ધર્મીએ ધર્મને પોતાની સમીપમાં હાલ જેમ મૂકી (પોતાની ધનુષ્યની) દોરીના મહાન્ રણુકારથી અને શરોની વૃષ્ટિથી કેવળ શત્રુ-ગણને નહીં પણ કલિયુગને પ્રહાર કર્યો.^૫

(૧૧) તેમાંથી, શ્રી જયસિંહ દેવ-સિદ્ધાધિરાજ ઉત્પન્ન થયો જે મહાભરેલા માલવ નૃપને બન્ધીવાન કરવાના કૃત્યથી પૃથ્વીના સર્વ નૃપને ભયભીત કરનાર હતો; જે ભક્તિથી તેના તરફ આકર્ષાએલા તરફ દર્શનમાં શુભ હતો; જે પ્રભાવ વૃદ્ધિનો અવતાર હતો અને જેનું સિદ્ધ રસથી ઋણુમાંથી મુક્ત કરેલી પ્રજાથી સદા ઉપમાના પ્રમાણુ સમાન ગાન થતું હતું.^૬

(૧૪) જેણે વિષ્ણુની પેઠે વરાહ રૂપે, દેવાધિદેવની^૭ આજ્ઞાથી પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કર્યો, શ્રીના રાજ્યમાં ચૂડામણિ સરખો અને અતિ પ્રતાપથી સ્વર્ગમાંથી અવ-તરેલા હુરિ સમાન જનોથી ગણુતો મહારાજ કુમારપાલ નૃપ હતો.

(૧૫) ચૌલુક્ય નૃપોના કુળના આ વંશજે નરાધિરાજ અર્જુનરાજના હૃદયમાં શરોની એક વૃષ્ટિ કરી. અને તેના કર પર બેઠેલી ચંડી દેવીને વહેતા રક્તથી^૮ સંતુષ્ટ કરીને મસ્ત કરી અને જ્યારે તેણીને પંકજ રૂપી રમકડાની અભિલાષ થઈ ત્યારે તેના દ્વાર પર લટકાવેલા માલવનૃપના શર પદ્મથી તેણીને વિરિમત કરી.

(૧૬) શુદ્ધ આચારને નવેસર ઉતરી આવવાનો માર્ગ, સદ્ધર્મનાં ઠમોનો પ્રાદુર્ભાવ કરવામાં અતુર નયને માર્ગે જવામાં સાર્થવાહ, એવો જે રાજ હાલ કૃતયુગને પ્રવર્તાવતો અને કલિયુગને હાંકી કાઢતો કેમ બાણે કે ભૂમિમંડળને જ નહીં પણ કાલોચવસ્થાને પણ વશ કરે છે.

(૧૭)... કાપેલી આંખીઓ જેનાં પદ્મો છે. નાશ પામેલા ઉદ્ધૈય નૃપનાં તળાઓમાં પ્રવેત છત્રો જેનાં પુષ્પો છે, પ્રાચ્ય નરેન્દ્રોને કપાયેલાં મસ્તકો જેનાં ભીનાં ફળો છે એવા જેના પ્રતાપદ્રુમે પોતાની છાયા ખૂબ વિસ્તારી છે.

*(૧૮) ગણેશે જેનાં વિદ્યોનો નાશ કર્યો છે એવા એ રાજાની રાજ્યરક્ષણની વ્યવસ્થા માત્ર બાહ્યાચાર છે; ફળ બેઈ શકનારું શકુન જ્ઞાન જેને છે એવા એ રાજાને મંત્ર દેવીઓએ જેના બધા શત્રુઓને હણ્યા છે એવા એ રાજાને યુદ્ધ માત્ર વિનોદનો ઉત્સવ છે. શ્રી સોમશ્વરે જેને રાજ્યવિભવ આપ્યો છે, એવા એ રાજાનું લશ્કર માત્ર ભૂષણ હતું.

(૧૯) એ રાજાથી ભોગવાવાથી સુભગ બનેલી, સ્કુરી રહેલાં રત્નો વડે પ્રકાશિત સમુદ્ર રૂપી રશનાવાળી, હિમાચલ અને વિન્ધ્ય પર્વતો રૂપ સ્તનવાળી, આ પૃથ્વી દ્વિજનું મહાનિવાસસ્થાન, ઉત્તમ વર્ણુની આબાહાનીવાળું એવા નગરને ભૂષણરૂપ અસ્થિકુંડળની માફક શ્રુતિ-આશ્રય (=૧ કર્ણુમાં આશ્રય પામેલું, ૨ વેદનો આશ્રય) બનાવીને ધરી રહી છે.

(૨૦) પ્રજ્ઞાદિઠ ઋષિઓએ કરેલા મહાયજ્ઞોને અવસરે ઉભા કરેલા યજ્ઞસ્તંભોએ આપેલા ટેકાને લીધે પગની ગરજ વિનાનો બનેલો^૯ ધર્મ એ નગરમાં ચારે યુગોમાં આનંદથી વિકસી રહ્યો છે, તેથી એ નગરને દેવોએ આનંદ એવું બીજું નામ આપ્યું છે.

૫ કવિનું વાતવર્ત્ય એ છે કે કર્ણ માત્ર ધર્મ્ય વિજયો જ કર્યા અને જે તેણે પવિત્ર નીતિને અનુસરવાથી કલિને ભેજમ્યો. ૬ શ્લોક ૧૨ અને ૧૩ એટલા બધા ભક્ત છે કે તેનો અનુવાદ થઈ શકે તેમ નથી. ૭ 'શિવ' હોવાનો સંભવ છે ૮ 'શ્રીમાન રાજાઓમાં ઉત્તમ' ૯ ચંદ્ર દેવીને હામેશાં રક્તથી—ખાસ કરીને તરરકતથી પ્રસન્ન કરવી બેઈએ. રાજના કર ઉપર બેઠેલી કહેવાય છે તેનું કારણ એ કે તે 'ચંદ્રપ્રતાપ' હતો.

* આ શ્લોકનો અર્થ એ. ઈ. માં આપ્યો છે તે સ્વીકારી શકાય એવો નથી. એ ગ્રંથમાં આ શ્લોકના ખીલ ચરણમાં જ્ઞાનસ્વ ને સ્થાને જ્ઞાન તુ પાઠ સૂચ્યો છે એ પણ એક ભૂલ છે. પાદવ્યવેશાવ્યુત્તર: = પગની અપેક્ષાથી રહિત; એ. ઈ. માં બાષાંતર આપ્યું છે તે અધ્યાત્મ લાગે છે.

(૨૧) દ્વિજવર્ગના અશ્વિન્ત વેદધોષથી બહેરો બનેલો, અવિરત હોમના અગ્નિના ધુમાડાઓથી અંધાપાને પામેલો, અનેક દેવમંદિરોની ધ્વજશિખાઓના આઘાતથી લૂલો બનેલો, કલિયુગ, પોતાનો સમય હોવાથી ઉત્સાહયુક્ત હોવા છતાં, આજે એ નગરની સમીપ આવી શકતો નથી.

(૨૨) વિપ્રવનિતાઓના વિવિધ રતનાલંકારની ફેલાઈ રહેતી પ્રભા વડે હસતા, અને સતત ગીતધ્વનિથી વાચાળ બનેલા માર્ગો જ એ નગરમાં, અવિરત ઉત્સવમાં દૃષ્ટિએ પડતા બહેળ વિભવને પ્રકટ કરીને, રાજાની સૌરાજ્ય-સંપત્તિને બહેર કરે છે.

(૨૩) એ નગરમાં દ્વિજજન યજ્ઞો વડે દેવોનું પલ્લુ રક્ષણ કરે છે^૧ અને શાન્તિક પૌષ્ટિક કર્મ વડે ભૂપની અને રાષ્ટ્રની પલ્લુ રક્ષા કરે છે; છતાં એના તીવ્ર તપને બાધ ન આવે એ હેતુથી એ રાજાએ વિપ્રપુરના રક્ષણ અર્થે કોટ બંધાવ્યો છે.

(૨૪) એ કોટના પ્રભાવ વડે આ નગરમાં જલાશયો જળથી લોકને તૃપ્ત કરે છે, અને એ કોટથી રક્ષાએલી ક્ષેત્રભૂમિ પલ્લુ પુષ્કળ ધાન્યસંપત્તિ ઉપજાવે છે, એ વાત મનમાં ધરીને, સકલ બ્રાહ્મણની ઉપર ઉપકાર કરવાની ઇચ્છાથી, ચૌલુક્યચૂડામણિએ આ નગરને કોટથી વિભૂષિત બનાવ્યું.

(૨૫) આ દિવાલ તેના પાયા રસાતલમાં જતા હોવાથી ગિરિ સમાન છે; તે મહા આ લોગથી શ્લાઘ્ય હોઈ મહાલોગથી શ્લાઘ્ય શૃંગારી સમાન છે; તે મહાન ઉન્નતિની પ્રાપ્તિનું સાધન હોવાથી સાગર સમાન છે; કપિનાં શિર તેમાંથી દેખાતાં હોવાથી રાક્ષસોના પતિ(રાવણ)ના રિપુઓના વિજય સમાન છે; ઇષ્ટકાઅન્તથી રૂચિર હોવાથી ઇષ્ટાકાન્ત રૂચિર નારી વર્ગ સમાન છે.

(૨૬) આ ગોળ દિવાલ જેનું શિલાશિર ચુનાના લેપથી શ્વેત છે, તે, ગુંચળાંના કઠથી મનોહર, શત ફણ ઉંચી ઠરનાર, કુંડળી રૂપમાં ગોળ વીંટાઈ જનાર, યજ્ઞપુરૂષ(વિષ્ણુ)ની આસાથી રસાતળમાંથી આવનાર અને રત્નો(ઉચ્ચ જાતિના જનો)ના નિધિ સમાન તેના નગરની રક્ષા અર્થે અહીં વસનાર શેષ (નાગ) સમાન દેખાય છે.

(૨૭) કામની વૃદ્ધિ કરનાર લક્ષ્મી સમાન સુંદર નારીઓ વડે નિત્ય રમ્ય બની, શ્રુતિનાં જ્ઞાનપરાયણ દ્વિજોનાં મંડળથી અતિ ગર્જિત થઈ, અને પરમશુભ સંપન્ન આવૃત કરતી ઉચ્ચ દિવાલથી પ્રસન્ન થએલા જનોથી ઉજ્જવળ થએલી અંદર અને બહારની ભૂમિ અહીં હવે અદ્ભુત શોભા ધારે છે.

(૨૮) ચૌલુક્ય નૃપ અને પ્રૌઢ અંગ ધારનાર અને નાગરોને અભિલાષિત વરની વૃદ્ધિ કરનાર નૃપથી બંધાવેલા લક્ષ્મીનું ગૃહ ધારણ કરતો આ કોટ પ્રકાશે છે.

(૨૯) પૃથ્વી નિર્માણ થએલા સ્થાનમાં જ્યાં સુધી સર્વ પર્વતોને ભૂમિ ધારશે, સાગર અને સગર નૃપનો યજ્ઞ જ્યાં સુધી ટકશે ત્યાં સુધી દ્વિજોના ધર્મસ્થાનના રક્ષણનો પરમ હેતુ અને શ્રી ચૌલુક્ય નૃપના યજ્ઞની પ્રતિમા સમાન આ કોટ ટકી (કાયમ) રહે.

(૩૦) કવિ ચક્રવર્તિ શ્રીપાલે, જેણે આ મહાન રચના એક દિનમાં પૂર્ણ કરી અને જે સિદ્ધરાજથી લાઈ તરીકે લેખાયો હતો તેણે, આ ઉત્તમ પ્રશસ્તિ કરી છે.

સં. ૧૨૦૮ આશ્વિન શુ. ૫ (?) ને ગુરુવારે નાગર બ્રાહ્મણ પંડિત વાલણથી લખાયું.

૧ મૂળમાં નાકરાક્ષમાપ એવો પાઠ છે અને પ્રસિદ્ધ કવો “ નાગરવંશજ ” એવો સુધારો સૂચવે છે, જે તદ્દન અયુક્ત છે—વર્ણ અને અર્થ ઉભયદૃષ્ટિએ. બીજી ગતિ નાકસદામપિ એવો જ મૂળ શુદ્ધ પાઠ હશે એ નિઃશંક છે.

કે. ૬૨

ચૌલુક્ય રાજા કુમારપાલના સમયનો મારવાડમાં આડમેરા પાસે કેરાડુ ગામનો શિલાલેખ.^૧

સંવત્ ૧૨૦૬ માધ વદિ ૧૪ શનિવાર

મારવાડમાં આડમેરા તાગે હાથમે નજીક કેરાડુ ગામ છે. ત્યાં ઘણાં દેવળો મકાનો વિગેરેનાં ખંડેરા છે. તેમાંના એકમાં આ લેખ એક પથરના થાંભલામાં કોતરેલો મળી આવ્યો હતો. આ ધોળો પથર છે. અને હવા તથા બીજાં કારણોથી તેને ઘણું નુકશાન થયેલું જણાય છે, એટલે તે પરનો લેખ બરાબર ઉકેલવો મુશ્કેલ થાય છે. પથરનું માપ ૧૭ ફૂટ X ૧૭ ફૂટ છે. અને તેના ઉપર સંસ્કૃત ભાષામાં હાલની દેવનાગરી લિપિમાં ૨૦૩ પંક્તિઓ લખેલી છે. લેખની મતલબ એવી છે કે અમુક પવિત્ર દિવસોએ કોઈએ પણ વધ કરવો નહીં. છતાં આવો વધ કરનારા રાજ્યકુટુંબનો કોઈ હશે તો તેને દંડની શિક્ષા થશે, અને અન્ય કોઈ હશે તો તેને દેહાંત દંડની શિક્ષા થશે. આ હુકમ ગુજરાતની ગાદી ઉપર બેઠા પછી થોડા જ સમયમાં રાજા કુમારપાલે કાઢ્યો હતો. લેખની તારીખ સંવત્ ૧૨૦૬ ઈ.સ. ૧૧૫૩ છે.

अक्षरान्तर

- १ संवत् १२०९ माघवदि १४ शनौअवेहश्री..... राजाधिराजप
- २ रमेश्वरउमापतिवरलब्धप्रौढप्रताप..... निर्जितसकलराज
- ३ भूपालश्रीमत्कुमारपालदेवविजयराज्ये..... पश्रीमहादेवे श्री
- ४ श्रीकरणादौ समस्तमुद्राव्यापारान् परिपं प्रभुप्रसादावा
- ५ सश्रीकिराटकूपलाटहदशिवा महाराजश्रीआलण
- ६ देवः शिवरात्रिचतुर्दश्यां शुधिर्द..... पापे यशोऽति
- ७ वृद्धये प्राणिनामभयप्रदानं..... राजतरावृत्ति
- ८ कसमस्तप्रकृतीर्न संबोध्य अभय..... याशिरुभय
- ९ यो पक्षयोः अष्टमीएकादशीचतुर्दशी..... हश्रेयोऽनंत
- १० रं एतासु तिथिषु नगरत्रयेऽपि जी(व)..... जाचव्यतिकम्यजी
- ११ वानां वधं कारयति करोति वासव्यापा..... आचंद्रार्कं याव
- १२ त् केनापि न लोपनीयं अपरं पुरोहितार्थं..... सर्वैरपरैश्च ए
- १३ वा अमारिरूढिः प्रमाणीकार्या ॥ य कालेन क्षीयते
- १४ फलं ॥ एष (त) स्याभयदानस्य क्षयं..... त्वस्य प्रदत्ताभ
- १५ यदक्षिणा न तु विप्रसहस्रेभ्यो..... कोपि पापिष्ठतरो जी
- १६ ववधं कुरुते तदा संपंचद्रम्मैर्दंडनीयः... .. नाहराजि कस्यैको
- १७ द्रम्मोस्ति स्वहस्तोयं महाराजश्रीअरुहणदेवस्य..... महाराजपुत्रश्रीकेरुहण
- १८ देवमतमेतत् ॥ + महाराजपुत्रसाधिविग्रहिक ठ० खेलादित्येनलि-
- १९ खितमिदं ॥ श्रीनद्रुलपुरवासिप्राग्वाटवंशप्रभूतशुभंकराभिधानः
श्रावकः तत्पुत्रौ क्षि
- २० तितले धर्मतया विख्याता पूतिगशालिगौ ताभ्यामतिकृपापरावाराभ्यां प्राणिनाम-
भयदानशा
- २१ सनं विज्ञप्य करापितै(कारित)मिति ॥ छ ॥ ऊत्कीर्णं गजाइलेन

ભાષાન્તર

સંવત ૧૨૦૬ મહાવર્ષ ૧૪ શનિવારે આજે રાજધિરાજ શ્રીમાન્ કુમાર-
પાલદેવના વિજયશાલી રાજ્યમાં જેણે સર્વ નૃપોને પરાજય કર્યો છે પાર્વતિના
સ્વામી શંકરના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત કરેલા પોતાના મહાન પ્રભાવથી ... જ્યારે શ્રીમહાદેવ શ્રીશ્રીકરણ
આદિ ઠાયોં કરતો શ્રી કીરાત, લાટ, હઠ, પ્રભુના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત કરેલાં
મહારાજશ્રી આલનદેવ શિવરાત્રિ ચતુર્દશિના પવિત્ર દિને (શિવની મન માનીતી રાત્રિએ) ...
... (તેના) યશની મહા વૃદ્ધિ અર્થે પ્રાણીઓનાં જીવિતનું અભયદાન આપ્યું
સર્વ કારભારીઓને તેનો મહિમા સમજાવી બન્ને પક્ષની (પખવાડીઆંની) અદ્વિતી,
એકાદશી, ચતુર્દશીને દિને અને આ વિધિઓએ ત્રણ શહેરોમાં પણ જે
કોઈ પશુનો વધ કરી અથવા વધ કરાવી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે તેને મારી નાંખવો જોઈએ ...
... સૂર્ય અને ચંદ્રના અસ્તિત્વકાળ સુધી કોઈએ આ આજ્ઞાનો લોપ કરવો નહીં ... પછી
બીજા હિતાર્થે અન્ય સર્વ પ્રાણીઓના પ્રાણને માન આપવાની આ રૂઢિ અનુસરવી
જોઈએ કૃણ સમય જતાં નાશ પામે છે. (પણ) આ અભયદાન કદિ પણ નાશ
પામશે નહીં આ સહસ્ર બ્રાહ્મણોને પણ નહીં તેવા આ પોતાનાથી થયેલા અભય
દાન જે કોઈ મહા પાપી કોઈ પશુનો વધ કરે તો તેનો પ (પાંચ) દ્રમ્મ દંડ કરવો
... .. કહે છે. રાજવંશનો પુરુષ એક દ્રમ્મ આપશે. આ (ખંજરની નિશાની) મહારાજ
શ્રી આલણદેવના સ્વહસ્ત છે. (તેનો) પુત્ર મહારાજશ્રી કેલ્હણદેવ પણ તે જ મતનો
છે. તેનો પુત્ર મહારાજ મહાસાંધિવિગ્રહિત ઠકર ખેલાહિત્યથી આ લખાયું છે. શ્રીનદ્રોલપુર-
નિવાસી, પ્રાગ્વાટ વંશમાં જન્મેલા આવક શુભંકરના અખિલ જગમાં ધાર્મિકતા માટે વિખ્યાત
અને દયાળુ પુત્રો પુતિંગ અને શાલિંગથી આ પ્રાણીઓનું અભયદાન બહાર થયું છે. ગજધલિથી
આ શાસન કોવરાયું હતું.

નં. ૧૪૬

ગિરનારના લેખો. નં. ૧૬^૧

વિ. સ. ૧૨૧૫ ચૈત્ર. સુ. ૮

(નેમિનાથના મંદિરના ઉત્તર દરવાજા નરક ધડી મહુકાના મંદિરમાં જવાના નાના દરવાજાની પાસેના ચોરડામાં પશ્ચિમ ભીત ઉપર દક્ષિણ તરફ).

અક્ષરાન્તર

- ૧ સંવત ૧૨૧૫ વર્ષે ચૈત્રશુદ્ધ ૮ રવાવદ્યે શ્રીમદુજ્જયંતીર્થે
જગતીસમસ્તદેવકુલિકાસત્કલાજાકુવાલિસંવિ-
- ૨ રણસંઘવિઠ. સાલવાહણપ્રતિપત્યા સૂ. જસહહડ. સાવદવેન
પરિપૂર્ણા કૃતા ॥ તથા ઠ. મરથસુત ઠ. પંડિ[ત] સાલિ
- ૩ વાહણેન નાગજરિસિરાયાપરિતઃ કારિત [માગ] ચત્વારિ વિંચીકૃત
- ૪ કુંડકર્માતર તદધિષ્ઠાત્રી શ્રીઅંબિકાદેવીપ્રતિમા
દેવકુલિકા ચ નિષ્પાદિતા ॥

ભાષાન્તર

“ સ્વસ્તિ શ્રી સંવત ૧૨૧૫, ચૈત્ર શુદ્ધ ૮ રવિવારે. ”

“ આજે અહીં શ્રીમદ્ ઉજ્જયન્ત તીર્થસ્થાને સંઘવી ઠાકુર સાલિવાહનની અનુમતિથી શિદિપ જસહહ અને સાવદેવે સમસ્ત જૈન દેવની પ્રતિમાઓ પરિપૂર્ણ કરી છે. તથા ભરથના પુત્ર પંડિત સાલિવાહને ‘ નાગજરિસિરા ’ અથવા હાથીકુંડ દિવાલથી ઘેરી લીધેલ છે. જેમાં ચાર પ્રતિમાઓ મૂકી છે. ઉપરના કહેલા કુણ્ડ પછી તેના પર શ્રીઅંબિકા દેવીની પ્રતિમા અને મૂર્તિઓનું મંડળ ઉભાં કર્યાં છે. ”

ગ્વાલીયરમાં ઉદયપુરમાંથી મળેલા ત્રણ લેખો.^૧

મી. ફ્લીટ મને આપેલાં રબિગ્સ ઉપરથી નીચેના લેખો પ્રસિદ્ધ કરું છું. તેમને જનરલ સર એ. કનિંગહામ તે રબિગ્સ આપ્યાં હતાં. અસલ લેખો ગ્વાલીયર રટેટમાં આવેલું ઉદયપુર નામનું નાનું શહેર છે, જે પ્રથમ માલવાના રાજ્યનો ભાગ હતો તેમાં છે. આ શહેર ઈંદીયન એટલાસ ક્વાર્ટર શીટ નં. ૫૨, લે. ૨૩° ૫૪' ઉત્તર; લોં ૭૮° ૭' પૂર્વ, ઉપર છે. 'એ' અને 'સી' લેખો મહત્વના છે. કારણ કે, તે ઉપરથી જણાય છે કે અણહિલવાડના ચૌલુક્ય રાજ્યોએ માલવાના રાજ્યોને વારંવાર હરાવ્યાની ખડાઈ ખોટી નથી. તથા 'બી' લેખ તેની તારીખ, તથા 'સી' માં બતાવેલા એક ભાગનું નામ તેમાં આવતું હોવાથી ઉપયોગી છે. ઉદયપુરમાં એક બીજા પશુ લેખ છે એ અહિં જણાવવું જોઈએ. તેની ૩ છ પંક્તિમાં તે લેખ જયસિંહના રાજ્યના સમયમાં લખાયો હોવાનું જણાવ્યું છે. લેખ 'એ' માં બતાવેલા કુમારપાલની પહેલાં આ જયસિંહ થયો હતો. રબિગની ખરાબ સ્થિતિ ને લીધે તે લેખ હાલ પ્રસિદ્ધ થઈ શકે તેમ નથી. તે રબિગના ઉપર પેન્સીલથી લખેલી હકીકત ઉપરથી જણાય છે કે આ લેખ તે શહેરના મોટા મંદિરના પ્રવેશદ્વારની બહાર છે, અને આશરે ૨' ૮" પોહોળી x ૧'૫" ઉંચી જેટલી જગ્યામાં તેના ઉપર ૧૨ પંક્તિઓ લખેલી છે.

'એ'—કુમારપાલદેવનો શિલાલેખ.^૨

(વિક્રમનું વર્ષ ૧૨૨૦ ?)

શહેરના મોટા મંદિરના પૂર્વ તરફના પ્રવેશદ્વારની અંદર આ લેખ હોવાનું જણાવ્યું છે. તેના ઉપર આશરે ૧' પોહોળી x ૧'૧" ઉંચી જગ્યામાં ૨૦ પંક્તિઓ લખેલી છે. પરંતુ આ લેખ અત્યારે અધુરો છે, કારણ કે, દરેક પંક્તિની શરૂઆતમાં આઠથી દશ અક્ષરો નાશ પામ્યા છે, જે અક્ષરોએ હાલ બળવેલાં લખાણની ખરાબર જમણી બાજુમાં ઉપરથી છેડા સુધી આશરે ૮ ઈંચ પોહોળાઈની જગ્યા રોકી હશે. અક્ષરોનું કદ ૧" થી ૧½" વચ્ચે છે. લિપિ નાગરી અને બાષા સંસ્કૃત છે. બાકી રહેલા ભાગ ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે આખો લેખ ગદ્યમાં હતો. એકંદરે લખાણ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે, પરંતુ નીચેના ભાગનું રબિગ કેટલેક સ્થળે ઝાંખું હોવાથી તથા લેખ અધુરો હોવાથી, લેખના હેતુ વિષે હું એટલું જ કહી શકું છું કે, ઉદયપુરમાં ઉદલેશ્વર ભગવાનના મંદિરને વસંતપાલ નામના માણસે આપેલાં કેટલાંક દાનોની નોંધ માટે આ લેખ હશે. આ માણસના વંશનું નામ ૯ મી પંક્તિમાં આપ્યું છે. પરંતુ તે હું ચોક્કસ વાંચી શકતો નથી.

ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી ભાગ લેખમાં ૧-૮ પંક્તિઓમાં છે. તેમાંથી જણાય છે કે ઉપરનાં દાનો અણહિલવાટકના રાજા કુમારપાલદેવના સમયમાં અપાયાં હતાં. તેણે શાકંભરીના રાજા તથા અવન્તીનાથ (એટલે માલવાના રાજા) એ બન્નેને હરાવ્યા હતા. તે વખતે યશો, ધવલ સુખ્ય-મંત્રિ હતો અને કોઈ રાજ્યપાલ જેને 'મહા-સાધનિક' કહ્યો છે તથા જેને કુમારપાલ દેવે નિમ્મે હતો તે ઉદયપુરમાં રાજ્ય કરતો હતો. આ હકીકત ઉપરથી ચોક્કસ થાય છે કે જ્યારે દાનો અપાયાં હતાં ત્યારે ઉદયપુર અને તેની આસપાસના ભાગનો અણહિલવાડના રાજ્યમાં સમાવેશ થતો હતો.

^૧ તથા ૨ ઈ. એ. લે. ૧૮ પા. ૩૪૧ પ્રો. એફ કિંગહામ ૩ આ હોદ્દાના ધારાતા વાકપતિરાજના દાનપત્રમાં પણ દર્શાવેલો છે.—ઈ. એ. લે. ૧૪ પા. ૧૬૦.

લેખની તારીખ પહેલી પંક્તિની શરૂઆતમાં સંપૂર્ણ આપી હતી. પણ અત્યારે ફક્ત “શ-સુદિ ૧૫ શુરૌ” એટલા જ અક્ષરો બાકી રહ્યા છે. તેનો અર્થ ‘કોઈ મહિનો’ જેનો છેલ્લો અક્ષર ‘શ’ (કદાચ, ‘૫’) હોવો જોઈએ, તેની સુદ ૧૫ ને શરૂવારે’ એવો છે, તેમ છતાં, ૧૧ મી પંક્તિમાં કહ્યું છે કે, આ દાનો ચંદ્રગ્રહણ સમયે અપાયાં હતાં, તે ઉપરથી ચોક્કસ તારીખની ગણતરી કરી શકાય તથા પહેલી પંક્તિનો નાશ પામેલો ભાગ આપી શકાય એમ મને લાગે છે.

નીચે આપેલા ‘સી’ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે, કુમારપાલ દેવનું રાજ્ય ઇ. સ. ૧૧૭૩ ના એપ્રિલમાં પૂરું થયું હતું, અને બીજાં સ્થળોમાંથી જણાય છે કે તે લગભગ ઇ. સ. ૧૧૪૩-૪૪ માં ગાદીએ આવ્યો હતો. આપણા લેખની તારીખ નક્કી કરવાના પ્રયાસમાં આપણે પહેલું જ ચોક્કસ કરવું જોઈએ કે, આશરે ઇ. સ. ૧૧૪૧ થી એપ્રિલ ૧૧૭૩ સુધીમાં કેટલાં ચંદ્ર-ગ્રહણો શરૂવારે થયાં હતાં, અને આવા શરૂવારોએ કઈ હિંદુ તિથિએ આવી હતી. આ પ્રમાણે ગણતરીનું પરિણામ નીચે સુજબ આવે છે:—

- શરૂવાર—તા. ૧૨ ફેબ્રુવારી, ઇ. સ. ૧૧૪૨,=શકાવત સુદિ ૧૫;
 તા. ૧૬ જુન, ઇ. સ. ૧૧૫૫=આષાઢ સુદિ ૧૫;
 તા. ૯ ઓક્ટોબર, ઇ. સ. ૧૧૫૮=આશ્વિન સુદિ ૧૫;
 તા. ૧૮ ઓગસ્ટ, ઇ. સ. ૧૧૬૦=ભાદ્રપદ સુદિ ૧૫;
 તા. ૧ ફેબ્રુવારી, ઇ. સ. ૧૧૬૨,=માઘ સુદિ ૧૫;
 તા. ૧૨ ડિસેમ્બર, ઇ. સ. ૧૧૬૩=વિક્રમ ૧૨૨૦ પૂર્ણ થયું, પૌષ સુદિ ૧૫;
 તા. ૨૭ મે, ઇ. સ. ૧૧૬૫,=જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૫;
 તા. ૬ એપ્રિલ, ઇ. સ. ૧૧૬૭,=ચૈત્ર સુદિ ૧૫;
 તા. ૧૬ સપ્ટેમ્બર, ઇ. સ. ૧૧૬૮,=આશ્વિન સુદિ ૧૫;
 તા. ૧૩ જાન્યુવારી, ઇ. સ. ૧૧૭૨,=માઘ સુદિ ૧૫;

આ પ્રમાણેના શરૂવારોએ ચંદ્રગ્રહણો હતાં. ઉપરનાં નિવેદન ઉપરથી જણાય છે કે, કુમાર-પાલદેવના આખા રાજ્યસમયમાં છેલ્લો અક્ષર ‘૫’ આવતો હોય એવા હિંદુ મહિનાના શરૂ-વારે ચંદ્રગ્રહણ થયું નહોતું, અને તે જ સમયમાં, એક હિંદુ મહિનો જેનો છેલ્લો અક્ષર ‘૫’ છે. તેના એક શરૂવાર તા. ૧૨ મી ડિસેમ્બર, ઇ. સ. ૧૬૬૩ ને દિવસે એક ચંદ્રગ્રહણ થયું હતું. એટલે શરૂવાર, ૧૨ મી ડિસેમ્બર, ઇ. સ. ૧૧૬૩=વિક્રમ ૧૨૨૦ પૂરા થયેલાના પૌષ સુદિ ૧૧ નો દિવસ આપણા લેખની તારીખ હોવી જોઈએ. અને પહેલી પંક્તિની શરૂઆતમાં સંપૂર્ણ તારીખ “સંવત ૧૨૨૦ વર્ષે પૌષ સુદિ ૧૫ શુરૌ” હોવી જોઈએ અને આ પરિણામ સાથે, મેં “રિપોર્ટ ઓન ધી સર્ચ ફોર સંસ્કૃત મેન્યુસ્ક્રિપ્ટ્સ” ૧૮૮૦-૮, પા ૧૦ માં પ્રસિદ્ધ કરેલ “કલ્પચૂર્ણ” ની હસ્તલિખિત પ્રતને અંતે આપેલી હકીકત બરાબર મળતી આવે છે. જેમાં આ લેખમાં કહેલો મુખ્ય મંત્રિ યશોધવલ “સંવત ૧૨૧૮ વર્ષે દિ. આષાઢ-સુદિ ૫ શુરૌ,”=શરૂવાર તા. ૨૬ મી જુન, ઇ. સ. ૧૧૬૧, એટલે આ લેખની મેં તારીખ નક્કી કરી છે તેનાં અઢી વર્ષમાં કુમારપાલ-દેવ પાસે મુખ્ય મંત્રિના જ અધિકાર ઉપર હતો.

અક્ષરાન્તર

- ૧ ... ૪^૧ સુદિ ૧૫ ગુરૌ ॥ અચેહ શ્રીમદળ-^૨
- ૨ ... (જ) આવલીવિરાજિતપરમમહારક મહા-^૩
- ૩ ... તિવરલઘ્વ(ળ્વ)પ્રૌઢપ્રતાપનિજમુજ- [વિક્ર]-^૪
- ૪ ... સા(શા)કંભરીમૂપાલશ્રીદંવંતીનાથ શ્રીમલ્કુ-
- ૫ ... તન્નિયુક્તમહામાત્યશ્રીજસોધવ-
- ૬ ... [સ્ત] મુદ્રાવ્યાપારાન્પરિપંથયતિ ત્યેત-^૫
- ૭ ... (જા)વિરાજ શ્રી કુમારપાલદેવેન નિજ-^૬
- ૮ ... લે તન્નિયુક્તમહાસા(ધ)નિક શ્રીરા [જ્ય]
- ૯ ... [ધ્વ (ળ્વ) ?] શ્રી ઉદયપુર(રે) [સ્થારૌ ?]વકાન્વયમહારા[જ]-
- ૧૦ ... મહારાજપુત્ર શ્રી વસંતપાલ[લેનાત્ર અનુ- ?]
- ૧૧ ... રચ્ય[તે]^૭ યથા ॥ અઘ સોમગ્રહણપર્વણિ
- ૧૨ ... [સ્વર્ણ ?] સમાહૃતતીર્થોદિકૈઃ સ્નાત્વા જગદ્ [ગુ]-
- ૧૩ ... [સ્વ]પુણ્યજસોતિવૃષ્ણે^૮ ઉદયપુરે કારિ-
- ૧૪ ... ગૃહોપેત [-] દેવગૃહા[વા] સન પાનીય [કો]-
- ૧૫ ... કા[દિ] ગૃહોપેતં સિંઘ [દ્રૌ ?] તુર ૨[ગાશ્રાષ્ઠૌ ?]
- ૧૬ ... મોપેતં શ્રીઝદલેસ્વ(શ્વ)રદેવાય સ (સ્ત્ર) મ-
- ૧૭ ... સા(શા)સનેન પ્રદત્તા [-] તથા લે(શ્રે)દ્રોવ [કુક ?]-
- ૧૮ ... કોઢાવો ૧ એકા પ્રદત્તા [॥*] અસ્મત્પદ-
- ૧૯ ... વંસ(શ)જૈઃ પાલનીયં [॥*] અસ્યાર્થે [યા અન્યલો ?]-
- ૨૦ ... મંગલં મહાશ્રી [:*] ॥^૯

૧ આ પંક્તિની શરૂઆત મારી માન્યતા પ્રમાણે આ હશે:—ૐ સંવત ૧૨૨૦ વર્ષે પૌષ સુદિ ૧૫ ગુરૌ
 ૨ એટલે—અણહિલપાટકે સમસ્તરાજાવલી ૩ મહારાજાધિરાજપરમેશ્વરો માપતિવરલઘ્વ અથવા એ પ્રમાણે ના કોઈ અપદો
 ૪ વિક્ષરણગણવિનિર્જિત—આ પ્રમાણે સમાસની ધારણા રાખી શકાય. ૫ શ્રીદ વાંચન અસલ શિલાલેખમાં
 હશે; પરંતુ રમિંગમાં એ અક્ષરો ભૂતી નાંખી આગળના લ નો લા કર્યો હોય એમ જણાય છે, જેનાથી
 મૂપાલવન્તીનાથએ પ્રમાણેનું વાંચન સ્પષ્ટ થાય છે. ૬ કુમારપાલદેવકલ્યાણવિજયરાજ્યે. ૭ યજ્ઞોધવલે શ્રીશ્રીકરણાદૌ
 સમસ્તમુદ્રાવ્યાપારાન્ ૮ એતસ્મિન્કાલે પ્રવર્તમાને મહારાજાધિરાજ ૯ નિજપ્રતાપોપાર્જિત એસમાસ જોડે કોઈ પ્રાન્ત અથવા
 ડિસ્ટ્રિક્ટનું નામ બતાવતો અપદ એને તે પછી, મળકે એવો ખીજો અપદ હશે એમ કહી શકાય છે. ૧૦ લિલ્લયંતે
 ૧૧ આંદિ અને ફેટલીક જગ્યાએ નીચેના આગમાં અક્ષરો એટલા બધા અરપટ છે કે, એકસ વાંચન
 આપી શકું બને તેમ નથી, વધી પુણ્યજસોતિવૃષ્ણે ૧૩ આ પછી એક વધારાની પંક્તિ લખેલી છે જે
 કોઈ જ બોધમાં છે અને તેને આગલી પંક્તિ સાથે કંઈ પણ સંબંધ હોય એમ દિસતું નથી.

ગ્વાલિયરમાં ઉદયપુરના ત્રણ લેખો^૧

* બી—(વિક્રમ) સંવત ૧૨૨૨ નો સ્થંભ ઉપરનો શિલાલેખ.

શહેરના મોટા મંદિરના પૂર્વતરફના પ્રવેશ દ્વારની દક્ષિણે એક સ્થંભમાં આ લેખ છે. તેમાં પાંચ પંક્તિઓ છે. આશરે ૧' ૩" પોહોળી અને ૬૬" ઉંચી જગ્યા લખાણથી સેકાયેલી છે. તે સુરક્ષિત જણાય છે. અક્ષરોનું કદ ૬" અને ૮" વચ્ચે છે. લિપિ નાગરી અને ભાષા સંસ્કૃત છે. આખો લેખ ગદ્યમાં છે.

શ્રી ચાહડર ઠકુરે, પોતાનાં માતૃપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે (જ્યાં લેખ મૂકવામાં આવ્યો હતો તે મંદિરને) ઉદયપુરમાં ભિંગારી-ચતુષ્ઠિ, એટલે ભંગારી નામના ૬૪ ગામડાંઓના સમૂહમાં આવેલા સાંગવટ્ટા ગામને અર્ધ ભાગ આપ્યો હતો. લેખ ખાસ કરીને ૧-૨ પંક્તિમાં આપેલી હકીકતને લીધે જાણવાલાયક છે. તેમાંથી જણાય છે કે, સંવત ૧૨૨૨ ના વૈશાખ સુદ ૩ સોમવારે, અક્ષય તૃતીયાને દિવસે આ દાન આપ્યું હતું.

વિક્રમ સંવતમાં આ દિવસ બેતાથી વૈશાખ સુદ ૩ માટે નીચે પ્રમાણે તેને મળતા દિવસો આવે છે:—

ઉત્તરનાં વર્ષ ૧૨૨૨ ચાલુ, જેમાં અધિક વૈશાખ માસ હતો, તે પ્રથમ વૈશાખ માટે શુક્રવાર, ૨૭ માર્ચ ઇ. સ. ૧૧૬૪ દ્વિતીય વૈશાખ માટે રવિવાર, ૨૬ એપ્રિલ ઇ. સ. ૧૧૬૪ ઉત્તરનાં વર્ષ ૧૨૨૨ પૂરાં થતાં, અથવા દક્ષિણનાં ચાલુ વર્ષ માટે શુક્રવાર, ૧૫ એપ્રિલ ઇ. સ. ૧૧૬૫ દક્ષિણનાં વર્ષ ૧૨૨૨ પૂરાં થયેલ માટે સોમવાર, ૪ થી એપ્રિલ ઇ. સ. ૧૧૬૬, જ્યારે શુકલ પક્ષની ૩ સૂર્યોદય પછી ૨૧ ઇ. ૩૫ મિ. એ પૂરી થઈ. એટલે ખરી તારીખ સોમવાર, ૪ થી એપ્રિલ ઇ. સ. ૧૧૬૬ છે, અને વર્ષ ૧૨૨૨ એ દક્ષિણનું પૂરું થયેલું વિક્રમ સંવત છે.

સાંગવટ્ટા અને ભંગારી, જે હવે પછીના 'સી' લેખમાં પણ આવે છે, તે સ્થળો હું ઓળખાવી શકતો નથી.

અક્ષરાન્તર^૨

૧ ઓમ સંવત ૧૨૨૨ વર્ષે વૈશાખશુદિ ૩ સોમેડ્યેહ ઉદ-

૨ યપુરે અક્ષયતૃતીયાપર્વાણિ અવોટી [ગ] પે પા [લ] - [પુણ્ય ?] - સ [પૈ - (સૌ)] -

૩ [ચઘર્મા] ય ઠા. શ્રી ચાહડેન ઉદકપૂર્વકં આચંદ્રકાલિ-

૪ કં મંગારીચતુ [: *] ષઠૌ (છૌ) સાંગવટ્ટા ગ્રામાર્ધ્વ પ્રદત્તં ॥

૫ યો ન પાલયતિ સ મહાપંચપાપભાગી મવતુ ॥

ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૩૪૩ પ્રો. ક્રિસ્ટોન. ૧ 'બી' લેખ સંબંધી ચર્ચા માટે જુઓ—'એ'—કુમારપાલ દેવના શિલાલેખ 'સાથેનું' ગ્વાલિયરમાં ઉદયપુરના ત્રણ લેખોના પચાળા તળેનું વિવેચન ઇ. એ. વો. ૧૮ પા. ૩૪૧ ૨ આહડ એ કુમારપાલ દેવના સેનાપતિઓમાંનો કોઈ એક હશે એમ લાગે છે. જુઓ. ઇ. એ. વો. ૪ પા. ૨૬૭. ૩ અસત લેખમાં આ ભાગ શકાસ્પદ છે.

૪ ર્ષિગ ઉપરથી ૫ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલ છે. ૬ આંકિથી તે ધર્મીય સુધીનું ખતું લખાણ ર્ષિગમાં આવેલ છે, અને કેટલાક અક્ષરો ખૂબી જ રીતે તાંચવામાં કદાચ હોય. ૭ 'એટલે' ઠકુર છે. ૬૭

નં. ૧૫૨

ગિરનાર લેખો-નં. ૨૭^૧

વિ. સં. ૧૨૨૨

(ખણુત્રીખણ ઉપર અને મુવાવડી પરખ નીચે રસ્તાની ઉત્તર બાજુની કિવાલ ઉપર)

અક્ષરાન્તર

સંવત્ ૧૨૨૨ શ્રીમાલજ્ઞાતી

યમહં. શ્રીરાણિગસૂતમહં

શ્રીઆંબાકેન પદ્યા કારિતા

ભાષાન્તર

“ સંવત્ ૧૨૨૨, શ્રીમાળ કાર્તિકા રાજિગના પુત્ર આંબાકથી આ પવિત્ર પગથીયાં કરાવાયાં છે.

નં. ૧૫૩

ગિરનારના લેખો-નં. ૩૦^૨

સં. ૧૨૨૩

(ખણુત્રીખણમાં આવેલો છે.)

અક્ષરાન્તર

સં. ૧૨૨૩ મહં. શ્રીરાણિગસૂત[મહં] શ્રીઆંબાકેન પદ્યા કારિતા.

ભાષાન્તર

સંવત્ ૧૨૨૩ રાજિગના પુત્ર શ્રીઆંબાકથી આ પગથીયાં કરાવાયાં છે.

૧ રી. શ્રી. બે. બા. પા. ૩૫૬

૨ રી. બે. રી. બા. પા. ૩૫૬

નં. ૧૫૪

જૂનાગઢમાં ભૂતનાથના મંદિરમાં રાજા કુમારપાલના સમયનો શિલાલેખ.^૧

વલ્લભી સંવત ૮૫૦

(વિ. સં. ૧૨૨૫ ઇ. સ. ૧૧૬૬)

આ લેખ કઠણ કાળા પથર ઉપર કેતરેલો છે. તેની સપાટીનું માપ ૨૦ ફુટ×૧૨ ફુટ છે. જૂનાગઢના પ્રતિષ્ઠિત નાગર બ્રાહ્મણ મી. નૃસિંહપ્રસાદ હરિપ્રસાદે બંધાવેલા ભૂતનાથના શિવમંદિરમાં તે હાલ રાખ્યો છે. પરંતુ તેમાં લખ્યું છે કે, ધવલની પત્નિએ બે શિવમંદિરો બંધાવ્યા હતાં અને તેના પોષણ માટે એક ગામ દાનમાં આપ્યું હતું. આ ધવલ, કદાચ આગળના લેખમાં જણાવેલો, કુમારપાલ રાજાનો મંત્રિ યશોધવલ હશે. લેખનો મધ્ય ભાગ ઘણો ખરો નાશ પામ્યો છે અને તે ભાગના અક્ષરો તદ્દન ભૂંસાઈ ગયા છે. તેમાં એકંદરે હાલની દેવનાગરી લિપિમાં લખેલી સંસ્કૃતની ૩૪ પંક્તિઓ છે. તેમાં આપેલી તારીખ જાણવા જેવી છે કારણકે તેમાં બે જૂદા સંવતો આપ્યા છે એક, વલ્લભી અને બીજો સિદ્ધ. પહેલા સંવતનું વર્ષ ૮૫૦ બીજાના વર્ષ ૬૦ ને મળતું આવે છે, અને બન્ને ઇ. સ. ૧૧૬૬ ને મળતાં આવે છે.

अक्षरान्तः

- १ उँस्वस्तिजयोभ्युदयश्च ॥ अजेषुणात्रिशूलेन कंदर्पत्रिपुरांधकान् योवधीत् सोऽध्वर-
ध्वंसी धनैर्घा
- २ न्यैर्धिनोतु (वः) ॥ १ प्राक्श्रीमत्यणहिलपाटकपुरे श्रीमूलराजः प्रभुश्चौलुक्यो-
दयकृद्धभूव न
- ३ पतिश्चासु..... ि द्वौ नरपती भीमोनु भूनिपतिः कर्णोऽस्माज्जयसि
- ४ हदेवनपति..... दस्यकुमारपालनृपतिः प्रत्यक्षलक्ष्मीपतिः
- ५ रतस्मा..... गयेमुनात्र देवनगरे श्रीकीर्तिवाक्ष
- ६ ध्वजः म..... द्विमान् ॥ ३ धात्र्यमेवंविधेकाले शिवा
- ७ लयवि..... तारल्योभ्यते च यः ॥ ४ ॥ श्रीमदानंदनगरे
- ८ य..... विपश्चितां ॥ ५ ॥ शुचित्वं भट्टपुत्रत्वं ये
- ९ नप्रासू..... लभीपतेः ॥ ६ ॥ सेवार्थे धावतस्तस्य
- १० जम..... रुत्तमा ॥ ७ ॥ (सानुराधुः) पिता यस्या
- ११ राधु..... खिसाजणिः ॥ ८ ॥ स्तया (स्मात्) सोमदेवोभू
- १२ त् पुत्रदेव..... ॥ ९ ॥ निजानुनानथामृष्यतात-
- १३ राणि..... त्रिणा ॥ १० ॥ यदैवदक्षिणादेशे पित्रा
- १४ न..... ॥ ११ ॥ श्रीसोमेशः सोमदेवो दे
- १५ वनृवीर..... २ ॥ १२ ॥ प्रौढाद्यस्य दृ
- १६ ढामतिः..... ॥ १३ ॥ प्रागस्मिन्नणहिलपाटकपुरे धारा
- १७ पुरीसुंदरे..... जारविभूदमात्यधवलः प्र
- १८ रुयातमेधातिथिः..... द्वेपत्ये प्रवभूवतुः प्रियत
- १९ मेप्रापा..... मूर्तिपूर्णविनीः कोष्टागारनियो
- २० गपंचकमि..... का निः कलमषाकेतुका ॥ १५ ॥
- २१ प्रौढ्यारि..... विनायकौ पुत्रावद्यानकार्यताम् ॥ १६
- २२ देशे दशे..... रूपितः पुण्यकलायत् १७
- २३ अत्युच्चवि..... विशेषकद्वयं ॥ १८ ॥ धामा
- २४ ... पद्मां..... कृमानां कृता स्थितिः ॥ १९ ॥
- २५ निर्माय..... नंदनः स्वयमर्पिते ॥ २० ॥
- २६ ... ज्वलय..... गर्लाग्रामं देवयोरनयोरदात् ॥ २१
- २७ ... प्रतिष्ठि..... यातं प्रमुषयोगयुक् ॥ २२ ॥
- २८ निषोविता .. ॥ २३ ॥ प्रासा

- ૨૯ વદિજ..... વમ્ભુ ધ્રુવ ॥ ૩૪ ॥ શ્રીદ્વિક્રમ
૩૦ સંવદંતર..... દિને નંદા... નૃપ... મિતા:....
૩૧ પ્રશસ્તિ મિતાં ॥ ૨૫ ॥
૩૨ શકતો..... મંગલં માશ્રી ॥
૩૩ વલ્લભી..... કીકાકેન સમુત્કીર્ણા સૂત્રધારસ્ય સ્તુતિ ॥ ૨૬ ॥
૩૪ વલ્લભીસંવત્ ૮૧૦ શ્રીસિંહસંવત્ ૬૦ વર્ષે સૂત્ર૦ આલાદિત્યમુતકીકાકેનો-
ત્કીર્ણા ॥ ॥ ॥

ભાષાન્તર

સ્વસ્તિ અને અભયુદય થાઓ. કામદેવ, ત્રિપુરાસુર, અને અન્ધકાસુરને વિજીત્યાપ સમાન શરેથી અને ત્રિશૂળથી હણનાર; અને (લક્ષ પ્રભાપતિ)ને। યજ્ઞ અટકાવનાર શંકર તમને અર્થ અને અન્નથી તૃપ્ત કરે।

એક સમયે ચૌલુક્ય વંશનો ઉદય કરનાર મૂલરાજ નૃપ અણહિલપુરમાં થઈ ગયો. (પછી આબ્યા) બે નૃપો ભૂમિપતિ ભીમ અને કર્ણરાજ આવ્યા. તેનાથી જયસિંહદેવ નૃપ હતોતેનો પુત્ર લક્ષ્મીપતિ સાક્ષાત્ કુમારપાલ નૃપ હતો.

આ પછી લેખ ઘણો ઘસાઈ ગયો છે અને તે વાંચવો અશક્ય છે. પણ જે વંચાય છે તેમાંથી નીચેની હકીકત મालુમ પડે છે. તેણે આનન્દનગર(વડનગર)માં શિવાલય બંધાવ્યું. ધારાપુરી સમાન ભવ્ય અણહિલપુરપાટણનો નિવાસી સચિવ, ધવલ, મેધાતિથિ રૂપિ જેવો હતો. તેને બે અતિપ્રિય બાળક હતાં. તેમની માતા નિર્દોષ હતી. તેણીએ બે મંદિર બંધાવ્યાં. અને તેમનાં બે દેવના પાલન માટે એક ગામ વલ્લભી સંવત ૮૫૦ અને સિંહ સંવત ૬૦ માં દાન આપ્યું.

આ લેખ સૂત્રધાર આલાદિત્યના પુત્ર વલ્લભીનિવાસી કીકાકે કેાવર્યો હતો.

નંબર ૧૫૫

પ્રભાસપાટણમાં ભદ્રકાળીના મંદિરમાં રાજા કુમારપાલના સમયનો શિલાલેખ*

વલ્લભી સંવત ૮૫૦ આષાઢ

(વિ. સં. ૧૨૨૫)

પ્રભાસ પાટણ, જેને સોમનાથના પ્રખ્યાત મંદિરને લીધે સોમનાથ પાટણ પણ કહેવામાં આવે છે, તે ઠાઠિયાવાડના નૈઋત્ય કાંઠા ઉપર આવેલું જૂનાગઢ તાલુકા એક ન્હાનું શહેર છે. ત્યાં દેવી ભદ્રકાલીનું એક મંદિર છે. તેના પ્રવેશદ્વારની જમણી બાજુએ આ શિલા પડેલી છે. તે ૨૮ ઇંચx૧૮ ઇંચ ની સપાટીવાળી એક મોટી કાળી શિલા છે. અને તેના ઉપર પાસે પાસે કેતરેલી ૫૪ પંક્તિઓ છે. શિલાનો નીચેનો ભાગ ઝુટી ઝુટી જવાથી લેખનો કેટલોક ભાગ નાશ પામ્યો છે. અક્ષરો ઉંડા કેતરેલા નથી, તેથી તેની સારી નકલ લેવાનું મુશ્કેલ પડે છે. તેમાં લખ્યું છે કે, રાજા કુમારપાલે, પોતાના ધર્મગુરૂ ભાવ બૃહસ્પતિના લાગવગથી શિવ અને અંબિકાનાં કેટલાંક મંદિરો બંધાવ્યાં તથા સમરાવ્યાં હતાં, અને એક વાવ બોદાવી હતી, તથા વિદ્વાન પ્રાક્ષણેને જમીનનાં દાનો આપ્યાં હતાં. તેના ઉપર ઈ. સ. ૧૧૬૬ ને મળતું વલ્લભી સંવતનું વર્ષ ૮૫૦ લખેલું છે. લેખ સંસ્કૃત પદ્યમાં છે, અને લિપિ દેવનાગરી છે.

* બા. પ્રા. સં. ઈ. પા. ૧૮૬

अक्षरान्तर

- १ उँनमः शिवाय येनाहं भवतः सहे सुरधुनीमंतर्जटानामतः कर्णे लालयसि क्रमेण कितवोत्संगेऽपि तांघास्यसि इत्यद्रेः सुतया सकोप
- २ (मुखयो) कोवोचदार्थे भ्रुवोर्भूषेयं गुरुगंडकीर्त्तिरिति वः सोव्याद्भवानीप्रियः १ श्रीविष्णुराजविजयस्वनमोऽस्तु तुभ्यं वाग्देवते त्यज नवोक्तिवि
- ३ धिं यतोहं जिह्वे समुलस सखि प्रकरोमि यावत् सर्वेश्वरप्रवरगंडगुणप्रवशस्ति २ सोमः सोस्तु जयी समरांगदहनो यं निर्मलं निर्ममे गौर्याः शाप
- ४ (बलेन वै) कृतयुगेऽदृश्यत्वं मोपेयुषां प्रादात्पाश्रुपतार्थसाधुसुधियां यः स्थानमे- तत्स्वयं कृत्वा स्वामथ पद्धतिं शशिभृतो देवस्य तस्याज्ञया
- ५ ३ कलौ किंचिद्व्यतिक्रान्ते स्थानकं वीक्ष्य विप्लुतं तदुद्धारकृते शंभुर्नदीश्वरम- थादिशत् ४ । अस्ति श्रीमतिकान्यकुब्जविषये वाराणसी विश्व
- ६ (ता) पुर्यस्यामधिदेवताकुलग्रहं धर्मस्य मोक्षस्य च तस्यामीश्वरशासनाद्द्वि- जपतेर्गेहे स्वजन्मगृहं चक्रे पाशुपतवृत्तं च विदधे नंदीश्वरः
- ७ (सर्ववि) त् ९ तीर्थविधानाय भूभुजां दक्षिणाय च स्थानानां रक्षणार्थाय निर्य- यौ स तपोनिधिः ६ श्रीमद्भाववृहस्पतिः समभव
- ८ (सद्धि) द्यविश्वार्चितो नानातीर्थकरोपमानपदवीमासाद्य धारां पुरीं संप्राप्तो नकु- लीशसन्निभतनुः संपूजितस्तापसैः कंदर्पप्रतिमश्च
- ९ (शास्त्र) मखिलस्वीयागमोद्घाटनं ७ यद्यन्मालवकान्यकुब्जविषयेऽव्यंतां सुतप्तं तपो नीता शिष्यपदं प्रमारपतयः सम्यब्धठाः पालिताः
- १० प्रीतः श्रीजयसिंहदेवनृपतिर्भ्रातृत्वमात्यंतिकं तेनैवास्यजगतत्रयोपरिलसत्यद्यापि बीजंभितं ८ संसारावतरस्य कारण-
- ११ मसौ संस्मारितः शंभुना स्थानोद्धारनिबंधनं प्रति मतिं चक्रे पवित्राशयः तस्मिन्नेव दिने कृतांजलिपुटः श्रीसिद्धराजः स्वयंचक्रेऽ
- १२ मुष्यमहत्तरत्वमसमंचार्थस्वमत्यादरात् ९ तस्मिन्नाकमुपेयुषि क्षितिपतौ तेजोविशेषो- दयी श्रीमद्वीरकुमारपालनृ
- १३ पतिस्तद्वाज्यसिंहासनं आचक्राम झटित्यमर्चिन्त्यमहिमाबल्लादधाराधिपः श्रीमज्जा- गलभूपकुंजरैशिरः संचारपंचाननः १० एवं

- १४ राज्यमनारत विदधति श्रीवीरसिंहासने श्रीमद्वीरकुमारपालनृपतौ त्रैलोक्यकल्पद्रुमे गंडो भाववृहस्पतिः स्मररिपोरुद्धीक्ष्य
- १५ देवालयं जीर्णं भूपतिमाह देवसदनं प्रोद्धुमेतद्वचः ११ आदेशात् सरशासनस्य सुवृहत्प्रासादनिष्पादकं चातुर्जातकसमतं स्थिर
- १६ धियं गार्गेयवंशोद्भवं श्रीगद्गावृहस्पतिं नरपतिः सर्वेशगंडेश्वरं चक्रे तं च सुगो-
त्रमण्डलतया ख्यातं धरित्रीतले १२ दत्वालंकरणं क
- १७ रेण तु गले व्यालंघ्य मुक्त्या प्रणम्यग्रतः उत्सार्यात्ममहत्तमं निजतमासुच्छिद्य
मुद्रामदात् स्थानं भव्य
- १८ पुराणपद्धतियुतं निस्तन्त्रभक्तव्ययं १३ प्रासादं यदकारयत् स्मररिपोः कैलास-
शैलोपमं भूपालस्तदतीव हर्षमगमत् प्रोवाच चेदं वचः श्री
- १९ मद्रुंडमहामतिं प्रति मया गंडत्वमेतत्तव प्रत्त संप्रतिपुत्रपौत्रसहितायांचंद्रतारारुणं १४
सौवर्णं सोमराजो रजतमयभथो रावणोदार
- २० वीर्यः कृष्मश्रीभीमदेवो रुचिरतरमहाप्रावभी रत्नकूटं तं कालाज्जीर्णमेष क्षितिप-
तितिलको मेरुसंज्ञं चकार प्रासादं सप्रभावः सकल
- २१ गुणनिर्घेर्गंडसर्वेश्वरस्य १५ पश्चाद्गुर्जरमण्डलक्षितिभृजासंतोषदृष्टात्मना दत्तो ब्रह्म-
पुरीति नामविदितो ग्रामः सवृक्षोदकः कृत्वा
- २२ त्रैपुटता(म्र) शासनविधिं श्रीमण्डलीसन्निधौ त्वत्पुत्रैस्तदनुव्रतैः स्वकुलजैः
संभूज्यतां स्वेच्छया १६ उद्धृत्य स्थानकं यस्मात्कृतं सोमव्यवस्थयाब्रह्म
- २३ तिसमो गण्डो नाभून्न भविता परः १७ बहुकुमतिजगंडैर्द्रव्यलोभाभिभूतैर्नृपकुस-
चिववृंदैर्नाशितं स्थानमेतत् सपदि तु गुरुगंडेनोद्धृतं दंत
- २४ कोटीस्थितधरणिवराहस्पर्द्धया लीलयैव १८ के के नैव विडंबिता नरपतेरग्रे विपक्ष-
त्रजाः केषां नैव मुखं कृतं सुमलिनं केषां न दप्पों हृतः
- २५ केषां नापहतं पदं हृदतया दत्वा पदं मस्तके के वानेन विरोधिनो न बलिना-
भिक्षाव्रतं ग्राहिताः १९ सुस्थामभिर्बहिरिदं बहुभिर्यदीयैर्गाढं गुणै
- २६ नियमितं यदि नाभविष्यत् नूनं तदंतरखिलं सुभृतं यशोभिर्ब्रह्मांडभाण्डकमणु स्फुट-
पस्फुटिष्यत् २० यदूपेक्षणवांछया शतमखो ध्वं सहस्रं
- २७ दशां यत्तिसीमगुणस्तुतौ कृतधियो धातुश्चतुर्वक्त्रता यन्माहात्म्यमराचलेति वसुधा
गोशाचलैः कीळिया वत्कीर्तिर्न भुवि प्रयास्यति ततो नूनं विजोकीकुता

- २८ २१ उद्धृत्य वृत्तयो येन सबाह्याभ्यंतरास्थिताः चातुर्जातकलोकेभ्यः संप्रदत्ता यशो-
र्थिना २२ स्वमर्यादां विनिर्माय स्थानकोद्धा
- २९ रहेतवे पंचोत्तरां पंचशतीमार्याणां योभ्यपूजयत् २३ देवस्य दक्षिणे भागे उत्तर-
स्यां तथा दिशि विधाय विषमं दुर्गं प्रावर्द्धयत यः पुरं २४ गौ
- ३० र्या भीमेश्वरस्याथ तथा देवकपर्दिनः सिद्धेश्वरादिदेवानां यो हेमकलशान् दधौ २५
नृपशालां च यश्चक्रे सरस्वत्याश्च कूपिकां महानसस्य
- ३१ शुद्धवर्धं सुस्तापनजलाय च २६ कपर्दिनः पुरोभागे सुस्तंभां पट्टशालिकां रौप्य-
प्रणालं देवस्य मण्डुकासनमेव च २७ पापमोचनदेवस्य प्रासादं जी
- ३२ णमृद्धतं तत्र त्रीन् पुरुषांश्चक्रे नद्यां सोपानमेव च २८ युग्मं येना क्रियंत बहुशो
ब्राह्मणानां महागृहाः विष्णुपूजनवृत्तीनां यः प्रोद्धारमचीकरत् २९
- ३३ नवीननगरस्यांतः सोमनाथस्य चाध्वनि निर्मिते वापिके द्वे च तत्रैवापरचंडिका
३० गंडेनाकृतवापिकेयममला स्फारप्रमाणामृतप्रख्या स्वादुजला
- ३४ सहेलविलसद्युत्कारकोलाहलैः भ्राम्यद्भूरितरारघट्टघटिका मुक्तांबुधाराशतैर्या पीतं घट-
योनिनापि हसतीबांभोनिधिं लक्ष्यते ३१ शशि
- ३५ भूषणदेवस्य चंडिकां सन्निधिस्थितां यो नवीनां पुनश्चक्रे स्वश्रेयोराशिलिप्सया ३२
सूर्याचंद्रमसोर्गहे प्रतिपदं येनाश्रिताः साधवः सर्वज्ञा प
- ३६ रिपूजिताद्विजवरादानैः समस्तैरपि तद्वत्पंचसु पर्वसु क्षितितलरूपातैश्च दानकर्मैर्येन
क्षमा परितोषिता गुणनिधिः क(स्तत्समोन्यः पुमान् ३३)
- ३७ भक्तिः स्मरद्विषि रतिः परमात्मदृष्टौ श्रद्धा श्रुतौ व्यसनिता च परोपकारे क्षांतौ
मतिः सुचरितेषु कृतिश्च यस्य विश्वंभरेऽपि च नुतिः सुतरां सुखाय ३४
- ३८ एतस्याभवादिंदुसुंदरमुखी पत्नी प्रसिद्धान्वया गौरीवत्रिपुरद्विषो विजयिनी लक्ष्मीर्मुखा
रेरिव श्रीगंगेव सरस्वतीव यमुने वेदाग्रकीर्त्या गिरा कांत्या
- ३९ सोढलसंभवाभूवि महादेवीति या विश्रुता ३५ लावण्यं नवचंचकेद्वतिरथो बाहुः
शिरीषावली दृष्टिः क्रौंच...
- ४० नहासः कुंदममंदरोध्रकुसुमान्युच्चा कपोलस्थली यस्या मन्मथाशिल्पिना विरचितं
सर्वतुलक्ष्म्या वपुः ३६
- ४१ सिद्धाश्चत्वारस्ते दशरथसमेनास्य पुत्रोपमानाः आद्यस्तेषामभवदपरादित्यनामा
ततोभूदत्तादि त्य... (अ)
अ. ६९

- ४२ (न्यः) सोमेश्वर इति कृती भास्करश्चापरोभूदेते रामादिभिरूपमिता सत्यसौभ्रात्र-
युक्ताः नि....
- ४३ द्रवविनिहिताबाहवः श्रीमुरारेः ३८ धन्या सा जननी नूनं स पिता विश्वशेखरं
यावज्जी...
- ४४ दलोपरि लुठत्पानीयविंदूपमा लक्ष्मीः संभृतवाजिचामरगजाविद्युद्विलासस्य आ...
- ४५ येन गुणिना कीर्तिः परं संचिता ४० सत्त्वेनाद्य शिविदधीचिरथवा तीव्राज्ञया रा
(वण)...
- ४६ युधिष्ठिरः क्षितिपतिः किं वा बहु ब्रूमहे इत्येतेऽभिधया बृहस्पतितया सर्वेपि....
- ४७ कुमारपालस्य भागिनेयो महाबलः ४२ प्रेमल्लदेव्यास्तनयो भोजः श्रीसोम
- ४८ नाथपूजां यच्छशांकग्रहणक्षणे कारितो गंडराजेन तेन प्रीतिमगा...
- ४९ यथाक्रमं ४९ हिरण्यतटिनीतीरे पापमोचनसन्निधौ गंडत्रि
- ५० (ददो) तस्मै माहेश्वरनृपाग्रणीः ४७ शासनीकृत्य ददता ग्राम
- ५१ (वंशप्र) भवैः पुत्रपौत्रकैः भोक्तव्यं प्रमदाभिश्च यावच्चंद्रा
- ५२ (गंडगु) णप्रशस्ति चकार यः शीघ्रकविः सुकाव्यैः ५०
- ५३ (५१) लक्ष्मीधरसुतेनेयं लिखिता रुद्रमुरिणा ...
- ५४ बलभीसंवत् ८५० आषा

ભાષાન્તર

(૧) શિવને નમસ્કાર હોજો. ભવાનીપ્રિય શંકરને તેની કૌપિત સહચરીએ “ તમારી જટામાં હું ગંગાની હાજરી સહન કરું છું તેથી ઓ શઠ ! તમે તમારા કર્ણમાં તેની હીલા કરાવો છો અને ક્રમે ક્રમે તેને તમારા અંકમાં લીધી છે. ” એમ ઉદ્દેશ્યા ત્યારે શ્રીશંકરે કહ્યું કે નારી-ઓમાં શ્રેષ્ઠ ! ગુરૂ ગંડની આ કીર્તિ મારી ભ્રમરનું ભૂષણ માત્ર છે તે (શંકર) તમારી રક્ષા કરો.

(૨) વિદ્યારાજ ગણપતિ જય પામે. હું તમને નમન કરું છું. સંત ગંડના ગુણોની પ્રશસ્તિનું કાર્ય કરું ત્યાં સુધી મારો વાણી પ્રવાહ આહુ રહે તે માટે સરસ્વતિ મને નવોક્તિની શક્તિની પ્રસાદી અર્પો.

(૩) કામદેવના અંગને ભસ્મ કરનાર શંકરથી પવિત્ર થએલો, અને તેને શિર પર ધારનાર દેવની આજ્ઞાથી પોતે જ પ્રસારેલી આ પદ્ધતિ સત્યુગમાં પાર્વતી શાપથી અદૃશ્ય થએલા પશુપત મતના બુદ્ધિમાન અનુયાયીઓને આપી દેનાર શશિનો વિજય થાયો.

(૪) જ્યારે કલિયુગનો થોડો સમય વહી ગયો ત્યારે શંકરે મંદિરને જીર્ણ તાલતમાં જોઈ નન્દીશ્વરને તેનો ઉદ્ધાર કરવા આજ્ઞા કરી.

(૫) શ્રી કાન્યકુબ્જ વિષયમાં વારાણસી નગરીમાં જે દેવતાનું, ધર્મનું અને મોક્ષનું સ્થાન હતું તે વિખ્યાત પુરીમાં દ્વિજવરના ઘરમાં શિવની આજ્ઞાથી નન્દીશ્વરે જન્મ લીધો અને પશુ-પતિનું વ્રત કર્યું.

(૬) તે તપનો નિધિ યાત્રાઓ માટે, નૃપોને દીક્ષા આપવા માટે અને પશુપતિનાં સ્થાનોની રક્ષા કરવા માટે નીકળ્યો.

(૭) અતિ વિદ્વાન, અખિલ જગતી પૂજિત, વિવિધ યાત્રા કરનારાઓના ઉપમાનની પદવી પ્રાપ્ત કરનાર, નકુલિશ સમાન દેહવાળો, મુનિઓથી પૂજાતો, કામદેવ સમાન, અને તેનો પોતાનો આગમ સ્પષ્ટ કરતાં એકત્ર મૂકેલાં શાસ્ત્રો સમાન, ભાવ બૃહસ્પતિ ધારાપુરી ગયો.

(૮) માલવા અને કાન્યકુબ્જ અને ઉજ્જવનમાં કરેલાં તપથી, પરમારોને તેના શિષ્ય બનાવી, મઠોનું સુરક્ષણ કરીને અને તેની સાથે અતિ પ્રસન્ન થએલા જયસિંહદેવ નૃપનો બ્રાતૃભાવ પ્રાપ્ત કરીને, ત્રિભુવનમાં ભાવબૃહસ્પતિની મતિ સર્વથી ઉજ્જવળ લાસે છે.

(૯) આ જગમાં તેના જન્મનું કારણ શંભુએ સ્મરણ કરાવ્યાથી, પવિત્ર મનના ભાવ બૃહ-સ્પતિએ મંદિરનો ઉદ્ધાર કરવા વિચાર કર્યો તે દિવસે સિદ્ધરાજે અંગલિ કરીને તેને સર્વથી શ્રેષ્ઠ માન આપ્યું અને અતિશ્રદ્ધાથી તેની સેવા કરી.

(૧૦) જ્યારે તે નૃપ સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે અચિત્ય મહિમાવાળો, ભદ્રાદેશ અને ધાર નગરીનો સ્વામી જંગલના ધનવાન નગરના ગજ સમાન રાજાઓનાં શિરપર તરાપ મારતો સિંહ સમાન અને પોતાના શૌર્યથી તેજસ્વી એવો કુમારપાલ રાજા ગાદી પર આવ્યો.

(૧૧) ત્રિભુવનમાં કલ્પતરૂ સમાન શ્રી કુમારપાલ રાજા રમ્ય અને વિજયી સિંહાસન પર રાજ્ય ચલાવતો ત્યારે ગંડ ભાવ બૃહસ્પતિએ શિવનું મંદિર જીર્ણ સ્થિતિમાં જોઈ તે દેવનું મંદિર ઉદ્ધરવા રાજાને કહ્યું.

(૧૨) શંકરના શાસનથી મહાન મંદિર બંધાવનાર, ચાર વર્ણોથી માન પામેલા, દૃઢ મનના, ગાગેય ગોત્રમાં જન્મેલા શ્રી બૃહસ્પતિને પૃથ્વીપર ગંડેશ્વરના નામથી વિખ્યાત, ગોત્ર મંડલમાં શ્રેષ્ઠ હોઈ સર્વનો સ્વામિ કુમારપાલે બનાવ્યો.

(૧૩) તેણે (કુમારપાલે) તેના સ્વહસ્તથી તેને અલંકાર કર્યો. તેના કંઠપર મૌહિતક માળા મૂકી, બે ચરણને ચંદનનો લેપ કર્યો, આદરથી શિષ તેની આગળ નમાવ્યું, મમતા મૂકી તેને પોતાની મુદ્રા આપી, અને પુરાણ ધર્મનું પાલન થતું, અને નિત્ય અન્ન વહેંચાતું તે સ્થાનનું દાન કર્યું.

(૧૪) કલાસ પર્વત સમાન શંકરનું દેવાલય બનેલું જોઈ નૃપે અતિ પ્રસન્ન થઈ મહામતિ-વાળા શ્રીમદ્ ગંડને આ પ્રમાણે કહ્યું.—“હું તમને ગંડનું પદ તમારા પુત્રો પૌત્રોને શશિ, તારા અને સૂર્યના અસ્તિત્વ ઠાળ સુધી અર્પણ કરે છું.

(૧૫) સર્વનો સ્વામી અને ગુણનો નિધિ તેવા ગંડનું મંદિર સોમરાજે સુવર્ણથી બનાવ્યું; રાવણ સમાન બલવાન કૃષ્ણે રૂપાનું બનાવ્યું અને શ્રી લીમદેવે મોટા સરસ પથ્થર અને ઘણાં રત્નોથી જડિત બનાવ્યું. સમય જતાં તે જીર્ણ થવાથી તેનો ઉદ્ધાર શ્રેષ્ઠ અને મહાન વિખ્યાત નૃપથી થયો અને મેરૂ નામ આપાયું.

(૧૬) અતિ પ્રસન્ન થયેલા ગુર્જર દેશના નૃપે વ્રક્ષ, જળ વગેરે સહિત બ્રહ્મપુરી નામનું ગામ આપી સભા સમક્ષ ત્રાંબાના પતરા ઉપર લેખિત શાસનથી પુત્રો, પૌત્રો અને વંશજોને પ્રતિબંધ વિના ઉપભોગ માટે આપ્યું.

(૧૭) બૃહસ્પતિ સમાન આ ગંડે સોમની વ્યવસ્થાથી (સહાયથી) મંદિર પુનઃ બાંધ્યું. એથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પૂર્વે કદિ આવો પુરુષ થયો નથી અને ભાવિમાં થશે નહિ.

(૧૮) આ મંદિરનો નાશ રાક્ષસોના દુષ્ટ, કુંભતિ, અને લોભથી અંધ થયેલા સચિવોથી થયો હતો! તેનો ઉદ્ધાર ભૂમિને દાંતપર ધારણ કરનાર મહાન્ વરાહ ભગવાનની સ્પર્શ કરવા હોય તેવી રીતે લીલા માત્રમાં ગુરૂ ગંડે કર્યો.

(૧૯) તે પ્રતાપીથી નૃપની સમક્ષ કયા શત્રુઓ અજિત રહ્યા હતા? કોનાં મુખ કલંક વિનાનાં રહ્યાં હતાં? કોનો દર્પ ઉતર્યો ન હતો? કોની સ્થિતિ તેમનાં મસ્તકો પર તેનો ચરણ મૂકીને બલથી તેણે હલાવી ન હતી? અને કયા શત્રુઓ ભિક્ષુક થયા ન હતા?

(૨૦) આ વિશ્વનો કુંભ બાહ્ય ભાગમાં તેના સદૃશ્યોથી સારી રીતે દબાયો ન હોત તો જરૂર તે તેની અંદરના મહાન્ યશથી ફૂટી જાત.

(૨૧) ખરે ખર! ઇન્દ્રે તેનું રૂપ નિહાપવા સહુ અશુ ધારણ કર્યાં છે, બ્રહ્માને તેના અસંખ્ય ગુણનું ગાન કરવાના નિશ્ચયથી ચાર મુખ ધારવાં પડ્યાં છે. તેના મહિમાથી ધૂજેલી પૃથ્વી પર્વતોથી સ્થાનમાં રખાઈ છે. અને પૃથ્વી ન સમાવી શકે તે યશ સમાવવા ત્રણ ભુવન સર્જેલાં ભાસે છે.

(૨૨) યશની પ્રાપ્તિના અભિલાષથી તેણે ચાર વર્ણનાં ચાર બાહ્ય અને ચાર અભ્યંતર કર્મોનો ઉદ્ધાર કરીને પ્રત્યેક વર્ણને એક એક આપ્યાં.

(૨૩) મર્યાદા નિર્માણ કરીને દેવાલયના યોગ્ય સ્થાનના ઉદ્ધાર માટે તેણે પાંચસો પંચા-વન (૫૫૫) સંતોની પૂજા કરી.

(૨૪) મંદિરની દક્ષિણમાં અને ઉત્તરમાં મજબૂત દુર્ગ બંધાવી નગરનો વિસ્તાર કર્યો.

(૨૫) ગૌરી, લીમૈશ્વર, કપાર્દિ (શિવ), સિદ્ધેશ્વર વગેરે દેવો(નાં મંદિરો)પર તેણે સુવર્ણના કળશો મૂક્યા.

(૨૬) નૃપોને એકત્ર લેવા મળવા માટે દરબાર બનાવ્યો. રસોડાં અને સ્નાન માટે શુદ્ધ જળ માટે સરસ્વતિનો વાપી બંધાવ્યો.

(૨૭) શંકરના મંદિરના અગ્ર સ્થાનમાં સુંદર સ્તંભના આધારવાળો એક ઓરડો બનાવ્યો અને રૂપાના જલમાર્ગવાળું મંદકના આકારનું શિવનું આસન બનાવ્યું.

(૨૮) પાપમોચન દેવના મંદિરનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો, માણસની ત્રણ પ્રતિમા ઠરી અને નદીમાં પગથીયાં બંધાવ્યાં.

(૨૯) દ્વિજે માટે વિશાળ ગૃહો બંધાવ્યાં અને વિષ્ણુની પૂજાને સહાય કરી.

(૩૦) સોમનાથના માર્ગે ઉપર નવા નગરમાં બે વાપી કરાવ્યા અને અપર ચંડિકાની ત્યાં સ્થાપના કરી.

(૩૧) ગંડથી કરાવેલી આ વાપી વિસ્તારવાળી છે અને તેનું જળ મધુર છે અને અમૃત કહેવાય છે. આ વાપી બે રમ્ય તરંગોનો ધ્વનિ કરે છે અને જેના જળનું પાન અનેક પીતળની ડોલથી થાય છે તે ઘટ્ટમાંથી પ્રકટેલા અગસ્ત્ય રૂપિથી પાન થએલા જળવાળા સાગરને હાસ્ય કરતો લાસે છે.

(૩૨) તે શ્રેય પ્રાપ્ત કરવાનો અભિલાષી હતો. તેણે ઇન્દુથી ભૂષિત શિવ ભગવાનની સમીપ-માં પુનઃ નવી ચંડિકા ઠરી.

(૩૩) સૂર્ય અને ચંદ્રના ગ્રહણના દિને તેની પાસે આવતા વિદ્વાન અને ગુણી દ્વિજેને સર્વ દાન આપી પૂજા કરનાર, અને ભૂતલ ઉપર વિખ્યાત પાંચ પર્વમાં નિયમિત દાન કરીને ભૂમિને પ્રસન્ન કરનાર આ ગુણનિધિની સ્પર્ધા કેળવી શકે ?

(૩૪) તે કામદેવના રિપુ(શંકર)ની ભક્તિમાં પરાયણ છે, બ્રહ્મના જ્ઞાનમાં આનંદ લે છે, શ્રુતિમાં શ્રદ્ધાવાળો છે, દાનનો શોખી છે, ક્ષમાવાળી મતિનો છે, સુચરિતવાળો છે, અને શાશ્વત શ્રેય માટે શંકરની આરાધના કરે છે.

(૩૫) તેની પત્ની પૃથ્વીપર મહાદેવી નામથી વિખ્યાત, ઇન્દુ સમાન રમ્ય મુખવાળી, વિખ્યાત કુળની, ત્રિપુર દૈત્યના શત્રુ શંકરને પાર્વતી સમાન, વિષ્ણુને શ્રીલક્ષ્મી સમાન, સોદલના સંભવની; યશ વાણી અને સૌંદર્યમાં ગંગા, સરસ્વતિ અને યમુનાને અનુક્રમે સમાન હતી.

(૩૬) તેનું લાવણ્ય ચંપાના પુષ્પ જેવું હતું. કામમાં રથ સમાન તેના કર હતા, નયન શિરિષ કુસુમની શ્રેણી સમાન હતાં તેનું હાસ્ય મોગરાનું ફૂલ સરખું હતું, તેનાં કપોળપૂર્ણ વિકસેલાં લોધ કુસુમ સમાન હતાં તેથી એમ દેખાતું કે કામદેવ શિદ્ધિપત્રે સર્વ જાતના સૌંદર્યવાળું તેનું અંગ બનાવ્યું હતું.

(૩૭-૩૮) તે દશરથ સમાન હતો તેને દશરથના ચાર પુત્રો સમાન આ ચાર સિદ્ધો પુત્રો તરીકે હતા. તેમાંનો પ્રથમ અપરાદિત્ય, બીજો (તેનાથી) રત્નાદિત્ય ... ત્રીજો સર્વ નિપુણ સોમેશ્વર, અને ચોથો ભારકર કહેવાતો હતો. તેઓ રામ ભાઈક પરસ્પર પરાયણ અને સાર્ય હતા. રસમાં રૂળી ગયેલા વિષ્ણુ શ્રી મુરારિના કરો

(૩૯-૪૦) ખરેખર ધન્ય છે વિશ્વ શિખર સમાન તેનાં માતા પિતાને; જીવનના અંત સુધી તે અને અને અશ્વો, ચૌરિઓ અને ગજોના સમાવેશવાળી લક્ષ્મી પર્ણ ઉપર ગબડતા જલખિંદુ સમાન છે વિદ્યુતના ચમકારાનો તે જે શુભિ હતો તેણે મહા યશ પ્રાપ્ત કર્યો.

(૪૧-૪૨) ભલાર્ધમાં શિખિ નૃપ અથવા દધિચિ જાણે તે હતો તીવ્ર આજ્ઞા દેવામાં રાવણ સરખો હતો સુધિષ્ઠિર સમાન હતો આપણે વધારે શું કહી શકીએ ? તે બૃહસ્પતિ સમાન હતો. તેઓ સર્વે કુમારપાલની જ્ઞેનનો પુત્ર, મહાબલ.

૧ ત્રણ માણસોની ઉચાઈ, સરખી એમ આનો અર્થ હોઈ શકે ?
જે. ૭૦

(૪૩-૪૫) પ્રેમહરેવીનો પુત્ર લોજ ચંદ્રગહલુના સમયે સોમનાથની પૂજા ગંડરાજે કરી તેથી તે અતિ પ્રસન્ન થયો અનુક્રમે.

(૪૬-૪૭) ગંડ હિરણ્યા નદીના તટપર પાપમોચન સમીપમાં જે સર્વ મહાન માહેશ્વર નૃપોમાં અગ્ર હતા. તેને અર્ચ્યું.

(૪૮-૫૦) શાસનથી હાનપત્ર વડે એક ગામ આપ્યું પુત્રો, પૌત્રો અને વંશમાં જન્મેલી પ્રમદાના સૂર્ય, ચંદ્રના અસ્તિત્વ કાળસુધી ઉપલોગ માટે શીઘ્ર કવિએ ગંડના ગુણોની આ પ્રશસ્તિ રચી છે.

(૫૧) લક્ષ્મીધરના પુત્ર રૂપસુરિએ આ લખ્યું વલ્લભી સંવત ૮૫૦ અષા(૬)

ગ્વાલિયરમાં ઉદયપૂરના ત્રણ લેખો^૧

સી^૨-અજયપાલદેવના શિલાલેખ

(વિક્રમ) સંવત ૧૨૨૯

આ લેખ ડૉ. એફ. ઈ. હોલને ઉદયાદિત્યના લગ્ન શિવમંદિરમાં મળ્યો હતો. તેણે જ. બે. એ. સો. વો. ૩૧ પા. ૧૨૫ માં તે પ્રથમ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. ડૉ. હોલના કહેવા મુજબ તે એક મૂળ સ્થાનમાંથી ઉખેડેલા જાડા પથ્થરના ટુકડા ઉપર લખેલો છે. તે પથ્થરનો નીચેનો ભાગ ભાંગેલો અગર નુકશાન પામેલો છે. તેથી લેખની ૨૨ મી પંક્તિ, જે છેવટની જણાય છે, તે લગભગ આખી જ નાશ પામી છે, અને ૨૧ મી પંક્તિના થોડાક છેવટના અક્ષરો પણ નાશ પામ્યા છે. તે સિવાય બાકીનો લેખ સુરક્ષિત છે. ફક્ત આઠમી પંક્તિના બે અક્ષરો અને ૧૨ મી અને ૨૧ મી પંક્તિમાં દરેકમાં એક એક અક્ષર સિવાય લેખમાં કેઈ પણ સ્થળે વાસ્તવિક ખાઠ વિષે શંકા રહેતી નથી.

જેટલું લખાણ અસ્તિત્વમાં છે તેટલું ૧'૬" પોહોળી અને ૧'૧૧૩" ઊંચી જગ્યાનું રોકાણ કરે છે. અક્ષરોનું કદ ૩" અને ૪" વચ્ચે છે. લિપિ નાગરી અને ભાષા સંસ્કૃત છે, અને ૧૪-૧૬ પંક્તિમાં આશીર્વાદ તથા શાપના ત્રણ શ્લોકો સિવાય લેખ ગદ્યમાં છે, શુદ્ધ જોડણી વિષે કંઈ કહેવાનું રહેતું નથી. અને વ્યાકરણ વિષે એટલું જ કહેવું બસ છે કે, 'ગ્રામ' શબ્દ બધે નાન્ય-તર ભાતિમાં વાપર્યો છે.

લેખમાં, 'ૐ, ૐ નમઃ શિવાય' શબ્દો તથા નીચે ચર્ચેલી તારીખ, પછી અલ્પહિલ પાટકના (ચૌલુક્ય) રાજ અજયપાલદેવના રાજ્યનું તથા તેના તે સમયના મુખ્ય મંત્રિ સોમેશ્વરનું નિવેદન છે. તે સમયે, રાજાએ પોતાના બળ વડે મેળવેલા ભૈલ્લસ્વામી મહાદ્વાદશક મંડલ એટલે ભૈલ્લ સ્વામિ નામના બારના મોટા જુથમાં આવેલા ઉદયપૂરમાં સત્તા ચલાવવા રાજાએ નિમેલા^૩ શ્રી લૂણ-પસાકએ, 'યુગાદિ' જે અક્ષય-તૃતીયાને દિવસે આવે છે, તે પ્રસંગે ઉમરથા નામનું ગામ આપ્યું હતું. આ ગામ ભુંગારિકા-અતુષ્ઠિ નામના પથક, એટલે "ભુંગારિકા નામના ચોસઠ ગામના સમૂહમાં આવ્યું હતું. તે ઉદયપૂરમાં ભગવાન વૈદ્યનાથ(શિવ)ને આપ્યું હતું. મુહિર્લોધ (?) વંશના રાજપુત્ર શ્રી વીલ્હણદેવના પુત્ર સદગત શ્રી સોલણદેવરાજનાં શ્રેયાલિવૃદ્ધિ માટે તે આપ્યું હતું. ઉમરથાની સીમા:—પૂર્વે નાહુગામ; દક્ષિણે વહિઠાઉ (મઠા) ગામ; પશ્ચિમે હેલ્લી ગામ; અને ઉત્તરે લખણપડા ગામ. ૧૪-૧૬ મી પંક્તિઓમાં ત્રણ આશીર્વાદના અને શાપના શ્લોકો તથા ઉપરનું દાન ચાલુ રાખવાની સૂચના આપેલાં છે. ૨૦-૨૧ મી પંક્તિઓમાં કહ્યું છે કે, આ દાન પરમ નૈષ્ઠિક, પૂજ્ય અને પવિત્ર નીલકંઠ સ્વામિએ (જ્ઞાન્નિત્ત્વ; "ભગવાનને બદલે; "હું અર્થ કરું છું) દીધું હતું. હેલ્લી પંક્તિમાં આ દાનમાં દબલગિરિ કરનાર ને કંઈ શાપ દીધો હોય એમ જણાય છે.

૧ ઈ. એ. સો. ૧૮ પા. ૩૪૪ પ્રો. કિલ્હોર્ન, ૨ 'સી' લેખની ચર્ચા માટે જુઓ 'એ' લેખ સાથે જોડેલું ચર્ચાપત્ર. ગ્વાલિયરમાં ઉદયપૂરના ત્રણ લેખો ઈ. એ. સો. ૧૮ પા. ૩૪૧. ૩ ચાંદિ વાપરેલો પારિભાષિક શબ્દ નિરુપણ છે. જે પ્રો. બાંડારકરના ૧૮૮૨-૮૩ ના રીપોર્ટ પા. ૨૨૩ પ. ૨૧ માં ફરી વાર આવે છે અને જેને અપ્રદેશ પ્રો. પીટ સનના ૧૮૮૪-૮૬ ના રીપોર્ટમાં નિરુપિતદળ આપણે વાંચ્યો છીએ. સરખાવો નિરુક્તમહાસાધનિક-લેખ 'એ' પંક્તિ-૮ મી અજયપાલના પૂર્વજોને કબજે ૪ ઉદયપૂર પહેલેથી જ હતું એમ ધારીએ તો ઉપરના લખાણ અક્ષરો: ભગ્યે જ હઈ સ્થાય. ૫ જુઓ આમણું પાનું.

જયસિંહ અને કુમારપાલદેવનાં અણહિલવાડ રાજ્યમાં ઉદયપૂર પ્રથમથી જ આપ્યું હતું, એ આગળના લેખ ઉપરથી આપણે જાણતા હોવાથી આ લેખનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ એટલું જ છે કે, તેઓના પછી ગાદીએ આવનાર અજયપાલદેવની સાખીત થઈ શકે તેવી તારીખ, આપી છે.

આ લેખની તારીખ, ૧ લી પંક્તિમાં, આંકડાઓમાં જ “ સંવત ૧૨૨૬ માં, વૈશાખ શુકલ પક્ષ ૩ ને સોમવારે” આપી છે. અને ૭ મી પંક્તિ પ્રમાણે, જે દાન લેખમાં આપ્યું છે તે અક્ષય તૃતીયાને દિવસે ‘યુગાદિ’ના પ્રસંગ ઉપર એક સદ્ગત પુરુષ(કદાચ દાતાના પિતામહ)ના શ્રેય માટે અપાયું હતું.

એટલે અજયપાલદેવના રાજ્યની ભરોસાપાત્ર મળેલી ત્રીજી તારીખ, સોમવાર, તા. ૧૬ મી. એપ્રિલ, ઇ. સ. ૧૧૭૩, દેશી દક્ષિણનાં પુરાં થયેલા વર્ષ ૧૨૨૬ અથવા દક્ષિણનાં ચાલુ વર્ષ ૧૨૩૦ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૨, છે. અને તેણે પૌષ સુદિ ૧૨ ને દિવસે રાજ્ય શરૂ કરી ત્રણ વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું હતું એવી ચાલુ કથા જો સત્ય હોય, તો અજયપાલનો રાજ્યારોહણનો દિવસ ૨૮ મી ડિસેમ્બર ઇ. સ. ૧૧૭૨ નો=વિક્રમ ૧૨૨૬ પુરાં થયેલા અથવા ૧૨૩૦ ચાલુના પૌષ સુદિ ૧૨ નો હોવો જોઈએ.

દાન આપનાર શ્રી લૂણપસાક એ સંસ્કૃત “લૂણપસાદ”નાં પ્રાકૃત રૂપ “લોણપસાદ”નો અપભ્રંશ છે એ ચોખ્ખું છે. આજ નામનું બીજું રૂપ “લૂણપસાજ” છે. તે, અગાઉ પ્રસિદ્ધ કરેલાં વો. ૬ પા. ૨૧૦ માં વિક્રમ સંવત ૧૩૧૭ નાં તામ્રપત્ર દાનની ૧૩ મી પંક્તિમાં આવે છે. ત્યાં લૂણપસાજદેવનું વર્ણન ‘રાણુક’ તથા તે લેખમાં આપેલાં દાનના દાતાના દાદા તરીકે કરેલું છે. અને, જો કે પિતામહ અને પૌત્ર વચ્ચેનો ૮૮ વર્ષનો સમય જરા લાંબો લાગે તો પણ તે આપણા દાનનો લૂણપસાક હોય એ હું અસંભવિત માનતો નથી.

આ લેખમાં બતાવેલાં સ્થળોમાં, ભેલ્લરવામિન એ ઉદયપૂરની દક્ષિણે ૩૪ માઇલ ઉપર બેઠવા નદીના પૂર્વ કાંઠા ઉપરનું હાલનું ભેલ્સા શહેર હોવાનું ચોક્કસ થઈ ચૂક્યું છે. બીજાં ગામો તથા જુંગારિકા, જે ‘બી’ લેખમાં પણ આપ્યું છે, તેઓ હજી ઓળખાયાં નથી.

૭ પ્રો. ખ્યુદ્દર મને જણાવે છે કે ‘વિચારણા પ્રમાણે અજયપાલનો પૂર્વ કુમારપાલ વિક્રમ સંવત ૧૨૨૬ પૌષ સુદ ૧૨ ને રાજ્ય ચૂકરી ગયો; અન્ય પ્રબંધો પ્રમાણે તે તારીખ વિક્રમ સંવત ૧૨૩૦, પાષ સુદ ૧૨ હતી મી. કાયવટે ક્રીતિશૈલ્યની પ્રસ્તાવનામાં પા. ૧૩ માં ‘૧૨૩૨’ દ્વાદશી-શાસ્ત્રન સુદિ ‘એમ ઉતારો કરે છે, જે રાજ્યારોહણની તારીખ ખોટી જ હોવી જોઈએ. અને જે તેના મૃત્યુની ચાલતી આવેલી તિથિ કદાચ હશે. હર્મ-સામરત્ય મનુષ્ય-પરીક્ષા ‘માં—સવ:—૧૨૨૧ અજયપાલરાજ્ય વર્ષ ૩ એ પ્રમાણે છે. જુઓ, પ્રો. ભાંડારકરનો ૧૮૮૩-૮૪નો રીપોર્ટ પાનું ૪૫૭ X જ. જો, એસ. સો, વો, ૩૧ પા, ૧૧૧ અને ૧૨૭

અક્ષરાન્તર^૧

૧ ઓં ॥ ઓં નમઃ શિવાય ॥ સંવત્ ૧૨૨૯ વર્ષે ।^૨ વૈશાખ સુદિ ૩^૩ સોમે ॥
અષ્ટેહ શ્ર[૧]-

૨ મદળહિલ[પા]ટૈંકે સમસ્તરાજાવલીવિરાજિતમહારા[જા]ધિરાજપરમેશ્વર-

૩ પરમમાહેશ્વરશ્રીઅજય[પા]લેંદેવકલ્યાણવિજયરાજ્યે તત્પાદપદ્મોપજીવી[વિ]મ-

૪ હામાત્ય શ્રીસોમેશ્વરે શ્રીશ્રીકરણાદૌ સમસ્તમુદ્રાવ્યાપારાન્ પરિપંથયતી-

૫ ત્યેવં કાલે પ્રવર્તમાને નિજપ્રતાપોપાર્જિત શ્રીભાઈલસ્વામિમહાદ્વાદશક[મં]-

૬ ડલપ્રમુજ્યમાને^૪ અષ્ટેહ શ્રીઉદયપુરે તેનૈવ પ્રમુળા નિયુક્તદંડશ્રીલ્લપ-

૭ સાકેન ધૌતવાસસી પરિધા[ય] પરમધાર્મિકેળ[મૂ]ત્વા અક્ષયતૃતીયાયુગાદિ-

૮ પર્વણિ [મુ]હિલૌ[ન્ધ ?] આન્વયે રાજપુત્ર શ્રીવીરહ્ણદેવપુત્ર પરમલો-
કાંતસ્તિરા-

૯ જશ્રીસોલળદેવ શ્રેયસે અત્રત્યદેવ શ્રીવૈદ્યનાથાય મુંગારિકાચતુઃષષ્ઠિ [છિ]-

૧૦ પથકે પંચોપચારપૂજાનિમિત્તં સવૃક્ષમાલાકુલં તૃણ[જ]લાશયોપેતં

૧૧ ચતુરાષાટસમન્વિતં ઉપરથા ગ્રામં શાસનેન પ્રદત્તં ॥ આઘાટોં [ય]થા ।

૧૨ અસ્ય ગ્રામસ્ય પૂર્વતો નાહગ્રામં દક્ષિણતો વહિડાઝ['ઠા] ગ્રામં પશ્ચિમતા

૧૩ દેઝલી ગ્રામં ઉત્તરતો લલ્લગૌડા ગ્રામમેવં હિ ચતુઃકંકટૈ વિ[શુ]દ્ધં ગ્રા-

[મં] [॥*]

૧૪ વ[વ]હુભિર્વસુંધા મુક્તા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ । યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્[ત]-

૧ રળિયગ ઉપરથી ૨ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલ છે. ૩ આ વિરામચિહ્નની કાંઈ જરૂર નથી. અસલમાં ભૂંસી નાખવામાં આવ્યું છે. ૪ સંખ્યા ૩ માટેનો આંકડો રળિયગમાં તફાત રૂપે છે; પરંતુ તેની પહેલાં વિરામચિહ્ન જેની એક સાધી લીટી છે જે અક્ષરોનાં માથાં ઉપર લગાવી છે અને ૩ ના આંકડા પછી અને તેને થોડું ઠાંડી દેતું વિસર્ગનું ચિહ્ન છે. ૫ અસલ પ; ફેરફાર પા ૬ હું આનો અર્થ નીચે પ્રમાણે કરું છું:—ભાઈલસ્વામિમહાદ્વાદશકમળડલે (લાળપસાકેન) પ્રમુજ્યમાને શ્રી ઉદયપુરે—એટલે ભાઈલસ્વામિ દાદશ મંડલમાં આવેલું અને લાણપસાકથી ઉપભોગ કરાયેલું શ્રી ઉદયપુરમાં—૭ કૌસમાં બતાવેલ વ્યંજન 'ન્ધ' જ છે તે હું ખાતરીથી કહી શકતો નથી; પરંતુ 'આ' સ્વરની નિશાની જે રીતે વ્યંજન સાથે જોડેલી છે તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે અક્ષરની અંદર 'વ' વ્યંજન ચોક્કસ પણે રહેલો છે. ૮ ગ્રામ શબ્દ નપુંસકલિંગમાં આંકિ તથા નીચે વાપરેલો છે ૯ અસ્ય ગ્રામસ્થાષાઠ યથા પૂર્વતો એમ વાંચનની ધારણા રાખી શકાય. ૧૦ વાંચો ચતુઃકંકટ ૧૧ છંદ શ્લોક અનુષ્ટુબ્ધ. ૧૨ છંદ શાર્દૂલવિક્રિંડિત—આ શ્લોક માટે જુઓ હાલ-જ. બે. એસ. ઝો. વો. ૩૦ પા. ૨૦૩ અને ભાંડારકર-સો. સી. પા. ૨૨૫. આપણાં અક્ષરાન્તરમાં ત્રીજા પાદનો અંત યાજ્ઞમુખા મુર્ચ્ચતિઃ નો કાંઈ અર્થ થતો નથી, ભાંડારકર યાજ્ઞ મુખા મુર્ચ્ચતિઃ નો કાંઈ અર્થ નથી, ભાંડારકર યાજ્ઞ મુખા મુર્ચ્ચતિઃ નો કાંઈ અર્થ નથી, ભાંડારકર યાજ્ઞ મુખા મુર્ચ્ચતિઃ નો કાંઈ અર્થ નથી, ભાંડારકર યાજ્ઞ મુખા મુર્ચ્ચતિઃ નો કાંઈ અર્થ નથી.

૧૬ સ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥ ચ ॥ સ્વદત્તાં પરાદત્તાં વા યો હરેત વસુંધરાં ।
ષષ્ઠિ[ણિ]વ

૧૬ ધસહસ્રાણિ અમેઘ્યે જાયતે કૃમિઃ ॥ ચ ॥ માંધાતા સુમહીપતિઃ કૃતયુ-

૧૭ ગેડ્લંકારમૂતો ગતઃ સેતુર્થેન મહોદધૌ વિરચિતઃ ક્વાસૌ ડ[દ]શાસ્યાં-

૧૮ તકૃત્ । અન્યે ચાપિ યુધિષ્ઠિરપ્રમૃતયો યાવદ્ભ[વ]આ ભૂપતિર્નૈકેનાપિ-

૧૯ સમં ગતા ક[વ]સુમતી મન્યે ત્વયા યાસ્યતિ ॥ ચ ॥ હત્યાદિ પરિભાવ્ય

૨૦ શાસનમિદં પાલનીયમ્ ॥ ચ ॥ પરમનૈષ્ઠિક મહાભટ્ટારક શ્રી[ન્]ઈ-

૨૧ લકંઠ[સ્વ]આમિના [ડ]પાર્જિતમિદં ॥ ચ ॥ યહઃ કશ્ચિદ્વત્ર

રકો ભવતિ તે-

૨૨

૧ આહિ આશરે પાંચ અક્ષરો અલ્પકુલ અવાચ્ય છે અને તદન નાશ પામ્ય છે.
૨ આ પંક્તિમાં બધાણ સર્વત્ર નાશ પામ્યું છે. અને ફક્ત થોડાએક અક્ષરનાં સમ્યક્ રચિયગયાં
નજરે પડે છે.

અજયપાલનાં તામ્રપત્રો*

વિ. સ. ૧૨૩૧ કા. સુ. ૧૧

આ પત્રો એપ્રિલ ૧૮૮૩ માં મુંબઈ સેક્રેટરીએટમાંથી જોવા મળ્યા હતાં તે ઉપરથી આંહી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. તે ઠયાંથી મળ્યાં અને કેની માલિકીનાં છે તે માલુમ નથી.

પત્રો એ છે અને અંદરની બાજુએ કોતરાયાં છે. તેનું માપ ૧૪૬૫x૬૫ ઈંચ છે. કેરો વાળેલી છે અને તેથી લખાણ સુરક્ષિત અને સ્પષ્ટ છે. પહેલા પત્રોની નીચેની બાજુએ અને બીજા પત્રોની ઉપરની બાજુએ બે કડી માટે કાણાં છે પણ એક જ કડી હયાત છે, જે ૬૫૫ જાડી અને ૨૬ વ્યાસવાળી છે. સીલનું નામનિશાન નથી. બીજા પત્રોમાં કાળી બાજુએ લખાણની અંતે સૂર્ય, ચંદ્ર અને ખેડેલા દેવનાં ચિત્ર છે. દેવને ચાર હાથ અને ચાર માથાં છે અને કમળ ઉપર ખેડેલા છે તેથી બ્રહ્મા હશે એમ અનુમાન થાય છે. પત્રોનું વજન ૧૦ પા. ૧ આઉંસ છે અને કડીનું ૩ આઉંસ છે. લિપિ લેખના સમય અને સ્થળમાં ચાલતી નાગરી છે. પત્રો જાડાં છે અને કોતરકામ સારી રીતે કરવામાં આવેલ છે. ભાષા સંસ્કૃત છે; પ્રતાવના તેમ જ અંતના શ્લોકો સિવાય લેખનો અર્થ ભાગ ગદ્યમાં છે.

લેખ ચાલુક્ય રાજા અજયપાલના રાજ્યને લગતો છે, પણ દાન આપનાર ચાહુમાન ચાહુ-યાન વંશના મહામંડલેશ્વર વૈજલ્લદેવનું નામ પંક્તિ ૧૭ માં આવેલ છે. તે નર્મદાના કાંઠા ઉપરના પ્રદેશનો રાજા હતો અને બ્રાહ્મણ પાટકમાંથી દાન આપવામાં આવ્યું હતું. દાનમાં એક સત્રાગારને બ્રાહ્મણોને લોજન માટે ગામ આપવામાં આવેલ છે.

લેખમાં સ્થળોનાં નામ નીચે મુજબ છે. અજયપાલની રાજધાની અણહિલપાટક, વૈજલ-દેવનું ગામ બ્રાહ્મણપાટક, દાનમાં અપાએલું ગામ ચાલવિડગામ્વ જે પૂર્ણ પથકમાંના માણુલ ગામ નજીક આવેલું હતું તે અને ખંડોહક ગામ જેમાં સત્રાગાર આવેલું હતું. અણહિલપાટક વિ. સ. ૮૦૨ માં સ્થપાયું હતું અને અત્યારે પાટણ નામે પ્રસિદ્ધ છે. બીજા સ્થળો ઓળખી શકાયાં નથી.

લેખમાં બે તિથિઓ આવેલી છે. પં. ૧૧ માં વિ. સ. ૧૨૩૧ કા. સુ. ૧૧ સોમવાર આવેલ છે તે દિવસે દાન આપેલ હોવું જોઈએ. પંક્તિ ૩૧ માં ઘણું કરીને દાનપત્ર લખાવાની તારીખ વિ. સ. ૧૨૩૧ કા. સુ. ૧૩ બુધવાર આવેલ છે. આ સંવત બરોબર ઇસ્વી સન ૧૧૭૩-૭૪ થાય છે. ગ્રો. કે. એલ. છત્રેનાં પત્રક અનુસાર કાર્તિક સુ. ૧૧ ને ૧૩ ને દિવસે સોમવાર અને બુધવારે સં. ૧૨૩૧ કે ૧૨૩૨ માં આવતા નથી, પણ ૧૧૭૩ માં આવે છે તેથી સાલમાં ભૂલ થયેલી લાગે છે અને ૧૧૭૨ ને બદલે ૧૧૭૧ ગત વર્ષ લખાયું લાગે છે. તામ્રપત્ર બનાવટી માનવાનું કાંઈ સમજ કારણ નથી તેથી ભૂલ થઈ હશે એમ જ માનવું જોઈએ મી. એ. બી. હીક્કિસ તેમ જ પ્રોફેસર કીલ્ડોન પણ તે જ મતના છે.

* ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૮૦ ને. એફ. ફીલ્ડ.

અક્ષરાન્તર

- ૧ ઐં^૨ સ્વસ્તિ ॥ જયોમ્યુદયશ્ચ ॥ જયતિ વ્યોમકેશોસૌ યઃ સર્ગાય વિ[વિ]ભર્તિ
તાં । પેંદવી શિરસા લેખાં જગદ્વીજાંકુરા-
- ૨ કૃતિમ્ ॥ તન્વંતુ વઃ સ્મરારાતેઃ કલ્યાણમનિશં જટાઃ । કલ્પાંતસમયોદ્દામતાઢિ-
દવલ્યપિંગલ[૧*]ઃ ॥ શ્રીત્રા (ત્રા)ક્ષણપાટકાત્ [૧*]શ્રી આ-
- ૩ ણહિલપાટકાધિષ્ઠિત સમસ્તરાજાવલીવિરાજિતમહારાજાધિરાજપરમેસ્વ[શ્વ]ર-
પરમમદ્ધારકવર્વરકજિણ્ણુ શ્રીજયસિંહદેવ-
- ૪ પાદાનુધ્યાત ઉમાપતિવરલબ્ધ[બ્ધ]પ્રસાદ પ્રૌઢપ્રતાપનિજભુજવિક્રમરણાક્ષણવિ-
નિર્જિતશાકંભરીભૂપાલ પરમમદ્ધા-
- ૫ રકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વર શ્રીકુમારપાલદેવપાદાનુધ્યાતપરમમદ્ધારક મહારાજા-
ધિરાજપરમેશ્વરે શ્રી
- ૬ મેંદજયપાલદેવકલ્યાણવિજયરાજ્યે [૧ *] તત્પાદપદ્મોપજીવિનિ મહામાત્યશ્રી-
સોમેશ્વરે શ્રી શ્રીકરણાદૌ સમસ્તમુદ્રા-
- ૭ વ્યાપારાન્પરિપંથયતિ સતીત્યેતસ્મિન્કાલે પ્રવર્તમાને [૧*] સમધિગતપંચમહાશ-
બ્દા[બ્દા]લંકારોપેતસમસ્તપ્રક્રિયાવિરાજમાન મહા-
- ૮ મંડલેશ્વર શ્રીવૈજલ્લદેવઃ શ્રીમદજયપાલદેવેન પ્રસાદીકૃત્ય નર્મદાતટમખ્લમનુશા-
સન્ વિજયોદયી ॥ પૂર્ણ પથકપ્ર-
- ૯ તિવ [ચ]દ્વમાર્ચુલગામ્બગ્રામદ્વિચત્વારિંશત્ ગ્રામાણોં મધ્યાત્ આલવિહગામ્બ
ગ્રામે સમસ્તદંડનાયકદેશઠક્ [ક્]ઉરાધિષ્ઠાનકકર-
- ૧૦ ણપુરુષશ્યાપાલભટ્ટપુત્રપ્રમૃતિનિયુક્તરાજપુરુષાન્ ત્રા[ત્રા]ક્ષણોત્તરાન્ પ્રતિનિવા-
સિ વિશધિકપટ્ટાકિલજનપદાદીશ્ચ
- ૧૧ વો(વો)ધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા ॥ અસ્માભિઃ શ્રીત્રા(ત્રા)ક્ષણપાટક-
સ્થિતૈઃ (*) નૃપવિક્રમકાલાદર્વાકેકત્રિંશદધિકદ્વાદશશ-
- ૧૨ તસંવત્સરાંતર્વર્તિનિ કાર્તિકે માસિ શુક્લપક્ષે એકાદશ્યાં સોમદિને ઉપોષ્ય કાર્તિ-
કોધ્યાપનપર્વણિ ચરાચરગુરું ભગવં-
- ૧૩ તં ભવાનીપતિં પુરુષોત્તમં ચ લક્ષ્મીપતિં સમમ્યચ્ચયં સંસારસ્યાસારતાં પરિજ્ઞાય
નલિનીગતજલલવતરલતરં જીવિ-

૧ અસલ પતરાં ઉપરથી ૨ ચિત્રરૂપે દર્શાવેલ છે. ૩ છંદ શ્લોક અનુષ્ટુપ્ ૪ આ રાખકુટુંબના અન્ય દાનપત્રોમાં જણાવ્યા મુજબ, વાંચો મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરપરમમાદેશ્વર. (દાખલા તરીકે જુઓ છ. એ. વો. ૬ પા. ૧૮૪ નં. ૩ પં. ૮) ૫ ૨૨૨થી શરૂ થતા નામ પહેલાં શ્રી ને બદલે શ્રીમત્ નો ઉપયોગ બરાબર કર્યો છે. પરંતુ વિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૦ (છ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૭ પં ૧૩)માં તેમ જ આ દાનપત્રની પંક્તિ ૨ જીના અંતમાં શ્રી શબ્દ વાપરેલો છે પણ તેની પછી સંવિ કરવાને બદલે એક આડો લીટો મૂક્યો છે. ૬ વાંચો દ્વિચત્વારિંશદગ્રામાણોં

- १४ समाकलय्य मदविवासी[शी]कृतकरिकर्णतालतरलां श्रीयमनुचि[-*]त्य च ॥
तथा हि [१*]वाताभ्रविभ्रममिदं वसुधाधिपत्यमाताप-
१५ मात्रमधुरो विषयोपभोग[:] प्राणाखिणाग्रजल विन्दुसमा नराणां धर्माः सखा
परमहो परलोक्याने ॥ अपि च [१*]अ-
१६ मैतंसंसारचक्राग्रधारारामिमां श्रियां प्राप्य ये न ददुस्तेषां पश्चात्[त *]अस्यः
परं फलं ॥ इति जगतो विनश्वरं स्वरूपमाक-
१७ लय्य दृष्टादृष्टफलमंगीकृत्य च मातापित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोभिबुद्धये चाहुयाणान्व-
ये[न*] महामंडले-

पतरुं बीजुं

- १८ श्वर श्रीवैजलदेवेन खंडोहके दक्षिणदिग्भिभागे अपूर्वपंचाशत् ब्रा[ब्रा]क्षणां
भोजन[१*]र्थ उपरिलिखित आल-
१९ विडगाम्रग्रामः सवृक्षमालाकुलश्चतुः कंकटविशुद्धः सन्याकरनिषिनिक्षेपस-
हित[:*] तलभेद्याघाणकमलक-
२० वुंषकदंडदोषप्राप्तादाय[:*]अभिनवमार्गणकप्रभृतिसर्वादायरूपेतः सर्वाभ्यन्त-
रसिद्धा देव ब्रा[ब्रा]क्षणभुक्तिवर्ज
२१ आचंद्रार्कयावत्शासनीकृत्य खंडोहकेत्यशत्रागाराय उदकपूर्वकत्वेन प्रदत्ताः ।
[॥]तदस्मिन् ग्रामे समुत्पद्यमानभा-
२२ गभोगकरहिरण्यादिकमाज्ञाश्रवणविधेयैर्भूत्वा भवद्विरस्मै समुपनेतव्यं । सामान्यं
चैतत्पुण्यफलं बु[बु]द्ध्वा अस्मद्वंश-
२३ जैरन्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्प्रदत्तधर्मा[र्म]दायोयमनुमंतव्यः । पालनीयश्च ।
[॥]उक्तं च ॥ बहुभिर्वर्षेषु भाविताराजभिः स
२४ गरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं । [॥]येनीह दत्ता-
नि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि धर्मार्थयशस्कराणि । निर्माल्यवा-
२५ ति[त]प्रतिमानि तानि को नाम साधु[:*] पुनराददीत । [॥]अस्य कुल-
क्रममुदारमुदाहरद्विरन्यैश्च दाम[न]मिदमप्यनुमोदनीयम् । लक्ष्म्या-
२६ स्तडिद्वलयबुद्धदचंचलाया एवं फलं परयशः परिपालनं च ॥ सर्वानेतां भाविनः
पार्थिवेन्द्रान् भूयो भूयो

१ छंदः वसंततिलका २ वांयो अपाता ३ छंदः श्लोक अनुष्टुप् ४ वांयो इमाम् ५ पंक्ति ११ भीमां
अस्माभिः वाचसां भक्षी आ तृतीया विनष्टा येन वयस्यनी ७३२ काष्ठ रहेती नथी । ६ वांयो पंचाशद्—मा
(मा)क्षणां ७ वांयो सत्रागाराय ८ छंदः श्लोक अनुष्टुप् ९ छंदः छन्दोग १० छंदः वसंततिलका
आदि छंदाणां छे तथी आपश्चे अस्य ते पदो एषाम् तो सुधारे ४२०० जेष्ठमे. ११ छंदः शशिनीः
छे. ७९

૨૭. યાચતે રામમદ્રઃ । સામાન્યોયં ધર્મસેતુર્નૃપાણાં કાલેકાલે પાલનીયો ભવદ્વિઃ ।
[॥]સ્વદત્તાં પરદત્તાં વા યો હરેત
૨૮. વસુંધરાં ષષ્ટિવર્ષસહસ્રાણિ વિષ્ટાયાં જયતે કૃમિઃ । [॥] રૂઢિ દિ જલદલીલાચં-
ચલે જીવલોકે તુળલવલ-
૨૯. પુસારે સર્વસંસારસૌખ્યે । અપહરતુ દુરાશઃ શાસનં દેવતાનાં નરકગહનગર્વાવ-
ર્ત પાતોત્સુકો યઃ । [॥]હતિ
૩૦. કમલદલામ્બુ[મ્બુ]વિન્દુલોલાં શ્રિયમનુચિ[ન્ચ]સ્ય મનુષ્યજીવિતં ચ સકલમિ-
દમુદાહૃતં ચ વુદ્ધા ન હિ પુરુષૈઃ પર-
૩૧. કીર્ત્યો વિલોપ્યા ઇતિ ॥ સંવત્ ૨૨૩૧ વર્ષે કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૩ વુ[વુ]ષે ॥
મંગલં મહાશ્રીઃ ॥ વૃં પ્રતી
૩૨. હારશોભનદેવઃ ॥ સ્વહસ્તોયં મહામંડલેશ્વર શ્રી દૈજલદેવસ્ય ॥ ઉપરો' રિ' વામદેવઃ ॥

૧ ૭૬—૧લોક (અનુષ્ટુભ) ૨ ૭૬ મશિની ૩ ૭૬ પુષ્પિતામા ૪ વાંચો વુદ્ધવા ૫ એટલે દૂતકઃ
૬ અને ૨૪ આ દૃષ્ટાં રૂપોયા કયા હોદ્દો દર્શવિતો છે તે માણુમ પડી શકતું નથી. કથાય બંને શબ્દો
એક શબ્દ ઉપરિ ને બદલે બુદ્ધથી લખાયો હશે. અને જે તેમ રૂપ તેા ઉપરિ ને માટે વપરાયા હોય.

ભાષાન્તર-સાંરૂપે

શિવની વ્યોમકેશ- (પંક્તિ, ૧) અને સ્મરારાતિ (૧,૨) નામથી સ્તુતિના બે શ્લોક પછી, લેખ નીચેની વંશાવળી આપે છે:—મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર અને પરમભટ્ટારક, શ્રીમાન્ જયસિદ્ધદેવ (૧,૩) જે પ્રસિદ્ધ અણહિલપાટકમાં (૧,૨) અધિષ્ઠિત હતો અને જેણે વર્વરકોને જિત્યા હતા. તેના પાદાનુધ્યાત શાકભરીના રાજનો પરાજય કરનાર મ. પ. પ. શ્રીમાન્ કુમાર-પાલદેવ (૧,૫) જેને ઉમાપતિ શિવે વરદાન આપ્યું હતું તે હતો. તેનો પાદાનુધ્યાત શિવનો મહાન ભક્ત (૧,૫) મ. પ. પ. શ્રીમાન્ અજયપાલદેવ (૧,૬) હતો.

અજયપાલદેવ રાજા હતો (૧,૬) અને તેનો પાદાપગ્નોલ્લવિન મહામાત્ય શ્રીસોમેશ્વર (૧,૬) રાજમુદ્રાને લગતાં સર્વ કાર્યો તથા બીજાં ખાતાંની દેખરેખ રાખતો તે સમયે આમહુણપાટક શહેરમાંથી (૧,૨). પંચમહાશયદ્ર પ્રાપ્ત કરનાર શ્રીમાન્ અજયપાલદેવની પ્રસાદીથી નર્મદા નદીના તટ ઉપરના પ્રદેશ પર રાજ્ય અમલ કરનાર (૧,૮) મહામણ્ડલેશ્વર શ્રીમાન્ વૈજયંતેશ્વર (૧,૭), પૂર્ણ પથક તામ્રનાં (૧,૮) માધુત્ર ગામ ૪૨ મધ્યે આલવીડ ગામના (૧,૬) દણ્ડનાયક, દેશઠકકુર, અગ્નિધાનક, કરજ પુરુષ, શર્યાપાલ, ભટ્ટપુત્ર અને અન્ય સમસ્ત રાજપુરુષો અને નણક વસતા વિશયિકો, પટ્ટકિડા અને બ્રાહ્મણોત્તર પ્રજાજનોને જાહેર કરે છે કે:—

તમને જાહેર થાયો કે (૧,૧૧):— અમારો બ્રાહ્મણપાટકમાં (૧,૧૧) મુકામ છે ત્યારે વિક્રમકાળ પછી સંવત ૧૨૩૧ ના કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૧ ને સોમવારે ઉપવાસ કરી, ધર્મવૃદ્ધિ તથા અમારાં માતૃપિતાના અને અમારા યશની વૃદ્ધિ માટે (૧,૧૭) જડ અને ચેતનના પિતા શિવ તથા પુરુષોત્તમની (૧,૧૩) પૂજા કરી (૧,૧૩) અમે ચાહુયાજી વંશના (૧,૧૭) મહામણ્ડલેશ્વર શ્રીમાન્ વૈજયંતેશ્વર (૧,૧૮), અપૂર્વ ૫૦ બ્રાહ્મણના લોજન માટે ખણ્ડોહક (૧,૧૮) ગામના દક્ષિણ વિભાગમાં ઉપર કહેલું આલવીડગામ, દેવ અને બ્રાહ્મણોના ભક્તિના હક્ક વર્જ કરી આ દાનપત્રમાં નક્કી કરી જણાવેલા હક્કો સાથે, ખણ્ડોહકના (૧,૨૧) ધર્મોદા સત્રાગારને આ દાન-પત્રથી આપીએ છીએ.

“[૨૧ થી ૩૧ પંક્તિમાં દાન દેનાર બાવિ રાજાઓને આ દાન ચાહુ રાખવા આજ્ઞા કરે છે. અને ચાહુ આશીર્વાદાત્મક અને શાપ આપનારા ૭ શ્લોક ટાંકે છે. તે વચ્ચે ૩૧ મી પંક્તિમાં ‘ઈતિ’ શબ્દથી સમાપ્ત થાય છે]” ૩૧ મી પંક્તિમાં “૧૨૩૧, કાર્તિક, શુકલપક્ષ, ૧૩, બુધવારે” છે તે દાનપત્ર લખાયાનો અથવા અપાયાનો દિવસ જણાવે છે.

‘હવેક પ્રતીકાર શોભનદેવનું’ નામ અને તેની પછી ‘મહામણ્ડલેશ્વર શ્રીમાન્ વૈજયંતેશ્વરના સ્વહસ્ત આ છે’ એવા શબ્દો, અને જેનો હોદ્દો અને દાન સાથેનો સંબંધ અસ્પષ્ટ છે એવા વામદેવ નામે રાજપુરુષનું નામ આપીને લેખ સમાપ્ત થાય છે.

૧ અપૂર્વ શબ્દનો અર્થ ઉપયોગ કહી શકાયો નથી. પરંતુ તે એમ દર્શાવવા માટે હોય કે પચાસ નવા બ્રાહ્મણો જેઓને પ્રથમ કોઈ વાર લોજન ન કરાવ્યું હોય અને જેઓ તે જ વખતે દુરતમાં જ નામમાં વસવાટ કરી રહ્યા હોય અથવા સંબંધારમાં વસેલા હોય.

રાજા ભીમદેવ ૨ બીજાનું તામ્રપત્ર ઉપર લખેલું દાનપત્ર

વિક્રમ સંવત ૧૨૫૬ ભાદ્રપદ વદિ અમાવાસ્યા મંગળવાર

પાટણના હો. બાલાભાઈ. એમ. નાણાવટી ની કૃપાથી આ પતરાં મને થોડા સમય માટે મળ્યાં હતાં તેના ઉપરથી આ સાથે આપેલા ફોટા ત્રિથોગ્રાફની નકલો છપાવી હતી. આ પતરાં પાટણ કચેરીમાં જૂના કચરામાંથી કાઢ્યાં હતાં, પરંતુ ઘણી જ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં હતાં.

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું

- ૧ સ્વસ્તિ રાજાવલી પૂર્વવત્ સમસ્તરાજાવલીવિરાજિત પરમમહારક મહારા-
- ૨ જાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાત પરમમહારક મહારાજા-
- ૩ ધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીચામુંડરાજદેવપાદાનુધ્યાત પરમમહારક મહારાજા-
- ૪ ધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીદુર્લભરાજદેવપાદાનુધ્યાત પરમમહારક મહારાજા-
- ૫ ધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીમીમદેવપાદાનુધ્યાત પરમમહારક મહારાજાધિરાજ
- ૬ પરમેશ્વર ત્રૈલોક્યમહા શ્રીકર્ણદેવપાદાનુધ્યાત પરમમહારકમહારાજા-
- ૭ ધિરાજ પરમેશ્વરાવંતીનાથ ત્રિભુવનગંધ વર્વરકજિણ્ણુ સિદ્ધચક્રવર્તિ શ્રીજ-
- ૮ ચર્સિહદેવપાદાનુધ્યાત પરમમહારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર પ્રો[પ્રૌ]ક-
- ૯ પ્રતાપ ઉમાપતિવરલઘ્વપ્રસાદ સ્વમુનવિક્રમરણાંગણવિનિર્જિતશાકં-
- ૧૦ મરીમૂપાલ શ્રીકુમારપાલદેવપાદાનુધ્યાત પરમમહારક મહારાજાધિ-
- ૧૧ રાજ પરમેશ્વર પરમમહાદેશ્વર પ્રવલ્લબાહુદંડદર્પરૂપકંદર્પકલિકાલ-
- ૧૨ નિષ્કલંકાવતારિતરામરાજ્યકરદીકૃતસપાદૃક્ષક્ષમાપાલ શ્રીઅજય-
- ૧૩ પાલદેવ પાદાનુધ્યાત પરમમહારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરાહવ-
- ૧૪ પરાશૂતદુર્જયગર્જનકાધિરાજ શ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાત પરમમહાર-
- ૧૫ રક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરાભિનવસિદ્ધરાજ શ્રીમદ્દીમદેવઃ સ્વપુજ્ય-
- ૧૬ માનદંડાદીપથકાન્તઃપાતિનઃ સમસ્તરાજપુરુવાન્ બ્રાહ્મણોત્તરાંસ્ત્રિયુ-
- ૧૭ ક્ષાધિકારિણો જનપદાંશ્ચ બોધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા ॥ શ્રીમદ્વિક્રમાદિ-
- ત્યોત્પાદિત-
- ૧૮ સંવત્સરશતેષુ દ્વાદશષુ વદર્પચાશદુત્તરેષુ ભાદ્રપદમાસ-
- ૧૯ કૃષ્ણપક્ષમાવાસ્યાયાં મો[મૌ]મચોરેઽત્રાંકતોઽપિ સંવત્ ૧૨૫૬ લૌ. ભાદ્રપદ
- ૨૦ વદિ ૧૩ મૌમેઽસ્યાં સંવત્સરમાસપક્ષવારપૂર્વિકાયાં તિથાવદ્યેહ શ્રીમ-
- ૨૧ દળાહિલપાટકેઽમાવાસ્યાપર્વણિ સ્નાત્વા ચરાચરગુહં ભગવન્તં મન્વાની-

पतरू बीजुं

- २२ पतिमभ्यर्च्य संसारासारतां विचिन्त्य नलिनीदलगतजललवतरलतरं प्रा-
 २३ णितव्यमाकलयैहिकमामुष्मिकं च फलमंगीकृत्य पित्रोरह्मनश्च पुण्य-
 २४ यशोभिवृद्धये कडाग्रामे पूर्वदिग्भागे महिसाणाग्रामीयश्रीआनलेश्वरदे-
 २५ वसक्तभूमीसंलग्नपाश्र्व[? श्र]उलिग्राममार्गवामपक्षे भूमि वि ९ नवविशेषकै[?]जी-
 २६ तहल ४ चतुर्णां हलानां भूमी स्वसीमापर्यन्ता सवृक्षमालाकुला सहिरण्यभा-
 २७ गभोगा काष्ठनृणोदकोपेता सर्वादायसमेता रायकवालज्ञातीयब्राह्मण-
 २८ ज्योतिसोढलसुतआसधराय शासनेनोदकपूर्वमस्माभिः प्रदत्ता ॥ अ-
 २९ स्या भूमेराघाटा यथा ॥ पूर्वतो बारडवलयोः क्षेत्रेषु सीमा । दक्षिणतो रा-
 ३० ज्मार्गः । पश्चिमतः श्रीआनलेश्वरदेवक्षेत्रेषु सीमा । उत्तरतो वाऊयवि-
 ३१ शेषेक त्रा० गांगासक्तडोहलिकाग्रामयोः सीमा । एवममीभिराघाटैरु-
 ३२ पलक्षिता भूमिमेनामवगम्य एतद्ग्रामनिवासिजनपदैर्यथादीयमानभा-
 ३३ गभोगकरहिरण्यादिसर्वं सर्व्वदाज्ञाश्रवणविधेयैर्भूत्वाऽमुष्मै ब्राह्मणाय
 ३४ समुपेतव्यं । सामान्यमेतत्पुण्यफलं मत्वाऽस्मद्वंशजैरन्यैरपि भाविभोक्तृ-
 ३५ भिरस्मत्प्रदत्तधर्मदायोऽयमनुमंतव्यः पालनीयश्च ॥ उक्तं भगवता व्या-
 ३६ सेन । षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमंता च तान्येव
 ३७ नरके वसेत् । ? [॥*]यानीह दत्तानि पुरानरैन्दैर्दानानि धर्मार्थयशस्कराणि
 निर्मा-
 ३८ ल्यतानि प्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥ २ [॥*]बहुभिर्वसुधा
 भुक्ता रा-
 ३९ जभिः सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं । ३ [॥*]
 दत्त्वा भूमिं भाविनः
 ४० पार्थिवेन्द्रान् भूयो भूयो याचते रामभद्रः । सामान्योऽयं दानधर्मो नृपाणां स्वे स्वे
 ४१ काले पालनीयो भवद्भिः । ४ [॥*]लिखितमिदं शासनं मोढान्वयप्रसूतमहाक्षपट-
 ४२ लिक्क ठ० वैजलसुत ठ० श्रीकुंयरेण ॥ दूतकोऽत्र महासांघिविपहिक ठ० श्री-
 ४३ भीमाक इ[ति*] ॥ श्रीभीमदेवस्य ।

ભાષાન્તર—સારરૂપે

૧-પ્રસ્તાવના—(અ) “ પ્રૌઠ પ્રતાપ ” એમ પંક્તિ ૮-૯ માં ઉમાપતિ-વર-લખ્ધ-પ્રસાદ પહેલાં અહીં છે તે વિક્રમ સંવત ૧૨૬૩ ના નં. ૩ માં તેની પાછળ છે તે અપવાદ સિવાય, વંશાવલી ડૉ. બુહલરના અણહિલવાડના ઐલુક્ય દાનપત્રો નં. ૩ સાથે શબ્દે શબ્દ મળતી આવે છે. અન્તના ભગવાન વ્યાસના શ્લોકો પાછુ તે જ છે. ક્રૂત નં. ૩ નો શ્લોક. ૩. પડતો મૂક્યો છે.

(બ) અણહિલપાટકમાં રાજા ભીમદેવ. ૨. દંડહિપથકના રાજપુરૂષો અને પ્રભને વિક્રમ સંવત ૧૨૫૬ (ઈ. સ. ૧૨૦૦) ભાદ્રપદ, અમાસ ને મંગળવારે નીચેનું દાન જાહેર કરે છે:—

૨-દાનનું પાત્ર—રાયકવાલ બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિના જ્યોતિ સોઠલનો પુત્ર આસધર.

૩-દાનની વસ્તુ—કડાગ્રામમાં પૂર્વ ભાગે, મહીસાણા ગામના આનલેશ્વરદેવની ભૂમિની પડોશની અને ડાબી તરફ ઉલિગ્રામ જતા માર્ગ વાળી ચાર (૪) હલવાહ ભૂમિ જેની સીમા:—

પૂર્વે—બારડ અને ખલનાં ક્ષેત્રો.

દક્ષિણે— રાજમાર્ગ

પશ્ચિમે—આનલેશ્વરદેવનાં ક્ષેત્રો.

ઉત્તરે—ગાંગાસકત નેવાંબિય આદિ નજીક ડોહલિકાગામની સીમા.

૪-રાજપુરૂષો—લેખક, વૈજલનો પુત્ર મહાક્ષપટલિક કુંયર

હતક, મહાસાંધિવિગ્રહિક ઠકર ભીમાઠ.

આ રાજાને આજદિન સુધી સર્વથી પહેલાં પ્રકટ થયેલો લેખ તેનું રાજ્ય વિક્રમ સંવત ૧૨૬૪ માં આણે છે, અને છેલ્લામાં છેલ્લો પ્રસિદ્ધ થયેલો લેખ તેના રાજ્યનો અંત વિક્રમ સંવત ૧૨૬૮ માં નક્કી કરે છે. આમ હોવાથી, આ લેખ ઘણો જ અગત્યનો છે, કારણ કે તેનાથી આપણે આ રાજાનું રાજ્ય વિ. સં. ૧૨૫૬ (ઈ. સ. ૧૨૦૦) સુધી પાછળ લઈ જઈ શકીએ છીએ.

ચૌલુક્ય રાજા ભીમદેવ ૨ જાનું

તામ્રપત્ર ઉપરનું દાનપત્ર^૧

સિંહ સંવત ૯૩

પહેલાં પ્રસિદ્ધ નાહું થયેલો આ લેખ બો. બ્ર. રા. એ. સો. ની લાયબ્રેરીમાંથી ઇ. સ. ૧૮૭૮ માં મને તપાસવા મળેલાં અસલ પતરાં ઉપરથી હું પ્રસિદ્ધ કરું છું. કયાંથી આ પતરાં મળી આવ્યાં હતાં એ વિષે મને ખબર નથી. આ લેખનો લિથોગ્રાફ હવે પછી ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યુશન્સ, નં. ૧૭ માં પ્રસિદ્ધ થશે.

પતરાં બે છે. તે દરેકનું માપ ૯ $\frac{૧}{૪}$ "x૬ $\frac{૧}{૪}$ " નું છે, અને તે બન્ને એક જ બાબુએ કોતરેલાં છે. લખાણના રક્ષણ માટે કાંઠા સહેજ વાળેલા છે, અને બેકે પતરાંની સપાટી કાટને લીધે બહુ ખરાબ થઈ ગઈ છે તોપણ આખો લેખ કોઈ પણ સ્થળે શંકા થયા સિવાય વાંચી શકાય તેવો છે. પહેલા પતરાની નીચેના અને બીજાના ઉપરના ભાગમાં બે ઠડીઓ માટે કાણું છે. ઠડીઓ સાદી ત્રાંબાની છે. અને તે દરેક ૧" જાડી તથા ૨ $\frac{૧}{૪}$ " વ્યાસની છે. મને પતરાં મળ્યાં ત્યારે તે બન્ને કાપેલાં હતાં. એક પણ ઉપર મુદ્રા હોવાનું અથવા કાઠી લીધેલી હોવાનું નિશાન નથી. અને આ દાનપત્રની જો મુદ્રા હોય તો તે ઉપલબ્ધ નથી. લેખમાં જણાવેલા સમય અને સ્થળને યોગ્ય ઢબની નાગરી લિપિ છે; કોતરકામ બહાર પડતું અને સાફ છે. ભાષા સંસ્કૃત છે. અને એક આશીર્વાદ તથા શાપના પં. ૧૩-૧૪ માં આપેલા શ્લોકો સિવાય આખો લેખ ગદ્યમાં છે.

આ લેખ અણહિલવાડના ચૌલુક્ય રાજા ભીમદેવ ૨ જાના લેખો પૈકીનો એક છે. તે સાંપ્ર-દાયિક નથી; તેનો હેતુ અમુક ભૂમિનું દાન એક બ્રાહ્મણને આપ્યું હતું તેની નોંધ લેવાનો છે.

લેખમાં નીચેનાં સ્થળોની નોંધ છે : અણહિલપાટક શહેર, જ્યાં આ દાન જાહેર કરતી વેળા ભીમદેવ ૨ જો હતો; સહસ્રચાણા—આ ગામમાં દાનમાં આપેલી જમીન હતી; વેકરિયા દાનની જમીનની સીમામાં બતાવેલું ગામ; અને પ્રસન્નપુર દાન લેનારનું કુટુંબ જ્યાંથી આવ્યું હતું તે શહેર. પ્રસ્તાવનામાં કહ્યું છે તે પ્રમાણે, સહસ્રચાણા અને વેકરિયા માટે કચ્છ મણડલ અથવા કચ્છપ્રાંત જે કંઈક અંશે હાલના કચ્છ સ્ટેટને મળતા હોવા જોઈએ, તેમાં જોવું જોઈએ. અને જે પ્રાંતનો લેખમાં જણાવ્યા મુજબ ભીમદેવ પોતે જ પોતાની ખાનગી મિલકત હોય તેવી રીતે રાજ્યની સામાન્ય ઉપજમાંથી તેની ઉપજ જૂદી રાખી ઉપભોગ કરતો હતો.

લેખની તારીખ વિષે, ૧ લી પંક્તિમાં દશાંશ સંખ્યામાં આપેલું વર્ષ ૯૩, (સંવત્ આપ્યો નથી) માસ ચૈત્ર, શુકલ પક્ષ, ૧૧ મી તિથિ અને રવિવાર—એ પ્રમાણે આપ્યું છે. અને ૫ મી પંક્તિમાંથી જણાય છે કે, આ દાન, સંક્રાન્તિના પર્વને દિવસે, એટલે કે મેષ સંક્રાન્તિ અથવા જે દિવસે, સૂર્ય મેષ રાશિમાં દાખલ થાય છે, તે દિવસે અપાયું હતું, સંવત્ સિંહનો છે. જે અણહિલવાડના અર્જુનદેવના વલ્લી સંવત ૯૪૫ ના વેરાવળના લેખમાં તથા ભીમદેવ ૨ જાના વિક્રમ સંવત ૧૨૬૬ અને સિંહ સંવત ૯૬ ના લેખમાં પણ આપ્યો છે. આ સંવતનો ચોક્કસ સમય,

ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૧૦૮—૧૦૯ ને. એફ. ફીલીડ.

તેની વર્ષ ગણવાની રીત, તથા તેની ઐતિહાસિક શરૂવાત વિગેરે બાબતો હજી બરાબર વિચારાયેલી નથી. આ બાબતો માટે બીજે કોઈ સમયે વિચાર થશે. આં સુધી એટલું જ કહેવું બસ થશે કે, સિંહ સંવત ૬૩ ના ચૈત્ર માસને વિક્રમ-સંવત ૧૨૬૨ અથવા ૧૨૬૩ સાથે જોડવો જોઈએ અને આપેલી તારીખની અંગ્રેજી તારીખ ઇ. સ. ૧૨૦૪, ૧૨૦૫, ૧૨૦૬ અથવા ૧૨૦૭ માં વિક્રમ સંવત, ઉત્તરનું અથવા દક્ષિણનું, ચાલુ અથવા ગત જે પ્રમાણે લઈએ તે ઉપર આધાર રાખી, આવે છે.

આ દિવસ, રવિવાર, ૨૫ મી માર્ચ, ઇ. સ. ૧૨૦૭ નો જ ધારેલો છે એમાં શંકા નથી. પરંતુ આ દિવસે આશરે ૫૫ ઘડી, અને ૫૮ પળે પૂરી થતી તિથિ, આ સ્થાન અને સમયને યોગ્ય અમાન્ત ગણતરી પ્રમાણે ચૈત્ર કૃષ્ણ પક્ષ ૧૧ મી તિથિ હતી. અને પરિણામોનો વિરોધ દૂર કરવા માટે, નોંધ તૈયાર કરવામાં જ સાચી ભૂલ હતી એવું આપણે માની લેવું જોઈએ, અને જોકે ‘કુ’ ‘શુકલ પક્ષ’ એ ચોકખો પાઠ છે તોપણ, તેને ‘વ’ “કૃષ્ણપક્ષ” માં ફેરવી નાંખવો જોઈએ.

अक्षरान्तर'

पतरुं पहेलुं

- ૧ ॐ^૨ રાજાવલી પૂર્વવત્ ॥ સંવત્ ૯૩ ચૈત્ર શુદિ ૧૧ રવૌ અચોદ શ્રીમદ-
- ૨ ણહિલપાટકે સમસ્તરાજાવલીવિરાજિતમહારાજાધિરાજશ્રી-
- ૩ भीमदेवः श्र(स्व) भुज्यमानकच्छमण्डलातःपाति समस्तराजपुरुषा-
- ૪ न् ब्रा(ब्रा)क्षणोत्तरान् तं(न्)निवाशि(सि)जनपदा(-*)श्र वो(वो)धयत्यस्तु
वः संविदित
- ૫ यथा ॥ अथ संक्रांतिपर्वणि चराचरगुरुं भगवन्तं भवानीपतिमभ्य-
- ૬ र्च्य संसारस्यासारतां विचिंत्य प्रमंन्नपुरस्थान विनिर्गतायां वच्छ(त्स) स-
- ૭ गोत्राय दामोदरसुतगोविदाय सहस्रचाणाग्रामे वापीपुटके भूमिहलवाह[*] १
- ૮ एका शुल्केन महा(ह)शासने प्रदत्ता[**]अस्याश्च पूर्वतो ब्रा(ब्रा)क्षणदामो-
- ૯ दरसत्कवापी दक्षिणतो वेकरिया क्षेत्र(-*)पश्चिमे महं कैश-
- ૧૦ वसत्कवापी उत्तरतो मार्गः इति चतुराषाटोपलक्षितां ॥ भू-
- ૧૧ मि* मेनामवगम्य अस्मदु[द]वंशजैरन्यैरपि भाविभोक्तृभिः अ-
- ૧૨ स्मत्प्रदत्ताः व(ध)र्मदायो (य*)मनुमंतव्यः पालनीयश्च ॥ उक्तं च भगव-
- ૧૩ ता व्यासेन [*] शेषिर्वર્ध सहश्रा[स्त्रा]णि श्र[स्व]र्गे तिष्ठ[छ]तिभूमिदः
आच्छेत्ता
- ૧૪ चानुमंता च तान्यैर्व' नच[र]कं वसेत् ॥ लिखितमिदं
- ૧૫ कांचनसुत वटेश्वरेण ॥ दूतकोत्र न[म]हासांधिविग्रहिक श्री-
- ૧૬ चंडशर्माः [र्म्मा] ॥ श्रीभीमदेवस्य ॥

૧ અસક્ષ પતરાં ઉપરથી ૨ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલ છે. ૩ વાંચો પ્રસન્ન ૪ વાંચો વિનિર્ગતાય ૫ આ શબ્દ 'સહસ્રચાણાગ્રામે' આ જગ્યાએ ભૂલાર્થ ગયો હતો અને તેથી તે પં. ૬ મીની નીચે કોતરેલો છે. પરંતુ આંહિ તથા તે ખીણ જગ્યાએ તેનું યોગ્ય સ્થાન બતાવવા માટે ચિહ્નો કરેલાં છે. ૬ એટલે- મહત્તર અથવા મહત્તમ અનુસ્વારને બદલે મહા એટલો જ શબ્દ લખ્યો હોત તો વધારે બાબતી હતું. ૭ વાંચો આષાઠા ઉપલક્ષિતાઃ ૮ વાંચો પ્રદત્તો ૯ બંદ સ્તોત્ર (અનુષ્ટુબ) ૧૦ અષ્ટિવર્ષ ૧૧ વાંચો તામ્ર ૧૨ સ્વહસ્તોય એ શબ્દો અધ્યાહાર છે.

કે. ૭૪

ભાષાન્તર—સાર રૂપે.

“ પૂર્વ પ્રમાણે રાજાવલી ” એમ પૂર્ણ વંશાવલી ભીમદેવ ૨ જાના વિક્રમ સંવત ૧૨૬૬ ના દાનપત્રમાં આપી છે તેનો ઉલ્લેખ કરીને લેખ આગળ જણાવે છે કે:—

—૬૩ મા વર્ષના (પંક્તિ ૧) ચૈત્ર, શુકલપક્ષ ૧૧ ને રવિવારે આજે અહીં પ્રસિદ્ધ અજી-હિલ્લ પાટક શહેરમાં મહારાજાધિરાજ, શ્રીમાન્ ભીમદેવ ણીજા (૧,૩) કચ્છ મણ્ડલ, જેનો તે ઉપલોગ કરે છે ત્યાંના સમસ્ત રાજપુરૂષો અને બ્રાહ્મણોત્તર સમસ્ત પ્રજાને જાહેર કરે છે કે:—

“ તમને જાહેર થાઓ કે આજે સંક્રાન્તિના ઉત્સવમાં (૧,૫) ભગવાન્ ભવાનીપતિ શિવની, જડ અને ચેતનના એ પિતાની પૂજા કરીને સહસ્રચાણા (૧,૭) ગામમાં વાપીપુટકમાં પોલાણ-વાળી ભૂમિમાંથી એક હલવાદા ભૂમિ આ દાનપત્રથી પ્રસન્નપુર સ્થાનથી આવેલા વત્સગોત્રના દામોદરના પુત્ર ગોવિંદને આપી છે.

“ આ ભૂમિની સીમા (૧,૮):— પૂર્વમાં બ્રાહ્મણ દામોદરના કબજાનો વાપી પુટક; દક્ષિણે વેકરિયા ગામનાં ખેતરો; પશ્ચિમે મહુત્તર કે મહુત્તમ કેશવની માલિકીનો વાપી અને ઉત્તરે એક માર્ગ છે.

“ [૧૧ થી ૧૪ પંક્તિમાં દેનાર ભાવિરાજાઓને દાન ચાલુ રાખવા આજ્ઞા કરે છે. અને ભગવાન્ વ્યાસની કૃતિના ચાલુ આશીર્વાદાત્મક અને શાપ આપનારા શ્લોકમાંથી એક શ્લોક ટાંકે છે જેની સમાપ્તિ ૧૪ પંક્તિમાં ‘ ઇતિ ’ શબ્દથી થાય છે.] ”

૧૪થી૧૬ પંક્તિઓ આપે છે કે દાનપત્ર કાંચનના પુત્ર કાયસ્થ વટેશ્વરથી લખાણું હતું. અને દ્વતક મહાસાંધિવિઅહિક ચણ્ડશર્મા હતો.

લેખ “ શ્રીમાન ભીમ દેવના ” એવા તે રાજાના સ્વહસ્તને લગતા શબ્દોથી સમાપ્ત થાય છે.

નં ૦ ૧૬૦

ભીમદેવનું દાનપત્ર^૧

આણ્હિલવાડ ચૌલુક્યોનાં અગીયાર દાનપત્રો પૈકી નં. ૩

વિક્રમ સંવત ૧૨૬૩ શ્રાવણ સુદિ ૨ રવિવાર

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું

- ૧ સ્વસ્તિ રાજાવલીપૂર્વવત્સમસ્તરાજાવલી[વિરા]જિતપરમમહારકમહારાજાધિરાજ-
પરમેશ્વરશ્રી-
- ૨ મૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાતપરમમહારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીચામુંડરાજદેવપાદાનુ-
ધ્યાતપર-
- ૩ મમહારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીદુર્લભરાજદેવપાદાનુધ્યાતપરમમહારકમહારાજા-
ધિરાજ-
- ૪ પરમેશ્વરશ્રીભીમદેવપાદાનુધ્યાતપરમમહારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરત્રૈલોક્યમલ્લશ્રી-
કર્ણી-
- ૫ દેવપાદાનુધ્યાતપરમમહારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરાવન્તીનાથત્રિભુવનગંડવર્વરક-
જિણ્ણુસિદ્ધચ-
- ૬ કવર્તિશ્રીજયસિંહદેવપાદાનુધ્યાતપરમમહારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરમાપતિવરલઘ્વપ
- ૭ સાદપ્રૌઢપ્રતાપસ્વભુજવિક્રમરણાંગણવિનિર્જિતશાકંભરીભૂપાલશ્રીકુમારપાલદેવપાદા-
- ૮ નુધ્યાતપરમમહારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમમાહેશ્વરપ્રવલવાહુદંડદર્પ્યરૂપકંદર્પ્ય
- ૯ કલિકાલનિષ્કલંકાવતરિતરામરાજ્યકરદીકૃતસપાદલક્ષ્માપાલશ્રીઅજયપાલદેવ-
- ૧૦ પાદાનુધ્યાતપરમમહારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરાહવપરામૃતદુર્જયગર્જનકાધિરા-
- ૧૧ જશ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાતપરમમહારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરામિનવસિદ્ધરાજ-
- ૧૨ શ્રીમદ્ભીમદેવઃ સ્વભુજ્યમાનગંભૂતાપથકાન્તઃ પત્તિનઃ સમસ્તરાજપુરુષાન્ બ્રાહ્મણોત્ત-
રાસ્તજિ-

૧ ઇ. એ. વે. ૬ પા. ૧૯૪ છ. બ્લૅકૅટ.

પત્રનું માપ ૧૧"×૧૨½" ત્રિપિ જૈન— દેવનાગરી, સ્થિતિ સુરક્ષિત. મારા કબજામાં આવ્યા પહેલાં પત્રો મટ દૂર કરવા માટે તપાસવામાં આવ્યા હતાં આ પત્રો તથા તેનાં પછીનાં દાનપત્રોનું અક્ષરાન્તર મારી તથા વામનાથાર્ય ઓલિફકરની દેખદેખ તળે નાશાયણ શાસ્ત્રીએ તૈયાર કર્યું છે. આ દાનપત્રમાં અને બીજાં દાનપત્રોમાં આવતી સંધિની ભૂલો પ્રમાણમાં અસંખ્ય હોવાથી નોટમાં સુધારેલી નથી. પ. ૮ વાંચો ત્વર્ક પ. ૧૨ ક્ષાય નામે શૂન્ના અથવા શૂવા; અક્ષરો અર્ધા નાશ પામ્યા છે.

- ૧૩ યુક્તાધિકારિણો જનપદાંશ્ચ બોધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિત યથા શ્રીમદ્વિક્રમાદિત્યો-
ત્પાદિતસંવ-
- ૧૪ ત્સરશતેષુ દ્વાદશસુ તૃષષ્ટિ ઉત્તરેષુ લૌઃ શ્રાવણમાસશુક્લપક્ષાદિત્રીયાયાં રવિવારે
ઽત્રાંકતો-
- ૧૫ પિ સંવત્ [૧૨] ૬૩ શ્રાવણશુદિ ૨ રવાવસ્યાં સંવત્સરમાસપક્ષવારપૂર્વિકાયાં
તિથાવદ્યેહ શ્રીમદ્ *
- ૧૬ [ણહિલપાટ] કેઽદ્યૈવ વ્યતીપાતપાર્વણિ સ્નાત્વા ચરાચરગુરું ભગવંતં ભવાનીપ-
તિમભ્યર્ચ્યસંસા-
- ૧૭ રાસારતાં વિચિંત્ય નલિનીદલગતજલલવતરલતરં પ્રાણિતવ્યમાકલચ્ચૈહિકમામુષ્મિકં
- ૧૮ ચ ફલમંગીકૃત્ય પિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યયશોઽભિવૃદ્ધયે ઇંદિલાગ્રામઃ સ્વસીમાપર્યન્તઃ સ-
- ૧૯ વૃક્ષમાલાકુલઃ સહિરણ્યમાગમોગઃ સદંડદશાપરાધઃ કાષ્ટતૃણોદકોપેતઃ સર્વાદા-

પતરું બીજું

- ૧ યસમેતઃ પૂર્વપ્રદત્તદેવદાયબ્રહ્મદાયવર્જઃ ચાહુઃ રાણઃ સમરસીહસુતારાણીશ્રીલીલા-
- ૨ દેવ્યા કરીરાગ્રામમાલકતરિગ્રામયોરંતરાલે નિષ્પાદિતલીલાપુરે કારિતશ્રીભીમેશ્વર-
- ૩ દેવશ્રીલીલેશ્વરદેવપ્રપાસત્રાગારેભ્યઃ શાસનેનોદક પૂર્વમસ્માભિઃ પ્રદત્તઃ ॥
ગ્રામસ્યા-
- ૪ સ્યાઘાટા યથા ॥ પૂર્વસ્યાં દિશિ દેડલવાડા ગ્રામસીમા । દક્ષિણસ્યાં દિશિ
કાલ્હરીગ્રામસીમા । ૫-
- ૫ શ્ચિમાયાં દિશિ શેષદેવતિગ્રામસીમા । ઉત્તરસ્યાં દિશિ ઘારીયાવલિગ્રામસીમા ॥
એવમમી-
- ૬ મિરાઘાટૈરુપલક્ષિતં ગ્રામમેનમવગમ્ય તાન્નિવાસિજનપદૈર્યથાદીયમાનભાગર્ભા-
- ૭ ગકરહિરણ્યાદિ સર્વ સર્વદાજ્ઞાશ્રવણવિધેયૈર્મૂત્વા એભ્યઃ શ્રીભીમેશ્વરદેવશ્રીલીલે-
- ૮ શ્વરદેવપ્રપાસત્રાગારેભ્યઃ સમુપનેતવ્યં । સામાન્યં ચૈતસ્પુણ્યફલં મત્વાઽસ્મદ્વંશજૈર-
- ૯ ન્યૈરપિ ભાવિભોક્તૃભિરસ્મત્પ્રદત્તધર્મદાયોઽયમનુમંતવ્યઃ પાલનીયશ્ચ ॥ ઉક્તં
ચ ભગ-
- ૧૦ વતા વ્યાસેન ॥ ષષ્ઠિ વર્ષસહશ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ ॥ આચ્છેત્તા ચાનુમંતા
ચ તાન્યેવ ન-

પ. ૧૪ વાંચો વિષષ્ટિ પ. ૧૫ તિથિના પ્રથમ પ અક્ષરો '૧૨' નાથ પામ્યા ૭. પ. ૧૬ વાંચો પર્વણિ
પ. ૧૭ વાંચો કામુષ્મિકં. પ. ૧૮ વાંચો કાટ પ. ૧૯ વાંચો સહસ્રાણિ.

- ११ रके वसेत् १ यानीह दत्तानि पुरा नैरद्वैर्दानानि धर्मार्थयशस्कराणि । निर्मात्यवा-
 १२ निप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत् । २ [स्वदत्तां प] रदत्तां वा
 यो हरेत् वसुधरां ।
 १३ स विष्टायां कृमिभूत्वा [पितृभिः सह मज्जति] । ३ बहुभिर्दुष्ठा भुक्त्वा
 राजभिः सगरादि-
 १४ भिः । यस्य यस्य यदा भूमी तस्य तस्य तदा फलं ॥ ४ दत्त्वा भूमिं भाविनः
 पार्थिवेन्द्रान् भूयो-
 १५ भूयो याचते रामभद्रः । सामान्योऽयं दानधर्मो नृपाणां स्वे स्वे काले पालनीयो
 भवद्भिः ।
 १६ लिखितमिदं शासनं कायस्थान्वयप्रसूतमहाक्षपटलिक ठ० श्रीकुमरसुत ठ०
 वोसरिणा
 १७ दूतकोऽत्र महासाधिविग्रहिक ठ० श्रीसू इति श्रीभीमदेवस्य ॥

पं. ११ वांथो निर्मात्यवा. पं. १२ वांथो तप्रातमानि; वसुधरां. पं. १७ आ अने लीभना अन्य देओ
 नी अने हति शब्द अद्वैतुं प्राचीन रूपेणतावे ७.
 के. ७५

નં. ૩—નો સારાંશ.

૧. પ્રસ્તાવના—(અ) વંશાવલી.†
૧. મૂલરાજ ૧ (પહેલો).
૨. ચામુણ્ડરાજ
૩. દુર્લભરાજ
૪. ભીમદેવ. ૧
૫. કર્ણદેવ, ત્રૈલોક્યમદ્ભ.
૬. જયસિંહદેવ—અવન્તિપતિ, ત્રિભુવનગણ્ડ અને વર્વરકપર વિજય મેળવનાર અને સિદ્ધ ચક્રવર્તિ. (સિદ્ધોનો ચક્રવર્તિ)
૭. કુમારપાલદેવ—શાંડભરીના રાજાને યુદ્ધમાં જિતનાર.
૮. અજયપાલદેવ—શિવનો પરમ ભક્ત અને સપાદલક્ષના રાજાને નમાવનાર.
૯. મૂલરાજ. ૨ (બીજો) ગજર્જનકના રાજાનો યુદ્ધમાં પરાજય કરનાર
૧૦. ભીમદેવ—અભિનવ (બીજો) સિદ્ધરાજ

(બ) અણ્ણહિલપાટકમાં રાજ્ય કરતો ભીમદેવ, અગંભૂતા અથવા ગંભૂતાના રાજપુરૂષો અને નિવાસીઓને વિક્રમ સંવત ૧૨૬૩, શ્રાવણ સુદી ૨ ને રવિવારે નીચેનું દાન બાહેર કરે છે.

૨ દાન ઈંદિલા ગામ. તેની સીમા—

(અ) પૂર્વમાં દેઉલવાડા ગામ.

(બ) દક્ષિણે કાલ્હરી ગામ.‡

(ક) પશ્ચિમે શેષદેવતિ ગામ.

(ડ) ઉત્તરે ધારીયાવલિ ગામ.

૩ દાનનાં પાત્ર—રાણા સમરસિંહ ચહુમાનની પુત્રી રાણી લીલાદેવીએ કરીરા અને માલકતરી ગામો વચ્ચે લીલાપુરમાં બંધાવેલાં ભીમેશ્વર અને લીલેશ્વરનાં મંદિરો અને તે જ સ્થળનાં પ્રપા અને સત્રાગાર.

૪ રાજપુરૂષો—દાનનો લેખક કાયસ્થ, ઠાકુર કુમારનો પુત્ર (એટલે ચીફ રજપૂત) મહા-ક્ષપટલિકા ઠાકુર વેાસરિન|| (૨) દ્વતક મહાસાંધિવિગ્રહિક ઠાકુર સૂધ(?)

† અહિં દર્શાવેલા બધા રાજાઓ આ દાનપત્રમાં અને પછીનાં મહારાજાચિરાજ પરમેશ્વર અને પરમભટ્ટારકના ઈલકાઓ ધારણ કરે છે, જેથી તેઓ ઉચ્ચ ગુણવાન અને શિવના ઉપાસકો હતા, એમ જણાઈ આવે છે. ‡ વિરમ-ગામથી પાટણના રસ્તામાં આવેલું કાલરી ગામ કદાચ હોય. || ' કેસરીન 'ને બદલે બૂલ હશે.

ભીમદેવ ૨ જાના રાજ્યસમયનો આખુનો લેખ^૧

વિ. સં. ૧૨૬૫ વૈશાખ સુ. ૧૫ મંગળવાર

પ્રોફેસર એચ. એચ. વિલ્સને નીચે આપેલા લેખનું એક અધુરું લાખાંતર એ. રી. વો. ૧૬ પા. ૨૬૬-૩૦૧ માં આપ્યું છે. હવે પ્રસિદ્ધ થયેલો પ્રતિલેખ, પ્રો. જી. બુદ્ધરની મદદથી ડૉ. બર્જેસે લીધેલી પ્રતિકૃતિ પ્રમાણે તૈયાર કર્યો છે.

લેખ સંભાળપૂર્વક રાખેલો છે. પહેલી અને બીજી પંક્તિને અંતે થોડો ઘસારો લાગેલો છે, અને લેખના છેલ્લા અક્ષરો નાશ પામ્યા છે. લિપિ ૧૨ અને ૧૩ મી સદીની સાધારણ જૈન-હેવનાગરી છે.

આ લેખ ઉજ્જૈનના શિવમઠના મહંત કેદારરાશિએ કોતરાવ્યો હતો. તે ચપલ અથવા ચપલીય જાતિનો હતો. લેખનો હેતુ, તેણે અચલગઢમાં કનખલના તીર્થમાં કરેલાં બાંધકામોનું સ્મારક રાખવાનો છે. પવિત્ર આખુ પર્વતના ઇશ્વર શિવની સ્તુતિથી તે શરૂ થાય છે, અને ઉજ્જૈનનાં વખાણ પછી, જેમ રાજાઓ પોતાનાં દાનોમાં વંશાવલિ આપે છે તેમ, કેદારરાશિના આધ્યાત્મિક પૂર્વજોનાં નામો આપ્યાં છે. પહેલો સાધુ તાપસ છે. તે નૂતન-મઠમાંથી આવ્યો હતો અને ચણ્ડિકાશ્રમનો મહંત હતો. તેના પછી વાકલરાશિ, જ્યેષ્ઠજરાશિ, થોગેશ્વરરાશિ, મૌનિરાશિ અને યાગેશ્વરી-એક સાધ્વી, દુર્વાસરાશિ, અને છેવટે કેદારરાશિ આવે છે.

કનખલના હેવો માટે કેદારરાશિએ ઘણાં બાંધકામ કરાવ્યાં હશે એમ લેખ ઉપરથી જણાય છે. પહેલું, તેણે કનખલમાં કોટેશ્વરના મંદિરનો પુનરુદ્ધાર કરાવ્યો, બીજું, તીર્થની અંદરનો બધો ભાગ પથ્થરની મોટી લાદીઓથી જડાવ્યો, અને આસપાસ ઉંચી ભીંત ચણાવી હતી; ત્રીજું, અતુલ નાથનાં મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો હતો; ચોથું, શૂલપાણિનાં બે નવાં મંદિરો બંધાવ્યાં, અને કનખલ શંભુના મણ્ડલમાં કાળા પથ્થરના સ્થંભોની હાર ઉભી કરીને તે મંદિરની શોભા વધારી હતી. તેની બેન મોક્ષેશ્વરીએ પણ એક શિવમંદિર બંધાવ્યું હતું.

આ બાબતો પ્રાચીન વસ્તુઓના અભ્યાસીને રસપડે એવી છે, પરંતુ ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ આ લેખનું મહત્ત્વ તેની તાબક્કલમમાં છે. તેમાં કહ્યું છે કે, અણહિલવાડનો ભીમદેવ ૨ એ આખુનો મહારાજાધિરાજ હતો, અને ચંદ્રાવતીના મણ્ડલિક ધારાવર્ષે તેનું સર્વોપરિપણ સ્વીકાર્યું હતું, સંવત્ એટલે વિક્રમ સંવત્ ૧૨૫૫, અથવા ઈ. સ. ૧૨૦૮-૯.

- १ ओं स्वास्ति ॥ यः पुंसां द्वैतभावं विघटयितुमिव ज्ञानहीनेक्षणानां — मर्द्धं स्वीयं बिहायार्द्धमपि मुररिपोरेकभावात्मरूपः । — — —
- २ रोदजन्मा प्रलयजलधरश्यामलः कंठनाले भाले यस्यार्द्धलेखा स्फुरति शशभूतः पातु वः स त्रिनेत्रः ॥ १^३ अवन्ती भूलोकं निज[भु]-
- ३ जभृतां सौर्यपेटलैः पुनन्ती विप्राणां श्रुतिविहितमार्गानुगमिनां । सदाचारैस्तारैः स्मरसरसयूनां परिमलैरवंती हर्षती जय-
- ४ ति धनिनां क्षेत्रधरणी ॥ २^४ एतस्यां पुरि नूतनाभिधमठात् संपन्नविद्यातपा भी- रात्मा चपलीयगोत्रविभवो निर्वाणमार्गानुगः । एका-
- ५ ग्रेण तु चेतसा प्रतिदिनं चंडीशपूजारतः संजातः स च चंडिकाश्रमगुरुस्तेजोमय- स्तापसः ॥ ३ शिष्यो मुनेरस्य महातपस्वी
- ६ विवेकविद्याविनयाकरो यः । गुरुभक्तिव्यसनानिरिक्तो बभौ मुनिर्वाकळरासिनाम ॥ ४^६ जज्ञे ततो ज्येष्ठजराशिरस्मा-
- ७ देकांतरी शांतमनास्तपस्वी । त्रिलोचनाराधनतत्परात्मा बभूव यागेश्वरराशिनाम ॥ ५ तस्मादाविरभूदहस्कर इव प्रव्य-

— श्रीमद्भक्तिकल्याणसूक्तम् —

यादिभिः परिकरैः शूलेश्वरीसन्निभा

- ९ शिष्या तस्य तपस्विनी विजयिनी योगेश्वरी प्राभवत् ॥ ६^९ दुर्वासराशिरतस्याः शिष्यो दुर्वाससा समः । मुनीनां स बभूवो-
- १० ग्रस्तपसा महसापि च ॥ ७ ॥^{१०} व्रतनियमकलाभिर्यामिनीनाथमूर्तिर्निजचरितवि- तानैर्दिक्षु विख्यातकीर्तिः । अमलचप-
- ११ लगोत्रप्रौढतानां मुनीनामजनि तिलकरूपस्तस्य केदारराशिः ॥ ८^{११} जीर्णोद्धारं विशालं त्रिदिवपतिगुरोरत्र को-
- १२ देश्वरस्य व्यूढं चोचानपट्टं सकलकनखले श्रद्धया० यश्चकार । अत्युच्चैर्भिषिभागै- र्दिवि दिवसपतिस्यंदनं वा वि-

www.jainelibrary.org

- १३ गृहन् येनेहाकारि कोटः कालिविहगचलचिचित्रासपासः ॥ ९ 'अभिनवनिजकी-
र्त्तमूर्तिरुच्चैरिवादः स-
- १४ दनमतुलनाथस्योद्धृतं येन जीर्णं । इह कनखलनाथस्याग्रतो येन चक्रे नवनिवि-
डविशाले सन्ननी
- १५ शूलपाणेः ॥ १०' यदीया भगिनी शांता ब्रह्मचर्यपरायणा शिवस्यायतनं रम्यं
चक्रे मोक्षेश्वरी भुवि ॥ ११ ॥' प्रथम-
- १६ विहितकीर्त्तिप्रौढयज्ञक्रियासु प्रतिकृतिमिव नव्यां मंडपे यूपरुपां । इह कनखलशंभोः
सन्नानि स्तंभ-
- १७ मालाममलकषणपाषाणस्य स व्याततान ॥ १२' यावद्वर्तुदनागोयं हेळया नंदि-
वर्द्धनं' वहति पृष्ठतो लो-
- १८ के तावन्नंदतु कीर्त्तनं ॥ १३' यावत् क्षीरं वहति सुरभी शस्यजातं धारित्री या-
वत् क्षोर्णा कपटकमठो यावदा-
- १९ दिव्यचंद्रौ । यावद्वाणी प्रथमसुकवेर्न्यासभाषा च यावत् श्रीमलक्ष्मीधरविरचिता
तावदस्तु प्रशस्ति ॥ १४'
- २० संवत् १२६९ वर्षे वैशाख शु १९ भौमे चौलुकयोद्धरणपरमभट्टारकमहाराजा-
धिराजश्रीमद्रीमदेवप्रवर्द्ध-
- २१ मानविजयराज्ये श्रीकरणे महामुद्रामत्स्यमहं० ठाभूप्रभृति समस्तपंचकुले परिपंथय-
ति । चंद्रावतीनाथमांड-
- २२ लिकासुरशंभुश्रीधारावर्षदेवे एकातपत्रवाहकत्वेन भुवं पालयति । षट्दर्शनअवलं-
बनस्तंभसकलकलाकोविद-
- २३ कुमारगुरुश्रीप्रल्हादनदेवे यौवराज्ये सति इत्येवं काले केदारराशिना निष्पादित
मिदं कीर्त्तनं । सूत्र पालहण ह
- २४ केन [उत्कीर्ण]

१ पं. १३ वांशो यल्लन्; पाशः; मूर्ति. पं. १५ वांशो ब्रह्मा, २ छंद स्रग्धरा, ३ छंद भासिनी
४ छंद अनुष्टुभ् ५ छंद भासिनी ६ पं. १७ वांशो दर्वुद. पं. १८ वांशो प्रशस्तिः ७ छंद अनुष्टुभ्
८ छंद मंडाकान्ता ९ पं. २२ वांशो दर्शनावलंबन अ नी उपर मे बीडा छ ने यतावे छ के अ ने भूसी नांशो
पं. २३ वांशो प्रल्हादन.
ले. ७६

ૐ ! સ્વસ્તિ !

(૧) જ્ઞાનહીન જનોનેા દ્વૈતભાવ નાશ કરવા, જેણે પોતાનું અધુરું અંગ ત્યાગ કર્યું છે અને બીજું અધુરું વિષ્ણુના રૂપ જેવું જ કર્યું છે, જે ... નેા જન્મ, જેનેા ઠંઠ પ્રલય કાળના સ્થાન વાદળ સરખો છે અને જેના ભાલપર ચંદ્રની અર્ધલેખા રુકુરે છે તે-ત્રણ લોચનવાળા દેવ (શિવ) તમારું રક્ષણ કરેા.

(૨) અવન્તી નગરીનેા જય હો !-જે નગરી ધનિકોનું સ્થાન છે, જે તેના રાજાઓના શૌર્યથી જગતનું રક્ષણ કરે છે અને શ્રુતિવિહિત માર્ગનું અનુગમન કરતા દ્વિજોનાં પવિત્ર અને ઉજ્જવળ ભવિતથી જે જગતને શુદ્ધ કરે છે અને જે સ્મરના આવેશથી શોભતા યુવાનોની ક્રીડાના પરિમલથી જગતને આલ્હાદ આપે છે.

(૩) આ શહેરમાં નૂતન મઠમાંથી તપસ પ્રકટયો જે વિદ્યા અને તપ સંપન્ન, ધીરાત્મા અપલીય ગોત્રનું ભૂષણ, નિર્વાણ માર્ગને અનુસરતો, અને જે પ્રતિદિન ચંડીશ (શિવ)ની પૂજા ખરા મનથી કરતો તે ચંડિકાશ્રમનેા શ્રી ગુરૂપતિ થયો.

(૪) આ મુનિના શિષ્ય મહાતપસ્વી, વિદ્યા, વિવેક, અને વિનયના લંડારૂપ, અને ગુરુઓની ભક્તિ કરનાર, વ્યસન રહિત વાકલરાશિ નામે ઋષિ હતા.

(૫) તેના પછી જ્યેષ્ઠ રાશિ આવ્યો. અને તેના પછી ત્રિલોચન (શિવ)ની પૂજામાં એકચિત્ત અને શાંત મનનેા તપસ્વી યાગેશ્વરરાશિ નામે હતો.

તેના પછી બન્ને લોકને પ્રકાશતા સૂર્ય સમાન, કોધનું તિમિર હણવામાં અતુલ શ્રીમૌનિ-રાશિ, પ્રકટયો. આ સાધુની શિષ્યા તપસ્વીની અને વિજયશાલી યોગેશ્વરી ઉત્પન્ન થઈ, જે સાધ્વી, શાન્તિ, ક્ષાન્તિ અને દયા વગેરે ગુણોથી શૂલેશ્વરી સમાન હતી.

(૭) તેનેા શિષ્ય દુર્વાસરાશિ, દુર્વાસા સમાન હતો; તે ઉચ્ચ તપથી તથા પ્રતાપથી મુનિઓમાં અગ્રણી ગણાયો.

(૮) મલ રહિત અપલ ગોત્રના મુનિઓનેા અલંકાર સમાન તેનેા શિષ્ય કેદારરાશિ ઉત્પન્ન થયો જે કલાથી વૃદ્ધિ પામનાર ઇન્દુ સમાન તેનાં વ્રત અને નિયમ પાલનથી હતો અને જેના સદાચારવાળા ભવિતનેા યશ અખિલ જગમાં વિખ્યાત હતો.

(૯) જે કેદારરાશિએ ઇન્દ્રના ગુરૂ કોટેશ્વરના (શિવના) મંદિરનેા વિશાલ ભૂમિદ્વાર કરાવ્યો અને આખા કનખલમાં ફરસખંધી ભવ્ય કામ શ્રદ્ધાથી કરાવ્યું. જેણે આ સ્થાનમાં કેટ બંધાવ્યો હતો, જે કેટ તેની ઉંચી દિવાલોથી નભમાં સૂર્યનેા રથ ઠદાય અટકાવશે એવો લાગતો હતો અને જે કલિના પક્ષિસમાન ચલાયમાન ચિત્તને ભયભીત કરનારી ભાળ જેવો લાગતો હતો.

(૧૦) જેણે અતુલનાથનું જૂનું નિવાસસ્થાનનું સમારકામ કરાવ્યું હતું, અને પોતાના યશની એક ઉચ્ચ પ્રતિમા સમાન કનખલનાથના અગ્ર સ્થાનમાં એ નવાં શૂલપાણિનાં ભવ્ય મંદિરો બંધાવ્યાં હતાં.

(૧૧) જેની ભગિની મોક્ષેશ્વરીએ જે પૃથ્વીપર શાન્ત અને બ્રહ્મચર્યપરાયણ હતી, તેણે શિવનું રમ્ય મંદિર બાંધ્યું.

(૧૨) કેદારરાશિએ કનખલશંભુના મંડપમાં, પ્રાચીન બૃહત્કીર્તિવાળા યજ્ઞેની ક્રિયામાં કરેલા યજ્ઞસ્થમ્ભના અનુકરણ જેવા શુદ્ધ સ્થાન પથરના સ્થંભની હાર બંધાવી.

(૧૩) જ્યાંસુધી અર્થુદ નાગ શ્રમ વિના નન્દિવર્ધનને પોતાની પીઠ પર ધારે ત્યાંસુધી આ કીર્તન જગમાં રહેશે.

(૧૪) વિખ્યાત લક્ષ્મીધરથી આ રચાએલી પ્રશસ્તિ, જ્યાંસુધી ઇશિમાંથી પ્રકટ થતી ગંગાનાં સર્વોત્તમ જળનું વહન ભૂમિ કરે, જ્યાંસુધી વિષ્ણુ કૂર્મના રૂપમાં પૃથ્વીનું ધારણ કરે, જ્યાંસુધી ચંદ્રસૂરજનું અસ્તિત્વ રહે અને જ્યાંસુધી* આદિ ઠવિવરની વાણી અને વ્યાસની વાણી રહે ત્યાંસુધી ટકી રહે.

સંવત ૧૨૬૫, વૈશાખ સુદિ ૧૫ ને મંગળવારે; ચૌલુક્ય વંશના ઉદ્ધારક પરમભટ્ટારક, મહા-રાજધિરાજ શ્રીભીમદેવના વિજયીરાજ્યમાં: જ્યારે મહાં ઠાણુ (?) શ્રીશ્રીકરણાદિ સમસ્તમુદ્રા અને પંચકુલનું કાર્ય કરે છે, જ્યારે ચન્દ્રાવતીને નાથ માંડલિકોને સ્વામી શ્રી ધારાવર્ષદેવ પૃથ્વીની રક્ષા કરે છે; જ્યારે શ્રીકૃષ્ણદેવ-સર્વકલા અને શાસ્ત્રોમાં નિપુણ ને અતિ પૂજનીય કુમાર-યુવરાજ હોતો તે સમયે કેદારરાશિએ આ કીર્તનની રચના કરી. (કેતરાયું) સૂત્ર પાદહણ કડીઆથી.

* વાલ્મીકિની રામાયણ કું ધારાવર્ષને ન્હાનો બ્રાતા પ્રહ્લાદનદેવ કવિ હોતો અને તેણે ઘણાં સંસ્કૃત નાટકો લખ્યા હતા. જીવો શી. બોત સર્ચ ફાર સંસ્કૃત મેન્યુ. સુઅર્. ૧૮૭૨-૭૩ પા. ૪

અણહિલવાડના ચૌલુક્ય રાજા

ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર

વિક્રમ સંવત ૧૨૬૬ અને સિંહ સંવત ૬૬

આ લેખ પણ, રાયલ એસિયાટિક સોસાયટીની લાયબ્રેરીમાંથી ૧૮૭૯ માં તપાસવા માટે મને મળેલાં અસલ પતરાં ઉપરથી હું પ્રસિદ્ધ કરું છું. આ લેખ અગાઉ પ્રસિદ્ધ થયો નથી. આ પતરાં ક્યાંથી મળ્યાં તે હું જાણતો નથી. આ લેખનો લિથોગ્રાફ હવે પછી ઇંડિયન ઇન્સ્ટિટ્યુશન્સ, નં. ૧૧ માં પ્રસિદ્ધ થશે.

આ ત્રણ પતરાં છે. તેમાં પહેલું અને બીજું એક જ બાબતએ કેતરેલું છે. દરેક પતરું લગભગ ૧૧ ૧/૨" x ૭ ૧/૨" માપનું છે. તે તદ્દન લીસાં છે. તેના કાંઠા જાડા અથવા વાળેલા પણ નથી. પરંતુ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે, અને આખું લખાણ સહેલાઈથી વાંચી શકાય છે. પહેલા અને ત્રીજા પતરાના માણનાં લખાણની નીચે, તથા બીજા પતરાની પાછળની બાજુએ તેના અનુક્રમે અંકો લખ્યા છે. પહેલા પતરાના નીચેના ભાગમાં અને બીજાં બેના ઉપરના ભાગમાં તેને જોડવા માટે એક કડીનાં કાણાંએ છે. કડી ત્રાંબાની અને સાદી છે. અને તે ૧૬" જાડી તથા ૨ ૧/૨" વ્યાસની છે. મને પતરાં મળ્યાં ત્યારે એ કડી કાપેલી હતી તેની ઉપર મુદ્રા લગાડેલી અથવા કાઢી લીધેલી હોવાની નિશાની નથી. આ દાનપત્રની જો મુદ્રા હોય તો તે ઉપલબ્ધ નથી. પતરાંના સ્થળ અને સમયને યોગ્ય લિપિ છે. તેમાં ૨ થી ૨૬ પંક્તિઓમાં અને પતરાંના અનુક્રમમાં ૧ થી ૬ સુધીના તથા ૯ માટેના દશાંશ આંકડા આપ્યા છે. અક્ષરોનું સરાસરી કદ ૬ ૧/૨" છે, પરંતુ આ કદ એક સરખું જાળવેલું નથી. કેતરકામ સાડે અને ચોખ્ખું છે, ભાષા સંસ્કૃત છે, અને એક આશીર્વાદ તથા શાપનો શ્લોક જે ૪૭-૪૮ પંક્તિમાં આપ્યો છે, તે સિવાય આખો લેખ ગદ્યમાં છે. તેમાં બહો ઘણી છે; પરંતુ, ૧૭ મી પંક્તિમાં કાવીના રાજા નાગાર્જુનનો સંતોષકારક પાઠ, જે આ વંશનાં અન્ય કોઈ પ્રસિદ્ધ થયેલાં દાનપત્રોમાંથી મળતો નહોતો, તે આમાંથી મળે છે, એ વિચિત્ર છે.

આ લેખ અણહિલવાડના ચૌલુક્ય રાજા ભીમદેવ ૨ જાનના સમયનો હોવાનું લખ્યું છે. પરંતુ તેમાં લખેલું દાન કોઈ ઉત્તરતા દરજ્જાના માણસોએ કંઈ ગોઠવણ કર્યાનું કહે છે. લેખ સાંપ્રદાયિક નથી. તેના હેતુ એક ખેતી માટેનો ક્ષેત્ર તથા તે સાથેના હવાડાના પોષણ માટે આપેલાં જમીનનાં દાનોની નોંધ લેવાનો છે.

અણહિલપાટક, અથવા આ અને બીજા લેખોમાં લખ્યું છે તેમ, અણહિલપાટક જે શહેરમાં લેખ લખવામાં આવ્યો હતો તે સિવાયનાં બીજાં સ્થળો નીચે મુજબ દર્શાવેલાં છે:—ઘાટેલાણા, જે ગામમાં તે કુવો તથા હવાડો હતાં; આકવલીયા, ભૂહરડા, સાકલી, સમડીયા, સીવાલીયા, અને જરડી ગામો, તથા સોપડી નદી જે દાનની વિગતમાં આપી છે; બ્રહ્મપુરીનું ગામ અથવા ગામડું, જે સાક્ષીઓની યાદીમાં આપ્યું છે; અને ધર્મવહિકા— શહેર અથવા ગામડા જેવું લાગે છે—જે સ્થળે દ્વતકે દાનપત્ર દાન લેનાર પુરૂષને, સ્વાધીન કર્યું હતું તથા તામ્રપત્રો ઉપર કેતરાયું હતું.

પ્રસ્તાવનામાં કહ્યું છે તે મુજબ આ સ્થળો, હાલના કાઠિઆવાડમાં સુરાષ્ટ્ર મણડલ(હાલનો સોરઠ પ્રાન્ત)ની તથા વામનસ્થલી જે કાઠિઆવાડમાં જુનાગઢ સ્ટેટમાં હાલનું વંથળી છે, તેની નજીકમાં છે. પરંતુ ધર્મવહિકા એ કદાચ અણહિલવાડનું જ બીજું નામ હશે. વંશાવળીમાં આપેલાં સ્થળોમાં અવન્તી એ માળવામાં ઉજ્જયિનીનું બીજું નામ છે. શાકંભરી એ રાજપૂતાનામાં જયપુર સ્ટેટનું સંભર અથવા સાંભર માનવામાં આવે છે. (ઇ. એ. વો. ૮ પા. ૫૬, નોટ ૬; અને વો. ૧૦ પા. ૧૬૧). સપાહલક્ષ પ્રદેશ એ ડૉ. ભગવાનલાલ દંદ્રજીએ પંજાબમાં સિવાલિક પર્વતોની હારનો પ્રદેશ કહ્યો છે. ઇ. એ. વો. ૧૦, પા. ૩૪૫; અને કાવી એ ભરૂચ ડિસ્ટ્રિક્ટનું હાલનું કાવી જણાય છે.

આ લેખની તારીખ ૧ થી ૪ પંક્તિમાં શબ્દ અને દશાંશ સંખ્યાઓમાં આપી છે, તેની વિગત:—વિક્રમ-સંવત ૧૨૬૬, -ચાલુ અથવા પૂરું થયેલું તે ચોકબુ' બતાવ્યું નથી, -અને સિંહ-સંવત ૮૬; માસ માર્ગ એટલે માર્ગશીર્ષ શુકલ પક્ષ; તિથિ ૧૪ તથા શુક્રવાર. તેની બરાબર અંગ્રેજી તારીખ ઇ. સ. ૧૨૦૮ અથવા ૧૨૦૯ માં, આપેલું વિક્રમ સંવત ઉત્તરનું અથવા દક્ષિણનું લઈ ચાલુ અથવા ગત જે પ્રમાણે લઈએ તે ઉપર આધાર રાખી, આવે છે. પ્રોફેસર કે. એલ. છત્રેનાં ટેબલ ઉપરથી નીચે પ્રમાણે આવે છે.

દક્ષિણ(અને ઉત્તર)નાં વિક્રમ સંવત ૧૨૬૬, ચાલુમાં માર્ગશીર્ષ શુદ્ધ ૧૪, ૨૩ મી નવેમ્બર ઇ. સ. ૧૨૦૮ રવિવારે અણહિલવાડ માટે સૂર્યોદય પછી ૫ ઘડી અને ૫૮ પળે પૂરી થઈ. અને દક્ષિણનાં (અને ઉત્તરનાં) ચાલુ વિક્રમ સંવત ૧૨૬૭(૧૨૬૬ ગત)માં માર્ગશીર્ષ શુદ્ધ ૧૪-જે તિથિ જોઈએ છે તે મુજબ, ઇ. સ. ૧૨૦૯ ના નવેમ્બર તા. ૧૨ તે શુક્રવારે આશરે ૨૨ ઘડી અને ૩૧ પળે પૂરી થઈ એટલે લેખમાં આપેલી તારીખની બરાબર આ યોગ્ય અંગ્રેજી તારીખ છે.

અક્ષરાન્તર'

પતરું પહેલું.

- ૧ ॐ સ્વસ્તિ શ્રીમદ્વિક્રમનૃપકાલાતીત સંવત્સરૈ શતેષુ દ્વાદશસુ ષટ્ષષ્ટ્યધિકે
- ૨ ષુ લૌકિકૈ માર્ગમાસસ્ય શુક્લપક્ષચતુર્દશ્યાં ગુરુદિને અત્રાંકતોઃ પિ' શ્રી-
- ૩ વિક્રમસંવત્ ૧૨૬૬ વર્ષે સૌંસિંહસંવત્ ૯૬ વર્ષે લૌકિ. માર્ગ શુદિ ૧૪
- ગુરાવ-
- ૪ સ્યાં સંવત્સરમાસપક્ષ દ્વિનવારપૂર્વાયાં તિથાવદ્યેહ શ્રીમદ્ગણિહિલપાટકે સમ-
- ૫ સ્ત રાજાવલી વિરાજિત પરમમદ્વારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરશ્રીમૂલરાજ-
- ૬ દેવપાદાનુધ્યાત પરમમદ્વારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીચામુ(*)હરાજદેવ-
- ૭ પાદાનુધ્યાત પરમમદ્વારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીદુર્લભરાજદેવ પાદા-
- ૮ નુધ્યાત પરમમદ્વારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીમીમદેવપાદાનુધ્યાત પ-
- ૯ રમમદ્વારક મહારાજાધિરાજપરમેશ્વર ત્રૈલોક્યમલ્લ શ્રીકર્ણદેવપાદાનુ-
- ૧૦ ધ્યાત પરમમદ્વારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરાવંતીનાથ વર્વરકજિણ્ણુ સિદ્ધવ-
- ૧૧ ક્વર્ત્તિ શ્રીમજ્(જ *)યસિંહદેવ પાદાનુધ્યાત પરમમદ્વારક મહારાજાધિરાજ
- પરમે-
- ૧૨ શ્વર પ્રૌઢપ્રતાપચતુર્ભુજવિક્રમરણાંગણવિજિત ણકંરરીભૂપાલ શ્રી-
- ૧૩ કુમ્(૧×)રપાલદેવ પાદાનુધ્યાત પરમમદ્વારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વ-
- ૧૪ ર કલિકાલનિક્વ(ણ્ક)લંકાવતારિત રાન્વ(મ)રાજ્યપ્રાપ્તા(સ)કરદી
- કૃત સપા-

પતરું વીજું—પ્રથમ બાજુ

- ૧૫ દલક્ષ લક્ષ્માપાલ શ્રીમદ્વિજયપાલદેવ પાદાનુધ્યાત પરમ મ-
- ૧૬ દ્વારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર પરમદ્વારક આર્હદેવ પરા-
- ૧૭ મૂત દુર્જય નાગાર્જુન કાવિરૌંજ શ્રીમૂલરાજદેવ પાદાનુધ્યા-
- ૧૮ ત પરમમદ્વારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરાભિનવ સિદ્ધરાજ-

૧ અસલ પતરાં ઉપરથી ૨ ચિત્રરૂપે દર્શાવેલ છે. તે જ પ્રમાણે લેખને છેડે; પરંતુ ચિત્ર આંહિના જેવું નથી. ૩ આ ર શબ્દ પ્રથમ ભૂલાર્થ ગયો હતો અને પાછળથી ઉમેરવામાં આવ્યો છે. ૪ વાંચો ષટ્ષષ્ટ્ય. ૫ અહીં લઘુરૂપની નિશાની કદાચ એમ બતાવતી હોય કે આ શબ્દને બદલે લૌકિક ગણતર્યા એવો કાર્ત્ત શબ્દ હશે. ૬ આંકતોપિ ૭ વાંચો શ્રી ૮ આંહિ વાપરેલ ૬ નું ૩૫ સામાન્ય રીતે ધૂ ને માટે વપરાય છે. ૯ વાંચો શાકંભરી ૧૦ આ ટાઇટલ આગળ આવી ગયો છે અને નકામો ફરી વાપરેલો છે. ૧૧ વાંચો મદ્વારકાવહ ૧૨ વિક્રમ સંવત્ ૧૨૬૩ ના દાનપત્રમાં (ધ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૪ પં. ૧૦-૧૧) અને અન્ય સ્થળે ડો. ખુલ્લેરે ગર્જનકાધિરાજ પાઠ તથા તરણુમો 'ગર્જનકાના રામ' પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. પરંતુ આ દાનપત્રમાં 'મ' આપેલું વાંચન તદ્દન સ્પષ્ટ છે.

- ૧૯ દેવ બોલે નારાયણાવતાર શ્રીભીમદેવકલ્યાણવિજયરાજ્યે[૧*]
 ૨૦ તત્પાદપદ્મોપજીવિનિ મહામાત્ય શ્રીરતનપાલે શ્રી શ્રીકરણા-
 ૨૧ દૌ સમસ્તમુદ્રાવ્યાપારાનુપરિપંથયતીત્યેવં કાલે પ્રવર્તમાને
 ૨૨ અસ્ય પ્રભોઃ પ્રસાદાવાસપત્તલયૌ મુજ્યમાન શ્રીસુરાષ્ટ્રમંડલે
 ૨૩ મહૌં પ્રતિં શ્રીસોમરાજદેવે કૃ(ત)ન્નિયુક્ત વામનસ્થલી શ્રીક-
 ૨૪ ણે મહૌં શ્રી સો(શો)ભનદેવ પ્રભૃતિપંચકુલપ્રતિપત્તૌ શાસનમ-
 ૨૫ મિલિરુયતે યથા । પ્રાગ્વાત્ જ્ઞાતીય મહં વાલહરાસુત મહં-

પતરૂં વીજું—વીજી વાજુ.

- ૨૬ મહિપાલેન ઘંટેલાણા ગ્રામે દક્ષિણ દિશુ(શા)ભાગે કારાપિત્ (૧૦) વાપી તથા
 ૨૭ પ્રપાયાં ચ સંજાતમરિતાયાં તિથૌ નાગરજ્ઞાતીય દુ૦ પૌરાસ(શ)રસુત દુ૦-
 ૨૮ માષવાય ઘંટેલાણા ગ્રામે વાપી પ્રતિવ(વ)દ્વ ક્ષેત્રં ભૂમિપૌંશ વૃસંરુયા-
 ૨૯ યાં પાશ ૧૦ પંચાશત(ત્) પાશા(:૧) । અસ્યાઘાટા [યથા +] । પૂર્વતો
 જ્યો૦^૧ સુમચંડ ક્ષેત્ર(÷ ×) ।
 ૩૦ તથા સોષડીનામ નદી સીમા[÷] દક્ષિણતોપિ સોષડીનામ નદી સીમા । પશ્ચિમ-
 ૩૧ તો રૌ૦^૨ વેદગર્ભસક્ત(સ્ક) ક્ષેત્ર(÷) સીમા । ઉત્તરતો રાજમાર્ગ(:+)
 સીમા । (॥) તથા પ્રપાક્ષે-
 ૩૨ ત્રં દ્વિતીયં તથા ગ્રામે ઉત(ત્ ÷) રાદિશાયાં વા(ય૧) વ્ય કોણશ્રિતભૂમિપાશવૃસંરુયા-
 ૩૩ યાં પાશ ૧૦૦ શતમેકં । અસ્ય ચ આઘાટા યથા । પૂર્વતો રાજકીય ભૂમીસીમા^૩ ।
 ૩૪ દક્ષિણતો મેહ૦ સોલૂયૌ ક્ષેત્ર ભૂમી સીમા । પશ્ચિમતો મૂહાડાગ્રામસીમા
 ૩૫ યાં સીમા । ઉત(ત્ ÷) રતો વહણિ સીમાયાં સીમા । (॥) તથા આકવલીયા
 ગ્રામે ગ્રામાત્-
 ૩૬ ઉત(ત્) ર દિશિ(શા) ભાગે ભૂમિચંડ ૧ સંરુયાયાં વૃ૦ પાશ ૧૦૦ શતમેકં । અસ્ય ચ
 ૩૭ આઘાટા [યથા +] । પૂર્વતો સાકલીગ્રામસીમાયાં સીમા । દક્ષિણતો વરડી
 સીમા । ૫-
 ૩૮ શ્ચિમતો ઘંટેલાગાગ્રામસ્યોપરિ ગચ્છમાન માર્ગ[÷] સીમા । ઉત(ત્) રતો વ-
 હણીસીમા [૧૦]

૧ વાલ ને બદલે વાપરેલું વાલ એમ સુધારો કરવો એમ એ. વા નો વો કાતરનારના ભૂમધી થયો જણાય છે. ૨ કદાચ આપણે આ પાઠનો સુધારો પત્તલાયાં એમ કરવો ઘટે છે. પરંતુ એમ પણ સંભવ છે કે તે શબ્દ કાઠ ખીબા અર્થમાં વપરાયો હોય તેને અંગે તૃતીયા વિભક્તિ સાચી હોય. ૩ એક જ હોદ્દા જેવો કે મહાપ્રતિહાર બતાવવાનું દૂકું ૩૫ આ છે કે બે જૂદા જૂદા હોદ્દા જેવો કે ' મહામાત્ય—પ્રતિહાર ' બતાવે છે તે કહી શકાતું નથી. ૪ એટલે મહત્તર અથવા મહત્તમ ૫ વાંચો. પ્રાગ્વાદ્ જ્ઞાતીય ૬ આ દૂકું ૩૫ શા માટે છે તે કહેવા હું અસમર્થ છું. ૭ એટલે વૃત્તિઃ અથવા વૃત્તમ્ ૮ કદાચ જ્યોતિષ ૯ રૌત ૧૦ વાંચો ભૂમી સીમા ૧૧ મેહરનો સંભવ છે.

૩૯ તથા મૂહરજા ગ્રામો[મે]પ્રિ મૂમિલ[÷ ×]હ ૧ સંખ્યાયાં વૃં પાશ ૧૦૦
શતમેકં । અસ્ય

પતરું ત્રીજું

૪૦ ચ આઘાટા[યથા] પૂર્વતો ઘાંટેલાણાગ્રામસીમાયાં સીમા । દક્ષિણતો સમડીયા
ગ્રામ સી-

૪૧ માય્ [આ]મ્ [સીમા ÷] । પશ્ચિમતો તથા ગ્રામીયવહણિસીમાયાં સીમા ।
ઉત્ત[ત્]રતો સીવલીયા-

૪૨ વહણિસીમાયા [÷]સીમા । एवं ચતુરાઘાટવિશુદ્ધા ભૂમિ સ્વસીમાપર્યંત [÷ ÷]ય-

૪૩ યાપ્રસિદ્ધપરિભોજ્યા ગૃહાણા [÷ +]પલ્લડીકાસમેતા સ્વલકક [ચ્ +]છક ભૂમી

૪૪ સહિતૌઃ અકરા નિર્મલા ગોપથગોપ્રચારસમેતા ઉદકપૂર્વધર્મ્મેણ પદ-

૪૫ ત્તા । [॥]ણા વાપી તથા પ્રપાચ દુઠ માધવેન સદૈવ મરણીયા । વાપી[÷ +]
તથા પ્રપા[÷ +] ચ-

૪૬ દુઠ માધવેન મરમણેન સતા ણા ભૂમી ષ[સ્વં]હચતુષ્ટયસંખ્યાકા આચં-

૪૭ દ્વાર્કકાલં યાવત[ત્] સંતાનપરંપરયા મોક્તવ્યા મોક્તારણીયાશ્ચ ॥ જાનીહિદત્તાંનિ

૪૮ પુરા નૈરૈ દાનાંનિ ધર્મ્માર્થયસ[શ]સ્કરાણિ । નિમાલ્યવંતે પ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ

૪૯ સાધુ[:×]પુનારા દૈદીત ॥ અત્રાજ્ઞે સાક્ષિ ॥ વામૈ શ્રીસોમનાથદેવીયસ્થાનાં
દુર્વાસુ ॥ શ્રી-

૫૦ વિસદેશ્વરદેવમણિ[દે]ત્યસ્થાના[ન]પતિ વિમ્વલજ શ્રી કેદારમઠેત્યસ્થાનાં
ત્ર(ત્ર)ભજા । દે-

૫૧ વી શ્રી કપાલેશ્વરીસ્તા[સ્થા]નીયા સ્થાનાં ક્ષદજા સ્થાનાંયોઠે લાશાસુતયોઠે
વેદા ર્દ[?]ક્ષા આ-

૫૨ લાસુત ર્દ[?]ક્ષા સાવદેવ । ત્ર(ત્ર)ભપુરીય ર્દ[?]ક્ષા । દિસિકેસિસુતઠે-
ર્દ[?]ક્ષાંઠે છે હા । તથા ત્રા[ત્રા]ભજ-

૫૩ મદ[ધુ]સૂદનસુતપંડિતઠે સોમરવિ મહાજનમોઢ શ્રેષ્ઠિ^{૧૧} નાનસુતઠે શ્રેષ્ઠિઠે સૂપા ।
કલ્યઠ શ્રે-

૫૪ શ્રિઠેસ્વેતા । પ્રાગ્વોઠે શ્રેષ્ઠિઘરણિગ શ્રેષ્ઠિઠેકુદાસુતઠે ગાંદેવ । ગૂર્જ^{૧૨} મહાજન
શ્ર[÷ +]શ્રિ-

૫૫ યજકે ॥ કૂપં સ્વલકકં કસ્થ[ચ્છ]કં ગોપથં ગોપચારં મોક્તવ્યં ચ ॥ દૂતર્કઃ
સ્વયં ॥ ધર્મેવર્હિ-

૫૬ કાયાં સંચરિતં ચાજ્ઞાતં ॥ છ ॥ શ્રીઃ ॥ ૩૦ ॥

૧ વાંચો સહિતા ૨ આંહિ શેા પાઠ છે તે જણાવું નથી. ૩ હંદ મંદ્રવળા હમેશનું વાંચન યાનીહ છે.
૪ વાંચો નરેન્દ્રદાનાનિ ૫ વાંચો નિર્માલ્યવાન્તઠે ૬ પલ્લડી ન કોતર્યો હતો અને પછી તેમથી તે નો સુધારો
કર્યો છે ૭ વામાનસ્થલી ને બદલે લઘુ ૩૫ વામ વપરાયું છે. ૮ એટલે સ્થાનાધિકારિ અથવા સ્થાનાપતિ (સ્થાન-
પતિ ને બદલે) તેની પછીની પંક્તિમાં છે તેમ. ૯ એટલે કદાચ યોગિન ૧૦ લઘુ રૂપની નિશાન ॥
ભૂતથી લખાઈ જણાય છે. ૧૧ આંહિ અને નીચે જ્યાં આવે છે ત્યાં વાંચો શ્રેષ્ઠિ ૧૨ એટલે ગૂર્જાદ.
૧૩ એટલે ગૂર્જર અથવા વધારે સંભારિત ગૂર્જર ૧૪ આ વિસર્ગ અધુરો કોતરેલો છે; માત્ર તેની નીચેના
ભાગ બરાબર કોતરેલો છે.

લાખાન્તર-સારરૂપે

નીચે પ્રમાણે તારીખથી લેખનો આરંભ થાય છે:—શ્રીમાન વિક્રમ રાજાના કાળ પછી સંવત ૧૨૬૬ માં વર્ષમાં અને લૌકિક માર્ગમાસ શુક્લપક્ષ ૧૪ ને ગુરુવારે; અથવા સંખ્યામાં વિક્રમ વર્ષ ૧૨૬૬ વર્ષ અને સિંહ સંવત ૯૬ વર્ષે લૌકિક માર્ગમાસ સુદ ૧૪ ને ગુરુવારે; ઉપર કહેલા સંવત, માસ, પક્ષ, દિન અને તિથિએ આજે; અણુહિલપાટક પ્રસિદ્ધ શહેરમાં; અને ત્યાર પછી તે નીચેની વંશાવલી આપે છે:—

પરમભદ્રારક, મહારાજધિરાજ અને પરમેશ્વર શ્રીમાન મૂલરાજદેવ (પહેલો) (પં. ૫) તેનો પાદાનુધ્યાત પ. મ. પ. શ્રીમાન આમુણ્ડરાજદેવ (પં. ૬) હતો. તેનો પાદાનુધ્યાત પ. મ. પ. શ્રીમાન દુર્લભરાજદેવ હતો. (પં. ૭) તેનો—પાદાનુધ્યાત પ. મ. પ. શ્રીમાન લીમદેવ (પહેલો) (પં. ૮) હતો. તેનો પાદાનુધ્યાત પ. મ. પ. ત્રૈલોક્યમહાના ઉપનામવાળો શ્રીમાન કર્ણદેવ હતો. (પં. ૯) તેનો પાદાનુધ્યાત પ. મ. પ. અવન્તિનાથ અને વરવરકેતો પરાજય કરનાર, સિદ્ધચક્રવર્તિના ઉપનામવાળો શ્રીમાન જયસિંહદેવ (પં. ૧૧) હતો. તેનો પાદાનુધ્યાત વિષ્ણુ ભગવાન સરખો ઔઠ પ્રતાપી, શાકંભરીના રાજાનો પરાજય કરનાર પ. મ. પ. શ્રીમાન કુમાર-પાલદેવ (પં. ૧૩) હતો. તેનો પાદાનુધ્યાત કલિયુગમાં રામ જેવું નિષ્કલંક રાજ્ય કરનાર, અને જેણે સપાદલક્ષ દેશના રાજા લક્ષ્મીપાલ પાસેથી ખંડણી લીધેલી તે પ. મ. પ. શ્રીમાન અજય-પાલદેવ (પં. ૧૫) હતો. તેનો પાદાનુધ્યાત કવિના દુર્જય રાજા નાગાર્જુનનો પરાજય કરનાર પ. મ. પ. શ્રીમાન મૂલરાજદેવ (બીજો) (પં. ૧૭) હતો અને તેનો પાદાનુધ્યાત પ. મ. પ. શ્રીમાન લીમદેવ (બીજો) (પં. ૧૯) અક્ષિતવ સિદ્ધરાજદેવ નામધારી સાક્ષાત આલનારાયણ (વિષ્ણુ) નો અવતાર છે તે હતો.

રાજા લીમદેવ ૨ બીજાના રાજ્ય સમયમાં જ્યારે તેનો પાદપત્નોપજીવિન્ મહામાત્ય શ્રી રત્નપાલ (પં. ૨૦) રાજ સુદ્રાને લગતાં સમસ્ત કોમી અને બીજાં ખાતાંઓની દેખરેખ રાખતો હતો; અને પોતાના ઘણીની પ્રસાદીથી પ્રાપ્ત કરેલ સૌરાષ્ટ્ર મણ્ડલનો ઉપલોગ (પં. ૨૨) વામનસ્થલી શહેરમાં પોતાના પ્રતિનિધિ મહાપ્રતિહાર સોમરાજદેવદ્વારા કરતો હતો. (પં. ૨૩) જ્યારે (પં. ૨૩) મહત્તર અથવા મહત્તમ શ્રી શોભનદેવના કુળ સહિત પાંચ કુળોની અનુમતિથી નીચે પ્રમાણેનું દાનપત્ર જાહેર થયું હતું (પં. ૨૫) :—

પ્રાગ્વાટ જાતિના વાલહરાના પુત્ર મહિપાલે, ઘણેલાણા ગામના (પં. ૨૬) દક્ષિણ ભાગમાં વાપી કરેલો અને પ્રપા પણ કરાવ્યો છે. અને નાગર જાતિના પારાશરના પુત્ર માધવને ઘણે-લાણા ગામમાંના (પં. ૨૮) વાપી સાથે જોડાયેલું ૫૦ પાશનું (પં. ૨૯) ખેતર અપાયું છે. તેની સીમા:—પૂર્વમાં સુમયજીનું ખેતર, ને સોષડી નદી (પં. ૩૦); દક્ષિણમાં પણ સોષડી નદી; પશ્ચિમે રૌતવેદગર્ભના કળજનું ખેતર; અને ઉત્તરે રાજમાર્ગ છે.

વળી (પં. ૩૧) ગામના ઉત્તર દિશાના ભાગમાં વાયવ્ય ખણે આવેલું પ્રપાક્ષેત્ર જેની ભૂમિ ૧૦૦ પાશ (પં. ૩૩) છે તે બીજું ખેતર પણ આપ્યું છે. તેની સીમા:—પૂર્વે રાજકીય ભૂમિ; દક્ષિણે મેહર સોલૂયાનું ખેતર; પશ્ચિમે ભૂહરડા (પં. ૩૪) ગામની સીમા અને ઉત્તરે વહણીની સીમા છે.

તેમ વળી આકવલીયા ગામમાં ઉત્તર ભાગમાં એક ખંડ ધાન્ય ઉત્પન્નવાળું ૧૦૦ પાશનું ખેતર આપ્યું છે (પં. ૩૬) તેની સીમા:—પૂર્વમાં સાકલીયા (પં. ૩૭) ગામની હદ; દક્ષિણે વરડી ગામની હદ; પશ્ચિમમાં ઘણેલાણા ગામ જતો માર્ગ (પં. ૩૮) અને ઉત્તરે વહણી છે.

છે. ૭૮

તેમ જ વળી ભૂહરડા ગામમાં (પં. ૩૬) એક ખંડ નિપજવાળી ૧૦૦ પાશ ભૂમિ આપી છે. તેની સીમા:—પૂર્વે ઘણેલાણા ગામની હદ; દક્ષિણે સમડીયા ગામની હદ; પશ્ચિમે ગામ વહણિની હદ; અને ઉત્તરે સીવલીયા ગામની વહણિની હદ છે (પં. ૪૧)

“ આ વાપી અને પ્રપા (પં. ૪૫) ને લગતું ખર્ચ માધવને શિર છે અને તેમ થાય ત્યાં સુધી માધવ અને તેનાં સંતાનોની પરંપરા આ ચાર ખંડ નીપજવાળી જમીન ભોગવી શકશે.

“ [પછી ૪૭ પંક્તિમાં આશીર્વાદાત્મક અને શાપ આપનાર એક શ્લોક છે. તે પછી દાન-પત્રના સાક્ષીઓનાં નામની યાદી આપેલી છે, જેમાં સોમનાથદેવનો સ્થાનાધિકારી અથવા સ્થાનપતિ દુર્વાસુ, વિસદેશ્વર દેવના મઠનો સ્થાનપતિ વિમ્બલજ (પં. ૫૦) કેદાર દેવના મઠના સ્થાનાધિકારી બ્રહ્મજ, કપાલેશ્વરી દેવના મંદિરનો સ્થાનપતિ ક્ષદ્વજ (પં. ૫૧) બ્રહ્મપુરી ગામના ઇક્ષા (?) (પં. ૫૨) ગ્રાગ્વાટ શ્રેષ્ઠિ ઘરણીજ (પં. ૫૪); અને ગુર્જર મહાજન અને શ્રેષ્ઠિ યજ્ઞનાં નામોનો સમાવેશ થાય છે] ”

“ વાપી ખલક, કસ્થક અથવા કચ્છક, ગોપથ અને ગોપચારક્ષેત્ર (ચરો) ભોગવટાનાં છે (પં. ૫૫) દૂતક કદાચ સોમરાજદેવ પોતે જ છે અને ધર્મવર્હિકામાં દૂતકથી આજ્ઞા અમલમાં મૂકાઈ છે અને ત્રાંબાના પતરા પર આજ્ઞાપત્ર લખાયો છે (પં. ૫૫) ”

શ્રીધરની દેવપાટણ પ્રશસ્તિ^૧

વિક્રમ સંવત ૧૨૭૩ વૈશાખ સુદિ ૪ શુક્રવાર (ઇ. સ. ૧૨૧૬ એપ્રિલ ૨૨ શુક્રવાર)

“નીચેના લેખ, કર્નલ ટોડે પોતાના તેની “ટ્રાવેલ્સ ઇન વેસ્ટર્ન ઇન્ડીયા” ગ્રંથના પૃષ્ઠ. ૫૧૩ અને પછીનામાં અને મી. પોસ્ટન્સે જર્નલ. ઓ. ધા. રો. એ. સો. વો. ૨. પૃષ્ઠ. ૧૬ અને પછીમાં જેનું અવલોકન કર્યું છે તે જ છે. આ બન્ને લેખકોના કથનાનુસાર તે વેરાવલ નજીક દેવપટ્ટન કે સોમનાથ પાટણમાં કાળના ઘર નજીકના સ્તંભ ઉપર જડયો હતો. હાલ, જે શિલા ઉપર તે કોતરાયો છે તે તે શહેરના મોટા દરવાજાની જમણી તરફ કિલ્લાની દિવાલમાં બાંધેલી છે. કર્નલ ટોડે અને મી. પોસ્ટન્સ બન્ને મી. વાઘને એક વિદ્વાન જૈન ધર્મગુરુની સહાયથી અને રામદત્ત કૃષ્ણદત્ત પુરાણીએ સમક્ષ બનાવેલી નકલ પ્રમાણે તૈયાર કરેલા લેખનો તરજુમો જે કહેવાય છે તે આપે છે. મી. વાઘનનો તરજુમો અલુહિલવાડના ચૌલુક્ય નૃપોના સંબંધમાં પરમ આશ્ચર્યકારક ટીકાઓથી પૂર્ણ છે, જેને સુભાગ્યે થોડું જ ધ્યાન અપાયું છે. આ હાલની આવૃત્તિ સ્વર્ગસ્થ પંડિત ગિરજાશંકર સામળાજીએ તૈયાર કરેલાં રજિંગ પ્રમાણે રજુ થઈ છે—જે મી. વી. જી. ઓઝાએ પ્રથમ ઠહેલા પ્રસિદ્ધ કર્તાને અક્ષરાન્તર, ગુજરાતી તરજુમો અને તેજ ભાષામાં કેટલીક સમજુતીની નોંધ સાથે પ્રગટ કરવા મોકલેલી.

રજિંગ ગુજબ શિલાનું માપ ૩૦ ઇંચ પોહુળાઈમાં અને ૨૭ ઇંચ લંબાઈમાં છે; પાંચ ઇંચની જગ્યા નીચેના છેડાપર ખાલી મુકી છે. ઉપરના ડાબી તરફના ખૂણામાં એક ટૂકડો ભાંગી ગયો છે. લેખના અન્તમાં ઇગ્નિ થયેલા ભાગે વધારે મોટા થતા હોવાથી જમણી બાજુમાંની ઘણી પંક્તિઓનો મોટો ભાગ અર્ધો અથવા પૂર્ણ ભૂસાઈ ગયો છે. કારીગરી (કૃતિ) સારી છે. પહેલી પંક્તિમાં અનુસ્વારોને, ત્રણ અર્ધ અક્ષરો આવૃત્ત કરી અતિ અલંકારિત કર્યાં છે. તેના સૌથી ઉપરના અર્ધ અક્ષરને માત્રાને મળતો એક લીટો જોડેલો છે એવા અન્તે બે સ્વસ્તિચિહ્ન છે જેમાંનું બીજું સ્વસ્તિક છે. પહેલાનું નામ મને જાણીતું નથી. મથાળે બે નાનાં ચક્રવાળાં અને મધ્યમાં એક ચક્રવાળો અને નીચે લગાડેલા ત્રિકોણવાળો લંબચોરસ છે. લિપિ ૧૩ મી સદીની સામાન્ય દેવનાગરી છે. વ્ એ વ્ અને વ્ નું કાર્ય કરે છે. અને જ્યૂ, જ્ઞ, ઘ ની જોડણી અચૂક જ્ય, જ્ઞ, અને ઘ થઈ છે તે જાણવું જોઈએ. ૪૫ માં શ્લોકમાં હાલના ગુજરાતને મળતો ગૂર્જરાત્રા એ નવાઈ પમાડે તેવો શબ્દ છે. તે સુદાનમાંથી સુરત્રાણ અને ઘઝનવમાંથી ગર્જનકની પેઠે ગુજરાત શબ્દમાંથી બનાવી કહાડ્યો છે. ગુજરાત એ કદાચ ગૂર્જર અથવા ગૂર્જર જાતિનાં નામને એરેબીક સમૂહવાચક પ્રત્યય આત્ ઉમેરી થયેલી મિશ્રણ ક્રિયા છે.

પહેલા અને છેલ્લા શબ્દો સિવાય લેખનું—જે આખો છંદોબદ્ધ છે—તેનું લખાણ નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) મંગલ, શ્લો. ૧-૩ પહેલો શિવનું પરબ્રહ્મ સાથે અભિજ્ઞાન કરાવી તેને ઉદ્દેશે છે.

(૨) ક્ષયના અસદ્ય વ્યાધિમાંથી મુક્તિ અર્થે ઇન્દુએ કરેલી મંદિરની અને સોમનાથ-નગરની પ્રશસ્તિ, શ્લો. ૪-૫

(૩) અલુહિલવાડના ચૌલુક્ય નૃપોની અને વરત્રાકુલ વંશના અમુક પુરૂષોની પ્રશસ્તિ શ્લો. ૬-૨૫

૧ એ. ઈ. વો. ૨ પા. ૪૩૭ ડો. જી બ્યુલ્હર અને વજેશંકર જી. ઓઝા.

(૪) દેવપદ્મનાં ઘણાં મંદિર બાંધનાર વિ. સં. ૧૨૭૩ માં વરત્રાકુલ વંશના પ્રતિનિધિ શ્રીધરની પ્રશસ્તિ. શ્લોક. ૨૬-૫૧

(૫) વિમલ શિવ (?) મુનિ, જે શૈવોના ધર્મ ગુરુ અથવા મંદિરનો ગુરુ હતો એમ જણાય છે તેની પ્રશસ્તિ શ્લોક. ૫૨-૫૭.

(૬) કવિતાનો (કાવ્યનો) ઠતો,—જેનું નામ ખોવાઈ ગયું છે તેની જાણ નવાં મંદિરોના અસ્તિત્વકાળ માટે પ્રાર્થના અને તેમના શિદિપ(નામ ખોવાયું છે)ની જાણ શ્લોક. ૫૮-૬૦; અને તથિ.

ચૌલુક્ય નૃપોની પ્રશસ્તિ આપણને નવું કંઈ શીખડાવતી નથી. ૧૬ માં શ્લોકના પહેલા પાદમાં લંગાણથી ભીમદેવ ૧ લાનું નામ નાશ પામ્યું છે તે સિવાય મૂલરાજ ૧ થી ભીમદેવ ૨ સુધી સર્વ રાજાઓનાં નામો તેમાં છે તેઓનું વર્ણન લગભગ પૂરેપૂરું હમેશ માફક છે. ફક્ત એક જ ઐતિહાસિક હકીકત (શ્લોક. ૨૩) જણાવેલી છે કે ભીમદેવ ૨. એ મેઘધ્વનિ નામવાળો સોમેશ્વર મંડપ અથવા શિવના મંદિરને બેઠેલો મંડપ બાંધ્યો. વરત્રાકુલ વંશનું વર્ણન વધારે અગત્યનું છે શ્લોક. ૭ મો આપણને જણાવે છે કે તેનું વૈદિકગોત્ર શાણ્ડિલ્યના ગોત્રનું હતું અને તેનું સ્થાન (રહેઠાણ) નગર એટલે ઉત્તર ગુજરાતમાં વડનગર હતું. આ જાતિ(વંશ)માં એક ધર્મી જોશી ઊયાલદ્દ હતો (શ્લોક. ૭-૮) જેના આશીર્વાદથી મૂલ એટલે મૂલરાજ. ૧ લા નૃપે ધન્વના વક્ષઃસ્થળમાં ઈર્ષા ઉપભવે તેનું શત્રુઓથી મુક્ત ચિરકાળ સુધી રાજ્ય કર્યું. કદાચ આનો અર્થ એ હોય કે ઊયાલદ્દ મૂલરાજનો જોશી કે રાજજોશી હતો. આ માણસને માધવ, લૂલ, અને ભાલ ત્રણ પુત્રો હતા, જેઓને નૃપે તેની સખાવતોની દેખરેખ, અને વાપી, કૂપ તથા તડાગના ખોદકામ તથા કુટ્ટિમ (આશ્રય ગૃહ), વિદ્યા મઠ, પ્રાસાદ, સત્રાલય, સૌવર્ણધ્વજ દંડ, ઠમાનો, ખજારો, નગરો, ગામો, પ્રપા અને મંડપનાં બાંધકામ સોંપ્યાં હતાં (શ્લોક ૯-૧૦). ચામુંડ નૃપે તેમની તરફ કૃપા બતાવવી ચાહુ રાખી અને પોતાના પિતાના મિત્ર મહામંત્રિ માધવને કળેશ્વર ગામ આપ્યું (શ્લોક ૧૨) વરત્રાકુલનો વંશ ઊયાલદ્દના બીજા પુત્ર લૂલની સંતતિથી આગળ ચાહુ રહ્યો હતો. લૂલને એક પુત્ર હતો જે ભાલ અથવા લૂલ (?) પણ કહેવાતો (શ્લોક. ૧૪) અને જે ભીમદેવ ૧ લાનો મિત્ર હતો. ભાલ-લૂલને “ જયસિંહનો પ્રિય મિત્ર ” શેભ અવતર્યો (શ્લોક ૨૫). તેનો પુત્ર વહુ કુમારપાલનો નિમેલો સચિવ થયો (શ્લોક. ૨૫) અને રોહિણી સાથે લગ્ન કર્યું. તેણીએ કુમુદ વિકસાવનાર ધન્દુ સમાન નિજ વંશ વિકસાવનાર (શ્લોક ૨૬) અને શ્રી ભીમ એટલે નૃપ ભીમદેવ ૨ ના રાજપુરુષોમાં માન પામેલા શ્રીધરને જન્મ આપ્યો (શ્લોક ૨૭). તે પછી કવિ આ પુરૂષની અતિ મહાન સ્તુતિ કરે છે જેની સાથે થોડીક દેખીતી ઐતિહાસિક હકીકત મળેલી છે. ૪૦ મો શ્લોક આપણને જણાવે છે કે શ્રીધરે ઘણી વખત લગ્ન કર્યું હતું અને તેને સાવિત્રી, લક્ષ્મી અને સૌભાગ્યદેવી ત્રણ પત્નીઓ હતી. ૪૨ માં શ્લોક પ્રમાણે: “ શ્યામ તમાલ વૃક્ષોના વન સમાન માળવાના યુદ્ધના માતંગોના ગણથી કંપિત દેશને તેના મંત્ર (એટલે તેના નય કે મંત્ર) ની શક્તિથી પુનઃ રિથર કર્યો અને નિજ બળથી શ્રીદેવપદ્મનું રક્ષણ કર્યું.”

આ હકીકતમાંથી જણાશે કે તેણે તેના નૃપને, રાજા અર્જુનવર્મન સાથેની વિપત્તિઓમાંથી છૂટવા કોઈક રીતે સહાય કરી, જે અર્જુનવર્મન રાજાએ ઈ. સ. ૧૨૧૬ પહેલાં કોઈક સમયે ગુજરાતનો લંગ કર્યો હતો. અને ખીજી હકીકત એ પણ જણાશે કે તે પોતે દેવપદ્મનો સુબો (૧) હતો. પાછળની હકીકત પછીના બીજા શ્લોકમાં પણ સૂચવાયેલી જણાય છે. જ્યાં નક્કો કહેલું છે કે “ શ્રીધર જે કિલ્લાનો ગર્વ હતો તેણે જગતના પ્રલય સમયે તટને રેલ છેલ કરતા ઉંચા ચઢતા સાગરના તરંગો સમાન, તેના ચરણની ગતિ માત્રના વેગથી પર્યવેતોના લંગ કરનાર, ભૂમિ મંડળને બે ભાગમાં લંગ કરનાર વીર હુમ્મીરની સેનાને અતિ તૃણ સમાન કરી નાંખી.”

“ વીર હમીર ” બહુધા મુસલમાન સેનાપતિમાંનો એક હતો, જેણે એક કરતાં વધારે વખત થઠાઈ કરીને બીમદેવના રાજ્ય સમયમાં ગુજરાત ટુંક સમય માટે જિત્યું. રાજનીતિમાં અને યુદ્ધમાં આ વિજયો કેટલા મહાન અને અગત્યના ખરેખર હતા એ શંકાસ્પદ જ રહેતું જોઈ એ. કારણ- કે પ્રશસ્તિઓ રચનારથી નાનાનું મોટું (અતિશયોક્તિ) થાય છે. શ્લોક ૪૪ આપણને જણાવે છે કે શ્રીધરે સોમનાથ પાટણમાં રોહિણી સ્વામીના સ્થળે પોતાની માતાની યાદગીરી માટે વિષ્ણુને અર્પણ કરેલાં બે મંદિરો બંધાવ્યાં. અને એક શિવનું મંદિર પોતાના પિતા વલ્લના નામથી બંધાવ્યું. બાકીના શ્લોક એટલા બધા ખરાબ થઈ ગયા છે કે તેમના લખાણ માટે કંઈ ખાત્રીપૂર્વક કહેતું અશક્ય છે. વિ. સં. ૧૨૭૩, વૈશાખ શુદ્ધિ, ૪ શુક્રવાર, એ તિથિ પ્રોફેસર જેકોબીના ટેબલો (કેઠા) પ્રમાણે (એ. ઈ. વો. ૧ પૃષ્ઠ ૪૦૩ અને પછી) ઈ. સ. ૧૨૧૬ એપ્રિલ ૨૨ શુક્રવાર સાથે મળે છે.

અક્ષરાન્તર

- ૧ : શિવાય ॥ મનોમન્યાદિભૂમ્યંતત્ત્વમાલાવલંબનં । ઉપા-
સ્મહે પરં તત્ત્વં પંચકૃત્યૈકકારણં ॥ ૧ [॥]^૧ વિયદ્વાયુર્વહ્નિર્જલમવનિરિંદુર્દિનકર-
શ્રિદાધારશ્ચેતિ ત્રિભુવનમિદં યન્મયમભૂત્ । સ વઃ શ્રેયો દેયા-
- ૨ રનાથઃ સુરનર્દીં સરૂપાં વિભ્રાણઃ શિરસિ મિરિજાક્ષેપ-
વિષયઃ ॥ ૨ [॥]^૨ પુષ્પાતુ સ્ફુરદભ્રવિભ્રમભૃતઃ કૃષ્ણસ્ય વક્ષઃસ્થલપ્રેક્ષત્કૌ-
સ્તુમકાંતિભિઃ કવચિતા લક્ષ્મીકટાક્ષાવલિઃ । યા સંભોગમરાલસા તનુત-
- ૩ જન્યવિન્યાસમૂર્દારિચ્છદ્રુમદાવપાવકશિ-
સ્વાકારાનિશં વઃ શ્રિયં ॥ ૩ [॥]^૩ શ્રીસોમનાથાયતનસ્ય રેખા ભૂમેરિવોદ્ધ્વા-
ગુલિરત્ર માતિ । અનન્યસાધારણશોભમેતત્પુરં પુરોરેરિતિ સૂચયંતી ॥ ૪ [॥]
મહીવદનપંકજં ભુવન
- ૪ ભૂષાવિવિર્નિધિઃ સકલસંપદાં ત્રિપુર-
વૈરિણઃ સમ્મતં । તદેતદતિદુઃસહક્ષયવિનાશસિદ્ધૌ પુરા શશાંકરચિતં પુરં જયતિ
વારિધેઃ સન્નિધૌ ૫ [॥]^૪ અસ્તિ સ્વસ્તિમદંબુજાસનનિભૈરધ્યાસિતં યજ્ઞભિર્ધૂ-
મધ્યામલિતા-
- ૫ —લાંવરતલં સ્થાનં ત્રયીકેલિભૂઃ । અભ્યર્થ્ય દ્વિજપુંગવાન્નગરમિત્યર્દ્ધે-
દુચૂડામણિઃ । પ્રાદાદષ્ટકુલાન્વયાપરચતુઃષષ્ઠ્યસ્વતુષ્ઠયૈ ચ યત્ ॥ ૬ [॥]^૫
શાંઢિર્યાલ્યોદગ્રવંશાગ્રકેતુર્ગોત્રં રુયાતં નામ વત્ત્રાકુલં યત્ । ઝયા-
- ૬ દ્વા દેવયુસ્તત્ર જજ્ઞૈ દેવજ્ઞત્વં યસ્ય સાન્વર્થમાસીત્ ॥ ૭ [॥]^૬
યદીયાશીર્વાદૈરમરપતિકાર્પ્પગ્યજનકં ભુનક્તિ સ્માયત્તં નિહતરિપુરાજ્યં ચિરતરં ।
નિહત્ય ક્ષમાપાલાનળહિલપુરે મૂલનૃપતિઃ પ્રભુત્વં તત્પુત્રેન્વકૃતસુકૃતાર્થવ્યવસિતં ॥ ૮ [॥]
ગંગાપ્રવાહ -
- ૭ પ્રતિમા વભૂવુસ્તસ્યાત્મજા માધવલભાભાઃ । તે મૂલ-
રાજેન પુરસ્કૃતાશ્ચ મર્મીરથેનેવ યશોઽવતંસાઃ ॥ ૯ [॥]^૭ વાપીકૂપતઢાગકુટ્ટિમ-
મઠપ્રાસાદસત્રાલયાન્ સૌવર્ણધ્વજતોરણાપ્પુરગ્રામપ્રપામંડપાન્ । કીર્તિશ્રીસુકૃત-
પ્રદાન્નરપ-

૧ ઓ નમઃ શિવાયઃ એમ ખાત્રી જગા પૂરો. છંદઃ અનુષ્ટુપ્. ૨ છંદઃ શિખરિણી—ખાત્રી જગા પૂરો.
દેયાત્પરમસુર—(વ. ગ. ઓ.) ૩ છંદઃ શાદૂલવિકીડિત—ખાત્રી જગામાં વાંચો—તનુતટે સૌજન્ય
૪ છંદઃ ઉપજ્ઞતિ—વાંચો વોદ્ધાંગુલિ ૫ છંદઃ પૃથ્વી—ખાત્રી જગામાં વાંચો ભુવનવાસ—(વ. ગ. ઓ.)
૬ છંદઃ શાદૂલવિકીડિત—ખાત્રી જગા પૂરો. ધ્યામલિતામલાં ચૂડામણિઃ; પશ્ચીનુ વિરામ
ચિદ્ધ ૨૬ કરો ૭ છંદઃ શાલિની—ખાત્રી જગા પૂરો ઝયામટોઃ—ઝયા (વ) ચ ભૂમથી—(વ. ગ. ઓ.)
૮ છંદઃ શિખરિણી ૯ છંદઃ ઉપજ્ઞતિ—યશોવતંસાઃ નો અવગ્રહ ૨૬ કરો.

- ८ तः श्रीमूलराजस्त्रिभिस्तैरयासनिभैर्व्यधापयदयं चौलुक्य-
चूडामणिः १० [॥]^१ यद्यात्रासु तुरंगमोद्धुरखुरक्षुजक्षमामंडलक्षोदच्छन्नदिगंत-
मंवरमभूदेकातपत्राकृति । आशाकुंजरकर्णकोटरतटीर-
९ ... चगंडोपला.... निभदानः पटहध्वनिः
क्षितिधरश्रेणीषु वभ्राम च ॥ ११ [॥]^२ तस्मिन्भूभुजि नाकनायकसभामध्या-
सिते भूपतिः प्रत्यर्थिक्षितिपालशैलकुलिशश्चामुंडराजोऽभवत् ॥ प्रीत्याग्रामवरं ददौ
निजपितुर्मित्रा-
१० ... य कन्हेश्वरं यः श्रीमाधवनामधेयकृतिने तस्मै महामंत्रिणे
॥ १२ [॥]^३ यस्योत्तुंगतुरंगतांडवभवः पांशूत्करः सौनिकः स्वः सीमासु मरुद्गणा-
भयमहावप्रकारोभवत् । शक्तेणासुर ... कप्रशमनं
दृष्टातिदुष्टा-
११ ... स्मना निःशंकं निदधे शर्चाकुचतटे चेतश्चिरेण ध्रुवं ॥ १३ [॥]^४
तस्यात्मजस्तदनु दुर्लभराजनामा यस्यारिराजमकरध्वजशंकरारुया । पृथ्वीं वभार
परिपंथि गितभद्रपीठः १४ [॥]^५ तदमु
तदनु-
१२ ... जोभूद्वल्लभो भूर्भुवः स्वस्त्रितयपठितकीर्त्तिर्मूर्त्तिमद्विक्रमश्रीः ।
यदरिपुषुस्थूलक्ताफलांका मृगपतिपदपंक्तिर्लक्ष्यते चत्वरेषु ॥ १५ [॥]^६
क्षोणीचक्रैकशक्ते ... प्रेक्षत्प्रतापप्रतिहतनि-
१३ खिलारातिराजन्यसैन्यः । तस्मिन् देवांगनानान्निविडतरपरीरंभभाजि क्षितीशे कर्णः
कीर्णाभियातिर्भुवमभृत भुजे भोगिभृन्मसरेण ॥ १६ [॥]^७ तस्मिन् ...
... रभूजयसिंहदेव ? । यस्य क्षपाक-
१४ ... रकप्रतिमल्लमूर्त्तिः कीर्त्तिर्जगत्सु नरिनर्त्ति नटांगनेव ॥ १७ [॥]^८
पाणौकृत्य जयश्रियं सितिभुजामग्रे समग्रां महीमेकच्छत्रपरिच्छदां विदधता
वीरेण वि ... रितः । येनारातिनृपा ... वृद्धाभिमृशं
संधुक्ष्य क्षुभि-

१ छंदः, शाद्वलविक्कीडित-वांथो नरपतिः-(व. ग. ओ.) २ छंदः, शाद्वलविक्कीडित-वांथो क्षुण-
(व. ग. ओ.) कोतर लूख छे-(व. ग. ओ.) ३ छंदः, शाद्वलविक्कीडित-कन्हेश्वरे लूख छे-(व. ग. ओ.)
४ छंदः, शाद्वलविक्कीडित-शक्तेणासुरगोष्टिक-(व. ग. ओ.) गोष्टिक वांथुं न्नेमथे ५ छंदः, वसंततिवका-
परिपंथिशिरः किरीटरत्न श्रुतिच्युरितशोणित (व. ग. ओ.) ६ छंदः, भासिती-वांथो स्थूल मुक्ताफलांका-(व. ग. ओ.)
७ छंदः, स्वधरा व. ग. ओ. शक्ते पथी वांथे छे [मृत ... चंद्रकांते ... ने ।] वांथो न्मत्सरेण-
(व. ग. ओ.) आण प्रसिद्धकर्ता लूखथी कर्णोमित्या सुधारे करे छे ८ छंदः, वसंततिवका- व. ग. ओ.
तस्मिन् पथी वांथे छे [सद्यभुवनासि जय ...], वांथो क्षपाकरकर-(व. ग. ओ.)

- ૧૧ તૌર્વસંનિભસમુત્ક્ષેપઃ પ્રતાપાનલઃ ॥ ૧૮ [॥]^૧ તસ્મિન્નુપેદ્રત્વમનુપ્રવૃત્તે ત્રૈલૌક્ય-
રક્ષાક્ષમવિક્રમાંકઃ ॥ લોકેષ્વરૈરાત્મગુણૈરરલંબ્યાઃ કુમારપાલઃ પ્રભભૂ-
મૂપઃ ॥ ૧૯ [॥]^૨ યદરિ ।સ ।ત ... પ્રસૂમરપદુકો-
- ૧૨ લાલોદાદિક્કઃ પ્રતાપઃ । કથયતિ ઘનફેનસ્ફારકલોલલોલં
જલનિધિજલમધ્યાપ્યુત્પતિષ્ણુ પ્રકામં ॥ ૨૦ [॥]^૩ આસ્વંડલપ્રાક્કણિકેચ તસ્મિન્-
ભુવં વભારાજયદેવ ।તરુપ્રકાંડાનુવાપ યો
- ૧૩ નૈગમધર્મવૃક્ષાન્ ॥ ૨૧ [૨૧]^૪ યત્સ્વજ્ઞધારાજલમગ્નનાના
નૃપેદ્રવિક્રાંતિયશઃ પ્રશસ્તિઃ । વભ્રાજ તત્પુષ્કરમાલિકેવ શ્રીમૂલરાજસ્તદનૂદિ-
યાય ॥ ૨૨ []^૫ [તસ્યાનુજન્માજયતિક્ષિતીશઃ] શ્રીભીમદેવઃ પ્રજિત-
પ્રતાપઃ । અ-
- ૧૪ કારિ સોમેશ્વરમંડપોયં યેનાઽન્ન મેઘધ્વનિનામધેયઃ ॥ ૨૩ [॥]^૬ લૂલાત્મજઃ
સમજનિષ્ઠ વિશિષ્ટમાન્યો ભામારુચયા સુમટ્ઠમીમનૃપસ્ય મિત્રં [।] લૂલા ...
વજીવન પતિસમાર્ણવપૂર્ણચંદ્રઃ ॥
- ૧૫ ૨૪ [॥]^૭ તસ્યાભવદ્ભુવનમંડલમંડનાય
શોભાભિષઃ પ્રિયસુહૃજ્ઞયસિંહનામ્નઃ । યસ્યાત્મજઃ સચિવતામધિગમ્ય વલ્લઃ
સ[મ્માન]યાં સુચિરમાસ કુમારપાલં ॥ ૨૫ [॥]^૮ અથોપ
દિણીસુમામિવેશઃ કમ-
- ૨૦ લામિવાચ્યુતઃ । અજાયતાસ્યાં કુલકૈરવાકર પ્રવોષકઃ
શ્રીધરનામચંદ્રમાઃ ૨૬ [॥]^૯ ક્ષીરોદપૂરપરિવાંડુરપુષ્પકીર્તિર્નારોગમેષ પુરુ ...
માતનોતિ । નમંત્રશક્તિઃ શ્રીભીમભૂ-
- ૨૧ પતિનિયોગિજનૈકમાન્યઃ ૨૭ [૨૭]^{૧૦} આશીઃ પરંપરા સેયમૂયામટ્ટસ્ય તાયતે [।]
ચૌલુક્યવલ્લાકુલયોરાકરુપં પ્રીતિરક્ષતા ॥ ૨૮^{૧૧} [॥] કાંત્યા ચંદ્રતિ તેજસા ...
... ... જ્ઞાનપદાત્મજત્યસ્મિ-

૧ છંદ, શાદૃલવિક્રીડિત- વ. ગ. ઓ. વાંચે છે વિસ્તા (સ્યા) રિતઃ તૃપા ... ૨ - ણિ ... ૨ છંદ, ઉપજાતિ ૩ છંદ, માલિની- યદરિપુરેષુ વ્યાપ્રવિત્રાસવાત-(વ. ગ. ઓ.) ૪ છંદ, ઉપજાતિ- રાજદેવ મૂપઃ । ઉચ્ચારયન્ મૂપતરં ૫ છંદ, ઉપજાતિ ૬ છંદ, ઉપજાતિ-પ્રથમ વાદ ધ્રુવં અસ્પષ્ટ છે. ૭ છંદ, વસંત- તિલકા- લૂલાલ (રુચ) યાતુ ભવજીવન પૂર્ણ કુમ્મઃ શ્રીભીમમૂપ- (વ. ગ. ઓ.) આજ પ્રસિદ્ધકર્તા લૂલાત્મજ- માંથી મૂલાત્મજઃ સુધારો કરે છે. ૮ છંદ, પહેલાં ત્રણ પાદ વસંતતિલકા-સુચિર લેખને અંતે આવે છે; સાથે ૧૬ ની સંખ્યાના આઠનો ઉમેરો પણ કરાયેલો છે. ૯ છંદ, વંશસ્થ- અથોપમે દયિતાં ચ રો- દિણી- (વ. ગ. ઓ.) ૧૦ છંદ વસંતતિલકા-પુરવાયુષ્મા, -મૂપાલરાજપરિવતનમંત્ર- (વ. ગ. ઓ.) ૧૧ છંદ, અનુદુભુ સેયંત્રયામૂદશ્વતાયતે [નવ્યામૂદિવ દશ્યતે-(વ. ગ. ઓ.)]

- २२ लसंपत्त्या घनाध्यक्षति । [वृत्त्या] सागरति प्रभा-
वविधिनानित्यं विरंचत्यसौ कीर्त्या रामति रूपसुंदरतया कंदर्पति श्रीधरः
॥ २६ [॥]^१ निःसीमसं
गुरुभिर्निबद्धः । सौजन्यनी-
- २३ रनिधिरुन्नतसत्त्वसीमा जागर्ति चास्य हृदये पुरुषः
पुराणः ॥ ३० [॥]^२ श्रीधरोपि न वैकुण्ठः सर्वज्ञोपि न नास्तिवित् । ईश्व-
रोपि न कामारिरी [॥ ३१ ॥]^३ त[त्रानिशं विबुध] पाद-
पकामधेनुमुख्याः स-
- २४ मस्तजनवांच्छितदा भवंतु । किंत्वस्य संत्यभयदानवशंवदत्व-
विस्मेरवक्त्रविनयप्रमुखा विशेषाः ॥ ३२ [॥]^४ जंबालस्तुहिनायते [पिकततिः
श्रीराजहंसायते] [कालिंदी] ... दायते हरगलः क्षीरोदवेला
- २५ यते । शौरिः सीरधरायतेऽजंनगिरिः प्रालेयशैलायते यत्कीर्त्या
मुष्यस्यते क्षितिगवी राहुः शशांकायते ॥ ३३ [॥]^५ निर्मात्यं [चंद्रदेवो]
... .. क्षीरोदः पादशौचामृ-
- २६ तमचलपतिर्देहसंवाहपंकः । उच्छिष्टं पांचजन्यं सुरसरिदमल-
स्वेदतोयोदयश्रीरित्येवं यस्य कीर्तिं स्वयमकृत नुतिं सोम ... [३४] ...
... .. सीं त्रिलोकोमालोक्य
- २७ संकीर्णनिवासमस्याः [] वेधा विलक्ष स्तुतिमाततान
तवास्ति नान्यासदृशीति नूनं ॥ ३५ [॥] असौ वीरो दान्तः सुचरितपरिस्पंद-
सुभगः परिणवगिरां कोपि सुकृती [।] अमुं पूर्वं ज-
- २८ न्मन्यखिलगुणविस्तारमधुरं नुनाव स्वच्छंदं विमलमिव वाक्मीकि-
रसकृत् ॥ ३६ [॥] यदीयगुणवर्णनश्रवणकौतुकोच्छेदया ।
... .. गमा । मनः किमिव रज्यते-
- २९ नुचितवंदिभिर्वेधसरतदस्य कविमानिभिर्न च चरित्रमुद्योतते ॥ ३७ [॥]^६
दिभ्यंतावलकर्णतालविलसत्तत्कुंभरंगांगणे यत्कीर्ति[र्भदमत्त
नृत्यति [।] रोदः कंदरपूरण-

१ छंद, शाङ्खविक्रीडित—सुत्तयौतानपदा०—(व. ग. ओ.) २ छंद, वसंतिलक्ष—निः सीमसंप-
दुदयैकनिधानहेतुराकल्पमानजनतागुरु०—(व. ग. ओ.) ३ छंद, अनुष्टुप्—रिन्द्रोपि न च वृत्रहा—
(व. ग. ओ.) ४ छंद, वसंतिलक्ष. ५ छंद, शाङ्खविक्रीडित—कालिंदी जलदायते—(व. ग. ओ.)
६ छंद, स्रग्धरा.—चंद्रदेवो रघुपतिरचितः सेतुबंधः प्रणाली—(व. ग. ओ.) कीर्तिः— — सोमनाथोऽतिश्रद्ध
—(व. ग. ओ.) ७ छंद, उपजाति.—(यत्कीर्त्यानाशु) दयसी (सि) त्रिलोकीमालो—(व. ग. ओ.) वांथो
विलक्षः—८ छंद शिपरिधु ९ छंद, पृथ्वी — — — कमल — — वाशी — — लयता — मिगमान.—
(व. ग. ओ.) वांथो मुद्योतते.

- ३० प्रणयिनी निः शंकात्मभरिभिदंती तमसां कुलं कलिमलप्रध्वं-
सबद्धोत्सवा ॥ ३८ [॥]' लोकालोकालवाला जलनिधिसलिलासिक्त[मुक्ता-
वहंती] [शंभोर्मूर्द्धा] वलविन्यसिलगुणमयै-
- ३१ रंकुरैः कीर्त्तिवल्ली यस्य प्रालेयभानुप्राविकचकुसुमोदारतारा-
परागैर्दिकचक्रं व्यापयंती जयति फणिपतिप्रांशुमूलाजगत्यां ॥ ३९ [॥]' ...
... सावित्रीलक्ष्मीसौभाग्यदेव्याख्याः [१]
- ३२ इच्छाज्ञानक्रियाख्येया यद्वदीशस्य शक्तयः ॥ ४० [॥]'
ताभिर्भुवनबंधाभिः संध्याभिरिव वासरः [१] [श्रीधरः शोभते शश्वल्लोकव्या-
प्येकदीपकः ॥ ४१] ... [मालवतमाल] वनायमानसेनागज-
- ३३ प्रकरभंगुरितां भुवं यः [१] [भू]यः स्थिरां सपदि
मंत्रधलेन कृत्वा श्रीदेवपत्तनमपालयदात्मशक्त्या ॥ ४२ [॥]' प्रलयजल-
धिवेलोल्लोलकल्लोललोलं संपिष्टशैलं [१] दलितधरणि-
- ३४ ... चक्रं वीरहंभीरचक्रं बहुतृणमकरोद्यः श्रीधरो दुर्गदर्पः ॥ ४३ [॥]' मातुः
कैवल्यहेतोर्भूररिपुमवनं रोहिणीस्वामिनाम्ना ... केशवाद्यः [१] नाम्ना ता-
- ३५ तस्य तद्वच्छिवमवनमपि [धाम] श्रीमच्छि-
वस्य प्रतिहतदुरितं कारितं भूरिशोभं ॥ ४४ [॥]' वल्लो दौवारिकोभूद ...
... .. गूर्जरात्रा निजनिपुण-
- ३६ गुणैः सूनुना... [१] [येने[ह] श्रीधरीयो ह] रमगर-
पदे योजितस्तस्य नाम्ना प्रासादः श्रीधरेणाप्ययमवनिजयः कारितः
[४५] घनस्तोमाच्चमत्कारिणः
- ३७ किंचिच्छ्रीनृपनायिकाभिरभित ... [१] गीर्वाणाधिपचा [पसा]
दरमहारत्नस्फुरज्योतिषां नैते मेरूमहीधर ... [४६]' मा द्विजवृद्धिभाजः
- ३८ समानदीर्घाः सगुणाः ... [१] माहेश्वर-
व्याकरणोपमानाः ॥ ४७ [१]' वैशेषिका इव ॥

१ छंद, शाङ्खविहीडित—० मत्त(वाखनितातल्यपदा).—(व. ग. ओ.) २ छंद, सञ्चर. ३ छंद अनुष्टुप् (तस्य परम्यस्तु) सावित्री० (व. ग. ओ.) ४ छंद, पसंततित्रकाः उत्तावमालवत०—(व. ग. ओ.) ५ छंद, उताल० वांयुं भेधये भंगुरितां वुदंय । सूर्यः स्थिरां (रं) भूधरी (व. ग. ओ.) ५ छंद, भाषनी—चरण धरणमात्रापातसंपिष्ट०—(व. ग. ओ.) ६ छंद, सञ्चर—चूर्न — — — — — मभितो मंदिरं के०—(व. ग. ओ.) मपि — — — — — जयाखं (व. ग. ओ.) ७ छंद, सञ्चर—भूदरिगिरि — — — — — — — दाकृष्ठा सुर्ज — (व. ग. ओ.) : गुणैः ॐ — (व. ग. ओ.) ; सूनुनात्मात्मिगम्य कारितः शंकरस्य — (व. ग. ओ.) ८ छंद, शाङ्खविहीडित पद्वतधन; तः—क्रीयकुट्यांतरा महीधरः शशिहशामाकार (व. ग. ओ.) — ९ छंद, उपजाति — द्विजोत्तोभुद्विज; तारका माहेश्वर—(व. ग. ओ.)

- ३९ !! ४८ [॥]' चित्तवृत्ति
 ... [॥]' मुनयो यथा ४९ [॥]' वि ...
 र्गाः सततविहित-
- ४० धूपोद्धूतधा [॥]' देतो ॥ ५० [॥]'
 ... [कथाश्रयाय मठं वि ... [॥]' ...
 चेतः ॥ ५१ [॥]' अथ क-
- ४१ थमवि दैवादागतः श्रीधरेण [॥]'
 जलधि ... [॥ ५२ ॥]'
 भूपालकुलसद्गु-
- ४२ रुः [॥]' ... जीमूतवाहम ... [॥ ५३ ॥]' ...
 ... [॥]' ... पावनो यतिपति-
- ४३ र्यस्यां हि पूजावि [धिः] ... ॥ ५४ [॥]'
 श्री ... दूरे प्रसरपरिणते क्षणिकमतमहाव्याल-
- ४४ संरंभसिंधुः [॥]'
 [तदादिर्विमलशिवमुनि] र्माननीयो [नर्बेदुः] ॥ ५५ [॥]' ...
 ... च पादप-
- ४५ औ [॥]' अंगीकृता
 ... [॥ ५६ ॥]' ... [निः शेषपाषंडिमृणाळबंडः]
 [भक्त्यास्य तुष्टः प्रतिपन्नदर्पः] [प्रशस्तिमेतामयमुद्धार] ॥ ५७ [॥]' याव-
- ४६ द्विष्णोरुरसि [॥]'
 [यावद्वाणी विहरतिवि ... ता ... ॥ [५७ [॥]']'
 [एते] ... वेन प्रासादाः
- ४७ सूत्रिताः शुभाः । लिखि ... [॥ ६० ॥]'
 श्रीमद्विक्रमनृपसंवत् १२७३ वर्षे वैशाख शुदि ४ शुक्ले [निःषा] दितमिति-
 शिवमस्तु ॥ छ ॥ मंगलं महाश्रीः ॥

१ छंद, अनुष्टुप्—पहेला पंक्तिनी शश्यात—आद्योदयाः केषिंशुषा वैज्ञे—(व. ग. ओ.) २ छंद, अनुष्टुप् ३ छंद, भाषिनी—विभवाः भयवर्गाः चाराभ्र—(व. ग. ओ.) ४ छंद, त्रिष्टुप्—एषां सुसिद्धाय कथा श्रयाय मठं विधाय स्वपदेन वक्ता—(व. ग. ओ.) ५ गतः (श्रीनिवासी) ; प्रतिनृपतिमते यः पंडितमन्य—(श्रीभु पाद) मित्रजलधि ६ छंद, अनुष्टुप् ; ७ छंद, शार्ङ्गविडीकृत — — — दधिपरि — — सचिवः सुधी सद्विधा — — — कृतोजित—(व. ग. ओ.) ८ छंद, शब्दश—दलप्रद्वरः क्षणिकमत—(व. ग. ओ.) ९ छंद, वसंततिशब्दा १—वीस्य च पादपयो—(व. ग. ओ.) १० छंद, उपगति. पाद १ क्षाने अन्ते प्रवृत्त (व. ग. ओ.) ११ मंगलान्ता—विहरति विबुर्वन्तुपिडांतरालेवा — वलयमखिलं गंडयती यन्मस्य—(व. ग. ओ.)

ભીમદેવ ર જાનો જામનગરતાળે ભરાણાનો શિલાલેખ'

વિક્રમસંવત ૧૨૭૫ ભાદરવા સુદિ.

ઠાકિઆવાડમાં જામનગર તાળે ખંભાળીઆ નજીક ભરાણા એ એક નાનું ગામડું છે. આ ગામની પશ્ચિમે ભાવનો મઠ છે, જેમાં એક ખુલ્લો ઓટલો છે; જેની બાજુએ ગણપતિની છબી કેતરેલી છે. આ બાજુ ઉપર આ શિલાલેખ ચણી લીધેલો છે, અને તેના ઉપર ગાયનું ચિત્ર છે.

શિલાલેખનું માપ ૧૫'x૮" છે. નવ પંક્તિઓ કેતરેલી છે, જેમાંથી છેલ્લી બે અને પહેલી અને ચોથી પંક્તિઓના થોડા અક્ષરો બિલકુલ અસ્પષ્ટ છે. અણહિલપુરના રાજા ભીમદેવે નીમેલા સૌરાષ્ટ્રના સુબા શ્રીસામંતસિંહનું નામ તેમાં વર્ણવ્યું છે. આ સુબાના આદેશથી એક વાવ બંધાવવામાં આવી હતી, અને તેની ચાલુ સ્થિતિ માટે ભરાણા ગામની માંઠવીની ઉપજમાંથી ખર્ચની ગોઠવણ કરી હતી.

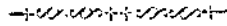
આ લેખ દેવનાગરી લિપિમાં લખેલો છે, અને સંસ્કૃત ગદ્યમાં છે. તેનું વર્ષ વિક્રમ સંવત ૧૨૭૬ એટલે ઈ. સ. ૧૨૧૬ છે.

અક્ષરાન્તર

- ૧ શ્રીવિક્રમાત્ સંવત્ ૧૨(૭)૬ વર્ષે માદ્રપદશુદિ... ... અચેહ શ્રીમદળહિ-
- ૨ લપાટકાધિષ્ઠિતસમસ્તરાજાવલીસમલંકૃતમહારા-
- ૩ જાધિરાજશ્રીમદ્દીમદ(દે)વકલ્યાળવિજયરાજ્યે શ્રીસૌ
- ૪ દેશાભિયુક્તમહંશ્રી.... લવઃ શ્રીસામ્વંતસી(સિં)હ
- ૫ કસ્યાદેશેન ચ વિનિયુક્તમહં(મહાન્) શ્રીઅરિસી(સિં)હઠ. શ્રીજ
- ૬ યસીંહાભ્યાં શ્રીમાતરાદેવીવાપિકાયાઃ પત્રશાસનં કા
- ૭ રિતં ॥ તથા સ્થાનીયેપિ પૂજાર્થ મદ્રાણકમંડપિકાયાં
- ૮ હિ દેવપતિ શ્રીપિ
- ૯

ભાષાન્તર

વિક્રમ સંવત ૧૨૭૫ ભાદરવા શુદિ આજે, શ્રીમદ્ અણહિલપાટકાનિવાસી સમસ્ત રાજાવલીથી મંડિત દરબારવાળો મહારાજાધિરાજ શ્રીમાન બીમદેવના કલ્યાણવંત અને વિજયી રાજ્યમાં શ્રીસૌરઠ દેશમાં કારભાર માટે નિર્મેલા શ્રીસામંતસિંહ દેવની આજ્ઞાથી મહાન શ્રીઅરિ- સિંહ અને ઠઠર જયસિંહથી શ્રીમાતરાદેવી વાપીના સંજંચમાં આ લેખ કોતરાયો છે તેનો હેતુ નીચે મુજબનો છે કે આ સ્થાનના પૂજના બંધે માટે ભરાણાની માંડવીની આવકમાંથી... ...

શ્રીમન્નયંતસિંહ અથવા અભિનય

સિદ્ધરાજનું દાનપત્ર^૧

વિક્રમ સંવત ૧૨૮૦ પોષ સુદિ ૩ ત્રીજી મંગળવાર

અક્ષરાન્તર

પત્રનું પહેલું

- ૧ સ્વાસ્તિ રાજાવલીપૂર્વમ્ સમસ્તરાજાવલીસમલંકૃતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમ ...
... મટ્ટારક]ઉમાપતિવરલબ્ધ-
- ૨ પ્રસાદપ્રૌઢપ્રતાપાદિત્ય ચૌલુક્યકુલ[કમલ]... ... નાનેકસંગ્રામણિ... ...
શ્રીમન્મૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારા-
- ૩ જાધિરાજપરમેશ્વરપરમમટ્ટારકઉમાપતિવરલબ્ધપ્રસાદપ્રાસરાજ્યલક્ષ્મીસ્વયંવરશ્રી -
ચામુંડરાજદેવપાદાનુધ્યાતમ-
- ૪ હારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમમટ્ટારકઉમાપતિવરલબ્ધપ્રસાદસંપાદિતરાજ્યલક્ષ્મીસ્વયં-
વર શ્રી
- ૫ વલ્લભરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમમટ્ટારકઉમાપતિવરલબ્ધ પ્ર-
સાદપ્રૌઢપ્રતાપા ત્ત શ્રીદુર્લ-
- ૬ મરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમમટ્ટારકઉમાપતિવરલબ્ધપ્રસાદ-
પ્રૌઢપ્રતાપતિમિરાઈ-
- ૭ રાજાભીમશ્રીમદ્ધીમદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમમટ્ટારકઉમાપતિ-
વરલબ્ધપ્રસાદ[પ્રાસરા-]
- ૮ જ્ઞલક્ષ્મીસ્વયંવરકામિનીકંદર્પત્રૈલોક્યમલશ્રીકર્ણદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજ-
પરમેશ્વરપરમમટ્ટારકઉમા-
- ૯ પતિવરલબ્ધપ્રસાદાવાસરાજ્યલક્ષ્મીસ્વયંવર અત્યદ્ભુત પ્રતાપમાર્ત્તંડ ચૌલુક્યકુ[લ]
તિલકત્રિભુવનગંડવર્વર-[ક]જિણુ-

ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૧ અ. ૫૫૬૬૨

૧ પત્રનાં માપ ૧૪"×૧૫" મિ.પિ જેન-જેનનારી, પાસાં કાટથી તથા તપાની સાથે કરવાના પ્રયત્નોથી પરાનારીને તુકશાન પામેલાં છે. પા. ૬-છેલ્લા ત્રણ અક્ષરો શંકાસ્પદ છે.

- १० अवन्तीनाथसिद्धचक्रवर्तिश्रीमज्जयसिंहदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराज[परमे]श्वर-
परमभट्टारकउमापतिव-
- ११ रलब्धप्रसादसंपादितराज्यलक्ष्मीस्वयंवरात्यद्भुतप्रतापभास्वानुचौलुक्यकुलकल्पद्रुम-
विचारचतुरानतरणांगणवि-
- १२ निर्जितशाकम्भरीभूपालश्रीकुमारपालदेव पादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वर-
परमभट्टारकउमापतिवर-
- १३ लब्धप्रसादप्रौढप्रतापादित्यकलिकालनिष्कलंकावतारितरामराज्यआज्ञाऽजापाल-
श्रीअजयपालदेवपादानुध्यात-
- १४ महाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारक उमापतिवरलब्धप्रसादप्रौढप्रतापवाल्मीकि-
आहवपराभूतदुर्जयगर्जनका-
- १५ धिराजश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराज[परमेश्वर]परमभट्टारकउमापति-
वरलब्धप्रसाद — — — — ना-
- १६ रायणावतारश्रीभीमदेवतदनंतरं स्थाने महाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकउमाप-
तिवरलब्धप्रसाद-*
- १७ संपादितराज्यलक्ष्मीस्वयंवरअत्यद्भुतप्रतापमार्तण्डचौलुक्यकुलकल्पवल्लीविस्तारण-
दीप्तसदुःसमयजल-
- १८ धिजलमग्नमेदिनीमंडलोद्धरणमहावराहदुर्दैवदावानलनिर्द्दग्धगूर्जरधराबीजप्ररोहैकप-
र्जन्यएकांगवीरेत्या-
- १९ दिसमस्तविरदावलीसमुपेतश्रीमद्वणहिलपुरराजधानीअभिषिक्त अभिनवसिद्धराजश्री-
मज्जयंतिसिंहदेवो
- २० वद्विषयकेगंभूतापथके चतत्रियुक्तविषयाधिकारिणो बोधयत्यस्तु वः संविदितं यथा ॥
अस्यां तिथौ संवत्सरमास-
- २१ पक्षवारयुक्तायां गतसंवत्सरद्वादशवर्षशतेषु अशीत्युत्तरेषु पौषमासे शुक्लपक्षे तृती-
यायां तिथौ भौमवारे
- २२ संजातउत्तरागतसूर्यसंक्रमणपर्वणि अंकतोऽपि सम्बन १२८० वर्षे पौष शुद्धि ३
भौमेऽद्येह संजात [उत्त] रानय-

पं. ११. पांथो भास्वान् पं. १२ पांथो शाकम्भरी पं. १३ पांथो श्रीभीमदेवः पं. १७ दीप्तसदुः पं. १८ वीरे
अस्पष्ट छ. पं. १६ पांथो विरदा. पं. २० पांथो च तत्रि.

પતરૂં વીજું

- ૧ નપર્વણિ સ્થાત્વા શુચિર્મૂત્વા ચરાચરગુરું ભગવંતં ભવાનીપતિમભ્યર્ચ્ય સંસારાસારતાં
વીક્ષ્ય નલિનીદલગત †
- ૨ જલલવતરલતરં પ્રાણિતવ્યમાકલિજ્ય ઐહિકામુષ્મિકં ચ ફલમંગીકૃત્ય પિત્રોરાત્મ-
[નશ્ચ પુણ્યયશો]ભિવૃદ્ધ-
- ૩ યે પૂર્વપુરુષાણાં સ્વર્ગોસ્થિતયે વર્ધિવયથકે સાંપાવાડાગ્રામઃ પૂર્વ પલમાનદેવદાય-
બ્રહ્મદાયવર્જં તથાંગં મૂતાપથકે શેષઃ
- ૪ દેવતિગ્રામમધ્યાત્ ડોડિયાપાટકમૃત્મિસ્વંડ ‡ ઉભયમેતત્ પૂર્વસ્થદેવદાય-
બ્રહ્મદાયવર્જિતં અસ્યામેવ મૂ-
- ૫ મૌ સોલું. રાણકઆના ઉ. લ્હણપસાકેન સ્વીયમાતૃસલખણદેવિનામકે કારિત-
સલખણપુરે શ્રી[આન]લેશ્વરદે-
- ૬ વશ્રીસલખણેશ્વરદેવાભ્યાં શાસનોદકપૂર્વમસ્માભિઃ પ્રદત્તં ॥ સાંપાવાડાગ્રામસ્યા-
ધાટા યથા ॥ પૂર્વસ્થાં મદ્દાશ્રી-
- ૭ શેષદેવતમૂમૌ સીમા । દક્ષિણસ્યાં ફીંચડીગ્રામહાંસલપુરગ્રામયોઃ સીમાયાં સીમા ।
પશ્ચિમાયાં—————દ્રે—————કુ-
- ૮ ગ્રામયોઃ સીમાયાં સીમા । ઉત્તરસ્યાં રાણેલોયગ્રામસાંમિલગ્રામદ્. આધીવાડા-
ગ્રામાણાં મદ્દાશ્રીશેષદેવતમૂમૌ ચ
- ૯ સીમા । તથા ડોડિયાપાટકમૃત્મિસ્વંડૈકસ્યાધાટાઃ ॥ પૂર્વસ્થાં ટિલાગ્રામકાલ્હરી-
ગ્રામવહિચરગ્રામાણાં સીમાયાં
- ૧૦ સીમા । દક્ષિણસ્યાં ફીંચડીગ્રામસીમાયાં સીમા । પશ્ચિમાયાં મદ્દાશ્રીશેષદેવતમૂમૌ
સીમા । ઉત્તરસ્યાં ડોડિયાપાટકમ-
- ૧૧ લ્હન્યમૂમૌ સંતિ છસાનવહપાનીયે તથા મદ્દાશ્રીશેષદેવતમૂમૌ ચ સીમા ॥ એવમ-
મીમિરાઘાટૈરુપલક્ષિતઃ સ્વસી- ‡
- ૧૨ માપર્યતઃ સવૃક્ષમાલાકુલઃ સહિરણ્યભાગમોગસદંડદશાપરાધઃ સકાષ્ટતૃણોદકો-
પેતઃ નવનિધાનસહિત આભ્યાં

+ પં. ૧ વીક્ષ્ય અરપષ્ટ છે. પં. ૨ વાંચો માકલજ્ય. પં. ૩ વાંચો વર્ધિ. પં. ૫ વાંચો દેવી
પં. ૬ મદ્દા અરપષ્ટ છે. † પં. ૧૧ પહેલું ચિહ્ન વ્ય તરીકે સમજવું એવું છે.—કદાચ કે અદ્યે હોય
વાંચો સતિષ્ઠમાન. પં. ૧૨ વાંચો વૃક્ષ —; મોગઃ મ; કાષ્ઠ.

- १३ देवाभ्यां आचंद्रार्ककालयावद्भोक्तव्यः । यथा दीपमानकरहिरण्यादि सर्वं सर्व-
दाज्ञाश्रवणविधायीभूत्वाऽमुकाभ्यां देवा-
- १४ भ्यां समुपनेतव्यं । सामान्यं चैतत्पुण्यफलं मत्वाऽस्मद्वंशजैरन्यैरपि भाविभोक्तृभि-
रस्मत्प्रदत्तदेवदायोऽयमड-
- १५ मंतुमंतव्यः पालनीयश्च । केनापि कदापि शासनमिदं न परिपंथनीयं ॥ यत उक्तं
च व्यासेन ॥ षष्ठिर्वर्षसहस्राणि
- १६ स्वर्गो तिष्ठति भूमिदः । प्याच्छेत्ता चानुमंता च तान्येव नरकं वसेत् ॥ १ बहु-
भिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरा[दिभि] यस्य-
- १७ स्य यदा भूमी तस्यतस्य तदा फलं ॥ २ अस्मद्वंशे च यो राजा ऽन्येमे—
—स्तस्याहंकारमग्रा—
- १८ येत् ॥ ३ भो भूपा जन्मनः पुण्यमस्यां किमपि मामकं । सर्वेषां—म—
—मिदं ऊचे
- १९ कालजातीयव्रा० महं श्रीआशादित्यसूनु—श्रीस्तंयं
- २० कलः ॥
- २१ श्रीमजयसिंहदेवस्य

पं. १३ वांयो यावद्भो; — दीयः— विधायीभू पं. १४ न्यां समुप. यंभित्तने छेत्ते अक्षर भुंसी
नांयो पं. १५ प्रथम अक्षर भुंसी नांयो वांयो पठि;—सहस्राणि. पं. १६ वांयो तिष्ठति;—आच्छेत्ता
पं. २१ वांयो श्रीमज.
ले. ८२

સારાંશ

૧ પ્રસ્તાવના—(અ) વંશાવલી.

૧ મૂલરાજ પહેલો—ઔલુક્ય કુળના કમલક્ષેત્રને વિકસાવનાર પ્રૌઢ પ્રતાપી સૂર્ય.

૨ ચામુણ્ડરાજ.

૩ વલ્લભરાજ.

૪ દુર્લભરાજ.

૫ ભીમદેવ ૧.

૬ કર્ણદેવ. ત્રૈલોક્યમહા.

૭ જયસિંહદેવ—ત્રિભુવનગંડ, વર્વરક અને અવન્તિનાથને જિતનાર, સિદ્ધોગે ચક્રવર્તિ એકાંગવીર નામ ધીજી છે તે,

૮ કુમારપાલ—શાકંભરીના રાજાને યુદ્ધમાં હરાવનાર.

૯ અજયપાલ.

૧૦ મૂલરાજ ૨—ગજર્જનકેના રાજાને યુદ્ધમાં હરાવનાર.

૧૧ ભીમ—સાક્ષાત્ નારાયણ સ્વરૂપ તેના પછી તેના સ્થાને.

૧૨ જયન્તાસિંહ—અણહિલપાટકનો રાજા, અભિનવ સિદ્ધરાજ.

(બ) જયન્તાસિંહ વર્દિપથક અને અગંભૂતા અથવા ગંભૂતાના પથકના રાજપુત્રોને સંવત ૧૨૮૦, પોષ સુદિ ૩ ને મંગળવારે નીચેનું દાન જાહેર કરે છે.

૨ દાન—(૧) વર્દિપથકમાં સામ્પાવાડા ગામ. તેની સીમા:—

(અ) પૂર્વમાં શેષદેવતની ભૂમિ

(બ) દક્ષિણમાં કીચડી^૧ અને હાંસલપુર ગામે.

(ક) પશ્ચિમમાં—

(૩) ઉત્તરે રાણેલોય, ખાંભિલ,^૨ આધિવાડા, ગામે અને ભટ્ટારક શ્રીશેષદેવતની ભૂમિ

(૨) ગંભૂતા અથવા અગંભૂતા પથકમાં શેષદેવતની ભૂમિમાં (જમીનનો ટૂકડો) તેની સીમા:—

(અ) પૂર્વે ઈટિલા કાલ્હરી અને વહિચર^૩ ગામમાં

(બ) દક્ષિણે કીચડી ગામ.

(ક) પશ્ચિમે ભટ્ટારક શ્રીશેષદેવતની ભૂમિ.

(૩) ઉત્તરે ઢાઠિયાપક.

૩ દાનનું પાત્ર—સોલંકી રાણા આનાઓ લણપસાકે તેની માતા સલખણદેવીના પુણ્યાર્થે સલખણપુરમાં બાંધેલાં આનલેશ્વર અને સલખણેશ્વરનાં મંદિરો.

૧ દાનપત્ર નં. ૬ (ઈ. એ. એ. ૬ પા. ૨૦૩) ના સારાંશની નોટ ૧૧ જુઓ. ૨ ક્ષવાર્ટર આસતર જનરલનું નકશાનું કાર્મિઈલ: કદાચ હોય, જે રાધનપૂર સંસ્થાનમાં મુંજપૂરની પૂર્વે ખાયકવાડી સરહદ પર આવેલું છે ૩ વિરમગામ અને પાટણના રસ્તામાં આવેલાં કાલરી અને બેચરાજ ગામે હોવાનો સમ્ભાવ છે.

लीभहेव २ जनुं दानपत्र*

विद्युभ संवत् १२८३ शक्ति सुदि १५ शुक्रवार

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ । ॥ स्वस्ति राजावलीपूर्ववत्समस्तराजावलीसमलंकृतमहाराजाधिराजपरमे-
- २ श्वरपरमभट्टारकचौलुक्यकुलकमलिनीविकासनै[कमार्तडश्री]मूलराज-
- ३ देवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टार[क]श्रीचामुंड[राज]-
- ४ [देव]पादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकश्रीवल्लभ[राज]-
- ५ [देव]पादानुध्यातमहाराजा[धि]राज [पर]मे[श्वर]परमभट्टार-
कश्रीदुर्लभरा[ज]-
- ६ [दे]वपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकश्रीमङ्गी[मदेव]-
- ७ पादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकत्रैलोक्यमल्लश्रीकर्ण-
- ८ देवपादानुध्यातपरमेश्वरपरमभट्टारकमहाराजाधिराजअवन्तीनाथवर्वरक-
- ९ जिष्णुसिद्धचक्रवर्त्तिश्रीमज्जयसिंहदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपर[मे]-
- १० श्वरपरमभट्टारकपरममाहेश्वरश्रीमत्कुमारपालदेवपादानुध्यातमहारा-
- ११ जाधिराज[पर]मेश्वरपरमभट्टारकहेलाकरदीकृतसपादलक्षक्षमापाल-
- १२ श्रीअजयदेवपादानुध्यातपरमेश्वरपरमभट्टारकम्लेछतमोनिचयच्छन्न[मही]-
- १३ वलयमद्योतनबालार्कमहाराजाधिराजश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजा-
- १४ धिराजपरमेश्वरपरमभट्टारक अभिनवसिद्धराजसप्तमचक्रवर्त्तिश्रीमङ्गीमदे-
- १५ वः स्वभुज्यमानचालीसापथकांतर्वर्त्तिनः समस्तराजपुरुषान् ब्रा[ह्मणोत्त]रांस्तानि ‡
- १६ युक्ताधिकारिणो जनपदां [श्च बोधये] त्यस्तु वः संविदितं यथा ॥ श्रीमद्विक्रमादि-

पतरुं बीजुं

- १ [त्यो]त्पादितसंवत्सरशतेषु द्वादशसु त्रि[अ]शीति उत्तरेषु लौकि[कका-
र्त्तिकपूर्णि]मायां गुरुवा-
- २ रेड्जांकतोऽपि संवत् १२८३ वर्षे लौकि० कार्तिक शुदि १५ गुराव[बेह]
श्रीमदणहिलपा-

* छ. जे. वा. ३ पा. १६६ अ. प्यु३६३. परशानु नाप ६३ "४११३" त्रिपि केन देवताशरी-
स्थिति सुरक्षित छ. थोडा थोडाबागोमां अक्षरो उभडी गया छ. प. १५ पांचो स्तत्रि.

- ૩ ટકેડસ્યાં સંવત્સરમાસપક્ષપૂર્વિકાયાં તિથૌ સ્નાત્વા ચરાચરગુહં ભગવંતં ભવાનીપ-
તિમભ્યચ્ચર્ય સંસા-
- ૪ રાસારતાં વિચિંત્ય નલિનીદલગતજલલવતરલતરં પ્રાણિતવ્યમાકલિજ્ય પેહિકાડ-
[મુષ્મિ]-+
- ૫ કં ચ ફલમંગીકૃત્ય પિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે નતાડલીગ્રામઃ સ્વસીમાપ-
[યન્તઃ સ-]
- ૬ વૃક્ષમાલાકુલકાષ્ટનૃણોદકોપેતસહિરખ્યભાગભોગસદંડોદશારાપધઃ સર્વ[દાની]^૧
- ૭ સમેતો નવનિધાનસહિત પૂર્વપ્રદત્તદેવદાયબ્રહ્મદાયવર્જમંડલ્યાં શ્રીમૂલેશ્વરદેવા-
- ૮ ય નિત્યપૂજાર્થ તથા મઠસ્ય નેત્યતપોધનાનાં ભોજનાર્થ ચ સ્થાનપતિઃ વેદગર્ભરાશેઃ
શાસ-
- ૯ નોદકપૂર્વમસ્માભિઃ પ્રદત્તઃ ॥ ગ્રામસ્યાસ્ય આઘાટા યથા પૂર્વસ્યાં ઑંકરા —
અવયા — — — —
- ૧૦ ગ્રામયોઃ સીમાયાં સીમા । દક્ષિણસ્યાં અવયાણિજનુયાંતિજગ્રામયોઃ સીમાયાં
સીમા । પશ્ચિમા-
- ૧૧ યાં વડસર તલપદભૂમિસીમાયાં સીમા । ઉત્તરશ્ચ ઑંકુરાલગ્રામસીમાસંલગ્નવડસર
[સી]મા-
- ૧૨ [યાં] સીમા । એવમમીભિરાઘાટૈરુપલક્ષિતં ગ્રામમેનમવગમ્ય તન્નિવાસિભિર્જનપ-
દૈર્યથાદી-
- ૧૩ યમાનદાનીભોગપ્રમૃતિકં સદાજ્ઞાશ્રવ[ણવિધેયૈ]ર્મૂત્વા અમુષ્મૈ મટ્ટારકાય સમુપ
[ને]ત-
- ૧૪ [વ્યં] સામાન્યં ચૈતત્ પુણ્યફલં મત્વા અસ્મદ્વંશજૈરન્યેરપિ માવિભોક્તૃભિરસ્મત્પ્ર-
દત્ત[દેવદા]
- ૧૫ [યોડયમ]નુમંતવ્યઃ । પાલનીયશ્ચ । ઉક્તં ચ ભગવતા વ્યાસેન । પ્રષ્ટિવર્ષસહ-
શ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ [ભૂમિદઃ] ।
- ૧૬ આછેત્તા ચાનુમંતા ચ તાન્યેવ નરકં વ્રજેત્ । ૧ અસ્મદ્વંશજ — — — —
- ૧૭ કરમ્મોડસ્મિ મમ દત્તં ન લોપયેત્ । ૨ લિખિતામિદં શાસનં કાયસ્થાન્વયપ્રસૂત
ઠ૦ સા-
- ૧૮ [તિ]કુમારસુત આક્ષપટલિ૦ સોમસીદ્ધિન । દૂતકોડ્ર મહાસાંધિ ઠ૦ શ્રીબહુ-
દેવ ઇતિ શ્રીમદ્દીપદેવસ્ય

+ પં. ૪ વાંચો માકલ્ય. ૧ પં. ૬ વાંચો કાષ્ઠ; નેતઃ; ભોગ સદંડદ. પં. ૭ વાંચો સહિતઃ; વર્જ
પં. ૮ વાંચો નિત્યંત પતેઃ. પં. ૧૫ વાંચો ષષ્ટિ; સદ્ગ્રાણિઃ તિષ્ઠતિ.

સારાંશ

- ૧ પ્રસ્તાવના—(અ) વંશાવલી.
- (૧) મૂલરાજ ૧ — ચૈત્રાકય કુળના કમલક્ષેત્રને વિકસાવનાર પ્રતાપીસૂર્ય
- (૨) ચામુણ્ડરાજ
- (૩) વલ્લભરાજ
- (૪) દુર્લભરાજ
- (૫) ભીમદેવ ૧ લો
- (૬) કર્ણદેવ, ત્રૈલોક્યમાહલ.
- (૭) જયસિંહદેવ — અવન્તિપતિને વર્વરકોને જીતનાર અને સિદ્ધાનો અકુવર્તિ
- (૮) કુમારપાલદેવ — શિવનો પરમ ભક્ત.
- (૯) અજયદેવ— રાપાદલક્ષના ગળને ખંડીઓ બનાવનાર
- (૧૦) મૂલરાજ. ૨. — ગજર્જનના રાજાનો પરાજય કરનાર, પૃથ્વીને પ્રકાશિત કરનાર પ્રભાતનો સૂર્ય
- (૧૧) ભીમદેવ ૨ — અભિનવ સિંધવરાજ, રાત્રીનો અકુવર્તિ
- (બ) ભીમદેવ. ૨. અર્ધહિલપાટકમાંથી આલીસાપથકના રાજપુરૂષો અને નિવાસીઓને વિક્રમ સંવત ૧૨૮૩, શ્રાવણ સુદી ૧૫ શુક્રવારે નીચેનું દાન જાહેર કરે છે:—
- ૨ દાન:— નતાઉલી ગામ, તેળી ગ્રામ:—
- (અ) પૂર્વમાં ઓકર અને અવધા...
- (બ) દક્ષિણમાં અવધાણિજ અને ત્રુયાન્તિજ ગામો
- (ક) પશ્ચિમે વડસરની તક્ષપદ ભૂમિ
- (ડ) ઉત્તરે ઓકુરાલ અને વડસર ગામો
- ૩ દાનનાં પાત્ર:— માણડલમાં મૂલેશ્વરનું મંદિર અને તેને જોડેલા મકના ચોળીઓ, નિત્ય. પૂજા અને ભોજનાર્થે; તેના દુન્નિતરીકે—સ્થાનપતિ વેદગણરાશિ (માણડલ મડનો સ્થાન પતિ)
- ૪ રાજપુરૂષો — દાનનો કોણક કાયસ્થ રાત્રીકુમારનો પુત્ર આક્ષપટલિક રંગમસોદ. દૂતક મહા સાંધાવિગ્રહિક ડાકુર વલુદેવ.

આબુગિરિપર શ્રીનેમનાથના મંદિરના જૈનલેખો^૧

આર્કિઓલોજીકલ સર્વે એફ ધી ઝોંબે પ્રિસિડેન્સીના સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ મી. એચ. ઠાકીન્સે આબુ પર્વત ઉપરનાં મંદિરોના લેખોની શાહીની છાપો ૧૯૦૨ માં તૈયાર કરી હતી, અને પ્રોફેસર હુલ્શે પ્રોફેસર ટિલ્હાનને મોકલી હતી; જેણે તે પ્રસિદ્ધ કરવા માટે મને આપી હતી. નીચે પ્રસિદ્ધ કરેલા ૩૨ લેખો નેમિનાથના મંદિરમાંથી છે, અને ઔલુક્ય રાજા વીરશ્વલના મંત્રિ તેજપાલે તે મંદિર બંધાવીને ધર્મસ્થાન તરીકે આગ્રાનું જણાવે છે. હાલ આ મંદિર ‘વરતુ-પાલ અને તેજપાલનું મંદિર’ ના નામથી ઓળખાતું લાગે છે; પરંતુ લેખોમાં પાંચો તેજપાલે એકલાએ જ નાંખ્યો હોવાનું જણાવ્યું હોવાથી આ નામ ખોટું છે, એ દેખીતું છે. એટલે જે મુનિને તે અર્પણ કર્યું હતું તેના નામથી ઓળખાવવાનું હું પસંદ કરું છું; અથવા લેખમાં બતાવ્યા પ્રમાણેનું તેનું અસલ નામ લૂચુસિહવસહિકા અગર લૂચુવસહિકા રાખવું, વધારે યોગ્ય લાગે છે.

આબુગિરિના જૈન લેખો-લેખ નં ૧

વિક્રમ સંવત ૧૨૮૭ ફાગણ વદ ૩ રવિવાર

લેખ નં. ૧ મંદિરના એક ગોખલામાં ચણેલા પાથરના કાળા ટુકડામાં કોતરેલો છે. એચ. એચ. વિલ્સને ૧૮૨૮ માં એસિયાટિક રિસર્ચીઝ વો. ૧૬ પા. ૩૦૨ માં તેનું એક લાખાન્તર પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. પ્રોફેસર અબાજી વિષ્ણુ કાથવટેએ પોતાના સોમેશ્વરદેવની ‘કાર્તિકૈમુદી’ પુસ્તકનો વધારો ‘એ’ માં ૧૮૮૩ માં તેનો પાઠ તથા લાખાન્તર પ્રથમ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. લાવનગરના આર્કિઓલોજીકલ ડિપાર્ટમેન્ટે પ્રસિદ્ધ કરેલા ‘કલેકશન ઓફ પ્રાકૃત એન્ડ સંસ્કૃત ઇન્સ્ક્રિપ્શન્સ’ ના પા. ૧૭૪ ઉપર લાખાન્તર સાથે તેની બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થઈ હતી.

લખાણે લગભગ ૩’ ૧૩” પોહાળી ૨’ ૭” ઉંચી જગ્યા રોકેલી છે. તે સુંદર રીતે કોતરેલું અને એકંદરે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. અક્ષરોનું કદ ૩” નું છે. લિપિ જૈન નાગરી છે. વ અને વ નો તફાવત મધ્યમાં ફક્ત એક ઝીણા મીડા વડે બતાવેલો હોવાથી, અને તે મીડું છાપમાં સહેલાઈથી અદૃશ્ય થતું હોવાથી, કેટલીક વાર કયો અક્ષર છે તે જાણવું મુશ્કેલ થાય છે. લાખા સંસ્કૃત છે.

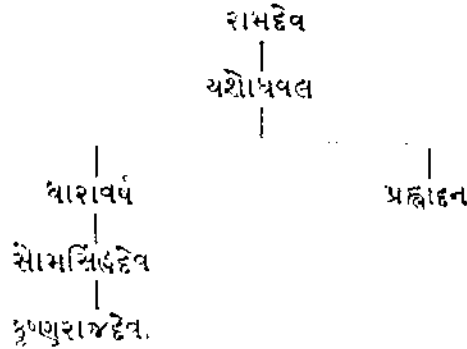
શરૂઆતનો ‘ઓ’ શબ્દ, ૧૭,૨૬ અને ૩૦ મી પંક્તિઓનાં કેટલાંક વાક્યો તથા ૪૬-૪૭ પંક્તિઓ માંની છેવટની નોંધ, સિવાય આખો લેખ પદ્યમાં છે. લેખરચના ઔલુક્ય રાજાઓના પ્રખ્યાત પુરોહિત, અને ‘કીર્તિકૈમુદી’ ના કર્તા સોમેશ્વરદેવે કરી હતી; પરંતુ જોકે કેટલાક શ્લોકો કવિના મોટા લેખોની સાથે હરીફાઈ કરે છે, તો પણ એકંદરે કવિતા, કેટલીક કંટાળો ઉપજાવે તેવી પુનરુક્તિ તથા શ્લોકો વચ્ચેનાં કેટલેક અંશેના અસંબંધપૂર્ણ લીધે, અવ્યવસ્થિત થઈ છે, એ નિશ્ચયપણે કહેવામાં વાંધો નથી.

એ. ઈ. ગોલ્ડુ ૮ પા. ૨૦૦ પ્રો. એચ. ધ્યુડર્સ.

સરસ્વતી અને ગણેશની સ્તુતિ પછી પ્રથમ તેજપાલના વંશનું વર્ણન આવે છે. તેઓનું જન્મસ્થાન ચૌલુક્ય રાજ્યોનું નિવાસસ્થાન અણહિલપુર રોહિર હતું. વંશનો પૂર્વજ ચણકપ હતો. તેનો પુત્ર ચણકપ્રસાદ અને તેનો પુત્ર સોમ હતો. સોમનો પુત્ર અશ્વરાજ હતો, અને તેની સ્ત્રી કુમારદેવી હતી. તેઓને અગિયાર સંતાન હતાં. ચાર પુત્રો— લૂણિગ જે યુવાસ્થામાં જ મરી ગયો હતો, મદનદેવ, વસ્તુપાળ અને તેજપાલ; અને સાત પુત્રીઓ— જલહૂ, માણી, સાણી, ધનદેવી, સાહેગા, વયળુકા, અને પદમલદેવી. તે કુટુંબ જૈન ધર્મ પાળતું હતું અને પ્રાગ્વાટોના વંશનું હતું. ચારે ભાઈઓને મંત્રિ, (સચિવ) કહ્યા છે. વસ્તુપાલ ચૌલુક્યોની સેવા કરતો એવું ચોખ્ખું કયું છે. વસ્તુપાલ અને તેજપાલ, જેઓની વચ્ચે શુદ્ધ ગંધુભાવ હોવાનું જણાય છે, તેઓનાં ખાસ વખાણુ કર્યાં છે, પરંતુ આ શ્લોકોમાં કંઈ ઐતિહાસિક સૂચન નથી.

મંત્રિઓ પછી તેઓના રાજ્યો, ચૌલુક્યોનું વર્ણન આવે છે. આમાં દ્વંકત કહેવાતા વાઘેલા વંશના વંશજોજ વર્ણવ્યા છે: જેવાકે—અણીરાજ, તેના પછી લણ્ણપસાદ, તેનો પુત્ર વીરધવલ. વસ્તુપાલ અને તેજપાલે કરેલી વીરધવલની સેવાનાં, તથા આ રાજ્યે પૂર્ણ વિશ્વાસથી તેઓના સ્નેહનો ખદલો વાળ્યો હતો તેનાં વખાણુના બે શ્લોકો (૨૮, ૨૯) ઉમેરેલા છે.

તે પછી અણ્ણિન્તવ્યું જ અણ્ણિદ પર્વત, એટલે હાલના આણુ પર્વતનું વર્ણન શરૂ થાય છે. અને તે પછી તેવી જ અસંખ્ય રીતે ચંદ્રાવલીના પરમારોની વંશાવલી શરૂ થાય છે. આ શ્લોકો આંહિ દાખલ કરવાનું કારણ એ છે કે, તેજપાલે આ મંદિર આણુ પર્વત ઉપર ગંધાવ્યું હતું; અને આ પર્વત પરમારોના રાજ્યની હદમાં આવ્યો હતો. આ કારણ લેખના અંત ભાગમાંથી જ જણાય છે. પરમારોનું વર્ણન તેઓની ઉત્પત્તિ વિષેની દંતકથાથી શરૂ થાય છે. તેઓનો મૂળ પુરૂષ જેના ઉપરથી તેઓએ પોતાનું નામ ધારણ કર્યું હતું, તે વસિષ્ઠના યજ્ઞમાંથી ઉત્પન્ન થયો હતો અને પોતાના શત્રુઓનો નાશ (પર-મારણ) કરવામાં આનંદ માનતો હોવાથી તે ઋષિએ તેને પરમાર નામ આપ્યું હતું, એમ કહેવાય છે. તે વંશમાં પ્રથમ ધૂમરાજ થયો. અને તેના પછી ધનંધુક, ધ્રુવભટ્ટ અને રામદેવ સુધી અન્ય રાજ્યો થયા. રામદેવથી સર્ગાગ વંશાવલી શરૂ થાય છે, જે નીચે પ્રમાણે છે:—

આ વંશાવલી ઉપરાંત લેખમાં ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી કેટલીક હકીકત અપાયલી છે. યશોધવલે જ્યારે જાણ્યું કે માળવાનો રાજા ખલ્લોત્તે ચૌલુક્ય રાજા કુમારપાલનો શત્રુ થયો છે ત્યારે તેણે તેને તરત જ મારી નાંખ્યો હતો, એમ કહ્યું છે. શ્લોકના શબ્દોમાંથી આપણે એમ માની શકીએ કે વિક્રમ—સંવત ૧૨૬૫ ના આણુ પર્વતના લેખમાં યશોધવલના પુત્ર ધારાવર્ષને કુમારપાલના ભત્રિજા ભીમદેવ ૨ જાના ખંડીયા રાજા તરીકે વર્ણવ્યો છે તેવી જ રીતે યશોધવલ કુમારપાલનો ખંડીયો રાજા હતો. એટલે બીજે સ્થળે કુમારપાલે પોતે ખલ્લોત્તેનો નાશ કર્યો એમ કહ્યું છે તેમાં કંઈ નવાઈ નથી. સોમેશ્વરની “ કીર્તિકૌમુદી ” માં કહ્યું છે કે, કુમારપાલે આવેશને

લીધે લડાઈમાં બદલાલ અને મલ્લિકાર્જુન રાજાઓનાં મસ્તકો વિજયશ્રીનાં સ્તનોની જેમ પકડ્યાં હતાં. ભાવ બૃહસ્પતિના વલણી સંવત ૮૫૦ ના સોમનાથપટ્ટના લેખમાં તેને “ તે હાથી ઓનાં—ધારાના રાજા બદલાલ, અને જંગલના રાજાનાં—મસ્તકો ઉપર તરાપ મારતો મિહ ” કહ્યો છે. કુમારપાલના પૂર્વાધિકારિ જયસિંહ દેવની છેલ્લામાં છેલ્લી તારીખ વિક્રમ સંવત ૧૧૬૬ છે. કુમારપાલના પોતાના રાજ્યનો વહેલામાં વહેલો લેખ વિક્રમ—સંવત ૧૨૦૨ નો છે. મેરુતુંગના “ પ્રબંધચિન્તામણિ ” મુજબ જયસિંહને વિક્રમ સંવત ૧૧૬૬ સુધી રાજ્ય કર્યું હતું. અને એ જ લેખની “ વિચારશ્રેણી ”માં તેના મૃત્યુની તારીખ વિક્રમ સંવત ૧૧૬૬ ના કાર્તિક શુક્લ પક્ષ ૩, અને તેના ઉત્તરાધિકારિના રાજ્યારોહણની તારીખ તે જ વર્ષના માર્ગશીર્ષ શુક્લ પક્ષ ૪ આપી છે.^૧ એટલે બદલાલનું મૃત્યુ સોમનાથ પાટણના લેખોની તારીખ— ઇ. સ. ૧૧૪૨ અને ૧૧૬૬ વચ્ચે થયું હશે. તેમ છતાં એ નામનો રાજા આ સમયના માળવાના પરમાર રાજાઓ અથવા બીજા કોઈ પણ સમયના રાજાઓમાં થયો નથી. અને બદલાલ આ પરમાર વંશનો હતો એ તદ્દન અસંભવિત છે. તે કોણ હતો અને માળવાનું રાજ્ય શી રીતે મેળવવા પામ્યો એ સવાલોનો જવાબ હાલ આપી શકાતો નથી. પરંતુ પ્રોફેસર કલ્હણે લંબાણ-પૂર્વક જે વિવેચન કર્યું છે તે તરફ ધ્યાન ખેંચવા માગુ છું.^૨ તેઓ કહે છે કે, યશોવર્માનના મૃત્યુ પછી— જે ઇ. સ. ૧૧૩૫ અને ૧૧૪૪^૩ વચ્ચે થયું હોવું જોઈએ— માળવાના રાજ્યમાં અરાજકતા હોવી જોઈએ જેનો લાભ લેવાને કોઈ વિજયી અથવા પચાવી પાડનારની ઇચ્છા થઈ હોવી જોઈએ.

ધારાવર્ષ, જેને મુગયા કરવાનો અત્યંત શોખ હોવાનું જણાય છે, કોંકણ અથવા કોંકણના રાજાનો શત્રુ હતો પણ તે સંબંધે કંઈ વિગત આપી નથી. ઉપર કહેલા આખું પર્વતના વિક્રમ સંવત ૧૨૬૫ (ઇ. સ. ૧૨૦૬)ના લેખમાં ધારાવર્ષ “ તે ચન્દ્રાવતીનો માવિક અને અસુરો (માણસવિકો)નો શંભુ” ભીમદેવ ૨ જાનો ખંડિયો રાજા હોવાનું જણાયું છે.

તેના અનુજ પ્રજ્ઞાદનને “ સામંતસિંહે જ્યારે શુર્જર રાજાની સત્તાને લડાઈમાં તોડી નાંખી ત્યારે તેનું રક્ષણ કરવામાં જેની તરવાર કુશળ હતી તે ” એમ વર્ણવ્યો છે. જે શુર્જર રાજાને સામંતસિંહનાથી પ્રજ્ઞાદનને બચાવ્યો હતો તે ભીમદેવ ૨ જા હતો. પરંતુ તે સામંતસિંહ કોણ હતો, એ કહેવું મુશ્કેલ છે. કંઈ વધારે વિગત આપી ન હોવાથી અને તે નામ આ સમયમાં સામાન્ય હોવાથી તેને કોઈ પણ રાજા તરીકે ચોક્કસપણે ઓળખાવી શકાતો નથી. મારા મત પ્રમાણે આ લેખના સામંતસિંહ તરીકે ઓળખાવવાનો સૌથી વધારે હક્ક આણુ પર્વત^૪ અને સાદડી^૫ના લેખોમાં બતાવેલા તે નામના શુદ્ધિ રાજાને છે. પહેલા લેખમાં તેનું વિજયસિંહ પછી પાંચમું નામ છે, જે વિજયસિંહ આશરે ઇ. સ. ૧૧૨૫ માં થયો હશે, અને તે લેખમાં તેજસિંહની પહેલાં તેનું (શુદ્ધિરાજાનું) પાંચમું સ્થાન છે. તેજસિંહનો ચિતોડગઢનો લેખ વિક્રમ સંવત ૧૩૨૪= ઇ. સ. ૧૨૬૭ નો છે. આથી શુદ્ધિ લગભગ ઇ. સ. ૧૨૦૦ માં રાજ્ય કર્યું હોવાનું જણાય છે, અને આ અનુમાન ઇ. સ. ૧૨૦૬ માં તેના શત્રુ પ્રજ્ઞાદન યુવરાજ હતો, એ વાત સાથે ખરેખર બંધ બેસતું આવે છે. અને ભુગોલની દૃષ્ટિએ પણ ચન્દ્રાવતીના પરમાર રાજાના પ્રદેશની સરહદ પર આવેલો શુદ્ધિનો પ્રદેશ મેદપાટ હોવાનું મેં કહ્યું છે તેમાં કાંઈ વાંધા જેવું નથી. એટલે પોતાના સાર્વભૌમ રાજાનો બચાવ શુદ્ધિ રાજાના હુમલાથી પ્રજ્ઞાદન કરે, એ કુદરતી છે. ચોલુક્યો અને શુદ્ધિનો સંબંધ મૈત્રિનો નહોતો, એ વીરધવલના પુત્ર વીસલદેવના એક દાનપત્ર ઉપરથી પૂરવાર થાય છે. તેમાં રાજાને “ મેદપાટ-

૧ ઇ. એ. લો. ૧૦ પા. ૧૬૨ ૨ ઇ. એ. લો. ૧૬ પા. ૩૪૮ ૩ યશોવર્માનો સૌથી છેલ્લો લેખ વિક્રમ સં. ૧૧૬૨ નું ઉજ્જૈનનું પત્ર છે, અને સૌથી વહેલો તેના પુત્ર લક્ષ્મીવર્માનો વિક્રમ સંવત ૧૨૦૦ નું ઉજ્જૈનનું પત્ર છે. ભુગો. ઇ. એ. લો. ૧૬ પા. ૩૪૬ અને પા. ૩૫૨ ૪ ઇ. એ. લો. ૧૬ પા. ૩૪૭. ૫ બાવનગર ઈન્સ્ક્રીપ્શન્સ પા. ૧૧૮

કેવશ કલ્પ-રાજ્યવલ્લિ-કન્દોવલ્લન-કુદાલકલ્પ, ”- ‘ મેદપાટક દેશના કલુશિતરાજ્યરૂપી વેલીના કંદ-ને ઉખેડનાર કુહાડી જેવો જે છે ”-તેના ઇંદકાળ આપ્યો છે.

પ્રહ્લાદનનાં લડાયક પરાક્રમે ઉપરાંત તેની વિદ્વત્તા પણ વારંવાર વર્ણવાયલી છે. આ પ્રશંસા ખોટી નથી. તે યુવરાજ હતા ત્યારે તેણે લેલખો “ પાર્થિવરાક્ષ ” નામનો ‘ વ્યાયોગ ’ આપણને મળ્યો છે. તથા ‘ સારંગધરવલ્લિ ’ માં તેના રચેલા કેટલાક શ્લોકો પણ છે.

સોમસિંહદેવ વિષે જણાવવા જેવું એ છે કે તેણે બ્રાહ્મણોના કર માફ કર્યા હતા.

પરમારોની વંશાવલી પછી ફરીથી તેજપાલના વંશ વિષે વર્ણન આવે છે. શ્લોકો ૪૩-૪૬ માં તેજપાલના અંધુ વસ્તુપાત્ર, તેની સ્ત્રી લક્ષ્મિતાદેવી અને ખાસ કરીને તેઓના પુત્ર જયંતસિંહ અથવા જૈત્રસિંહનું વર્ણન આવે છે. શ્લોક ૪૭-૪૯ માં તેજપાલની પોતાની પ્રશંસા આપેલી છે. ત્યાર બાદ તેજપાલની સ્ત્રી અનુપમદેવીના પિતાના વંશનું વર્ણન આપેલું છે. (શ્લોક ૫૦-૫૪) આ વર્ણન ચંદ્રાવતીના રહીશ અને પ્રાગ્વાત કુટુંબના ગાગાથી શરૂ થાય છે. (શ્લોક ૫૦) તેનો પુત્ર ધરણિગ હતો. તે ત્રિભુવનદેવીને પરણ્યો હતો. તેઓની પુત્રી અનુપમદેવી હતી. (શ્લોક ૫૩-૫૪) તેજપાલ અને અનુપમદેવીનો પુત્ર લાવણ્યસિંહ અથવા લુણ્યસિંહ હતો. (શ્લોક ૫૫-૫૭) શ્લોક ૫૮માં તેજપાલના વડિલ અંધુ મદલદેવના કુટુંબની ટુંકી નોંધ આપેલી છે. મદલદેવ અને તેની સ્ત્રી લીલુકાને એક પુત્ર, પુર્ણસિંહ હતો. તે અહલણા દેવીને પરણ્યો હતો અને તેને પેથડ નામનો એક પુત્ર હતો.

શ્લોક ૫૯ અને ૬૦ માં કહ્યું છે કે, તેજપાલે અર્બુદ પર્વત ઉપર આ નેમિનાથનું મંદિર પોતાની સ્ત્રી અનુપમા અને પુત્ર લાવણ્યસિંહના શ્રેય માટે અંધાવ્યું હતું. અને તે પછીના પાંચ શ્લોકો(૬૧-૬૪)માં તે મંદિરની કેટલીક વિગતો આપી છે. મંદિર ધોળા આરસપાણું છે. તેમાં આગળ એક મોટો મણ્ડપ અને તેની બાજુઓએ જૈનો માટે બાવન મંદિરો તથા આગળ ‘ બલાનક ’-પથરની બેઠક છે. તે ઉપરાંત તેમાં ચણ્ડપ, ચણ્ડપ્રસાદ, સોમ, અશ્વરાજ, લુણિગ, મદલદેવ, વસ્તુપાલ, તેજપાલ, જૈત્રસિંહ, અને લાવણ્યસિંહનાં હાથણીઓ ઉપલ બેસાડેલાં દશ પૂતળાં છે. આ પુાળાં પાછળ ફરીથી આ દશોનાં પુતળાં દરેકની સ્ત્રીઓ સાથે ધોળા આરસપાણુના બદકો ઉપર મૂક્યાં છે.

વસ્તુપાલ અને તેજપાલના માનમાં લખેલા અને ખાસ કરીને તેઓનાં ધર્મોદાય રથોની પ્રશંસા કરતા શ્લોકો વડે વર્ણન પૂરું થાય છે.

આના પછી તરત જ વસ્તુપાલ અને તેજપાલના પુરોહિતોના કુટુંબની વંશાવલી આવે છે. (શ્લોકો ૬૬-૭૨). તેઓ નાગેન્દ્ર ગચ્છના હતા. તેઓનાં નામ અનુક્રમે મહેન્દ્રસુરિ, શાન્તિસૂરિ, આનન્દસૂરિ, અમરસુરિ, હરિભદ્રસૂરિ, વિજયસેનસૂરિ, ઉદયપ્રભસૂરિ છે. શ્લોક ૭૧ માં બતાવ્યા પ્રમાણે છેલ્લો તેનાં કાવ્યો માટે પ્રખ્યાત હતો. આ કવિતાના નમુનાઓ ગિરનારના કેટલાક લેખોમાં સાચવેલા છે.

લેખના છેલ્લા શ્લોકો(૭૨-૭૪)માં આશીર્વાદ છે, અને તેમાં કહ્યું છે કે, ચૌલુક્યરાજા જેના પાદનું સેવન કરે છે એ સોમેશ્વરદેવે મંદિરની આ પ્રશસ્તિ લખી છે. લેખ કોતરનાર ચંડેશ્વર, જે ધાંધલનો પુત્ર અને કેલહણનો પૌત્ર હતો, તેનું નામ તથા ઉપર કહેલા જૈન પુરોહિત વિજયસેનસૂરિએ મંદિર અર્પણ કર્યું તે તારીખ વગેરે ગદ્યમાં ઉમેરેલાં છે. અર્પણ કરવાનો દિવસ શ્રીવિક્રમ સંવત ૧૨૮૭ ના ફાલ્ગુન કૃષ્ણપક્ષ ૩ ને રવિવાર હતો. મહિનાના નામના પહેલા બે અક્ષરો ભૂંસાઈ ગયા છે એટલે પ્રો. કાથવટેએ કહ્યું છે તેમ તેને શ્રવણ માસ કહી શકાય એ સાચું છે, પરંતુ લેખ નં. ૨ માં તારીખ ફરી વાર આપી હોવાથી ‘ ફાલ્ગુન ’ પાઠ શંકા રહિત છે. પ્રોફેસર ક્રિસ્ટોફર્સે બતાવ્યું છે તે પ્રમાણે, આ તારીખ, રવિવાર, ૭ જી માર્ચ ઇ. સ. ૧૨૩૦ ને મળતી આવે છે.

૧ ઈ. એ. લો. ૬ પા. ૨૧૦ ૨ લિસ્ટ ઓફ ઈન્સક્રિપ્શન્સ ઓફ નોર્થર્ન ઈન્ડિયા-પા. ૩૦
લે. ૮૪

अक्षरान्तर

- १ ओं ॥ बंदे सरस्वतीं देवीं याति यार्कां व]मानसं । नी[यमा]ना [निजेने]
व [यानमा]नस[व]सिन[। ।] । १ यः [क्ष]तिमा[नप्य रु[णः प्रकोपे
शांतोपि दीप्त]ः स्मरनिग्रहाय । निमीलिताक्षो[पि सम]ग्रदर्शी स वः
शिवायास्तु शि-
- २ [वात]नूजः ॥ २ अणहिलपुरमास्ति स्वस्तिपात्रं प्रजा[नाम]जरजिर[घुतुल्यै]ः
पा[ह्य]मानं चु[लुक्यैः] । [चिरम]तिरमणीनां य[त्र वक्ते] दु [मंदी]
कृत इव[सि]तपक्षप्रक्षयेप्यंधकारः ॥ ३ तत्र प्राग्वायान्वयमुकुटं कुटजप्रसून-
- ३ विशदयशाः । दानविनिर्जितकल्पद्रुमपंडश्रृंगपः समभूत् ॥ ४ चंडप्र[सा]दसं
[ज]ः स्वकुल[प्रासा]दहेमदंडोऽस्य । प्रसर[त्की]त्तिपताकः पुण्यविपाकेन
सूनुरभूत् ॥ ५ आत्मगुणैः किरणैरिव सोमो रोमोद्धतं सतां कु — ॥
- ४ र्वन् । उदगादगाधमध्याहुग्धोदधिबांधवात्तस्मात् ॥ ६ एतस्मादजनिजिनाधि[ना]-
थभक्तिं विश्राणः स्वमनसि शश्वदश्वरा[ज]ः । तस्यासीद्व्यतिरिक्ततमा कुमारदेवी
देवीव त्रिपुरारिपोः कुमारमाता ॥ ७ तयोः प्रथमपु — ॥
- ५ त्रोऽभून्मन्त्री लूणिगसंज्ञया । दैवादवाप वालोऽपि सालोक्यं [व] सवेन[स]ः ॥ ८ ॥
पूर्वमेव सचिवः स कोविदैर्गण्यते स्म गुणवत्सु लूणिगः । यस्य निस्तुपमतेर्मनीषया
धिक्कृतेव धिषणस्य धीरपि ॥ ९ श्रीमल्लदेवः श्रि-
- ६ तमल्लदेवस्तस्यानुजो मंत्रिमतल्लिकाऽभूत् । बभूव यस्यान्यधनागनासु लुब्धा न
बुद्धिः शमलब्धबुद्धेः ॥ १० धर्मविधाने भुवनच्छिद्रपिधाने विभिन्नसंधाने । सृष्टि-
कृता न हि सृष्टः प्रतिमल्लो मल्लदेव ॥
- ७ स्य ॥ ११ नीलनीरदकदम्बकमुक्तशेवतकेतुकिरणोद्धरणेन । मल्लदेवयशसा गल-
हस्तो हस्तिमल्लदशनांशुषु दत्तः ॥ १२ तस्यानुजो विजयते विजितेन्द्रियस्य सार-
स्वतामृतकृताद्भुतहर्षवर्षः । श्रीवस्तु-
- ८ [पा]ल इति भालतलस्थितानि दौस्थ्यक्षराणि सुकृती कृतिनां विलुपन् ॥ १३
विरचयति वस्तुपालश्चलुक्प्रसचिवेषु कविषु च प्रवरः । न कदाचिदर्थहरणं श्रीक-
रणे काव्यकरणे व ॥ १४ तेजःपालपालितस्वा-
- ९ मितेजःपुंजः सोयं राजते मंत्रिराजः । दुर्वृत्तानां शंकनीयः कनीयानस्य भ्राता
विश्वविभ्रांतकीर्तिः ॥ १५ तेजःपालस्य विष्णोश्च कः स्वरूपं निरूपयेत् !
स्थितं जगत्रयीसूत्रं यदीयोदरकंदरे ॥ १६ जालहूमाऊसाऊ

- १० धनदेवीसोहगावयनुकारुयाः । पदमल्लदेवी चैवां क्रमादिमाः सप्त सोदयैः ॥ १७ एतेऽश्वराजपुत्रा दशरथपुत्रास्त एव चत्वारः । प्राप्ताः किल पुनरवनवेकोदर-वासलोभेन ॥ १८ अनुजन्मना समेतस्तेजःपा-
- ११ लेन वस्तुपालोऽयं । मदयति कस्य न हृदयं मधुमासो माधवेनेव ॥ १९ पंथान-मेको न कदापि गच्छेदिति स्मृतिप्रोक्तमिव स्मरंतौ । सहोदरौ दुर्द्धरमोहचैरे संभूय धर्माध्वनि तौ प्रवृत्तौ ॥ २० इदं सदा सो-
- १२ दरयोरुदेतु युगं युगव्यायतदोर्युगाश्चि । युगे चतुर्थेऽनघेन येन कृतं कृतस्यागमनं युगस्य ॥ २१ मुक्तामयं शरीरं सोदरयोः सुचिरमेतयोरस्तु । मुक्तामयं किल महीबलयमिदं भाति यत्कीर्त्या ॥ २२ ए-
- १३ कोत्पत्तिनिमित्तौ यद्यपि पाणी तयोस्तथाप्येकः । वामोऽभूदनयोर्न तु सोदरयोः कोपि दक्षिणयोः ॥ २३ धर्मस्थानाकितामुर्वी सर्वतः कुर्वताऽमुना । दत्तः पादो बलाद्धंघ्रियुगलेन कलेर्गले ॥ २४ इतश्चोलुक्यवीरा-
- १४ णां वंशे शाखाविशेषकः । अर्णोराज इति ख्यातो जातस्तेजोमयः पुमान् ॥ २५ तस्मादनंतरमनंतरितप्रतापः प्रापक्षितिं क्षतरिपुर्लवणप्रसादः । स्वर्गोपगाजलवल-क्षितशंखशुभ्रावम्राम यस्यलवणब्धिभतीत्य कीर्तिः
- १५ ॥ २६ सुतस्तस्मादासीद्दशरथककुत्स्थप्रतिकृतेः प्रतिक्ष्मापालानां कबलितबलो वीर-धवलः । यशः पुरे यस्य प्रसरति रतिक्लांतमनसामसाध्वीनां भग्नाऽभिसरणकलायां कुशलता ॥ २७ चौलुक्यः सुकृती स वीरधवलः क-
- १६ र्णैजपाना जपं य कर्णेपि चकार न प्रलपतामुद्दिश्य यौ मंत्रिणौ । आभ्यामभ्युद-यातिरेकरुचिरं राज्यं स्वभर्तुः कृतं वाहानां निवहा घटाः करटिनां बद्धाश्च सौ-धांगणे ॥ २८ तेन मंत्रिद्वयेनायं जाने जानृपवर्तिना । वि-
- १७ भुर्भुजद्वयेनेव सुखमाश्लिष्यति श्रियं ॥ २९ इतश्च गौरीवरश्चशुरभूधरसंभवोऽयमस्त्यर्बुदः ककुदमद्रिद्वंद्वकस्थ । मंदाकिनीं घनजटेदधदुत्तमां [गे] यः श्याल-कः शशिभृतोऽभिनयं करोति ॥ ३० कचिदिह विहरंतीर्वी-
- १८ क्षमाणस्य रामाः प्रसरति रतिरंतर्मोक्षमाकांक्षतोऽपि । कचन मुनिभिरर्थ्यां पश्य-तस्तीर्थवीथीं भवति भवविरक्ता धीरधीरात्मनोऽपि ॥ ३१ श्रेयः श्रेष्ठवशिष्ठहोम-हुतभुक्कुंडान्मृतं डात्मजप्रद्योताधिकदेहदीधितिभ-
- १९ रः कोप्याविरासीन्नरः । तं मत्वा परमारणैकरामिकं स व्याजहार श्रुतेराधारः पर-मारद्वयजनि तन्नामाऽथ तस्यान्दयः ॥ ३२ श्रीधुमराजः प्रथमं बभूव भूवासवस्तत्र नरेन्द्रवंशे । भूमीभृतो यः कृतवानभिज्ञानं पक्षद्वयोच्छे-

- २० दनवेदनासु ॥ ३३ धंधुकध्रुवभटादयस्ततस्ते रिपुद्विपघटाजितोऽभवन् ! यत्कुलेऽ-
जनिं पुमान्मनोरमो रामदेव इति कामदेवजित् ॥ ३४ रोदः कंदरवार्त्तिकीर्त्तिल-
हरीलिसामृतांशुद्युतेरप्रद्युम्नवशो यशोधवल इ-
- २१ त्यासीत्तनृजस्ततः । यश्चौलुक्ककुमारपालनृपतिप्रत्यर्थितामागतं मत्वा सत्वरमेव
मालवपतिं बेल्लमालब्धवान् ॥ ३५ शत्रुश्रेणीगलविदलनोन्निद्रनिस्तृंशधरो धा-
रावर्षः समजनि सुतस्तस्य विश्वप्रशस्यः । क्रोधाकांतप्र- ।
- २२ धनवसुधानिश्चले यत्र जाताश्च्योतन्नेत्रोत्पलजलकणाः कौंकणाधीशपत्न्यः ॥ ३६
सोयं पुनर्दाशरथिः पृथिव्यामव्याहृतौजाः स्फुटमुज्जगाम । मारीचवैरादिव योऽ-
धुनापि[मृ]गव्यमव्यग्रमतिः करोति ॥ ३७ सामं-
- २३ तसिंहसमितिक्षितिर्विश्वतौजः श्रीगूर्जरक्षितिपरक्षणदक्षिणासिः । प्रह्लादनस्तदनजो
दनुजोत्तमारिचारिमित्र पुनरुज्ज्वलयांचकार ॥ ३८ देवी सरोजासनसंभवा किं कामप्रदा
किं सुरसौरभेयी प्रह्लादनाकारधरा
- २४ भरायां मायातवत्येष न निश्चयो मे ॥ ३९ धारावर्षसुतोऽयं जयति श्रीसोमसिंहदे-
वो यः । पितृतः शौर्यं विद्यां पितृव्यकादानमुभयतो जगृहे ॥ ४० मुक्ता विप्र-
रानरातिनिकराभिर्जित्य तर्किचन प्रापत्संप्रति सोम-
- २५ सिंहनृपतिः सोमप्रकाशं यशः । येनोर्व्वीतलमुज्ज्वलं रचयताप्युत्ताम्यतामीर्ष्या
सर्व्वेषामिह विद्विषां न हि मुखान्मालिन्यमुन्मूलितं ॥ ४१ वसुदेवस्येव सुतः
श्रीकृष्णः कृष्णराजदेवोऽस्य । मात्राधिकप्रतापो यशोद-
- २६ यासंश्रितो जयति ॥ ४२ इतश्च अन्वयेन विनयेन विद्यया विक्रमेण सुकृतक-
मेण च । कापि कोपि न पुमानुपैति मे वस्तुपालसदृशो दृशोः पथि ॥ ४३ दयिता
ललितादेवीतनयमवीतनयमापसचिवेद्रात् । नाम्नाजयंत- ।
- २७ सिंहं जयंतमिद्रात्पुलोमपुत्रीव ॥ ४४ यः शैशवे विनयवैरिणि बोधबंध्ये धत्ते नयं
च विनयं च गुणोदयं च । सोयं मनोभवपराभवजागरूकरूपो न कं मनसि
चुंबति जैत्रसिंहः ॥ ४५ श्रीवस्तुपालपुत्रः कल्पायुरयं जयं-
- २८ तसिंहोऽस्तु । कामादाधिकं रूपं निरूप्यते यस्य दानं च ॥ ४६ स श्रीतेजः
पालः सचिवश्चिरकालमस्तु तेजस्वी । येन जना निश्चिताश्चितामणिनेव नंदति
॥ ४७ यच्चाणक्यामरगुरुद्वयाधिमुक्तादिकानां प्रागुत्पादं व्यधित भुवने

- २९ मंत्रिणां बुद्धिधाम्ना । चक्रेऽभ्यासः स खलु विधिना नूतमेन विधानं तेजःपालः
कथमितरथाधिक्यमापैष तेषु ॥ ४८ अस्ति स्वस्तिनिकेतनं तनुभृतां श्रीवस्तुपा-
लानुजस्तेजःपाल इति स्थितिं बलिकृतामुर्वीतले पालयन् । आत्मीयं व-
- ३० हु मन्यते न हि गुणधामं च कामंदाकक्षाण्वयोपि चमत्करोति न हृदि प्रेक्षास्पदं
प्रेक्ष्य यं ॥ ४९ इतश्च ॥ महं श्रीतेजःपालस्य पत्न्याः श्रीअनुपमदेव्याः पितृ-
वंशवर्णनं ॥ प्राग्वटान्वयमंडनैकमुकुटं श्रीसांद्रचंद्रावर्तावास्तव्यः स्त-
- ३१ वनीयकीर्त्तिलहरिप्रक्षालितक्ष्मातलः । श्रीगागामिधयासुधीरजनि यदृत्तानुरागादभूत्को
नासप्रमदो नदोलितशिरा नोद्धूतरोमा पुमान् ॥ ५० अनुसृतसज्जनसरणिर्विरणि-
गनामा बभूव तत्तनयः । स्वप्रभुहृदये ।
- ३२ गुणिना हारेणेव स्थितं येन ॥ ५१ त्रिभुवनदेवी तस्य त्रिभुवनविरुयातशीलसं-
पन्ना । दयिताऽभूदनयोः पुनरंगं द्वेघामनस्त्वेकं ॥ ५२ अनुपमदेवी देवी साक्षा-
द्दाक्षायणीव शीलेन । तद्बहिता सहिता श्रीतेजःपालेन
- ३३ पत्न्याऽभूत् ॥ ५३ इयमनुपमदेवी दिव्यवृत्तप्रसूनव्रततिरजनि तेजःपालमन्त्री-
शपत्नी । नयविनयविवेकौचित्यदाक्षिण्यदानप्रमुखगुणगणैर्दुद्योतितशेषगोत्रा ॥ ५४
लावण्यसिंहस्तनयस्तयोरयं रयं जयन्ति- ।
- ३४ [द्र]यदुष्टवाजिनां । लब्ध्वापि मीनध्वजमंगलं वयः प्रयाति धर्मैकविधायिनाऽ-
ध्वना ॥ ५५ श्रीतेजःपालतनयस्य गुणानमुष्यश्रीलूगसिंह कृतिनः कति न स्तुवं-
ति । श्रीबंधनोद्धरतरैरपि यैः समंतादुद्दामता । त्रिजगति कि-
- ३५ यते स्मकीर्त्तः ॥ ५६ गुणधननिधानकलशः प्रकटोऽयमवेष्टितश्च खलसर्पैः ।
उपचयमयते सततं सुजनैरुपजीव्यमानोऽपि ॥ ५७ मल्लदेवंसचिवस्य नंदनः पूर्ण-
सिंह इति लीलकासुतः । तस्य नंदति सुतोयमहणा-
- ३६ देविभूः सुकृतवेश्म पेथडः ॥ ५८ अभूदनुपमा पत्नी तेजःपालस्य मंत्रिणः ।
लावण्यसिंहनामायमायुष्मानेतयोः सुतः ॥ ५९ तेजःपालेन पुण्यार्थं तयोः पुत्रकल-
त्रयोः । हर्म्य श्रीनेमिनाथस्य तेने तेनेदमर्बुदे ।
- ३७ ॥ ६० तेजः पाल इति क्षितीदुसचिवः शंखोज्ज्वलाभिः शिलाश्रेणीभिः स्फुरदिं
दुकुंदरुचिरं नेमिप्रभोर्मदिरं । उच्चैर्मंडपमग्रतो जिन[वरा]वासद्विपंचाशतं तत्पा-
श्वेषु बलानैकं च पुरतो निष्पादयामासिवान् ॥ ६१ श्रीमच्छंड-
- ३८ [प]संभवः[सम]भवच्छंडप्रसादस्ततः सोमस्तत्प्रभवोऽश्वराज इति तत्पुत्राः
पश्चिनाशयाः । श्रीमल्लूणिगमल्लदेवसचिवश्रीवस्तुपालाहयास्तेजः पालममज्जिता
जिनमतारामोन्नमन्नीरदा ॥ ६२ श्रीमन्नीश्वरवस्तुपालतनयः श्रीज-

- ३९ त्रसिंहाह्वयस्तेजःपालसुतश्च विश्रुतमतिर्लावण्यसिंहाभिधः । एतेषां दशमूर्त्तयः
करिवधस्कंधाधिरूढाश्चिरं राजते जितदर्शनार्थमयतां दिग्वायकानामिव ॥ ६३ मूर्त्ती-
नाभिहृष्टतः करिवधू पृष्ठप्रतिष्ठाजुषांतन्मूर्त्तीर्विम-
- ४० लाशमखत्तकगताः कांतासमेता दश । चौलुक्यक्षितिपालवीरधवलस्याद्वैतबंधुः
सुधीस्तेजःपाल इति व्यघापयदयं श्रीवस्तुपालानुजः ॥ ६४ तेजःपालः सक-
लप्रजोपजीव्यस्य वस्तुपालस्य । सविधे विभाति सफलः
- ४१ सरोवरस्येव सहकारः ॥ ६५ तेन भ्रातृयुगेन याप्रतिपुरग्रामाध्वशैलस्थलं वापी-
कूपनिपानकाननसरः प्रासादसत्रादिको । धर्मस्थानपरंपरा नवतरा चक्रेऽथ जी-
र्णोद्धृता तत्संख्यापि न बुध्यते यदि परं तद्वेदि-
- ४२ नी मेदिनी ॥ ६६ शंभोः श्वासगतागतानि गणयेद्यः सन्मतिर्योऽथ वा नेत्रोन्मी-
लनमीलनानि कलयेन्मर्कडनाम्नो मुनेः । संख्यातुं सचिवद्वयीविरचितामेतामपेतापर-
व्यापारः सुकृतानुकीर्त्तनततिं सोप्युज्जिहीते यदि ।
- ४३ ॥ ६७ सर्वत्र वर्त्ततां कीर्त्तिरश्वराजस्य शाश्वती । सुकर्तुमुपकर्तुं च जानीते यस्य
संततिः ॥ ६८ आसीच्चंडपमंडितान्वयगुरुर्त्नागेंद्रगच्छश्रियश्चूडारत्नमयलसिद्धम-
हिमा सूरिर्महेंद्राभिधः । तस्माद्विस्मयनोयचारुचरितः श्रीशान्ति-
- ४४ [सूरिस्त] तोप्यानंदामरसूरियुग्ममुदयचन्द्रार्कदीप्रद्युति ॥ ६९ श्रीजनशासनवनीन-
वनीरवाहः श्रीमांस्ततोऽप्यवहरो हरिभद्रसूरिः । विद्यामदोन्मदगदेष्वनवद्यवैद्यः
ख्यातस्ततो विजयसेनमुनीश्वरोऽयं ॥ ७० गुरो [स्त]-
- ४५ स्या [श] पात्रं सूरिस्त्युदयप्रभः । मौक्तिकानीव सूक्तानि भाति यत्प्रतिभा-
बुधेः ॥ ७१ एतद्धर्मस्थानं धर्मस्थानस्य चास्य यः कर्त्ता । तावद्भयमिदमदिया-
दुदयत्ययमर्बुदो यावत् ॥ ७२ श्रीसोमेश्वरदेवश्चौलुक्यनरदेवसेवितां हि-
- ४६ युगः । रचयांचकार रुचिरां धर्मस्थानप्रशस्तिमिमां ॥ ७३ श्रीनेमैरम्बिकायाश्च
प्रसादादर्जुदाचले । वस्तुपालान्वयस्यास्तु प्रशस्तिः स्वस्तिशालिनी ॥ ७४ सूत्रं
केल्लहणसुतधांधलपुत्रेण चंडेश्वरेण प्रशस्तिरियमुत्कीर्णा । [।]
- ४७ श्रीविक्रम [संवत् १२८७ व] र्षे [फाल्गु] ण वदि ३ रवौ श्री [नागेंद्रग] च्छे
[श्रीविजय] सेनसूरिभिः प्रतिष्ठा कृता ॥

ભાષાન્તર

(શ્લોક. ૧) ઝ. દેવી સરસ્વતી જે કવિઓનાં મનમાં પ્રવેશ કરે છે અને જેનું હંસ-વાહન છે તેની હું આરાધના કરું છું.

(શ્લોક. ૨) શિવનો પુત્ર (ગણેશ) જે શાંત હોવા છતાં ક્રોધથી રક્ત છે. શાન્ત છતાં કામના નિયંત્રક માટે બળે છે અને ચક્ષુ બંધ હોવા છતાં જે સર્વ જુએ છે તે તમારું કલ્યાણ કરે.

(શ્લોક. ૩) પ્રભસુખનું સ્થાન, અજ, રજિ અને રઘુ સરખા ચુલુકયથી રક્ષિત અણુ-દિલપુર શહેર છે—જ્યાં શુકલ પક્ષને અંતે ચિરકાળ સુધી અતિ સુંદર રમણીઓનાં શરીરો જેવાં મુખથી અંધકાર મન્ટ થાય છે.

(શ્લોક. ૪) તે શહેરમાં કુટજકુસુમ જેવા શુભ્ર યશવાળો, કલ્પતરુથી દાન દેવામાં અધિક, પ્રાગ્વાટ અન્વયનો મુગટ અણડપ હતો.

(શ્લોક. ૫) તેના સત્કર્મના ફળ રૂપે, તેના મહેલ ઉપર કીર્તિધ્વજ ફરકતા સુવર્ણ દણ્ડ જેવો, અણ્ડપ્રસાદ નામે પુત્ર જન્મ્યો હતો.

(શ્લોક. ૬) તેને, કે જે વિશાળ મનનો હતો અને જે દુગ્ધોદધિ (દૂધનો સાગર) જેવો હતો તેને સોમ ઉદ્દભવ્યો, જે સદ્ગુણોથી સજ્જનોને, મધ્યમાં ઉડા એવા દુગ્ધોદધિમાંથી ઉદ્ભવેલા ધન્વન્તા કિરણો માફક આનંદ રેડતો.

(શ્લોક. ૭) તેને જિનાધિનાથની ભક્તિ હૃદયમાં નિત્ય ધારનાર અશ્વરાજ પુત્ર હતો. તેને ત્રિપુરરપુની પત્ની અને કુમારની માતા દેવી પાર્વતી જેવી કુમારદેવી પત્ની હતી.

(શ્લોક. ૮) તેમનો પ્રથમ પુત્ર લૂણીગ નામનો મંત્રી હતો. પણ દૈવવશાત્ તે બાલ્યાવસ્થામાં જ મૃત્યુ પામ્યો હતો.

(શ્લોક. ૯) એ વિશુદ્ધ મનનો મંત્રી લૂણીગ, જેની મતિ બૃહસ્પતિના જ્ઞાનની પણ અવગણના કરતી, તે

(શ્લોક. ૧૦) તેનો નાનો ભાઈ શ્રી મલ્લદેવ હતો જે જિતેન્દ્રિય હોઈને પરસ્ત્રીની લાલસા-વાળો ન હોતો.

(શ્લોક. ૧૧) ધર્મવિધાનમાં (અનુષ્ઠાનમાં), પ્રજાનાં છિદ્ર ઢાંકવામાં અને વિમિજનું (તૂટેલું) અનુસંધાન કરવામાં વિધાતાએ મલ્લદેવનો સ્પર્ધી સજ્જનો નહોતો.

(શ્લોક. ૧૨) કાળાં વાદળાંના સમૂહમાંથી મુક્ત થએલાં ચંદ્રનાં કિરણોની હરીફાઈ કરતા મલ્લદેવના યશો હસ્તિમલ્લના દાંતનાં કિરણોને ગળેથી પકડ્યાં (મતલબ કે ધન્વન્તા હાથી ઔર-વતના દશનનાં શુભ્ર કિરણો જ્યાં પ્રસરતાં હતાં ત્યાં સુધી તેનો યશ પહોંચ્યો એટલે દિગ્ગન્ત પર્યંત કીર્તિ વ્યાપી.)

(શ્લોક. ૧૩) ધન્દ્રિયો પર વિજય મેળવનાર એ પુરુષનો અનુજ શ્રીમાન વસ્તુપાલ હતો, જે કાવ્યના અમૃતથી અદ્ભુત હર્ષની વૃષ્ટિ કરતો અને જેણે વિદ્વાનોના લલાટ પરથી આપદ્ શબ્દ ભૂસી નાંખ્યો હતો.

(શ્લોક. ૧૪) ચુલુકયના સચિવોમાં અને કવિઓમાં અગ્ર વસ્તુપાલ પૈસા મેળવવામાં કે કાવ્યકૃતિમાં પારકાના અર્ધનું હરણુ કદાપિ કરતો નહીં.

(શ્લોક. ૧૫) તેનો ન્હાનો ભાઈ મંત્રિરાજ તેજપાલ હતો જે સ્વામીના તેજનું પાલન કરનારો હતો અને જેનો દુષ્ટોને ડર હતો, જેની કીર્તિ ચારે દિશામાં પ્રસરી હતી.

(શ્લોક. ૧૬) તેજપાલ તથા વિશ્ણુનાં સ્વરૂપનું નિરૂપણ કોણ કરી શકે ? કારણ કે પ્રથમના ઉદરકંઠમાં ત્રણે જગતનાં નીતિનાં સૂત્રો રહેલાં હતાં જ્યારે બીજાનાં (વિશ્ણુના) ઉદર કંઠમાં ત્રણે જગત વિંટળાઈ રહેલાં છે.

(શ્લોક. ૧૭) આ ભાઈઓને અનુક્રમે બાહ્ય, માણિ, સાણિ, ધનદેવી, સોહગા, વયબુકા અને પદ્મલદેવી સાત ગહેનો હતી.

(૨૬૦. ૧૮) ખરેખર, અશ્વરાજના આ પુત્રો એક જ ઉદરમાં રહેવાના લોકો પૃથ્વી પર ફરી આવેલા દશરથ રાજાના ચાર પુત્રો જ હતા.

(૨૬૦. ૧૯) અનુજ (ન્હાના ભાઈ) તેજપાલના સાથવાળો વસ્તુપાલ, મધુ માસ પછી આવતા માધવ માસની માફક સર્વનું હૃદય રંજતો નથી ?

(૨૬૦. ૨૦) એકલા કદિ માર્ગમાં જવું નહીં એ સ્મૃતિ વચન ધ્યાનમાં રાખી તે બે ભાઈઓ મોહ રૂપી ચોરના લયવાળા સફુલોના પંથ ઉપર સાથે ચાલે છે.

(૨૬૦. ૨૧) યુગ જેટલા લાંબા બાહુવાળા આ બે ભાઈઓની જોડીનો ઉદય થાઓ; જે જોડીએ ચોથા યુગમાં પણ કૃતયુગનું આગમન ફરી કરાવ્યું હતું.

(૨૬૦. ૨૨) જેઓની કીર્તિથી ભૂમિમંડલ મુક્તામય લાસે છે તે બન્ને ભાઈઓનાં શરીર ચિરકાળ સુધી રોગથી મુક્ત રહેા.

(૨૬૦. ૨૩) એક જ દેહમાંથી બન્ને બાહુ નીકળે છે છતાં તેમાં એક વામ (ડાબો-ખરાબ) છે. પણ આ બે બાન્ધવોમાંથી એક જ પિતાથી થયેલા હોવા છતાં એક પણ તેવો (વામ) નથી, કારણકે બન્ને પ્રામાણિક (દક્ષિણ) હતા.

(૨૬૦. ૨૪) આ બન્ને બ્રાતાઓએ ધર્મસ્થાનોથી પૃથ્વી અંકિતકરીને કલિયુગના કંઠપર બલથી પોતાનો પગ મૂક્યો હતો.

(૨૬૦. ૨૫) ઔલુક્ય વીરના વંશમાં તે શાખાના અલંકાર તેજસ્વી પુરુષ અર્જુનરાજ જન્મ્યો હતો.

(૨૬૦. ૨૬) તેના પછી લવણપ્રસાદે પૃથ્વી પ્રાપ્ત કરી; જેનો પ્રતાપ ઢાંક્યો ન હતો, જેણે શત્રુસંહાર કર્યો હતો અને જેનો ગંગાના જલથી ધોવાયેલા શંખ જેવો શુભ્ર યશ ખારા સમુદ્રથી પકેસે ખાર મહોંચ્યો.

(૨૬૦. ૨૭) દશરથ અને કકુત્સ્થની પ્રતિમા જેવા આ નૃપને વીરધવલ નામનો શત્રુના દળને હણનારો પુત્ર થયો. જ્યારે આ પુરુષનો યશ પૂર માફક પ્રસરતો હતો ત્યારે, કામથી પીડિત મનવાળી બાસાદેવી સ્ત્રીઓની અભિસરણકલામાં કુશળતા નિષ્કળ નીવડતી.

(૨૬૦. ૨૮) આ પ્રજા વીરધવલ ઔલુક્ય જ્યારે નિન્દાખોર લોકો તે બે સચિવોની નિન્દા કરતા તે બિચરૂલ આંભાતો નહીં. અને આ સચિવોએ તેમના સ્વામિનું રાજ્ય અતિ ઉન્નતિથી શોભાવ્યું અને ગજસેનાઓ અને ઘોડાનાં યુધ્ધો તેના મહેલનાં આંગણમાં બંધાવ્યાં.

(૨૬૦. ૨૯) આ બન્ને સચિવો સહિત તે રાજા ઘુંટણ સુધી લાંબા બે હાથથી શ્રીને સુખથી એરતો મહેલથી ભેટે છે, એમ મને લાગે છે.

(૨૬૦. ૩૦) શિવનો ધ્રુવર હિમાલયનો પુત્ર ગિરિસમૂહની ટોચ અર્જુનગિરિ છે, જે મન્દાકિનીને વાદળથી ઘેરાયેલા શિખરપર ધારણ કરી રહેલો હોઈ ઘટ જટાવાળા મસ્તકપર ગંગા ધારણ કરનાર શિવનું (જેનો તે સાગો છે) અનુકરણ કરે છે.

(૨૬૦. ૩૧) આ પર્વત પર કોઈ સ્થળે રમ્ય લલનાઓને વિહાર કરતી જોઈને મોક્ષની આંકાક્ષાવાળાને પણ રતિ ઉત્પન્ન થાય છે, જ્યારે કોઈ સ્થાનમાં મુનિઓને માટે બાંધેલાં તીર્થ સ્થાનોની હાર જોઈ અસ્થિર મનના માણસને પણ જગતથી વિરક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

(૨૬૦. ૩૨) ક્રિયને લઈને શ્રેષ્ઠ વસિષ્ઠના હોમના અગ્નિ કુંડમાંથી મૃતંડના પુત્ર-સૂર્ય-થી અધિક જ્યોતિર્વાળો પુરુષ પ્રકટ થયો. તે શત્રુસંહારમાં આનન્દ પામશે એમ માનીને તે શ્રુતિ-જ્ઞાનીએ તેને ખરમાર એવું નામ આપ્યું; તે સમયથી તેના કુળનું નામ તે પડ્યું.

(૨૬૦. ૩૩) તે નૃપોના વંશમાં પ્રથમ શ્રીધૃમરાજ થયો. તે પૃથ્વીપર ઇન્દ્ર સરખો હતો કારણકે ઇન્દ્રે પર્વતોને, પાંખોનું છેદન કરી, વેદનાનો અનુભવ આપ્યો હતો તેમ આ નૃપે રાજાઓને, બન્ને પક્ષ છેદી, વેદનાનું જ્ઞાન કરાવ્યું હતું.

(શ્લો. ૩૪) ધંધુક, દ્રુવભદ્રાદિ અરિની ગજસેનાનો પરાજય કરનાર ઉત્પન્ન થયા; તંમના કુલમાં કામદેવને જિતનાર મનોરમ ‘ રામદેવ ’ જન્મ્યો હતો.

(શ્લો. ૩૫) પૃથ્વીથી સ્વર્ગ પર્યંત ભરેલા જેના યશઃસાગરનાં મોઝાંથી ચંદ્રનાં કિરણો લેપાઈ જતાં એવા આ નૃપને યશોધવલ નામે પુત્ર જે કામદેવને વશ ન હતો તે પ્રકટ્યો અને માલવાનો સ્વામિ બલ્લાલ, ચૌલુક્ય નૃપ કુમારપાલ તરફ શત્રુભાવ રાખતો થયો છે તેમ જાણી તેણે તેનો સત્વર નાશ કર્યો.

(શ્લો. ૩૬) તેને વિશ્વમાં પ્રશંસા પામેલો, શત્રુગણનાં ગળાં છેદવામાં અપ્રતિહત અસિ-ધારાવાળો ધારાવર્ષ પુત્ર થયો. જ્યારે તે ક્રોધથી પ્રદીપ્ત થઈ રણક્ષેત્ર પર નિશ્ચલ રહેતો ત્યારે કૌંકણનાથની પત્નીઓનાં નેત્રકમળમાંથી આંસુ પડતાં હતાં.

(શ્લો. ૩૭) ખરેખર તે અવ્યાહત બલવાળો પૃથ્વી પર ફરી અવતરેલો દશરથનો પુત્ર રામજ હતો; જે મારીચ માટે વૈરથી આ સમયમાં પણ મૃગયા ખેલવામાં આસક્ત મતિવાળો હતો.

(શ્લો. ૩૮) તેનો અનુજ પ્રહ્લાદન હતો. તેણે સામંતસિંહ સાથે રણભૂમિમાં ક્ષીણ થયેલા બળવાળા શ્રીમાન્ ગુર્જર નૃપનું દક્ષતાભરેલી તરવારથી રક્ષણ કર્યું હતું; અને દનુવંશના સર્વથી મહાન શત્રુ વિષ્ણુનું ચારિત્ર પુનઃ ભૂમિ પર ઉજ્જવળ કર્યું.

(શ્લો. ૩૯) હું નિર્ણય કરી શકતો નથી કે બ્રહ્મામાંથી ઉત્પન્ન થયેલી સરસ્વતી દેવીએ અથવા અલિલાષ પૂર્ણ કરનારી દેવોની કામધેનુએ પ્રહ્લાદનનું રૂપ ધારણ કરી પુનઃ પૃથ્વી પર જન્મ લીધેલો છે.

(શ્લો. ૪૦) ધારાવર્ષનો આ પુત્ર શ્રી સોમસિંહદેવનો જય થાઓ ! જેણે પિતાનું શૌર્ય, કાકાની વિદ્યા અને બન્નેની દાનશક્તિ પ્રાપ્ત કરેલી હતી.

(શ્લો. ૪૧) બ્રાહ્મણોના ઠર માફ કરીને અને શત્રુગણનો વિજય કરીને સોમસિંહ નૃપે ઇન્દુના પ્રકાશ જેવો યશ પ્રાપ્ત કર્યો; જે યશે પૃથ્વીને અજવાળતો છતાં ઇર્ષાથી મોહ પામતા શત્રુઓનાં મુખ પરથી મત્તીનતાનું હરણ કર્યું નહીં.

(શ્લો. ૪૨) તેના પુત્ર કૃષ્ણ રાજદેવનો જય હો !; જે કૃષ્ણરાજનો પ્રતાપ અમાપ છે, અને જે યશ અને દયાથી આલુષિત થયો હોવાથી, યશોદાથી અનુરક્ત વસુદેવના પુત્ર અને માતાથી અધિક પ્રતાપ વાળા શ્રીકૃષ્ણના સરખો લાગતો હતો.

(શ્લો. ૪૩) વળી કુળમાં, વિનયમાં વિદ્યામાં, શૌર્યમાં, નિત્યદાનમાં વસ્તુપાલ જેવો બીજા કોઈ માણસ કોઈ પણ જગ્યાએ મારા દૃષ્ટિપથમાં આવતો નથી.

(શ્લો. ૪૪) આ શ્રેષ્ઠ સચિવથી, તેની પ્રિયતમા લલિતાદેવીને, પુલોમનની પુત્રીને ઇન્દ્રથી જયન્ત પ્રાપ્ત થયો હતો તેમ, વિનયસંપન્ન જયન્તસિંહદેવ પુત્ર થયો.

(શ્લો. ૪૫) આ જૈતસિંહ, જેનું રૂપ કામદેવને જિતવા તલસે છે, અને જે વિનય અને જ્ઞાનથી ત્રિમુખ ગાલપણમાં પણ વિનય અને સદ્ગુણોનો આવિર્ભાવ કરે છે, તે કોનું હૃદય નથી આકર્ષતો ?

(શ્લો. ૪૬) શ્રી વસ્તુપાલનો પુત્ર જયન્તસિંહ-જે રૂપમાં કામદેવથી અધિક છે અને જે યાચકોને પ્રાર્થના કરતાં અધિક દાન આપે છે, તે એક કલ્પાયુષી થાઓ !

(શ્લો. ૪૭) શ્રીમાન્ તેજપાલ મંત્રિ જેનાથી ચિંતામણિ માફક પ્રજા નિશ્ચિન્ત આનન્દ કરે છે તે ચિર કાળ સત્તાનો ઉપભોગ દ્રરો.

(શ્લો. ૪૮) ચાણક્ય, બૃહસ્પતિ, મરુદ્વાધિ શુક આદિ બુદ્ધિધામ મંત્રિઓને પહેલાં પૃથ્વી પર વિધાતાએ આ મંત્રિ(તેજપાલ)ને ઉત્પન્ન કરવાના અભ્યાસ માટે જ ખરેખર સમર્થ હતા નહીં તો તેજપાલ તેમના કરતાં અધિકતર કયાથી હોય ?

(શ્લો. ૪૯) સમસ્ત પ્રાણીઓનો અભ્યુદય, નિવાસ, ખલિએ સ્થાપેલી સ્થિતિનું પાલન કરતો, શ્રી વસ્તુપાલનો અનુજ તેજપાલ હતો. આ જોવાલાયક તેજપાલને જોઈ કામન્દકિ પોતાના શુભામનો અધિક જ્યાલ રાખતો નથી અને ચાણક્ય પણ પોતાની મતિ માટે વિરમય પમાડતો નથી. વળી મહં શ્રી તેજપાલની પત્ની શ્રીમતી અનુપમ દેવીના પિતૃવંશનું વર્ણન:—

(શ્લો. ૫૦) પ્રાગ્વાટ અન્વયનો મુગટ, લક્ષ્મીથી ભરપૂર ચન્દ્રાવતીનો નિવાસી, જેણે ભૂમિ તલનું પ્રશંસનીય કીર્તિથી પ્રજ્ઞાલન કર્યું હતું તે ધીરપુરુષ શ્રી ગાગા જન્મ્યો હતો; જેના સદાચારના અનુરાગથી કોણ આનન્દિત થયો નથી કે કોણ મસ્તક ડોલાવ્યું નથી કે કોનાં રામાંચ ઉદ્ભૂત થયાં નથી ?

(શ્લો. ૫૧) તેને સજ્જનોના પંથને અનુસરવાવાળો ધરણીગ નામનો પુત્ર જન્મ્યો; જેણે શુભસંપન્ન હોઈ, પોતાના સ્વામિના હૃદયમાં હારની પેઠે સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું.

(શ્લો. ૫૨) તેને ત્રિભુવનમાં વિખ્યાત શિલવાળી ત્રિભુવનદેવી દયિતા હતી. આ બન્નેના દેહ જૂદા હતા પણ મન એક જ હતું.

(શ્લો. ૫૩) શીલમાં સાક્ષાત્ દક્ષની પુત્રી પાર્વતી જેવી તેમની પુત્રી અનુપમદેવીનું શ્રીતેજપાલ સાથે લગ્ન થયું હતું.

(શ્લો. ૫૪) સદાચાર રૂપી દિવ્ય કુસમ ધારતી લતા, આ અનુપમદેવી જે પોતાના કુળને નય, વિનય, વિવેક, ઔચિત્ય, દક્ષિણ, દાન આદિથી ધન્દુ સમાન શુભગણથી પોતાનાં સકલ કુલને પ્રકાશ આપતી હતી. તે શ્રેષ્ઠ મંત્રી તેજપાલની પત્ની થઈ.

(શ્લો. ૫૫) તેમનો પુત્ર લાવણ્યસિંહ, ઈન્દ્રિયોરૂપી દુષ્ટ અશ્વો પર અંકુશ રાખતો અને શ મહનપ્રિય યૌવન પ્રાપ્ત કર્યા છતાં પણ ક્રૂર સદ્ગર્ભને રસ્તે ચાલે છે.

(શ્લો. ૫૬) શ્રીમાન્ તેજપાલના પવિત્ર પુત્ર શ્રીલક્ષ્મિસિંહના શુભોની સ્તુતિ કોણ નથી કરતું; જે લક્ષ્મીના બંધનમાં ઉત્સુક હોવા છતાં ત્રણે જગમાં કીર્તિ પૂર્ણ પ્રસારી હતી.

(શ્લો. ૫૭) શુભરૂપી ધન નિધાનથી ભરેલો આ કળશ (લક્ષ્મિસિંહ) ઢાંકાયેલો નથી, તેમ જ બલરૂપી સર્પોથી ઘેરાયેલો નથી; અને સત્પુરુષોથી ઉપભોગ થતો હોવા છતાં હસ્તેશાં વૃદ્ધિ જ પામે છે.

(શ્લો. ૫૮) મહાદેવ મંત્રીને લીલુકાથી થયેલો પૂર્ણસિંહ નામે પુત્ર હતો. તેને અહ્મણ-દેવીથી શુભોના નિવાસ સરળો આગાહી લોગવતો પેયડ નામે પુત્ર હતો.

(શ્લો. ૫૯) તેજપાલ મંત્રીની પત્ની અનુપમા હતી. લાવણ્યસિંહ તેમનો આયુષ્ય-માન પુત્ર હતો.

(શ્લો. ૬૦) તે પુત્ર અને તે પત્નીના ધર્માર્થે આ તેજપાલે અર્ચુદ ગિરિપર નેમી-નાથનું પવિત્ર મંદિર બંધાવ્યું.

(શ્લો. ૬૧) પૃથ્વીપર ઇન્દુ જેવા તેજપાલ મંત્રિએ શંખ જેવા ઉજ્જવળ શિલાઓની હારથી ચંદ્ર અને કુન્દ પુષ્પોના જેવું રૂચિર, આગળ મણકપવાળું, બાજુમાં ઉત્તમ જિનોના પર (બાવન) મંદિરોવાળું અને અથે બલ્લાનકવાળું તે નેમીનાથનું મંદિર બંધાવ્યું હતું.

(શ્લો. ૬૨) શ્રીમાન્ ચણ્ડપનો પુત્ર ચણ્ડપ્રસાદ હતો. તેને સોમપુત્ર હતો. તેને અચ્ચ-રાજ નામે પુત્ર હતો તેને પવિત્ર આશયવાળા, જિનશાસનના ઉદ્ધાનમાં ચઢતા મેઘ (વાદળ) જેવા શ્રીલક્ષ્મિ, મંત્રિ મહાદેવ, શ્રીવસ્તુપાલ અને તેજપાલ નામના પુત્રો થયા.

(શ્લો. ૬૩) મંત્રીવર વસ્તુપાલને શ્રીજૈત્રસિંહ પુત્ર હતો અને તેજપાલને વિખ્યાત મતિવાળો લાવણ્યસિંહ પુત્ર હતો. આ દશ પુરુષોની હાથણીઓના સ્કંધ ઉપર વિરાજતી મૂર્તિઓ જિન દર્શન માટે જતા દિક્કનાયકોની પ્રતિમાઓ પેઠે ચિરકાળ સુધી શોભા પામશે.

(શ્લો. ૬૪) હાથણીઓની પીઠપર મૂકાએલી મૂર્તિઓ પાછળ, આ ચૌલુક્ય નૃપ વીર-ધવલના અસ્પર્ધિત મિત્ર અને શ્રીવસ્તુપાલના અનુજ પ્રજા તેજપાલે ઉપર જણાવેલાં માણસોની તેમની પત્નિઓ સહિત નિર્મળ પત્થરનાં અત્તક પર ૧૦ (દશ) મૂર્તિઓ કરાવી.

(શ્લો. ૬૫) સકલ પ્રજા જેના પર ઉપજીવિકા ચલાવે છે તેવા વસ્તુપાલની બાબુપર, સરોવરની પાળે સફળ આશ્રવૃક્ષ જે સર્વ પ્રાણીઓનું જીવન ચલાવે છે તેવો જ, સકલ તેજપાલ દેખાય છે.

(શ્લો. ૬૬) સરોવર, કૂવા, કુઆરા, ઘટા, તરાગ, મંદિર, સત્ર આદિ ધર્મસ્થાનોની પરંપરા જે તે ભાઈ ઓએ દરેક શહેર, ગામમાં, દરેક માર્ગપર અને પર્વતના શિખરપર નવાં બાંધેલાં અથવા સમારકામ કરેલાં તેની પૃથ્વી સિવાય અન્ય કોઈ સંખ્યા બાજુનું પણ નથી.

(શ્લો. ૬૭) જે સારી મતિવાળો પુરુષ શંકુના શ્વાસોચ્છાસ ગણી શકે અથવા માર્કંડ મુનિની આંખના મટકાર ગણી શકે તે જ પુરુષ સર્વ કાર્યોના ત્યાગ કરીને આ બે મંત્રોની ધર્મસ્થાનપ્રશસ્તિની સંખ્યા પણ ગણી શકે.

(શ્લો. ૬૮) અશ્વરાજની કીર્તિ સદૈવ સર્વ દિશામાં પ્રસરે, જે અશ્વરાજની સંતતિ દાન અને ઉપકારનાં કાર્યો કેમ કરવાં તે બાજી શકે છે.

(શ્લો. ૬૯) ચણકપથી આલુષિત ધએલા કુળનો શુરૂ, નાગેન્દ્ર ગચ્છની સંપદનો ચુડામણિ, જેણે વગર યત્ને મહિમા પ્રાપ્ત કર્યો હતો તે મહેન્દ્રસૂરિ હતો. તેના પછી પ્રશંસનીય સદાચારી શ્રીશાન્તિસૂરિ હતો. તેના પછી આનંદસૂરિ અને અમરસૂરિની બેઠી થઈ; જેની પ્રભા ઉદય થતા ઈન્દ્ર અથવા સૂર્ય જેવી ઉજ્જવળ હતી.

(શ્લો. ૭૦) તેમના પછી પાપ વિશુદ્ધિ કરનાર અને જેન આસનના ઉદાનમાં નવા વાહન સરખો હરિભદ્રસૂરિ હતો. તેના પછી પ્રસિદ્ધ મુનિવર જે વિદ્યાના મહથી ઉન્મત્ત યએલાના રાગોને માટે સર્વોત્તમ વૈદ્ય હતો તે વિજયસેન યથો.

(શ્લો. ૭૧) તે શુરૂની આશિષનું પાત્ર ઉદયપ્રભસૂરિ હતો. તે પ્રતિભાના સાગરનાં મૌક્રિક જેવાં સુંદર સૂકતો શોભે છે.

(શ્લો. ૭૨) આ ધર્મસ્થાન અને ધર્મસ્થાન સ્થાપનાર આ બે જણ અર્ધુદગિરિ જેટલી વૃદ્ધિ પામો.

(શ્લો. ૭૩) શ્રીસોમેશ્વરદેવ જેના ચરણનું સેવન ચુલુક્ય નૃપ કરે છે તેણે આ સુંદર, ધર્મ-સ્થાનની પ્રશસ્તિ રચેલી છે.

(શ્લો. ૭૪) શ્રી નેમી અને અર્ધુદગિરિપરની અંગિકાના પ્રસાદથી આ પ્રશસ્તિ વસ્તુ પાલના કુળને અમાપ સુખ આપો.

(પંકિત ૪૬) આ પ્રશસ્તિ કેદહુલુના પુત્ર, વાન્ધવના પુત્ર, ચણ્ડેશ્વરથી કાતરાઈ છે.

(પંકિત ૪૭) વિક્રમ સંવત ૧૨૮૭, શકશુભ, વદિ ૩ રવિવારે; અને પ્રતિમા શ્રીનાગેન્દ્ર ગચ્છના શ્રીવિજયસેનસૂરિથી રચેલી હતી.

આબુગિરિના જૈન લેખો લેખ^૧ નં. ૨

વિક્રમ સંવત ૧૨૮૭ ફાલ્ગુન વદિ ૩ રવિવાર

લેખ નં. ૦૨ ની ફક્ત થોડી હકીકત એચ. એચ. વિલ્સને એશિયાટિક રિસર્ચિંગ વો. ૧૬ પા. ૩૦૬ માં પ્રસિદ્ધ કરી હતી. પ્રોફેસર અબાલુ વિજ્ઞા કાચવટેએ પોતાની ‘કીર્તિકોમુદી’ ની આવૃત્તિ-માં એપેન્ડિક્સ ‘બી’ માં તે સંપૂર્ણ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. આશરે ૨૧૧” પહોળી×૧૧૦” ઉંચી જગ્યામાં લખાયું છે. અક્ષરોનું ઠંદું છે. ૧-૨ પંક્તિઓની શરૂવાતમાં તથા અંતમાં તથા ૩-૪ પંક્તિઓને અંતે, પર્યંત કાપી નાંખવાથી અથવા ભાંગી જવાથી, લેખ નાશ પામ્યો છે. લાંબ નં. ૧ ના લેખના જેવી જ છે.

લેખ સંસ્કૃત લાખામાં છે. અને પંક્તિ ૩૦ માં એક શ્લોક સિવાય આખો ગદ્યમાં છે.

લેખમાં નેમિનાથનું મંદિર બંધાવવાની સત્તાવાર હકીકત આપી છે. તેના સંબંધના ઉત્સવો તથા તેના સંરક્ષણ વિગેરે માટે નિયમો પણ તેમાં છે.

૧-૫ પંક્તિઓમાં ઠંદું છે કે, આજે રવિવારે [વિક્રમ] સંવત ૧૨૮૭ ના સામાન્ય ફાલ્ગુનનાં કૃષ્ણ પક્ષ ૩ જને દિને જ્યારે સમૃદ્ધિવાળા અણહિલપાટકમાં મહારાજાધિરાજ ભૂ (ભીમદેવ) ચૌલુક્ય વંશના કમલનો રાજહંસ, અને સમસ્ત રાજવલીથી અલંકૃત, રાજ્ય કરે છે, જ્યારે મહામણ્ડલેશ્વર રાજકુલ, શ્રી સોમસિંહદેવ, શ્રી વસિષ્ઠના કુંડમાંથી જન્મેલા શ્રી ધ્રુમરાજદેવના કુટુંબમાં જન્મેલો, રાજ્ય કરે છે” ત્યારે તેજપાલે દેઉલવાલ ગામમાં પવિત્ર અર્ધુદ પર્વત ઉપર લૂણસિંહવસહિકા નામનું, પવિત્ર નેમિનાથ મંદિર બંધાવ્યું. તેને દેવ-કુલિકાઓથી શણગાર્યું, અને એક મહાન હસ્તિશાલાથી શોભાવ્યું હતું. તે મંદિર તેણે પોતાની સ્ત્રી અનુપમદેવી અને પુત્ર લૂણસિંહના યશ અને ગુણની વૃદ્ધિ અર્થે બંધાવ્યું હતું. આ લેખ-માં પણ નં. ૧ ના લેખ મુજબ તેજપાલની વંશાવલી આપી છે. તે ઉપરાંત અહિં તેનું વર્ણન આ પ્રમાણે આપ્યું છે: “મહામણ્ડલેશ્વર રાણક શ્રી વીરધવલદેવનો જેરાત્રા નામના મણ્ડલ (પ્રાંત)માં ચૌલુક્ય વંશના શ્રી લવણપ્રસાદદેવનો પુત્ર હતો, તેનો સમસ્ત મુદ્રાવ્યા-પાર ઉપર કહેલા મહારાજાધિરાજ શ્રી ભીમદેવના અનુગ્રહથી તે (તેજપાલ) કરતો હતો.”

આ વર્ણન ખાસ ઉપયોગી હોવાનું કારણ એ છે કે, તેમાં ભીમદેવ ૨ જા અને વાઘેલા વંશનો કેવી જાતનો સંબંધ હતો તે દેખાય છે. સોમેશ્વર દેવના વર્ણનમાં આ સંબંધ ખરેખર દેખાતો નથી. લેખ ઉપરથી ચોક્કસ થાય છે કે, ભીમદેવ ૨ જો મહારાજાધિરાજ ગણતો હતો અને લવણ-પ્રસાદ તથા વીરધવલ મહામણ્ડલેશ્વરની પદવી અને રાણકના દલકાબથી સંતુષ્ટ હતા. દેવચોગો વીરધવલ રાજ્ય કરતો હતો તે પ્રાંતનું નામ છેલ્લા બે અક્ષરો-‘રાત્રા’-સિવાય નાશ પામ્યું છે, અને તે હું અટકળવા અશક્ત છું.

ચન્દ્રાવતીના પરમારો વિષે લેખમાં ઠંદું છે કે, ઇ. સ. ૧૨૩૦ માં સોમસિંહ રાજ્ય કરતો હતો, અને નં. ૧ ના લેખ ઉપરથી અનુમાન થાય છે ને મુજબ ફળ્ગુરાજ નહીં. વળી નં. ૧ ના લેખમાં પરમારની ગાથા કહી છે ને અહિં ધ્રુમરાજને લાગુ પાડી છે.

૧ એ. ઈ. વો. ૮ પા. ૨૦૪-૦૦ પ્રો. એચ. લ્યુહર્સ

ઉપર કહ્યા મુજબ, તારીખ રવિવાર, ૩ જી માર્ચ ઇ. સ. ૧૨૩૦ ને મળતી આવે છે. લેખમાં બતાવેલાં દેવકુલિકા તથા હસ્તિશાલા, અને નં. ૧ ના લેખમાં શ્લોક ૬૧—૬૪ માં લખેલાં આવન મંદિરો તથા તેજપાલનાં કુટુંબીઓનાં પૂતળાં માટેનો ઓરડો, એ એક જ છે.

મંદિરના બાંધકામના વર્ણન પછી વિજયસેનસૂરીએ સમર્પણ કર્યાની હકીકત આવે છે. તેની વંશાવલી પ્રથમના લેખ પ્રમાણે જ છે. હરિભદ્રસૂરિને “શ્રી આર્જુનસૂરિ તથા શ્રીઅમરચંદ્ર સૂરીએ પદ્માલંકરણપ્રભુ” કહ્યો છે. આથી એમ જણાય છે કે તેનો પદ્માલિષેક આ બે સૂરિઓના હસ્તે થયો હશે.

ત્યાર પછીના ભાગ (પં. ૬-૯)નો આશય “અને આ મંદિર માટે નિમેશા શ્રાવક દૂસ્ટીઓનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે ” એ મથાળા ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. આંહી કહ્યું છે કે, આ મંદિરમાં સ્નાન, પૂજા, વિગેરે હંમેશને માટે મહાદેવ, વસ્તુપાલ, અને તેજપાલ, એ ભાઈઓએ, તથા તેઓના વંશજોએ, તથા લૂણસિંહની માતા અનુપમદેવીના સર્વ પુરૂષ વંશજો તથા તેઓના વંશજોએ કરવાં. આ સ્થળે અનુપમદેવીનું કુટુંબ જે અન્દ્રાવતીમાં રહેતું હતું અને પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિનું હતું, તેની વંશાવલી દાખલ કરી છે.

તે પછીના ભાગ (પં. ૯-૨૫)માં મંદિરના સમર્પણનો સાંવત્સરિક ઉત્સવ ઉજવનાના નિયમો આપ્યા છે. તે ઉત્સવ દેવોને પવિત્ર ચૈત્ર માસના કૃષ્ણ પક્ષ તૃતીયાને દિને શરૂ થઈને આઠ દિવસ સુધી ચાલ્યો જોઈએ. આ ઉત્સવમાં સ્નાન, પૂજા વિગેરે ક્રિયાઓ અન્દ્રાવતી પ્રદેશના શ્રાવકોએ કરવાની હતી. દરેક દિવસ તે સ્થળની અમુક જ્ઞાતિ માટે મુકરર કરેલો હતો. લેખમાં આવા ઘણા શ્રાવકોનાં નામ તેઓના પિતા અને જ્ઞાતિનાં નામો સાથે આપેલાં છે. તેઓમાંના આશરે અર્ધાં પ્રાગ્વાટો હતા; બાકીના જોએસવાલ, અથવા ઓઈસવાલ, શ્રીમાલ અને થોડા ઘણા ધર્કટો હતા. તેઓનાં નિવાસસ્થાનો ઉગ્ગરણીકી, સરઉલી અને કાસહદ,^૧ અદ્દાણુ, ધઉલી, મહાન તીર્થ મુણ્ડસ્થલ, ફીલિણિ, હુણ્ડાઉદ્રા, ડવાણી, ગડાહડા, સાહિલવાડા નામનાં ગામડાં હતાં.

તે પછીના ભાગમાં (પં. ૨૫-૨૬) ઠરાવ્યું છે કે, નેમિનાથદેવનાં પાંચ કલ્યાણિકો,^૨ દર વર્ષે મુકરર કરેલ દિવસે દેઉલવાડામાં વસતા સર્વ શ્રાવકોએ પવિત્ર અર્જુન પર્વત ઉપર ઉજવવાં.

જેઓને મંદિરની સંભાળ રાખવાનું સોંપવામાં આવ્યું હતું તેઓનાં નામ, તે પછીના ભાગમાં (પં. ૨૬-૩૦) આપ્યાં છે:— આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું છે: અન્દ્રાવતીનો સ્વામિ શ્રીરાજકુલ સોમેશ્વરદેવ; તેનો પુત્ર શ્રીરાજ (કુલ) કાહ્લડદેવ, અને બીજા રાજાઓ, અન્દ્રાવતીના સ્થાન-પતિ ભટ્ટારકો કવિલાસ ગુગલી બ્રાહ્મણો, બધા વેપારી દૂસ્ટીઓ; સર્વ મનુષ્યો જેવા કે, સ્થાન-પતિઓ, સાધુઓ ગુગલી બ્રાહ્મણો રાકિયો અને બીજાઓ જેઓ અર્જુન પર્વત ઉપરનાં અચલેશ્વર અને વસિષ્ઠનાં પવિત્ર મંદિરોમાં તથા પાટોશનાં ગામડાં જેવાંકે દેઉલવાડા, શ્રીમાતામહાબુ, આબુય, ઓરાસા, ઊતરજ, સિહુર, સાલ, હુઠાઉજી, આખી અને કોટડી જે સાધુ ધાંધલેશ્વરદેવનું છે, તે અને બીજાં-બધાં મળી બાર ગામડાંઓમાં નિવાસ કરી રહ્યા છે તેઓ;—વળી ભાલિભાડામાં વસતા સર્વ પ્રતીહારોના વંશજ રાજપુત્રો વિગેરેએ નેમિનાથદેવનાં પવિત્ર મંદિરના ઓરડામાં એક પછી એક બેસીને દરેકે પોતાની ઇચ્છા અને આનંદ સહિત, મહં (ત) શ્રી તેજપાલ પાસેથી, આ પવિત્ર લૂણસીહવસહિકા નામના મંદિરની સંભાળનો ભાર ઉપાડી લીધો છે, તેથી તેઓના આ વચનને અનુસરીને તે સર્વે તેમ જ તેઓના વંશજો એ યાવતુ ચંદ્ર દિવા-કર આ મંદિરની સંભાળ રાખવાની છે. કારણ—

૧ ફેબ્રુઆરી સસમાળા પા. ૬૪ પ્રમાણે કાસહદ હાલનું ‘કાસિદ્ર—પાલડી’ અમદાવાદ પાસે આવેલું નામ છે. બીજો ખુલ્હર, એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૨૨૯ ૨ પાંચ કલ્યાણિકો—નેમિનાથ દેવનું જર્મમાં આવડું, જન્મ, શિક્ષા ધારણ કરવી, જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવું અને મુક્તિ થવાની સંવત્સરીઓના દિવસો. ૩ કવિલાસ કદાચ વિશેષ નામ હોવાનો સંભવ હોય.

“(જ્યારે) ઉત્તમ મનવાળાઓ આ મત કરે પછી કપાલ, કમંડલ, વલ્કલ, સિત અને રક્ત જટા વિગેરેની શું જરૂર છે ?”

૨૬ મી પંક્તિમાં કહેલો રાજા કાન્હડદેવ એ આગલા લેખમાં બતાવેલો પરમાર કૃષ્ણ-રાજદેવ જ છે.

છેલ્લી પંક્તિ(૩૧)માં કહ્યું છે કે, મહારાજ કુલશ્રી સોમસિંહદેવે આ પવિત્ર લૂણસિંહવસ-હિમાં એક શાસન વડે પવિત્ર નેમિનાથદેવને વાહિરહુદીમાં રવાણી ગામ તે દેવની પૂજા તથા અક્ષયોગ માટે આપ્યું. છેવટે લેખમાં ભવિષ્યના પરમાર વંશના રાજાઓને આ દાન યાવચ્ચંદ્ર-દિવાકરૌ રાખવા માટે સોમસિંહદેવની વિનંતી છે.

લેખમાં આપેલાં સ્થળોમાંથી નીચેનાં હું ઓળખાવી શક્યો છું:—

અર્ધુદ પર્વત ઉપરનું દેઉલવાડાગામ ઇન્ડિયન એટલાસમાં લે. ૨૪°૩૬ ઉત્તર; લોં. ૭૨°૪૩ પૂર્વ ઉપર આવેલું દિલ્વારા છે. ઉમ્મરણીકી નકશામાં દિલ્વારાની દક્ષિણમાં—અગ્નિ-કોણમાં ૭ માઈલ ઉપર આવેલું ઉમની છે. ધઉલી ગામ દિલ્વારાની પશ્ચિમ-નૈરુત્ય કોણમાં ૮૬ માઈલ ઉપરનું ધૌલી છે. મુજડસ્થલનું મહાન્ તીર્થ કઠાય નકશામાં દિલ્વારાની અગ્નિ કોણમાં ૮૬ માઈલ ઉપરનું મુર્થલ હશે. ગડાહડ ગામ નકશામાં દિલ્વારાની દક્ષિણ-નૈરુત્ય કોણમાં ૧૧ માઈલ ઉપરનું ગદર, જે ગડાર (ગડાડ)ને બદલે લખેલું માનીએ તો હોય. સાહિલવાડા એ દિલ્વારાની પશ્ચિમે વાયવ્યમાં ૮૬ માઈલ ઉપર આવેલું સેદવારા છે. અર્ધુદ પર્વતની નજીકમાં જણાવેલાં ગામોમાં, આખુલ નકશામાં દિલ્વારાની અગ્નિકોણમાં ૧૬ માઈલ ઉપરનું આણુ છે. ઊત્તરજ દિલ્વારાની ઇશાન કોણમાં ૫૬ માઈલ ઉપરનું ઉત્રજ છે. હેડઉંજ દિલ્વારાની દક્ષિણે ૨ માઈલ ઉપરનું હેતંજ છે. સિહુર દિલ્વારાની ઇશાનમાં ૮ માઈલ ઉપરનું સેર છે. કોટડી કઠાય નકશામાં દિલ્વારાની પૂર્વમાં ૭ માઈલ ઉપર બતાવેલું કોત્રા હોય. સાલ કઠાય દિલ્વારાની પૂર્વ-અગ્નિ કોણમાં ૧ માઈલ પરનું સલગામ હોય. એવાસા દિલ્વારાની ઇશાનમાં ૩ માઈલ ઉપર એરિઆ નામના ગામને મળતું આવે છે. પરંતુ બન્ને એક જ છે, એમ માનવા માટે નકશામાં આપેલું નામ જોતું છે, એમ માનવું જોઈએ.

લેખની છેલ્લી બે પંક્તિઓ, જે ઉપર કહ્યું છે તેમ પાછળથી ઉમેરી છે, તેમાં પવિત્ર કૃષ્ણ રુપિના વંશજ ન્યાયચંદ્રસૂરિએ બે શ્લોકમાં રચેલી આણુ પર્વતની પ્રશસ્તિ, તથા કોઈ યાત્રાળુ આ મંદિરની યાત્રાએ આવ્યો હતો તેની એક ટૂંકી નોંધ આપી છે.

નં. ૩-૩૨ સુધીના નાના લેખો, જે બધા હાલ પહેલી વાર પ્રસિદ્ધ કર્યા છે, તે જૈન પદ્ધતિની નાગરી લિપિમાં અને સંસ્કૃત ભાષામાં લખેલા છે, જે કે, વિશેષ નામો ઘણાં ખરાં પ્રાકૃત રૂપમાં આવે છે. એક વાર, નં. ૪ માં ‘ચંડપ’માં ‘ડ’ને, બુદ્ધરના “ઈન્ડીયન પેલી ઓગ્રાફી”માં પ્લેટ ૫ કોલ. ૧૬ પં. ૨૨ માં, ભીમદેવ ૬ લાના એક લેખમાંથી આપેલો ખાસ આકાર આપ્યો છે.

અક્ષરાન્તર

- ૧ ઓ^૧ ॥ ઓં નમ [સંવ] ૧૨૮૭ વર્ષે લૌકિકફાલ્ગુનવદિ ૩ રવૌ અચેહ શ્રીમદળહિલપાટકે ચૌલુક્યકુલકમલરાજહંસસમસ્તરાજાવલીસમલંકૃતમહારાજાધિરાજશ્રીમ-
- ૨ વિજયિરાજ્યે ત ૧ શ્રીવશિષ્ઠ કુંડયજનાનલોદ્રૂતશ્રીમદ્ધૂમરાજદેવ-કુલોત્પન્નમહામંડલેશ્વરરાલકુલશ્રીસોમસિંહદેવવિજયિરાજ્યે તસ્યૈવ મહારાજાધિરાજશ્રીમદેવસ્ય પ્રસા[દ]
- ૩ રાત્રામંડલે શ્રીચૌલુક્યકુલોત્પન્નમહામંડલેશ્વરરાણકશ્રીલવણપ્રસાદદેવસુતમહામંડલેશ્વરરાણકશ્રી વીરધવલદેવસત્કસમસ્તમુદ્રાવ્યાપારિણા શ્રીમદળહિલપુરવાસ્તવ્યશ્રી-પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયઠં શ્રીચંડ[પ] ...
- ૪ ચંડપ્રસાદાત્મજમહં શ્રીસોમતનુજઠં શ્રીઆસરાજમાર્યાઠં શ્રીકુમારદેવ્યોઃ પુત્રમહં શ્રીમલ્લદેવસંઘપતિમહં શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજસહોદરભ્રાતૃમહં શ્રીતેજઃપાલેન સ્વકીય-માર્યામહં શ્રીઅનુપમદેવ્યાસ્ત્કુક્ષિ[સં]
- ૫ વિત્રપુત્રમહં શ્રીલૂણસિંહસ્ય ચ પુણ્યયશોમિવૃદ્ધયે શ્રીમદર્બુદાચલોપરિ દડલવાડા-પ્રામે સમસ્તદેવકુલિકાલંકૃતં વિશાલહસ્તિશાલોપશોમિતં શ્રીલૂણસિંહવસહિ-કાભિધાનશ્રીનેમિનાથદેવચૈત્યમિદં કારિતં ॥ છ [॥]
- ૬ પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીનાગેન્દ્રગચ્છે શ્રીમહેન્દ્રસૂરિસંતાને શ્રીશાંતિસૂરિશિષ્યશ્રીઆણંદસૂ-રિશ્રીઅમરચંદ્રસૂરિપટ્ટાલંકરણપ્રભુશ્રીહરિમદ્રસૂરિશિષ્યૈઃ શ્રીવિજયસેનસૂરિભિઃ ॥ છ ॥
અત્ર ચ ધર્મસ્થાને કૃતશ્રાવકગોષ્ઠિકાનાં નામા-
- ૭ નિ યથા ॥ મહં શ્રીમલ્લદેવમહં શ્રીવસ્તુપાલમહં શ્રીતેજઃપાલપ્રભૃતિભ્રાતૃત્રયસંતાન-પરંપરયા તથા મહં શ્રીલૂણસિંહસત્કમાતૃકુલપક્ષે શ્રીચંદ્રાવતીવાસ્તવ્યપ્રાગ્વાટજ્ઞાતી-યઠં શ્રીસાવદેવસુતઠં શ્રીશાલિગતનુજઠં
- ૮ શ્રીસાગરતનયઠં શ્રીગાગાપુત્રઠં શ્રીધરણિગભ્રાતૃમહં શ્રીરાણિગમહં શ્રીલીલાતથાઠં શ્રીધરણિગમાર્યાઠં શ્રીતિહુણદેવિકુક્ષિસંભૂતમહં શ્રીઅનુપમદેવિસહોદરભ્રાતૃઠં શ્રીશ્રીમ્વસીહઠં શ્રીઆમ્વસીહઠં શ્રીઅદલં
- ૯ તથા મહં શ્રીલીલાસુતમહં શ્રીલૂણસીહ તથા ભ્રાતૃઠં જગસીહઠં રત્નસિંહાનાં સમ-સ્તકુટુમ્બેનૈ' એતદીયસંતાનપરંપરયા ચ એતસ્મિન્ધર્મસ્થાને સકલમપિ સ્વપનપૂજા-સારાદિકં સદૈવ કરણીયં નિર્વાહણીયં ચ ॥ તથા ।

૧ ઓશરીમાં ખુણામાં ચણેલ સફેદ સિત્તા ઉપર છે. શ્રી. કશ્મીરના લીસ્ટનો નં. ૧૭૪૧
૨ ચિહ્ન છે ૩ પૂર્તિ કરે— શ્રીમોમદેવ ૪ વાંચો વશિષ્ઠ. ૫ પૂર્તિ કરે— શ્રીચંડપુત્ર શ્રી—
૬ પૂર્તિ કરે— સંભૂતપ— ૭ વાંચો શ્રીમદર્બુદા ૮ વાંચો પ્રતિષ્ઠિત ૯ પક્ષે ને ૧૦ થ માંથી સુધાર્યો છે
૧૦ વાંચો શ્રીશ્રીમ્વસીહ શ્રીઆમ્વસીહ ૧૧ વાંચો કુટુમ્બન.

- १० श्रीचंद्रावत्याः सत्कसमस्तमहाजनसकलजिनचैत्यगोष्ठिकप्रभृतिश्रावकसमुदायं ॥
तथा उंबरणीकीसरउलीग्रामीयप्राग्वाटज्ञां श्रेणं रासलउं आसधर तथाज्ञां माणि-
भद्रउं श्रेणं आहण तथाज्ञां श्रेणं देहणउं खीम्बसी.^३
- ११ ह धर्कटज्ञातीयश्रेणं नेहाउं साहा तथाज्ञां धउलिगउं आसचंद्र तथाज्ञां श्रेणं बहु
देवउं सोम प्राग्वाटज्ञां श्रेणं सावडउं श्रीपाल तथाज्ञां श्रेणं जीदाउं पाहण धर्क-
टज्ञां श्रेणं पासुउं सादा प्राग्वाटज्ञातीयपूनाउं सा-
- १२ हा तथा श्रीमालज्ञां पूनाउं साहाप्रभृतिगोष्ठिकाः । अमीभिः श्रीनेमिनाथदेवप्र-
तिष्ठावर्षग्रंथियात्राष्टाहिकार्यो देवकीयचैत्रवदि ३ तृतीयादिनेरूपनपूजाद्युत्सवः
कार्यः ॥ तथा कासहूदग्रामीयउएसवालज्ञा-
- १३ तीयश्रेणं सोहिउ पाहण तथाज्ञां श्रेणं सलखणउं वालण प्राग्वाटज्ञां श्रेणं सांतुयउं
देल्हुय तथाज्ञां श्रेणं गोसलउं आहा तथाज्ञां श्रेणं कोलाउं आम्बा तथाज्ञां श्रेणं
पासचंद्रउं पूनचंद्र तथाज्ञां श्रेणं जसवीरउं ज-
- १४ गा तथाज्ञां ब्रह्मदेव उं राहहा श्रीमालज्ञां कडुयराउं कुलधरप्रभृतिगोष्ठिकाः ।
अमीभिस्तथा ४ चतुर्थीदिने श्रीनेमिनाथदेवस्य द्वितीयाष्टाहिकामहोत्सवः कार्यः
तथा ब्रह्माणवास्तव्यप्राग्वाटज्ञातीयमहाजनि
- १५ आभिगउं पूनउ ऊएसवालज्ञा महां घांघाउं सागर तथाज्ञां महां साटाउं वरदेव
प्राग्वाटज्ञां महां पारहणउं उदयपाल ओइसवालज्ञां महां आवोधनउं जगसीह
श्रीमालज्ञां महां वीसलउं पासदेव प्रा-
- १६ ग्वाटज्ञां महां वीरदेवउं अरसीह तथाज्ञां श्रेणं धणचंद्रउं रामचंद्रप्रभृतिगोष्ठिकाः ।
अमीभिस्तथा ५ पंचमीदिने श्रीनेमिनाथदेवस्य तृतीयाष्टाहिकामहोत्सवः कार्यः ॥
तथा धउलीग्रामीयप्राग्वाटज्ञातीयश्रेणं सा-
- १७ जणउं पासवीर तथाज्ञां श्रेणं वाहडिउं पूना तथाज्ञां श्रेणं जसडुयउं जेगण तथा-
ज्ञातीयश्रेणं साजनउं भोला तथाज्ञां पासिलउं पूनुय तथाज्ञां श्रेणं राजुयउं सावदेव
तथाज्ञां दूगसरणउं साहणीय ओइसवाल-
- १८ ज्ञां श्रेणं सलखणउं महं जोगा तथाज्ञां श्रेणं [*]देवकुंयारउं आसदेवप्रभृतिगो-
ष्ठिकाः । अमीभिस्तथा ६ षष्ठीदिने^१ श्रीनेमिनाथदेवस्य चतुर्थाष्टाहिकामहोत्सवः
कार्यः ॥ तथा मुंडस्थलमहातीर्थवास्तव्यप्राग्वाटज्ञातीय-

१ वांथो गोष्ठिक २ वांथो उंबरणीकी ३ वांथो खीम्बसी ४ वांथो गोष्ठिकाः ५ वांथो प्रतिष्ठा ६ वांथो
आम्बा ७ वांथो ब्रह्मदेव ८ वांथो गोष्ठिकाः ९ वांथो ब्रह्माण १० वांथो गोष्ठिकाः, ११ वांथो गोष्ठिकाः
१२ वांथो षष्ठीदिने.

- १९ श्रे' संधीरणउ' गुणचंद्रपाहा तथा श्रे' सोहियउ' आस्वेसर तथा श्रे' जेजाउ' खांखण तथा फील्लिणिग्रामवास्तव्यश्रीमालज्ञा' वापलगाजणप्रमुखगोष्टिकीः अमी-
भिस्तथा सप्तमीदिने श्रीनेमिनाथदेवस्य पंचमाष्टाहिकाम-
- २० होत्सवः कार्यः ॥ तथा हंडाउद्राग्रामडवाणीग्रामवास्तव्यश्रीमालज्ञातीयश्रे' आम्बु-
यउ' उसरा तथाज्ञा' श्रे' [*] लखमणउ' आसू तथाज्ञा' श्रे' आसलउ' जगदेव
तथाज्ञा' श्रे' सुमिगउ' धणदेव तथाज्ञा' श्रे' जिणदेवउ' जाला
- २१ प्राग्वाटज्ञा' श्रे' आसलउ' सादा श्रीमालज्ञा' श्रे' देदाउ' वीसल तथाज्ञा' श्रे'
आसधरउ' आसलतथाज्ञा' श्रे' थिरदेवउ' वीरुय तथाज्ञा' श्रे' गुणचंद्रउ' देवधर
तथाज्ञा' श्रे' हरियाउ' हेमा प्राग्वाटज्ञा' श्रे' लखमण-
- २२ उ' कडुयाप्रभृतिगोष्टिकीः । अमीभिस्तथा ८ अष्टमीदिने श्रीनेमिनाथदेवस्य षष्ठी-
ष्टाहिकामहोत्सवः कार्यः ॥ तथा [ग] डाहडवास्तव्यप्राग्वाटज्ञातीय श्रे' देसलउ'
ब्रह्मसरणु तथाज्ञा' जसकरउ' श्रे' धणिया तथाज्ञा' [*] श्रे'
- २३ देल्हाणउ' आल्हा तथाज्ञा' श्रे' वालाउ' पद्मसीह तथाज्ञा' श्रे' आंबुयउ' वोहडि
तथाज्ञा' श्रे' वोसरिउ' पूनदेव तथाज्ञा' [*] श्रे' वीरुयउ' साजण' तथाज्ञा' श्रे'
पाहुयउ' जिणदेवप्रभृतिगोष्टिकीः । अमीभिस्तथा ९ नवमीदिने
- २४ श्रीनेमिनाथदेवस्य सप्तमाष्टाहिकामहोत्सवः कार्यः ॥ तथा साहिलवाडावास्तव्य-
ओइसवालज्ञातीय श्रे' देल्हाउ' आल्हण श्रे' नागदेवउ' आम्बेदेव श्रे' कार्हणउ'
आसल श्रे' वोहियउ' लाखण श्रे' जसदेवउ' वाहड श्रे'
- २५ सीलणउ' देल्हण श्रे' बहुदा श्रे' महधराउ' धणपाल श्रे' पूनिगउ' वाघा श्रे'
गोसलउ' बहडाप्रभृतिगोष्टिकीः । अमीभिस्तथा १० दशमीदिने श्रीनेमिनाथदेवस्य
अष्टमाष्टाहिकामहोत्सवः कार्यः ॥ तथा श्रीअर्बुदोपरि देउलवा-
- २६ डावास्तव्यसमस्तश्रावकैः । श्रीनेमिनाथदेवस्य पंचापि कल्याणिकानि यथा-
दिनं प्रतिवर्षं कर्त्तव्यानि ॥ एवमियं व्यवस्था श्रीचंद्रावतीपतिराजकुलश्रीसोम-
सिंहदेवेन तथा तत्पुत्रराज' श्रीकान्हडदेवप्रमुखकुंमरैः समस्तराजलोकैस्त-
- २७ था श्रीचंद्रावतीयस्थानपतिभट्टारकप्रभृतिकविलास तथा गूगुलीत्रौक्षणसमस्तमहा-
जनगोष्टिकैश्च तथा अर्बुदाचलोपरि श्रीअचलेश्वरश्रीवशिष्ठ तथा संनिहितैः । ग्राम-
देउलवाडाग्रामश्रीश्रीमातामहबुग्रामआबुयग्रामओरासाग्रामउ'-

१ वांथो गोष्टिकाः २ वांथो आम्बुय ३ वांथो गोष्टिकाः ४ वांथो षष्ठा ५ वांथो ब्रह्म. ६ वांथो
आंबुय ७ वांथो साजण (?) ८ वांथो गोष्टिकाः ९ वांथो आम्ब १० वांथो गोष्टिकाः ११ वांथो अर्बुदो १२ वांथो
कुमारैः १३ वांथो ब्राह्मण १४ वांथो गोष्टिकैश्च १५ वांथो अर्बुदा १६ वांथो संनिहितग्राम १७ वांथो आबुय.
ले. ८८

- ૨૮ તરછામસિહરગ્રામસાલગ્રામહેઠડંજીગ્રામઆર્ણગ્રામશ્રીધાંધલેશ્વરદેવીયકોટડીપ્રમુ-
તિદ્વાદશગ્રામેષુ 'સંતિષ્ઠમાનસ્થાનપતિતપોધનગૂગુલીબ્રાહ્મણરાઠિયપ્રમૃતિસમસ્તલો-
કૈસ્તથા માલિભાડાપ્રમૃતિગ્રામેષુ સંતિષ્ઠમાનશ્રીપ્રતીહા-
- ૨૯ રવંશીયસર્વરાજપુત્રૈશ્ચ આત્મીયાત્મીયસ્વેચ્છયા શ્રીનેમિનાથદેવસ્ય મંડપે સમુપ-
વિશ્યોપવિશ્ય મહં. શ્રીતેજઃપાલપાર્શ્વાત્ સ્વીયસ્વીયપ્રમોદપૂર્વકં શ્રીલૂણસીહ-
વસહિકાભિધાનસ્યાસ્ય ધર્મસ્થાનસ્ય સર્વોપિ રક્ષાપભારઃ સ્વીકૃતઃ । તદેતદા-
- ૩૦ ત્મીયવચનં પ્રમાણીકુર્વેભિરેતૈઃ સર્વૈરપિ તથા ઇતદીયસંતાનપરંપરયા ચ ધર્મ-
સ્થાનમિદમાચંદ્રાર્કં યાવત્ પરિરક્ષણીયં ॥ યતઃ ॥ કિમિહ કપાલકમંડલુવલ્કલ-
સિતરક્તપટજટાપટલૈઃ । વ્રતમિદમુજ્જ્વલમુન્નતમનસાં પ્રતિપન્નનિર્વહણં ॥ છ ॥
- ૩૧ તથા મહારાજકુલશ્રીસોમસિંહદેવેન અસ્યાં શ્રીલૂણસિંહવસહિકાયાં શ્રીનેમિનાથ-
દેવાય પૂજાંગમોગાર્થં વાહિરહયાં હવાળીગ્રામઃ શાસનેન પ્રદત્તઃ ॥ સ ચ શ્રીસોમ-
સિંહદેવાભ્યર્થનયા પ્રમારાન્વયિભિરાચંદ્રાર્કં યાવત્ પ્રતિપાલ્યૈઃ ॥
- ૩૨ ॥ સિદ્ધિક્ષેત્રમિતિ પ્રસિદ્ધમહિમાશ્રીપુંડરિકો ગિરિઃ શ્રીમાન્ રૈવતકોપિ વિશ્વવિદિતઃ
ક્ષેત્રં વિમુક્તેરિતિ । નૂનં ક્ષેત્રમિદં દ્વયોરપિ તયોઃ શ્રીઅર્બુદસ્તત્પ્રભૂ ભેજાતે કથમ-
ન્યથા સમમિમં શ્રીઆદિનેમી સ્વયં ॥ ૧ સંસારસર્વસ્વમિદૈવ મુક્તિસ-
- ૩૩ ॥ ઈર્વસ્વમપ્યત્ર જિનેશ દૃષ્ટં । વિલોકયામાને ભવને તવાસ્મિન્ પૂર્વં પરંચ ત્વયિદ્ધ-
ષ્ટિપાથે ॥ ૨ શ્રીકૃષ્ણર્ષીયશ્રીનયવંદ્રસૂરેરિમે ॥ સં. સરવણપુત્રસં. સિંહરાજસાધુ
સાજણસંસહસાસાહદેપુત્રી સુનથવ પ્રણમતિ ॥ શુભં ॥*

૧ વાંચો સંતિષ્ઠમાન અને બ્રાહ્મણ. ૨ વાંચો કુર્વેભિરેતૈઃ ૩ પંક્તિને છેડે એક ચિહ્ન છે. ૪ આ પંક્તિને છેડે પંક્તિ ૩૧ માં છે તેવું જ ચિહ્ન છે.

નં ૧૬૬

આબુગિરિના જૈન લેખો^૧

લેખ નં. ૩^૨

વિક્રમ સંવત ૧૨૮૭ ફાગણ સુદિ ૩ સોમવાર

નં ૩ નો લેખ મુખ્ય મંદિરના દ્વારના ઓતરંગ પર કેતરેલો છે. તેમાં લખ્યું છે કે તેજપાલે પોતાના પુત્ર લૂણસિંહના પુણ્ય માટે આ લૂણવસહિકામાં પવિત્ર નેમિનાથનું આ મહાતીર્થ સોમવારે, રાત્ર વિક્રમનાં વર્ષ ૧૨૮૭ ના ફાગણ (ફાલ્ગુન)ના શુક્લ પક્ષના ૩ ને દિને ” અંધાવ્યું. પ્રોફેસર કિલ્હોર્નએ આ તથા નીચેની તારીખો મારે માટે કૃપા કરીને ગણી હતી; એમનાં કહેવા મુજબ આ તારીખ વિ. ૧૨૮૭ ગત, અને વિ. ૧૨૮૭ ચાલુ બન્ને માટે ખોટી છે. વિ. ૧૨૮૭ ગત માટે શુક્રવાર, ૭ મી ફેબ્રુઆરી ઇ. સ. ૧૨૩૧ અને વિ. ૧૨૮૭ ચાલુ માટે રવિવાર, ૧૭ મી ફે વારી ઇ. સ. ૧૨૩૦ સાથે તે તારીખ મળતી આવે છે.

અક્ષરાન્તર

- ૧ ઓ^૩ ॥ નૃપમિક્રમસંવત ૧૨૮૭ વર્ષે ફાગણસુદિ ૩ સોમે અબેહ શ્રીઅર્વુદાચલે શ્રીમદળહિલપુ-
- ૨ રવાસ્ત^૪ પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં^૫ શ્રીસોમાન્વયે મહં^૬ શ્રીઆસરાસુ-તમહં^૭ માલદેવ
- ૩ વમહં^૮ શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજબ્રાતૃમહં^૯ શ્રીતેજપાલેન સ્વકીયમાર્યામહં^{૧૦} શ્રીઅનુપમદે-વિકુક્ષિ-
- ૪ સંમૃતસુતમહં^{૧૧} શ્રીલૂણસીહપુણ્યાર્થે અસ્યાં શ્રીલૂણવસહિકાયાં શ્રીનેમિનાથમહાતીર્થે કારિતં ॥ છ ॥ છ ॥

૧ મુખ્ય મંદિરના દરવાજાના બારણાં ઉપર મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૪૨. ૨ એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૭૩ પ્રો. એચ. બ્યુડર્સ ૩ ચિન્હરૂપે દર્શાવેલ છે ૪ વાંચો અર્વુદા.

ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર^૧

વિક્રમ સંવત ૧૨૮૭ આષાઢ સુદ ૮ શુક્રવાર

અક્ષરાન્તર

પતરૂં પહેલું

- ૧ યા । સ્વસ્તિ રાજાવલીપૂર્વવત્સમસ્તરાજાવલીવિરાજિતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વર-
પરમભટ્ટારકચૌલુક્યકુ-
- ૨ લકમલવિકાસનૈકમાર્તંડશ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજશ્રીચામુંડરાજદે-
વપાદાનુ-
- ૩ ધ્યાતમહારાજાધિરાજશ્રીવલ્લભરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજશ્રીદુર્લભરાજદેવ-
પાદાનુધ્યાતમ-
- ૪ હારાજાધિરાજશ્રીમીમદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજત્રૈલોક્યમહાશ્રીકર્ણદેવપાદા-
નુધ્યાતમહા-
- ૫ રાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમપરમભટ્ટારકાવંતીનાથત્રિભુવનગંડર્વવરકજિણ્ણસિદ્ધચક્રવ-
ર્ત્તિશ્રીજ-†
- ૬ યસિંહદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકસ્વભુજાવિક્રમરણાંગણ-
વિનિર્જિત-
- ૭ શાકંભ[રી]ભૂપાલ શ્રીકુમારપાલદેવપાદાનુધ્યાતપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકમહારાજાધિ-
રાજપરપમાહે-
- ૮ શ્રવેહેલાકરદીકૃતસપાદલક્ષ્માપાલ શ્રીઅજયપાલદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરા-
જાહવપરાભૂત-
- ૯ દુર્જયગર્જનકાધિરાજશ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમ-
ભટ્ટારકાભિ-
- ૧૦ નવસિદ્ધરાજસપ્તમચક્રવર્ત્તિશ્રીમદ્ગ્રીમદેવઃ સ્વભુજ્યમાનવાર્દ્ધિપથકાંતવર્ત્તિનઃ સમસ્ત-
રાજપુરુષાન્
- ૧૧ બ્રાહ્મણોચરાંસ્તન્નિયુક્તાધિકારિણો જનપદાંશ્ચ બોધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા ॥
શ્રીમત્વિક્રમાદિત્યોત્પા-

૧ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૧ પતરાંનું માપ-૧૪"×૧૫." લીપિ-ગ્રેન દેવનાગરી. સ્થિતિ-ધણી જ નાશ પામેલી છે. † પ. ૫ મટારક પહેલાં એક પરમ બૂંસી નાંખ્યા.

- १२ वितसंवत्सरशतेषु द्वादशसु सप्ताशीत्युत्तरेषु आषाढमासीयशुक्लाष्टम्यां शुक्रवारे-
ऽत्राकतोऽपि सं-
- १३ वत् १२८७ वर्षे आषाढशुदि ८ शुक्लेऽस्यां संवत्सरमासपक्षवारपूर्विकायां तिथा-
नघेह श्रीमदणहिल-
- १४ पाटके स्नात्वा चराचरगुरुं भगवंतं भवानीपतिमभ्यर्च्य संसारासारतां विचिंत्य
नलिनीदलगतजल-
- १५ लवतरलतरं प्राणितव्यमाकलिज्य ऐहिकामुष्मिकं फलमंगीकृत्य पित्रोरात्मनश्च
पुण्ययशोऽभि-
- १६ वृद्धये देवाउग्राम- स्वसीमापर्यंत सवृक्षमालाकुलकाष्ठतृणोदकोपेत सहिरण्य-
भागभो-
- १७ गसदंडो दशापराभसर्वादायसमेतो नवनिधानसहित पूर्वप्रदत्तदेवदायत्रक्ष-
दायवर्जं तथा
- १८ मानपत्रकु तिपत्रभराप्रति द्र १ दाणीयां पलश तथा मूलमं-
डिल्यां ... का प्रति द्र १ तथा
- १९ मूलगंडी प्रति द्र १ भाट्टयकं प्रति द्र ० ॥ दाणीयां पत्रशतं ॥
उष्ट्रभरा प्रतिद्र १ दाणीयां पत्र-
- २० शत १ मूली भरा प्रति द्र १ दाणीयां पत्रशत १ जलदभरा प्रति
द्र १ दाणीयां पत्रशत १ एवमेत-
- २१ त् सल्लखणपुरे सोलुं० राणा० आनाऊ लणापसाकेन कारितभी आनलेश्वर देव-
श्रीसल्लखणेश्वरदे-
- २२ वयोर्नित्यनैमित्तिकादिपूजार्थं तथा सत्रागारे ब्राह्मणानां भोजनार्थं च मंडल्यां
श्रीमूलेश्वरदेवम-
- २३ ठेत्यस्थानपतिवेदगर्भराशये शासनोदकपूर्वमस्माभिः प्रदत्तं ॥ ग्रामस्यास्यावाटा
यथा ॥ पूर्वस्यां
- २४ हांसलपुरग्रामसीमायां सीमा । दक्षिणस्यां फींचडीग्रामपोद्र गृहाणां सन्निधौ
संतिष्ठमानग्राम-
- २५ स्यास्य सीमायां तथाहानीयाणीग्रामसीमायां च सीमा ॥ पश्चिमायां मेढेराग्राम-
सीमायां सीमा ।
- २६ उत्तरस्यां सूरयजग्रामसांवावाडाग्रामयोः सीमायां सीमा ॥ एवममीभिरावाटै
रुपलक्षितं आ-

पं. १५ वांथो माकल्य. पं. १६ देवाउ संशयवाणुं छे. वांथो पर्यंतः; काष्ठ; अेक दको भूसी नांभि
पं. १७ वांथो एवमेत; सहितः पं. २४ वांथो संतिष्ठमान.
के. २९

- २७ ममेनमवगम्य तन्निवासिजनपदैर्यथादीयमान[दानी]भागप्रभृतिकं सदाज्ञाश्रवण-
विधेयैर्भूत्वाऽ-
२८ मुष्मै [तपोधनाय] समुपनेतव्यं । सामान्यं चैतत् पुण्यफलं मत्वाऽस्मद्वंश-
जैरन्यैरपि
२९ भाविभोक्तृभिरस्मत्प्रदत्तधर्मदायोऽयमनुमंतव्यः । पालनीयश्च ॥ उक्तं च
भगवता व्या-

पतरुं वीजुं

- १ सेन ॥ षष्ठिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमंता च
तान्येव नरकं ‡
२ वसेत् ॥ १ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेच्च वसुं [धरां] स विष्टायां कृमिर्भूत्वा
पितृभिः सह मज्जति ॥ २ ।
३ वंध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः । कृष्णसर्पाः प्रजायंते भूमिदानापहार-
काः । ३ बहुभिर्वसु-
४ धा भुक्ता [राजभिः स] गरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमी तस्य तस्य तदाफलं
॥ ४ दत्त्वा भूमिं भाविनः पार्थिवे-
५ दान् भूयो भूयो याचते रामभद्रः । सामान्योऽयं दानधर्मो नृपाणां स्वे स्वे का
पालनीयो भवद्भिः । ५ ।
६ लिखितमिदं शासनं कायस्थान्वयप्रसूत ठ० सातिकुमारसुत महाक्षपटालिक ठ०
श्रीसोमसिंहेन ॥
७ दूतकोऽत्र महासाधि ठ० श्रीबहुदेव इति श्रीभीमदेवस्य ।
८ तथा सलखण[पुरी]वास्तव्यः वणिक्व्यहारिय प्रभृति ...
लोकस्य हट्टकरण-
९ शुक्लमंडपिकाप्रौढ अरिशतपथकेषु सलखणपुरीयमठ ...
वीठिकया काण सं-
१० चरतः संजातः यथा ॥ समस्तकणानाभृतचेटिय
तिभुद्धपुण्य
११ भृतचाऊयां प्रति तथा दानी इ २ घृततैलभृत
वे तथा-

‡ पं. १ प्रायेः षष्ठिं; सहस्राणि; तिष्ठति; नरके. पं. ३ विष्टायां.

- १२ भृतचा ... क ... ति तथा दानेद्र ४ तथा कणचोपट
भृतवाहनमध्ये
- १३ क ४ त ... य ॥ आजम्बा मेथि आमला बेहेडावा
- १४ सिका ... दानं न ग्राह्यं ॥ तथा कणभृत ... ६ वरवली ...
- १५ भीसेटप्रति द्र १२ तथा कणभृतपत्र ... तथा ...
तभृतपत्राणि ...
- १६ द्र १ तथा सेडसरसश्रीपथकयोः समस्त ... रे... वणभृतवेटीयावा ...
प्रतिकृ ... रा दा-
- १७ ने द्र १ तथा भृतचात्रयावा ... तं प्रति तथा दाने ... तथा मांजिष्ट ।
त्रपुक् हिं ग भारं प्रति वृद्धदाने द्र १
- १८ पट्टसूत्र । हिं गुल । प्रवालक । श्रीखंड । कर्पूर । कस्तूरी । हंगु । कुंकुम ।
अगुरु । त ...
- १९ मालपत्र । जाइफल । जाइवत्री । लमसी । कापड । नालिकेर । हरडां
बेहेडां — — — कन्म ॥
- २० खांडु । गुल । साकर । मरिच । दांत । मरुमांसि । महुवस । सवाही कासी
.... । ताभ्या । का-
- २१ श्यालोह । बथलोह । साक्रुड । मीण । ज । चीत्राहल । खज्जुर । खारिक ।
वस्त [प्र]भृतिस-
- २२ मसुक्तयाणकागांध्रुवमुखेन मूलेकास्येदपाटीप्रमाणेन पूर्णदानात् दानस्य धर्मं
प्रति मु-
- २३ क्ति द्र १ अनया रीत्या दानं ग्राह्यं ॥ संजातधुरादाभपट्टकस्य पथकोत्तारपरी-
स्थापने पदकं प्र-
- २४ ति द्र १६४ मार्गे । हिठियकप्रातीसारक ... भिरधिकं किमपि न ग्राह्यं ।
राजः वीसलसत्क-
- २५ कणाय ... प्रभृतचाउयावाहन १ वेडीयावाहन १ उपरितनरीत्या क्षेपायां क्षेपायां
- २६ प्रसादेन भोक्तव्यं । इमां छेदपाटीं व्यतिक्रम्य यः कोऽपि वर्णसंकरं कुरुते
तस्मात् छित्तिर्ग्राह्या ॥ यस्याः । स्वे ... प्रमाणेन पालनीयः भोक्तव्यं च ॥

સારાંશ

- ૧ પ્રસ્તાવના—(અ) વંશાવલી, જયસિંહનું વર્ણન વિક્રમ સંવત ૧૨૬૩ ના નં. ૩ પ્રમાણે છે તે સિવાય, વિક્રમ સંવત ૧૨૮૩ ના નં. ૫ પ્રમાણે જ છે.
- (બ) અણ્ણહિલપાટકનો ભીમદેવ ૨ વર્ષિપથકના રાજપુરુષો અને નિવાસીઓને વિક્રમ સંવત ૧૨૮૭, આષાઠ સુદિ ૮ શુક્રવારે નીચેનું દાન જાહેર કરે છે.
- ૨ દાન—દેવાઉ(?)^૧ ગામ તેની સીમા:—
- (અ) પૂર્વમાં હાંસલપુર ગામ
- (બ) દક્ષિણમાં ફીંચડી અને હાનીયાની ગામો
- (ક) પશ્ચિમે મેઢુરા ગામ
- (ડ) ઉત્તરે સૂર્યજ અને સાપાવાડા ગામો.
- (ર) અને ભૂમિમાં અને પૈસામાં જુદા જુદા કરો (વિવિધ વેરા).
- ૩ દાનપાત્ર—સોલુંકી રાણા આના ઠ(કુર) લૂણપસાકે સલખણપુરમાં બાંધેલાં આનલે-શ્વર અને સલખણેશ્વરના મંદિર; મંદિરનાં પૂજાર્ચ અને બ્રહ્મલોજનાથે દ્રુટી મણ્ણલી-માં મૂલેશ્વરદેવના મઠનો સ્થાનપતિ.
- ૪ રાજપુરુષો—લેખક અને દ્વતક નં. ૫ મામાં હતા તેજ છે.
- ૫ અનુલેખ—(તા. ઠ.) અનુલેખ ઘણો ઘસાઈ ગયો છે. પણ તે સલખણપુરના વાણી-આણે આપવાના કરને લગતું વધારેનાં શાસનના ભાગવાળું છે. હું દિલગીર છું કે તેમાં જે પ્રાચીન ગુજરાતીના શબ્દો આવે છે તે સર્વનો અર્થ કરવાનાં સાધન મારી પાસે નથી.

૧ ક્વોર્ટર માર્કર જનરલના નકશામાંથી આ ગામ મળી શકતું નથી. વિરમગામ તાલુકાના વાયબ્ય ખુલામાં હાંસલપુર નામનું એક ગામ છે. ઉત્તરે દાનપત્રનું ગામ સૂર્યજ, સૂરજ ગામ છે. નૈરત્યમાં પુંચર ગામ અને મળે છે જેને હું ફીંચડી સાથે સરખાવું છું.

આબુગિરિના જૈન લેખો

લેખ નં. ૪ થી ૧૮^૧

(વિક્રમ સં. ૧૨૮૮ (લેખ નં ૪ થી ૧૮)

નં ૪ થી ૩૨ ના લેખો ઉપરથી જણાય છે કે પછીનાં વર્ષોમાં પણ તેજપાલે મંદિરને વધારવાનું તથા શાસ્ત્રગારવાનું કાર્ય ચાલુ રાખ્યું હતું. આ લેખો મંદિરની આસપાસનાં કેટલાંક ન્હાનાં લોયરામાંના મંદિરોનાં આતરંગો ઉપર કેતરેલા છે. તેમાં લખ્યું છે કે, તેજપાલે પોતાના કુટુંબનાં કેટલાંક માણસોના પુણ્યને અર્થે આ ન્હાનાં મંદિરો અને જીનો તથા તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ ઉભાં કરાવ્યાં હતાં.

તેમાં આવતા ઇલ્લાખો સામાન્ય રીતે જાણવા યોગ્ય છે. ‘મહમ્’, ‘મહમ્ત’નું દૂકું રૂપ સૌથી વધારે વપરાયું છે. તે ઇલ્લાખ તેજપાલે તથા તેનાં ઘણાં ખરાં કુટુંબીઓએ ધારણ કરેલો છે. પરંતુ લેખ નં ૨૪ અને ૨૬-૩૧ માં આવતી વંશાવલીમાં તેજપાલના પૂર્વજો ચણ્ડપ અને ચણ્ડપ્રસાદ, તેનો પિતા અશ્વરાજ અથવા આસરાજ અને તેની માતા કુમારદેવી, એઓને ‘ઠ’ નો ઇલ્લાખ આપ્યો છે, જે ‘ઠક્કર’ને બદલે છે, જ્યારે ચણ્ડપ્રસાદના પુત્ર અને અશ્વરાજના પિતા સોમને ફરેક વેળા ‘મહમ્’ ઠહેવામાં આવે છે. આથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે આ બે ઇલ્લાખો વચ્ચે કંઈક તફાવત હોવો જોઈએ, જોકે આ તફાવત બહુ મોટો નહીં હોય, કારણકે, ચણ્ડપ અને અશ્વરાજને લેખ નં ૩ થી ૮, ૧૦-૧૮, ૨૧-૨૩, અને ૩૨ માં ‘મહમ્’ પણ કહ્યા છે. લેખ નં ૩૨ માં તેજપાલની બીજી સ્ત્રી સુહડાદેવીની માતા સંતોષાને ઠક્કરાજીનો ઇલ્લાખ આપ્યો છે. સુહડાદેવીના માતામહ અને પ્રમાતામહને ‘ઠ’ કહ્યા છે. લેખ નં ૨૬-૨૭ અને ૩૦ ઉપરથી જણાય છે કે તેજપાલનો વડિલ ખંધુ વસ્તુપાલ ‘સંઘપતિ’નો ઇલ્લાખ ધારણ કરતો હતો. “કીર્તિકૌમુદી”ના ૬ મા સર્ગ ઉપરથી જણાય છે કે તેને આ ઇલ્લાખ શત્રુંજય, રૈવતક, અને પ્રભાસનાં મોટાં તીર્થોની મહાયાત્રાની વ્યવસ્થા કરી આગેવાની લીધી હતી તે બદલ મળ્યો હતો. આ ઇલ્લાખ સર્ગ ૬ શ્લોક ૧૨ માં આવે છે. તેમાં કહ્યું છે કે; “બીજાં સર્વ જગ્યા પછી તે જમતો, જ્યારે બીજાં સર્વ યાત્રાળુઓ ભર ઉઘમાં આવી જતાં ત્યારે તે ઉઘતો. નિદ્રામાંથી જાગવામાં તે સૌથી પહેલો હતો. આ રીતે તેણે ‘સંઘપતિ’નું વ્રત પાળ્યું. તેજપાલનાં સ્ત્રી-સંબંધીઓને સાત વાર માર્હનેા ઇલ્લાખ લગાડ્યો છે. (લેખ નં ૪, ૧૧, ૨૬, ૨૭, ૨૯-૩૧)

નં ૩૨ માં તેજપાલની બીજી સ્ત્રી સુહડાદેવીનું કુટુંબ જે શાખાનું હતું તે પદ્મનામાં મોઢ જાતિનું હોવાનું આપ્યું છે.

જે સાધુઓની મૂર્તિઓ મૂકેલી છે તે આ છે:—જિન સુપાર્શ્વ, (નં ૧૨), મુનિ સુમત (નં ૨૧), વારિસેણ (નં ૨૪), ચન્દ્રાનન (નં ૨૫), શાશ્વત જિન અષભ (નં ૩૦) શાશ્વત જિન વર્ધમાન (નં ૩૧), અને તીર્થંકરો —સીમંધર સ્વામિન (નં ૨૬) જિન યુગંધર સ્વામિન (નં ૨૭) જિન બાહુ (નં ૨૮), અને સુબાહુ (નં ૨૯)

લેખ નં ૪-૧૮ માં વિક્રમ સંવત ૧૨૮૮ છે; નં ૧૯-૨૩ માં વિક્રમ સંવત ૧૨૯૦ છે; લેખ નં ૨૪-૨૫ માં વિક્રમ સંવત ૧૨૯૩ ના ચૈત્ર કૃષ્ણપક્ષ ૭ ની તિથિ છે. નં ૨૬-૩૧ માં વિક્રમ ૧૨૯૩ ના ચૈત્ર કૃષ્ણપક્ષ ૮ ને શુક્રવાર છે. આ વર્ષ કાર્તિકાદિ ૧૮. ૧૨૯૩ ગત, અને ‘પૂર્ણિમાન્ત’ ચૈત્ર માટે શુક્રવાર, ૨૦ મી ફેબ્રુવારી ઇ. સ. ૧૨૩૭ ની બરોબર થાય છે. નં ૩૨ માં વિક્રમ સં. ૧૨૯૭ વૈશાખ વદ ૧૪ શુક્રવાર છે, ને કાર્તિકાદિ વિ. ૧૨૯૭ ગત અને પૂર્ણિમાન્ત વૈશાખ માટે શુક્રવાર ૧૧ એપ્રિલ ઇ. સ. ૧૨૪૧ ના બરોબર થાય છે.

૧ એ. ઈ. વો. ૮ પા. ૨૨૩ થી ૨૨૯ ગ્રો. એચ. હ્યુડર્સ. ૨ આ ચાર તીર્થંકરોને ‘વિહરમાણ’ એવું વિશેષણ લગાડ્યું છે.

અક્ષરાન્તર

લેખ નં. ૪^૧

- ૧ ઓ^૨ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાન્વયે મહં શ્રીમાલદેવસુતાવાઈશ્રીસદમલશ્રેયો-
૨ ઈ^૩ મહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥

લેખ નં. ૨^૪

- ૧ ઓ^૨ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાન્વયે મહં શ્રીમાલદેવસુતમહં શ્રીપુંનસીહીયમા-
૨ ર્યામહં શ્રીઆદ્યણદેવિશ્રેયોઈ^૩ મહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥

લેખ નં. ૬^૫

- ૧ ઓ^૨ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમાન્વયે^૬ મહં શ્રીઆસરાસુતમહં શ્રીમાલદેવીયમાર્યામહં [*] શ્રીપાતૂશ્રે-
યોઈ^૩ મહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિ-
૨ કા કારિતા । [।]

લેખ નં. ૭^૬

- ૧ ઓ^૨ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમાન્વયે મહં શ્રીઆસરાસુતમહં શ્રીમાલદેવીયમાર્યામહં શ્રીલીલૂશ્રેયોઈ^૩
મહં શ્રી-
૨ તેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા । [।] છ ॥

લેખ નં. ૮^૭

- ૧ ઓ^૨ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટવંશીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમમહં શ્રીઆસરામહં શ્રીમાલદેવાન્વયે મહં શ્રીપૂનસીહસુતમહં શ્રીપેથડ-
શ્રેયાઈ^૩ મહં શ્રીતે-
૨ જપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥

૧ ઓશરીમાં પહેલા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૬૬૬ ૨ ચિહ્નપે છે.
૩ ચંડપના 'ડ'નું સ્વરૂપ વિચિત્ર છે. ૪ ઓશરીમાં બીજા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ
નં. ૧૬૬૭ ૫ ઓશરીમાં ત્રીજા મંદિરના નાના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૬૬૮ ૬ વાંચો ક્ષે
૭ વાંચો સોમાન્વયે ૮ ઓશરીમાં ચોથા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૬૬૯
૯ વાંચો વિક્રમ ૧૦ ઓશરીમાં પાંચમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૬૭૦

અક્ષરાન્તર

લેખ નં. ૯^૧

૧ ઓ^૧ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટવંશીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમાન્વયે મહં શ્રીમાલદેવસુતમહં શ્રીપુંનસીહશ્રેયોર્થ મહં શ્રીતેજપાલેન
દેવકુલિ[કા] કારિતા ॥ છ ॥ છ ॥

લેખ નં. ૧૦^૨

૧ ઓ^૨ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટવંશીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમાન્વયેમહં શ્રીઆસરામહં શ્રીમાલદેવશ્રેયોર્થ તત્સોદરલ્લુપ્તમહં
શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥ ॥

લેખ નં. ૧૧^૩

૧ ઓ^૩ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટવંશીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમમહં શ્રીઆસરામહં શ્રીમાલદેવાન્વયેમહં શ્રીપુંનસીહસુતાવાઈશ્રી^૪
૨ ચલદેવિશ્રેયોર્થમહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥

લેખ નં. ૧૨^૪

૧ ઓ^૪ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે શ્રીમત્પત્તનવાસ્તવ્યપ્રાગ્વાટજાતીયશ્રીચંડપ-
શ્રીચંડપ્રસાદશ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાસુતશ્રીમાલદેવમહં
૨ શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજપાલેન મહં શ્રીવસ્તુપાલભાર્યાયાઃ મહં શ્રીસોલુકાયાઃ
પુણ્યાર્થ શ્રીસુપાર્શ્વજિનાલંકૃતા દેવકુલિકેયં કારિતા ॥ છ ॥ છ ॥

લેખ નં. ૧૩^૫

૧ ઓ^૫ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે શ્રીપત્તનવાસ્તવ્યપ્રાગ્વાટજાતીયશ્રીચંડપ-
શ્રીચંડપ્રસાદશ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાસુતશ્રી-
૨ માલદેવમહં શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજપાલેન મહં શ્રીવસ્તુપાલભાર્યાલલતાદે-
વિશ્રેયોર્થ દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥ છ ॥

૧ ઓશરીમાં ૭૪૫ નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૬૭૧ ૨ ચિહ્નરૂપે છે.
૩ સંવત્નોત્તમ પુરો લખ્યો નથી. ૪ ઓશરીમાં સમગ્ર નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૬૭૨
૫ ઓશરીમાં આઠમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૬૭૩ ૬ વાંચો કુતાવાઈ
૭ ઓશરીમાં ચાલીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૨૭ ૮ વાંચો સંવત
૯ ઓશરીમાં એકતાલીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૨૮ ૧૦, ૧૧,
૧૨માં શ્રીવસ્તુપાલ

લેખ નં. ૧૪^૧

- ૧ ઑ^૧ ॥ સંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે શ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદશ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાંગજમહં શ્રીવસ્તપાલસુતમહં શ્રીજયતસીહશ્રેયોર્થ
- ૨ મહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥

અક્ષરાન્તર

લેખ નં. ૧૫^૨

- ૧ ઑ^૨ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે શ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદશ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાંગજમહં [*]શ્રીતેજપાલેન શ્રીજયતસીહમાર્યાજયતલદેવિ-
- ૨ શ્રેયોર્થ દેવકુલિકા કારિતા ॥

લેખ નં. ૧૬^૩

- ૧ નૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદશ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાંગજેન મહં શ્રીતેજપાલેન શ્રીજયતસીહમાર્યાસૂહવદેવિ-
- ૨ શ્રેયોર્થ દેવકુલિકા કારિતા ॥

લેખ નં. ૧૭^૪

- ૧ ઑ^૩ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદશ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાન્વયસમુદ્ભવમહં શ્રીતેજપાલેન મહં શ્રીજયતસી-
- ૨ હમાર્યામહં શ્રીરૂપાદેવિશ્રેયોર્થ દેવકુલિકા કારિતા । [।] છ ॥

લેખ નં. ૧૮^૫

- ૧ ઑ^૪ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે શ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાન્વયે મહં શ્રીમાલદેવસુતાશ્રીસહજલશ્રેયોર્થ મહં શ્રીતેજપાલેન દે-
- ૨ વકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥

૧ ખેતાળીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૩૧ ૨ ચિન્હરૂપે છ. ૩ વાંચો શ્રીવસ્તુપાલ ૪ ખેતાલીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર લીસ્ટ નં. ૧૭૩૨ ૫ ખોશરીમાં ચુમ્માલીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૩૪ ૬ પિસતાલીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૩૬ ૭ છેતાલીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૩૮.

श्रीमद्देव २ ज्ञानुं दानपत्र^१

(चक्रम संवत् १२८८ भाद्रपद शुद्ध १ (५३५०) सोमवार.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ ॥ ७ ॥ स्वस्ति राजावलीपूर्ववत्समस्तराजावलीविराजितमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभ-
- २ द्वारक चोलुक्यकुलकमलविकासनैकमार्तण्ड श्रीभूलराजदेवपादानुध्यात महाराजा-
- ३ धिराजपरमेश्वरपरमभद्वारकश्रीचामुंडराजदेव पादानुध्यातपरमेश्वरपरमभद्रा-
- ४ रकमहाराजाधिराज श्रीवल्लभराजदेव पादानुध्यात महाराजाधिराजश्रीदुर्लभ-
- ५ राजदेव-
- ६ पादानुध्यातपरमेश्वरपरमभद्वारकमहाराजाधिराज श्रीभीमदेवपादानुध्यातपरमेश्वर-
- ७ परमभद्वारकमहाराजाधिराजत्रैलोक्यमलश्रीकर्णदेवपादानुध्यातमहाराजाधि-
- ८ राजपरमेश्वरपरमभद्वारकावन्तीनाश्रिभुवनगंडर्वरकजिष्णुसिद्धचक्रवर्त्तश्रीज -
- ९ यंसिंहदेवपादानुध्यातपरमेश्वरपरमभद्वारकमहाराजाधिराजउमापतिवरलब्धप्र-
- १० सादप्राप्तराज्य प्रौढप्रतापलक्ष्मीस्वयंवरस्वभुजविक्रमरणगणविनिर्जितशाकंभरीभू-
- ११ पालश्रीकुमारपालदेवपादानुध्यातपरमेश्वरपरमभद्वारकमहाराजाधिराजपर-
- १२ ममाहेश्वर प्रबलबाहुदंडदंष्ट्ररूपकंदर्पहेलाकरदीकृतसपादलक्षक्षमापालश्री-
- १३ अजयपालदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभद्वारकाहवपराभूत-
- १४ दुर्जयगार्जनकाधिराजश्रीभूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरप-
- १५ रमभद्वारकाभिनवसिद्धराजसप्तमचक्रवर्त्तश्रीमद्भीमदेवः स्वभुज्यमानवालौय-
- १६ पथकांतर्वर्तिनः समस्तराजपुरुषान् ब्राह्मणोत्तरांस्तन्नियुक्ताधिकारिणो जनप-
- १७ दांश्च बोधयत्यस्तु वः संविदितं यथा ॥ श्रीमत्त्रिक्रमादित्योत्पादितसंवत्सर-
- १८ शतेषु द्वा-
- १९ दशसु अष्टाशीत्युत्तरेषु भाद्रपदमासीयशुक्लप्रतिपदायां सोमवारेऽत्रांकोतोषि
- २० संवत् १२८८ वर्षे भाद्रवाशुदि १ सोमेऽस्यां संवत्सरमासपक्षवारपूर्विकायां
- २१ तिथा-
- २२ वद्येह श्रीमदणहिलपाटके स्नात्वा चराचरगुरुं भगवंतं भवानीपतिमभ्यर्च्य
- २३ सं[सारासारतां]विचिंत्य नलिनीदलगतजललवतरलतरं प्राणितव्यमाक-
- २४ [लिज्य]पेहिकामुष्मिकं फलमंगीकृत्य पित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोऽभिवृद्ध-

१ छ. ओ. वो. ६ पा. २०३ डो. छ. शुद्ध १ ॥ पतरुं पाप ११३ ॥ ५१४ ॥ क्षिपि-क्षेत्र देवनागरी
पतरुं ना नीयेना लागे सिपाय स्थिति सुरक्षित है.
ले. ९१

२२ ये [सीमापर्यं]तः सवृक्षमालाकुलकाष्टतृणोदकोपे-
पतरुं बीजं

- १ त सहि [रण्य] भागभोग सदंडदशापराधसर्वादायसमेतो नवनिधानसहितः†
- २ पूर्वप्रदत्तदेवदायब्रह्मदायवर्जं सलखणपुरेत्यश्रीआनलेश्वरश्रीसलखणे-
- ३ श्वरदेवयोः मठस्थानपतिवेदगर्भराशेर्मठेस्मिन् भट्टारकाणां भोजनाय स-
- ४ त्रा[गारा]र्थं तथैतदीयसुतसोमेश्वरस्य ग्रामस्यास्य मध्यात् भूमिहल २० विंशतिहल-
- ५ भूमी च शासनेनोदकपूर्वमस्माभिः प्रदत्तं ॥ ग्रामस्यास्याघाटा यथा ॥
पूर्वस्यां सांप-
- ६ राग्रामछत्राहलग्रामयोः सीमायां सीमा ॥ दक्षिणस्यां गुंठावाडाग्रामसीमायां सीमा प-
- ७ श्विमायां राणावाडाग्रामसीमायां सीमा । उत्तरस्यां उंदिराग्रामआंगणवाडाग्रामयोः सी-
- ८ मायां सीमा ॥ एवमभीभिराघाटैरुपलक्षितं ग्राममेनमवगम्य तन्निवासिजनपदैर्यथा-
- ९ दीयमानदानीभोगप्रभृतिकं सदाज्ञाश्रवणविधेयैर्भूत्वाऽमुष्मै समुपनेतव्यं । सामान्यं
- १० चैतत्पुण्यफलं मत्वाऽस्मद्वंशजैरन्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्प्रदत्तधर्मदायोयमनुमं-
- ११ [त]व्यः । पालनीयश्च ॥ उक्तं च भगवता व्यासेन ॥ षष्ठि वर्षसहस्राणि
स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः ।
- १२ आलेत्ता चानुमंता च तान्येव नरकं वसेत । १ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेच्य
वसुंधरां । स वि-
- १३ छायां कृमिर्भूत्वा पितृभिः सह गज्जति । २ बंध्याटवीष्वतोयामु श्रुष्ककोटर-
वासिनः । कृष्ण-
- १४ सर्पाः प्रजायंते भूमिदानापहारकाः । ३ दत्त्वा भूमिं भाविनः पार्थिवेन्द्रान्
भूयोभूयोया-
- १५ यते राममद्रः । सामान्योयं दानधर्मो नृपाणां स्वे स्वे काले पालनीयो
भवद्भिः । ४
- १६ बहुभिर्वसुधा मुक्ता राजभिः समरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमी तस्य तस्य
तदा फलं ॥ ५ लि-
- १७ खितमिदं शासनं कायस्थान्ययप्रसूत ठ० सातिकुभारसुत महाक्षपटलिक
ठ० सोम-
- १८ सिंहेन । दूतकोऽत्र महासांधि ठ०

श्री बहुदेव इति

श्री भीमदेवस्य ॥

* पं. २२ वांछि। काष्ठ. † पं. १ तः स; भोगः स; राधः; सहितः पं. ६ छत्राद्वार शं३१५६ छे
पं.११ वांछि। सहस्राणि; तिष्ठति. पं. १२ वांछि। नरके वसेत्; हरेत् पं. १७ वांछि। स्थान्वय.

સારાંશ.

૧ પ્રસ્તાવના.— (અ) વંશાવલી:—વંશાવલી જયસિંહ અને મૂલરાજ ૨ નાં વર્ણન વિક્રમ સંવત્ ૧૨૬૩ ના નં. ૩ પ્રમાણે છે. ખાકીની વિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૩ ના નં. ૫ પ્રમાણે છે.

(બ) ભીમદેવ ૨ અણહિલપાટકમાં નિવાસ કરી વાલ્મીય પથકના રાજપુરુષો અને નિવાસી-ઓને વિક્રમ સંવત ૧૨૮૮ ના ભાદ્રપદ સુદીના પ્રતિપદ (અમાસ) ને સોમવારે નીચેનું દાન બહિર કરે છે.

૨ દાનપાત્ર અને આશય:—આનંદેશ્વર અને સલખણેશ્વરના સલખણપુરમાં મંદિર; અને ત્યાંના મઠનો સ્થાનપતિ વેદગર્ભરાશિ તથા તેનો પુત્ર સોમેશ્વર; ભટ્ટારકેના લોજનાથે અને સત્રાગારાથે

૩ દાન—ગામ અને ગામમાં (સોમેશ્વર માટે) ૨૦ હલ-વાહુ ભૂમિ. ગામની સીમા:—

(અ) પૂર્વે સાંપરા અને છતાહાર (?) ગામો.

(બ) દક્ષિણે ગુંઠાવાડા ગામ.

(ક) પશ્ચિમે રાણાવાડા ગામ.

(ઢ) ઉત્તરે ઉન્દિરા અને આગણવાડા ગામો.

૪ રાજપુરુષો—લેખક કાયસ્થ ઠાકુર સાતિકુમારનો પુત્ર મહાક્ષપટસિંહ ઠાકુર સોમસિંહ. દૂતક મહાસાંધિવિઞ્ઞિક ઠાકુર વહુદેવ.

ગિરનારના લેખો^૧ નં. ૩૪

વિ. સં. ૧૨૮૯ આશ્વિન વદિ ૧૫ સોમવાર

રાજલ અને વેજલની શુદ્ધાઓની પૂર્વમાં અને ગૌમુખ વરદ જવાના રસ્તાની પશ્ચિમમાં આવેલા ખડક ઉપર આ લેખ છે.

અક્ષરાન્તર

વસ્તુપાલવિહારેણ હારેણેવોજ્વલશ્રિયા ઉપકંઠસ્થિતેનાયં શૈલરાજો વિરાજતે ॥
શ્રીવિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૯ વર્ષે આશ્વિન વદી ૧૫ સોમે મહામાત્ય શ્રીવસ્તુપાલેન
આત્મશ્રેયોર્થે
પશ્ચાદ્ભાગે શ્રીકપર્દિયક્ષપ્રાસાદસ્સમલંકૃતઃ શ્રીશત્રુંજયાવ[તાર] શ્રીઆદિનાથપ્રાસા-
દસ્તદગ્રતો વામપક્ષે
સ્વીયસદ્ધર્મચારિણીમહંશ્રીલલિતાદેવિશ્રેયોર્થે વિંશતિજિનાલંકૃતઃ શ્રીસમ્મેતશિસ્વરપ્રા-
સાદસ્તથા દક્ષિણપક્ષે દ્વિ૦ માર્યામહંશ્રીસોમુશ્રેયોર્થે ચતુર્વિંશતિજિનોપશોભિતઃ શ્રીઅષ્ટા-
પદપ્રાસાદઃ૦ અપૂર્વઘાટરચનારુચિરતરમભિનવપ્રાસાદચતુષ્ટયં નિજદ્રવ્યેણ કારયાંચક્રે ॥

ભાષાન્તર

માલા જેવા શુભ્ર અને જેમ માલા ડુંડને શોભાવે છે તેમ પ્રવેશદ્વારને શોભાવતા વસ્તુ-
પાલના વિહારથી આ પર્વત પ્રકાશે છે.

વિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૯ આશ્વિન વદિ ૧૫ સોમવારે મહામાત્ય શ્રીવસ્તુપાલે ચાર નવાં અને
સુંદર અનુપમ મંદિરો બંધાવ્યાં, જેમાંનાં બે મંદિરો આત્મશ્રેયાર્થે બંધાવ્યાં હતાં-- એક પશ્ચિમ
ભાગમાં શ્રીકપર્દી યક્ષનું મંદિર; બીજું શત્રુંજયાવતાર શ્રીઆદિનાથનું, ઉપરના મંદિરની ડાબી
બાજુએ અને ત્રીજું સુવર્ણના શિખરવાળું અને વીશ જુનોથી શોભીતું પોતાની સદ્ગુણી ભાર્યા
લલિતાદેવીના શ્રેયાર્થે અને ચોથું ચોવિશ જુનોથી શોભીતું અપ્રાપ્તનું મંદિર પોતાની બીજી
ભાર્યા સોમુક્ર, ના શ્રેય માટે બંધાવ્યું.

નં. ૧૮૮—૧૯૨

આયુગિરિના જૈન લેખો^૧ નં. ૧૯ થી ૨૩

વિ. સં. ૧૨૯૦

અક્ષરાન્તર

લેખ નં. ૧૯^૧

૧ ઓ^૩ ॥ સંવત્ ૧૨૯૦ વર્ષે મહં શ્રીસોમાન્વયે મહં શ્રીતેજપાલસુતમહં શ્રીલૂણસી-
હમાર્યામહં શ્રીલક્ષ્મદેવિશ્રેયોર્થ મહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥

લેખ નં. ૨૦^૨

૧ ॥ સંવત્ ૧૨૯૦ વર્ષે પ્રાગ્વાટવંશીયમહં શ્રીસોમાન્વયે મહં શ્રીતેજપાલસુતમહં
લૂણસીહમાર્યારયણાદેવિશ્રેયોર્થ મહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥
શુભં ભવતુ ॥

લેખ નં. ૨૧^૩

૧ ઓ^૪ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૯૦ વર્ષે શ્રીપત્તનવાસ્તવ્યપ્રાગ્વાટવંશીયમહં શ્રીચંડ-
પશ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે મહં શ્રીઆસરાસુતમહં શ્રીમાલદેવપ્રાતૃમહં શ્રી-
૨ વૈસ્તપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજપાલેન સ્વકીયમાર્યામહં શ્રીઅનુપમદેવિશ્રેયોર્થ દેવ-
શ્રીમુનિસુવ્રતસ્ય દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥

લેખ નં. ૨૨^૪

૧ ઓ^૫ ॥ સંવત્ ૧૨૯૦ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયમહં શ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદશ્રી[સો]મ-
શ્રીઆસરાન્વયસમુદ્ગૂતમહં શ્રીતેજપાલેન સ્વસુતશ્રીલૂણસીહસુતાગરદેવિશ્રેયોર્થ
દેવકુલિકા કારિતા । [।] છ ॥

લેખ નં. ૨૩^૫

૧ ઓ^૬ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૯૦ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયમહં શ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદ-
શ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાન્વય [સમુદ્ગૂત] મહં શ્રી[તેજપાલેન]સ્વસુતાવટલદેવિશ્રે-
યોર્થ દેવકુલિકા કારિતા ॥

૧ એ. ઈ. વો. ૮ પા. ૨૨૬ પ્રો. એચ. દ્યુડર્સ. ૨ ઓશરીમાં સત્તરમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર.
ક. લીસ્ટ નં. ૧૬૮૪ ૩ ચિહ્નરૂપે છે. ૪ ઓશરીમાં સત્તરમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. ક. લીસ્ટ
નં. ૧૬૮૫ ૫ ઓશરીમાં અઠારમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. ક. લીસ્ટ નં. ૧૬૮૬ ૬ ચિહ્નરૂપે છે.
૭ વાંઝો વસ્તુપાલ ૮ ઓશરીમાં ઓગણીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. ક. લીસ્ટ ૧૬૮૦ ૯ ચિહ્ન
રૂપે છે. ૧૦ સમુદ્ગૂત નોત પુરો લખ્યો નથી. ૧૧ ઓશરીમાં ઓગણીસમા નાના મંદિરના આશુના દ્વારના
આરશાખ ઉપર. ક. લીસ્ટ નં. ૧૬૮૨. ૧૨ ચિહ્નરૂપે છે.
લે. ૯૨

નં. ૧૯૩-૨૦૦

આબુગિરિના જૈન લેખો^૧ નં. ૨૪ થી ૩૧

વિ. સં. ૧૨૯૩ થી. વ. ૭ તથા ૮

અક્ષરાન્તર

લેખ નં. ૨૪^૨

- ૧ ઓં ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૯૩ ચૈત્રવદિ ૭ અઘેહ શ્રીઅર્બુદાચલમહાતીર્થે શ્રીપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયઠં શ્રીચંડપઠં શ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે ઠં શ્રીઆસરાજસુ-
૨ [ત]મહં શ્રીમાલદેવમહં શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજઃ પાલેનં સ્વભગિન્યાઃ
પદ્મલાયાઃશ્રેયોર્થ શ્રીવારિસેણદેવાલંકૃતા દેવકુલિકેયં કારિ તા] ॥

લેખ નં. ૨૫^૩

- ૧ ઓં ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૯૩ વર્ષે ચૈત્રવદિ ૭ અઘેહ શ્રીઅર્બુદાચલમહા-
તીર્થે સ્વયંકારિતશ્રીલૂણસીહવસહિકારુયશ્રીનેમિનાથદેવચૈત્યજગત્યાં મહં શ્રીતેજઃ
પાલેન
૨ માતુલસુતમાભારાજપાલભણિતેન સ્વમાતુલસ્યમહં શ્રીપૂનપાલસ્ય તથા માર્યામહં
શ્રીપૂનદેવ્યાશ્ચ શ્રેયોર્થ અસ્યાં દેવકુલિકાયાં શ્રીચંદ્રાનનદેવપ્રતિમા કારિતા ॥

લેખ નં. ૨૬^૪

- ૧ ઓં^૫ ॥ સ્વેસ્તિ શ્રીવિક્રમનૃપાત્ સં ૧૨૯૩ વર્ષે ચૈત્રવદિ ૮ શુક્રે અઘેહ શ્રીઅર્બુ-
દાચલ[તીર્થે]^૬
૨ સ્વયંકારિતશ્રીલૂણસીહવસહિકારુયશ્રીનેમિનાથદેવચૈત્યજગત્યાં શ્રીપ્રાગ્વાટજ્ઞાતી-
૩ યઠં શ્રીચંડપઠં શ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે ઠં શ્રીઆસરાજઠં શ્રીકુમારદે-
૪ વ્યોઃ સુતમહં શ્રીમાલદેવસંધપતિશ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજઃપાલેન સ્વભ-
૫ ગિન્યા વાઈજાઠ્ઠણદેવ્યાઃ શ્રેયોર્થ વિહૈરમાણતીર્થકરશ્રીસીમંવરસ્વામિપ્રતિમા-
૬ લંકૃતા દેવકુલિકેયં કારિતા ॥ પ્રતિષ્ઠિતો શ્રીનાગેન્દ્રગચ્છે શ્રીવિજયસેનસૂ[રભિઃ] ॥

લેખ નં. ૨૭^૭

- ૧ [॥ ઓં^૮] ॥ સ્વેસ્તિ સંવત્ ૧૨૯૩ ચૈત્રવદિ ૮ શુક્રે અઘેહ^૯ શ્રીઅર્બુદાચલતીર્થે
સ્વયંકારિતશ્રીલૂ[ણસીહ]-

૧ એ. ધ. વો. ૮ પા. ૨૨૭ પ્રો. એચ. લ્યુડર્સ. ૨ ઓશરીમાં તેત્રીશમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૧૫ ૩, ૮, ૧૧, ૧૮ ચિહ્નરૂપે છે. ૪ વાંચો સંવત્ ૫, ૬, ૧૩, ૨૦ વાંચો અર્બુદા ૬ તેજઃપાલ નો તે અરધો લખ્યો છે. ૭ ઓશરીમાં તેત્રીશમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૧૬ ૧૦ ઓશરીમાં છત્વીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૦૭. ૧૨, ૧૬ આ પંક્તિમાં ઉપરની પંક્તિમાં જતાં ચિહ્નો ધણીંખરાં અરપટ છે. ૧૪ વાંચો વાઈ ૧૫ વાંચો સીમંવરસ્વામિ ૧૬ વાંચો પ્રતિષ્ઠિતા ૧૭ ઓશરીમાં સત્યાવીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૦૮

- ૨ ॥ વસહિકારુચ્ચશ્રીઅરિષ્ટનેમિચૈત્યે શ્રીપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયઠં શ્રીચંડપઠં શ્રીચંડપ્રસાદ-
મહં શ્રી [સો]-
- ૩ માન્વયે ઠં શ્રીઆસરાજભાર્યાઠં શ્રીકુમારદેવ્યોઃ સુતમહં શ્રીમાલદેવસંઘપંતિમહં ॥
- ૪ ॥ શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજપાલેન સ્વભગિનીવાઈમાડશ્રેયોર્થે વિહરમાણ- ॥
- ૫ ॥ તીર્થકરશ્રીયુગંધરસ્વામિજિનપ્રતિમાલંકૃતા દેવકુલિકા ઇયં કારિતા ॥ ॥ છ[૥]

લેખ નં. ૨૮^૪

- ૧ ... [અચેહ શ્રીઅર્વુદાચલે^૧ સ્વયંકારિતશ્રીલૂ]
- ૨ [ણ]સીહવસહિકારુચ્ચશ્રીઅરિષ્ટનેમિચૈત્યે શ્રીપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયઠં શ્રીચંડપઠં [૦]
- ૩ શ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે ઠં શ્રીઆસરાજઠં શ્રીકુમારદેવ્યોઃ સુતમ[હં]
- ૪ શ્રીમાલદેવમહં શ્રીવૈસુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજપાલેન સ્વભગિન્યા [સા[ડ]-
- ૫ [દેવ્યાઃ શ્રેયોર્થે]વિહરમાણતીર્થકરશ્રીવાહુજિનાલંકૃતાં દેવકુલિકા કારિ[તા ॥]

લેખ નં. ૨૯^{૧૦}

- ૧ ॥ ઓ^{૧૧} ॥ સ્વસ્તિ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૯૩ વર્ષે ચૈત્રવદિ ૮ શુક્રે અચેહ શ્રી-
અર્વુદાચલમહાતીર્થે સ્વયં [કા]-
- ૨ ॥ રિતશ્રીલૂણસીહવસહિકારુચ્ચશ્રીનેમિનાથદેવચૈત્યજગત્યાં શ્રીપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયઠં
શ્રીચંડપ-
- ૩ ॥ ઠં શ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે ઠં શ્રીઆસરાજઠં શ્રીકુમારદેવ્યોઃ સુતમહં
શ્રીતેજપાલે-
- ૪ ન સ્વભગિન્યા વૈદિધળદેવિશ્રેયસે વિહરમાણતીર્થકરશ્રીસુવાહુવિવાલંકૃતાં દેવકુ-
લિકા કારિતા[॥]

લેખ નં. ૩૦^{૧૧}

- ૧ ॥ ઓ^{૧૨} ॥ સ્વસ્તિ શ્રીનૃપવિક્રમસં[વત્ ૧]૨૯૩ વર્ષે ચૈત્રવદિ ૮ શુક્રે અચેહ
શ્રીઅર્વુદાચલમહાતીર્થે સ્વયંકારિતશ્રીલૂણસીહવસહિકારુચ્ચશ્રીનેમિનાથદેવ-॥
- ૨ ॥ ચૈત્યજગત્યાં શ્રીપ્રાગ્વાટજ્ઞા[તીયઠં શ્ર]ીચંડપઠં શ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમા-
ન્વયે ઠં શ્રીઆસરાજઠં શ્રીકુમારદેવ્યોઃ સુતમહં શ્રીમાલદેવસંઘપ- ॥

૧ વાંચો બાઈ ૨ વાંચો કુલિકેય ૩ આ લીટી ૫છી ચિહ્ન છે. ૪ ઓશરીમાં અડધાવીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૦૬. ૫ આ પંક્તિની શરૂવાતના અક્ષરો અસ્પષ્ટ છે. ૬ વાંચો અર્વુદા ૭ વાંચો શ્રીવસ્તુપાલ ૮ આ લીટીઓ નકામી છે. ૯ વાંચો શ્રીવાહુ ૧૦ ઓશરીમાં ઓગણત્રીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર, મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૧૦. ૧૧ ચિહ્નરૂપે છે. ૧૨ આ પંક્તિમાં ઉપર નીકળતાં અક્ષરોનાં ચિહ્નો અસ્પષ્ટ છે. ૧૩ વાંચો અર્વુદા ૧૪ વાંચો બાઈ ૧૫ વાંચો સુવાહુવિવા. ૧૬ ઓશરીમાં ત્રીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર, મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૧૧. ૧૭ ચિહ્નરૂપે છે. ૧૮ વાંચો અર્વુદા.

૩ ॥ તિમહં શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજઃપાલેન સ્વભગિન્યા વાઈસોહગાયા શ્રેયોર્થ
શાશ્વતજિનશ્રીઋષભદેવાલંકૃતા દેવકુલિકા કારિતા [॥]

લેખ નં. ૩૧'

- ૧ ॥ ઑં ॥ સ્વસ્તિ શ્રીનૃપવિક્રમસવત્ ૧૨૨૩ વર્ષે ચૈત્રવદિ ૮ શુક્રે અષ્ટે શ્રી-
અર્બુદાચલમહાતીર્થે સ્વયંકારિતશ્રીલણસીંહવસહિકાયાં શ્રીનેમિનાથદેવચૈત્યે જગત્યાં
- ૨ ॥ શ્રીપ્રાગ્વાટજાતીયઠં શ્રીચંડપઠં શ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે ઠં શ્રીઆસ-
રાજઠં શ્રીકુમારદેવ્યોઃ સુતમહં શ્રીમાલદેવમહં શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં
- ૩ શ્રીતેજઃપાલેન સ્વભગિન્યા વાઈવયનુકાયાઃ શ્રેયોર્થ શ્રીવર્દ્ધમાનાભિષશાશ્વતજિ-
નપ્રતિમાલંકૃતા દેવકુલિકેય કારિતા ॥ શુભમ્ ભવતુ । મંગલં મહાશ્રીઃ ॥' ॥

૧ ઓશરીમા એકત્રીસમા નાના મંદિતા વારશાળ કપર, મી. કત્રીન્સના કોસ્ટ નં. ૧૭૧૨
૨ ચિહ્નરૂપે છે. ૩ વાંચો સંવત ૪ વાંચો અર્બુદા ૫ વાંચો નૈત્યજગત્યાં ૬ વાંચો શ્રીપ્રાગ્વાટજાતીય ૭ વાંચો
વાઈ ૮ આ વિરામ ચિહ્ન પછી એક ચિહ્ન છે.

लीमहेव २ ज्ञानुं दानपत्र^१

विश्वम संवत् १२८५ मार्गशीर्ष सुदी १४ शुक्रवार

अक्षरान्तर

पतखं पहेलुं

- १ ९॥ स्वस्ति राजावलीपूर्ववत्समस्तराजावलीसमलंकृतमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरम-
- २ भट्टारकचौलुक्यकुलकमलविकासनैकमार्तंडश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधि-
- ३ राजपरमेश्वरपरमभट्टारक श्रीचामुंडराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्व-
- ४ रपरमभट्टारक श्रीवट्टभराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजश्रीदुर्लभराजदेवपा-
- ५ दानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकश्रीभीमदेवपादानुध्यातपरमेश्व-
- ६ रपरमभट्टारकमहाराजाधिराजत्रैलोक्यमलश्रीकर्णदेवपादानुध्यातपरमेश्वरपर-
- ७ मभट्टारकमहाराजाधिराजअवंतीनाथत्रिभुवनगंडवर्वरकजिष्णु[सिद्धच]कवर्त्तिश्री-
- ८ जयसिंहदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टा[रकउमा]प[ति]वर-
- ९ लब्धप्रसादप्राप्तराज्यप्रौढप्रतापलक्ष्मीस्वयंवरस्वभुजाविक्रमरणांगण[वि]निर्जितशा-
- १० कंभरीभूपालश्रीकुमारपालदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टा-
- ११ रकपरमाहेश्वरप्रबलबाहुदंडदर्परूपकंदर्पहेलाकरदीकृतस[पा]दलक्षक्ष्मां-
- १२ पालश्रीअजयपालदेवपादानुध्यातपरमेश्वरपरमभट्टारकमहाराजाधिराजम्ले-
- १३ च्छतमोनिचयच्छन्नमहीवलयप्रद्योतनवालाकिंआहवपरा भूतदुर्जयगर्जनकाधि-
- १४ राजश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकामिनव-
- १५ सिद्धराजसप्तमचक्रवर्त्तिश्रीमद्धीमदेवः स्वभुष्यमानवर्द्धिपथक्रांतःपातिनः समस्तरा-
- १६ जपुरुषान् ब्राह्मणोत्तरांस्तन्निधुक्ताधिकारिणोजनपदांश्च बोधयत्यस्तु वः संविदितं
- १७ यथा ॥ [श्रीमत्]विक्रमादित्योत्पादितसंवत्सरशतेषु द्वादशसु पंचनवत्युत्तरेषु मा-
- १८ र्गमासीयशुक्लचतुर्दश्यां गुरुवारेऽत्रांकतोऽपि संवत् १२९५ वर्षे मार्गे शुदि १४ गु-
- १९ रावस्यां संवत्सरमासपक्षवारपूर्वकायां तिथावचेह श्रीमदणहिलपाटके स्ना-
- २० त्वा चराचरगुरुं भगवंतं भवानीपतिमभ्यर्च्य संसारासारतां विचिंत्य नलिनीदल-
- २१ गतजललवतरलतरं प्राणितव्यमाकलिज्य ऐहिकामुष्मिकं च फ[ल]मंगीकृ-॥
- २२ त्य पित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोऽभिवृद्धये भोजुयामामस्थाने संजातस [लखण] पुरं स्व-
- २३ सीमापर्यंतं सवृक्षमालाकुलकाष्टनृणोदकोपेतं सहिरण्यभागभो[गं सदां]डद-
- २४ शापराधसर्वादायसमेतं नवनिधानसहितं पूर्वप्रदत्तदेवदायब्रह्मदायव ॥

१ छ. अ. वा. ९ पा. २०५. पतरांनु माप-११३" × १४३"; (माप—जैन देवनागरी. स्थिति—थोड़ीक नाश पायेली छ. पं. ११ वांथो परममहेश्वर; रूप पं. १५ वांथो स्वमुज्यमान. पं. २१ का माकल्य. पं. २३ वांथो कुल; काष्ठ; पं. २४ वांथो राधेस. ले. ९३

२३ जै तथा घूसडीग्रामे गो[ह]णसरसन्निधो पल्लडिका ण ईशानको-

२६ महाराज्ञीश्रीसूमलदेव्या[श्च]

पतरुं बीजं

- १ णे भूमिहलद्वयेन संजातवाटिका १ एवमे — — — सोलूं राणां । लूणप-
- २ सासुतराणं वीरमेन घूसडीग्रामे कारित श्रीवीरमेश्वरदेव तथा श्रीसूमलेश्व-
- ३ रदेवयो[नि]स्थं नैवेद्यांगभोगपंचोपचारपूजार्थं मठाधिपतिराजकुलश्रीवेदगर्म-
- ४ राश[ये] शासनोदकपूर्वमस्माभिः पदत्तं ॥ पुरस्यास्याघाटा यथा ॥ पूर्वस्थां नीलछीमा-
- ५ मसीमायां सीमा । दक्षिणस्थां घूसडीग्रामसीमायां सीमा ॥ पश्चिमायां कालीयाणाग्राम-
- ६ मडुचाणाग्रामयोः सीमायां सीमा ॥ उत्तरस्थां त्रिहट्टिग्रामकुषलोऽग्रामयोः सीमा-
- ७ यां सीमा ॥ पल्लडिकाया आघाटा यथा ॥ पूर्वस्थां द्वारवतीसत्कपल्लडिका यथा राजमार्ग-
- ८ श्च ॥ दक्षिणस्थां तडागिका तथा राजक्षेत्रं च । पश्चिमायां श्रीलिम्बादित्यक्षेत्रं ॥ उत्तरस्थां भो-
- ९ जुयाग्राममार्गः ॥ वाटिकाया आघाटा यथा ॥ पूर्वदक्षिणपश्चिमउत्तरप्रभृतिषु दि-
- १० क्षु निक्षिप्तस्वीयस्वीयआघाटेषु सीमा ॥ एवममीभिराघाटैरुपलक्षितं स्थानकत्रयमे-
- ११ नमवगम्य तन्निवासिजनपदैर्यथादीयमानदानीभोगप्रभृतिकं सदाज्ञाश्रवणविधे-
- १२ यैर्भूत्वाऽपुष्पै मठपतये समुपनेतव्यं ॥ सामान्यं चैतत्पुण्यफलं मत्वाऽस्मद्वंशजैर-
- १३ न्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्पदत्तदेवदायोऽयमनुमंतव्यः । पालनीयश्च ॥ उक्तं च भग-
- १४ वता व्यासेन ॥ षष्ठिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः ॥ आच्छेत्ता चानुमंता च तान्ये-
- १५ व नरकं वसेत् । १ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरीत वसुंधरां ॥ स विद्यायां कृमि-
- भूत्वा पितृ-
- १६ मिः सह मज्जति । २ वंध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः । कृष्णसर्पाः प्रजा-
- १७ यंते भूमिदानापहारकाः । ३ दत्त्वा भूमिं भाविनः पार्थिवेन्द्रान् भूयोभूयो याचते रा-
- १८ मभद्रः । सामान्योऽयं दानधर्मो नृपाणां स्वे स्वे काले पालनीयो भवद्भिः । ४ बहुभिर्वसु-
- १९ धा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमी तस्य तस्य तदा फलं ॥९ लिखित-
- २० मिदं शासनं कायस्थान्वयप्रसूतं ठं सातिकुमारसुतमहाक्षपटलिकं ठं श्रीसो-
- २१ मसिहेन । दूतकोऽत्रमहासांधिं ठं श्रीवयजलदेव इति ॥

श्रीमद्भीमदेवस्य ॥

पं. २ वांथो वीरमेण. पं. ११ वांथो मेतद्व पं. १४ वांथो षष्ठि सहस्राणि; तिष्ठति. पं. १५ वांथो नरके वसेत्; हस्त.

સારાંશ

૧ પ્રસ્તાવના—

(અ) વંશાવલી :—વંશાવલી મૂલરાજ ૨ ને મ્હેચ્છથી અંધકારવાળી થએલી પૃથ્વીને પ્રકાશિત કરતા સૂર્ય સાથે સરખાવતાં વર્ણન સિવાય બાકીની વિક્રમ સંવત ૧૨૮૮ના પ્રમાણે છે.

(બ) ભીમદેવ ૨ વર્ધિપથકના રાજપુરુષો અને નિવાસીઓને વિક્રમ સંવત ૧૨૬૫ માર્ગ સુદી ૧૪ ગુરુવારે નીચેનું દાન બહાર કરે છે.

૨ દાન—(૧) પુર. ભોળુયા ગામના સ્થાનમાં બાંધેલું

(૨) ગોહણસર નજીક ઘૂસડી ગામમાં પદ્મડિકા

(૩) સાણના વાયવ્ય કોણના ભાગમાં બે હલવાહ ભૂમિનો એક બગીચો.

... .. પુરની સીમા :—

(અ) પૂર્વે નીલછી ગામ.

(બ) દક્ષિણે ઘૂસડી ગામ

(ક) પશ્ચિમે મહુઆણા ગામ

(ઢ) ઉત્તરે ત્રિહુટિ અને કુશલોડ ગામો.

પદ્મડિકાની સીમા :—

(અ) પૂર્વે દ્વારવતીચત્કની પદ્મડિકા.

(બ) દક્ષિણે રાજમાર્ગ

(ક) પશ્ચિમે નહાનું સરોવર (તડાગ) અને રાજક્ષેત્ર.

(ઢ) ઉત્તરે ભોળુયા ગામનો માર્ગ.

૩ દાનપાત્ર— રાણા લૂણપસાના પુત્ર રાણા વિરમે ઘૂસડીમાં બાંધેલું વીરમેશ્વરનું મંદિર અને સૂમલેશ્વરનું મંદિર પૂજાર્થે : દ્રુટી રાજકુલ વેદગર્ભરાશિ, મહતો સ્થાનપતિ.

૪ રાજપુરુષો— લેખક વિક્રમ સંવત ૧૨૮૮ ના લેખ પ્રમાણે.

દ્વતક, મહાસાંધિવિચ્છેદિક ઠાકુર વચ્ચલદેવ.

* નોટ—પહેલા પતરાની ૨૬ મી પંક્તિમાં સૂમલદેવી-ભીમદેવની એક રાણીએ સ્વહસ્ત મૂક્યા છે.

सीमहेव २ ज्ञानुं हानपत्र^१

विक्रम संवत् १२८६ मार्गशीर्ष वदि १४ रविवार

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ । ॥ स्वस्ति राजावलीपूर्ववत्समस्तराजावलीसमलंकृतमहाराजाधिराजपरमेश्वरप-
- २ रमभट्टारकचौलुक्यकुलकमलविकासनैकमार्त्तड श्रीमूलराजदेवपादानुध्यातम-
- ३ हाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकश्रीचामुंडराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधि-
- ४ राजपरमेश्वरपरमभट्टारकश्रीवल्लभराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजप-
- ५ रमेश्वरपरमभट्टारकश्रीदुर्लभराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्व-
- ६ रपरमभट्टारकश्रीभीमदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारक-
- ७ त्रैलोक्यमलश्रीकर्णदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकअव-
- ८ न्तीनाथत्रिभुवनगंडवर्वरकजिष्णुसिद्धचक्रवर्त्तिश्रीजयसिंहदेवपादानुध्यातमहाराजा-
- ९ धिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकउमापतिवरलब्धप्रसादप्राप्तराज्यप्रौढप्रतापलक्ष्मी-
- १० स्वयंवरस्वभुजविक्रमरणांगणविनिर्जितशाकंभरीभूपालश्रीकुमारपालदेवपादानु-
- ११ ध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकमहामाहेश्वरप्रबलबाहुदंडदर्परु-
- १२ पकंदर्पहेलारकदीकृतसपादलक्षक्षमापालश्रीअजयपालदेवपादानुध्यातमहारा-
- १३ जाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकम्लेच्छतमोनिचयच्छन्नमहीवल्लयप्रद्योतनबाला-
- १४ र्कश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकउमापति-
- १५ वरलब्धप्रसादप्राप्तराज्यप्रौढप्रतापलक्ष्मीस्वयंवरवामकरनिविडनिवे[शित]काम्मु-
- १६ कविनिर्मुक्तनिसितशरवातव्यापादितानेकवैरिनिकरम्भकरंबितभुजा — — अ-
- १७ भिनवसिद्धराजसप्तमचक्रवर्त्तिश्रीमद्भीमदेवः स्वभुज्यमानवर्द्धिपथकांतवर्त्तिनः
- १८ समस्तराजपुरुषान् ब्राह्मणोत्तरांस्तन्नियुक्ताधिकारिणोजनपदांश्च बोधयत्यस्तु वः सं-
- १९ विदितं यथा ॥ श्रीमत्विक्रमादित्योत्पादितसंवत्सरशतेषु द्वादशसु षट्त्नवत्युत्तरे-
- २० षु मार्गमासीयकृष्णचतुर्दश्यां रविवारेऽत्रांऽकतोऽपि ॥ विक्रमसंवत् १२९६ वर्षे मा-
- २१ र्गवदि १४ रवावधेह श्रीमदणहिलपाटके स्नात्वा चराचरगुरुं भगवंतं भवानीपतिम-
- २२ भ्यर्च्य संसारासारतां विचिंत्य नलिनीदलगतजललवतरलतरं प्राणितव्यमाकलय्य
- २३ ऐहिकमामुष्मिकं च फलमंगीकृत्य पित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोऽभिवृद्धये राजसीया ॥
- २४ महाराज्ञीश्रीसूमलदेव्याश्च

१ ध. अ. वे. ६ पा. २५ अ. प्युद्धर. पतरांनुं माप” १३ X १५”; लिपि: जैन देवनागरी
पं. १६ पात्रे: निश्चित; निकुरम्भ.

पतरुं बीजुं

- १ [ण]ग्रामः स्वसीमापर्यंतः सवृक्षमालाकुलकाष्ठतृणोदकोपेतः सहिरण्यभागभोगः सवं-
- २ डो दशापराध सर्वादायसमेतो नवनिधानसहितः पूर्वप्रदत्तदेवदायब्रह्मदायवर्ज
- ३ घूसडीग्रामे सोलु०राण०श्रीलूणपसासुत०राण०वीरमेण कारितश्रीवीरमेश्वरदेवश्री-
- ४ सुमलेश्वरदेवयोर्नित्यपूजानेवेद्यअंगभोगार्थं स्थानपतिश्रीवेदगर्भराशये शास-
- ५ नोदकोदकपूर्वमस्माभिः प्रदत्तः ॥ ग्रामस्यास्याघाटा यथा ॥ पूर्वस्यां ठेढवसणरीवडी
- ६ ग्रामयोः सीमायां सीमा । दक्षिणस्यां लघु० ऊमडाग्रामसीमायां सीमा पश्चिमायां मंडल्या सी-
- ७ मायां सीमा । उत्तरस्यां सहजवसणदालउद्रग्रामयोः सीमायां सीमा ॥ एवममी-
भिराघाटैरु-
- ८ पलक्षितं ग्राममेनमवगम्य तन्निवासिजनपदैर्यथादीयमानदानीभोगप्रभृतिकं सदाज्ञा-
- ९ श्रवणविधेयैर्भूत्वाऽमुष्मै तपोधनाय समुपनेतव्यं । सामान्यं चेतत् पुण्यफलं मत्वास्मद्व-
- १० शजैरन्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्प्रदत्तधर्मदायोऽयमनुमंतव्यः । पालनीयश्च ॥ उक्तं
- ११ च भगवता व्यासेन ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमंता च ता-
- १२ न्येव नरकं वसेत् ॥१ इह हि जलदलीलाचंचले जीवलोके तृणलवणधुसारे सर्व-
- १३ संसारसौख्ये । अपहरतु दुराशः शासनं देवतानां नरकगहनगर्तावर्त्तपातोत्सुको
- १४ यः ॥२ यानिह दत्तानि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि धर्मार्थयशस्कराणि । निर्माल्यवांति-
प्रतिमा-
- १५ नि तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥३ बहुभिर्वसुधा मुक्ता राजभिः सगरादिभिः ॥
- १६ यस्य यस्य यदा भूमी तस्य तस्य तदा फलं ॥ ४ वंध्याटवीप्वतोयासु शुष्कको-
टरवासिनः ।
- १७ कृष्णसर्पाः प्रजायंते भूमिदानापहारकाः ॥५ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरीत
वसुंधरां । स वि-
- १८ छायां कृमिर्भूत्वा पितृभिः सह भज्जति ॥ ६ दत्त्वा भूमिं भाविनः पार्थिवेन्द्रान्
भूयो भूयो याच-
- १९ ते रामभद्रः । सामान्योऽयं दानधर्मो नृपाणां स्वे स्वे काल पालनीयो भवद्भिः
॥७ लिखित-
- २० मिदं कायस्थान्वयप्रसूतदंड० सातिकुमारसुत० महाक्षपटलिक ० ठ ० श्रीसोम-
सिंहेन ॥
दूतकोऽत्र महासांधिविग्रहिक० ठ० श्रीवयजलदेव इति

श्रीमद्वीमदेवस्य ।

पं. २ वांथि उदश; धः. पं. ४ नैवेद्यांग. पं. ५ लूंसी नांथि. दको. पं. ६ वांथि चैतत्. पं. ११ वांथि
षष्टि; सहस्राणि; तिष्ठति. पं. १२ नरके पं. १४ वांथि वान्त. पं. १५ वांथि विंध्या. पं. १७ वांथि
इरेत. पं. १८ वांथि छायां
ले. १४

સારાંશ

૧ પ્રસ્તાવના:—

(અ) વંશાવલી:— વંશાવલીમાં ૯ મા રાજા અજયપાલને બધારાનાં વિશેષણો મહામા-
હેશ્વર અથવા શિવનો પરમભક્ત આપેલાં છે તે સિવાય વિક્રમ સંવત ૧૨૯૫ ના
પ્રમાણે છે.

(બ) અણહિલપાટકનો ભીમદેવ. ૨. બર્ધિપથકના રાજપુરુષો અને નિવાસીઓને
વિક્રમ સંવત ૧૨૯૬ વડિ ૧૪ ને રવિવારે નીચેનું દાન જાહેર કરે છે.

૨ દાન— રાજયસીયણી* ગામ. તેની સીમા:—

- (અ) પૂર્વે ઠંઠવસણ અને સીવડી ગામો.
- (બ) દક્ષિણે ન્હાનું ઉભડા.
- (ક) પશ્ચિમે મણડલી
- (ડ) ઉત્તરે સહજવસણ અને દાલૌડ ગામો.

૩ દાનપાત્ર— સોલુંકી રાણા લૂણપસાના પુત્ર રાણા વિરમે ધૂસડીમાં બાંધેલાં વીરમેશ્વર અને
સૂમલેશ્વરનાં મંદિરોને પૂજાર્થે; ટૂંટી મઠનો સ્થાનપતિ રાજકુલ વેદગર્ભરાશિ.

૪ રાજપુરુષો— લેખક નં. ૭ અને ૮ પ્રમાણે
દૂતક નં. ૮ પ્રમાણે.

* નોટ—પહેલા પત્રના પર સ્વહસ્ત મહારાણી શ્રી સૂમલદેવ્યાશ્ચ અને (એકદાન) રાણી સૂમલદેવીનું
એમ છે.

નં. ૨૦૩

આબુગિરિના જૈન લેખા નં. ૩૨

વિ. સં. ૧૨૬૭ વે. નં. ૧૪

અક્ષરાન્તર

૧ ઓં^૧ સંવત્ ૧૨૯૭ વૈશાખવાદિ ૧૪ ગુરૌ પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયચંડપચંડપ્રસાદમહં
[*^૦] શ્રીસોમાન્વયે મહં [*^૦] શ્રીભાસરાજસતમહં [*^૦] શ્રીતેજ:પાલેન
શ્રીમત્પત્તનવાસ્તવ્યમોદજ્ઞાતીયઠં જાહ્નુસુતઠં આસાસુતાયાઃ ઠકુરાજીસંતોષાકુ-
ક્ષિસંભૂતાયામહં [*^૦] શ્રીતેજ:પાલદ્વિતીયભાર્યામહં [*^૦] શ્રીસુહૃદાદેવ્યાઃ
[શ્રેયોર્થ] [॥]

૧ એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૨૬ પ્રો. એચ દ્યુડર્સ. મુખ્ય મંદિરના દરવાજા પાસે સુશોભિત ગોખાલા
ઉપર. કઝીન્સના લોસ્ટ નં. ૧૭૪૪ એ. ૧ ચિત્રરૂપે દર્શાવેલો.

જૂનાગઢ તાપે વેરાવળમાં

રાજા ભીમદેવ ૨ જાનો શિલાલેખ^૧

જૂનાગઢની હદમાં, કાઠિયાવાડમાં નૈઋત્ય કિનારા પર વેરાવળ એક નાનું બંદર છે. ફોજદાર-ના મકાનમાં આ પથર છૂટો પડ્યો છે. તે ૨૧૬૪×૧૭૬ થી ના માપનો છે. તેના ઉપર દેવના-ગરી લિપિમાં સંસ્કૃત શ્લોકોની ૪૫ પંક્તિઓ છે. તેનો નીચેનો થોડો ભાગ, તથા થોડા છૂટા-છવાયા અક્ષરો નાશ પામ્યા છે. તેમાં ચૌલુક્ય વંશના કેટલાક રાજાઓનાં નામ આપ્યાં છે. તેમાંનો છેલ્લો-આ લેખમાં લખેલો-આલ મૂલરાજ કહેવાતો મૂલરાજનો પુત્ર ભીમદેવ ૨ જો છે. તેણે સોમનાથનું મંદિર બંધાવ્યું અને તેનું મેઘનાદ નામ પાડ્યું. આ લેખમાંથી ચોક્કસ તારીખ મળી આવતી નહીં હોવાથી એટલું જ કહી શકાય કે, તે ઈ. સ. ૧૧૭૬ અને ઈ. સ. ૧૨૪૩ વચ્ચે, જ્યારે ભીમદેવ ૨ જો અણહિલપુરમાં ગાદી ઉપર હતો, ત્યારે લખાયે હોવો જોઈએ.

અક્ષરાન્તર

- ૧ ઐ સ્વસ્તિ જમોઽમ્યુદયશ્ચ ॥ દેવાદ્વઃ કલિકાલકલ્પવિટપી કલ્યાણલીલાસુસ્થા-
ગરુખ્યાંબુનિધેઃ સુધાંશુરમરીકારૈક
- ૨ હેતુઃ શિવઃ । યસ્યેચ્છાપરિણામતલ્લિજગતી જાગર્તિ નિદ્રાતિ ચ પ્રાલેયાંશુવ-
પૂરસાયનમસૌ શ્રેયાંસિ સોમેશ્વરઃ ॥ ૧ ॥ વિ-
- ૩ શ્વતક્લેશાંધકારપ્રકરપરિભવા યોચતાનામિવેંદુશ્રેણીનાં લાલયંતઃ શ્રિયમલિભવભ્રાં-
તિવિચ્છિન્તયે વઃ । આરક્તામ્રાંગુલીનામરુણરુ-
- ૪ ચિષયોચ્ચાવચશ્રીમિરુચ્ચૈર્માસ્વદ્વામંડલાનાં પદનલ્પકિરણાઃ સંતુ વિશ્વેશ્વરસ્ય ॥ ૨ ॥
માતઃ સરસ્વતિ મદીયમુદારકાર્તિપંકેરુહપ્રતિમમાસ્યમલં
- ૫ કુરુષ્વ । વિશ્વેશગંડચરિતોપનિષદ્વિજ્ઞાનમયૈવ યાવદધર્મર્ષણમાતનોમિ ॥ ૩ ॥
કલૌ યુગે કુક્ષિતિપાલુસાં ધર્મસ્થિતિં વીક્ષ્ય પિનાકપાણિ
- ૬ વિચષ્ટ સંકેતવશાદ્વિવૃત્તસ્વસ્થાનકોદ્ધારધિયા નિજાંશં ॥ ૪ ॥ શ્રીકાન્યકુઙ્ગે
દ્વિજપુંગવાનાં ત્રેસાહુતાશાધરિતાશુભાનાં મીમાંસયા શાંતશુ
- ૭ શાંગૃહેષુ નિન્યેઽવતારં જગતાં શિવાય ॥ ૫ ॥ યુગ્મં ॥ વિદ્યાદશાદૌચતુરુત્તરાઃ
સંક્રમાનપેક્ષં શિશુરસ્ય ચાસીત્ । પૂર્વેણ સંસ્કારવશેન તસ્માદ્દેશા
- ૮ દવંતીં તપસે જગામ ॥ ૬ ॥ શ્રીવીશ્વનાથવંશ્યોબભૂવ તપસાંનિધિઃ સવિષ્ણેન્દ્રઃ
તસ્પુરુષરાશિશિષ્યો મઠેમહાકાલદેવસ્ય ॥ ૭ ॥ દરમુકુલિતનેત્રચો
- ૯ તિરુચ્ચૈર્વિચિન્વન્ કિમપિ સ નિરપાયં તત્વતાદાત્મ્યમુક્તં । (ગરિમ)ગુણવિલાસં
શ્રીમહાનંદરૂપં કતિપયદિવસાન્વાવત્સરાનપ્યનૈષીત્ ॥ ૮ ॥ તતશ્ચ ॥ યં યં

- १० मंदरमध्यमानविलुत्प्रत्यर्थिपृथ्वीपतिक्षीरोदार्षवतः स..... चंडोऽपरोऽजायत ।
यत्राहर्निशमुज्जे निजवलक्षमापालसीमंतिनीवक्त्रा(क्रा)
- ११ भोजकदम्बकानि कति न व्याकोशलक्ष्मीं दधुः ॥ ९ ॥ तत्पाखंडविखंडितं परिमृशं-
श्रृंद्वाद्धचूडामणिस्त्रातुं श्रीमदवंतिखंडतिलको देवः स्वकी
- १२ यं पुरं । दत्त्वा तस्य कुमारपालनृपतेः सत्वोपदेशं मग(ता)षिष्टातारम
रणयोसपाविधि.....र्जितं ॥ १० ॥ युग्मं ॥ प...यंवरेचौरिव शशिवि
- १३ कला पद्मिनीर्वाकहीना कंदर्पोत्सारीतांगी रतिरिवक्रमलेवातोर.....तांगी ।
जीमूतापालितेव.....पुत्री प्रियस्थ मा-
- १४ र्गती मार्गमस्मान्निदशगुरुगृहेऽपत्यतां प्राप्य नित्यं ॥ ११ ॥ समस्तसौंदर्यविवे-
कभूमिः प्रतापदेवी गुरुगंडपुत्री । ... वाभूदेवेष्टिभू-
- १५ गर्त्तभवेवसीता ॥ १२ ॥ किं लावण्यमहासरः कमलिनी किं कामिनी श्रीपतेः
किं वा बालसरस्वती स्मररिपोः.....पुनः इत्थं या कविपुं-
- १६ गवैरहरहः श्लाघ्यान्वयातर्क्यते कल्याणप्रकरैकसंगमग्रहं सानंदनाभूतले ॥ १३ ॥
ये चत्वारः सुरपतिगुरोः सूनवः प्राबभूवन् पारावारा इव
- १७ वसुमतीमंडनं श्रीनिधानं । आद्यस्तेषामभवदपरादित्यनामा ततोऽभूद्धर्मादित्यो-
रिपुजनमनोराज्यदुर्दैवसिद्धः ॥ १४ ॥ ततश्च सोमेश्वरदे-
- १८ वनामाधर्माध्वनीतो दूरितानुपास्थः । तस्यानुजन्माजनिभास्करारुयः कंदर्पदूर्पा-
पहरूपमाप ॥ १५ ॥ श्रीकासीश्वरमालवक्षितिपतिश्रीसिद्ध
- १९ राजादिभिर्मूपालैरिह धर्मबंधुरिति यः संपूजितः श्रद्धया । श्रीमद्भाववृहस्पतिः
सजगतीवेद्यां हुताशप्रभः पुत्रैर्वेदसमैश्चतुर्भिरभवंद्वं च
- २० : स्वयंभूरिव ॥ १६ ॥ देवानां त्रितयं चक्रे त्रिगुणात्मकमेव यः । विदधे वापि
सोपानं गात्रोत्सर्गस्य रोधसि ॥ १७ ॥ अत्रांतरेत्रिजगतीतिलका
- २१ यमानो देवः स्वयं सतपसां निधिमादिदेश । श्रीसोमनाथ इति तं रजनीविरामे
स्वप्नेषु विश्वेश्वरराशिसंज्ञं ॥ १८ ॥ तात त्वमस्माकमि-
- २२ हावतीर्णस्त्रातुं निजंस्थानकमुग्रतेजाः । अंशस्तदस्मिन्निविपरीतवृत्तान्निग्राहितारः
प्रभुणा त्वया ते ॥ १९ ॥ यग्मं ॥ संचितयन् वृत्तमिदं नि-
- २३ शयां प्रातः पुनस्तत् पतिनार्थितः सन् । उद्धर्तुमिच्छन्नमृतांशुसंस्थामार्योवभूवाथ
सहस्ररश्मिः ॥ २० ॥ ज्योत्स्नाकलावानिव चंद्रमौलिः
- २४ शक्तिं त्रयीमर्क इवोरुतेजाः । अनन्यरूपप्रतिमानमूर्तिः प्रतापदेवीं दयीतामुवाह
॥ २१ ॥ संक्रंदनाद्धसिनमाजि तस्मिन् याते दिवं

- २५ वीरकुमारपाले । भुभंगमात्रेण जितारिचक्रो बभूव राजाजयपालदेवः ॥ २२ ॥
श्रीसोमेश्वरलोकजीवितमहामुद्रापनाय स्थितिः प्रोद्ध
- २६ त्याजयपालदेवनृपतेः प्रौढावचस्तत्त्वतः । श्रीसोमस्थितिरुद्धताप्रभुरपि प्राज्ञेन येनेति
तं योग्यं गंडपदे चकार नृपतिः श्रीगंड
- २७ तिर्थेश्वरं ॥ २३ ॥ श्रीमच्चतुर्जातकहरवल्लीविराजितो नायकतां प्रपद्य । रेजे
पिनाकीव वृषासनस्थः पुरंदराद्यैः समुपास्यमानः ॥ २४ ॥ त
- २८ स्मिन्नंशमध्यास्य कलावेशांगसंभवे । संहृत्य धर्मविद्विषा(धा)न् राज्ञि याते निजं
पदं ॥ २५ ॥ तत्सूनुरभवद्राजामूलराजः प्रतापवान् ॥ सोपि
- २९ धैः पूजितं समपूजयत् ॥ २६ ॥ चौलुक्यराजान्वयपूजितस्य यस्यानुभावा-
दबलापि संख्ये । हस्मीरराजं तरसा जिगाय तस्मान्नकेपासनतः
- ३० ... (२७) स ययौ पितृवात्सल्यादिवोत्कस्त्रिदिवं शिशुः । ततः श्री-
भीमदेवोभूद्राज्यलक्ष्मीस्वयंवरः ॥ २८ ॥ क्षितीशप्रस्तोलमुकुटमणिदीप्रद्यु-
- ३१ श्रीपरिचरणनीराजितपदः । प्रतापज्वालाभिः प्रतिरिपुपुरं दावद-
हनः प्रफुल्लव्यापाराश्रियमृदुवहघोऽद्भुतमहाः ॥
- ३२ जगदेव इति प्रसिद्धः । यो बालपेतैः सहितंप्रयत्नाच्छ्रीभीमदेवं
समवर्द्धयच्च ॥ ३० ॥ यद्वाहुचंडद्वयमायते
- ३३ यथासीत् प्रथिराजराज्ञीराजीविनिजीवितशीतरोचिः ॥ ३१ ॥
तेनापिजगतीजिष्णुर्विष्णुपूजाप्रपंचवान् । मुक्ता
- ३४ (३२) सोमनाथस्य जगद्देवमकारयत् मेघनादाभिधं श्रीमान्
.... ताय यः ॥ ३३ ॥ कृत्वा च मं(ड)
- ३५ प्रातीहारशिरोमणिः ॥ ३४ ॥ आदौतावदवाप्य राज्यपदवीं यः
कृत्यः चिंताभरव्यग्रोऽपि प्र
- ३६ तेतिमुहुरित्यादाय सत्पादरात्पूज्यं प्र यतिनाविद्यतिलकं
श्रीगंडवि(श्वे)
- ३७ वंशां श्रीविश्वेशः सोमराजस्य गेहे प्रासादस्याकारयंय ॥
- ३८ ... कासारंये ... नित्यं वा सर्वकार्मुकोत्सव इति ...
- ३९ ... (परं) परानिरविशं यत्पादपंकेरुहश्रद्धाबंधुरराज्यलाभव ...
- ४० ... लनीव बंधुरखिलाः के केन नीतिद्रहः ॥ ३६ ॥ चौडधृ ...
- ४१ ... (सा) दप्रतिष्ठाम् । साम्ये विख्यातसंवित्सकलसचि ...
- ४२ ... प्रियो इतिपतेः सौंदर्यमिदोमहालं कृ(ति)
- ४३ ... लमाच्चयाभिध इति श्रीगंडवि ...
- ४४ ... जिव । नीर्विग्रहस्यादा ...
- ४५ ... ॥ ल विधा

ભાષાન્તર

(૧) કલિયુગમાં કલ્પતરુ સમાન શાશ્વત શ્રેયરૂપી અત્યંત સુખના ઉદ્ધિના શશિ સમાન, અમરતાનો એક જ હેતુ, જેની ઈચ્છાથી ત્રણ જગત બાળે છે અને નિદ્રા કરે છે અને જે ચંદ્રનું રક્ષણ કરનાર રસાયણ છે તે સોમેશ્વર તમારું શ્રેય કરો.

(૨) વિશ્વની વિપત્તિઓનું ધન તિમિર હણવા ઉદ્દય થતા ઇન્દુશ્રેણીની પ્રભાની આસપાસ બાળે કે કૂદતાં હોય નહીં તેવાં વિશ્વેશ્વરના ચરણની અતિ ઉજ્જવલ અને રમ્ય રક્ત આંગળીઓના નખનાં ફિરણો તેના જગતની તમારી અખિત્ત ભાંતિનો નાશ કરો.

(૩) હે સરસ્વતી માતા ! સર્વ પાપ હણનાર વિશ્વના સ્વામિ ગંડના ચરિતનું ઉપનિષદનું જ્યાંસુધી હું વર્ણન કરું ત્યાં સુધી પૂર્ણ વિકસેલા કમળ સમાન રમ્ય આ મારું સુખ અલંકારિત કર.

(૪-૫) કલિયુગમાં દુષ્ટ નૃપો નીચે ધર્મ અદૃશ્ય થતો બેઠો, પિનાકપાણિએ પોતાનાં સ્થાનનો ઉદ્ધાર કરવાના અભિલાષથી સંકેત પ્રમાણે પોતાના અંશનું અવતરણ કરવા વિચાર કર્યો, અને કાન્યકુબ્જના રમ્ય દેશમાં ત્રણ યજ્ઞના અગ્નિને આહુતિ અર્પી પોતાનાં પાપનો નાશ કરનાર અને વેદના શ્લોકો કે વેદાન્ત મનનથી ચિંતાનો અંત આણનાર શ્રેષ્ઠ દ્વિજના ગૃહમાં જગતના કલ્યાણ અર્થે જ જન્મ લીધો.

(૬-૭) શ્રી વિશ્વનાથમાંથી અવતરેલો તપનો નિધિ, પૂર્વના સંસ્કારથી ચૌદ વિદ્યામાં બાલપણમાં અધ્યયન વિના નિપુણતા પ્રાપ્ત કરનાર અને મહાકાલદેવના મઠના ભક્તોનો શિષ્ય આ દ્વિજ તપ માટે અવન્તિ ગયો.

(૮) વિશ્વના રૂપમાં ગુણોનું કારણ, અને શાશ્વત સુખ રૂપ શ્રેષ્ઠ અવિનાશી તત્ત્વ સાથે પોતાની એકતા વિષે થોડાં મીચેલાં નેત્રોથી કઠિન ધ્યાનમાં આ બ્રાહ્મણે ઘણા દિવસો બઢે ઘણાં વરસો ગાળ્યાં.

(૯) મન્દરાચલ ગિરિથી મન્થન થવાથી ક્ષુબ્ધ સાગર પેઠે શત્રુ નૃપ સમાન પયોદધિમાંથી બીજો ચંડ થયો તે અહર્નિશ પ્રકાશતો હતો ત્યારે તેની સેનામાંના નૃપતિઓની પત્નીઓનાં અસંખ્ય વદનકમળમાં કયું સુખ પૂર્ણ વિકસેલા કુમુદનું સૌંદર્ય ધારણ ન કરતું ?

(૧૦) ચન્દ્રાર્ધ શિર પર ધારનાર અવન્તિનું ભૂષણ શંકરે, તેના પાખંડ મતથી થએલી ભયંકરતાનો વિચાર કરીને પોતાનાં શહેરનું રક્ષણ કરવાના અભિલાષથી કુમારપાલ નૃપને અને મઠના અધિપતિને સત્ય ઉપદેશ આપ્યો.

(૧૧-૧૨-૧૩) દેવોના આ ગુરૂના ઘરમાં શશિ વિનાના સ્વર્ગ સમાન, સૂર્યવિનાના કમળ સમાન, કામદેવથી ત્યજ્ઞ રતિ સમાન, કમલા (લક્ષ્મી) વાદળોથી રક્ષિત સ્વયંવરમાં પોતાના પ્રિયતમને નિત્ય શોધતી પ્રતાપદેવી નામની પુત્રી જન્મી હતી. સર્વ રૂપ અને વિવેકના નિવાસ-સ્થાન ગુરૂ ગંડની પુત્રી યજ્ઞની ભૂમિમાંથી પ્રગટેલી સીતા સમાન હતી. ઉચ્ચ અન્વયની અને એક જ સ્થળે સંકીર્ણ સર્વસુખના નિવાસ સ્થાન રૂપ એવી તેલિની, સૌંદર્યના સરોવરમાં કમલિની શ્રીપતિ (વિષ્ણુ) ની પત્ની, બાળ સરસ્વતી અને સ્મરરિપુ (શંકર) ની એમ કવિવરો વિવિધ કલ્પનાઓ કરે છે.

(૧૪) સુરપતિના ગુરૂના ચાર પુત્રો પૃથ્વીના અલંકાર જેવા સાગર સમાન હતા અને સમસ્ત લક્ષ્મી અને યશનું નિવાસ સ્થાન હતા. તેમાં જ્યેષ્ઠ અપરાદિત્ય હતો તેમાંથી પોતાના શત્રુઓના મનોરથોના મહા દુર્હવ સમો ધર્માદિત્ય હતો.

(૧૫) તેને ધર્મનો માર્ગ અનુસરનાર અને પાપથી અસ્પર્શિત સોમેશ્વરદેવ પુત્ર હતો. તેનો અનુજ કામદેવનો રૂપ ઉતારનાર રૂપવાળો ભાસ્કર કહેવાતો હતો.

(૧૬) શ્રી કાશીશ્વર, શ્રીમાલવપતિ, શ્રી સિદ્ધરાજ અને અન્ય નૃપો તેને ભૂમિ પર ધર્મનો નાયક માની તેની શ્રદ્ધાથી પૂજા કરતા. વેદી સમાન ભૂમિ પર અગ્નિ જેવા પ્રકાશિત અને ઉજ્જવળ શ્રી ભાવમૃદસ્પતિ તેના વેદ સમાન ચાર પુત્રો સહિત બ્રહ્મા જેમ પૂજા સ્થાન થયો.

(૧૭) ભાવ બૃહસ્પતિએ સત્વ, રજસૂ અને તમસના ત્રણ ગુણોવાળા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને રૂદ્ર એ દેવોની સ્થાપના કરી અને દેહોત્સર્ગના કિરનારે પગથીઆંની સીડી કરાવી.

(૧૮) તે દરમ્યાન ત્રિભુવનના ભૂષણુ શ્રી સોમનાથે પ્રભાતે સ્વપ્નમાં વિશ્વેશ્વરરાશિ નામના મુનિને આજ્ઞા કરી.

(૧૯) હે બાળ ! તારો પોતાનો નિવાસ રક્ષવા અહીં જન્મેલો તું પ્રતાપી અને ખ્યાતિ વાળો મારો અંશ છે. આથી તું જે સમર્થ છે તે ધર્મ વિરૂદ્ધ આચારવાળા કે વિમુખજનોને શિક્ષા કરશે.

(૨૦) રાત્રે જે બન્યું તે પર મનન કરીને અને નિવાસના અધિપતિથી સવારે પ્રાર્થિત થઈને તે ઇન્દુવાળા પ્રભુના નિવાસને રક્ષવાના અભિલાષવાળો સહસ્રકિરણુવાળા સૂર્ય સમાન પ્રકાશ્યો.

(૨૧) શિવ સમાન પ્રભા અને કળાવાળા, સૂર્ય સમાન તેજસ્વી અને અપ્રતિમ રૂપવાળા દેહવાળા તે વિશ્વેશ્વર રાશિએ ત્રણ શક્તિ (પ્રભાવ, મંત્ર અને ઉત્સાહ) સમાન તેના પત્ની પ્રતાપદેવીને પત્ની તરીકે ગ્રહણ કરી.

(૨૨) જ્યારે કુમારપાલ સ્વર્ગમાં ગયો અને અર્ધા ઇન્દ્રાસનને ઉપભોગ કરતો ત્યારે જયપાલ જેના ભ્રમર ઉંચાં કરવાથી જ માત્ર તેના શત્રુઓ નાશ પામતા તે નૃપ થયો.

(૨૩) (આ શ્લોક તદ્દન સ્પષ્ટ નથી પણ તેનો સાર જણાય છે કે)—જ્યારે જયપાલ નૃપની પ્રૌઢ વાણીથી તે સ્થાનની પ્રજાને પ્રસન્ન કરવા માટે શ્રી સોમની સ્થિતિ ઉદ્ધારી ત્યારે તે ગંડના પદ પર ગંડતીર્થેશ્વર તરીકે નૃપથી સ્થાપિત થયો.

(૨૪) શ્રીમદ્ અતુર્ગતકના લતાના જેવા હારથી વિરાજિત અધિપતિ પદ પ્રાપ્ત કરીને વૃષના આસનવાળા, ઇન્દ્ર વગેરે દેવોથી પૂજતા શંકર જેવોજ સુંદર તે લાગતો.

(૨૫-૨૬) (શંકર)ની કલાના ન્હાના અંશમાંથી જન્મેલા, નન્દીશ સતત પૂજાથી સર્વ વિદ્ય હણુનારે નિજપદ પ્રાપ્ત કર્યું ત્યારે તેનો પુત્ર મૂલરાજ નૃપ જે ધર્મજ્ઞાની હતો અને વિખ્યાત હતો તે તેના પછી ગાદી પર આવ્યો. તે પણ પૂજતો જે પૂજતો

(૨૭) ચૌલુક્ય અન્વયથી પૂજતો હતો તેના પ્રભાવથી, એક નારી પણ હમીર નૃપ જે નો યુદ્ધમાં રહેલાઈથી પરાજય કરતી.

(૨૮) તેના પિતાને મળવાની ઉત્કંઠા હોય તેમ મૂલરાજ યૌવનમાં જ સ્વર્ગમાં ગયો. પછી ભીમદેવ રાજ્યશ્રીનો સ્વયંવરથી પતિ થયો.

(૨૯) નૃપોના મુગટમણિ સમાન, જેના ચરણ ની પ્રભાથી અલંકારિત થતા, જે શત્રુનાં જે શહેરોને પોતાના પ્રતાપની જવાબાથી દાવાસિ સરખો હતો, જે અતિ અંચલ અને અદ્ભુત શક્તિ સંપન્ન હતો તેણે રાજ્યધુરી ધારણ કરી.

(૩૦) જગદેવ નામથી વિખ્યાત જેણે તેના બાલમિત્રો સહિત ભીમદેવને પ્રયત્નપૂર્વક સહાય કરી.

(૩૧) તેના બે દંડ સમાન હસ્ત (તે) પ્રથિરાજની કમળ સમાન રાણીને ઇન્દુ સમાન બન્યો.

(૩૨) તેનાથી પણ વિશ્વવિજેતા(=પૃથ્વીપર ઇન્દ્ર) વિષ્ણુની પૂજા પ્રસરી.

(૩૩) તે જે ધનિક હતો તેણે સોમનાથનું મેઘનાદ નામનું મંદિર બંધાવ્યું

(૩૪) મંડપ બંધાવી

(૩૫) રાજ્યપદવી પ્રાપ્ત કર્યા પછી તરત જ તે રાજસ્થિતિ(કાર્યો)ના વિચારમાં ગુંથાયો હતો છતાં મહાઆદરથી શ્રી ગંડવિશ્વેશ્વરની વારંવાર પૂજા કરતો. તે બ્રાહ્મણોનો અલંકાર હતો અને પૂજા કરવા યોગ્ય હતો (આ પછીની ૮ પંક્તિઓ તદ્દન ઘસાઈ ગઈ છે અને તે વાંચી શકાતી નથી).

नं० २०६

त्रिभुवनपालनं दानपत्र

(वक्रभ संवत् १२६८ चैत्र शुद्ध ६ सोमवार.)

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ स्वस्ति राजावलीपूर्ववत्समत्सरावलीसमलंकृतमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टा-
रकचौलुक्यकु-
- २ लकमलविकासैनकमार्तण्ड श्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्री-
चामुंडराज-
- ३ देवपादानुध्यात महाराजाधिराजपरमेश्वर श्रीवल्लभराजदेवपादानुध्यातमहाराजा
धिराजपर-
- ४ मेश्वरश्रीदुर्लभराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीमद्धीमदेवपादानुध्यात-
महा-
- ५ राजाधिराजपरमेश्वरत्रैलोक्यमल्ल श्रीकर्णदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वर-
परमभ-
- ६ द्वारक अवन्तीनाथत्रिभुवनगंडवर्बरकजिष्णुसिद्धचक्रवर्ति श्रीजयसिंहदेवपादानुध्या-
तमहाराजा-
- ७ धिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकस्वभुज विक्रमरणांगणविनिर्जितशाकंभरीभूपाल श्रीकुमा
रपाल-
- ८ देवपादानुध्यातमहाराजाधिराज परमेश्वरपरमभट्टारकमहामाहेश्वर प्रबलबाहुदंड-
र्परूप-
- ९ कंदर्पहेलाकरदीकृतसपादलक्षक्षमापाल श्रीअजयपालदेवपादानुध्यातमहाराजाधि-
राजपर-
- १० मेश्वरआहवपराभूत दुर्जयगर्जनकाधिराजश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधि-
राजपर-
- ११ रमेश्वरपरमभट्टारक अभिनवसिद्धराजसप्तमचक्रवर्तिश्रीमद्धीमदेवपादानुध्यातमहारा-
जाधि-
- १२ राजपरमेश्वरपरमभट्टारकसौर्योदार्यगांभीर्यादिगुणालंकृत श्रीत्रिभुवन पालदेवः स्व-
भुज्यमा-

१ अ. अ. वे. ६ पा. २०८ अ. शुद्ध २ पतरांनुं भाप ११"×१३ १" त्रिपि-जैन देवनागरी स्थिति
सुरक्षित छ. ३ पं. १२ वांथि शौर्यो. ६ पं. १६ वांथि फालगु; मावास्यायां. पं. २० वांथि काष्ठ; दंडद.
छ. १६

- १३ नविषयपथकदंडाहीपथकयोरन्तर्वर्त्तिनः समस्तराजपुरुषान् ब्राह्मणोत्तरांस्तन्नियु-
क्ताधिकारिणो
- १४ जनपदांश्च बोधयत्यस्तु वः संविदितं यथा ॥ श्रीमद्विक्रमादित्योत्पादितसंवत्सर-
शतेषु द्वादशसु नव-
- १५ नवत्युत्तरेषु चैत्रमासीयशुक्लषष्ठ्यां सोमवारेऽत्रांऽक्तोऽपि संवत् १२९९ वर्षे चैत्र-
शुदि ६ सोमेऽ-
- १६ स्यां संवत्सरमासपक्षवारपूर्विकायां सां० लौ० फागुणमासीयअमावास्यायां संजा-
तसूर्यग्रहणपर्वणि
- १७ संकल्पितात् तिथावद्येह श्रीमदणहिलपाठके स्नात्वा चराचरगुरुं भगवंतं भवानी-
पतिमभ्यर्च्य संसा-
- १८ रासारतां विर्चित्य नलिनीदलगतजललवतरलतरं प्राणितव्यमाकलय्य ऐहिकामुष्मिकं
फलमंगी-
- १९ कृत्य पित्रोरात्मनश्च पुण्यशोभिवृद्धये भांषरग्रामराजपुरिग्रामौ स्वसीमा
[पर्यन्तौ सवृक्ष]
- २० मालाकुलकाष्टतृणोदकोपेतौ सहिरण्यभागभोगसदंडौ दशापराधौ [सर्वादायस]

पतरुं बीजुं

- १ मेतौ नवनिधानसहितौ पूर्वप्रदत्तदेवदायब्रह्मदायवर्जं राणा० श्रीलुणपसा
माऊल-
- २ तलपदे स्वीयमातृ० राज्ञी श्रीसलखणदेविश्रेयोऽर्थकारितसत्रागारे कार्पटिकानां
भोजनार्थं शासनोदकपूर्व.
- ३ मस्माभिः प्रदत्तौ ॥ भांषरग्रामस्याघाटा यथा ॥ पूर्वस्यां कुरलीग्रामदासयजग्रा-
मयोः सीमायां सीमा । दक्षिणस्यां
- ४ कुरलीग्रामत्रिभग्रामयोः सीमायां सीमा । पश्चिमायां अरठउरग्रामउंझाग्रामयोः
सीमायां सीमा । उत्तरस्यां
- ५ उंझाग्रामदासयजग्रामकाम्बलीग्रामाणां सीमायां सीमा ॥ राजपुरिग्रामस्याघाटा
यथा ॥ पूर्वस्यां कूलाव [सण]
- ६ ग्रामडांगरौआग्रामयोः सीमायां सीमा । आग्नेयकोणे चंडावसणग्राम इंद्रावडग्रा-
मयोः सीमायां सीमा ।
- ७ दक्षिणस्यां आहीराणाग्रामसीमायां सीमा । पश्चिमायां सिरसाविनंदावसणग्रामयोः
सीमायां सीमा । वायव्य.

पं. १६ वांये। फाल्गु. ; मावास्यायां. पं. २० वांये। काष्ठ; दंडद. पं. २ वांये। देवी. श्रेयोर्थ.

- ८ कोणे उंटऊयासिरसाविग्रामयोः सीमायां सीमा । उत्तरस्यां नंदावसणग्रामसी-
मायां सीमा । ईशानको-
- ९ णे कुईयलग्रामसीमायां सीमा ॥ एवममीभिराघाटैरुपलाक्षितौ ग्रामावेताववगम्य
तन्निवासिजन-
- १० पदैर्यथादीयमानदानीभोगप्रभृतिकं सदाज्ञाश्रवणविवेयैर्भूत्वाऽमुष्मै सत्रागाराय समु
[प]नेतव्यं ॥ सामा-
- ११ न्यं चैतत्पुण्यफलं मत्वास्मद्वंशजैरन्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्प्रदत्तधर्मदायोऽयमनु-
मंतव्यः । पालनीय-
- १२ श्व । उक्तं च भगवता व्यासेन ॥ षष्टिर्वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः ।
आच्छेत्ता चानुमंता च तान्येव नरकं व-
- १३ सेत् ॥ १ याता यांति महीभुजः क्षितिमिमां यास्यंति भुक्त्वाऽखिलां नो याता
न च याति यास्यति नवा केनाऽ-
- १४ पि सार्द्धं धरा । यत्किंचिद्भुवि तद्विनाशि सकलं कीर्तिः परं स्थायिनी मत्सैवं
वसुधाधिपाः परकृता लोप्यान्
- १५ सत्कीर्तयः ॥ २ बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमी
तस्य तस्य तदा फलम् ॥ ३ ॥
- १६ लिखितमिदं शासनं कायस्थान्वयप्रसूतदंडं सातिकुमारमुत आक्षपटालिक ठ०
सोमसिंहेन ॥ ६ ॥
- १७ दूतकोऽत्र ठ० श्रीवयजलदेव इति शासनमिदं मांडल्यां श्रीमूलेश्वरदेवम [भ्यच्छर्च्य]
- १८ स्थानपति श्रीवेदगर्भराशेः समप्पितमिति ततोऽनेन तथैतदीयसंतानपरंपरयाऽपि
आचंद्रार्कं अन-
- १९ योर्ग्रामयोरायपदं सत्रागारेऽस्मिन् उपयुक्तं कार्यं ॥ कल्याणमस्तु साधूनां ॥ छ ॥
॥ छ ॥ छ ॥ अनयोर्ग्राम-
- २० मयोः सीमायां तांबुलिकवणिज्यारकपथिकप्रभृतीनां मध्यात् यः कोपि चौरैर्गृह्यते
तस्य प्र-
- २१ तिकार अनयोर्ग्रामयोः सत्कभोत्कारपार्श्वात् प्रतीति-*
- २२ लभ्या ॥ ऊद्धलागभागो नहि ॥

श्रीत्रिभुवनपालदेवस्य

સારાંશ

૧ પ્રસ્તાવના—

- (અ) વંશાવલી:—પહેલા ૧૧ રાજા મૂલરાજ ૧ થી ભીમદેવ ૨ સુધી. વિક્રમ સંવત્ ૧૨૬૬ ના નં. ૯ પ્રમાણે છે. વધારામાં રાજા (૧૨) મો. ત્રિભુવનપાલદેવ છે.
- (બ) અણહિલપારકનો ત્રિભુવનપાલ વિષય અને દંડાહીપથકના રાજપુરુષો અને નિવાસીઓને વિક્રમ સંવત ૧૧૯૯ ચૈત્ર સુદી ૬ સોમવારે નીચેનું દાન જેને માટે તેણે તેજ વર્ષના ક્ષાદ્યુન માસની અમાસે સૂર્યગ્રહણ વેળાએ સંકલ્પ કરેલો તે જાહેર કરે છે.

૨ દાનની વસ્તુ—

(૧) ભાંપહરજી ગામ. તેની સીમા:—

- (અ) પૂર્વે કુરલી અને દાસયજ ગામો
 (બ) દક્ષિણે કુરલી ત્રિભુ ગામો
 (ક) પશ્ચિમે અરઠૌર અને ઉંઝા, ગામો
 (ઢ) ઉત્તરે ઉંઝા, દાસયજ અને કાંમલી ગામો

(૨) રાજપુરી ગામ. તેની સીમા:—

- પૂર્વે ઉલાવ(સણ) ને દાંગરૌઆ
 દક્ષિણ પૂર્વે ચંડાવસણ અને ઈન્દ્રાવાડા ગામો
 દક્ષિણે અહીરાણા ગામ
 પશ્ચિમે સિરસાવિ અને નન્દાવસણ ગામો
 ઉત્તર પશ્ચિમે ઉણગીયા અને સિરસાવિ ગામો
 ઉત્તરે નન્દાવસણ ગામ
 ઉત્તર પૂર્વે કુઈલિય ગામ

૩ દાનનો આશય:—

રાણા લૂણપસાણિએ તેની માતા રાણી સલખદેવીના પૂણ્યાર્થે માઉલના તલપદમાં બાંધેલા સત્રાગારમાં કાર્પટિકોના ભોજનાર્થે.

૪ રાજપુરુષો—

લેખક અને હવક ભીમદેવના વિક્રમ સંવત ૧૧૯૬ નં. ૯ ના પ્રમાણે.

૫ અનુલેખ—

અનુલેખમાં જણાવે છે કે આ શાસન મંડલીમાં શૈવ મઠના સ્થાનપતિ શ્રીવેદ-ગર્ભ રાશિને અર્પણ થયું અને તે અને તેના વંશજોને દ્રુષ્ટીઓ નીમ્યા છે. એક વધારાનો અનુલેખ ઉમેરે છે કે તે બે ગામના માલીકો તેની સીમામાં થતી લૂંટફાટ માટે જવાબદાર છે.

